

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ XXXIII

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

Уређивачки одбор:

*др Ирена Грицкај, др Милка Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайиџић, Блаже
Конески, др Тине Лојар, др Александар Младеновић, др Асим Пецо,
др Миљар Пешикан, др Живојин Сићанојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

XXXIII књ.

БЕОГРАД

1977

Секретари часописа:
мр Милица Радовић-Тешић и мр Светозар Стијовић
Израду и штампање финансира Републичка заједница науке Србије

Издаје: Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35

Штампа: ШИРО „Србија“, Београд, Мије Ковачевића 5

Професору
др Радосаву Бошковићу
овом књигом Јужнословенског филолога
честита седамдесети рођендан

Редакција

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ СЛОВЕНСКЕ
СИНТАКСЕ ВЕЗАНИ ЗА КОНЦЕПТ „ФАКТИВНОСТИ“

Један од најзначајнијих догађаја у савременој теоријској синтакси, откривање концепта „фактивности“, инициран је, у ствари, радовима логичара. Најдалекосежнији утицај у овом погледу извршио је британски логичар Џон Остин (John Austin)¹. Остин се, као што је познато, интересовао за различите аспекте комуникативног чина. Упозорио је, поред осталог, на чињеницу да се у извесним случајевима изречена акција и не може другачије остварити до језичким путем — тако „тврдити“, „саветовати“ и сличне радње (за разлику, на пример, од „сећи“ или „размишљати“, чије остварење не зависи од језичке делатности). Глаголи чије се значење у оваквом смислу своди непосредно на језичку акцију названи су *перформативним глаголима*².

Перформативни глаголи се најчешће појављују у конструкцији с допунском реченицом. Током шездесетих година, када су глаголи овога типа највише испитивани, почела се поклањати велика пажња теоријском осветљавању њихових допуна. Један од критерија који су се при том примењивали тицао се истинитости саопштења исказаних таквим допунама.

„Истинитост“ је појам врло важан у савременој логици. Своди се на проверу исказаног према датој стварности: стоји ли иза њега одговарајућа чињеница или не стоји. Истраживања на тој страни, нарочито она која су вршена током шездесетих година, донела су много нових сазнања корисних за лингвистику. Језичка теорија је у тој епоси

¹ В. J. L. Austin, *How to do things with words*, Oxford University Press, 1962.

² Енгл. термин: *performative verbs*. Лингвисти су га преузели од Остина.

од логичара преузела, поред осталог, концепте „пресупозиције“³ и „консеквенце“⁴, који су се показали драгоценим за синтаксичку анализу.

Научне резултате логичара пратили су с највећом пажњом (а прате их и данас) представници генеративне граматике. Из њихових редова потекли су први лингвистички описи рађени с позивом на извесне критерије инспирисане Остиновим идејама. Тако ће, на пример, Џон Рос (John Ross) остати забележен у историји лингвистике по утицају који је извршио на развој синтаксичких студија у седамдесетим годинама својим разматрањем перформативних глагола у оквиру генеративног описа декларативних реченица⁵, а брачном пару Кипарски (Paul Kiparsky и Carol Kiparsky) остаје слава иницијатора сасвим нових, врло продубљених синтаксичких испитивања чије је полазиште у уважавању принципа „фактивности предиката“⁶.

„Фактивношћу“⁷ су Пол и Керол Кипарски назвали особину предиката главне реченице да својим значењем имплицира истинитост

³ Пресупозиција у најужем смислу речи односи се, као што је познато, на извесна предзнања којима располажу учесници комуникације, а без којих правилно разумевање реченица изостаје (кад неко, на пример, каже: *Пера се најзад оженио*, онда у домен пресупозиционих појава спада то да Пера постоји, да га саговорници знају и да је он одговорио са женидбом). Одлика пресупозиције је, сматра се, то да је присуство негације у реченици не поништава (кад неко каже *Перина деца не иду у школу* пресупозиција „Пера има децу“ остаје и даље на снази, мада је предикат негиран). Имајући у виду управо ову одлику, Ева Хајичова (Hajičová) је издвојила и осветлила један посебан случај „подразумевања“ кад, међутим, присуство негације доводи до неких специфичнијих семантичких околности. За такав је случај резервисала термина *алегација* (енгл. *allegation*). Ближа обавештења о теоријском доприносу овог чешког лингвисте даће њена студија *Meaning, Presupposition and Allegation*, *Philologica Pragensia* 17, 1974, стр. 18—25 (прештампано у Prager Autorengruppe, *Functional Generative Grammar in Prague = Forschungen Linguistik und Kommunikationswissenschaft* 2, herausg. von Wolfgang Klein und Arnim v. Stechow, Kronberg/Taunus, 1973, стр. 160—172).

⁴ Термином консеквенце (нем. *Konsequenz*, енгл. *entailment*) издваја се један специфичан вид пресупозиције схваћене у ширем смислу, наиме, случај када се из једне реченице да извести друга у својству непосредне логичке консеквенце (кад неко, на пример, каже: *Пера је сјајнији син*, онда реченица *Пера има млађег брајца* стоји у односу консеквенце према претходној).

⁵ John Robert Ross, *On Declarative Sentences*, Readings in English Transformational Grammar, R. A. Jacobs and P.S. Rosenbaum (editors), Walham, 1970, стр. 222—272.

⁶ B. Paul Kiparsky and Carol Kiparsky, *Fact*, Progress in Linguistics, ed. by Manfred Bierwisch and Erich Heidolph, The Hague—Paris, 1970, стр. 143—173.

⁷ Енгл. термин *factivity*.

онога што се његовом допуном износи. *Жалим* је, на пример, фактиван глагол; реченица *жалим што Нада није дошла* подразумева као истину: Нада није дошла. Почетком седамдесетих година значајне студије разних аутора (пре свега Лаури Картунена⁸ и Талми Гивона⁹) осветлиле су реченичне предикате енглеског (и неких других несловенских језика) врло подробно с погледом на семантичко обележје фактивности. При том су извршене и неке корекције у односу на класификациони принцип који је заступљен у раду Кипарских. На те накнадне теоријске интервенције ја се овде нећу освртати¹⁰. Подсетићу само на то да се, сходно основној идеји Кипарских, глаголи разврставају на три групе: осим фактивних, постоје, с једне стране, глаголи „контрафактивног“ карактера¹¹, а с друге — „нефактивни“ глаголи¹². Представник контрафактивног семантичког типа је, на пример, *йравити се* (*йрави се да ме не види* и сл.) зато што сугерише неистинитост информације изражене допунском реченицом. Нефактивни глаголи (као *нагаити се*, рецимо) у овом су погледу неутрални, тј. нису импликативни ни у фактивном ни у контрафактивном смислу.

Теоријске иновације у синтакси које су настале током шездесетих година под непосредном инспирацијом радова логичара нису још увек довољно широко познате у круговима стручњака за словенске језике. Њих су прихватили, на прагу седамдесетих година, пре свега оне међу славистима који су активније пратили развој генеративне граматике. Један од таквих је, на пример, Швеђанин Остен Дал (Östen Dahl). Године 1971. објављен је његов чланак *The Genitive and the Subjunctive in Russian*¹³ у којем се извесне генитивне конструкције рускога језика и допунске реченице уведене обликом *чтобы* осветљавају с тачке гледишта проблематике истинитости. Дал наглашава да се опозиција између

⁸ Lauri Karttunen; в. његове студије: *Implicative verbs*, Language 47, No. 2, 1971, стр. 340—358 и *Die Logik englischer Prädikatskomplementkonstruktionen*, Generative Semantik (= Linguistische Forschungen, Band. 11), Werner Abraham /Robert J. Binnick Hrsg., Frankfurt/ M., 1972, стр. 243—275.

⁹ Talmy Givón; в. његове студије: *Forward Implications, Backward Presuppositions, and the Time Axis of Verbs*, Syntax and Semantics, 1, ed. by John P. Kimball, New York—London, 1972, стр. 29—50 и *Opacity and Reference in Language: An Inquiry into the Role of Modalities*, Syntax and Semantics, 2, ed. by John P. Kimball, New York—London, 1973, стр. 95—122.

¹⁰ Најзначајније су оне које Картунен уноси својом студијом *Implicative verbs*.

¹¹ Најчешће се у одговарајућој литератури на енглеском језику овакви глаголи означавају као *Neg-factive verbs*.

¹² Одговарајући енглески термин: *nonfactive verbs*.

¹³ У часопису Scando-Slavica XVIII, стр. 135—139.

(А) допунских реченица које се уводе везником *что* и (В) оних уведених модалним обликом *чтобы* своди на разликовање следећих ситуација: (А) говорно лице је уверено да је оно о чему саопштава стварна чињеница; (В) таквог уверења, напротив, нема (изрицањем реченице *Иван не слышал, что Петр приехал* жели се сугерисати да је Петров долазак чињеница; кад, међутим, не би било извесности у том погледу говорно лице би рекло: *Иван не слышал, чтобы Петр приехал*). С друге стране, примећује Дал, генитив уз негирани глагол ступа у опозицију према акузативу по принципу који у крајњој линији није несличан овоме по коме се регулише употреба разматраних допунских реченица. За разлику од акузатива, генитив ће се појавити онда кад постоји сумња у то да ли је појава о којој се саопштава одређена, конкретизована, односно постојећа, уопште или на датом месту, у датој ситуацији (по Далу¹⁴, говорно лице ће, на пример, рећи *я не вижу мать* ако зна да је мајка ту, у његовом видном пољу, али се нешто испречило између њих па је заклања, а *я не вижу матери* онда кад мајке нема на датом месту, кад је изван његовог видног поља, кад је, дакле, у оквиру дате ситуације у извесном смислу непостојећа). Дал скреће даље пажњу на то да се субјунктивне конструкције са *чтобы* при номинализовању појављују у виду генитивних конструкција а не акузативних, што је у оваквом контексту разматрања карактеристично (*Он просит, чтобы его простили* постаје *Он просит прощения*, а не *прощенье*; *Мы ждем, чтобы нас спасли* постаје *Мы ждем спасения* а не *спасение*, и др.). Штета што ова Далова запажања нису имала досада неких ширих одјека међу славистима тако да слична испитивања на материјалу других словенских језика нису вршена.

Исте те 1971. године када је објављен Далов чланак одржан је у Брну међународни симпозијум на коме су разматрана питања реченичног модалитета¹⁵ у словенским језицима. Том су приликом прочитани поједини реферати који су својом садржином могли подстаћи слависте на шире ангажовање око испитивања синтаксичких појава везаних за кон-

¹⁴ Има слависта, као што су показале засада усмене дискусије, који се не слажу у потпуности с Даловом интерпретацијом оваквих руских примера с генитивом односно акузативом. Но та појединост ипак не обезвређује суштину Даловог излагања.

¹⁵ Следећи терминолошку праксу многих савремених синтаксичара, ја овде не говорим о *модалности* већ о *модалитету* реченице. *Модалитет* је, наиме, ширег семантичког опсега — укључује, поред осталог, и оно што класична граматика подразумева под категоријом индикатива (а и оно, разуме се, што обухвата класична дефиниција модалности).

цепт истинитости саопштења. Врло је у том погледу било, на пример, инспиративно излагање Пољкиње Јадвиге Пузињине (Jadwiga Puzynina) *On the speaker's attitudes toward the contents of his utterance*¹⁶. Пузињина је разматрала пољске реченице *Twierdzę, że Piotr śpi, Chcę, żeby Piotr spał, To źle, że Piotr śpi* с тачке гледишта остварености онога што је исказано зависном реченицом. Не иста, али у крајњој линији ипак доста сродна тема обрађена је у реферату *Über die Einheitlichkeit der Modalität*¹⁷ чији је аутор угледни слависта из Лајпцига Рудолф Ружичка (Rudolf Ružička). Његов је циљ био да, имајући као узор поменути студију Џона Роса, осветли генезу руских императивних конструкција помоћу једног (апстрактног) „перформативног“ главног предиката, који се уводи на нивоу дубинске структуре, а од кога зависи модалитет предиката израженог императивом на нивоу површинске структуре. На почетку свога реферата Ружичка је подсетио слависте на следеће: „Као што је у граматици одавно уочено и познато, једна или заједничка особина свих елемената који конституишу лингвистички модалитет састоји се у томе да они стављају садржај реченице, тј. стање ствари описаних у реченици, у одређени однос према његовом фактицитету, дакле према његовој реализацији“¹⁸. Оваквим наглашавањем односа према стварности (тј. оствареном, постојећој чињеници) као фундаменталној одлици реченичног модалитета, с једне стране, а с друге указивањем на значај улоге главног предиката за одређивање модалитета њему подређеног, Ружичка је, у ствари, имплицитно ставио на дневни ред актуелних синтаксичких разматрања у славистици и питање фактивних глагола. Али до непосредних одзива на овај подстрек ипак није дошло.

Словенски језици, међутим, пружају баш довољно повода за то да се истраживач заинтересује за тему о којој је овде реч, без обзира на своје лично теоријско-методолошко опредељење и свет лингвистичких појмова којима располаже. На поменутом симпозијуму у Брну чешки лингвиста Јан Седлачек (Jan Sedláček) је поднео запажени рефе-

¹⁶ Реферати и дискусије са симпозијума објављени су у зборнику који носи наслов *Otdzky slovanské syntaxe III* (Брно, 1973); в. њен реферат на стр. 103—109.

¹⁷ В. *Otdzky . . . III*, стр. 47—59.

¹⁸ „Eine oder die gemeinsame Eigenschaft aller die linguistische Modalität konstituierenden Elemente scheint darin zu bestehen — und das ist in der Grammatik seit langem erkannt und bekannt — den Inhalt eines Satzes, den im Satz beschriebenen Sachverhalt, in ein bestimmtes Verhältnis zu seiner Faktizität, also seinem Eintreten, seiner Realisierung zu setzen“ (стр. 47—48).

рат под насловом *O modalitě vedlejších vět v slovanských jazycích*¹⁹ у коме је дат увид у синтаксичке појаве карактеристичне баш с те тачке гледишта. Седлачек их је осветлио првенствено из синхроне, компаративно словенске перспективе. Словенски језици, подсећа он, имају посебна средства за разликовање „ограничене реалности“ („omezené reálnosti“, стр. 231)²⁰ од праве реалности којом се одликује садржина зависне реченице, али та средства нису свугде иста. Јужнословенски језици се од осталих разликују по томе што не употребљавају доследно модалну форму зависног предиката у циљу обележавања „ограничене реалности“. Но и међу јужнословенским језицима постоје у том погледу несаслагласности. Бугарски, рецимо, за разлику од словеначког, доследно искључује модални облик предиката из службе означавања „ограничене реалности“. Функцију одговарајуће ознаке „ограничено реалног“ на супрот реалном преузимају овде доследно коњункције (по овој црти понашања, својственој, уосталом, и македонском, бугарски се прикључује осталим типично балканским језицима). Седлачек иначе модалитет зависних реченица назива индиректним модалитетом слажући се са гледиштем, које је шездесетих година заступао познати чешки синтаксичар Јарослав Бауер, да „der Nebensatz hat keine eigentliche, direkte Modalität, sondern nur eine indirekte“²¹. Изражавање тог индиректног модалитета, упозорава Седлачек на крају свог излагања, спада у оне области словенске синтаксе „ktěre jsou dosud poměrně málo prozkoumány jak v plánu synchronně konfrontačním, tak v plánu historickosrovnávacím“ (ор. cit., стр. 231). Ово Седлачеково упозорење је сасвим уместно. Па ипак, за протекле две деценије објављени су неки радови који у овом погледу пружају важна обавештења. Још 1956. је Љубомир Ђурович у својој књизи о изражавању модалности у словачком и руском језику²² изнео опсервације и податке који доприносе бољем познавању проблема модалитета словенске зависне реченице уопште, посебно аспеката тог проблема у поменутиим језицима. Књига Казимира Полањског

¹⁹ В. *Otázky . . . III*, стр. 227—231.

²⁰ Овим аутор хоће да каже да се не ради о иреалности, већ о категорији неизвесне реалности (хипотетичности).

²¹ В. Jaroslav Bauer, *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*, Брно 1972, на стр. 275. На истој тој страни, у напомени 10, осврћући се на један рад К. Свободне, Бауер, поред осталог, наглашава следеће: „Er hat nicht recht, wenn er in einigen Fällen auch dem Nebensatz eine selbständige Modalität zuschreibt“.

²² L'ubomír Ďurovič, *Modálnost'. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacích vzťahov v slovenčine a ruštine*, Братислава 1956.

о синтакси сложене реченице у горњолужичком из 1967. године²³ веома је информативна у погледу одговарајуће горњолужичке ситуације. Поједини су истраживачи, уосталом, на основу познавања словенских језичких факата износили и извесна гледишта од ширег, општелингвистичког значаја. Тако је, на пример, још 1965. Јарослав Бауер изнео једну опаску поводом конкретних чешких примера која упућује на то да лексичка семантика главног предиката регулише модалност зависне реченице²⁴. Али се за том његовом опаском тада није пошло. Још није било довољно интересовања међу славистима за семантичка истраживања на тој страни.

Моја је намера овде да нешто детаљније изнесем нека своја размишљања, која сам иначе у главним цртама недавно већ усмено излагала пред иностраним славистима²⁵, а која се тичу наших садашњих могућности анализе у словенској синтакси, после прихватања концепта фактивности као релевантног теоријског остварења.

Разматрајући енглеске глаголе чије значење имплицира одређени однос садржине њихових допуна према истини, Лаури Картунен се једном напоменом осврће на неидентичност лексичког инвентара одговарајућих имплицативних предиката у финском језику²⁶. Што се словенске језичке стварности тиче, с обзиром на познату видску посебност глагола, постоји већ а priori извесност да се списак словенских имплицативних предиката неће подударати са списком који је утврђен за енглески²⁷ и немачки²⁸. Узмимо, на пример, у разматрање семантичку

²³ Kazimierz Polański, *Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim*, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1967.

²⁴ В. шта он каже поводом непостојања примера типа **viděl, aby někdo přišel* — *Syntactica slavica*, на стр. 279.

²⁵ Маја 1976. у Грацу и Бечу, у предавању под насловом *Aktuelle theoretisch-methodologische Probleme der slavischen Syntax*.

²⁶ „The distinction between implicative and non-implicative verbs is, of course, not limited to English. The same distinction shows up, for example, in Finnish. There also seems to be a close agreement with respect to the non-implicative verbs. If a verb is non-implicative in English, its closest equivalent in Finnish, perhaps without exception, is also a non-implicative verb. What seems more language-specific, however, is the inventory of implicative verbs . . .“ (*Implicative verbs*, стр. 341, нап. 3). Иза ове констатације Картунен наводи делимичну листу финских имплицативних глагола „whose English equivalents do not seem to have this use“.

²⁷ В. на пример списак наведен у поменутој Гивоновој студији *Forward implications* . . . , на стр. 30.

²⁸ В. нпр. који се немачки глаголи помињу у Картуненовој студији *Die Logik englischer Prädikatkomplementkonstruktionen*.

класу глагола коју Гивон подразумева под термином „глаголи манипулације“²⁹. За овакве је лексичке јединице немачког или енглеског језика сагласно утврђено да функционишу као фактивни предикати. Међутим, ако је реч о словенским глаголима овог семантичког типа, јасно је да је својством фактивности маркиран само онај предикат који се појави у перфективној видској верзији. Према томе, немачком фактивном глаголу *zwingen* одговара редовно перфективно пољско *przymusić*, али не и имперфективно *przymuszać*; немачком *verhindern* руско *помешать*, али не и *мешать*; немачком *anhaltен* словеначко *ustaviti*, али не и *ustavljati*, и сл. Имперфективни видски облик се у односу на перфективни понаша као немаркирана према маркираној јединици, тј. обично је нефактивно употребљен (нпр. *Они су ме задржали да одишем, али сам ја ипак одишла*) што, међутим, не значи да се фактивна употреба доследно искључује (уп. *Тамо лежи њеврнути камион, зашто су милионери заустављали сва возила*). Неидентично понашање видских парњака у погледу одређивања фактивности омогућује у словенским језицима образовање реченица као што је следећа, српскохрватска: *Узалуд је заустављао кола, није их зауставио*. Немачки превод ове реченице гласио би: *Umsonst versuchte er den Wagen zum Stehen zu bringen, er hat ihn nicht zum Stehen gebracht*. Карактеристично је да овде две лексичке јединице — *versuchen* и *zum Stehen bringen* — преносе значење имперфективног српскохрватског глагола *заустављати*.

У словенским језицима због видске специфичности глагола нема двосмислености ако се ради о преводним еквивалентима енглеске реченице *That John forced Shirley to polish his shoes surprised me* за коју Џејмс Меколи (James McCawley³⁰) наглашава да у принципу може имати две семантичке интерпретације у зависности од тога чему се човек у датој ситуацији чуди — томе што је Џон покушао да натера Ширли да му глача ципеле или томе што је успео да натера Ширли да му их глача. За сваку од ових двеју интерпретација словенски језици бирају посебну видску верзију глагола манипулације (у српскохрватском, рецимо, за прву: *Изненадило ме је да је Џон ипак Ширли да му глача ципеле*; за другу: *Изненадило ме је да је Џон на ипак Ширли да му глача ципеле*). Све ово показује, с једне стране, колико треба бити оба-

²⁹ В. који глаголи представљају групу коју Гивон назива *Coercive-Manipulative Verbs* у својој студији *Opacity and Reference in Language . . .*, стр. 103.

³⁰ У раду *Kac and Shibatani on the Grammar of Killing, Syntax and Semantics*, I, ed. by John P. Kimball, New York—London 1972, на стр. 139.

зрив приликом разматрања семантике глагола које има за циљ доношење неких по синтаксу далекосежнијих, генералнијих закључака. Обично се до краја испостави да има више појава но што се предвиђало које спадају у област онога што се у општој лингвистици данас назива „језички специфичним“³¹. С друге стране, испитивања овакве врсте осветљавају улогу словенског вида из једног новог угла. Очеvidно је да се у извесним ситуацијама, као што је ова малочас описана, опозицијом перфективног и имперфективног вида главног предиката регулише модалитет зависне реченице с погледом на истинитост њене садржине. Искрсавају пред нас следећа начелна питања: како сада, у светлу ових нових теоријских сазнања о функцији коју може добити видска опозиција, интерпретирати категорију словенског вида у целини? Којим методом приказати семантичку комплексност предикатске јединице које припадају групи глагола „принуде и манипулације“? Од почетка седамдесетих година до данас било је интересантних покушаја да се глаголска аспектуалност проучи са једног генералнијег семантичког становишта. Подсетићу овде само на радове двојице британских лингвиста. Форсајтова разматрања видске проблематике руских глагола из 1970.³² наводе на то да би словенску имперфективну верзију глагола манипулације требало сматрати семантички комплекснијом од перфективне,³³ па би, у складу с тим, при приказивању њеног значења на нивоу дубинске структуре најприхватљивије било увести један апстрактан глагол типа „покушати“ (*иџера* = „покушава да натера“). С друге стране, 1973. године је Џорџ Дилон (George L. Dillon³⁴) изнео уверење, које је више у складу са досадашњом словенском традицијом у тумачењу природе глаголског вида, да би довољно било на нивоу дубинске структуре

³¹ Енгл. термин *language specific*. Указује на то да се ради о појавама везаним само за поједине језике, у контрасту према „универзалијама“.

³² James Forsyth, *A Grammar of Aspect: Usage and Meaning in the Russian Verb*, Cambridge, University Press, 1970.

³³ Форсајт, на пример, на стр. 71. наведеног дела примећује: „The imperfective may express so strongly a conscious attempt to perform the action that it may in some contexts require a different translation equivalent from that of the perfective past tense“, а на стр. 72, наводећи неке аспектуалне парове рускога језика, даје им следеће преводне еквиваленте енглеског: „убеждавал tried to convince — убедил succeeded in convincing, отговаривал tried to dissuade — отговорил dissuaded successfully . . .“ Облик *tried* (= покушао је), дакле, фигурише у овим енглеским преводним конструкцијама.

³⁴ У студији *Perfect and other aspects in a case grammar of English*, *Journal of Linguistics* Vol. 9, No. 2, 1973, стр. 271—279.

језика увести дистинктивно семантичко обележје „комплетивност“³⁵ које би у једним случајевима испољавало вредност (+), а у другима (—). Ако би се то прихватило, обележје „комплетивно“ (+) добили би словенски глаголи перфективног, а обележје (—) глаголи имперфективног вида. О овим и другим евентуалним методолошким решењима требало би у скорој будућности подробније дискутовати.

У принципу, у словенским језицима допуна фактивних глагола није као таква издвојена посебним средством од осталих иначе могућих допунских реченица. О томе најречитије говори чињеница да чак и допуна једног типично контрафактивног глагола не мора доследно бити граматички различито обележена од допуне фактивног. Тако ће се, на пример, реченице с контрафактивним предикатом „правити се“ и оне с фактивним „схватити“ допуњавати идентичним типом зависне синтаксичке структуре, као што је то случај са следећим српскохрватским примерима: *уравио се да ништа није видео* и *схватио је да ништа није видео*. Није, међутим, редак случај да се уз контрафактивни глагол појаве две граматичке верзије допунске реченице које се међусобно постављају у однос „факултативних варијаната“: једна од њих је она иста која се појављује и уз фактивне глаголе, а друга је маркирана као контрафактивна, тј. својим обликом указује на то да је њена садржина супротна истини.³⁶ Тако, на пример, ако је у питању глагол са значењем „правити се“, у чешком и српскохрватском долазе у обзир две конструкционе могућности за преношење исте реченичне информације: *tvářil se, že tme nezná* и *tvářil se, jako by tme nezná*³⁷, *урави се да ме не љознаје* и *урави се као да ме не љознаје*. Чешка верзија допуне са *že* и српскохрватска са *да* су немаркираног карактера, док је верзија са *jako by*, односно *као да*, маркирана као контрафактивна. Детаљније испитивање словенских реченица граматички маркираних контрафактивношћу се тек очекује.

³⁵ Енгл. термин *completivity*. Иначе, потпунија обавештења о томе какве све семантичке интерпретације, осим комплетивности, долазе у овом проблемском домену у обзир даће књига Британца Бернарда Комрија (Bernard Comrie): *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge University Press, 1976 (посебно поглавље 2. *Aspect and inherent meaning*, стр. 41—51).

³⁶ Моје опширније излагање о овом типу реченица биће објављено 1978. године у зборнику посвећеном шездесетогодишњици америчког слависте Хораса Ланта (Horace Lunt).

³⁷ О овом конструкционом паралелизму у чешком говорио је Бауер — в. *Syntactica slavica*, на стр. 284.

До појаве посебне граматичке ознаке у словенским језицима долази онда кад: (1) реализација онога о чему допуна саопштава тек предстоји; (2) говорно лице није сигурно у истинитост онога што је саопштено допуном. За већину словенских језика оваква посебна ознака је обавезна у случају (1). Какве ће врсте она бити, то зависи од језика који је у питању. Севернословенска језичка група прибегава ту, као што је познато,³⁸ увођењу модалне форме у зависну реченичну структуру, а они од јужнословенских језика који и иначе, у неким другим поједино-стима, испољавају своју припадност „балканском језичком савезу“, употреби везника специјализованог за нефактивне ситуације³⁹. Глаголи са значењем „желети“ или „хтети“ спадају у имплицативне предикате у смислу (1) — сугеришу идеју о томе да до остварења онога што се износи допуном тек треба да дође. Отуда, дакле, ознака модалности у зависној структури пољског примера *Chcę, żeby Piotr spał* (насупрот одсуству такве ознаке у примеру *Twierdzę, że Piotr śpi*); отуда појава нефактивног *ga* у македонској реченици *Сакам га тхе ўрашам* (а појава фактивног *дека* у реченици *Забележав дека не е гојген*).

По томе што не уводи посебно граматичко средство ради указивања на случај (1), српскохрватски се издваја од већине осталих словенских језика. Наиме, у српскохрватском се исти тип допуне уведене везником *га* остварује у следећим (и осталим, њима сличним) реченицама: *Желим га Пејтар сјава*, *Знам га Пејтар сјава*, итд. Због оваквих семантичких околности, извесне српскохрватске реченице, узете ван ширег контекста, испољавају недовољну семантичку прозирност. Глагол са значењем „заборавити“, на пример, отвара у принципу могућност за дво-смисленост реченице. Испитујући глагол тога значења у енглеском језику, Гивон⁴⁰ је тачно приметно да он може имати две различите импликације. С једне стране, може се претпоставити да је у периоду који претходи некој „датој оси времена“ постојало знање о томе да је оно што допунска реченица износи чињеница, па је потом такво знање нестало. С друге

³⁸ Овде неће бити речи о конструкцијама с допунским инфинитивом у својству варијантне верзије зависне реченице. О томе кад се инфинитив поставља у варијантни однос према зависној реченици в. Милка Ивић, *Проблематика српскохрватског инфинитива*, Зборник за филологију и лингвистику, XV/2, 1972, 115—138.

³⁹ Македонски и бугарски, а уз њих и остали несловенски језици који се прикључују „балканском језичком савезу“, разлике у типовима допунских реченица обележавају везничком опозицијом. В. списак везничких форми одговарајућих језика у књизи Ирене Гришкат *Синудије из историје српскохрватског језика*, Београд 1975, на стр. 74—75.

⁴⁰ Talmy Givón, *Forward Implications . . .*, стр. 36.

стране, исти глагол може имплицирати и то да је у једном периоду који претходи „датој оси времена“ постојало знање о томе да треба остварити оно што допуна исказује, па је потом такво знање нестало. Језици којима је то могуће формалним средством указују на разлику између ова два значења (уп. у бугарском: *Забравих, ч е имам оръжие в ръцете си*, насупротив: *Ти забрави да сложиш кърпи*⁴¹). У српскохрватском, међутим, због поменуте ситуације формалног неразликовања, могућа је појава двосмислених реченица, као што је следећа: *Заборавила сам да држим руке у хладној води* (прва могућа интерпретација: „заборавила сам чињеницу да држим руке у хладној води“; друга могућа интерпретација: „заборавила сам да треба да држим руке у хладној води“).

Поменути случај (2), тј. ситуација када говорно лице даје на знање да нема извесности у погледу онога што изриче допунском реченицом, у већини словенских језика добија такође своје граматичко обележје у виду модалне форме, док бугарски и македонски и овде искоришћавају нефактивни зависни везник као одговарајући граматички знак. „*Не видях да влиза някой* рећи ће се у бугарском, објашњава Зара Генадиева—Мутафчиева⁴², онда кад се има у виду „*може да влиза някой*, но аз не съм видял“; *Не видях, ч е влиза някой* рећи ће се, напротив, кад се зна да „*влиза някой*, но аз не сям видял“. У руском ће се оваква дистинкција обележити опозицијом индикатива и субјунктива (*Не видел я, чтоб кто-нибудь вошел* | *Я не видел, что кто то вошел*⁴³), што је карактеристично и за многе друге, не само словенске језике⁴⁴.

Српскохрватски не уводи модалну форму ради ознаке случаја (2) уколико је он стриктно ограничен на допунске реченице (не каже се **нисам видео да би неко ушао* или сл.). Модална форма предиката, међутим, као својерстан знак неизвесности, долази у обзир, као у многим

⁴¹ Поређење ових бугарских примера с одговарајућим руским врши И. Грицкат у поменутој књизи на стр. 170.

⁴² Зара Генадиева—Мутафчиева, *Подчинителният съюз ДА в съвременния български език*, София, 1970, на стр. 38.

⁴³ Ови руски примери наводе се у поменутој књизи И. Грицкат, стр. 170, у паралели с одговарајућим бугарским.

⁴⁴ В. нпр. излагање о томе у чему је разлика између француског примера са субјунктивом *Il ne voit pas que Marie soit partie* и њему одговарајућих индикативних примера *Il ne voit pas que Marie est partie* и *Il voit que Marie est partie* — Jean-Pierre Paillet, *Problèmes de notation pour l'étude du contenu linguistique*, *Problèmes et méthodes de la sémiologie* (= *Langages* 35), Paris 1974, на стр. 42.

другим језицима⁴⁵, уколико се ради о зависној релативној реченици. На пример, уместо (немаркиране) реченице у индикативу *Девојчица њражи да јој кућимо лућку која уме њевати* рећи ће се *Девојчица њражи да јој кућимо лућку која би умела њевати* ако се жели нагласити одсуство извесности у погледу тога да ли таква лутка постоји или не. Ова друга реченица се, разуме се, у таквом случају односи према првој као семантички маркирана синтаксичка структура.

Допуну глагола какав је „видети“ у својој негираној верзији српскохрватски може увести не само општезависним везником *да* већ и упитним везником *да ли*: *Не видим да ли је неко ушао* поред *Не видим да је неко ушао*. Присуство упитне коњункције наглашава недостатак сваке информације о истинитости онога о чему допуна саопштава.

Употреба коњункције упитности у словенским допунским реченицама посебан је семантичко-синтаксички проблем којем је досада недовољно пажње посвећивано. Постоје у том домену дивергенције међу словенским језицима чије би дубље теоријско осветљавање могло бити од користи и студијама опште семантике. Једна од њих се тиче могућности напоредног увођења афирмативног и упитног везника уз глагол „знати“ у обе његове могуће верзије, афирмативној и негираној. Ђурович је, на пример, напоменуо да у словачком не постоји реченица *Viem, či si tam bol*.⁴⁶ Бауер, међутим, скреће пажњу на то да се у чешком присуство упитне коњункције уз прво лице глагола са значењем „знати“ не искључује и наводи пример *Však já vím, zdali jsi tam byl*⁴⁷. У овоме се српскохрватски слаже са чешким. У српскохрватском је, уосталом, могуће уз облик првог лица негираног глагола „знати“ употребити, поред упитног везника, и афирмативни (нпр. *Не знам да су се враћили* и сл.), што је у горњолужичком, како наглашава Полањски⁴⁸, немогуће. Овакве информације, дате мање више успутно, ипак нису задовољавајуће. Требало би систематски истражити све семантичко-синтак-

⁴⁵ В. нпр. шта Гивон каже о разлици између релативних реченица у шпанским примерима *Juan esta buscando a una criada que es bonita* и *Juan esta buscando a una criada que se es bonita* — Talmy Givón, *Opacity and Reference in Language . . .*, на стр. 102.

⁴⁶ L'ubomír Ďurovič, *Obsahové vedl'ažšie věty*, Jazykovedné štúdie 4, 1959, на стр. 160—161.

⁴⁷ „L'. Ďurovič . . . povazuje pro slovenštinu za vyloučené věty typu *viem, či si tam bol*. V češtině možné jsou: *však já vím, zdali jsi tam byl* → *že jsi tam byl* || *že jsi tam nebyl*, naznačuje se v nich obecně, že mluvčí ví, která z obou možností platí, ale neřídá se to konkrétně“.

⁴⁸ Kazimierz Polański, op. cit., на стр. 98.

сичке околности ширег контекста које у ова четири поменућа словенска језика утичу на избор везника у допуни глагола „знам“ и „не знам“. Карактеристично је, рецимо, да у Бауеровом примеру стоји и једно „међутим“ и наглашено „ја“, док ни једног ни другог нема у примеру из словачког језика о којем говори Ђурович.

Словенски се језици међусобно разликују и по везничкој ознаци немодалне допунске реченице⁴⁹ кад је глагол „сумњати“ главни предикат. У руском, на пример, у таквом случају долази у обзир афирмативни везник *что* (*я сомневаюсь что . . .*). У горњолужичком се, међутим, појављује упитна коњункција *hač* (*Dwěluju, hač...*)⁵⁰. И пољски има на располагању индикативну допунску конструкцију с упитним везником, који је у овом случају *czy*; нпр.: *Wątpię w to, czy Piotr ma rację*. Српскохрватски преводни еквивалент би у таквој реченици, међутим, имао афирмативну коњункцију, никако упитну: *Сумњам у то да Петар има право*. Очевидно је да значење „сумњати“ садржи у себи елемент питања. Они словенски језици који уводе у допуни упитни везник свакако наглашавају ту семантичку појединост. Та могућност инсистирања односно неинсистирања на моменту питања заслужује да буде дубље осветљена због значаја који цео овај проблем може имати на нивоу студија опште семантике.

Разуме се, ово о чему је досада овде било речи није никако све што би се могло уочити у области проблематике истинитости исказа. Та проблематика, уосталом, није ограничена на допунску реченицу, чак ни на реченицу у ужем смислу речи. За енглеску упитну реч *why*, на пример, констатовано је⁵¹ да се одликује двосмисленошћу кад долази као реакција на нечију констатацију: *He is an idiot* „Он је идиот“. С једне стране, питање *why?* може поставити човек који уопште не сумња у истинитост констатације, па се распитује само о ономе што је проузроковало стање „бити идиот“. Истим питањем *why?* може, међутим, реагирати и човек који не верује у оно што је чуо и распитује се о аргу-

⁴⁹ Модална форма долази овде у обзир кад се сумња у то да се уопште може десити оно о чему допуна саопштава, Уп. *Сумњам да би она Петра одала* (значење: „Сумњам да би се то могло догодити да она Петра ода“) са *Сумњам да је она Петра одала* (значење: „Чињеница је да је неко Петра одао, али ја сумњам да је то она“ или „Сумњам да је чињеница ово: она је Петра одала“, у зависности од контекста).

⁵⁰ „Czasownik *dwělować* dopuszcza tylko zdania pytajno-zależne sprawdzające lub spójnikowe z conjunctionem (*Dwěluju, hač . . . , Dwěluju, zo by . . .*), ale zaprzeczony otwiera pozycję dla zdań intensjonalnych spójnikowych w indicatiwie (*Njedwěluju, zo . . .*)“, Kazimierz Polański, op. cit., на стр. 97.

⁵¹ Paul Kiparsky and Carol Kiparsky, *Fact*, на стр. 169.

ментима који поткрепљују овакво тврђење. Српскохрватски у таквим случајевима разрешава двосмисленост на тај начин што за прву помену интерпретацију резервише облик *zашто*, а за другу *ошкуд* или *ио чему*.⁵² Српскохрватски, дакле, за разлику од енглеског, спада међу језике који опзицијом облика за упитност сигнализују специфичне семантичке разлике засноване на релевантности концепта фактивности.

Закључујући ово излагање желела бих да нагласим: теме из овде приказаног проблемског круга заслужују да им словенски језички стручњаци наредних година посвете велику пажњу, и то из више разлога. Те теме, с једне стране, стимулишу сакупљање информација о неким досада једва примећеним особинама словенских језика. С друге стране, оне активирају интересовање за типолошка проучавања тиме што сугеришу нове класификационе критерије. Оне, даље, наводе на преиспитивање досадашњих тумачења појединих специфично словенских граматичких категорија полазећи са потпуно нових теоријско-методолошких позиција. И најзад, што је можда најважније, оне дају подстрек за шира, општелингвистичка разматрања.

Милка Ивић

S u m m a r y

Milka Ivić

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF SLAVIC SYNTAX IN CONNECTION WITH THE CONCEPT „FACTIVITY“

Having previously explained the meaning of the concept „factivity“ and its importance for the development of syntactic investigations, the author has pointed up to new possibilities it gives for better understanding of some Slavic syntactic phenomena. First of all, the author has here dwelled upon the „factive“ interpretation of aspectual pairs of Slavic predicates which belong to the group known as „verbs of manipulation“, pointing at

⁵² За поједине говорне представнике српскохрватског језика *zашто* је немаркирани облик — могао би се евентуално појавити и у функцији коју смо овде констатовали за *ошкуд* и *ио чему*, док обрнуто не би било могуће, тј. ове две друге упитне форме испољавају маркираност у поменутом смислу.

the consequences which that interpretation can have in the fields of syntax and general semantics. Consideration has then been given to some specific cases concerned with the formation of Slavic sentence whose main predicate is, first, some verb of the counterfactive type and, second, some verb of the nonfactive type. The specific grammatical behaviour of the Serbo-Croatian translational equivalent of the English interrogative word *why* has also been brought to the readers' notice.

О НУЛТИМ ВРЕДНОСТИМА У ЈЕЗИЧКОЈ СТРУКТУРИ

Појам нулте вредности у процедури описа у природним језицима, и као део структуре њихове, назначен је одавно. Још је Pāṇini у својој граматици санскрита уочио постојање нула морфеме¹. Међутим, појам нулте вредности широко се употребљава тек у XX столећу, нарочито у лингвистици нетрадиционалнога типа. О. С. Ахманова, нпр. уводи овакве одреднице за нулте вредности: *нулти члан*, *нулти афикс*, *нулти варијант фонеме*, *нулти значење*, *нулти катего-рија*, *нулти морфема*, *нулти показатељ*, *нулти везник*, *нулти флексија*, *нулти форма синтагме*².

У методолошком систему језичких описа представника америчке дескриптивне лингвистике јављају се термини: *нулти алтернатив*, *нулти елементар* итд.³

Дакле, нулта вредност као неопходни елемент теорије језичке и језичких описа од Панинијеве нула морфеме отишао је знатно даље и тиче се свих главних језичких нивоа: *граматичкој*, *фонолошкој*, *семантичкој*, и шире од тога.

У ствари, нулта вредност укључена је у далеко шири семиотски скуп различитих језика, а у природним језицима само је једна од њених реализација. Haskell V. Curry, нпр. каже следеће: „Позабавимо се сада са обе вредности, 0 и 1, и то тако да се у

$$0 \leq a \quad a \leq 1 \quad (18)$$

остварују подједнако оба a . Тако 0, која испуњава леву страну (18), називаћемо нултим елементом; а 1 који испуњава десну страну (18), —

¹ В. Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana 1970, 19.

² В. *Словарь лингвистических терминов*, Москва 1966, 277.

³ В. Leonard Bloomfield, *Language*, New York 1933, 215—217.

јединичним елементом. Из (18) следи да су појмови нултога и јединичнога елемента парни.⁴

Нулта вредност у математици има широку примену и веома често се употребљава у теорији скупова, па се често идентификује са празним скупом, Ј. А. Шиханович каже о томе следеће: „Ми ћемо видети ниже да постојање појма „празан скуп“ скраћује и упрошћава многе формулације теорема и олакшава нам увођење нових појмова⁵.

Још прецизније о томе говори Владимир Деvide: „... Skup prirodnih brojeva očito je n - skup, jer se čitav taj skup ne poklapa ni sa kojim prirodnim brojem, dakle ni sa kojim svojim elementom. Prazan skup također je n - skup, jer ne sadrži nijedan elemenat, dakle ni samog sebe kao elemenat“.¹

Питање је, наравно, колико су принципи математике и математичке логике применљиви на изучавање природних језика. Међутим, очито је да празан скуп у математици и нулте вредности у лингвистици везује некаква корелација и да се не могу обићи у егзактним приступима језичкој материји.

У науци о језику није сасвим раширено шта се све сматра нултим елементом. Leonard Bloomfield, као нулту вредност налази и у суплетивним формама типа *geese, men* итд.⁷ А наравно и оне случајеве где је нулта вредност очита, нпр. *plat (pla): platte (plat), gris (gri) : grise (gri : z)*⁸.

Циљ овога рада никако није да направи потпуни списак свих категорија и феномена где се нулте вредности јављају, већ да размотри нека принципска питања.

1. Какав је однос нулте морфеме према материјализованом морфемском саставу и да ли се нулта морфолошка вредност евентуално сече са фонолошким јединицама. Боље речено, да ли не постоји идентификација једних и других вредности у неким случајевима, те да је један од двају појмова таутологичан.

Очито је, прво, да нулте вредности у морфемском саставу имају исти статус и улогу као и њихови звучно или граfiјски остварени еквиваленти. И друго, да се њихова улога реализује, најпре, на парадигмат-

⁴ В. Основания математической логики, Москва 1969, 209.

⁵ В. Введение в современную математику, Москва 1965, 62.

⁶ В. Математичка логика. Први део (Класична теорија судова), Београд 1964, 18.

⁷ В. Оп. cit. 217.

⁸ В. Оп. cit. 217.

ском плану, било при грађењу облика⁹ или при грађењу речи.¹⁰ Дакле, у асоцијативним скуповима. Неколико примера илуструју дати закључак: *ираг-ѿ : ираг-а*, *чиша-м : чиша-ѿ*, *зелен-ѿ : зелен-и*, *ираг-ѿ : ираг-ић* итд.

Очигледно је, даље, да постоје извесне разлике између нултих вредности у систему деривације према нултим вредностима у морфолошком систему. Тако је бар у флексивним језицима. То значи да се и ово питање мора размотрити и са принципске и методолошке тачке гледишта. Погледајмо неколико примера из нашега језика.

гусака : *гусѿка*

Влах-е : *Влаш-е* пис-а-ти

добар : *добѿра* пиш-е

Очевидно је да се морфонематске опозиције (*s—š*) и (*š—h*) могу свести на фонолошке. То значи да уместо утврђивања морфолошке функције некадашњих гласовних алтернација, може се разлика одредити просто, у (*s—š*), нпр. дифузност-компактност, у (*š—h*) висока тоналност — ниска тоналност. Међутим, проблем се јавља при опонирању нулте вредности према материјалном знаку. Питање је, управо, може ли се нулти алтернант сматрати равноправним другим фонолошким јединицама и на фонолошком плану, онако како је то већ одавно утврђено за морфонематски ниво.

Теоријски је већ расправљано о могућностима увођења нулте вредности као јединице у фонолошки систем¹¹. У прилог таквој могућности наводимо још један аргумент.

У француском језику се нулта вредност графички обележава у једном случају са (*e*). И то „немо“ (*e*) има фонолошку вредност, без обзира на то што на синхронном плану нема материјалну фонетску подлогу, нпр.

marine : *mariner*, *mariné*

masque : *masquer*

joue : *jouée*, *jouer*

⁹ В. В. В. Лопатин, *Нулевая аффиксация в системе русского словообразования*, Вопросы языкознания 1, Москва 1966, 76—88.

¹⁰ В. Д. Уорт (D. S. Worth), *Морфонология нулевой аффиксации в русском словообразовании*, Вопросы языкознания 1, Москва 1972,

¹¹ В. Душан Јовић, *Методолошке и теоријске аспекте изучавања морфонематике*, Јужнословенски филолог XXX/1—2, 350 и *Neki teorijski problemi morfonematike*. Analele Societății de limba română 3—4, Zrenjanin 1972—1973, 246—247.

Таквих примера има и у неким другим језицима. И управо дати примери без двојбе показују да се у фонолошком систему нулта вредност налази на различите начине исказана, да се о њој мора водити рачуна при разматрању питања која се тичу фонологије. Према томе, не постоји никаква тешкоћа да се нулта вредност уведе као дистинкција и на морфонематском плану. На тај начин олакшава се егзактно утврђивање свих компонената појединих језичких система и односа појединих јединица у њима. На овај начин се морфонематске опозиције у целости могу објаснити теоријом дистинктивних чинилаца из фонологије. Тако се процедура описа упрошћава, а поставља се и питање друкчијег односа према морфонологији.

Друкчије ствар, ипак стоји с нултим вредностима у морфематици уопште, нпр.

Енглеско *boy-ø* : *boy-s* (*z*) показује јасне односе. Према морфеми (*-ø*), у множини је (*-z*). У овом случају асоцијативни скуп укључује јединицу и множину. Падежни систем, по правилу, бар у флексивним језицима, представља релативно чврст, кохерентан систем. Све његове јединице задржавају заједничку семантичку вредност, а разликују се најпре у функционалном погледу. Односи су јасни било да (*ø*) опонира једноелементној морфеми као у примеру

rog-ø : *roga*, или кад опонира вишеелементним морфемама, нпр.

mрав-ø : *mрав-има*, *йећ-ø* : *йећ-има* итд.

Далеко су сложенији односи у асоцијативним скуповима насталих деривацијом, нпр.

/ ски
 брат — ов
 \ имити

Нулта вредност у номинативу *брай̄-ø* на исти начин се јавља и у скупу насталом деривацијом, али разлике у значењима не дају онако јасне односе као у систему творбе облика падежних или евентуално глаголских. Са друге стране, нулте вредности се увећавају. Очигледно је да у *брай̄ов* имамо следеће односе:

брай̄-ø -ов -ø јер према *брай̄ов-ø* имамо *брай̄ов-а*. Наравно, *брай̄-ов*, *-ски* итд. образује један скуп, а *брай̄ов-а*, *-о̄и* и др. — други скуп. Међутим, ако се парадигма у односу на основну морфему посматра у целости, појам нулте вредности постаје сложенији.

Нулта вредност у природним језицима је сигурно универзална. Истина, она се не јавља увек и свугде у истом виду нити је конструк-

тивно иста, али је исто тако сигурно да нема језика који на неком нивоу, у зависности од своје типолошке одређености, нема нулте елементе.

Неспорна је чињеница данас да у описима језичких система нулта вредност има крупну улогу да се систем егзактно представи. Међутим, утврђивање шта је све нулта вредност¹² нимало није једноставно. Несумњиво је да карактер и улогу нулте вредности у великој мери одређује тип језичке структуре. Исто тако сигурно је да се с нултим обележјима мора рачунати као универзалном константом у природним језицима. Овај рад је имао задатак да укаже на извесна питања која се тичу датога феномена, а и да расправи нека од њих. Остаје немали број питања која би још требало расправити, и многа истраживања претходно обавити. Пре свега, ваљало би показати какву улогу нулте вредности имају у појединим типовима језика, класификовати их, показати какав однос имају према језичким јединицама других нивоа језичких.

Душан Јовић

S u m m a r y

Dušan Jović

ON ZERO VALUES IN LINGUISTICS

The article deals with zero values in natural languages. It at the same time emphasizes that the given factor applies to other semiotic systems as well. The author thinks that the zero value is a universal category when it concerns natural languages and that it can be established at all linguistic levels.

Consideration is further given to zero values in morphonology and phonology. The author finds that morphonological oppositions can be explained in the domain of phonological distinctive factors and that the zero

¹² Нулта вредност као „вредност“ може довести у забуну. Међутим, нула у математици има крупну улогу и као незаобилазни елемент садржине и у методолошком погледу. Тако је и у лингвистици.

morphonological value represents the only one difficulty in this respect. The zero value, however, exists in the phonological sphere as well, which is in some languages marked by means of spelling, but without a material, phonetic ground, for example in French. In this way the possibility for linguistic description is simplified and the question of morphonology as a linguistic category is thus shown in another light.

ZUR EINIGEN FRAGEN DER SEMANTISCHEN EBENE DER SATZSYNTAX *

1. Unter der semantischen Ebene der Satzsyntax (SES) im Sinne des sprachlichen Teilsystems wird hier ein System der semantischen Satzschema (SSS)¹ verstanden. Jedem der Schema unterliegt eine Menge der syntaktischen Semanteme und eine Menge entsprechender paradigmatischer und syntagmatischer Beziehungen. Die syntaktischen Semanteme sind sprachlich-semantische Einheiten mit der syntaktischen Relevanz. Hieher gehören: Substanteme wie Agens, Patiens, Medium, Instrument, Unterschied, Komparant, bestimmte Ortsbestimmungen, Bezugsbestimmung u.a.; Sententeme (Prädikateme) wie Aktion, Zustand, Eigenschaft udgl.; Adjekteme wie Eigenschaft, Beziehung u.a.; verschiedene Typen der Adverbeme usw.

Vom Standpunkt der Abhängigkeitskonzeption der Syntax aus, die nicht auf der traditionellen Satzgliedtheorie aufgebaut ist, gibt es in der SSS zwei Typen linearer Beziehungen.

Zu den kommunikativ relevanten linearen Beziehungen der SSS gehören bestimmte Beziehungen, in der traditionellen Satzgliedtheorie Determination und Koordination genannt, sowie eine nichttraditionelle Bezie-

* Es handelt sich um die erweiterte und verbesserte Version unseres Beitrages anlässlich XI Internationalen Linguistenkongress in Bologna, 1972.

Abkürzungen: SSS — semantisches Satzschema; SES — semantische Ebene der Satzsyntax; FSS — formales Satzschema; FES — formale Ebene der Satzsyntax; LGS — logisch-gnoseologische (kognitive) Semantik.

¹ Vgl. entitativ aufgefasste ‚semantic sentence pattern‘ von F. Daneš in *Some Thoughts on the Semantic Structure of the Sentence*, *Lingua* 21, 1968, 55—69. Über die semantische Satzstruktur vgl. auch in verschiedenen generativen Sprachbeschreibungen, z.B. F.C. Southworth, *A Model of Semantic Structure of Sentence*, *Language* 1967, Nr. 1., P. Sgall et al., *A Functional Approach to Syntax*, New York 1969. Zur Problematik der semantischen Satzstruktur und ihrer Beschreibung vgl. eine repräsentative Übersicht unter dem Titel *Práce o sématické struktuře věty*, Praha 1973, von F. Daneš, Z. Hlavsa, J. Kořenský et al., wo auch die wichtigsten Arbeiten der Prager Gruppe unter der Leitung von F. Daneš kommentiert werden.

hung „nichtdeterminierendes Semantem sein“ als logisches Komplement der Determination (vgl. das durch Subjekt repräsentierte Substantem, eingliedrige Sätze u.a.). Die prädikative, d.h. satzkonstitutive Relation, ist eine Beziehung einer qualitativ ganz abweichenden Art.

Als zweiten Typ der linearen Beziehungen der SSS bezeichnen wir hier die hierarchisierte Beziehung zwischen der semantischen Satzdominante (Sententem) auf der einen und den subordinierten syntaktischen Substantemen auf der anderen Seite.

Das Sententem² (Prädikatem) ist ein syntaktisches Semantem mit der zentralen, dominanten, konstitutiven und strukturbildenden Rolle in der SSS. Es entspricht dem semantischen Aspekt des traditionellen Prädikats und der anderen sinnvollen aussagekonstitutiven Ausdrücken wie prädikativen Adverbien mit oder ohne Kopula (sog. Prädikative), verschiedene verbonominale syntaktische Streckformen mit der Pro- und Funktionsverben (*zur Verfügung haben|stehen|stellen, am Leben sein; dávat pozor, dělat šoféra; imet' v vidu; imati uticaj; dać spokěj* usw.), weiter Vokativformen und Interjektionen. Ausserordentlicher Wert wird in unserer Konzeption auf die mikrostrukturbildende Sententempotenz³ gelegt, denn eben diese bringt hauptsächlich die Substantempartizipien (weniger Adjektem-, Adverbem- und Satzpartizipien) in verschiedene syntagmatische Beziehungen ganz neuer Art.

2. Unsere Auffassung ist auf der Konzeption aufgebaut, dass die SSS eine relativ selbstständige Existenz aufweist. Trotzdem ist es zweifellos, dass sich jede SSS in einer festen dialektischen Verbindung mit der formalen Satzstruktur FSS befindet.⁴ In der formalen Ebene der Satzsyntax (FES) treten als paradigmatische Einheiten die formalen Satzschemen auf, in welchen die Wortarten und Wortformen als distinktive Merkmale funktionieren (vgl. grammatische Satzschemen von Daneš, o.c. in Anm. 1). Unserer Auffassung nach gibt es in der FSS drei Haupttypen syntagmatischer Beziehungen: die Abhängigkeit mit drei Varianten — Kongruenz, Rektion und Zugehörig-

² Vgl. damit die Termini *predikát* für die SSS und *predikátor* für die FSS in dem Entwurf der neuen synchronischen Grammatik des Tschechischen, *Slovo a slovesnost* 36, 1975, S. 18—46.

³ Unter der Satzmakrostruktur wird hier die binäre Subjekt-Prädikat-Gliederung verstanden.

⁴ Vgl. dagegen G. Helbig und W. Schenkel, Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben, wo man terminologisch *Semantik* und *Struktur* unterscheidet. U.E. ist es zweifellos, dass auch die syntaktische Semantik seine eigene Struktur hat.

keit, weiter die Parataxe⁴ und die Beziehung der Unabhängigkeit (Subjekt, Kerne von eingliedriger Sätzen, Vokativform und Interjektion).

3. In der FSS tritt jedoch als konstitutives Zentrum jedes grammatische Mittel auf, das im formalen Sinne aussagekonstitutiv ist. Derartige Mittel, die hier *Sentente* genannt werden,⁵ sind allerdings häufig ohne lexikalische Bedeutung (z.B. *Vfin cop*) oder haben die lexikalische Bedeutung ganz unvollständig (modale Verben und Phasenverben, Pro- und Funktionsverben). Diesen Mitteln entsprechen deshalb auch keine semantische Einheiten von Typ Aktion, Zustand usw., wie es der Fall bei den Verben mit voller Bedeutung ist. Trotzdem ist es zweifellos methodologisch berechtigt, *Verbum finitum* als konstitutives Zentrum des Satzes aufzufassen⁶ — jedoch nicht eindeutig in dem die semantische und formale Satzstruktur nicht unterschiedenen Sinne, wie es der Fall der ersten Ansichten, z.B. von Kurylowicz, Tesnière u.a., ist, sondern nur vom Gesichtspunkt der FSS aus.

Vom Standpunkt der SSS aus erweist sich also als konstitutives semantisches Satzzentrum die dominante Einheit mit voller satzsemantischer Bedeutung, die wir hier *Sententem* nennen. Durch dieser Verschiedenheit beider Satzsyntaktischen Ebenen, nämlich durch verschiedene Darstellung der Satzdominanz, wird wieder die universelle Geltung des in der Prager Schule ausgearbeiteten Begriffs 'asymmetrischer sprachlicher Dualismus der Form und Bedeutung' auch im Bereich der Satzsyntax und -semantik bestätigt.⁷

4. Nach ihrer satzmikrostrukturbildenden Potenz können die *Sententem* in folgende Gruppen eingeteilt werden:

1. Satzmikrostrukturbildend

a) durch *Vfin* repräsentiert — Vollverben

b) durch Hilfsverben und Substantiv, Adjektiv oder Prädikativ repräsentiert — Kopula, modale und Phasenverben, Pro- und Funktionsverben und ihre Komplementen

c) durch Prädikative ohne Kopula repräsentiert

2. nichtsatzmikrostrukturbildend,

repräsentiert durch Vokativformen und Interjektionen.

^{4a} Vgl. K. Hausenblas in *Bulletin VŠR JL 2*, Praha 1958.

⁵ Vgl. Anm. 2. Das Termin *Sentent* entspricht hier dem Termin *predikátor*.

⁶ Vgl. dagegen die Einwände von K. Horálek in *K teorii věty*, *Slovo a slovesnost* 26, 1965, 213—217, am letzten in *SaS* 36, 1975, S. 47—48.

⁷ Vgl. die Daneš Konzeption des 'complex sentence pattern', o. c. in Anm. 1, und P. Sgall, o. c. in Anm. 1, S. 45.

⁸ Vgl. jedoch solche sekundäre Interjektionen, die ihre ursprünglich Intention bewahren, z.B. *běda mi, hr na ně udgl.*

5. Zwecks Komplexität der Satzbeschreibung wird in Betracht genommen die Ebene der logisch-gnoseologischen Semantik⁹, anders genannt Ebene der kognitiven Semantik¹⁰ oder Ebene „des Bewusstseins“¹¹. Dies entspricht auch derselben Auffassung, nach der die Sprache die aussersprachliche (zweifellos aber auch die sprachliche) Realität widerspiegelt. Die sprachlich-semantische Ebene ist als ein Auswahl aus der kognitiven Semantik, gesehen durch die Sprachformen, aufzufassen.¹² Die Beziehungen beider semantischen Ebenen stellen ein der komplizierten Probleme der gegenwärtigen funktionellen und strukturellen Syntaxforschung dar.

Vom Gesichtspunkt der kognitiven Semantik aus sind in der SSS alle möglichen Semanteme durch die Prädikatssemantik impliziert. Nach den Ansichten, die aus der Forschung im Rahmen der FSS ausgehen, werden jedoch nur die notwendigen Komponenten der SSS impliziert. Daraus folgt, dass die SSS als eine unselbstständige, abgeleitete Struktur erscheinen könnte. In diesen Arbeiten wird häufig die Möglichkeit, die SSS als eine relativ selbstständige Struktur aufzufassen, eine ungenügende Bedeutung zuerkannt; die Existenz des strukturellen Charakters der SSS bedingen die strukturellen Eigenschaften der FSS.¹³

Auf Grund der Untersuchungen von Sprachen mit entwickelter Kasusmorphologie, in der die Obligatorität und Fakultativität der Substantivformen und auch der Substanteme ohne Einfluss auf den Gebrauch des (reinen) Kasus ist, lässt sich schlussfolgern, dass die ganze untergeordnete Substantemstruktur im Rahmen der Sententemintention eine Grundlage für eine berechnete methodologische Selbstständigkeit der SSS darstellt. Diese Behauptung bekräftigt in gewissem Hinsicht die Feststellung einer Variante der Kasuskonzeption, nämlich, dass die Kasussemantikbeschreibung nicht nur von den obligatorischen, sondern auch von den fakultativen (und sogar von den implizierten) Substantemen abhängig ist. S. dazu unsere Arbeit in Anm. 25.

⁹ M. Dokulil, Zum wechselseitigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax, TLP 1, 1964.

¹⁰ F. Daneš, Semantic Considerations in Syntax, Actes du Xe Congrès International des Linguistes, Bucuresti 1970, 407—411.

¹¹ W. Flämig im Sammelband Beiträge zur Valenztheorie, Halle/Saale 1971, S. 110.

¹² M. Dokulil und F. Daneš, K tzv. obsahové a mluvnické stavbě věty, in: O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958.

¹³ F. Daneš, A. Three-Level Approach to Syntax, TLP 1, Praha 1964.

6. Jedes Sententem hat seine Benennungs- und Beziehungskomponenten; seine Intention¹⁴ geht von den letzten aus. Die Intentionsbeziehung erweist sich als ein Durchschnitt von verschiedenen Relationen. Auch die Sprachwissenschaftler, die die exozentrische Potenz der Satzdominante ausdrücken wollten, wie z.B. Begriff der verbalen Valenz, arbeiten mit der Zahl und Art der „Mitspieler“, „Partizipienten“ usw. In dieser Arbeit behandeln wir die Intention des prädikativen Semantems, also nicht die Intention oder Valenz des Verbs.¹⁵ Diese Auffassung bekräftigen solche Nomina, die erst beim prädikativen Gebrauch ihre eigene Intention erhalten. Als syntaktisch und auch morphologisch relevant (im Sinne der Kasusmorphologie, vor allem im Slawischen) postulieren wir in der SSS die Anordnungsrelation von untergeordneten Substantemen.¹⁶

6.1. Die Aspekte der Zahl und Art der intentionellen Mitspieler wurden schon verschiedenartig untersucht.¹⁷ Zwecks Erreichen einer vollberechtigten syntaktischen Analyse, muss man jedoch u.E. alle Sententemkomponenten, d.h. sowohl lexikalische als auch grammatische, als funktorbildende Elemente erwägen. Was die Zahl und Art der Substantempartizipienten betrifft, erscheinen die grammatischen Kategorien der Person, des Aspekts, der Zeit, des Genus verbi u.a. als relevant. Vgl. die Kategorie Genus verbi im Tschechischen und seine Partizipientenrelevanz mit Rücksicht auf seine Kasusrepräsentation:

Aktiv: *Útočník poranil chodce nožem.*

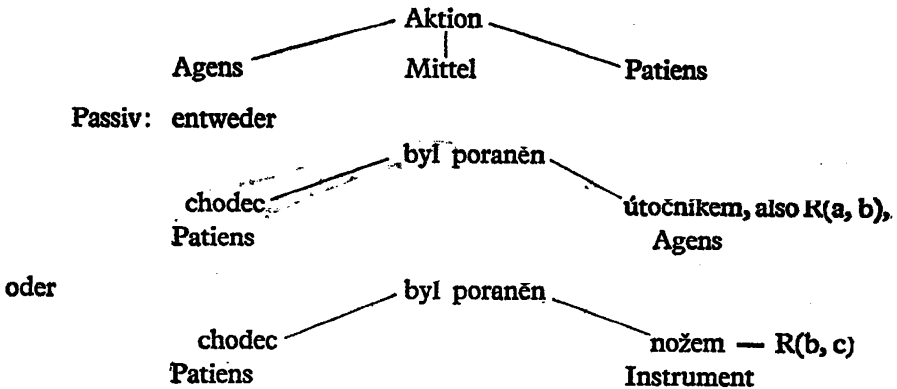
In der SSS bildet die Sententemintention eine dreistellige Relation R (a, b, c):

¹⁴ Der Terminus knüpft an die tschechoslowakischen Arbeiten von E. Pauliny, *Štruktúra slovenského slovesa*, Bratislava 1943 an. Vgl. weiter F. Miko, *Rod, číslo a pád podstatných mien*, Bratislava 1962; *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, mit Erläuterungen von J. Ružička; R. Mrázek, *Sintaksičeskaja distribucija glagolov i ich klasy*, *Voprosy jazykoznanija* 13, 1964, Nr. 3; J. Kořenský, *K problému větněsemantických funkcí nedějových významů českého slovesa*, *SaS* 32, 1971, S. 208—216; J. Panevová *On verbal frames in functional generative description I, II*, *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* 22, 23, 1974, 1975.

¹⁵ Vgl. damit auch die neue Auffassung der Rolle von den durch *vfin cop* + Nomen repräsentierten Prädikaten in der Konzeption von Daneš. Vgl. Daneš, Hlavsa, Kořenský, o. c. in Anm. 1, S. 28.

¹⁶ Vgl. unsere Beiträge auf den Tagungen der Internationalen Slawistenkommission für die grammatische Struktur in Leipzig 1974 (*ZSlaw* 1975, Nr. 5) und in Skopje 1975 (im Druck).

¹⁷ Vgl. o. c. in Anm. 4 und 14.

Der Satz **Chodec byl poraněn útočníkem nožem* mit dem dreistelligen semantischen Prädikatsschema ist bei dem durch Passiv repräsentierte Sententem und bei den durch Instrumentalformen repräsentierte Aktanten grammatisch unrichtig.

6.2. Die Zahl und Art der intentionell untergeordneten syntaktischen Semanteme treten als distinktive Merkmale der SSS-Paradigmatik auf: dadurch baut man einen System der SSS in der SES. Es ist eine offene Frage, welche intentionellen syntaktischen Semanteme syntaktisch-morphologische Relevanz haben, d.h., welcher Hierarchie sie unterliegen; diese Frage lösen wir auf der anderen Stelle.¹⁸

7. Unter der Sententemintention wird hier verstanden, wie die Sententemsemantik auf ihre eigene semantische Kompletation¹⁹ im Sinne der semantischen Propositionsvollständigkeit gerichtet ist und wie diese durch untergeordnete Semanteme realisiert wird. Auf der logisch-gnoseologischen Ebene spricht man hier gewöhnlich von der inhaltlichen Explikation oder der kognitiven Implikation²⁰ des logischen Prädikats.

¹⁸ Vgl. unseren Beitrag Zur Frage der Beziehungen zwischen den syntaktisch relevanten semantischen Prädikatsmerkmalen und der Kasussemantik im Tschechischen, Zeitschrift für Slawistik 20, 1975, S. 638—642.

¹⁹ Also nicht die „Einstellung der verbalen Aktion auf das Objekt und Subjekt“, wie dieser Begriff in den ersten auf diese Problematik gerichteten Arbeiten (vgl. Anm. 14) aufgefasst wurde. Explizit wird der Begriff der Sententemintention beschrieben in unserer Arbeit im Druck.

²⁰ A. Hoppe, Die maschinelle Übersetzung von sprachlichen Inhalten, die nicht ausgesprochen werden, in: Sprache im technischen Zeitalter, 1967/23, S. 266—284. Es handelt sich besonders um die Verfassers Inhaltfaktoren-Explikation (S. 274), die jedoch hier im Gebiet der „Rektion des Verbs“ (S. 273 f.) nicht voll ausgenützt worden ist.

Die Relevanz der Hierarchie von subordinierten Semantemen kommt erst in der Ebene der SSS zum Ausdruck. So z.B. im Satz *Er schlug ihn kräftig mit dem Stock über den Kopf* ist der Ausdruck *mit dem Stock* als eine Repräsentation des primären, intentionellen, während *kräftig* als Repräsentation des sekundären, nichtintentionellen Semantems zu analysieren, weil die nichtintentionelle qualitative Bestimmung ebenso wie derartige Orts-, Zeit- und andere Adverbialbestimmungen jedem Sententem zugeordnet werden können. Dagegen die Instrumentsbestimmung beschränkt sich auf eine bestimmte Sententemklasse.²¹ Die Substantemkompletation von verschiedenen Klassen der Sententemsemantik erweist sich im Vergleich mit der Kompletation durch Adverbialbestimmungen als die hierarchisch höchste. Die bestehenden, durch Adverbien repräsentierten intentionellen Adverbialbestimmungen erscheinen als peripherisch und werden paradigmatisch mit den Substantemergänzungen verbunden. Vgl. *Er fühlt sich gut* u.a.

8. In der SES ist es nötig, die Zahl der untergeordneten Semanteme in der SSS von den obligatorischen Semanteme, d.h. von den in der FSS minimale Satzsemantik bildenden Semantemen zu unterscheiden. Hier ist es häufig notwendig, die notionale Interpolation in der SSS zu verwirklichen; z.B. *Er schlug ihn über den Kopf* + mit etwas.²²

Was die Art der subordinierten syntaktischen Semanteme betrifft, gibt es im Vergleich mit den entsprechenden Begriffen der LGS viele Unterschiede. Das bezieht sich nicht nur auf die abkürzende sprachliche Formung der Denotatssemantik im Sinne des Rahmencharakters der lexikalischen Semantik im Bereich der Wortbildung,²³ sondern auch auf die Syntaktische Semantik. Das beweisen wesentliche Veränderungen der Sententemsemantik in Abhängigkeit von der Verschiedenheit der Substantemrepräsentationen,²⁴ weiter die Diskrepanz zwischen der sprachlichen Formung und den entsprechenden LGS- und SSS-Semantemen, wie in 8.3. gezeigt, u.a.

In der SSS postulieren wir die durch die Sententemintention produzierte Anordnungsrelation von den untergeordneten syntaktischen Semantemen, hauptsächlich von den Substantemen; diese Relation hat verschiedene Existenzformen.

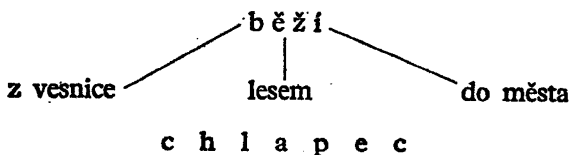
²¹ Vgl. dazu M. Grochowski, *Środek czynności w strukturze zdania*, 1975.

²² Über die semantische Interpolation s. M. Dokulil, *Tvoření slov v češtině I*, Praha 1962, und S. Karolak, *Interpolacja, interpretacja a analiza semantyczna*, BPTJ 26, 1966; s. auch A. Hoppe, o. c. in Anm. 20.

²³ M. Dokulil in o. c., Anm. 22.

²⁴ Vgl. Hallidays Beispiel *The prisoners marched gegen He marched the prisoners*, Notes on transitivity and theme in English, *Journal of Linguistics* 2, 1967.

8.1.1. Die Anordnungsrelation von intentionellen Substantemen mit den Verbemen der Bewegung u.a. als Funktoren entspricht im allgemeinen der Reihenfolgeprojektion der entsprechenden, im Raum angeordneten Denotate. Z.B.:

Substantem-
reihenfolge-
beziehung

1. 2. 3.

Anordnungs-

beziehung: Anfang Mitte Ende der linearen
Substantemanordnung
in der SSS

8.1.2. Mit Hilfe des Relationsrichtungsbegriffes²⁵ lassen sich auch die Beziehungen benennenden Sententeme, sowie die durch die Konstruktion V_{fin} cop + Nomen repräsentierte Sententeme in obengenannte Weise interpretieren. Vgl. den Satz *Marie ähnelt Monika durch die Gestalt*:

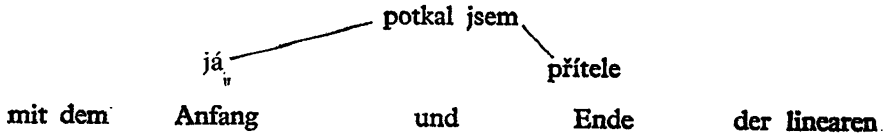

wo es um die Anordnung der Substantemreihe geht, die Vergleichsrichtung und *tertium comparationis* darstellt.

8.1.3. Die Anordnungsrelation der intentionellen Substanteme z.B. bei den Sententemen des Geschehens stützt sich auf die Substantemsemantik. Es geht hier um eine auf der Substantemaktivität aufgebaute Anordnung, wo Substantem mit der höchsten Stufe der Satzaktivität den „Anfang“ der

²⁵ Vgl. unsere Interpretation des prädikativen Nominativs und Instrumental in Zeitschrift für Slawistik 20, 1975, S. 369—381. — Über die Relationsrichtung s. A. I. Uemov — E. A. Uemova in Logiko-grammaticeskie očerki, Moskva 1961. — Über die Relation des Ausgangs- und Endpunktes vgl. Ch. Fillmore in Some Problems for Case Grammar, 1971. — Was die Relevanz der Anordnungsrelation und der Kasussemantik im Tschechischen betrifft, vgl. unseren Beitrag zum VII Internationalen Slawistenkongress, Slavia 52, 1973, S. 347—361.

Aktivitätssubstantemreihe bezeichnet usw., bis zur niedrigsten oder Nullaktivität mit der Geltung „Ende“. Vgl.

Aktivitätsanordnungsreihe.

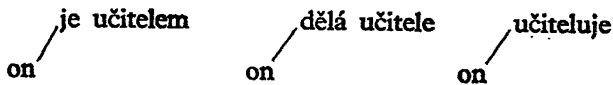
8.1.4. In 8.1.1. — 8.1.3. wollten wir beweisen, wie sich verschiedene Typen der Sententemsemantik in die Form einer linearen Anordnungsrelation formalisieren lassen. U.E. ist diese Relation relevant vor allem im Bezug auf die Kasussemantik der slawischen Sprachen.

8.2. Die FES beruht auf dem System der formalen Satzschemen.²⁶ Jedes Satzschema hat seine Konstitutivdominante in dem Sentent, dessen mikrostrukturbildende Potentialität hier Valenz genannt wird. Die Sententvalenz ist die Relation der obliganten Ergänzungen als Argumente auf der einen Seite und des Verbums auf der anderen Seite.

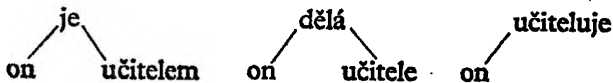
Die Zahl der subordinierten Einheiten ist hier im Vergleich mit der LGS und SSS unterschiedlich, Vgl.

LGS und

SSS:

FSS:

8.3. Der Unterschied zwischen der LGS und SSS kommt wieder im Falle der unterschiedlichen Auffassung der denotativen gegenüber der sprachlichen Anordnung der Denotate und ihre Substanteme zutage. Im Falle einigen Klassen der Verben der Bewegung ist es ganz klar, dass der Ausgangspunkt der Bewegung nicht mit Hilfe des Nominativforms dargestellt wurde. Vgl. die Sätze wie *Žena ho opustila. Koncipient od advokáta odešel.*, wo die Ausdrücke *ho, od advokáta* zweifellos einen denotativen Ausgangspunkt der Bewegung darstellen. Dagegen im Rahmen der sprachlichen Semantik, d.h. in der SSS, erscheinen diese Ausdrücke als Repräsentationen von den passiven Mitspielern und deshalb haben auch die „Endposition“ (vgl. hier 8.1.3.).

²⁶ Vgl. damit die, 'grammatical sentence pattern' bei Daneš, o. c. in Anm. 1.

9. Im Gegensatz zur traditionellen Satzgliedertheorie, nach der Satzbeziehungen als einstellige Informationsrelationen der SSS aufzufassen sind, ergibt die Konzeption der Sententemintention eine Strukturbeschreibung, auf Grund deren man sagen kann, wie sich die analytisch-synthetische Tätigkeit des menschlichen Bewusstseins formt. Es handelt sich hier vor allem, wie die intentionellen Semanteme mittels Sententem als Funktor in Beziehung gebracht werden. Der teleologisch-strukturele Aspekt dieser Konzeption beruht auf der Annahme, dass man in der gegebenen Sprache den Einheiten der LGS eine solche spezifische sprachlich semantische Form („innere Form“) gibt (was ein sprachliches Mittel bedeutet), die es ermöglicht, die Bewusstseinsinhalte in verschiedenen Sprachen verschiedenweise mitzuteilen (Kommunikationszweck).

Oldřich Uličný

Резиме

Олджих Улични

О НЕКИМ ПИТАЊИМА СЕМАНТИЧКЕ РЕЧЕНИЧНЕ СТРУКТУРЕ

У раду посвећеном синтакси и семантици словенских језика, нарочито чешког језика, разликује се семантичка структура реченице од синтактичко-семантичког супсистема који сачињавају парадигматски односи између појединих реченично-семантичких (пропозицијских) структура. Разуме се, семантичка реченична структура везана је за реченичну структуру формално граматичку али је ми у раду издвајамо ради описа, нарочито значења падежа. Језгром реченице, што се тиче њене семантичке структуре, сматрамо сентентем, а што се тиче формалне реченичне структуре то је V fin и други сентенти. При томе истичемо макроструктурну функцију традиционалне анализе реченичних делова насупрот микроструктурној анализи интенције.

Појам интенције сентентема ограничава се као усмереност сентентема на сопствено образовање целине, што се тиче броја и квалитета партиципаната, и међусупстантемов принцип који доводи у међусобни однос. Поредак супстантема у семантичкој реченичној структури у смислу увођења супстантема у однос „почетак, средина, крај супстантемове поступности у семантичкој реченичној структури“ (заједно с поретком по активности партиципаната) представља, по нашем мишљењу, основу за одређивање општих значења падежа и опис падежног система.

О ТИПОЛОШКИМ ПРОБЛЕМИМА ПЕРИФЕРНИХ СТРУКТУРА СЛОВЕНСКЕ РЕЧЕНИЦЕ

Предложени рад наставак је ранијих мојих покушаја објављених на страницама овог часописа.¹ Посвећен је оним конструкцијама што се ни по семантичко-синтаксичким ни по формалним обележјима не уклапају у структурне моделе о којима је раније расправљано. Не мисли се овде на компромисне конструкције типа *Девојчици је била зима, Баку боле очи* или сл., — већ на оне чији се инвентар отприлике може представити следећом листом примера из српскохрватског књижевног језика (овим ћу се материјалом у раду и служити):

(1) *Мајци је љозлило, — Мајци је зло; — Сјава ми се, — Прохџило јој се; — Дечаку се учинило . . .*;

(2) *Занима ме (како сје), — Девојчицу је радовало (што се мајка враџила); — Баку је љишијало (у крстима); — Болесника је дражило (на кашаљ/да кашље);*

(3) *Накоџило се мишева, — Скуџило се свеџа; — Докле љраје сунца и мјесеца, — Оџкад је овог народа; — Свуда је било јагода;*

(4) *У соби нема свеџосџи; — Нема оца, — Мајке није било код куће.*

1.

Али пре него што приступимо типолошкој проблематици ових реченица, размотрићемо досадашња схватања о њиховој природи.

Ђ. Даничић у *Синџакси* структуре (3) и (4) класификује с обзиром на глаголско обележје транзитивности, а глагол сматра безличним.

¹ Подробније о принципима типологије реченица исп., *Теоријско-методолошки проблеми у љишологији словенске љросџе реченице*, ЈФ XXXII 47—119, и тамо наведену литературу.

1. Конструкције са транзитивним глаголима имају карактер безличних реченица; номинална реч у генитиву врши функцију објекта. Нпр.: „ . . . и узъ безличне глаголе може стаяти другій падежъ по ономе што е казано мало напредъ². . .“ (тј.: „кадъ на речъ у овомъ падежу прелази глаголска радња као да е у четвртомъ“).³ Примери:

— Тамо има гора Романија / и у њојзи *кошуйи* и *јелена*; — Међер има у цара *Турака*; — Кад има *хљеба*, нема соли; а кад има *соли*, нема хљеба.

Посебно се посматра „порицанѣ узъ безличне глаголе“⁴:

— Нема *љейа* без Ђурђева дана / Нити *брайи* док не роди мајка; — А у двору *кайи* воде нема; — У колу ти нема *слике* ни *йриликe*; — Ту ти нема *йриликe* за цркву; — Од сада више нема *свадбарине*.

2. Уз интранзитивне глаголе номинална реч у генитиву има функцију субјекта: „ . . . кад е оно подметъ (субѣктъ) што значи речъ која стои у другомъ падежу. Али се такій подметъ не налази уза све глаголе него кои значе биванѣ“⁵. Примери:

— Кад је *масла* није брашна . . . ; — Док је мени у Скадру *јунака* . . .

Исто је и у негативним реченицама: „ . . . узъ порицанѣ не стои у другоме падежу само оно на што прелази радња која се пориче, него и оно о чему се каже оно што се пориче, т. е. подметъ“⁶:

— Ев' од града врата уграбише / Ни би *мрйва* ни би *рањенога*; — Да ми не би *Шарца* од мегдана / Доиста ме уватити шћаше; — Не би *чеда* за годину дана; — Свекар вели: не би *снахе* с воде. Или: „узъ глаголе непрелазне“⁷:

— Не утече *друга никаквога*; — Да из села *роба* не утече; — Не утече *ока* за свједока; — *Никаква* му не погибе *друга*; — Да

² Ђ. Даничић, *Србска синѣакса*, Београд 1858, 88.

³ *Ций. дело*, 83.

⁴ *Ций. дело*, 124. Исп.: „По ономе што е казано напредъ на стр. 88 зна се да овамо иде само безлично имати“ (фуснота).

⁵ *Ций. дело*, 89.

⁶ *Ций. дело*, 126.

⁷ *Ций. дело*, 129—130.

не падне леда ни *снијега*; — Не доходи *ловца* ни *шрговца*; — Нити пуче *јушке* ни *лубарде*; — На њ не пуче *јушке* из чардака; — Док не пукне *мога џефердара*; — Њему дана не свиће *бијела*; — Не би *кайље* на траву кануло; — У кућу му *јушке* не висило; — У њу неће *кокоша* појати; — Који живе докле *сунца* грије; — Да *слободне главе* више не подраста . . . ; — Па се код нас *шога* не догађа.

У РЈА, међутим, Даничић ревидира своје схватање, и ове конструкције посматра као реченице без субјекта, а „*što bi moglo biti subjekat, ono stoji u gen.: . . .* Па ће бити вина и дувана . . . Ја се бојим да не буде кавге . . . Хоће ли бити каква добитка ил поклоне . . . А Турака nigде бити неће . . . Који пут и крвави глава буде . . . да не буде робља из Пocerја . . . Код владике војске не биаше . . .“⁸ Исто и „*kad se o onome što bi bilo subjekat kaže s poricanjem ono što glagol znači, kao da se o svakom djelincu njegovu i po tom o njemu cijelom kaže . . .* Не би снахе ни од снахе гласа . . . По већери три сата продоше, нит’ биаше зв’језде ни мјесца . . . Нека бог зна, добра бити неће . . . А мајке му дома не биаше . . .“⁹.

II. Будмани не мисли да транзитивност игра некакву улогу јер конструкције с глаголом *имају* третира као реченице са субјектом: „*ono što jest, što se nalazi (ili što nije, što se ne nalazi) stoji u genetivu partitivnom, isprva valja da je ovaj padež stajao kao objekat (kao što Miklošić misli)*¹⁰, *ali se kasnije shvatio kao subjekat . . . aa) s negativnijem glagolom nemati . . .* Evo има и девет година, нити има тебе ни сватова . . . Nema горе болести од глади. Nema жита без кукољја. Nema зиме без вјетра, ни зла госта без Турчина . . . bb) *s afirmativnijem glagolom stoji genetiv partitivni, kad se ne može ili neće da se potaže naznači koliko se čega nalazi, s toga ili je ime u množini: . . .* U нас има новца . . . Bilo је, има и бити ће муџеника . . . Има паса и осим шарова . . . *ili je, ako je u jedini, substantiv materijalni: . . .* U свакој кући има дима . . . U сваком житу има кукољја . . . *ili je što umno: . . .* Hodi брата, има и неволје . . . Ђе је срећа, има и несреће . . . *rijetko je jednina, kad je riječ o pojedinom čeljadetu ili stvari: Ђе год кога има . . .* Има и над попом попа“¹¹.

⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, на свијет издаје Југославенска академија зnanости и умјетности, дио I, уређује Ђ. Даничић, у Загребу 1880—1882, 350.

⁹ *Циџ. дело*, 351.

¹⁰ Упућује на: F. Miklosich, *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, 355—359.

¹¹ *Циџ. дело*, дио III, уређује P. Budmani, у Загребу 1887—1891, 809—810.

Будмани обраћа пажњу на паралелне примере са субјектом у номинативу: „*imati je bez sumnje neprelazni glagol, te je ono što jest, što se nahodi, subjekat i stoji u nominativu. ovo biva osobito često kad je glagol u praes. i nije negativan* . . . U Momčila čudan nauk ima . . . U svakoga ima vjerna ljubav . . . Da pogleda, tko ima u hanu . . . Tu imaju tri koņa viteza . . . *glagol negativni: Ne ima nesklad med nima* . . . Niti ima koje stvorenje, koje bi se vrhu Marije moglo uzvisiti . . . Onaj govor, ono lice, onakvi pogled nema ni u cara . . .“¹²

У РСАНУ о конструкцијама с глаголом *биџи/јесам* каже се да су „реченице са логичким подметом у генитиву“¹³, а оне са *имаџи* — конструкције „са додатком у генитиву . . . , без обзира на парцијалност или целовитост“¹⁴, ако је глагол безличан; с личним пак глаголским обликом то су потпуне реченице са субјектом¹⁵.

¹² Циџ. дело, 810—811.

¹³ Речник српскохрватског књижевног и народног језика, издаје Српска академија наука, Институт за српскохрватски језик, Београд 1959, књ. I, 582: „ . . . у безличним реченицама, са логичким подметом у генитиву: *јосџојџи*. — Сам ту самциг без сваке помоћи/ Ал’ не беше ни требе никаке . . . Шале није; двоумице нема . . . “ „ . . . у одричним реченицама, са логичким подметом у генитиву. Али Дуке дома не бијаше/, Но отишо ка Тројици цркви . . . Та никада ме онде не бијаше . . . Од Брашанчеве ме не бијаше у тој краљини француских базилика . . . “

¹⁴ Циџ. дело, књ. VII, Београд 1971, 699: „ . . . у различитим конструкцијама које значе *јисусџиво, засведоченџи, егзистенцију уоџиџе* а. безл. (са додацима у генитиву или у *јрилошком облику, који имају карактер јарџиџивности или дисјрибуџивности) биџи, јосџојџи* у облику *маџерије, градивног или айџиракџино јојма*, одн. као део *целине, као извесџан број, количина*. — Воде треба увек да има на располагању . . . Може (се) претпоставити, да је тих Саса много имати и на овим странама . . . На улазу налазила се гомила фото и кино-репортера, а имало их је чак и у самој згради . . . б. безл. (са додацима у генитиву који се односи на *целину, на лице или др., а не на јарцијални јојам) јосџојџи, џрајџи уоџиџе, не биџи униџиџен*. — . . . Шта сам прогутала јада и чемера чудо ме и икако има на овој земљи . . . Јелена, да ли те има негде ноћас, јави се . . . Тале викну: „еј, кеј, Насрадин-Хоџа, има ли те у жи вуту?“ . . . б. безл. (у *негаџивним обрџима, са додацима у генитиву или у јрилошком облику, без обзира на јарцијалност или целовитџост) биџи јисусџан, налазиџи се џамо где се може видџи; јосџојџи уоџиџе*. — Забрину се лепог Паје мајка: | „Мили Боже, што нема сватова! . . . “ . . . Па кад вас нема код нас, ето нас код вас . . . Радована потраже пред вратима да уђе у суд: нејма га; потраже у механи, нејма га; у вароши — нигде Радована . . . Бошњак мрзи на Османлију, јербо каже, да неима под небом гаднига човека од Османлије треба га убити, јер му лека нема . . . Не има злочина без кривње . . . *џиг*. Стоји . . . газда Саломан, али нема на њему газде за грам . . . “

¹⁵ Циџ. место: „(као лични глаголски облик) *биџи засведочен, јосџојџи*. — Немој казат Пивљанину Бају, / Да на мени панџјери имају . . . У дворима нико не имаше, / Само Јово болест боловаше . . . Ево једна бела барка. У њој осим веслара

Даничићева недоумица око ових реченица, коју, како видимо, деле и други лексикографи, прелази и у каснију граматичку литературу. М. Решетар прихвата у потпуности Будманијев став кад имперсоналне форме глагола *имају* и *бију* обједињује, указујући на комплементарност през. *има вина* и осталих форми глагола *бију* (*било је* респ. *биће вина*)¹⁶. Ј. Florschütz, а за њим иду и савремени хрватски граматичари¹⁷, пише: „subjekt kadšto stoji“ „u genitivu uz glagole *biti, nemati, nestati*: *Bit će snijega. Bilo je govora. Nesta blaga, nesta prijetati i ljá. Nestalo je groznice; . . . u dativu: Svima je umrijeti = svi moramo umrijeti. Tebi se drijema = ti hoćeš da drijemaš. Meni se neće = ja neću; . . . u akuzativu: Stid me je = stidim se. Strah nas je = bojimo se.* То су субјекти по смислу или логички субјекти, уз које стоји предикат у 3. лицу једнине и у средњем роду, гдје то може бити“¹⁸.

има човек и жена . . . Имају, дакле, и наслеђене беде као што постоје и наслеђене среће . . . На задњој страни . . . двора имала су једна скривена врата . . . Тридесетак километара, на мору затона лионског има градић . . . У сваком кућару има мотка, на којој висе дивојачке ципеле . . . лепе јабуке имаћаху пре . . .“

¹⁶ М. Rešetar, *Elementer-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*, Zagreb 1922², 160—161: „Auch mit dem Verbum *imá* in der transitiven Bedeutung ‚es existiert, es gibt‘ steht das Subjekt im partit. Genitiv, wenn ein unbestimmter (mehrgliedriger) Teil eines Ganzen angegeben wird, z. B. *imá ljudi . . . , imá vina . . .*; für die übrigen Tempora werden die entsprechenden Formen von *biti* gebraucht, z. B. *bilo je* oder *biće vina . . .* Steht aber als Subjekt ein einzelnes Individuum oder ist die Anzahl eine bestimmte, so beliebt das Subjekt im Nominativ und die Zahl des Verbums richtet sich nach ihm, z. B. *imá něko . . . , u ovome sèlu imaju tri cĳkve . . .* Nach der negierten Form *němá . . .* steht dagegen regelmässig der Gen. auch dann wenn als Subjekt ein einzelnes Individuum steht, z. B. *němá* oder *nije bilo oca dĳta . . .*“

¹⁷ Brabec — Hraste — Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb 1970⁹, 193: „Ponekad stoji riječ o kojoj se govori u zavisnom padežu, a ne u nominativu. Tu nam kazuje smisao, logika, koja je riječ subjekt, zato ga zovemo *logički subjekt*. Npr. *Nema kruha bez motike*. Govori se o kruhu, i to je subjekt u genitivu. U rečenici *Meni se rādi* subjekt je u dativu, ali je očitо da rečenica znači: *Ja hoću da radim*, tj. da je subjekt *ja*. U rečenici *Neobično ju je stid* subjekt je u akuzativu, а po smislu vidimo da rečenica znači: *Ona se neobično stidi*, tj. da je subjekt *ona*“¹⁸. Isp. i str. 224: „Genitiv može biti *logički subjekt*. *Nama treba marljivih ljudi. Bez muke nema nauke. Mārka nije bilo među nevaljalcima*. Posljednji primjer može se reći i ovako: *Marko nije bio među nevaljalcima*, jer uz *ne biti, ne imati*, može subjekt stajati u genitivu ili u nominativu“.

¹⁸ Ј. Florschütz, *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*, u Zagrebu 1905, 146. Subjekatska funkcija genitiva i partitivnost po njemu су generalna obeležja tih konstrukcija: „1. Dijelni ili partitivni genitiv stoji uz 3. lice jed-

Посебно место имају универзитетски удбеници Т. Маретића и М. Стевановића. Први све наше конструкције третира као реченице без субјекта: „Subjekta nema ni u rečenicama: *strah* me je, *zima* mi je, jer tu riječ *strah*, *zima* služe kao prilozi . . . Nema subjekta ni u rečenicama: otkako je svijeta, dok je meni na ramenu glave, na svijetu ima *zlih* ljudi, dokle *traje* sunca i mjeseca, dok je *vina* teklo itd. U tim primjerima mjesto nominativa ili mjesto subjekta stoji partitivni genitiv . . .“¹⁹ Проф. М. Стевановић прецизира Маретићева разјашњења.

nine glagola *biti*, *imati* (= biti), *trebati*, *ostati*, *trajati*, *teći* i dr. *Bit će kiše*. U svakom *žitu* ima *kukolja*. *Plaćite, dok vam bude suza*. *Dokle teče sunca i mjeseca*. *Takvih ljudi narodu treba*. Ti su genitivi u rečenici logički subjekti.

Bilješka. Uz *trebati* i *imati* (= biti) može stajati i gramatički subjekt u nominativu. *Takovi ljudi trebaju narodu*. Na ovome brdu *imaju* (= jesu) *tri hrasta*.

2. Dijelni genitiv stoji uz 3. lice jednine glagola *ne biti*, *ne imati*, *nestati* i uz *zanimajekane* (a i *jesne*) bezlične glagolske oblike u pasivu. *Bez muke nema nauke*. *Nesta vina, nesta razgovora*. *I od njega nestalo je traga*. *Starca nije bilo kod kuće*. *Da mi nije ove nevolje*. *Nit se vidi neba ni oblaka*. *Nestade najboljega junaka*. *Ne zna se ni broja*. *Pribralo se žita*.

Bilješka 1. Svaki genitiv uz *zanimajekane* glagole može se uzeti kao partitivni genitiv, i ako se pomišljeni dio predmeta često ne zapaža.

Bilješka 2. Uz *ne biti*, *ne imati* obično se ne govori gramatički subjekt u nominativu: *Starac nije kod kuće*. *Nema nitko kod kuće*. Ljepši je genitiv: *Starca nije kod kuće*. *Nema nikoga kod kuće*. Ali uz *zanimajekane* pasivne glagole običniji je nominativ: *U cara se ne nađe ni jedan junak* (reče: *nijednoga junaka*)“ (224—225).

„Dativ stoji uz bezlične pasivne glagole. *Jednako joj se hoće svatova*. *Htjelo im se slobode*. *Ne kazuje baba, kako joj se snilo, nego kako joj je milo*. *Spava mi se*. *Majci se malo zadrijema*. *Ne sjedi mu se*.

Bilješka. U tim je primjerima dativ logički subjekt, koji se lako pretvori u gramatički. *Ona jednako hoće svatova*. *Oni su htjeli slobode*.

... Amo pripadaju i dativi uz bezlične glagole i pasivne *čini se*, *vidi se*. *Čini mi se, da bi pošla za me*. *Čini mi se, dobra biti ne će*. *Ako se kome vidi po volji, on neka mi oprost*.

... Dativ radnoga lica (dativus auctoris). *Da je meni* (= da mogu) *leći pa umrijeti, al' da mi je smrti ne vidjeti*...“ (234).

„... Uz glagole *boljeti*, *svrbjeti*, *zepsti*, *mrziti*, *tištati*, *žuljiti*, *probadati* stoji u akuzativu lica, što ima koje od tih sjećanja... *Al' junaka zaboljelo bješe*... *Mrzi me govoriti*.

... Uz oblike glagola *biti* s imenicama *strah*, *sram*, *sramota*, *stid*, *briga*, *volja*, *želja* *kazuje se* u akuzativu lica, na koje se odnosi takvo osjećanje. *I od gušterice ga je strah*. *Sram vas bilo*...“ (238).

¹⁹ Т. Маретић, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1963⁸, 422. Посебан третман код њега имају реченице са акузативном формом типа *Није прошло ни недељу дана, Половинку нестало му друштва, Било му је ситовина година* (422—423). Ј. Флоршиц поводом тих примера пише: „Акузатив именца *недјелја*, *мјесец*, *година*, *стотина*, *тисућа*, *половина* s атрибутивним генитивом употребљава ес

Прво, он разликује три нивоа, од којих први назива *граматичким*, други *психолошко-логичким*, док трећи ниво чине *облици*: безличне реченице су у „облику с именом у датом зависном падежу и с обликом предиката *безличних реченица*, које су у томе облику *граматички без субјекта*, али *психолошки*, и по *логици*, имају *субјекат* у облику дотичног зависног падежа“. Друго, он бар за неке типове употребљава термин „обезличен“: „Именски облици за које је везан овакав обезличени глагол (а да је он обезличен, лако је утврдити на основу тога што је могућ једино у облику 3. л. једн. и што би уз овакав именски облик, у случају употребе у облику који разликује род, морао бити употребљен искључиво у средњем роду једине), — могли би се употребити и у облику номинатива, а да се смисао реченице не измени. Али би тада те реченице постале обичним, личним реченицама са субјектом у номинативу и с предикатом у лицу, роду и граматичком броју који му одговарају“²⁰. Говорећи о конструкцијама с генитивом, он даље разјашњава шта подразумева под термином „граматички“ за разлику од логичко-психолошког нивоа: „У безличним реченицама . . . , као допуна, употребљава се партитивни генитив . . . На ове се партитивне генитиве . . . може указати као на генитиве на изванредан начин субјекатског, одн. објекатског карактера“²¹. Полазећи од поставки проф. М. Стевановића, разликоваћемо три слоја структурне организације исказа: слој семантичких компонената (актаната), слој граматичког садржаја (синтаксички односи: номен је у нашим конструкцијама објекатска допуна глаголске речи) и слој формалних обележја (падежни афикси субјекатске лексеме као показатељи односа номена према вербуму; ту долази на другој страни и неутрализирана форма граматичког лица).

2.

Ако се сложимо с граматичарима да је у неким случајевима могуће успоставити једнакост типа *Мени се неће = Ја нећу* (или: *Мени често мјесто номинатива. Већ је прошло недјелју, мјесец, годину дана. И ручаše тисућу сватова. Половину nestalo му друштва. Цијена му је стотину дуката.*

Билежка. Тај се акузатив узима као именца без скланjanja, зато уза њ све придјевне ријечи стоје у средњем роду. Акузатив је оvdje управо логички субјект, мјесто којегa може стајати и граматички субјект. *Већ је прошла недјелја дана. И ручаše тисућа сватова. Nestala му половина друштва.*

Тај акузатив остаје без промјене и иза приједлогa. *Starac Fočo од стотину лјета. Vrlo младо од мјесец дана.* Али ту може стајати и падеж, с којим се приједлог слаже: *Starac Fočo од стотине лјета*“ (239).

²⁰ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамаиички системи и књижевнајезичка норма)*, II синтакса, Београд 1974³, 92.

²¹ *Циј. дело*, 198—199.

је чудно = Ја се чудим = Мене чуди или сл., исп. ниже), поставља се питање откуда формалне разлике. Једнакост је очигледно оправдана једино на нивоу актантске организације тих реченица. На нивоу граматичког садржаја једнакости нема, па се може говорити о граматички маркираном и немаркираном субјекту. У том смислу врло су прихватљиве речи М. Ивић кад каже: „Стандардни (немаркирани) облик субјекта је, разуме се, свугде номинатив, али различити семантички фактори (присутни већ на нивоу дубинске структуре) могу условити његову супституцију каквом другом (маркираном) формом“²².

Под дубинском структуром М. Ивић такође подразумева ниво граматичке организације тих реченица. Расправљајући о структурама са субјектом у облику генитива она каже: „релевантност квантификације за површинско структурирање реченица испољава се у реализацији генитивне форме субјекта“ (*Накопило се мишева* и сл.). „Појава генитива може бити обавезна и у неким другим приликама, нпр. при конституисању негирано егзистенцијалних реченица“ (*Оца није било код куће, — Нема човека да не зна чийаји*)²³.

Примери са обавезним обличким показатељима указују да је граматички садржај релевантан чинилац у њиховој структури, те да их је потребно издвојити у посебан структурни модел²⁴: модел са граматички маркираним субјектом, тј. *релациони* модел. Друго релевантно обележје ових реченица јавља се као последица оног првог; то је неутрализирана форма предикатских речи, која граматичаре наводи на закључак да су такве реченице имперсоналне (овоме се противе примери као: *Мени је драго, — Мене је болело, — Њега није било* и сл.).

Као критериј субкласификације у оквиру релационог модела свакако треба узети граматички садржај падежне морфеме комбиноване са субјекатском лексемом. Овде међутим долазимо у извесну колизију са теоријским принципима типологије²⁵ јер се неке класе реченица понашају као самостални модели, бар до извесне мере (истина, скоро свуда су могуће трансформације ограниченог обима типа: *Чудно ми је* → *Чуди ме* или како друкчије; о томе исп. ниже; али на другој страни, форме *баке—баки—баку* у примерима типа *Баке није било, — Баки је добро* —

²² М. Ивић, *Дубински модел словенске њросте реченице са обележјем „анонимног агенса“*, Књижевност и језик XV (1968), св. 1—2, 7.

²³ *Чий. расправа*, 7. (фуснота).

²⁴ *Типологија српскохрватске њросте реченице*, XXVI семинар за стране слависте предавања, Сарајево 1976, 67—73.

²⁵ Исп. рад цитиран у фн. 1. Сва објашњења симбола дата су тамо и у раду из фн. 24.

Баку је болело, — само су привидно у парадигматском међусобном односу јер су алтернације по правилу врло ограничене, што зависи од предикатске лексеме). Садржај падежне морфеме у субјекатској позицији послужиће нам за разврставање структура у *йодмоделе*. *Тијови* ће одговарати лексичко-граматичким обележјима (глаголском аспекту, односно општој семантици) лексеме у предикату, а варијетете ћемо издвајати на основу граматичких обележја предикатива.

Ако са Lx обележимо лексичке јединице; ако нам s, p и pp означавају реченичне позиције (субјекатску, предикатску, односно предикативну); ако граматичке ознаке обележимо са n (број), s (род), i (лице), t (време) и c (падеж), табеларни преглед реченичних структура овога модела могао би изгледати како следи.^{25a}

Општа схема *релационог модела* $sLx^c \text{---} pLx^{i^o-n^o} \text{---} ppLx$

I R-подмодел: *комодативни* $sLx^c(\text{com}) \text{---} pLx^{i^o-n^o} \text{---} ppLx$

Тип 1: *комодативно-есивни* — $sLx^c(\text{com}) \text{---} pLx(\text{ess})^{i^o-n^o} \text{---} ppLx$

(a) $sLx^c(\text{com}) \text{---} pLx(\text{ess})^{i^o-n^o} \text{---} \emptyset$	Мени се жури — Кад мајци
лакне
Ако се вама смучи — Кад се
људима згади
(b) $sLx^c(\text{com}) \text{---} pLx(\text{ess})^{i^o-n^o} \text{---}$
$\text{---} ppLx^{n^o-s^o-t}$	Мени је дотужило — Мајци
је лакнуло
Нама је позлило — Свима
се прохтело . . .
(c) $sLx^c(\text{com}) \text{---} pLx(\text{ess})^{i^o-n^o} \text{---} ppLx^{n^o-s^o}$	Теби је добро — Девојцици
је досадно
Њима је тешко — Људима
је хладно
(d) $sLx^c(\text{com}) \text{---} pLx(\text{ess})^{i^o-n^o} \text{---}$
$\text{---} ppLx^{n^o-s^o(-)^o}$	Болеснику је мука — Мени
је зима
Њима је задатак (да уче) —
Свима је врућина — Баки
је жао

^{25a} Терминолошки апарат којим оперишем на следећим страницама сасвим је услован. Називима се пре указује на број класа и односе међу њима него што се погађа њихова унутрашња природа, мада сам се трудио и око овога проблема. Тешко је наћи термин којим се може помирити значење падежне форме у субјекту и аспектно, примарно или секундарно, значење глаголске речи употребљене у предикату (или одговарајуће лексеме у позицији предикатива).

(e) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{ess})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow ppLx^{\circ}$

Теби ће се смучити — Баки
 ће лакнути
 Свима ће нам досадити —
 Ученицима ће се ражалити

Тип 2: *комодативно-сензијивни* $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{sens})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow ppLx$ (a) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{sens})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow \emptyset$

Мени изгледа (да се сти-
 дите) — Мајци се чини (да
 су деца здрава)
 Њима не пада на ум (да ми
 помогну) — Свима се чини
 (да је добро)

(b) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{sens})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow ppLx^{n^{\circ}-s^{\circ}-t}$

Мени је изгледало (да се
 стиди) — Мајци се чинило
 (да су добро)
 Свима је пало на ум (да су
 гладни) — Ученицима се
 приснило (да су на мору)

(c) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{sens})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow ppLx^{n^{\circ}-s^{\circ}}$

Њему је јасно (шта говори-
 мо) — Девојцици није јасно
 Вама је несхватљиво (шта
 се тражи) — Ученицима је
 схватљивије

Тип 3: *комодативно-просјективни* $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{prosp})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow ppLx$ (a) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{prosp})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow \emptyset$

Мени се кашље — Дечаку
 се спава
 Свакоме се пије — Људима
 се не ради

(b) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{prosp})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow ppLx^{n^{\circ}-s^{\circ}-t}$

Деци се спавало — Мени се
 није ишло
 Свима се устајало — Деча-
 цима се јело

(c) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{prosp})^{i^{\circ}-n^{\circ}} \rightarrow ppLx^{n^{\circ}-s^{\circ}}$

Теби ће се спавати — Мајци
 ће се плакати
 Свима ће се ићи — Никоме
 се неће остајати — Кад је
 њему путовати било

(d) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{prosp})^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx^{n^+/-s^+/-/o^c}$

Мени је до шале — Девојчици није до игре

Тип 4: *комодативно-ефективни* $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{eff})^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx$

(a) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{eff})^{i^0-n^0} \rightarrow \emptyset$

Дечаку пури (из носа) — Баки звони (у ушима)
Док једноме не смркне, другоме не сване

(b) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{eff})^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx^{n^0-s^0-t}$

Оцу се смркло (пред очима) — У крстима ми сијевало

(c) $sLx^c(\text{com}) \rightarrow pLx(\text{eff})^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx^{n^0-s^0}$

Замутиће ти се (у глави гледајући) — Човеку дође (да кука)

II R-подмодел: *аилујативни* — $sLx^c(\text{apl}) \rightarrow pLx^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx$

Тип 1: *аилујативно-стаивни* — $sLx^c(\text{apl}) \rightarrow pLx(\text{stat})^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx$

(a) $sLx^c(\text{apl}) \rightarrow pLx(\text{stat})^{i^0-n^0} \rightarrow \emptyset$

Мене занима (како сте) — Оца узнемирује (што их нема)

Баку радује (што смо ту) — Децу интересује (да чују)

(b) $sLx^c(\text{apl}) \rightarrow pLx(\text{stat})^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx^{n^0-s^0-t}$

Мене је интересовало (шта је то) — Девојчицу је бринуло (како ће наћи пут)

Вас није забрињавало (што се облачи) — Децу је обрадовало (да смо стигли)

(c) $sLx^c(\text{apl}) \rightarrow pLx(\text{stat})^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx^0$

Њега ће обрадовати (кад вас види) — Мајку ће растужити (кад чује)

Њих неће занимати (где сте) — Људе ће зачудити (да сте већ ту)

(d) $sLx^c(\text{apl}) \rightarrow pLx(\text{stat})^{i^0-n^0} \rightarrow ppLx^{n^-s^-/+/o}$

Мене је страх — Девојчицу је срамота

Ученике је стид — Све их је срам

Тип 2: *ајлијајивно-инхибијивни* — $sLx^c(ap1) \rightarrow pLx(inh)^{i^o-n^o} \rightarrow ppLx$;

- (a) $sLx^c(ap1) \rightarrow pLx(inh)^{i^o-n^o} \rightarrow \emptyset$ Њу тишти (у грудима) —
Баку боли (у души)
Вас боли (у ушима) — Бо-
леснике голица (у грлу) ;
- (b) $sLx^c(ap1) \rightarrow pLx(inh)^{i^o-n^o} \rightarrow ppLx^{n^o-s^o-t}$ Баку је пробадало (у крсти-
ма) — Некога је заболело
(у стомаку)
- (c) $sLx^c(ap1) \rightarrow pLx(inh)^{i^o-n^o} \rightarrow ppLx^o$ Мене ће тиштати (у прсту)
— Баку ће болети (у ле-
ђима)

Тип 3: *ајлијајивно-хортијивни* — $sLx^c(ap1) \rightarrow pLx(hort)^{i^o-n^o} \rightarrow ppLx$

- (a) $sLx^c(ap1) \rightarrow pLx(hort)^{i^o-n^o} \rightarrow \emptyset$ Мене дражи (на кашаљ) —
Дечака голица (на смех) ;
- (b) $sLx^c(ap1) \rightarrow pLx(hort)^{i^o-n^o} \rightarrow ppLx^{n^o-s^o-t}$ Њега је дражило (на повра-
ћање) — Дечака је гонило
(да се смеје)

III R-подмодел: *лимијивни* — $sLx^c(1im) \rightarrow pLx^{i^o-n^o} \rightarrow ppLx$;

Тип 1: *лимијивно-егзистенцијални* — $sLx^c(1im) \rightarrow pLx(ex)^{i^o-n^o} \rightarrow ppLx$

- (a) $sLx^c(1im) \rightarrow pLx(ex)^{i^o-n^o} \rightarrow \emptyset$ Има пара (за изградњу) —
Ако буде трешања (купи-
ћемо)
Има воде — Кад буде млека
- (b) $sLx^c(1im) \rightarrow pLx(ex)^{i^o-n^o} \rightarrow ppLx^{n^o-s^o-t}$ Хлеба је било (свуда) —
Имало је људи
- (c) $sLx^c(1im) \rightarrow pLx(ex)^{i^o-n^c} \rightarrow ppLx$ Трактора ће бити (за сетву)
— Биће воде (за пиће)
Нас ће бити (свуда) — Биће
бостана

- Тип 2: *лимитивно-негирани* — $sLx^c(1im) \rightarrow pLx(neg)^{1^0-n^0} \rightarrow ppLx$
- (a) $sLx^c(1im) \rightarrow pLx(neg)^{1^0-n^0} \rightarrow \emptyset$ Њега нема — Вас нема
 Нема оца (код куће) — Нема девојчице
 Нема крушака — Нема бостана
- (b) $sLx^c(1im) \rightarrow pLx(neg)^{1^0-n^0} \rightarrow ppLx^{n^0-s^0-t}$ Није било њега — Није било њих
 Није било оца — Није било гусака
 Није било крушака — Није било бостана
- (c) $sLx^c(1im) \rightarrow pLx(neg)^{1^0-n^0} \rightarrow ppX^0$ Неће бити мене — Неће бити њих
 Неће бити мајке (код куће) — Неће бити оваца
 Неће бити сира — Неће бити јагода

Напомена 1: Комодативни подмодел у падежној ознаци везаној за субјектску лексему носи обележје приписивања глаголског садржаја субјекту као стања²⁶ (исп. *commodi/incommodi*). Други и трећи тип обележени су у односу на први по томе што износе стања извесне врсте: код другог се описује стање у сазнајној функцији, а трећи „означава унутрашњи стимуланс на акцију“²⁷.

Напомена 2: Нешто по страни стоје случајеви као *Мени зуји у ушима, Дечаку је цурило из носа, Види му се мријеић му се неће*. Глаголи својим основним значењем нису везани за унутрашња стања која описују.

Напомена 3: Конструкције са акузативом упућују на обухваћеност субјекта глаголским процесом. То ипак нису пасивне реченице са анонимним агенсом већ структуре са медијалним (боље: медиопасивним)

²⁶ Исп. М. Стевановића, *цпш. дело*, 263—264: датив у таквој функцији означава „ . . . стања, односно расположења или какве особине које се коме (или чему) приписују . . . “

²⁷ Исп. подробније, М. Ивић, *Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационом методом (грамаичка улога морфеме се у српскохрватском језику)*, Јужнословенски филолог XXV (1961—1962), 147.

значањем и познатим субјектом као носиоцем стања. Тип II-2 обележен је по томе што може описивати и парцијално обухваћени субјект (процес је локализиран у појединим органима).²⁸ Тип II-3 означава стање које је изазивач евентуалних процеса (ови се могу описати посебним лексичким јединицама).²⁹

Напомена 4: М. Ивић инсистира на квантификацији као садржају генитивне морфеме у конструкцијама са овим обликом. Међу случајевима који би се сврстали у овај тип има међутим и таквих као *Код куће је било некога, Где год има некога . . . , Има и над њојом њоја; Док је мени на рамену главе, Ошћако је овог села* и сл. Свим овим примерима заједничка је извесна лимитативност (рестриктивност), било у квантификацијском, месном, временском или сл. значењу (исп.: *Зима је: Док|ошћад је зима|зиме, Где год је зима|зиме; Накошћило се (много|мало|сћо . . .) мишева : Сви мишеви су се окошћили*).

Напомена 5: Негација се може посматрати као гранични случај лимитације (тотална рестрикација).

Напомена 6: У разматрање нису узети случајеви типа *Није њрошло ни недељу-две, — Сћошћину се њодавило, — Осћало је хиљаду и више*. Т. Маретић³⁰ и такве конструкције сврстава међу безличне реченице, одбијајући Решетареву мисао да акузатив може бити субјект. Сматрам да је управо Решетар добро погодио њихов карактер указивањем да акузативни облик количинских речи може попримити својства инфлексивилне лексеме (исп.: *Од хиљаду је њокушћо новац* и сл.)³¹.

Напомена 7: Ни српскохрватске супстандардне конструкције као *Улицу ошћало водом* нису уврштене у R-модел³². Тешко је рећи да ли је

²⁸ Lj. Mihailović, *Existential Sentences in English and Serbo-Croatian*, The Yugoslav-Serbo-Croatian-English Contrastive Project, B. Studies 5, Zagreb 1972, 67—100 служи се термином „existential-locative“ за реченице с глаголом *имати* и *бити*. Овде је тај термин употребљен у нешто измењеном значењу.

²⁹ Ми нешто уже схватамо опаску проф. М. Стевановића, који сматра да су такве све реченице с обликом акузатива у субјекту: „Стање, односно расположење у коме се неко налази у потпуности обухвата онога ко се у њему налази“, *цшћ. дело*, 395.

³⁰ *Цшћ. дело*, 422—423.

³¹ М. Решетар, *цшћ. дело*, 163: „ . . . eine solche Akkusativform wird als ein undeklinierbares Wort aufgefasst, kann somit auch mit den Präpositionen verbunden werden, die einen anderen Kasus regieren . . . od hiljadu ljudi . . . “. Исп. и оно што каже Ј. Флоршиц, фн. 19.

³² Исп. рад наведен у фн. 24.

инструменталом обележен агенс, или пак средство којим се послужио анонимни агенс.³³

3.

Теоријски значај појединих типова релационога структурног модела произилази између осталог и из ширине употребе, тј. релативне дистрибуције у односу на друге реченичне структуре. У том смислу можемо говорити о продуктивним типовима, и онима који подлежу знатнијим репартиционим ограничењима. Ограничења су углавном лексичког карактера, што се може проверити супституционим тестовима. Поред разлике међу продуктивним и непродуктивним типовима, у овом приступу важна је и опозиција обавезност/необавезност, тј. разликовање семантичких структура којима одговара искључиво једна могућност граматичке организације исказа од оних којима одговара више реченичних конструкција на том нивоу. Типове по чијем се узору јављају реченице обавезне организације назваћемо стабилнима, а нестабилне типове чиниле би необавезне, или претежно необавезне реченичне структуре.

Есивни тип (I-1) може се сматрати средње продуктивним: простире се на речи за обележавање унутрашњих стања организма и промене тих стања. Спада међу мање стабилне: *Мени се жури || Ја жури́м, — Мајци је добро || Мајка је добро; — Девојчици је досадно || Девојчица се досађује, — Дечаку се хоће || Дечак хоће, — Госпођи се гади || Госпођа се гади* (са извесним семантичким финесима, поред: *Њима је њешко ≠ Они су њешки, — Људима је хладно ≠ Људи су хладни, — Познаници је зло ≠ Познаница је зла; — Болеснику је мука: Ø; — Мени је зима: Ø и сл.*).

Тип сензитивни (I-2, обухвата тзв. субјективне глаголе и сличне речи) и ефективни (I-4, речима за процесе у објективној стварности описују се унутрашњи процеси и њихови симптоми у органима) сразмерно су непродуктивни и стабилни (исп.: *Болеснику је звонило (у ушима) ≠ Болесник је звонио; — Мени се смркло (ћред очима) ≠ Ја сам се смркао; — Мени изгледа ≠ Ја изгледам; поред: Дечаку цури из носа || Дечаку цури нос; последњи пример упућивао би на друкчији третман*

³³ За друге језике М. Ивић, Књижевност и језик XV, 7, констатује да се инструментална форма може тумачити као субјект: „У појединим језицима и дијалектима правило је да се уместо номинатива појављује инструментал при повезивању субјекта са значењем нечег неживог и предиката којим је означена резултативна процесуалност“.

ефективног типа — као варијетета мултипликативне организације, исп. ниже).

Перспективна конструкција може се посматрати као средство граматичке измене глаголског рода неких активних глагола: остварљива је у принципу код свих таквих глагола, а и неких медијалних који су везани за телесну активност (*сјаваџи, седеџи, сјајаџи, мислиџи* и сл.). Њена несумњива продуктивност очито није гаранција стабилности. Напротив, већина ових реченица алтернира са мултипликативним: *Мени се сјава || Ја бих сјавао, — Девојчици се шеџа || Девојчица би шеџала; — Мени је до шале || Ја бих се шалио* или сл.

Стативни тип (II-1) применљив је код речи које значе стања организма изазвана неким спољашњим факторима. Спада међу мање продуктивне и мање стабилне типове (исп.: *Баку радује || Бака се радује; — Мене је инџересовало || Ја сам се инџересовао, — Људе ће зачудиџи || Људи ће се зачудиџи* и сл.; али: *Мене је сџрах: Ø* или сл.).

Инхибитивни тип (II-2) комплементаран је са есивним (I-1) (исп.: *Баку је заболело (у леђима) || Баку су заболела леђа* или сл. према: *Баку је заболело шџо се џако џосџуџа*).

Хортативне конструкције врло су непродуктивне и стабилне.

Пошто обележја афирмативности, интерогативности или негативности представљају универзалне ознаке исказа употребљених у датим околностима (то су само варијетети идентичне структурно-семантичке организације и сличних граматичких обележја), очекивало би се да је лимитативно-негирани тип само варијанта лимитативно-егзистенцијалног. У већини случајева и јесте тако. Али изван број негираних структура не добија се простим увођењем обележја негативности у афирмативну одговарајућу конструкцију (исп. *Оца није било код куће ≠ *Оца је било код куће; према: Крушака је било || Крушака није било*).

4.

Однос релационог реченичног модела према мултипликативним структурама изгледа друкчије кад им се приђе са гледишта трансформативне анализе. Размотрићемо два трансформативна теста.

(а) Први од њих, трансформација коју прати ликвидација с-функтора заснована је на лексичким супституцијама супстантив/квантификатор (индекс) у S-позицији: *Накоџило се мишева → Накоџило се сџоџину (мишева), У граду има возила → У граду има много (возила), Дошло је људи → Дошло је двадесет (људи); У води има хлора → У води има џо-лико (хлора), На џрсџу је осџало крви — На џрсџу је осџало мало (крви),*

У кући нема воде → *У кући нема нимало (воде), Није било вејра* → *Није било нимало (вејра)*. Индеклинабилни квантификатор мора бити семантички прецизиран истом лексемом да би се добила денотација која одговара полазној. Смисао трансформације је следећи: с-функтор замењен је лексичком јединицом са квантификационом функцијом, а за обележавање денотата задржана је иста реч са измењеном позицијом у реченици.

У смислу формалном ту немамо граматичке супституције: уклоњена граматичка морфема супституисана је лексичком јединицом. Међу тим двама формама нема парадигматске кореспонденције. Према томе, две реченичне структуре нису граматички компарабилне, тј. припадају различитим структурним моделима. Али на нивоу дубинске структуре односи су у принципу друкчији. Генитивска морфема делом улази у сферу квантификатора (партитивни генитив), као егзистенцијални квантификатор са уопштеним лимесом (обележава парцијално обухватање садржаја супстантива без прецизирања граница), дакле са осталим средствима квантификације стоји у односу парадигматских варијетета. Са тога гледишта лимитативно-егзистенцијални тип био би варијанта мултипликативне реченичне организације.

Ово ипак само у одређеној мери. Има примера који нису подложни елиминаторној трансформацији: *Код куће је било некога, На дрвећу има некога, Где год буде кога*. Негиран лимитативни тип подложен је овој трансформацији искључиво ако је комбинован са значењем квантификације, иначе не: *У кући нема никога, Ничега није било, Нема мајке из града*. Формалнограматички фактор може бити одлучујући у одлуци којем моделу да прибродимо алтернативне случајеве: све случајеве са јединством форме субјекта свакако треба укључити у јединствени реченични тип и сврстати их тамо где припадају неалтернативни случајеви, дакле у релациони модел.

(б) Неутралишућа трансформација садржи обавезно супституцију ген/ном у S-позицији ($Lx^{C(G)} \rightarrow Lx^{C(O)}$) или сл. Ове трансформације познају типови сва три подмодела.

Код оних задњих нека нам као илустрација послуже следећи примери: *Накопило се мишева* → *Накопили се мишеви, Искупило се људи* → *Искупили се људи, Код куће има некога* → *Код куће има неко, Где год кога буде* → *Где год ко буде, Док је мени на рамену глава* → *Док је мени на рамену глава, Оца није било код куће* → *Отац није био код куће, У кући му љушке не висило* (Његош) → *У кући му љушка не висила*. Код

лимитативних конструкција трансформација је могућа ако такво обележје има глаголска реч (*накопијати се, искупијати се*). Иначе су овоме тесту подложне структуре које по правилу не допуштају елиминаторну трансформацију, тј. негирано-лимитативни тип код којег се не запажа значење квантификације и неки специјални случајеви. Трансформацијом смо открили синонимност различитих формалних организација. То је повод за размишљање о сигнификативности неких граматичких форми од којих је конституисана површинска структура њихова. Овде је интересантније скренути пажњу на могућни третман егзистенцијалних типова као варијетета различитих модела мултипликативне реченичне организације, и то међусобно врло удаљених.

Последња констатација може навести на помисао да је читав релациони модел конгломерат варијетета других модела реченичне организације обједињених чисто формалним обележјима. Међутим, стативни типови остављају друкчији утисак. Тамо нисам запазио примере који допуштају елиминаторну трансформацију. Трансформативни тест са супституцијом дат/ном могућ је код типа I-1, и то спорадично: *Мајци је добро* → *Мајка је добро* (уколико нема диференцијације у садржају, исп.: *Деци је лепо*, са упућивањем на спољашње околности, *Деца су лепо*, са истицањем унутрашњег стања).

Комодативно-проспективни и есивни тип (ако занемаримо паразитне тестове са компликованим супституцијама и увођењем нових лексема)³⁴, подложни су граматичкој трансформацији са неутрализацијом релационог фуктора типа: *Сјава ми се* → *Ја бих сјавао*, *Капље ми се* → *Ја бих капљао*³⁵; или пак; *Приснило ми се* → *(Ја) сам приснио*, *Може ми се* → *(Ја) могу*, *Дејешу се хоће* → *Дејше хоће*. И једна и друга група примера лексички су врло ограничене. Код првих трансформација повлачи за собом измену означавања стања у модално-проспективно значење. Код других такве промене нема јер је глаголска лексема носилац модалног значења (Исп.: *Дејешу се хоће* → *Дејше хоће* → *Дејше би хтели*). Треба напоменути да супституција *praes/potent* има селективни карактер због своје парадигматске ограничености у обележавању времена (Исп.: *сјава ми се* — *сјавало ми се* — *сјаваће ми се* и сл. према *сјавао бих* и евентуалном *био бих сјавао*).

³⁴ Исп. М. Ивић, фн. 27.

³⁵ Код М. Ивић: *Сјава ми се* — *Ја бих да сјавам*. Ми узимамо потенцијал ради јединства трансформација, мада је јасно да значење исходних форми каткад варира.

·/.

Крајњи закључак о статусу релационог модела реченичне организације био би следећи.

(1) Продуктивнији типови овога модела трансформабилни су у друге структурне типове те се већим делом могу третирати као њихови варијетети.

(2) Трансформационе могућности су дивергентне, што је условљено граматичким и лексичким факторима.

(3) Непродуктивни типови су структурно изоловани те се не могу прикључити другим моделима.

(4) Делимична самосталност конструкција упућује на независан третман модела; кореспондентност с другим структурним моделима показује да је овај модел периферне природе.

Radoje Simić

Z u s a m m e n f a s s u n g

Radoje Simić

T Y P O L O G I S C H E B E S O N D E R H E I T E N P E R I P H E R E R S A T Z S T R U K T U R E N I N D E N S L A W I S C H E N S P R A C H E N

Anhand von Material aus dem Serbokroatischen werden in vorliegendem Beitrag Satzstrukturen mit grammatisch neutraler Prädikatsform und markiertem Subjekt behandelt (*Spava mi se; Zanima me; Nakotilo se miševa; Majke nema kod kuće*). Diese Strukturen bilden ein eigenes Satzmodell, ein Relationsmodell mit drei Submodellen: 1. kommodativ (medial: durch das Prädikat wird der Zustand des Subjekts beschrieben), 2. appliativ (mediopassiv: Subjekt ist durch Prädikatsbedeutung miterfasst), 3. limitativ (mit teilweise erfasstem oder verneintem Subjekt).

Die produktiveren Typen dieses Modells sind grösstenteils fakultativ. Den nach diesen grammatischen Modellen gebildeten Sätzen stehen mehr oder minder synonyme Strukturen nach Muster der kongruenten Organisation gegenüber (*Spava mi se || Spavao bih; — Majci je dobro || Majka je dobro; — Nakotilo se miševa || Nakotili se miševi*). Deshalb wird dieses Modell als peripher betrachtet.

ДЕКОМПОНОВАЊЕ ПРЕДИКАТА (НА ПРИМЕРИМА ИЗ СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА)

1. Теоријски проблеми

1.1. Деконтованим предикатом сматрају овде сваки двочлани предикат конструисан по моделу *Verbum* (= *илајолска којула* или *семи-којулајивни илајол*) + *Nomen deverbativum*¹, а синонимичан (па и комутабилан) са семантички еквивалентним једночланим предикатом (представљеним пунозначном глаголском лексемом из које је изведена девербативна именица двочланог предиката). Нпр. у српскохрватском: *Врши ушницај* = *Ушнице* и сл.

1.2. Тенденција деконтовања предиката у реченици заједничка је типолошка особина неких модерних европских језика.² До сада су де-

¹ Категорија *nomen deverbativum* овде обухвата девербативне именице пореклом (дакле, деривирани) од глагола, при чему термин *порекло* треба схватити у његовом генеративном (тј. синхроном), а не у генетичком (тј. дијахроном) смислу, односно у значењу које му придаје генеративна граматика: *порекло од* = *деривиран из дубинске сјрукшуре од*. Из анализе, међутим, овде изостају именице из класе *nomina agentis* пошто се њима примарно у језику идентификује агенс предикације, па тек секундарно и сама предикација. Уз то, мене у овом раду нису интересовали конкретни технички поступци морфолошке деривације, а ни процедуре генерирања одговарајућих синтаксичких структура.

² Мисли се на језике као што су нпр. енглески, руски, чешки, немачки, француски и српскохрватски, без обзира на степен њихове генетичке повезаности у оквиру индоевропске скупине, или пак на степен структуралне варијације међу њима, већ искључиво с погледом на њихово учествовање у улози развијених комуникационих инструмената одређеног типа културног односно цивилизационог стандарда, који условно термилошки одређујемо као „европски“. Тако ширење тенденције номинализовања исказа (под, несумњиво, претерано еуфорично формулисаним насловом „Глагол умире“) у савременим европским језицима (посебно у немачком, енглеском и француском) олажа Ludwig Reiners у књизи *Stilkunst. Ein Lehrbuch deutscher Prosa*, С. Н. Beck's Verlagsbuchhandlung, München, 1953 (поглавље: *Das Zeitwort stirbt*,

таљнији описи понашања ове синтаксичке појаве рађени првенствено на материјалу енглеског, руског и чешког језика³, док се теоријском аспекту проблема о којима је реч по правилу приступало са позиција лингвистичких знања базираних на анализама руског и (ређе) енглеског језика.⁴ Један посебан правац у истраживању проблематике декомпо-

113—123, посебно на стр. 122—123), али се са резервом мора прићи образложењу мотивације за појављивање номинализационих процеса у језицима у виду претпостављене трансформације „процесног“ у „статично“ поимање света. На жалост, увид у одговарајуће језичке ситуације ван индоевропске скупине углавном остаје недоступан, с изузетком неких наговештаја, као нпр. у књизи: *Аналийические конструкции в языках различных типов*, Ред. В. М. Жирмунский и О. П. Суник, Академия наук СССР, Институт языкознания, „Наука“, Москва—Ленинград, 1965, посебно у студији: В. И. Цинциус, *Сложные предикативные конструкции и аналийические формы глагола (по материалам северной подгруппы тунгусо-маньчжурских языков)*, 240—252.

³ Уп. нпр.: Miroslav Renský, *English Verbo-Nominal Phrases. Some Structural and Stylistic Aspects*, Travaux linguistiques de Prague. 1. L'École de Prague d'aujourd'hui, Éditions de l'Académie Tchecoslovaque des Sciences, Prague, 1964, 289—299; В. М. Филиппова, *Развитие глагольной фразеологии в русском литературном языке XVIII в. (усойчивые глагольно-именные сочетания)*, Русская литературная речь в XVIII веке. Фразеологизмы. Неологизмы. Каламбуры, „Наука“, Москва, 1968, 3—160; Helena Křížková, *Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině*, Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české. III. O ruském slovese, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1968, 81—152; Н. Н. Прокопович, *Об усойчивых сочетаниях аналийической структуры в русском языке советской эпохи*, Вопросы синтаксиса русского языка, „Высшая школа“, Москва, 1974, 53—62; К. В. Регинаина, Г. П. Тюрина, Л. И. Широкова, *Усойчивые словосочетания русского языка*, „Русский язык“, Москва, 1976. Уп., међутим, анализе сродних појава у немачком односно француском језику: Ludwig Reiners, *op. cit.* (поглавље: *Das Zeitwort stirbt*, 113—123); В. Г. Гак, *Десемантизация языкового знака в аналийических структурах синтаксиса*, Аналитические конструкции в языках различных типов, . . . , 137—142.

⁴ Као прилози од значаја за разјашњење теоријске стране проблема везаних за појављивање процеса декомпоновања предиката у језицима, у новијој англистичкој и славистичкој литератури, појављују се следећи радови: Vilém Mathesius, *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistického*, K vydání připravil Josef Vachek, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1961 (в. и рецентније и доступније издање ове књиге, у преводу на енглески језик: Vilém Mathesius, *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis*, Ed. by Josef Vachek, Janua Linguarum, Series Practica, 208, Mouton, The Hague, 1975), где аутор (посебно на стр. 121—122), више у прегледу но са претензијом да буде исцрпан, коментарише (студија је објављена постхумно) карактеристичне примере енглескога језика с конструкционо декомпонованом предикацијом, као што су нпр. *to do shopping, to do cooking, to have a wash, to have a smoke, to have a shave, to be in love with, to fall in love with* и сл., тумачећи разлоге за њихово појављивање у исказу, и класификујући их на основу општих семантичких својстава која показују. Miroslav Renský, *op. cit.* — аутор у склопу општег разматрања о појави номинализације највећи део свога текста, у ствари, посвећује примерима са декомпонованим предикатима у енглеском

новања предиката развио се у оквиру комплексних испитивања појаве језичког аналитизма.⁵ На материјалу српскохрватског језика, међутим, овај синтаксички феномен остао је, до данас, непроучен.⁶

језику, тачније, примерима са „семантички празном“ глаголском копулом или њеном „апроксимацијом“ (у ствари, семикопулативним глаголом) и „апстрактном“ (заправо девербативном) именицом, као својеврсним сложеним, „поларизованим“ предикатом, а све у оквиру дискусије о појављивању шире схваћене категорије „потискивања“ предикације исказа, односно његове синтаксичко-семантичке кондензације у језику; затим даје и низ примера оваквог сложеног предиката с копулативним или семикопулативним глаголима типа: *to give* (нпр. *to give a laugh*), *to take* (нпр. *to take a drink*), *to make* (нпр. *to make a move*), *to be* (нпр. *to be in a hurry*), *to do* (нпр. *to do an investigation*), *to have* (нпр. *to have a look*), *to get* (нпр. *to get a shoot*), *to put* (нпр. *to put in writing*), *to tell* (нпр. *to tell a lie*), *to pay* (нпр. *to pay attention*), *to break* (нпр. *to break into a laugh*) итд., сматрајући при том само неке од њих и стварно продуктивним у савременом енглеском језику. Přemysl Adamec, *Deverbativní a deadjektivní substantiva jako součást povrchové reprezentace predikátů ruských vět*, Bulletin ústavu ruského jazyka a literatury, XV, Praha, 1971, 47—63 — аутор, следећи у основи идеје неких савремених совјетских синтаксичара, говори о „аналитичној предикацији“ и детаљно анализира синтаксичка и семантичка својства декомпонованих предиката (трансформацију их, кад год је то могуће, у њихове конкурентне, примарне глаголске форме), а класификује их према семантичким особинама копулативних односно семикопулативних глаголских елемената у предикату (у обзир долазе „делексикализовани“ тј. „семантички празни“, фазни и модални глаголи). Сличан приступ проблематици о којој је реч наћи ћемо и у каснијој верзији ових истраживања: П. Адамец, *О семантичко-синтаксических функциях девербативных и deadjektivных существительных*, Филологическе науки, No 4, Москва, 1973, 40—46. Здена Скоумалова, *Синтаксические конструкции с глагольным существительным*, Československá gramatika, Ročník XIII, Číslo 4, Praha, 1968, 220—229 — аутор појаву декомпоновања предиката прати у оквиру истраживања номинализационих језичких процеса, репрезентованих појављивањем девербативне именице уместо одговарајућег финитног глаголског облика у исказу.

⁵ Уп. нпр. низ студија које, бар делимично, у помињаном смислу захватају у проблематику декомпонованог предиката, посматрајући ову појаву као један од елемената у резултатима деловања општих тежњи ка аналитичној организацији граматичке структуре у језицима света, а публиковане су у већ помињаној књизи *Аналитические конструкции в языках различных типов* (в. напомену бр. 2). Уп. посебно студије: В. П. Гак, *op. cit.* (базирана је претежно на материјалу из француског језика) и В. И. Цинциус, *op. cit.* (покрећена је неиндоевропским, тунгуско-манџурским језичким материјалом).

⁶ Недостају, наиме, обимнија систематска истраживања у овој области српскохрватске језичке проблематике, па и нормативни приручници појаву декомпоновања предиката по правилу и не региструју, те је, на тај начин, прећутно потискују на периферију језичког система. Тако нпр. о овој синтаксичкој појави нема ни речи у најрецентнијем, најобимнијем и најугледнијем нормативном приручнику (намењеном првенствено потребама универзитетске наставе): Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. (Грамаички системи и књижевнोजезичка норма.) II. Син-*

1.3. Задатак лингвистичке анализе коју презентујем јесте да покуша утврдити теоријски статус појаве декомпоновања предиката у језику и опише српскохрватску ситуацију у том погледу. Истраживање је стога базирано првенствено на резултатима посматрања грађе ексцерпираних из текстова који репрезентују савремени српскохрватски језички стандард, уз поштовање његове територијалне и функционалне слојевитости.⁷

1.4. Моје је мишљење да тенденција појављивања површинских реченичних конструкција с декомпонованим предикатом, праћена специфичним видом његовог номинализовања (нпр.: *Претичем* → *Вршиим претицање* и сл.), представља, у ствари, облик испољавања општег процеса номинализовања и сказа у језицима.⁸ Опредељење за овакво принципско пола-

шакса, Научна књига, Београд, 1969 (ту аутор примере типа *узети учишћа, доћи до убеђења* и сл. третира као случајеве у којима „граматички имамо глаголе са њиховим именичким допунама“, 37, па их не уврштаје ни у категорију „сложених глаголских предиката“, 34—37, већ у „вишечлане изразе“, 37). Понеки пример с декомпонованим предикатом помиње Драгица Бећар у раду: *О употреби зависних падежа у језику Statuta Gradskog saobraćajnog preduzeća u Novom Sadu*, Прилози проучавању језика, књ. IX, Нови Сад, 1973, 1—53, а у својој студији *Imenica u funkciji kondenzatora* (Зборник за филологију и лингвистику, књ. XX/1 и XX/2, Нови Сад, 1977 — у штампи) о декомпоновању предиката принципски говорим и сам у уводном и закључном поглављу. Конструкције типа *вршииши койирање* помиње Даринка Горган-Премк у књизи: *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 2, Београд, 1971, 30—31, а један сложенији облик ове појаве у језику описао је Живојин Станојчић у чланку: „Делићи мишљење“ и слични изрази, Наш језик, књ. X, св. 3—6, Београд, 1960, 156—164. Мислим при том да би детаљно праћење понашања појаве декомпоновања предиката у савременом српскохрватском језику омогућило стварање услова за евентуалну корекцију језичке норме у овом погледу, за успешнији педагошки рад, а сигурно је, и за конструктивније интервенције у свакодневној лекторској пракси. Оваква истраживања би уз то била драгоцене и за типологију словенских језика, посебно у домену њиховог синтаксичког и семантичког понашања.

⁷ Мисли се на оне варијације у језику које су резултат његових различитих културних односно друштвених функција, а испољавају се кроз постојање специфичних функционалних стилова језичког стандарда. О социолингвистичком аспекту феномена језичког раслојавања в. детаљније у напоменама бр. 10, 22, 24 и 25.

⁸ О појави *номинализације* у језику, с теоријског аспекта, а у основи с генеративистичким методолошким приступом проучавању синтаксичко-семантичког односа вербалних и номиналних структура у исказу, до сада је најкомплетнију и најоригиналнију студију, базирани своје истраживање првенствено на материјалу из енглеског језика, написао Robert B. Lees: *The Grammar of English Nominalizations*,

заште даје ми право да тврдим како није случајна ситуација да језици са развијеним номинализационим процесима, као пратећу особину, показују и висок степен продуктивности синтаксичких модела са декомпонованим предикатом⁹, а истом правцу размишљања, као аргумент,

International Journal of American Linguistics, Vol. 26, No 3, Part II, Baltimore, 1963² (рад је више пута прештампаван, а аутор у њему нуди већ разрађене трансформационе процедуре и развијен систем симболизације; ова књига, уједно, иницира и читав један правац теоријских преокупација у оквиру генеративистичке лингвистичке оријентације). Пандан овој књизи јесте студија рађена на материјалу немачког језика: Helmut Esau, *Nominalization and Complementation in Modern German*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam—London, 1973. Прилоге дискусији генеративаца о појави номинализације дали су и други аутори, нпр.: Jerrold J. Katz, Paul M. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1964; Zeno Vendler, *Adjectives and Nominalizations*, Papers on Formal Linguistics, No 5, Mouton, The Hague—Paris, 1968; Noam Chomsky, *Remarks on Nominalization*, Studies on Semantics in Generative Grammar, Janua Linguarum, Series Minor, 107, Mouton, The Hague, 1972, 11—61; George Lakoff, *Irregularity in Syntax*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1970; F. Bowers, *The Deep Structure of Abstract Nouns*, Foundations of Language, Vol. 5, No 4, Dordrecht—Holland, 1969, 520—533; Bernard Comrie, *The Syntax of Action Nominals: A Cross-Language Study*, Lingua, Vol. 40, No 2—3, Amsterdam, 1976, 177—201 и др. Општи преглед приступа генеративаца процесима номинализације у језику даје Nicolas Ruwet: *An Introduction to Generative Grammar*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam—London, 1973, констатујући: „One of the most productive processes in natural languages (and one that is without doubt universal) consists of the formation of nominalizations“ (172). Традиционалнији приступ објашњавању појављивања номиналних структура у исказу уместо вербалних, уз вођење рачуна о језичким универзалијама и одговарајућим дијахроним и генетичким (индоевропским) односима, може се наћи у: Louis Hjelmslev, *La verbe et la phrase nominale* (1948), Essais linguistiques par Louis Hjelmslev, Nordisk Sprog-og Kulturforlag, Copenhagen, 1959, 165—191, док се за објашњење лингвистичког аспекта вербо-номиналних односа у језику ваља обратити изванредно проницљиво писаној студији Rulona Wellsa: *Nominal and Verbal Style*, Style in Language, ed. by Thomas A. Sebeok, The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts, 213—220.

⁹ Тако неки аутори и долазе на идеју да проблематику декомпоновања предиката у језику третирају као облик испољавања номинализационих и кондензационих процеса, нпр.: Здена Скоумалова (*op. cit.*), Miroslav Renský (*op. cit.*), Josef Vachek, *Some Thoughts on the So-Called Complex Condensation in Modern English*, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university, Ročník IV, Řady jazykovědné (A), č. 3, Brno, 1955, 63—77 и други. У основи трансформационистички приступ овако постављеној проблематици наћи ће се у радовима: Přemysl Adamec, *op. cit.* (1971. и 1973.), Helena Křížková, *op. cit.*, и др. Номинализациони процеси у српскохрватском језику, барем када је њихов површински експонент девербативна именица, више интуитивно но на основу пажљивијих истраживања, експлицитно су запажени у радовима: Frano Čale, Mate Zorić, *Bilješke o stilističkoj vrijednosti imenske konstrukcije*, Jezik, god. IV, sv. 4, Zagreb, 1955, 109—111; Ljudevit Jonke, *Glagolsko i imeničko izražavanje*, Književni jezik u teoriji i praksi. Drugo prošireno izdanje, Znanje, Zagreb, 1965,

складно се придружује и констатација да су и номинализациони процеси, као и процеси декомпоновања предиката, у српскохрватском језику барем, посебно фреквентно заступљени примерима у тзв. специјалним функционалним стиловима језичког стандарда,¹⁰ тј. у оним његовим улогама када овај функционисао као инструмент интелектуализованих, а, по тематици, релативно уопштених и апстрактних домена језичке употребе, као што су нпр. право, наука, новинарство, политика, администрација итд.¹¹

364—365; Frano Čale, *O stilističkoj vrijednosti imenske konstrukcije*, Od stilema do stila, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1973, 53—67; Stjepko Težak, *O upotrebi glagolskih imenica*, Jezik, god. XXIII, sv. 5, Zagreb, 1976, 129—139 (аутори о којима је реч, у ствари инспирисани редовно неким иностраним изворима, само наговештавају присуство снажног продора процеса номинализације у другим, па и у српскохрватском језику). О неким теоријским питањима везаним за појаву номинализационих процеса расправљам и сам у већ помињаној студији (Milogad Radovanović, *op. cit.*), третирајући, у ствари, појављивање реченичне кондензације у српскохрватском језику, и девербативних именичких падежних конструкција у тој улози, као један од облика испољавања општих номинализационих, па и кондензационих развојних појава у језицима (у том раду презентујем и детаљнију литературу о номинализационим, а посебно кондензационим феноменима).

¹⁰ Термине *функционални стил* и *специјални (посебни) функционални стил* употребљавам овде у значењу које им приписују представници прашке лингвистичке школе. В. нпр.: Bohuslav Havránek, *Studie o spisovném jazyce*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1963, 60—68. Тенденцију „функционалног“ (тј. „стилистичког“) везивања процеса номинализације, па и декомпоновања предиката у језику, а посебно у енглеском и чешком, региструју нпр.: Josef Vachek (*op. cit.*) врђом да се у први план посматрања у овом погледу постављају тзв. *маркирани* (тј. *специјални*) стилови и Miroslav Renský (*op. cit.*) који истиче научни стил као типично попрште номинализација.

¹¹ Моје је, наиме, мишљење да појављивање декомпонованих предиката у језику (као и појављивање номинализованих исказа уопште) није условљено унутрашњим структуралним (дакле, системским) специфичностима организације појединачних језика (као што су нпр. синтетичност, аналитичност или флексивност), већ ванјезичким моментима, као што су нпр. уопштеност и апстрактност тематике оног домена језичке употребе којем дати функционални стил служи као комуникациони инструмент (и којима се девербативна именица као граматичко средство, због своје специфичне семантике, показује врло прикладним системским решењем). Неки аутори заступају супротна мишљења, као нпр. Miroslav Renský (*op. cit.*) који појављивање декомпонованог предиката у енглеском језику тумачи са позиција одређених аспекатских односа, придајући овом структуралном моделу, у ствари, функцију компензационог средства за одсуство експлицитних морфолошких аспекатских сигнала у енглеском језику (у светлу постављене хипотезе, међутим, не може се објаснити продуктивност сличних синтаксичких образовања у језицима који имају израђен и развијен механизам морфолошких средстава за сигнализовање аспекатских ситуација, као нпр. у српскохрватском). Josef Vachek (*op. cit.*) издваја енглески језик као по-

1.5. У контексту таквих размишљања значајан је и податак да до декомпоновања предиката у српскохрватском језику по правилу долази када су у питању предикације које су представљене глаголским лексемама врло апстрактнога значења¹² (нпр.: *Процењујем* → *Вришим процену*; *Анализирам* → *Вришим анализу* и сл., али не и *Койам* → **Вришим койање* итд.).¹³ При том декомпоновање предиката постаје процес изразито продуктиван: а) посебно у оним ситуацијама када према девербативним именицама (дакле, номинализованим, нереченичним сигнаlima предикације), најчешће у случајевима када су оне позајмљене из других језика, у актуелној компетенцији говорних представника српскохрватског језичког стандарда не постоје еквивалентне фонолошко-морфолошке адаптације глаголских лексема (дакле, вербалних, реченичних сигнала предикације)¹⁴ — нпр.:

себно погодан за процесе номинализовања исказа, па и на статистичким показатељима пореди одговарајуће ситуације у енглеском и чешком језику. При том аутор спекулише аргументима „динамичности“ чешког и „редуковане динамичности“ енглеског глагола, односно, аналитичном организацијом језика као стимулативним фактором за развијање номинализационих процеса, према синтетичној организацији као дестимулативном моменту у том погледу. Резултат изведених поређења упућује на односе мање или веће статистичке премоћи номиналних структура над вербалним у посматраним језицима, но не и на њихово одсуство у било којем од њих, упркос ауторовом уверењу да су управо словенски језици, као изразито синтетични, мање подложни процесима номинализације од језика попут енглеског, као већ у доброј мери аналитичног (тако нпр. и нека новија истраживања показују како су у словенским језицима веома продуктивни девербативни именички падежни модели, што битно неутралише вредност и прихватљивост помињаних општих судова о проблематици о којој је реч).

¹² Термин *йредикација* употребљава се овде као, међу сличним решењима, најнеутралнији и најприкладнији, чиме се избегавају нека непрецизна, неразрађена, па и нетерминска семантичка нијансирања типа „глаголска радња“, „процес“, „акција“, „збивање“, „стање“ и сл.

¹³ Симптоматично је при том да се за девербативне и деадјективне именице ове врсте у енглеском језику по правилу и употребљава термин *ајсџрактивне именице* (енгл.: *abstract nouns*), посебно у генеративистичкој литератури о номинализационим појавама. Уп. нпр.: F. Bowers, *op. cit.* Термин *ајсџрактивне именице* среће се, међутим, и код неких сербокроатиста. Уп. нпр.: Živojin S. Stanojić, *Jezik i stil Iva Adrića. (Funkcije sinonimskih odnosa)*, Monografije Filološkog fakulteta Beogradskog univerziteta, knj. XI, Beograd, 1967, 188—194 (премда, истина, упоредо са термином *глаголске именице*).

¹⁴ О дистинкцији *реченична/нереченична йредикација* и различитим терминолошким решењима у овој области в. нпр.: Vilém Mathesius, *op. cit.*; Vladimír Hrabě, *Polovětňné vazby a kondenzace „druhého sdělení“ v ruštině a v češtině*, Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd, Ročník 74, Sešit 10, Praha, 1964; Oldřich Uličný, *O polopredikativních konstrukcích z hlediska dvojzákladové transformace a komplexní kondenzace*, Slovo a slovesnost, Ročník XXX, Praha, 1969, 138—149.

Вршићи трансакцију, Имаћи интеницију, Показиваћи тенденцију, Извршићи злочин и сл.; б) у случајевима када је потребно неутралисати моменат транзитивности предикације која је у питању, пошто би, у датом комуникативном акту, саопштавање податка о објекту предикације било информационо редундантно (тако су нпр. одговарајући српскохрватски примери с финитном глаголском формом без експлицитног објекта предикације неграматични, будући незавршени, за разлику од еквивалентних примера са декомпнованим предикатима који су, иако такође без експлицитнога сингала објекта, завршени и граматични: *Анализирам* → *Вршим анализу*; *Претићем* → *Вршим претицање*; *Измењујем* → *Вршим измену*; *Процењујем* → *Вршим процену* и сл.)¹⁵ и в) у екстралингвистички условљеним ситуацијама у којима је семантички релевантно саопштити податак о претходној друштвеној институционализованој акције (чина) чију укупност репрезентује предикација која је у питању (нпр.: *Говорим* | *Држим јавор*; *Прејоварају* | *Всде прејоворе*; *Надзире* | *Врши надзор*; *Пренеси утакмицу* | *Врши пренос утакмице* итд.).

¹⁵ В. и луцидну интерпретацију енглеских примера с површинском девербативном именицом која асоцира транзитивну дубинску предикацију са сигналом објекта: Bernard Comrie, *op. cit.*, 179, где се показује да експлицирање објекатског конституента у исказу бива обавезно у примерима с финитном глаголском формом, односно, факултативно у примерима с еквивалентном девербативном именицом. Иначе, појам „завршености“ односно „незавршености“ језичких исказа у лингвистичким анализама афирмише В. Г. Адмони у раду: *Зовршеносћ конструици как явление синтаксической формы*, Вопросы языкознания, No 1, Москва, 1958, 111—117, ослањајући се при том на неке мање прецизно формулисане и недовољно разрађене идеје ове врсте код А. М. Пешковског и В. В. Виноградова (о овоме детаљније в. у раду: Milorad Radovanović, *Opštelingvistički aspekt kategorije „obavezni determinator“ i sintaksi*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. XV/1, Нови Сад, 1972, 211—240, на стр. 217—218). Исти теоријски концепт развија и Е. А. Иванчикова у студији: *О структурној факултативности и структурној обавезности в синтаксисе*, Вопросы языкознания, No 5, Москва, 1965, 84—94, налазећи услове за појављивање структуралне обавезности у лексичкој непунозначности. Поменути теоријски појмови непосредно се асоцирају и са категоријом *граматичности*, а овдсе тај термин употребљава у значењу какво он по правилу има у лингвистичкој теорији, посебно у оној генеративистичкој, где *граматичан* значи *прихватљив с обзиром на граматичка правила даје језичке компетенције* (чему би, несумњиво, требало додати и прихватљивост с обзиром на лингвистички и нелингвистички контекст, а посебно с обзиром на правила језичке употребе). О различитим типовима граматичности уп. нпр.: Archibald A. Hill, *Grammaticality*, Word, Vol. XVII, No 1, New York, 1961, 1—10.

1.6. Декомпоновани предикат резултат је, у ствари, двоструког синтаксичког деривационог процеса (наравно, у генеративном, а не у генетичком смислу), а његови основни елементи могу се реконструисати на следећи начин: 1) *номинализовање њредикације*; 2) *експракција вербалног елемента* из номинализоване предикације (у виду глаголске копуле или семикопулативног глагола). У овако организованом, сложенем предикату девербативна именица остаје носилац његовог лексичког значења (нпр.: *Прејитче* → *Прејицање* → *Врши њрејицање* и сл.).

1.7. Пошто се у језику у принципу могу остварити две или више сукцесивних номинализација, постоје и ситуације у којима се *накнадним номинализовањем* глаголске копуле односно семикопулативног глагола у декомпонованом предикату образује двоструко номинализован *исказ*, при чему овај губи статус реченице (будући да губи и финитну глаголску форму), па, аутоматски, постаје незавршен и неаутономан (нпр.: *Врши њрејицање / Вршење њрејицања . . .* и сл.). Уп. и примере, регистроване у посматраном корпусу, у којима је исказ с декомпонованим предикатом двоструко номинализован, и обавезно инкорпориран у суседну синтаксичку (реченичну) структуру — као њен нереченични конституент:

. . . који је, недавно, изашао на јаву са својом генијалном идејом *о ударању њореза на шунд* [← *Да се удари њорез* ← *Да се ојорезује*] (I. Mandić, 115); *Ствара средства за њрајно вршење своје делатности* [← *Да њрајно врши своју делатност* ← *Да њрајно делује*] (D. Веџаг, 26); . . . *средњовековни људи су били немилосрдни у доношењу казни* [← *Кад су доносили казне* ← *Кад су кажњавали*] (M. Кашанин, 20); Орган КП Италије „Унита“ оштро је одговорио „Трибуна луду“ *због искључивости њри давању оцене сјавова неких њарџија* [← *Зашто њије је била искључива кад је давала оцену* ← *Зашто њије је била искључива кад је оцењивала*] (T. Batistić, 58: Политика).

1.8. Због присуства девербативне именице у њему, синтаксички модел с декомпонованим предикатом посебно је погодан за ситуацију са анонимним односно уопштеним агенсом (наравно, у условима када је копулативна односно семикопулативна предикација употребљена „безлично“). Илустрације ради, уп. нпр.:

Није вршено улајање у домове културе . . . (Oslobođenje, 2); *До одлајања . . . дошло је . . .* (Vjesnik, 3); *Таква и сродна њонашања јављају*

се у различитим облицима и обиму (Р. Matvejević, 37); *Постипинуи је договор . . .* (Политика, 1); . . . *да заиста није мојуће даћи ниједан добар доказ* о постојању нити непостојању онога на шта се он односи . . . (Ј. Булум, 40); . . . али је потребно са Скупштином града Сарајева *благовремено обавити договор* о обезбјеђењу локације и уређењу земљишта (Oslobođenje, 2); . . . *да се обави ирилатођавање* уставним начелима (Радио Београд I програм).

1.9. Појављивање декомпонованих предиката најчешће се (посебно у совјетској лингвистици и у русистици уопште) објашњава ширењем и развијањем тежње ка аналитичној организацији граматичке структуре у језицима¹⁶. Продуктивност синтаксичког модела са декомпонованим предикатом у српскохрватском језику могли бисмо, у складу са таквим објашњењима, тумачити као резултат директног или индиректног утицања других европских језика на српскохрватски — у правцу развијања аналитизма, посебно оних који представљају или су представљали његово релевантно културно окружење. Но, тумачења овакве врсте, уз недовољну емпиријску проверљивост, не могу издржати ни озбиљну критику логичке, психолошке или социолингвистичке природе. Стога сматрам да процеси декомпоновања предиката следе, у ствари, опште номинализационе процесе у језицима, без обзира на меру њихових међусобних структуралних или генетичких разлика и сличности,¹⁷ и да, дакле, представљају облик испољавања језичког универзализма условљеног екстралингвистичким универзализмима као што су нпр. заједничке процедуре апстрактног мишљења, сродни културни типови, мање или више идентичан функционални и ситуациони контекст језичке употребе и сл. Тек посредно, разуме се, преко номинализационих процеса, декомпоновање предиката формално улази у фонд језичког аналитизма, и то, заправо, само својом у основи аналитичном реализацијом (тј. разлагањем предиката на два конституента). Због свега овога, не чини се прикладним ни термин *аналитични иредикал*¹⁸ за ситуације са *декомпоно-*

¹⁶ Такви аутори обично у случајевима са декомпонованим предикатом говоре о „аналитичном предикату“. Уп. нпр.: *Аналитические конструкции в языках различных типов . . .* (а посебно студију: В. Г. Гак, *op. cit.*), Přemysl Adamec, *op. cit.* (1971), Н. Н. Прокопович, *op. cit.*, и др.

¹⁷ В. напомену бр. 11.

¹⁸ В. нпр.: Přemysl Adamec, *op. cit.* (1971), 48.

ваним *йредикаѿом*, управо због своје недовољне значењске дистанцираности према, иначе дистинктивним, морфолошким реализацијама процеса аналитизације глаголских средстава у језицима (као што нпр. у српскохрватском језику презент, аорист и имперфекат стоје као синтетични према перфекту, плусквамперфекту, футуру I и футуру II као аналитичним глаголским облицима). Терминологско решење *декомпоновани йредикаѿ* (односно *декомпоновање йредикаѿа*) уједно се овде, колико је мени познато, први пут и предлаже, а одабрано је управо због своје значењске дистанцираности и неутралности у односу на друга слична постојећа решења, па и због тога што упућује на деривациону секундарност појаве чији резултат означава (у том погледу овај термин је информативнији и од алтернативног који предлаже M. Renský: *гисоцијација* односно *йоларизација йредикаѿа*¹⁹). Уз све ово, вреди констатовати и да је у српскохрватском језику процес декомпоновања предиката могао бити подржан постојањем других модела двочлано организованог предиката: *Сор + L. x (≠N_{Dev})* и *Semicor + Lex (≠N_{Dev})*.²⁰

1.10. Појаву декомпоновања предиката у језику не треба, међутим, идентификовати са појавом девербативне именице у функцији кондензатора реченичног значења уз тзв. фазне глаголе (односно, глаголе фазне модификације) типа *йочетѿи*, *настѿавѿиѿи*, *заврѿиѿиѿи* и сл., када, у ствари, у исказу постоје две примарне корелативне предикације, а не једна — декомпонована, при чему доминирајућа (реченична) реферише о фазној модификацији, тј. о фази реализовања зависне (нереченичне) предикације (заступљене девербативном именицом) која функционише као њена семантичка допуна. Нпр.: *Почеше разѿовор* [← *Почеше да разѿоварају*]; *Настѿавише разѿовор* [← *Настѿавише да разѿоварају*] и сл.²¹ Разумљиво, о декомпоновању предиката се не ради ни у случа-

¹⁹ По формулацији коју даје Miroslav Renský (*op. cit.*, 292) декомпоновање предиката представља: *Dissociation of verbal predication, a component of a more general tendency towards polarization.*“ У употреби су и други, сродни, премда мање прецизни термини за појаве ове врсте у језику, као нпр. *десемантизација* (В. Г. Гак, *op. cit.*) односно *делексикализација* (Přemysl Adamec, *op. cit.*, 1971, 48) *йредикаѿа* (друго решење наводи се с позивањем на одговарајућа схватања Ю. Д. Апресяна (*Экспериментальное исследование русского глагола*, Москва, 1967, 37).

²⁰ О оваквим синтаксичким могућностима у српскохрватском језику в. нпр.: Milka Ivić, *О (minimalnim) rečeničnim konstrukcijama s glagolskom kopulom*, *Otázky slovanské syntaxe II*, Sborník Symposia „Strukturní typu slovanské věty a jejich vývoj“, Brno, 1968, 211—215.

²¹ Овој врсти номинализованих падежних конструкција (у ствари, кондензатора реченичног значења) с девербативном именицом у функцији семантичких до-

јевима када девербативна именица и доминирајући предикат функционишу као експоненти двеју корелативних предикација, при чему је доминирајућа семантички пунозначна, па би њено одсуство за дати исказ значило и једну информацију мање. Ово посебно важи за оне случајеве када у лексикону језика не постоји глаголска лексема која би семантички била у стању да обједини значења обеју корелативних предикација, нпр.:

У последње нас вријеме новине све више *засијају информацијама* о неправилној подјели станова у неким срединама . . . [*← Информишу тако да засијају*] (VUS, 2).

1.11. Иначе, појави декомпоновања предиката у овом раду се приступа без нормативних претензија, па се, стога, по правилу и не улази у питања прихватљивости појединих примера са становишта језичке норме, већ се води искључиво рачуна о њиховој граматичности. При томе, у сваком случају, треба имати у виду и чињеницу да овакве синтаксичке конструкције, као специфичност одређених специјалних функционалних стилова језичког стандарда (а нарочито правног, новинарског, поли-

туна у савременом српскохрватском језику посветио сам посебно поглавље у помињаној студији (Milorad Radovanović, *op. cit.*, 1976, 201—247), па о питањима ове врсте овде и неће детаљније бити речи. Међутим, типичан славистички приступ декомпоновању предиката, у погледу селекције проблема који се подводе под ову синтаксичку категорију, осетно се разликује од мог (в. нпр. радове наведене у напоменама бр. 3 и 4). У овом смислу посебно је сигнификантна студија Přemysla Adameca (*op. cit.*, 1971) у којој аутор у оквиру категорије декомпонованог (односно, по његовој терминологији, „аналитичног“) предиката разликује чак три семантичка типа овог конструкционог модела: 1. конструкције без фазне односно модалне модификације; 2. конструкције са фазном и 3. конструкције са модалном модификацијом (последња два случаја, наиме, односе се управо на оне ситуације када се у позицији глаголске копуле, односно њеног семикопулативног еквивалента, уз девербативну именицу нађу фазни или модални глагол). По мом мишљењу, међутим, у претпостављеним ситуацијама типа *Почињем разговор|Разговарам* или *Захтевам разговор|Разговарам* не може бити речи о семантичкој синонимичности, па ни о међусобној комутабилности паралелних примера о којима је реч, те, стога, отпада и могућност њиховог интерпретирања на нивоу размишљања о декомпоновању предиката. Уз то, аутор редовно девербативне и деадјективне именице третира као сродне семантичке категорије, пре свега по њиховом синтаксичком понашању. Ја у овом раду, међутим, у центар пажње доводим само девербативне именице, будући да управо оне репрезентују пунозначну дубинску предикацију, док деадјективне именице заступају, у ствари, дубинску предикацију изграђену по моделу: *Сор + Lex_{Adj}* (нпр.: *Изненадило ме њвоје незнање* [*← Да не знаш*] али *Изненадила ме њвоја грубост* [*← Да си груб*] и сл.).

тичког, административног, научног и сл.), подлежу норми посебних домена језичке употребе, па и њихову нормативност у овом смислу треба релативизовати.²² Уз то се мора имати на уму и податак о изразитој продуктивности модела с декомпонованим предикатом у језику, као и опшгост тенденција ка номинализовању исказа. Овакви синтаксички модели с декомпонованим предикатом, у функционалним стилевима у којима се фреквентније појављују, показују и тенденцију фразеологизирања, тачније, образују се релативно сталне везе одређених девербативних именица са одговарајућим копулативним односно семикопулативним глаголима, које, на тај начин, постају и важан дистинктиван синтаксички елемент — са улогом индицирања функционалних стилова чија су особеност.²³ Из овога аспекта гледано, појављивање декомпонованог предиката не би улазило у домен језичког супстандарда све док се креће у границама функционалних стилова чије је обележје,²⁴ односно, све док не дође до стилске интерференције у

²² На жалост, у лингвистици се доскора веома мало (а у сербокроатистици нимало) радило на уочавању и описивању социјалног, ситуационог, а посебно функционалног раслојавања језика. Пажња је, наиме (све до појаве социолингвиста, са изузетском једино „пражана“), готово искључиво посвећивана испољавању територијалног језичког раслојавања — у виду различитих дијалекатских или варијантних феномена, односно, индивидуалном раслојавању језика, испољеном на уоченим „стилским“ специфичностима језика писаца. Стога се није спознавала ни нужност конструисања одговарајуће „флексибилне“ језичке норме која би водила рачуна о појавама у домену социјалних, ситуационих и функционалних стилских дистинктивности (посебно у нашим условима, када готово потпуно одсуствује институционализовани инструментариј језичког планирања).

²³ Уп. нпр. сталне везе ове врсте, карактеристичне за језик нормативних правно-административних текстова, које региструје Dragica Већар (*op. cit.*, 17): „Izgazi voditi evidenciju i voditi kontrolu javljaju se u dubletnom odnosu sa konstrukcijom *evidentirati* + ak., *kontrolisati* + ak.“

²⁴ Новијој лингвистици блиске постају идеје о слојевитом карактеру језика, и у системској сфери, и у сфери језичке употребе (в. о овоме и у напоменама бр. 22 и 25), па и о нужности проучавања варијација о којима је реч, без обзира да ли су настале социјалним, ситуационим или пак функционалним процесима језичке деинтеграције. Ове облике понашања језика занемаривале су језичка норма и лингвистичка теорија, посебно генеративистичка, па, добрим делом, и структуралистичка, не водећи тако довољно рачуна о функцијама језика у друштву, већ само о структурама односно функцијама у њему. Ту, у ствари, леже и важни аргументи критике коју теоретичарима генеративистичке лингвистичке оријентације упућују социолингвисти, посебно у погледу нужности да се фундаментални теоријски појмови као што су правила језичке употребе, граматичност односно прихватљивост језичких исказа и лингвистичка компетенција не дефинишу само терминима науке о језику, већ и терминима науке о друштву, односно терминима шире схваћене науке о човеку. Нарочито „оптро“ формулисане захтеве ове врсте генеративној граматици Ноама

овом погледу, најчешће због неразрађених или ненаучених друштвених правила језичке употребе, као елемената *јоворне комитетиције*.²⁵ У том смислу нпр. евидентно је, између осталог, и продирање примера са декомпонованим предикатом у српскохрватски разговорни стил.

2. Српскохрватски језички материјал²⁶

Презентоваћу варијацију у реализацији процеса декомпоновања предиката у савременом српскохрватском језику, регистровану у посма-траном корпусу, при чему би изложени материјал требало да послужи

Chomskog упућују амерички социолингвисти, нпр.: Dell Hymes, *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1974 (посебно на странама 92—97 и 125—134). Такође „оштро“ формулисане захтеве ове врсте, али на рачун структуралистичке лингвистичке оријентације, могу се наћи у књизи: Louis-Jean Calvet, *Pour et contre Saussure. Vers une linguistique sociale*, Petite bibliothèque payot, Paris, 1975.

²⁵ У контексту оваквих размишљања основно је решити питање како *јравила језичка ујойребе* (тј. — *јравила говора* у терминологији структуралиста Saussureовске оријентације) инкорпорирати у лингвистичку компетенцију говорних представника, односно, како објаснити способност употребе социјалних, ситуационих и функционалних стилова (репрезентованих одређеном видовима језичке варијације) у одговарајућим друштвеним околностима (односно — окружењима), те прелажење с једног социјалног, ситуационог или функционалног стила на други (енгл.: *code switching*)? Тако нпр. појава декомпоновања предиката по правилу није продуктивна у језику литературе, док јој је продуктивност изразита у већ помињаним тзв. специјалним функционалним стиливима језичког стандарда (правном, новинарском, политичком, административном, научном и сл.). Уп. о овоме и неке интуитивне опаске сербо-кroatиста, изречене у вези са појавом номинализације у српскохрватском језику: „То што vrijedi за originalne tekstove vrijedi dakako i за prevedene. Prevodioci треба uvijek да prosude о kakvu се tekstu radi, па prema tome треба i да postupaју. Ако narodni човек има право на конкретно глагolsко изражавање, има dabome и човек од науке право на апстрактно мишljenje и апстрактно изражавање. Све, dakako, prema naravi и svrsi teksta. Али prevodioci ipak треба да budno paze да ih при prevođenju не занесе duh stranog jezika, nego да ih iznad svega ipak води briga о funkcionalnosti samoga teksta“ (Ljudevit Jonke, *op. cit.*, 365), или: „1. Не треба глагolsке imenice potiskivати, nego ih valja upotrebljavати u skladu са zahtjevima jezičke pravilnosti i добра stila“ (Stjepko Težak, *op. cit.*, 134).

²⁶ Језичка грађа презентована у овом раду настала је екскерпирањем из следећих примарних или секундарних извора (одабраних тако да представљају савремени српскохрватски језички стандард): Tatjana Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Institut за srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Nova serija, knj. 3, Beograd, 1972; Dragica Bećar, *O upotrebi zavisnih padeža u jeziku Statuta Gradskog saobraćajnog preduzeća u Novom Sadu*, Прилози проу-

за селективни опис, а не и као коначни попис конструкционих решења и лексичких веза које се појављују. Забележени су следећи карактеристични случајеви појаве декомпоновања предиката:

Сор + у/на + N_{Dev(Loc)}

Декомпоновање предиката у оваквим примерима остварује се номинализовањем глаголске лексеме у „псеудолокациону“ падежну

чавању језика, књ. IX, Нови Сад, 1973, 1—53; Милош Црњански, *Роман о Лондону. Књига I—II*, Нолит, Београд, 1971; Јован Ђулум, *Дневник са Ајланићка и други есеји*, Нолит, Београд, 1974, 7—63; Kazimierz Fejeszko, *Składnia genetywni i wyrażeni przyimkowych z genetywnem w języku serbsko-chorwackim*, Komitet słowianoznawstwa Polskiej akademii nauk, Monografie slawistyczne 21, Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970; Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без њредлога у српскохрватском језику*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 2, Београд, 1971; Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој. (Синтаксичко-семантичка сјудуја)*, Посебна издања српске академије наука, књ. CCXXVII, Институт за српски језик, књ. 2, Београд, 1954; Момо Карор, *Foliranti*, Знанје, Загреб, 1975, 5—51; Милан Капанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Просвета, Београд, 1975, 15—66; Данило Киш, *Пешчаник*, Просвета, Београд, 1972, 9—55; Miroslav Krleža, *Zastave. Knjiga prva*, Zora, Загреб, 1967, 320—444; Михаило Лалић, *Рајна срећа*, Нолит, Београд, 1973, 55—102; Igor Mandić, *Gola masa. (Podljsje)*, Знанје, Загреб, 1973, 83—134; Predrag Matvejević, *Prema novom kulturnom stvaralaštvu*, Naprijed, Загреб, 1975, 13—61; НИИ. *Недељне информативне новине*, год. XXV, бр. 1298 (23. новембар 1975), Новинско издавачко предузеће „Политика“, Београд; *Oslobođenje. List Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, год. XXXII, бр. 9861 (15. новембар 1975), Сарајево, 1—3; *Политика*, год. LXXII, бр. 22312 (15. новембар 1975), Београд, 1—3; *Радио Београд I њрограм*; Меша Селимовић, *Осјрво*, Просвета, Београд, 1974, 70—119; Živojin S. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića. (Funkcije sinonimskih odnosa)*, Monografije Filološkog fakulteta Beogradskog univerziteta, кпј. XI, Београд, 1967; Живојин Станојчић, *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића. I. Синтагматски односи*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 4, Београд, 1973; Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. (Грамаички системи и књижевнोजезичка норма). II. Синтакса*, Научна књига, Београд, 1969; Branimir Šćerpanović, *Usta puna zemlje. Slovo lju-bve*, Београд, 1974; *ТВ Београд I њрограм*; Aleksandar Todorović, *Sociologija masovnih komunikacija. Predmet i odnos prema drugim sociološkim disciplinama*, Gradina, Niš, 1974, 13—66; Федор Видас, *Новеле*, Матица српска, Нови Сад, 1964, 65—128; *Vjesnik Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske*, год. XXXVI, бр. 10153 (18. децембар 1975), Загреб, 1—3; *VUS. Vjesnik u srijedu*, год. XXIV, бр. 1127 (27. новембар 1975), Загреб, 1—9; Eugen Werber, *Kršćanstvo prije Krista? Liber*, Загреб, 1972, 1—49. Посебна пажња била је посвећена праћењу појављивања декомпонованих предиката у разговорном стилу српскохрватског језичког стандарда. Поред тога, забележени су и сви узгред регистровани примери.

конструкцију са одговарајућом девербативном именицом (као носиоцем лексичког значења двочланог предиката), у локативу, с предлозима у или *на*, и екстракцијом саме предикације (семантички празне) у виду глаголске копуле представљене лексемом *бити* у финитним облицима. Уп. и примере:

. . . *јер сам већ био у њриличном закашњењу* [← *Јер сам већ њрилично каснио*] (Ф. Видас, 82); *Нисмо никада били у њрејисци . . .* [← *Нисмо се никада гојисивали*] (Ј. Ђулум, 47); *Била је једном, и у њосеџи, код својих суседа* [← *Једном је и њосеџила, своје суседе*] (М. Црњански, I, 29); *Наши су у њосегу лојџе* [← *Наши њосегују лојџу*] (Радио Београд I програм); *Уређај је у квару* [← *Уређај се њокварио*] (ТВ Београд I програм); Увијек [је] тиха и забринута *и њејресџано* [је] у *сџраку*, да не би нешто рекла што би могло изазвати грубост и напраситост [← *И њејресџано сџракује*] (Ф. Видас, 100); . . . *док је масовна* [кулџура] у својем најбољем *размаху, њејрекидном ширењу*, али је још прилично приземна, роб потрошача [← *Док се масовна кулџура најбоље размахује и њејрекидно шири*] (I. Mandić, 85); Тенденција водостаја: *Дунав . . . [је] низводно у њорасџу* [← *Дунав низводно расџе*] (Т. Batistić, 48: Полатика);²⁷ Тенденција водостаја: *Тиса . . . [је] у ојадању* [← *Тиса ојада*] (Т. Batistić, 48: Полатика); Тенденција водостаја: . . . *Велика Морава [је] у сџајнаџији* [← *Велика Морава сџајнаџира*] (Т. Batistić, 48: Полатика); *Савез сџуденаџа Беоџрада је у моџућности да се непосредно укџучи у борбу за реформу* [← *Савез сџуденаџа Беоџрада може*] (Т. Batistić, 48: Студент); *Ја сам у њоџрази за именом* [← *Ја џраџам за именом*] (Т. Batistić, 48: О. Бихаџи—Мерин); У области културе и политике постоје законитости које су различите *и које су у сукобу* [← *И које се сукобљавају*] (Т. Batistić, 48: Студент); *Гоџове све оне биле су у широкој ујоџреби код славеносербских џисаца* [← *Гоџове све оне широко су се ујоџребљавале*] (Т. Batistić, 49: П. Ивић); *Рагови су џек у њочеџку* [← *Рагови џек њочиџу*] (Т. Batistić, 39: Ј. Јонке); Поред уређења плаже . . . у џлану је и *један ресџоран на обали* [← *Планира се и један ресџоран на обали*] (Т. Batistić, 49: Политика); *Све је у њему било у њокреџу* [← *Све се у њему креџало*] (Т. Batistić, 50: Андрић); Познато ти је *да сам с њим у малој завади . . .* [← *Да сам се с њим мало завадио*] (Т. Batistić, 50: М. Божић); Други, актуелан непсоразум *збоџ коџа смо џакође у заосџаџку . . .* [← *Збоџ коџа џакође заосџаџемо*] (Т. Batistić, 50: М. Ивић); *На највећем џубиџку биџ ће она наџио-*

²⁷ У овом и у сличним примерима у површинској структури исказа реконструисем имплицитну глаголску копулу.

нална култура која . . . [\leftarrow *Највише ће изгубити она национална култура*] (P. Matvejević, 30); *Јесам ли вам на смејњи* [\leftarrow *Да ли вам смејам*] (Ž. Stanojčić, 94: Л. Лазаревић);²⁸ *Ви сте ипек на њочейку* [\leftarrow *Ви ипек њочњейте*] (Т. Batistić, 49: НИИ); . . . Јакша је хтео да пређе у Србију, али је на путу сазнао *да му је отац на умору* [\leftarrow *Да му отац умире*] (Т. Batistić, 48: И. Андрић); *Сви су бригадисти били на окују* око казана [\leftarrow *Сви су се бригадисти окујили*] (Т. Batistić, 50: О. Давичо); *Ето, ако сам ти на користи био* [\leftarrow *Ако сам ти користио*] (Т. Batistić, 50: М. Божић).²⁹

2.2. Cop + \emptyset /og + N_{Dev(Gen)}

Декомпоновање предиката реализује се номинализовањем глаголске лексеме у генитивну падежну конструкцију с одговарајућом девербативном именицом (при том генитив може бити слободан или везан, с предлогом *og*), као носиоцем лексичког значења двочланог предиката, и екстракцијом саме предикације (семантички празне) у виду глаголске копуле заступљене глаголом *бити* у финитном облику. Уп. примере:

. . . *Извршно вијеће је мишљења* . . . [\leftarrow *Извршно вијеће мисли*] (Oslobođenje, 2); *Јурек је био истио мишљења* [\leftarrow *Јурек је истио мислио*] (Ф. Видас, 97); . . . *и није мојло бити никакве сумње да ли је жена крива или није* . . . [\leftarrow *И није се никако мојло сумњати*] (М. Селимовић, 110); . . . *да ли ће бити наставака оваквих састанака* . . . [\leftarrow *Да ли ће се наставак бити овакви састанци*] (Vjesnik, 2); *Био сам ти од користи* [\leftarrow *Користио сам ти*] (Разг.); *Њејова личности и њејови сјиси морали су бити од великој утицаја* на интелектуално формирање наших људи, и црквених и световних [\leftarrow *Њејова личности и њејови сјиси морали су мној утицаји*] (М. Кашанин, 65).

2.3. N_{Dev(Nom)} + Cop + Lex

У оваквим, сасвим специфичним примерима, декомпоновање предиката остварује се номинализовањем глаголске лексеме у номинативну падежну конструкцију с девербативном именицом, и екстракцијом саме

²⁸ Исту семантичку базу реконструише и Живојин Станојчић, *op. cit.* (1973), 94.

²⁹ Оваквим примерима, уз обиман језички материјал, посебно се бавила Татјана Batistić (*op. cit.*) у поглављу *Lokativ „radnje“, „stanja“ ili „osobine“*, 47—53, сврставши их у четири основне значењске скупине. Ваља уз то истаћи и да је дистрибуција предлога (чешћег) у и (рећег) на условљена моментима везаним за инхерентну лексичку семантику, тј. разлозима конкретне именичко-предлошке конгруенције.

предикације (семантички празне) у виду глаголске куполе коју заступа глагол *биџи* у финитном облику. При том се глаголска копула повезује с конституентом *Lex* (по правилу неким квантификатором или квалификатором), образујући тако сложени предикат организован по моделу *Сор + Lex*, ван сфере примарне, сада номинализоване предикације репрезентоване девербативном именицом. У таквим исказима номинализована предикација појављује се у позицији субјекта поменутог копулативног предиката. Уп. примере:

Повећање југославенској извоза у њрвих десетџ мјесеци било је 62 џо-сџо, а увоз је пао за 6 посто . . .³⁰ [← *У њрвих десетџ мјесеци југославенски извоз се џовећао за 62 џосџо*] (VUS, 2); *Несхваџљиво слаба била је иџра Јариџа . . .* [← *Несхваџљиво слабо иџрао је Јариџ*] (Политика, бр. 22347, 22. децембар 1975); *Уџицај жена у држави и у кулџурном живџу код нас одмах је био велик . . .* [← *Жене су код нас у држави и у кулџурном живџу одмах мноџо уџицале*] (М. Капанин, 58); *Узалудна су била насџојања очајне џерке да јој докаже како није мала . . .* [← *Узалудно је очајна џерка насџојала*] (М. Селимовиџ, 95); *Зна се и то да садашња издвајања за сџамбену изџрадњу нису довољна . . .* [← *Да се сада не издваја довољно за сџамбену изџрадњу*] (VUS, 2).

2.4. Semicop + N_{Dev(Acc)}³¹

У варијацији примера који репрезентују овај синтаксички модел забележене су ситуације са различитим семикопулативним глаголима као потенцијалним средствима за екстракцију предикације, уз девербативну именицу као номинализовано лексичко језгро двочланог предиката:

2.4.1. *Вршиџи* (*Извршиџи*, *Извршавџи*)

У савременом српскохрватском језику најфреквентнији су, у оваквим везама, примери са глаголом *вршиџи* (односно *извршиџи*, *извршавџи*),³² који овде има и функцију експлицитног сигнала м о м е н т а

³⁰ У овом примеру, иза номиналне, следи вербална структура у истој функцији, што речито упућује и на семантичку базу номинализованих конструкција овог типа.

³¹ Наравно, у тзв. „пасивним“ конструкцијама аутоматски ће девербативна именица из акузативног прелазити у номинативни површински падежни облик.

³² За примере у којима се декомпоновање предиката остварује екстракцијом предикације из номинализованог сигнала вербалности помоћу семикопулативног глагола *вршиџи*, карактеристично је све фреквентније и све слободније продирање

процесуалности у реализацији предикације о којој је реч (десвербативна именица, као што је познато, према овом типу значења по правилу је неутрална), или пак информисе и о додатном моменту резултативности (*извршиши*). Уп примере:

Бројни подаци јасно показују како се врши *нејоволна социјална диференцијација међу млађом генерацијом* у погледу њихова животног позива . . . [*← Како се нејоволно социјално диференцира млађа генерација*] (I. Mandić, 97); . . . *Љубојевић је као бели имао иницијативу и врши јак напад* . . . [*← И снажно нападао*] (Политика, бр. 22522, 18. јун 1976, 21); . . . *у оквиру које се врши размјена мишљења и искустава* [*← У оквиру које се размјењују мишљења и искуства*] (Oslobođenje, 2); . . . *заправо врши се зајрађивање лојтије* [*← Заправо зајрађује се лојтија*] (Политика, бр. 22375, 21. јануар 1976, 21); . . . *није вршено и адекватно улаћање у објекте културе* . . . [*← Није се адекватно улаћало*] (Oslobođenje, 2); Скоро три четврти века *Село се чита и врши његов утицај* на нашу историјску науку [*← И његов утицај*] (Сима М. Ђирковић, „Село“ *Стијана Новаковића*, [У књизи:] Стојан Новаковић, *Село*, Српска књижевна задруга, Коло LVII, књ. 393, Београд, 1965, 7); . . . *када издавачи врше дистрибуцију књижевних дела на тржишту* [*← Када издавачи дистрибуишу књижевна дела*] (A. Todorović, 21); . . . *Мерџон врши уређење између садашње фазе развоја друштвених наука и ситуације у којој су се нашле природне науке у току седамнаестог столећа* [*← Мерџон њореди*] (A. Todorović, 15); . . . *којима је вршено усклађивање њравосудној сисџема са одредбама Устава* . . . [*← Којима се усклађивао њравосудни сисџем са одредбама Устава*] (Oslobođenje, 2); *Врши избор комисија* . . . [*← Бира комисије*] (D. Веџар, 17); *Врши надзор над радом* [*← Надзире рад*] (D. Веџар 17); *Врши измене њрача* [*← Измењује њраче*] (Радио Београд I програм); *Врши анализу* [*← Анализира*] (Разг.); *Пренос уџакмице врши* . . . [*← Уџакмицу њреноси*] (Радио Београд I програм); *Врши њриџреме њрача* [*← Приџрема њраче*] (Радио Београд I програм); *Врши оцењивање резулџаџа* [*← Оцењује резулџаџе*] (Разг.); *Вршимо аџак* [*← Аџакујемо*] (Разг.); *Врше се велике њромене* [*← Мноџо се мења*] (Разг.); *Плаћање се врши у динарима* [*← Плаћа се у динарима*] (Политика, бр. 22599, 3. септембар 1976, 25); *Врши њреџицање* [*← Преџиче*] (Разг.); . . . *врши се реконџтрукција раскрџа* . . .

у разговорни стил савременог српскохрватског језичког стандарда. Продори ове врсте у садашњем тренутку нису стабилизовани, па, стога, и евалуирање одговарајућих примера често не резултира њиховим смештањем у границе распрострањања разговорне језичке норме.

[← Реконструише се раскриће] (ТВ Београд I програм); . . . јер је црни вршио јак иријисак на заосталој белој џешака [← Јер је црни јако иријискао белој џешака] (Политика, бр. 22518, 14. јун 1976, 20); Ми да-како, ни Аустрији не оспоравамо њено суверено право да врши њојисе [← Да њојисује] (Политика, бр. 22679, 23. новембар 1976, 4);³³ . . . извршили су њојравке на ошјећеним мјесџима зидова . . . [← Појравили су ошјећена мјесџа на зидовима] (Е. Werber, 40); . . . и која се сасвим изједначила са бојом стакла, извршивши на њу свој уишцај . . . [← Уишцавши на њу] (Д. Киш, 19); Извршили смо консулџације [← Консулџовали смо се] (Разг.); . . . Митровић је негирао да је извршио убисџиво тврдећи да је њејова иријашељца Ирена Сабо њочинила самоубисџиво . . . [← Да је убио] (Политика, бр. 22669, 13. новембар 1976, 4);³⁴ . . . а јуче је извршен џанкџерски њајад на банку . . . [← А јуче су џанкџери њајали банку] (ТВ Београд I програм); Нејријашељске снаје су извршиле њробој . . . [← Нејријашељске снаје су се њробиле] (Радио Београд I програм); Извршена је њровера борбене сџремносџи јединице [← Проверена је борбена сџремносџи јединице] (ТВ Београд I програм); Сиромаштво је, можда, главни разлог шџио иријадџници џлемена Бил Chesџо извршавају злочине [← Шџио иријадџници џлемена Бил Chesџо *злочине³⁵] (Политика, бр. 22672, 16. новембар 1976, 23); . . . зато што га нису спријечили у извршењу злочина [← Да изврши злочин ← Да *злочини] (М. Selimović, Sjećanja, Beograd—Rijeka, 1976, 70).

2.4.2. У савременом српскохрватском језику постоји и низ других могућности, са различитим семикопулативним глаголима (оваква решења су при том мање фреквентна од оних са глаголима типа *вршиши*). Примере ове врсте презентоваћу у избору, без претензија да се овом приликом напишу све конкретне лексичке могућности у том погледу, и без

³³ Број оваквих примера с девербативном именицом и глаголом *вршиши* практично није ограничен. В. нпр. читаву листу таквих примера коју региструје Dragica Bešar (op. cit., 17): *вршиши* — *џродају*, *обрачун*, *расџоделу*, *уишџивање*, *обезбеђење*, *џревоз*, *одржавање*, *надзор* итд. Уз то се мора посебно истаћи и запажање да је модел о којем је овде реч од оних који постају све продуктивнији у тзв. специјалним функционалним стилевима језичког стандарда.

³⁴ У овом примеру ради се о типичном случају стилским разлозима мотивисаног избегавања понављања вербалног елемента двосложног, декомпонованог предиката: *извршио убисџиво . . . њочинила* (= *извршила*) *самоубисџиво . . .*

³⁵ У оваквим примерима, да бих доследно спроводио примењен методолошки поступак, у семантичкој бази реконструисем глагол **злочиниши*, иначе непостојећи у лексикону савремених говорних представника српскохрватског језичког стандарда, — као претпостављени једносложни базични семантички еквивалент површинској декомпонованој предикацији.

намере да се детаљно позабавим евентуалним синтаксичко-семантичким специфичностима сваке од њих (пошто би за такве аналитичке захвате у ову проблематику била потребна посебна и другачије конципирана истраживања).

2.4.3. *Имајти (Немајти)*³⁶

Тада се сетих како сам већ у одласку *имао мојућности* да посматрам . . . [← *Мојао*] (Ј. Ђулум, 13); . . . *он има врло рђаво мишљење*, о Рускињама . . . [← *Он врло рђаво мисли*] (М. Црњански, II, 97); . . . *имају*, о будућности човечанства, *различито мишљење* [← *Различито мисле*] (М. Црњански, II, 74); *Имајти њредосећање* [← *Предосећајти*] (Ж. Станојчић, 90; Л. Лазаревић); Рећи ћете *да ја сада имам најједносјавније саосећање или сажалење* [← *Да ја сада најједносјавније саосећам или сажалевам*] (Ј. Ђулум, 43); Констатовао сам затим, дакле, *да сам имао њојрешно њрејознавање* [← *Да сам (је) њојрешно њрејознао*] (Ј. Ђулум, 48); *Имаш ли уишцаја на њеја* [← *Уишчеш ли на њеја*] (Разг.); *Имамо инђенцију да . . .* [← *Намеравамо*] (Радио Београд I програм);³⁷ А сад, већ више од годину дана, *нема никакву зараду* [← *Нишја не зарађује*] (М. Црњански, I, 12); Посматрао сам траву по којој смо пловили, али при том *нисам имао осећање* да се по њој крећемо . . . [← *Нисам осећао*] (Ј. Ђулум, 55); . . . *нисам никада имао сличних доживљаја* [← *Нисам никада нешја слично доживео*] (Ј. Ђулум, 49).

2.4.4. *Дајти (Давати)*

Иков дао одличну иђру против Помара [← *Иков одлично иђрао*] (Политика, бр. 22397, 12. фебруар 1976: наслов); . . . *није дао очекиван ѡрисјанак* [← *Није ѡрисјао, како се очекивало*] (Политика, 1);³⁸ „Совјет-

³⁶ У „егзистенцијалним“ конструкцијама с глаголом *имајти*, поготово у њиховим негираним реализацијама, акузативна форма девербативне именице може слободно алтернирати са одговарајућим генитивним облицима. О алтернирању акузатива и генитива уз глагол *имајти* односно *немајти* в. детаљније: Јован Кашић, *Један случај уишцаја синђаксичко-семантичких факђора на избор форме објекђа*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. XVI/2, Нови Сад, 1973, 133—138.

³⁷ Ово је типичан пример за случајеве када двочлани декомпоновани предикат, заправо, у лексикону језика и нема адекватног директног површинског једночланог пандана (у оваквим случајевима, наима, по правилу су у питању предикације представљене девербативним именицама које су позајмљене из других језика; о овоме в. и у одељку 1. 5. а).

³⁸ Пример илуструје висок степен економисања језичким средствима у номинализованим структурама. Ту уместо површинског глаголског придева пасивног у дубинској структури исказа стоји цела једна зависна реченица.

ски људи“ — рекао је Подгорни — „никад неће заборавити да је заједно са совјетском армијом Народноослободилачка војска Југославије *дала велики дојринос њобеди над нашим заједничким непријатељем . . .* [← *Многи дојринела да се њобеди наш заједнички непријатељ*] (Политика, 3); То одлагање, међутим, *не даје моћност . . .* [← *Не омоћује*] (Vjesnik, 3); Појава његовог лика на фрескама у другој половини XIV века *даје ојравања веровању да се за његове списе у нас знало најмање на пола века пре него што их је старац Исаија превео* [← *Ојравдава да се верује*] (М. Капанин, 63);³⁹ Дужан је *да даје савете* [← *Да саветује*] (D. Веџар, 21); Дужни су *да дају одговоре* [← *Да одговарају*] (D. Веџар, 18); *Предмџ . . . даје Синдикална њодружница* [← *Предлаже Синдикална њодружница*] (D. Веџар, 18); *Даје ујујства* [← *Ујујује*] (D. Веџар, 18); *Тумачење одредаба овој Сјашуџа даје Ујравни одбор* [← *Одредбе овој Сјашуџа џумачи Ујравни одбор*] (D. Веџар, 18); *Даје иницијашиву* [← *Иницифа*] (Разг.); *Дајте и ви дојринос акцији* [← *Дојринесите и ви акцији*] (Разг.).

2.4.5. Водити

Инспектор и судија воде неки дуџачки разјовор [← *Инспектор и судија дуџо разјоварају*] (Ж. Станојчић, 189: И. Андрић); *Разјовори су се водили . . .* [← *Разјоварало се*] (Vjesnik, 2); Марија се умијешала и рекла да нисмо зато ту, *да бисмо водили досадне разјоворе* [← *Да бисмо разјоварали о досадним сјварима*] (Ф. Видас, 107); Он није знао само да лови, ни само да ратује и *да води љрејоворе* са суседним владарима и с начелницима цркве [← *И да љрејовара*] (М. Капанин, 16); *Води конјролу ујрошка* [← *Конјролише колико се љроши*] (D. Веџар, 36); *Води евиденцију изречених мера* [← *Евиденцира изречене мере*] (D. Веџар, 34);⁴⁰ *Води надзор* [← *Надзире*] (D. Веџар, 49); *Снаје МПЛА воде и даље џешку њозициону борбу* [← *Снаје МПЛА и даље се џешко боре за њозиције*] (Политика, 2); *Води бриу о . . . условима рада и стамбеним пробле-*

³⁹ Пример са девербативном именицом, за разлику од оног са једносложним предикатом, садржи и елементе партитивног значења, тј. сигнал неодређене, а имплицитне квантификације корелативне предикације (*даје ојравања* = *даје „нешито“ ојравања*). Дубинску, глобално наговештену, а неиспустиву квантификацију у функцији базичног обавезног детерминатора, у условима појављивања адвербијалног партитивног генитива у српскохрватском језику, први експлицитно констатује Kazimierz Feleszko (*op. cit.*, 229—231).

⁴⁰ Драгица Беџар региструје и пример *Евиденцира сјање и крејање средсјава* у којем присуство финитног облика глагола *евиденцираши* експлицитно упућује на деривационо порекло декомпонованог предиката типа *водити евиденцију*.

мима [← *Брине*] (D. Веџар, 34); *Води брину о благовременом испуњавању свих обавеза . . . о благовременој уилаћи свих њоштраживања ѡредузећа и ѡлаћању ѡреза* [← *Брине да се благовремено испуњавају све обавезе . . . да се благовремено уилаћују сва њоштраживања ѡредузећа и ѡлаћа ѡрез*] (D. Веџар, 34).

2.4.6. Пружити (Пружити)

Пружа обавештења [← *Обавештава*] (D. Веџар, 18); *Пружа ѡдршку* [← *Подржава*] (Vjesnik, 1); *Пружа ѡравну ѡмоћ* органима управљања [← *Помаже у ѡравним ѡсловима*] (D. Веџар, 18); *Пружи ми моћућност* [← *Омоћући ми*] (Разг.); . . . *Социјалистичка Федеративна Републике Југославија ће и даље ѡружити ѡну ѡдршку* словеначкој и хрватској националној мањини у Аустрији . . . [← *Социјалистичка Федеративна Република Југославија ће и даље у ѡној мери ѡдржавати*] (Политика, бр. 22669, 13. новембар 1976, 2).

2.4.7. Добити (Добијати)

. . . *али су оне добиле јавну ѡдршку јединствених синдикала* [← *Али су их јавно ѡдржали јединствени синдикали*] (Vjesnik, 1); . . . *др. Јосеф Саад је од Канда добио обећање* [← *Др Јосефу Сааду је Кандо обећао*] (E. Werber, 23); *Сигнално добијаш уверавања . . .* [← *Сигнално ѡше уверавају*] (Разг.).⁴¹

2.4.8. Поднећи (Подносити)

Радни људи предузећа могу на збору радних људи *ѡднећи ѡредло* о образовању радне заједнице [← *Предложити да се образује радна заједница*] (D. Веџар, 39); *Директор ѡдноси извештај . . .* [← *Директор извештава*] (Разг.).

2.4.9. Обавити (Обављати)

Требало би обавити консултације [← *Требало би се консултовати*] (Разг.); *Обавили смо разговор* [← *Разговарали смо*] (Разг.); . . . али је потребно са Скупштином града Сарајева *благовремено обавити договор* о обезбјеђењу локације и уређењу земљишта *ѡд ѡвољним условима* [←

⁴¹ Примери ове врсте специфични су по томе што субјекатском конституенту декомпонованог предиката одговара објекатски конституент једносложног (нпр.: *Он је добио ѡдршку/њена су ѡдржали* и сл.).

Благовремено се договорити да се обезбиде локација и уреди земљиште под њовољним условима] (Oslobođenje, 2); *Још увек обављамо консултације* [← *Још увек се консултујемо*] (Разг.).

2.4.10. Изразити (Изражавати)

Он је констатовао да се пријатељски односи између Југославије и СР Немачке добро развијају и *изразио жељу* да и у будућности у свим правцима успешно напредују [← *Пожелио*] (Политика, 3); Поред тога, на треба замјерити ни онима *који су изразили сумњу у веродостојности њонуђених рукописа . . .* [← *Који су њосумњали да су њонуђени рукописи веродостојни*] (E. Werber, 4); *Значи, изражаваше сумњу . . .* [← *Значи, сумњаше*] (Разг.).

2.4.11. Чинити (Учинити, Починити)

Чини тежу њовреду радне дужности [← *Теже њовређује радну дужност*] (D. Веџар, 20); Председник Тито га је замолио *да учини званичну њосећу Јуџославији* [← *Да званично њосећи Јуџославију*] (Радио Београд I програм); . . . тврдећи *да је њеџова њријаштељница Ирена Сабо њочинила самоубиство . . .* [← *Да се њеџова њријаштељница Ирена Сабо убила*] (Политика, бр. 22669, 13. новембар 1976, 4).

2.4.12. Исџољити (Исџољавати)

Будући њредседник САД исџољава самоџоуздање али и избеџавање њреџизности . . . [← *Будући њредседник САД је самоџоуздан али избеџава да буде њреџизан*] (Политика, бр. 22662, 6. новембар 1976, 1); *Исџољио је велико залагање* [← *Веома се залагао*] (Разг.); Посебно је Облак истакао *да Поџивода исџољава брзу и екџлозивну иџру* [← *Да Поџивода брзо и екџлозивно иџра*] (Политика, бр. 22464, 19. април 1976).

2.4.13. Издаџити (Издавати)

Издаје њеџосредна наређења [← *Неџосредно наређује*] (D. Веџар, 19); *Издаје њуномођја* [← *Оџуномођује*] (D. Веџар, 19).

2.4.14. Следи низ конструкционих могућности, с различитим семикопулативним глаголима у позицији вербалног дела декомпонованог предиката, које су у испитиваном језичком корпусу заступљене само

са по једним регистрованим примером, па их и ја у прегледу (и избору) овде доносим:⁴²

Доноси одлуке [← *Одлучује*] (D. Веџар, 21);⁴³ *Износи њредлої* [← *Предлаже*] (Разг.); *Правим њоређења* [← *Поредим*] (Разг.); *Посћавља њићтања* [← *Исћићује*] (Разг.); *Покрени иницијативу* [← *Иницирај*] (Разг.); *Сћављам њримедбу* [← **Примећујем*] (Разг.); *Закључује ујоворе* [← *Ујовара*] (Разг.); . . . те се тамо упознао *и склоїио њријателствїво* с мојим стрицем [← *И сћријателствї се*] (M. Лалић, 71); *Указао сам му њомоћ* [← *Помоїао сам му*] (Разг.); *Сноси одјоворносї* за последице [← *Одјовара*] (D. Веџар, 21); Ако својим радом *нанесе њредузећу или друшћївеној заједници шћїећу* [← *Ошћїећїи њредузеће или друшћївеноу заједницу*] (D. Веџар, 20); . . . у свим тим срединама *велик број људи њоказује друкчије њонашање* [← *Велик број људи се друкчије њонаша*] (J. Ђулум, 14); . . . *їоїово да доживим изненађење . . .* [← *Гоїово да се изненадим*] (J. Ђулум, 45); . . . *осећам језу и сћфраж . . .* [← *Јежим се и їлашим*] (J. Ђулум, 61); *Узећу учешће на скупу* [← *Учесћївоваћу*] (Разг.); Постоје изгледи *да Пољоїрївредни комбїнаїи „Беоїрад“ сћївари сурадњу . . .* [← *Да њољоїрївредни комбїнаїи „Беоїрад“ сураћује*] (Vjesnik, 2).

2.5. Декомпоновање предиката уз помоћ семикопулативних глагола остварује се и појављивањем девербативне именице у другим падежним решењима (дакле, и ван категорије слободног акузатива). Уп. нпр. неке регистроване моделе оваквог понашања:

2.5.1. *Имаїи* (Немаїи) + у + N_{Dev(Loc)}

. . . *а вјеројатїно имају у їлану и їоход у Травно . . .* [← *А вјеројатїно їланирају и да їоходе Травно*] (VUS, 2); *Немам у їлану никакво їуїїовање* [← *Не їланирам да било їде їуїїујем*] (Разг.).

⁴² Овде број регистрованих примера не мора упућивати и на њихову потенцијалну фреквенцијску заступљеност у савременом српскохрватском језику. За закључивање у погледу фреквенцијске заступљености појединих конструкционих модела са декомпонованим предикатом била би потребна додатна, специјална истраживања, на усмереном језичком узорку.

⁴³ У оваквим и сличним примерима постоји и могућност другачије интерпретације, уколико девербативна именица означава продукт, конкретизован или чак материјализован резултат одређене дубинске предикације, који уз то може бити и претходно друштвено институционализован. Уп. нпр. шта о томе каже Dragica Веџар (*op. cit.*, 17): „Izrazi kao *donositi odluke*, *donositi zaključke*, *donositi rešenja* i sl. nisu prosto sinonimi glagola *odlučivati*, *zaključivati*, *rešavati*. Njihova semantička specifičnost je u tome što naglašavaju vršenje nekih konkretnih poslova čiji su rezultati opipljivi (tj. materijalizovani), dok se akcija označena pomenutim glagolima interpretira, naprotiv, u apstraktnijem smislu.“

2.5.2. Радиџи + на + N_{Dev(Loc)}

... наставили смо да радимо на извлачењу насџрадалој Перишића ... [← Да извлачимо насџрадалој Перишића] (Политика, бр. 22402, 17. фебруар 1976, 8); ... кад се ради на одвајању књижевних изјовора и у крајњој линији на сџварању џособних књижевних језика из јединсџвеној језика [← Кад се одвајају књижевни изјовори и у крајњој линији кад се сџварају џособни књижевни језици из јединсџвеној језика] (D. Vujnović, *Jezik poveziје ljude i narode*, Rijeka, 1973, 9).

2.5.3. Теџи, Трајаџи, Износџи + N_{Dev(Nom)}

Ето, џако је џекао наш разјовор о религији [← Тако смо разјоварали] (Ј. Ђулум, 50); ... џа је и џримјена овој закона џребала џеџи џосџејено ... [← Па је и овај закон џребало џримјенјивати џосџејено] (VUS, 2); И поред тога искојавања Кирбеџ Кумрана џрајала су џодинама ... [← Кирбеџ Кумран се искојавао џодинама] (E. Werber, 37); Да се то догодило док смо напуштали џујоршку луку и трајало само толико колико је џрајала џловидба до оџвореној мора ... [← Колико смо џловили до оџворенј мора] (Ј. Ђулум, 9—10); Та је разлика резултат чиџенице шџо је џовећање џалијанској увоза из СССР-а износило 19 џосџо ... [← Шџо се џалијански увоз из СССР-а џовећао 19 џосџо] (Vjesnik, 2).⁴⁴

2.5.4. Доџи (Долазџи) + до + N_{Dev(Gen)}

Тако долази до ошџеџења машине [← Тако се ошџеџује машина] (Разг.); Дошло је до џромене џлана [← Променуо се џлан] (Разг.).

Милорад Радовановић

⁴⁴ У овом примеру могло би се у разрешавању номинализованих исказа иџи још и даље, па би коначна семантичка база изгледала овако: [← Шџо су Таџјани увезли из СССР-а 19 џосџо више].

Summary

Milorad Radovanović

**DECOMPOSITION OF PREDICATES (WITH EXEMPLIFICATION
ON SERBO-CROATIAN LINGUISTIC MATERIAL)**

This article is devoted to the theoretical status of the phenomenon of predicative decomposition in language (the author has himself proposed a terminological solution for the syntactic phenomenon in question) and to the analysis of its effectuation in standard contemporary Serbo-Croatian language.

Every predicate constructed according to the model *Verbum* (= verbal copula or semicopulative verb) + *Nomen deverbativum* has in the article been understood as a decomposed predicate, on condition that it is synonymous and even commutable with the equivalent predicate, represented by a fully semantic verbal lexem (for example, Serbo-Croatian: *Vrši uticaj = Utiče*). Such a decomposed predicate, according to the author's opinion, is a result of a twofold derivational process: 1. Nominalization of predicate; 2. Extraction of verbal element from nominalized predicate (for example, Serbo-Croatian: *Pretiče → Preticanje → Vrši preticanje*).

According to the author's conclusions, the tendency to decomposition of predicates is a feature common to some modern European languages and it represents a form of the expression of general processes of the nominalization of statements in them (there is a contrary opinion too, that linguistic analyzation is a phenomenon in question). Such syntactic models, as well as nominalization processes in general, become particularly productive in special functional types of style (for example, scientific, legal, political, journalistic, administrative and the like). Therefore reasons for the appearance of decomposed predicates should not be looked for in inner, structural properties of some languages (although a contrary opinion is found in science), but in extralinguistic moments (for example, intellectualization, generalization and abstractedness of the matter about which the given functional style renders information).

As a rule, predicates represented by verbs of very abstract meaning are decomposed in language, especially in situations when there is no equivalent finite verbal form in the lexicon of language as a match to decomposed predicate, when it is necessary to neutralize the transitivity of predicate and thereby to ensure the semantic explicitness of statements,

when the semantic agent in a statement is anonymous or when it is necessary to communicate information on the social institutionalism of action represented by the given predicate.

The author pleads for reconsideration of the Serbo-Croatian linguistic norm in respect to handling of decomposed predicates in statements and, in this sense, for taking care of the functional stratification of language, as well as of syntactic means as distinctive features of some functional styles.

In the end, a list of registered Serbo-Croatian constructional and lexical possibilities for effectuation of predicative decomposition is presented:

Cop + *u/na* + N_{Dev(Loc)}; Cop + *o/od* + N_{Dev(Gen)}; N_{Dev(Nom)} + Cop + Lex; Semicop + N_{Dev(Acc)} (Semicop = *vršiti, izvršiti, izvršavati; imati, nemati; dati, davati; voditi; pružiti, pružati; dobiti, dobijati; podneti, podnositi; obaviti, obavljati; izraziti, izražavati; činiti, učiniti, počinuti; ispoljiti, ispoljavati; izdati, izdavati* etc.); *imati, nemati* + *u* + N_{Dev(Loc)}; *raditi* + *na* + N_{Dev(Loc)}; *teći, trajati, iznositi* + N_{Dev(Nom)}; *doći, dolaziti* + *do* + N_{Dev(Gen)}.

ПОСТАНАК И РАЗВОЈ ГРАМАТИЧКИХ КАТЕГОРИЈА РАЦИОНАЛИЈА И АНИМАТА У ДОЊОЛУ КИЧКОСРПСКОМ И ГОРЊОЛУЖИЧКОСРПСКОМ ЈЕЗИКУ С ОБЗИРОМ НА СТАЊЕ У СУСЕДНИМ СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Постанак и развој граматичких категорија рационалија и анимата, које се могу посматрати од краја прасловенског периода у морфолошко-синтаксичком систему, спада без сумње у централне структуралне промене. Оне су нашле свој одраз и у формалном нивоу језика. При томе се јављају донекле знатне разлике између појединих словенских језика и дијалеката. Међу језике који су створили — бар у њиховој књижевној форми — самосталну категорију рационалија, спадају горњолужичко-српски, пољски, словачки и кашупски језик.¹

Спољни, формални знак тога стања јесте, с једне стране, синкретизам облика акузатива и генитива плурала супстантива рационалија и њихових замена или врста речи које су с њима у конгруенцији (придеви, заменице, бројеви), на другој страни, употреба посебних наставака у првом падежу множине (глс. -'i(y), -ojo, -'o, -'a; пољски -'i(y), -owie и словачки -'a, -ovia, -'i). Одлучујући значај при томе има синкретизам облика акузатив-генитив, који има јасан карактер категорије. Код наставака првог падежа множине ова особина није тако јасна. Они су се искристалисали, нпр. у пољском, тек сразмерно касно и нису обухватили све именице рационалија. Упореди на пример код палаталних основа случајеве као *mężowie* поред *goście*, *kolejarze*, *rycerze* итд.

Али доњолужичко-српски има нарочито место. Ту није обавезан синкретизам облика ак.-ген. плурала, у њему се нису образовали нарочити наставци као изражајна средства рационалија. Сем тога, ту се не јавља корелација ак.-ген. само код именица рационалија већ сразмерно

¹ Упор. I. Zieniukowa, *Kategoria męskoosobowości w językach słowiańskich*, Z Polskich Studiów Slawistycznych, Warszawa 1968, стр. 109—114; исти, *Kategoria męskoosobowości w dialektach kaszubskich*, SFPiSi 12, Warszawa 1972, стр. 85—96.

широко и код именица које означавају животиње мушког рода, нарочито ако одговарајућа именица стоји уз број три или четири (в. о томе ниже). Слично стање је, као у доњолужичкосрпском у ак. пл. анимата, било исто тако карактеристично за пољски језик све негде до краја XVII века² а налази се још у неким савременим дијалектима.³

Сасвим друкчија је ситуација у чешком, словеначком и српско-хрватском језику где рационалије уопште не постоје као самостална граматичка категорија. Ту се само у једнини код именица анимата мушког рода генитив изједначио са првобитним акузативом (раван номинативу); у плуралу се свугде задржао стари акузатив; упореди чешки: *mám přátele, koně; vidím vojáky, sousedy, ptáky*; словеначки: *vidim kmetje, fantje, konje, bicke, pasti* итд.

Још различитија је ситуација у источнословенским језицима. Ту се генитив јавља на место старог акузатива код свих анимата, тј. и код женског и средњег рода; упореди руски: вижу *коров, лошадей, іусляй, ішляй* итд. Известан изузетак чини само украјински у коме је, као и у другим словенским језицима, код именица које означавају животиње, поред новијег генитива познат старији акузатив, упореди *бачыйы іусляя | іусляй; іасыйы кони | коней, волы | волів; інаыйы вивци | вивци; коровы | коров* итд. У народним песмама јавља се то и код рационалија, упор. *іосылай сваыйы до хайы; свої кавалеры викном выйускае*.⁴

Што се тиче доњо- и горњолужичкосрпског назначена проблематика је сразмерно добро позната из прилога Р. Леча⁵ и Х. Фаске.⁶ Детаљан опис обе категорије, проширен статистичким бројањем и дијалекатским картама, садржи 11. свеска *Лужичкосрпског језичког аџласа*

² Упор. ближе о том, W. R. Rzepka, *Dopelniacz w funkcji biernika męskich form w liczbie mnogiej w polszczyźnie XVIII. w.*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Wydawnictwo PAN 1973, Prace Językoznawcze 80, стр. 129 сл.

³ Упор. I. Zieniukowa, *Rodzaj męskoosobowy w dialektach polskich*, PFPiSł 13 (1973), стр. 55—63. О падежима ак.-ген. пл. код анимата у словачком језику види I. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka II*, Bratislava 1958, стр. 77.

⁴ Упор. Ф. П. Филин, *Происхождение русского, украинского и белорусского языков*, Ленинград 1972, стр. 401—404; *Сучасна українська мійєрайурна мова*, Морфологія, Кијев 1969, стр. 112.

⁵ Упор. R. Löttsch, *Niektóre właściwości morfologiczne przejściowych dialektów górnołużyckich*, SFPiSł 7 (1967), стр. 221—235; исти, *Особенности развития родительно-винительного падежа множественного числа в собственноружичских говорах и нижнелужичко-верхнелужичких переходных диалектах*. Исследования по серболужичским языкам, Москва 1972, стр. 111—125.

⁶ Упор. Н. Фајке, *Wzwiće ak./gen. jako wuraz kategorija žiwosće resp. kategorije racionalnosće w serbšćinje*. Lětopis ISL A, č. 19/1, Budyšin 1972, стр. 18—51.

који је такође приредио Х. Фаска.⁷ Оба аутора трудила су се да са свога становишта интерпретирају односе система који постоје у том делу морфолошког система горњо- и доњолужицкокрпског језика. Р. Леч при томе полази од стања да је у оба језика у почетку била у основи јединствена полазна ситуација, тј. да је процес изједначења акузатива са генитивом у свим лужицкокрпским дијалектима већ крајем XVI века био завршен. У вези с критиком која се тиче мога ранијег тврђења, да су познати примери акузатива који је у плуралу једнак номинативу (*widzim naše susedy, glědam na naše źědy*) у доњолужицкокрпском језику, свакако старије, архаичније језичко стање,⁸ Р. Леч је писао:

’Остается, однако, выяснить, действительно ли эта особенность нижнелужицких и переходных говоров является архаизмом, как предполагает Шустер—Шевц. Возможно ведь и иное объяснение современной структуры. В одной из статей я показал, что утрата род. — вин. дв. в верхнелужицком — явление относительно новое, и высказал предложение, что первоначально в отношении употребления род. — вин. мн. не было существенных различий между лужицкими диалектами: род. — вин. мн. рац. стал общей нормой приблизительно одновременно как в верхнелужицком, так и в нижнелужицком и в переходных диалектах. Только в последствии был он здесь устранен в тех синтаксических контекстах, в которых не стал обязательным и для нерациональных, т. е. вне сочетания с числительным ’три’ или ’четыре’ (упор. *Особенности . . . 117*).⁹

У данашњем доњолс. језику постојећи синкретизам облика ак.-ном. пл. рационалија бисмо, како излази из горе реченог, имали сма-

⁷ Упор. *Serbski řečny atlas — Sorbischer Sprachatlas*, Bd. 11, Morfologie, Die grammatischen Kategorien — Die Paradigmatik des Substantivs, bearbeitet von H. Fafke, VEB Domowina-Verlag, Bautzen 1975. Рецензија: Н. Schuster-Šewc, *ZfSl XXI* (1977).

⁸ С тим у вези упор. Н. Šewc, *Stawizny hornjeje a delnjeje serbšćiny*, у: *Listowy studij za wučerjow. Serbšćina. Wudawa Serbski Pedagogiski Institut w Małym Wjelkownje 1955—1956*, стр. 1778. У доњолс. дијалектима налазимо овде-онде још првобитне акузативне облике на -у, нпр. *wón ma knechty, wón znaje swoje susedy, wižim słowjeji* итд. У горњолс. такви архаизми нису познати. На другој страни у доњолс. дијалектима јављају се код животиња генитивни облици на месту акузатива, упор. *wižim tšoch kopjow* или *mam dweju psow* итд.

⁹ Упор. и Н. Fafke, *Wuwiće . . .*, стр. 49, који о овоме слично вели: ’. . . , daß der Akk./Gen. pl., der sich wohl bereits von der Tendenz, die urspr. Formen des Nom. pl. der Maskulina als Mittel zum Ausdruck der Rationalität des Denotats zu verwenden, im gesamten sorbischen Sprachgebiet bei den Rationalia durchgesetzt hatte’.

трати пре као касну појаву која се шире или потпуно развила тек у новијем историјском периоду доњолс. (после XVI века). Појединим, по броју, ограниченим примерима са старим ак. пл. који се јављају у старијим доњолс. језичким споменицима, Р. Леч придаје мање значаја. По његовом мишљењу ту се ради скоро о изузетку. По статистици, коју је Р. Леч начинио, број примера са старим акузативом у најстаријим доњолс. (у ствари источнодоњолс.) језичким споменицима чини свега 9 примера (2%) на свих 439 набројаних случајева с глаголима који траже акузатив. При томе рачуната су само прва четири јеванђеља.

У Волфенбителском псалтиру (*Wolfenbüttel*) из друге половине XVI века он је констатовао 17 примера с ак. једнаким ном., што чини 5,5% целог броја примера са ак. пл.; у Фабрицијусовом *Новом завету* из 1709. године 7,6% ,а у Фрицовом *Ситаром завету* из 1796. свега 4%. При томе је карактеристично да се стари облик акузатива јавља често после предлога *на* и *за*. Овде, али само овде, по мишљењу Р. Леча, могла се сачувати евентуално старија појава. „В виду этого сочетания вполне возможно, что вин. пад. је (не) действительно является архаизмом“. У вези с другим примерима с ак.-ном., који се јављају без предлога *на* и *за*, он се дефинитивно не изјашњава, посматра их радије као новину, упор. „Вопрос о том, являются ли и другие случаи употребления им. вин. мн. рац. архаизмом или специфической нижнелужицкой инновацией, остается открытым . . . Ясно во всяком случае то, что в Волфенбю тельской псалтери им. вин. рац. является редким исключением“ (стр. 120).

Са овим тврђењем се тешко може сложити, нарочито ако имамо у виду чињеницу да су у суседном пољском језику примери са старим акузативом били већ доста познати на прелазу из XVI у XVII век.¹⁰ Али исто тако се може баш помоћу доњолс. језичког материјала лако доказати да примери из Волфенбителског псалтира не представљају само неке „ретке изузетке“. Многи, а при том несумњиво аутентични примери старог акузатива плурала могу се наћи управо у доњолс. молитвеним песмарицама и катехизису Молера из 1574. године,¹¹ који Р. Ј. у своме чланку није разматрао. Бројни однос између ак.-ген. и ак.-ном. овде ће чинити 60% (45 примера); 40% (30 примера), упор. следеће одабране примере:

¹⁰ Упор. W. R. Rzepka, op. cit., стр. 49.

¹¹ Упор. Albin Moller, *Niedersorbisches Gesangbuch und Katechismus*, Budissin 1574 (фототипско издање). Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik der DAdW, Nr. 18, Akademie-Verlag Berlin 1959.

1. ак.-ген.: . . . *a šych wěrných . . . sy wobžaril* 130 r, 6; *Tatanjow cu šī podarić* 110 v, 4; . . . *sudžiš žywych a wumartych* K. 11 v, 11—12.
 2. ак.-ном.: . . . *až zastojš te twoje* 114 r, 17; . . . *za te tatanje* 116 r, 12, . . . *až se za smjertne poznajomy* 118 r, 10; . . . *daš wšykne lacne nasyšiš* 129 v, 10.

Веома важна, али досад од истраживача незапажена је и чињеница да се у језику А. Молера јављају исто тако примери са старим акузативом у једнини, упор.

Togodla na bog cu se spušćiš 72 r, 1; . . . *nañ se moja wutšoba žeržy* 72 r, 3; . . . *pšez bog . . . nam poslany* 75 r, 6; *Pšawa wěra na bog twari* 77 r, 15; *zac ty se žaržyš? Za jaden kšěšćijan* K. 7 v, 24; . . . *duša žejo, na bęgaty* 94 v, 5.

По нашем мишљењу не може бити сумње да се овде ради — слично као у плуралу — о старијем језичком стању наслеђеном вероватно још из прасловенског језичког периода. О томе сведоче нарочито случајеви с првобитним акузативом у једнини који се ни на који начин не могу објаснити некаквим новијим развојем, а за који налазимо и паралеле у другим словенским језицима (упор. пољске и руске лексикализоване случајева, као *siąść na koń*, *wyjsć za mąż*, *wyійти за муж*). Зато не може бити тачно тврђење да је потискивање старог акузатива (тип *čьlověky \geq длс. *čłowjeki*, *čьrtу \geq *cartу* итд.) у плуралу од новог ак.-ген. у оба лсрпска језика било у основи завршено већ до XVI/XVII века. Оба лсрпска језика разликују се међусобно у томе, по нашем мишљењу, доста јасно. Наведена промена је досада само за горњолс. консеквентно доказана, али не и за доњолс. у коме се у XVI веку налази (види примере у споменику А. Молера) још много примера са старим акузативом који је једнак данашњем доњолс. номинативу. Између оба језика се могу запазити и друге разлике. Разлика је у томе што се промена старог ак. пл. у новији ак.-ген. пл. у доњолс. није ограничила само на именице мушког рода (рационалија) као што је то у горњолс., већ се јавља и код анимата. Као што је већ речено, то бива нарочито ако се одговарајућа именица јавља заједно с бројевима три или четири. Чињеницу, да се ова особина запажа и у данашњем доњолс. народном говору код рационалија (упор. доњолс. *wižim tšoch|tšich mižow*, али *wižim tši miže*), повезује Р. Леч (види горњи цитат) за утицај ситуације код анимата. Али ова хипотеза тражи, као и тврђење о потпуном образовању граматичке категорије рационалности како у горњолс. тако и у доњолс. већ до XVI века, детаљнија испитивања. Размотримо зато још мало подробније

језичку ситуацију у доњолс. каква се јавља од времена њеног записивања до данас.¹²

J. Јакубица 1548: Wowce won budže k jogo prawicy postawić, a tych kozłow k lewicy, Mat. 25, 33; Tych wużow zaganjaś budu, Марк. 16, 16; Pokćiwajće na tych ronow, Лук. 12, 24 поред *A nataka seżycyuch w templu a pćedawajusy woły, wowce, golubje, Лук. 2, 14.*

A. Молер 1574: Krystus . . . wumogl jo swoje wojce 46 r, 8.

У овом извору се не јављају примери са ак.-ген.

Волфенбийелски њсалиир (XVI век): Daś nas zežraś ako wojcow 14, 12; Ja cu kirowaś wolow . . . 66, 15 поред . . . *šycke ptaški na gorach ja znaju 50, 11.*

Фрицо СЗ 1796: Ja znaju wšyuch ptakow Пс. 50, 11 поред *Šyknо su ty do jogo тосу powdał, wojce a woły . . . te taški Пс. 7, 8—9.*

Шиндлер 1791: Jakub sebje huzwoli tych pisanych a carnych jagnjetow a wojcow za swoje myto, стр. 39; Ten samy žognowašo svojich wojcow a skotu . . . , стр. 106 поред . . . *gaby . . . te wojce pasć kšel, стр. 37; . . . su te kamele hukšadnuli, стр. 132.*

Тешнар 1869: . . . budu woni cartow wen goniš . . . , hužow zagnaš, стр. 385; . . . na tom huznajoš tych wjelkow, стр. 328.¹³

Примери са бројевима три и четири не налазе се у наведеним старијим доњолс. текстовима. Ту се јављају само случајеви са бројевима два/две: Јакубица: . . . *dweju marjaškowu, Лук. 2, 24; Шиндлер 1791: . . . ga da ten profeta dweju wolowu pšiwjasc, стр. 120.*

Први мени познат пример са бројем три јавља се у доњолс. новинама *Bramborski Casnik 1853. године: . . . kupichu sebje tsoch kokotow.* Више примера овога типа Р. Леч је исписао из доњолс. народних пе-

¹² Поред наведеног А. Молера ми смо испитали и следеће старије доњолс. изворе: 1. J. S. Schindler, *Dwě a pěschzasset Historijow . . . s' Pilnoscžu s' togo sta rego Testamenta huschegnone . . . Choschobusu 1791 (172 стр.)* и 2. J. F. Teschnar, *Přatkařske knigły, w Choschobusu 1869 (727 стр.)*.

¹³ Слично као код Јакубице (в. Р. Л., *Особенности . . . стр. 122*) и у другим доњолс. библијама налазимо пример: *Kaž wojce je jich huposał mjaz wjelkow (стр. 385).* Свакако да генитивни облик који се ту јавља зависи од рекције глагола и адверба који захтева мжезу(y), мжазу(y); упор. и случајеве као: *'Nješěgni mnjo mjazы tych zlo-snych' XXIX, 3; ' . . . nas zbijoš mjezy tych plonow XLIV, 20' (Wb. Ps.)* или *' . . . aby jan někajki žort se njeměšał mjezy tych słowow (Kosyк, Swajžba). J. Хојнан, аутор прве познате рукописне доњолс. граматике из 1650, даје као акузативни облик плу-рала од голуб: golubow.*

сама XIX века,¹⁴ упор. као пример „*Ako tych styrjoch brunych ma*“ према „*Zastaj doch za mnje de styri brune (konje) . . . styri brune ja zastajiju*“. Већи број примера са ак.-ген. од примера са ак.-ном. овде је очигледан (у две песме јавља се ак.-ном. а у седам песама, респективе приповедака, ак.-ген.). Једанпут се ту налази и пример с акузативом без броја: . . . *gólcyk ten konjow pasešo* (ČMS 1883, 7). Једанаеста свеска *Лспѣског језичког аѣлласа* који је обрадио Х. Фаска, пружа следећу слику: у 56,8% свих записаних случајева имамо ак.-ген. (*tam tšoch kokotow, styrjoch konjow, wołow* итд.), а 43,2% ак.-ном. (*tam tši wołu, styri konje* итд.). Из овога видимо да се тенденција за ограничавањем ак.-ген. у позицијама где се јавља заједно с бројем, почиње ширити и да тај процес још није завршен у данашњим доњолс. дијалектима.¹⁵ Полазна тачка експанзије ак.-ген. је код анимата као и код рационалија — како је познато — била замена првобитног акузатива новијим генитивом синг. која се почела развијати већ крајем прасловенског језичког периода (упор. остатке старијег стања у доњолс. језичком споменику А. Молера). По аналогiji у сингулару се ова појава касније почела ширити и на дуал и плурал (*widži/wižim, tam dweju synow(u), konjow(u)* итд.). Промена у дуалу настала је у горњо- и доњолс. код именица рационалија као и код анимата *widžu/wižim synow(u)* као *widžu/wižim konjow(u)*.¹⁶ Тиме се у оба језика, пре промене ак.-ном. = ак.-ген. обновила стара постојећа симетрија између оба броја (*widžu/wižim syna, konja* као *widžu/wižim synow(u), konjow(u)*). У плуралу је било друкчије. Ту се у потпуности могао пренети нови ак.-ген. само на рационалије у горњолс. (доследно свакако само у централном будишинском дијалекту). Код

¹⁴ Упор. R. Löttsch, *Особенности . . .*, стр. 124—125, погледај и E. Mucke, *Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre . . .*, Leipzig 1891, стр. 318—326.

¹⁵ О питању статуса и важења граматичке категорије постоји разлика између мог гледишта и гледишта Х. Фаске у томе што Фаска сматра граматичку категорију као потпуно завршену и онда кад она у свим случајевима није формално сигнализирала путем одговарајућих граматичких средстава (у нашем случају недостатак ак.-ген. као знак за жива бића и рационалија). Могућност појаве облика номинатива у акузативу по Х. Фаски треба тумачити као појаву замене т.зв. маркираног члана одговарајућим немаркираним чланом (види о томе ближе SRA 11, стр. 14—18). Али за нас је недостатак ак.-ген. у акузативу плурала доказ да се категорија за жива бића респективе рационалија у доњолс. већ образовала. По нашем мишљењу постојала је само *тенденција* за образовањем одговарајућих граматичких категорија. Треба се дакле упитати зашто се таква замена јавља само у плуралу а не и у сингулару.

¹⁶ Види о том ближе R. Löttsch, *Die spezifischen Neuerungen der sorbischen Dualflexion*, VEB Domowina-Verlag, Bautzen 1965; исти, *Die Verbreitung des Gen.-Akk. in den sorbischen Dialekten und das Problem seiner Genese*, ZfSl IX, 1965, стр. 485—499.

анимата сасвим недостаје ак.-ген. у горњолс., за разлику од доњолс. он се не јавља ни у дијалектима. У доњолс. код рационалија имамо сличну ситуацију као и код анимата, како се то лепо види у Молеровом језику (упор. примере дате на стр. 10) ак.-ген. се јавља само у нешто више од 50% свих случајева с ак. пл.

Ни у другим словенским језицима исто тако немамо јединствен развој. Најраширенији је ак.-ген. у руском језику. У старијем пољском и украјинском запажамо сличну ситуацију као у доњолс. Наведена промена захватила је у плуралу само неке случајеве са старим акузативом. Изгледа да је ту постојала извесна зависност од степена распрострањености те појаве и јачине њеног развоја: што је већа била распрострањеност промене старог акузатива у новији ак.-ген., утолико је била слабија његова снага (у једн. и дуалу била је потпуно реализована, а у плуралу само делимично). Наведени језици у том смислу стоје заједно са доњолс. на граници између чешког, српскохрватског и словеначког који уопште не знају за ак.-ген. пл. с једне стране и, с друге стране, између руског који је ак.-ген. пл. пренео у свим позицијама.

У ширењу синкретизма ак.-ген. и на плурал већина истраживача¹⁷ види непосредни утицај на дуал код кога број два/две у лужичкосрпском није обавезан и где се због тога сразмерно често јавља као редундантно средство, упор. у старијем доњолс.: *dweju synowu*, Лук. 2, 11; *dweju marjaškowu*, Лук. 2,24; *swojeju šedlnikowu dweju*, Мат. 11,1 (Јакубица), *dwa dlowjeka*, стр. 167; *dweju wołowu*, стр. 20 (Шиндлер 1791). Вероватно се и овде ишло за тим да дође до симетричности између сингулара и дуала, с једне стране, и плурала с друге стране (*tam syna*, (*dweju*) *synow(u)* као *tam (tšoch, styrjoch) mižow, wołow* итд.). Х. Фаска, оп. cit., види у каснијем доњолс. ограничавању ак.-ген. пл. на позиције с бројевима три, четири утицај „развоја бројева“, нарочито облика с о-вокализмом (*tšoch, styrjoch*), који су, по његовом мишљењу, у доњолс. постали главно обележје анимата (упор. стр. 35). Овоме ипак треба додати да честа појава ак.-ген. заједно с наведеним бројевима (*trzech psów*) је позната и у старијем пољском и неким данашњим пољским дијалектима,¹⁸ а да се нарочите о-форме нису јављале

¹⁷ Упор. W. R. Rzepka, op. cit., и W. Kuraskiewicz, *Uwagi o gen.-acc. pl. męskich form osobowych w XVI wieku*, IP XLI (1961, стр. 288—295.

¹⁸ Упор. W. R. Rzepka, op. cit., стр. 72: '... że wkroczenie gen.-acc. do pluralu rzeczowników męskoosobowych... zostało poprzedzone wyparciem form starego biernika z dualu oraz z połączeń z przydawką ilościową trzech, czterech. Analogiczne zjawisko obserwujemy również w odniesieniu do rzeczowników męskozwierzęcych'.

као знак анимата. Овде треба потражити и друга објашњења за ову појаву (види ближе о томе даље).

У пољском језику се наведена ситуација (сигнализовање категорије анимата ак.-ген.) почела у XVII и XVIII веку полако мењати. То се види по томе што су се почели наставци плурала првобитних *-o* и *-u* основа (**-i* и **-ove*) помало ограничавати само на супстантиве који су означавали мушка лица (упор. пољски *chłopi*, *panowie* али *spory*, *woły*). То је учинило да се у пољском језику створи — као и у горњолс. већ пре XVI века — нарочита подврста рационалности која се одликовала тиме што се у њеном домену јављао, поред ак.-ген. још и нарочити наставак *-'i(y)* или *-owie*,¹⁹ који се разликовао од облика плурала других нонрационалија. Поред тога овде је настао јасан однос међу самим рационалијама на једној, и осталих именица (анимата) на другој страни. Код последњих је можда сразмерно широко био познат синкретизам ак.-ген., али ту нису били могући множински наставци *-'i(y)* и *-owie*. Таква ситуација морала је негативно деловати на изражајност језичких средстава а и на јасноћу самог језичког система. Пољски језик је зато постепено уклонио (око XVII в.) стварањем поменутих нарочите категорије рационалија пре тога нејасну ситуацију тиме што је постепено ликвидирао све још постојеће случајеве с ак.-ген. код анимата (*psów*, *cielców*, *węźców*, *wołów* итд.) дозволивши ту на крају само ак.-ном. (*psy*, *cielcy*, *węże*, *woły* итд.). Старије стање се задржало до данас у неким пољским дијалектима.²⁰ Негде су се у исто време из пољског језика изгубили раније већ познати стари акузативи плурала код рационалија (*na rycerzę*).

У доњолс., који нас овде занима, за разлику од пољског језика (а и у горњолс.) није дошло ни до каквих сличних промена. Овде се није створила нарочита категорија рационалија. Старији, напред описани, систематски ред овде је трајао без већих промена до XVII и XVIII века, што значи да је овде на једној страни и даље могућ ак.-ген. пл. анимата, а на другој, према рационалијама, исто тако стари акузатив (једнак данашњем номинативу). Доњолс. извори које смо прегледали показују да је ово стање трајало (бар у писаним изворима) све до половине XIX века. Ту до тога времена није могуће запазити код рационалија некакво нарочито ограничавање ак.-ген. ван бројева три и четири.

Примере с бројевима три и четири даје и Н. Górniewicz, *Dialekt malborski*, том I, стр. 156, 172.

¹⁹ Упор. W. R. Rzepka, *op. cit.*

²⁰ Упор. I. Zieniukowa, *Rodzaj męskoosobowości w dialektach polskich.*

Упор. следеће изворе:

1. Шиндлер 1791: *Tych miżow pak da won . . . do jamy chyśiś*, стр. 146; . . . , *kotary ten swět a šyknych cłowjekow stworil jo*, стр. 150; *Pśimśo tych popow*, стр. 121; . . . *tych žydow hurodowaś*, стр. 135; . . . , *rownož teke z tym sebje winikow naporali*, стр. 132 поред *Gaž ty na cłowjeki stawimy*, стр. 130; *Na to pśimje jich ten lud, a Helias husmjerśi je pśi tej tšuze*, стр. 121; *Ten . . . pśefolgowašo te kšescijany*, стр. 99; . . . *a te wojaki chyśichu te tśi miže huwězane do tego topjonego pjaca*, стр. 115.

Од целокупног броја (98) акузатива плурала рационалија који се јављају код Шиндлера има 56 ак.-ген. (то је 53%), стари ак. који је једнак номинативу 46 (то је 47%).

2. Теунар 1869: . . . *aby žywjenje za swojich pśijašelow wostajił*, стр. 288; . . . , *kotarež boga a tych cłowjekow źělichu*, стр. 290; . . . *se dołoј puśći na tych huknikow*, стр. 363; . . . *na chorych budu woni te ruce klasć*, стр. 373 поред . . . *až co štrofowaś šykne te*, стр. 288; *ten głos źo . . . na šykne*, стр. 353; . . . *hugoј te chude grěšniki*, стр. 430; *Jezus pyta grěšniki*, стр. 457; . . . , *ab lěc won z tymi słowami njeјwosebnjeј te žiśi a te gospodarje mēnił*, стр. 475 итд.

Однос процената овде је сличан као код Шиндлера.

3. К. Швјела 1927²¹: *Te mějachu rědnych golcow*, стр. 21; *Tegdy hobzamknu lantrot, burow rozwucowaś*, стр. 24; *Kral da jim liberalskich ministrow*, стр. 24; . . . , *až jich bžez dluga zdžaržašo*, стр. 27 поред . . . *mějachu někotre žowki a młoženice*, стр. 25; *Skoro puśći Šwјela te stare spēwarje*, стр. 25.

У М. Косиковом епу *Swajžba* (1880) налазе се само примери са старим акузативом (ак.-ном.): *Tšubalow zuki zwolachu stare a młode na nogi* итд. Слична ситуација влада и у успоменама из живота Фр. Роха (Roch) „Слике мог живота“ (*Serbski Casnik* 1932—33). На петнаест примера са старим акузативом овде долази само један пример с ак.-ген. (. . . *dokulž . . . za lěwicarјow hustupił jo*). Али исто тако наилазимо једанпут „. . . *a za nas žiśow . . .*“ што по нашем мишљењу сведочи о још неискристалисаној ситуацији граматичкој у том делу доњолс. језичког система. У доњолс. текстовима, које је Б. Швјела двадесетих и тридесетих година овога века записао из уста народа, и који су касније

²¹ Упор. Christian (Kito) Šwјela, *Serbski Zafņnikař*, Jogo žyweńe, wót nogo barneho hopisane. W. Chóšchebusu 1927, s nakladom Maschize SSerbskeje, 34 стр.

објављени заједно с његовим *Stroniny meña Chósebuskego hobcereña*,²² јављају се опет само случајеви с ак.-ген., упор.

... a jo namakał Skjarbosćanarjow wotpadnjonych w starem tatań-
stwie; Ten njeje kšěl šerpješ, až kněža tych buri wjelgin knichtuju;
Ten jo dał jich hobstupiš.

ф. Г. Хауптман, аутор прве доњолс. штампане граматике из 1761. године, написао је у вези са анализираном појавом следеће:

'In Pluralis aber ist der Accusativus theils wie der Nominativus, theils wie der Genitivus, z.E. won ma Knöçhti oder Knöchschi und won ma Knöchtow, er hat Knechte, doch ist der Accusativus dem Genitiv gleich gebräuchlicher, z.E. ja mam wojakow . . . ja gonju cartow, ja wizu cłowjekow.' (стр. 64).

Према *Лужичкосрпском језичком атласу* ак.-ген. код рационалија у данашњим доњолс. дијалектима је познат — слично као код анимата — само још с бројевима (*wižim tšoch wojakow*, али *wižim te wojaki*).²³ И ту се доста често јавља већ ак.-ном. (*wižim tši muže*). Таква ситуација, што се тиче употребе ак.-ген. с бројевима три и четири владала је већ у време Шиндлера (друга половина XVIII века), упор.

... a won togo Noasa a jogo tšich synow žognowašo, стр. 14; . . . ,
kotare tych tšich žydow do hognja chyšichu; . . . , lěc rowno won jano
tšoch do njogo běše dal chyšiš поред *Hupyta tši cuzniki*, стр. 26; и
. . . a te wojaki chyšichu te tši muže huxwézane do togo topjonego pjaca,
стр. 115.

²² Упор. Kr. B. Śwela, *Stronine meña Chósebuskego hobcereña* — Die Flurname des Kreises Cottbus, Akademie-Verlag Berlin 1958. С обзиром да је текст записао аутор познате доњолс. граматике, није сасвим искључено да је извесни утицај ту извршила норма која је у граматичи постављена. Ту је баш уочљива јединствена појава ак.-ген. Иначе у наведеним дијалектским текстовима не види се никаква ингеренција.

²³ Упор. *Serbski rěčny atlas* 11. К. 15. Уз помоћ мојих доњолс. студената спровео сам контролна испитивања у селима Боркови, Копарски Боркови, Шкодов, Мост и Јањшојце. Резултати тих испитивања су идентични са чињеницама датим у *СРА* 11, да је ак. пл. код рационалија у основи једнак ном. пл. (*Gospoza glěda na te gosći*. Ја wižim моје bratši. *My mamu dobre znate. Wón je te burja znał* итд.). У вези са бројевима три и четири јавља се помешано ак.-ген. и ак.-ном. (*Naš sused ma tšoch golcow* поред *My mamu styri suseži*). У Јањшојцама је информатор једном дао „Ten duchtar behandlujo šych luži“ поред . . . „šykne luže“. Слично је и у Шкодову: *žowčo smějo se na tych golcow* „ . . . glěda na te golcy“. Упитник је садржавао 19 питања.

Изнета ситуација нам показује да се у доњолс. почиње и код рационалија ак.-ген. пл. јако ограничавати на позиције с бројевима. Разлика између ситуације код анимата и рационалија састоји се у томе што је код рационалија, чак до половине XIX века, био у већини јаче фреквентован ак.-ген. Јасан разлог за ову особину доњолс. рационалија тешко се може наћи. Може се мислити да је и у доњолс. првобитно постојала тенденција ка конституисању самосталне категорије рационалности. Она је пак, за разлику од горњолс. развоја, морала бити слабија тако да се није могла у доњолс. потпуно пренети него је ту почела постепено уступати, ограничивши се, као код анимата, мало-помало на позиције с бројевима три и четири. Разлог овом позицијском ограничавању ак.-ген. пл. треба, по нашем мишљењу, тражити у томе што се ту генитив именице могао ослонити на исти случај уз број (понављање истог изражајног средства) што ван бројева три и четири није било могуће, *tuż wiżim tśoch, styrjoch susedow* али само *wiżim susedy*. При томе је истовремено свакако важну улогу играла ситуација у оквиру бројева пет и више, који траже, како је познато, ипак генитив именице која их допуњује (*pěś konjow, šesć kokotow* итд.). Да су бројеви три, четири, пет и више у доњолс. једни на друге утицали видимо и по томе што се наставак *-'och (tśoch, styrjoch)* може јављати и код бројева пет и више. Упор. с тим у вези већ код Фрица (Ст. завет 1796): *wosymjoch, źewjeśoch, źaseśoch, śělcow, sedmjoch wołkow* (цитирано по Р. Лечу, *Особенносьци . . .* стр. 123). На сличан утицај дуала указивали су већ и други аутори (упор. W. R. Rzerпка у 18. напомени овог чланка и Р. Леч ор. cit. стр. 117—118).

У вези са овим занимљиво је још и то што се случајеви са ак.-ном. налазе и у северним и западним горњолс. дијалектима (упор. СРА, 11, 96). Х. Фаска у томе види — слично као код атрибута типа *dobre mižojo/miže* — непосредан утицај некада блиских доњолс. дијалеката, од којих се по његовом мишљењу пренела тенденција за одбацивањем категорије рационалија и у горњолс. (упор. стр. 69 његовог чланка). Али је исто тако могуће да се овде ради о веома старом доњогорњолс. архаизму. За такву интерпретацију горњолс. дијалекатских појава говоре и нека друга стара слагања наведених горњолс. дијалеката са правим доњолс. језиком као нпр. флексија заменице *tón* као *toho, tomu*, облици *stoji* и *doji* (3. л. једн. од *stać* респ. *dojić*); прелаз *'e = 'o* у случајевима као *čora, jo, dźo* итд. или дијалекатски облик *syprosna* (спрасна) (СРА 2, карта и коментар 42).

Као доказ за то да доњолс. синкретизам ак.-ген. код рационалија није стара већ млада појава сматра се чињеница да се код рационалија

у данашњем доњолс. језику у акузативу може појавити и наставак старог номинатива -'i(y)²⁴ упор. примере као:

Won goni carsi, Фабр. Марк. 9, 34; *To gotujo wěrne manželske luže, pobožne psijašele a suseži, to dawwa nam hobjadne a lubosćiwе bratsi a sotsi*, Тешнар, стр. 515; *Pobratš podlédowašo na wšykne gosći*, Косик, *Swajžba*.

Слично као у горе цитираном одломку из Хауптманове доњолс. граматике: „*Won ma Knöchti (knechtŷ) oder Knöchshi (knechši)*. Ово је, разуме се, нова појава која није позната ни у једном словенском језику. Она зато не може никако бити доказ да се доњолс. ак.-ген. пл. тек секундарно проширио, како мисли Р. Леч. Знамо већ да се посебна категорија рационалија образовала консеквентно само у горњолс. и то већ пре XVI века. У ном. пл. то је било, исто као у пољском, у вези с ограничавањем првобитних наставака *o-* и *u-* основа **-i* и **-ove* (данас у горњолс. *-ojo*) на рационалија (*raduši, rubacy, synojo*). Овоме наставку придружила се касније и флексија *-'a* која је потицала од старих феминалних колективних именица (*knježa, burja, bratřa*).²⁵ У доњолс. до

²⁴ Упор. R. Lötzsck, *Особенности . . .*, стр. 120: 'Решительное значение (при замены ак.-ген. у ак.-ном., X. Шевц) имеет факт, что уже пять раз в качестве вин. падежа употребляется настоящая форма 'им падежа'.

²⁵ Питање искристалисавања нарочитог система флексија рационалија у номинативу плурала у горњолс. изискује детаљнија испитивања. Овде хоћемо да скренемо пажњу само на то да се у горњолс. од краја XVI века јако шири наставак *-ojo* (\leq -*oje* \leq *-owje*), који почиње постепено да потискује све друге постојеће наставке рационалија из њихових позиција, упор. примере као *wotročŷu, raduši, česljo, bratřa, bratřo* поред млађих *wotročkojo, raduchojo, česljo i bratrojo*. Крајни вокал *-o* који се у овом наставку јавља у горњолс. постао је само карактеристичан знак рационалија у номинативу плурала. Према промени *-'e* \leq *-'o* у наставку *-ojo* прелази у *-'e* ном. пл. код палаталних корена где је продро — као у пољском — већ у XVI/XVII веку првобитни наставак ак. пл. у *'e* (= **ě*), упор. горњолс. *džělačerjo* \leftarrow *džělačerje*, *přěceljo* \leftarrow *přěcele*, *křescenjo* \leftarrow *křescenje*, *hosćo* \leftarrow *hosće*, *ludžo* \leftarrow *ludže*, итд. у старом горњолс. исто тако *mužo* \leftarrow *muže* (Варихиус 1597), *towaršo* \leftarrow *towarše* (Френцл 1670) и *česljo* \leftarrow *česle* (Библија 1728). Промена *-'e* \leftarrow *-'o* обухватила је затим бројеве 3—99, ако се броји мушко лице: *třo, čturgjo* \leftarrow **trěje*, **čtatire*, касније аналогичом и *rjećo, džesaćo* итд. На овај начин апстраховани нови горњолс. наставак рационалија *-'o* проширио се на део горњолс. дијалеката, касније и на колективне именице типа *Serbja, bratřa*, заменивши у њима првобитни *-'a*- наставак, упор. примере као *Serbjo, burjo, kmótřo, susodžo*, код Френцла (1670) и *bratřo*. У данашњи књижевни доњолс. језик важећи облици *-'a*- вероватно су дошли из старије католичке варијанте или из војеровског дијалекта. Северни горњолс. дијалекти (холански и војеровски дијалекат) нису спровели промену *'e* \leftarrow *'o* у наведеним позицијама, зато је ту још и данас: *džělačerje, přěcelja, česlje, hosće, bratřa, kmótřa* итд. Старо непро-

таквог развоја није дошло. Ту се сачувала стара *-i-* флексија само код неких именица које означавају мушка лица и то она код којих се основа завршавала на предњонепчани консонант нпр. *bratši, buri, fórmani, kšescijani, nani, profesi, suseži* али и *synu, źědy*, а само *popu, cłowjeki, grabu* итд. И поред тога у доњолс. није се образовала посебна категорија рационалија како је то било у пољском и горњолс. То видимо и у томе што адјективски атрибути који стоје у одговарајућим номинативним облицима у конгруенцији, ипак имају само наставак *-e* који је карактеристичан за нонрационалије: *dobre suseži, lube braši, zle carši* као *dobre klěby, stare woļu* итд.²⁶ Овде не постоји никаква разлика између рационалија и нонрационалија. По нашем мишљењу исто тако не мењају ништа прономинални облици *woni, sami* и *šitcy* (само код Молера)²⁷ или плурал облика *l* партиципа *-li* (*žėnske, źěši, muske su źěłali*) које Х. Фаска сматра као један од доказа о постојању рационалности у старијем доњолс. Требало би додати још облик предикатива *raši* (*My to raši cynimy*). Исто тако у тим случајевима флексија *-’i* не изражава и није изражавала раније нарочиту категорију рационалија. Овде је реч као и код горе наведених именица типа *bratši, suseži* итд., само о старој флексији за мушки род првобитних *o-* основа која се ту проширила само на средњи и женски род. То се најбоље види ако упоредимо доњолс. са руским језиком у коме видимо готово идентично стање. Заменице *он* и *сам* овде имају исто као у доњолс. једини наставак *-’i* (*они, сами*

мењено *-’e* налази се и у наставку *-owje*, који у данашњем горњолс. спада у високи стил, али је пре настанка јединственог горњолс. књижевног језика карактеристика католичке варијанте (Свјетлик).

²⁶ У источнодоњолс. језичком споменику М. Јакубице (1548) појава мешања *-e* и *-i* облика (упор. . . . *až nazy a wobranjoni z tego samego domu su wuběžali*, Ар. XIX, 16; . . . *njebywajće njerozumni, kromje rozumne*, Ef. V, 17) није никакав доказ за стварање категорије рационалија у доњолс. Ту може бити и утицај суседних пољских дијалеката у којима су се у исто време јављали слични односи у системима. У вези с тим упор. поделу наставака ном. пл. *-’i* и *-owje* у језику Јакубице, који није ни знао прави доњолс. а ни горњолс. (*wilcy—wjelki, gradowje—krupy, zakladowje—zaklady, slupowje—stołpy, morowje—mrětwy, cartowje—čertojo* итд.), која је готово идентична са стањем у старом пољском. И код других језичких територија јавља се јак пољски утицај.

²⁷ Овај се облик јавља само у споменику А. Молера. Он се ипак јавља у функцији субјекта или апозиције субјекта: *My byli šytcy zgubjone* 17 р, 1; *A jěsćo šytcy* К 4, р, 10; *Wy bužošo . . . se pogoršowaš šytcy* 32 р, 22; *Šytcy my wjesele spiwamy* 40 р, 3; *My somy ju šytcy poznaš* 56 р, 4. Двапут имамо у истој позицији и облик *šykne*: *Wot tog wuknišo šykne* 100 р, 11; *Šykne se nět na nas strože* 105 в, 18. Облик *šykne* користи се и као атрибут супстантива: *Ale woni su grěšniki šykne* 27 р, 8; . . . , *žož su carši šykne* 119 в, 22.

као *сосеги, черџи*). Код *l* партиципа јавља се описано стање сем у руском и у другим словенским језицима.²⁸ С обзиром на то да **-i* флексија вероватно није била у доњолс. као и у руском првобитно израз рационалности, она се касније могла исто тако лако функционално изједначити с осталим нерационалним флексијама. Она је постала њихова функционална варијанта (*susedy*) *suseži, carty (carši)*. На овај начин су настали потребни структурални услови да се појаве номинативи са старим наставком *-i* у акузативу (*wižim susedy* као *wižim suseži, gonim carty* као *gonim carši*). Некаква нарочита распрострањеност фреквенције облика с ак.-ном. пл. с овим није била везана у доњолс.

Овде извршена анализа показала нам је да су се граматички облици рационалија и анимата у оба лс. језика самостално развили, без икаквих узајамних утицаја (не узимамо овде у обзир, разуме се, прилике у гранично блиским дијалектима). По нашем мишљењу није постојала никаква заједничка развојна база у облику довршене и заједнички створене категорије рационалности. Самостална категорија рационалности настала је само у горњолс. (централни будишински дијалекат). Што се доњолс. тиче могло се, евентуално мислити на слабе почетке таквог развоја. Али он овде није достигао пун замах. У ак. пл. овде се једино може посматрати нестанак првобитно постојеће шире појаве ак.-ген. и његово ограничавање на позиције са бројевима три и четири. Доњолс. развој врло подсећа на стање у старијем пољском и у неким данашњим пољским дијалектима. У доњолс. језику најстаријег доба овде позната појава старих акузатива у плуралу код рационалија сматра се зато, с нашим ранијим тврђењем, као остатак првобитног стања који потиче вероватно још с краја прасловенског језичког периода, респ. с почетка старолужичкосрпског периода. У том погледу доњолс. је типолошки близак чешком, словеначком, српскохрватском и делимитично украјинском језику.

Са лужничкосрпског превела
Нада Ђорђевић

Hinz Schuster — Šewc

²⁸ Упор. и I. Ziedziukowa, *Rodzaj męskoosobowości w dialektach polskich.*

Z u s a m m e n f a s s u n g

H. Schuster — Šewc

DIE HERAUSBILDUNG UND ENTWICKLUNG DER GRAMMATISCHEN KATEGORIE MÄNNLICHPERSÖNLICH UND BELEBT IM NIEDER- UND OBERSORBISCHEN UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DER VERHÄLTNISSE IN DER BENACHBARTEN SLAWISCHEN SPRACHEN

Die Herausbildung und Entwicklung der grammatischen Kategorie 'männlich-persönlich' und 'belebt' gehören zu den zentralen strukturellen Veränderungen, die in den slawischen Sprachen seit der Auflösung der urslawischen Sprachgemeinschaft eingetreten sind. Zu jenen Sprachen, in denen (in ihrer schriftspr. Form) eine selbständige Kategorie 'männlich-persönlich' entstanden ist, gehören das Obersorbische, Polnische, Slowakische und Kaschubische. Formaler Ausdruck dieser Kategorie ist der Synkretismus acc.-gen. pl. sowie die Existenz besonderer Kasusendungen im nom. pl. Eine besondere Stellung bezieht das Niedersorbische, in dem weder der Synkretismus acc.-gen. pl. obligatorisch, noch besondere Endungen im nom. pl. bekannt sind. In dieser Sprache hat sich darüber hinaus der Zusammenfall des acc. mit dem gen. pl. im breiteren Umfange auch bei männlich-belebte. Denotate bezeichnenden Substantiven durchgesetzt, vor allem dann, wenn das Substantiv von den Numeralen 'drei' und 'vier' begleitet wird. Der beschriebene Zustand wird mit der Situation in den anderen slawischen Sprachen verglichen. Verf. setzt sich mit der Meinung auseinander, wonach der im Niedersorbischen seit ältester Zeit nachweisbare Zusammenfall von acc. und nom. pl. bei männlich-persönliche Denotate bezeichnenden Substantiven eine relativ junge Erscheinung sein soll. Nach seiner Auffassung handelt es sich hier höchstwahrscheinlich um den alten ererbten Akkusativkasus, so wie er im Tschech., Slowen., Serbokroat. und teilweise noch im Ukrainischen nachweisbar ist. Für das hohe Alter auch der niedersorb. Formen spricht die relativ grosse Zahl der Belege bereits in den ältesten Sprachdenkmälern und die Tatsache, dass im älteren Niedersorb. (A. Moller 1574) diese ursprünglichen Akkusativformen auch noch im Singular vorkommen (*na bog, za te tatanje*). Zurückgewiesen wird weiter die Hypothese, wonach sich im Niedersorb. urspr. (d.h. vor dem 16. Jh. die Kategorie 'männlich-persönlich' herausgebildet haben soll: Diese Entwicklung ist nach Meinung des Verf. nur für das Obersorb. eindeutig nachweisbar. In diesem Zusammenhang wird die Genese der entsprechenden Endungen erklärt. Im Niedersorb. kann man bestenfalls von der Tendenz zur Herausbildung der genannten grammatischen Kategorie sprechen. Bei den belebten Substantiven

unterscheidetsich das Niedersorb. vom Obersorb. weiter dadurch, dass hier auch im Plural der acc.-gen. möglich ist. Es wird eine Begründung für die spätere Begrenzung des acc.-gen. pl. auf Positionen mit den Numeralen 'drei' und 'vier' zu geben versucht.

РЕЧЕНИЦЕ СА УОПШТЕНО-ЛИЧНИМ ЗНАЧЕЊЕМ
У РУСКОМ ЈЕЗИКУ
У ПОРЕЂЕЊУ СА СРПСКОХРВАТСКИМ

1

1.1. У руској граматичкој литератури као посебан тип једночланих реченица (*относительные предложения*) издвајају се уопштено-личне реченице (*обобщенно-личные предложения*). Према Академијиној *Грамајици руској језика* (у редакцији В. В. Виноградова и Ј. С. Истрине) уопштено-личне реченице се дефинишу као реченице чији је „главни члан изражен глаголом у облику другог лица једнине (ређе у другим личним облицима) садашњег и будућег времена и у којима се радња означена глаголом подједнако односи или се може односити на свако, било које лице.“¹

Бесубјектне реченице са глаголом у другом лицу једнине означене су као *најтипичнији облик* уопштено-личних реченица: „У девушек сон утренний тонок; *Чуть дверь скрипнешь, чуть шейнешь*: Все слышат...“ (Гриб.). Реченице са императивом у предикату су у *широкој употреби* у овом значењу: „*Пей, да дело разумей.*“ Поред ових двају облика, главни члан разматраних реченица *може бити* глагол у другом лицу множине („релативно ретко“), у првом лицу множине („ретко“) и у трећем лицу множине.²

1.2. Прво питање које се може поставити у вези са руским „уопштено-личним реченицама“ је следеће: Да ли су „уопштено-личне реченице“ једночлане реченице, тј. реченице које имају само један главни члан (предикат)? Ми сматрамо да ове реченице по својој граматичкој природи нису једночлане (осим оних у којима је у предикату глагол

¹ *Грамајика русског језика*, Москва, Издательство Академии Наук СССР, 1960, т. 2, ч. 2, стр. 7—8.

² *Грамајика русског језика*, стр. 8—12.

у трећем лицу плурала, а о њима посебно — т. 1.4.). Најбољи доказ за ову нашу тврдњу даје сама Академијина *Грамајшика*, по којој „уопштено-личне реченице“ свих наведених структурних схема *моју имаји* субјекат изражен личном заменицом. Ако је у предикату глагол у другом лицу јединине садашњег или будућег времена или заповедног начина, субјекат је лична заменица другог лица јединине; ако је у предикату глагол у другом лицу множине, субјекат је лична заменица другог лица множине; ако је у предикату глагол у првом лицу множине, субјекат је лична заменица првога лица множине. Другим речима, у свим овим реченицама субјекат је *мојућ* и *конјугенџан* је са предикатом, као и код свих других личних реченица. То што је субјекат у оваквим реченицама ређи није разлог да их сврставамо у једночлане реченице.

Навешћемо само један пример употребе „уопштено-личних реченица“ са субјектом (у Академијиној *Грамајшици* наведен је цео низ): „Говорил он так, что даже, не видя его лица, *вы*, по одному звуку его голоса, *чувствовали*, что он улыбается!“³

Новија Академијина *Грамајшика савременој руској књижевној језика* (у редакцији Н. Ј. Шведове) изоставља, и с правом, тзв. „неодређено-личне реченице“ из групе једночланих реченица и разматра их у одељку двочланих реченица (*двусослџвные ѓредложениа*) као непотпуну реализацију структурне схеме $N_1 - Vf$ (субјекат — номинатив имена, предикат — лични глаголски обљак), заједно са реченицама типа *Читтаешь. Читтџй!* (са изостављеним субјектом). Кад је вршилац радње схваћен уопштено, истиче Н. Ј. Шведова, аугор одељка, непотпуна реализација синтаксичког индикатива дате схеме је нормална (*На всех не уџдџишь*), али се не искључује ни потпуна схема са истим значењем (*Охџйно мы дарим, чџо нам не надџбно самим*).⁴

1.3. Друго питање кад је реч о руским „уопштено-личним реченицама“ јесте следеће: да ли су ове реченице формално-граматички посебан тип реченица у погледу граматичког лица (према личним, безличним и неодређено-личним)? И на ово питање, чини нам се, можемо одговорити негативно. Док личне, безличне и неодређено-личне реченице представљају посебне типове реченица према граматичком лицу са формално-граматичким ознакама за које се везује одређена семантика, тзв. „уопштено-личне реченице“ немају свој формално-граматички тип рече-

³ И. С. Тургенев, *Собрание сочинений в шести томах*, Москва, „Правда“, 1968, т. 4, стр. 372.

⁴ *Грамајшика савременога рускога литератџрнога јзика*, Москва, „Наука“, 1970, стр. 551.

ница. Да ово ближе објаснимо. Личне реченице имају граматички субјекат и предикат са *личним* глаголским обликом, безличне имају предикат у *безличном* глаголском облику (треће лице једнине, са обележјем средњег рода тамо где се разликује род), а неодређено-личне — предикат у *неодређено-личном* глаголском облику (треће лице множине). „Уопштено-личне реченице“, међутим, немају *своју* формално-граматичку структурну схему, него се други типови реченица (личне, безличне, неодређено-личне, инфинитивне) употребљавају за изражавање уопштено-личног значења. Пошто не постоји слагање између граматичке структуре ових реченица и њиховог значења, у даљем излагању употребљаваћемо термин *реченице са уопштено-личним значењем*.

Овде бисмо били дужни учинити две напомене.

Прва. У руском језику посебна врста *личних* реченица (са глаголом у другом лицу једнине у предикату) све више се специјализује за изражавање уопштено-личног значења.

Друга. Питање је да ли се уопштавање врши на нивоу предиката (уопштавање глагола у другом лицу једнине) или на нивоу субјекта (уопштавање личне заменице другог лица једнине). Ми сматрамо да се уопштавање врши на нивоу личне заменице, без обзира што лична заменица није обавезни члан ових реченица (она може, и најчешће је тако, да изостане). Доказ за ово је и употреба личне заменице у разним падежним облицима са уопштено-личним значењем у контексту „уопштено-личних реченица“ (упореди пример у т. 3.7.: . . . *заспанный слуга и напѣиваеѣи на шебя сюрѣук . . .*).

1.4. Видели смо да старија Академијина *Грамаѣика* у уопштено-личне реченице сврстава и реченице са предикатом у облику трећег лица множине садашњег времена. И једино за ове реченице се тврди да не могу имати субјекат-заменицу са уопштено-личним значењем.⁵ Реченице овога типа су, у ствари, неодређено-личне по својој граматичкој природи. Могуће је, међутим, да неодређено-лична реченица по форми изражава различита уопштено-лична значења: *О ѣом не ѣужай, чѣо долѣо служай. Паѣню ѣашуѣи, ѣѣак рукама не машуѣи*.

Разматрајући српскохрватске неодређено-личне реченице Н. И. Сокаљ тврди да су реченице типа *Понекад ме ѣуку, а ја заѣворим очи* — неодређено-личне, а типа *Боље је да на ѣе вѣчу, неѣо да ѣе жале* — уопштено-личне.⁶ Ми се у принципу не слажемо са овим гледиштем.

⁵ *Грамаѣика руского языка*, стр. 12.

⁶ Н. И. Сокаљ, *Неопределенно-личные предложения в современном сербохорватском языке*, Ученые записки ЛГУ, Ленинград, 1962, т. 316, Серия филологических наук, вып. 64, стр. 54.

И једна и друга наведена реченица су неодређено-личне, и по својој граматичкој природи, и по значењу. Вршилац радње у другој реченици је „потенцијално могућ“ не зато што је то уопштено-лична реченица, него зато што има посебну модалну боју, док је прва реченица у чистом индикативу. Могуће је, видели смо, да формално неодређено-лична реченица добије значење уопштено-личне реченице.

1.5. Уопштено-лично значење може имати реченица као целина и реченички део. Другим речима, уопштено-личан може бити субјекат, вршилац радње изражене глаголом у предикату, и објекат, на који прелази глаголска радња. (У овом другом случају глагол није у функцији изражавања уопштеног лица). Навешћемо један пример из Селимовићеве *Тврђаве* и њеног руског превода:

Не вјерујем да *ми* је унапријед записан пут којим ћу проћи, јер не вјерујем у неки нарочити ред овога свијета. (94) — Я не верю, что *йушь человека* предопределен, ибо не верю, что в мире существует какой-то твердый порядок. (104).⁷

У оригиналу уопштено-лично значење изражено је дативом личне заменице првога лица, а у преводу посесивним генитивом именице *человек*. (О односу различитих граматичких конструкција за изражавање уопштеног агенса у руском и српскохрватском биће речи касније).

Навешћемо и примере из *Речника Пушкиновој језика*: „быть предметом клеветы — унижает нас в собственном мнении“; „побежденная трудность всегда приносит нам удовольствие“.⁸

2

2.0. Реченице са уопштено-личним значењем, за разлику од неодређено-личних реченица, означавају глаголску радњу која је појединачна, али се транспонује на општељудски и општевременски план, тако да се може односити на човека уопште и на свако лице. И. Сте-

⁷ Меша Селимовић, *Тврђава*, Сарајево, „Свјетлост“, 1974; Меша Селимовић, *Крейостъ*, превод О. Кутасовой, Москва, „Прогресс“, 1974. Пагинацију из ових издања дајемо у загради после примера. Сва подвучена места у оригиналима и преводима су наша. Преводи нам служе као илустрација за значење и употребу реченица са уопштено-личним значењем. Нисмо улазили у оцену других елемената превода, мада бисмо и у том погледу могли учинити неке напомене.

⁸ *Словарь языка Пушкина*, Москва, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1957, т. 2, стр. 647.

вовић ове реченице и назива *реченицама са уопшћеним субјектом свакога лица*, истичући да се појединачно могу применити за свако лице.⁹

У руском језику уопштено-лично значење најчешће се везује за друго лице једнине. М. Ивић сматра да у руском језику „употреба другог лица једнине [за означавање уопштеног агенса] већ излази из оквира уско стилистичког“, за разлику од српскохрватског језика, у коме се овај тип реченица везује за „специфични, експресивни ниво изражавања.“¹⁰

Размотримо руске личне реченице другог лица једнине, као граматизирани облик изражавања уопштено-личног значења, и упоредити их са конструкцијама у српскохрватском језику које имају уопштено-лично значење. Циљ нашег истраживања је утврђивање разлика и сличности између двају језика у погледу продуктивности и ширине значења појединих граматичких конструкција са значењем уопштеног агенса. Применићемо метод упоређивања реченица са уопштено-личним значењем у оригиналу и преводу. У овом одељку примере смо узели из романа *Терђава* М. Селимовића, а у следећем — из неколико руских књижевних дела и њихових српскохрватских превода.

2.1. И у српскохрватском језику имамо реченице са глаголским предикатом у облику другог лица једнине презента са уопштено-личним значењем, „али су оне ограничене на говорни језик, поглавито на стил народног стваралаштва . . . и значе експресивно и живо приказивање.“¹¹ И. Стевовић наводи, између осталих, и овакве примере: *Идеи, а сви у тебе легају. Учиш ја, он се љући! Мучиш се и њајшиш, а дрући ужива од твој пага.*¹²

Реченице са уопштеним агенсом овога типа могу имати, у зависности од контекста, различиту конкретну семантику. Рецимо, реченица *Ти ја учиш, а он се љући* може значити: а) уопштавање првог лица једнине — *ја ја учим, а он се љући*, али је овде *ја* уопштено у *човек*, и то *човек који исправно реагује, разборни човек*; б) уопштавање другог лица једнине, кад говорник изводи закључак из односа сабеседника према лицу о коме је реч; овде се поклапа стварни и формални вршилац радње, али се стварно друго лице уопштава до плана *човек који разбо-*

⁹ Игрутин Стевовић, *Безлично предикативно име — у безличним реченицама номиналног типа*, Анали Филолошког факултета, Београд, 1974, књ. XI, стр. 337.

¹⁰ Милка Ивић, *Категорија „Man-Sätze“ у словенским језицима*, Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад, 1962—1963, књ. VII, стр. 96.

¹¹ И. Стевовић, *op. cit.*

¹² *Op. cit.*

ришио реајује; в) уопштавање трећег лица једине (*њеја учи неко треће лице*), с тим што се, посредством граматички другог лица, говорник уживљава у положај трећег лица и непосредно му се обраћа. Иста реченица може да значи уопштавање првог, другог или трећег лица *множине*. Асоцијативна семантика још је шира: *кад ја ко било разборити учи, он се љути*, и: *не вреди да ја човек учи, јер се он љути*, итд.

Зато као први српскохрватски еквивалент руским реченицама са уопштено-личним значењем структурне схеме [*Ты*] Vf_{3sg} биле би реченице исте структурне схеме и истог, уопштено-личног значења:

Искуство ме научило да оно што *се* не може објаснити самоме себи, *и треба* говорити другоме. Себе *можеш* обманути неким дијелом слике који се наметне . . . Другоме је неопходна тачна ријеч, зато је и *ишражиш*, *осјећаш* да је негде у *ишеби*, и *ловиш* је, њу или њену сјенку, *ифејознајеш* је на туђем лицу . . . (22) — Опыт научил меня: то, что не *можеш* обяснить себе, *попробуй* обяснить другому. Себя *можно* ввести в заблуждение частью картины, которая неожиданно выходит на первый план . . . Когда *рассказываешь* другому, нужны точные слова, их и *исобираешь*, *чувствуешь*, что они где-то в тебе, *иснишься* за ними, за их тенью и вдруг *увидишь* их на лице собеседника . . . (13).

У горњим примерима могу се запазити и неке друге специфичности. Прво. Глагол *моћи* (*мочь*) у другом лицу једине презента са

уопштено-личним значењем има у српскохрватском и руском језику различита синонимна граматичка средства: у српскохрватском му је синониман облик трећег лица једине истог глагола са „рефлексивном“ морфемом *се*, а у руском — безлични предикативни прилог *можно*. Дакле: *можеш* — *може се* према: *можеш* — *можно*.

Друго. Облик *можеш* у реченици *Себе можеш обманути* . . . не може се заменити обликом трећег лица са морфемом *се* због инкомпатибилности такве конструкције са пуним обликом рефлексивне заменице у акузативу (*себе*). У руском језику замена *себя можеш* са *себя можно* је обична, с тим што је прво средство експресивније.

2.2. Српскохрватска безлична реченица са глаголом у трећем лицу једине и морфемом *се* (по М. Стевановићу „безлична конструкција“) може имати уопштено-лично значење „свакога лица“:

Волио би да овдје нађе пријатеља. Не присталицу, не следбеника, има их, већ првог пријатеља, с којим *се* друкчије *разговара*, и

друкчије *ћути*, него с осталим људима, ма колико нам били драги. (120) — Ему хотелось бы и здесь обзавестись другом. Не сторонником и последователем — такие у него есть, а настоящим другом, с которым и *говоришь* иначе, и *молчишь* иначе, чем с прочими людьми, как бы дороги они тебе ни были. (135)

2.3. Тзв. *медно-пасивна реченица* може преносити уопштено-лично значење:

Нисам знао, намирисао сам, унутрашњим чулом осјетио, оно што *се* не може извана *видјети*. (201) — Знать я не мог, верно, учуял, внутреннее чутье мне подсказало то, чего глазами не *увидишь*. (236)

У нашем примеру медно-пасивна конструкција са „рефлексивном“ морфемом *се* има модалну боју потенцијала. Без модалности, њена медиопасивност дошла би јасније до изражаја (*оно што се не види*).

2.4. Безлична реченица са глаголом *вредети* (*вриједјети*) у безличном облику (треће лице сингулара) и допуном у инфинитиву може изражавати значење руских „неодређено-личних реченица“:

Вриједи све учиниши за такву љубав и за своју срећу, шаптала је можда полудјела жена која се грчевито хватала за живот који сахне. (98) — За такую любовь, за такое счастье *чего не сделаешь*, шептала, верно, обезумевшая женщина, судорожно цеплявшаяся за ускользящую жизнь. (108)

И у овом српскохрватском примеру присутна је посебна модална боја квалификативног типа.

2.5. За ознаку уопштеог појединца у српскохрватском језику често се употребљавају личне реченице са посебном субјекатском речју *човек*. Иако се у руском језику именица *человек* употребљава са уопштемним или неодређеним значењем — „некое или всякое, любое лицо“,¹³ не би се могло рећи да је овај тип реченица са уопштеним агенсом карактеристичан за савремени руски језик. То се види и по томе што преводилац такве српскохрватске конструкције преводи конструкцијама са глаголом у другом лицу једине.

У *Тврђави* налазимо следеће примере са уопштеним субјектом *човек*:

¹³ *Словарь современного русского литературного языка*, Москва—Ленинград, 1965, т. 17, стлб. 826.

- (а) *Мора човек ујасити у невољу кад се дружи с таквим несрећама као што је Махмуд . . . (90) — Неминуемо њојгаеш в беду, если водшишь дружбу с такой горемыкой, как Махмуд . . . (98)*

Овде је уопштено прво лице једине, што се види из контекста (*морам ујасити у невољу, кад се дружим . . .*).

- (б) Није поштено говорити оно што *човек* не зна, рекао сам. А како могу знати, како ико може знати? Толико је невјероватно, да би *човек* помислио како му се причинило, чак кад би и видио штогод што се не гледа. (96) — Нехорошо говорить то, чего сам не знаешъ, — сказал я. — А что можно знать и кто может знать? Все это так невероятно, что, если даже и увидишь что-нибудь непотребное, решишь — примерещилось, и только. (106)

Говорник неће директно да каже: није поштено да ти *јоворим*, оно што не знам, већ такву констатацију, мада је она конкретно везана за прво лице, за говорника, уопштава до „врховног мерила“ — човека, чиме и сама мисао добија јачу снагу. Двострука природа реченице са уопштеним агенсом види се из друге реченице овог одломка: *А како моју знайти* (агенс је сам говорник), *како ико може знайти* (агенс је уопштен: било који човек). Та двострукост се наставља у трећој реченици (*да бих њомислио — да би било ко на мом месџу њомислио*).

2.6. И личне реченице са заменичким субјектом првог лица множине у српскохрватском језику се употребљавају са уопштено-личним значењем:

- Страх је ружан, кад га *видимо* код другог. (242) — Страх отвратителен, кога *видишь* его со стороны. (287)

Уопштавање помоћу првога лица множине врши се онда када се нема у виду нека појединачна, индивидуализована радња која се жели подићи на општи план, него радња која је резултат дуже људске праксе:

- Нисам ни сањао да ће ми Рамиз бити ишта више од неког другог човјека о кога се у животу очешем, кога запазим и затурим, био је и нема га, као пријатељ кога *смо* радо *сусрећали* а онда *се* мирно *разишли*, као жена коју *смо* *вољели* а онда јој и име *заборавили*. (251) — Я и не представлял себе, что Рамиз станет для меня больше, чем просто человек, с которым однажды столкнула жизнь — кинул взгляд и тут же забыл, был и нет его, — больше, чем прия-

тель, с котормь охотно *встречаешься* и легко *расходишься*, больше, чем женщина, которую *любишь*, а потом с трудом *приими-наешь* ее имя. (298)

У наведеном примеру имамо на почетку уопштавање помоћу првога лица једине („о кога *се* у животу *очешем*, кога *зайазим* и *зайшурим*“), а затим помоћу првога лица множине.

2.7. Већ смо у претходној тачки видели да се за означавање уопштеног вршиоца радње у српскохрватском језику употребљавају и личне реченице са заменичким субјектом првога лица. Навешћемо још неке примере:

Тако сам и сам себи сложио разложну причу, која се догле увијек губила у комешању одвојених дијелова, у магли зебње, у неком збивању ван времена, можда и изван неког одређеног смисла, као тежак сан који *не могу* ни да *прихваћим* ни да *одбацам*. (22) — Тогда только и для меня самого это сложилось в связный рассказ, потому что до сих пор я блуждал в чаще разрозненных фактов, тонул в тумане страха, будто все происходило за пределами определенного времени и определенного смысла, как ночной кошмар, в который *не можешь поверить*, но и *отбросить* не в силах. (13) Какав је ово живот, какав свијет, у којем *чиним* зло, и кад *мислим* најбоље! А *чиним* зло и кад ништа не *чиним*, остављајући и зло и добро на миру. *Чиним* зло и кад *јоворим*, јер не *кажем* оно што би требало. *Чиним* зло и кад *ћућим*, јер *живим* као да ме и нема. *Чиним* зло зато што *живим*, јер не *знам* како да *живим*. (214) — Что за жизнь, что за мир, в котором *делаешь* зло, желая сделать добро! А ведь *делаешь* зло и тогда, когда *бездействуешь*, оставляя в стороне добро и зло. *Творишь* зло, когда *јоворишь* — так как *јоворишь* не то, чего от тебя ждут. *Творишь* зло, когда *молчишь* — потому что *живешь*, словно и не *живешь*. Злом оборачивается вся *твоя* жизнь, потому что не *знаешь*, как жить. (252)

У погледу лица ове реченице имају двоструку природу. С једне стране, оне имају лично значење првога лица, односе се на самог говорника у конкретним околностима које цео исказ довољно индивидуализују. С друге стране, међутим, реченице имају и уопштено-лично значење јер уопштавају радње које се односе на самог говорника, уопштавају његово лично искуство. Руски преводац је и у оваквим случајевима употребио реченице са глаголским предикатима у облику другог лица једине.

2.8. Анализираћемо још један пример из Селимовићеве *Тврђаве*. Никад човек не може уиђојаситији живот као кад жели да га йојрави, а не зна ни зашто ни како да га йојрави, нити знам је ли то поправљање или кварење, поготову ако изгубим свој мир. (50). — Лучший способ исиоритији себе жизнь — заняиися ее устройством, не имея представления ни о том, как за это взяиися для чего, ни о том, станет ли она от этого лучше или хуже, особенно когда тишиися покоя. (49)

Пример је интересантан за анализу из више разлога. Прво, у њему у истој сложеној реченици имамо паралелну употребу двају синтаксичких средстава за изражавање уопштеног агенса: глагола у трећем лицу једнине са субјектом *човек* и глагола у првом лицу једнине са изостављеним субјектом *ја*. Такву паралелну употребу имали смо и у неким претходним примерима. Овде говорник узима субјекатску реч *човек* да означи радњу која је у већем степену уопштена и резултат је опште људске праксе, а прелази на прво лице кад жели да изрази и своје индивидуално учешће у радњи, која је тиме у мањем степену уопштена.

Друго, примећујемо да је руски преводилац употребио *инфинитивну реченицу* као еквивалент српскохрватској реченици са субјектом *човек*. Инфинитивне реченице се у руском језику чешће него у српскохрватском употребљавају за означавање радње која се може, или мора, или жели вршити. Поред тога, инфинитиву у српскохрватском језику и овде конкурише конструкција *да + йрезени* у тзв. медио-пасивној реченици (на пример: Најбољи начин *да се уиђојасити животи* . . .). Инфинитивне реченице са уопштено-личним значењем много су продуктивније у руском, него у српскохрватском језику.

2.9. Као што смо видели (у тачкама 2.1.—2.7.), једна преводна конструкција дата је као еквивалент за различите српскохрватске конструкције. То што преводилац различите српскохрватске реченице преводи личном реченицом са глаголом у другом лицу једнине двоструко је значајно: (1) то говори о продуктивности и ширини значења дате руске конструкције за изражавање уопштеног агенса; (2) указује на различите српскохрватске конструкције које су обичније за изражавање уопштено-личног значења.

Као резултат поређења оригинала и превода добили смо следећи однос:

С р с к о х р в а т с к и	Р у с к и
1 ⁰ лична реченица са предикатом у другом лицу једнине	} лична реченица са предикатом у другом лицу једнине
2 ⁰ безлична реченица са морфемом <i>се</i> („безлична конструкција“)	
3 ⁰ „медио-пасивна реченица“ са морфемом <i>се</i>	
4 ⁰ безлична реченица са личним глаголом у безл. употреби и допуном у инфинитиву	
5 ⁰ лична реченица са субјектом <i>човек (човјек)</i>	
6 ⁰ лична реченица са предикатом у првом лицу множине	
7 ⁰ лична реченица са предикатом у првом лицу једнине	

3

3.0. Закључили смо да су у руском језику реченице са глаголом у другом лицу једнине најпродуктивнија синтаксичка категорија за изражавање уопштеног агенса. У српскохрватском језику, и то смо закључили, реченице са различитом формалном структуром могу имати уопштено-лично значење.

У руском језику реченице са предикатом у другом лицу једнине употребљавају се и онда када се уопштава радња коју врши сам говорник. Примери типа *С тобой серьезно разговариваешь, а ты — как баллаболка*, истиче М. Ивић, никада се не јављају у српскохрватском.¹⁴

Да бисмо боље уочили специфичност употребе руске конструкције [Ты] *У*_{2sg} са значењем уопштеног првог лица једнине, узели смо неколико примера из дела руских писаца и упоредили их са по једним српским и хрватским преводом (уколико смо, разуме се, располагали са оба превода).¹⁵

¹⁴ М. Ивић, *op. cit.*, стр. 95.

¹⁵ Све ове примере наводи и *Грамајка руског језика* (в. нап. 1, 2).

- 3.1. [Пелагеја Егоровна] . . . Да, право . . . ничего я ему ска-
зать не смею; разве с кем *поговоришь* с посторонним про
свое горе, *поплачешь*, душу *ошведешь*, только и всего.

(А. Н. Островский, *Бедносій не йорк*)¹⁶

[Пелагеја Јегоровна] А ни ја, богами, не смем ништа да
му кажем; тек са неким страним *поговорим* о својим брига-
ма, *поплачем*, *олакшам* души, то ти је све.

(А. Н. Островски, *Сиројиња није ірех*, прев.
Кирил Тарановски)¹⁷

Радња, изражена у оригиналу другим лицом сингулара, односи
се на самог говорника, Пелагеју Јегоровну. У оваквим реченицама,
према Академијиној *Грамајици руској језика*, „обично се саопштава о
радњи која се често дешавала или се дешава.“¹⁸ Али не само то. Уоп-
штено-лично значење реченица овог типа може да садржи и модалну
боју потенцијала: саопштава се о радњи која се може дешавати. Зато
би, по нашем мишљењу, превод јаче истакао уопштено-лично значење
да је употребљена реч *ако*: . . . тек *ако* са неким страним проговорим.
Преводилац је, у духу српскохрватског језика, употребио личну рече-
ницу са глаголом у првом лицу једине.

- 3.2. *Задумаешся* бивало о чем-нибудь, стоя у двери лавки,
а приказчик вдруг начнет проверять *мои* знания . . .

(М. Горький, *В людях*)¹⁹

Деси се погледад да *се замислим* о нечему, стојећи на вра-
тима дућана, а помоћник одједном почне да проверава моја
знања . . .

(М. Горки, *Међу људим људима*, прев. Бранислава
Бојовић—Ковачевић)²⁰

¹⁶ А. Н. Островский, *Полное собрание сочинений в двенадцати томах*, Москва,
„Искусство“, 1973, т. 1, стр. 332.

¹⁷ А. Н. Островски, *Избранные комедии и драмы*, [књ. I], Београд, Просвета,
1946, стр. 8.

¹⁸ *Грамајица русског језика*, т. 2, ч. 2, стр. 9.

¹⁹ А. М. Горький, *Действо*, *В людях*, *Мои университетские*, Москва, „Москов-
ский рабочий“, 1968, стр. 349.

²⁰ М. Горки, *Дела*, XII, стр. 177.

Понекад *бих се занио* у мисли о чему било, стојећи поред дућанских врата, а помоћник би одједном почео провјеравати моје знање . . .

(М. Горки, *Међу људима*, прев. Марко Видојковић)²¹

Учесталост радње изражена је у изворнику речцом *бывало*, а у преводима — другим граматичко-лексичким средствима (*понекад бих се занио*; *геси се њодекада* да се замислим). Присвојна заменица првога лица (*мои знания*) подвлачи да је реч о радњи коју је вршио сам говорник. У оба српскохрватска превода реченице су у првом лицу јединине.

3.3. [Нина] Жила я радостно, по-детски — *ѝроснешься* утром и *зайоешь*; любила вас, мечтала о славе, а теперь?

(А. П. Чехов, *Чайка*)²²

[Нина] Живела сам срећно, као дете . . . чим се *ѝробудим* ујутру, *ѝвам*; волела сам вас, сањала о слави, а сада?

(А. П. Чехов, *Гaleb*, прев. Кирил Тарановски)²³

[Нина] Живјела сам сретно, као дијете — чим се *ѝробудим* ујутро, *ѝјвам*; вољела сам вас, сањала о слави, а сада?

(А. П. Чехов, *Гaleb*, прев. К. Тарановски, ред. Б. Шкритек)²⁴

И у овом примеру претходна и наредна реченица су са адекватним обележјем граматичког субјекта (*я жила, любила, мечтала . . .*). У преводу је било нужно и у реченици са уопштено-личним значењем употребити конгруентни облик предиката.

3.4. [Барыня] Вечно тебя *ждешь!*

[Бетси] Напротив, я вас жду.

(Л. Н. Толстой, *Плоды ѝросвещения*)²⁵

[Госѝођа] Вечно те *морам чекаѝи*.

[Бетси] Напротив, ја вас чекам.

²¹ М. Горки, *Дјеѝињѝтво*, *Међу људима*, Загреб, Просвјета, 1967, стр. 379.

²² А. П. Чехов, *Собрание сочинений в восьми ѝомах*, Москва, „Правда“, 1970, т. 7, стр. 193.

²³ А. П. Чехов, *Сабрана дела*, Београд, Рад, 1974, књ. X, стр. 245.

²⁴ А. П. Чехов, *Сабрана дјела*, књ. IX, Загреб, Зора, 1960, стр. 279.

²⁵ Л. Н. Толстой, *Собрание сочинений в двадцати ѝомах*, Москва, Государственное издательство художественной литературы, т. 11, стр. 151.

(Л. Н. Толстој, *Плодови њросвјеџе*, прев. Душанка Перовић)²⁶

[Госпођа] Увијек човјек чека на њебе.

[Бести] Баш обратно, ја вас чекам.

(Л. Н. Толстој, *Плодови њросејјеџе*, прев. Владимир Бабић)²⁷

Пример је из два разлога значајан.

Прво. Реченица са уопштено-личним значењем различито је преведена. Док је српски преводилац употребио личну реченицу са граматички адекватним обележјем лица (глагол је у првом лицу једнине), а уопштеност изразио глаголом са посебном модалном бојом (*морайи*), хрватски преводилац је узео личну реченицу са субјектом *човјек* и глаголом у трећем лицу једнине.

Друго. Пример нам показује у којим случајевима се у српско-хрватском не може употребити реченица са глаголом у другом лицу једнине за означавање уопштено-личног значења.

Грамматички није могућа у српскохрватском реченица са глаголом у другом лицу једнине за означавање уопштеог првог лица ако је директни или индиректни објекат глагола лична заменица (стварно) другога лица: **Вечно њебе чекаш*. Или: Ако је објектни атрибут посесивна заменица другога лица у адекватној употреби: **Вечно чекаш њвој долазак*. Доказ: Ако би се у горњим (не)реченицама заменио објекат глагола или посесивна заменица (уместо другога лица, употребимо треће лице, одређено или неодређено, или ако је објекат сам говорник) добили бисмо граматички могуће реченице:

¹⁰ Вечно *некоја* чекаш. Вечно чекаш *нечији* долазак. (Ако је у објекту заменица неодређеног трећег лица)

²⁰ Вечно *ја* (*је, их*) чекаш. Вечно чекаш *његов* (*њен, њихов*) долазак. (Ако је у објекту заменица одређеног трећег лица; из могућег контекста видело би се о коме је реч)

²⁶ Л. Н. Толстој, *Сабрана дела*, књ. XI, Београд, Просвета—Рад, 1975, стр. 172.

²⁷ Л. Н. Толстој, *Изабрана дјела*, књ. IX, Загреб, Матица хрватска, 1974, 6. изд., стр. 310.

3⁰ Вечно *себе* чекаш. Вечно чекаш *свој* долазак. (Ако се објекат радње односи на самог говорника; оваква реализација била би могућа, на пример, у песничком језику).

3.5. Я помню вас хорошо; у вас уже тогда было такое лицо, которого *не забываешь* . . .

(И. С. Тургенев, *Дворянское гнездо*)²⁸

Да, ја вас се добро сећам; ви сте већ тада имали такво лице које *се не заборавља*.

(И. С. Тургењев, *Племићко гнездо*, прев. Милош С. Московљевић)²⁹

Добро вас се сећам; ви сте већ онда имали лице које *се не заборавља* . . .

(И. С. Тургењев, *Племићко гнездо*, прев. Иван Кушан)³⁰

У оба превода употребљена је реченица са „рефлексивном“ морфемом *се*. Иако се радња изражена глаголом у другом лицу јединице односи на говорника, она је до те мере уопштена да се може односити на било кога који се нашао или се могао наћи у истој ситуацији. И у овом примеру уопштено-лично значење има модалну боју потенцијала. Али док је у претходном примеру (*вечно тебе ждеш*) могућност ограничена у погледу субјекта (односи се само на време), овде могућност обухвата и време и субјекат.

3.6. [Катерина] Знаеш, мне иногда кажется, что я птица. Когда *сидишь* на горе, так *тебя* и тянет лететь. Вот так бы разбежалась, подняла руки и полетела. Попробовать нечто теперь? (*Хочешь бегай*.)

(А. Н. Островский, *Гроза*)³¹

[Катарина] Знаш ли, понекад ми се чини да сам птица. Кад *сидиш* на брегу, просто *те* вуче да *полећеш*. Само да се *зајрчиш*, да *дигнеш* руке и да *полећеш*. Да покушам сада?

(А. Н. Островски, *Олуја*, прев. Кирил Тарановски)³²

²⁸ И. С. Тургенев, *Собрание сочинений в шести томах*, т. 2, стр. 22.

²⁹ И. С. Тургењев, *Избрана дела у десет књига*, књ. VIII, Нови Сад, Матица српска, 1973, стр. 217.

³⁰ И. С. Тургењев, *Избрана дјела*, књ. II, Загреб, Матица хрватска, 1963, стр. 24.

³¹ А. Н. Островский, *Полное собрание сочинений в двенадцати томах*, Москва, „Искусство“, 1974, т. 2, стр. 221.

³² А. Н. Островски, *Избране комедије и драме*, (I), стр. 77.

Преводилац је руску реченицу са уопштено-личним значењем израженим глаголом у другом лицу једине превео истом граматичком конструкцијом. Чини нам се да је преводилац овде прекорачио језичке могућности конструкције у језику превода. Радња је у изворнику индивидуализована и односи се на самог говорника и то само на њега. Претходна реченица (. . . *что я ийица*) и радња коју јунакиња хоће да изврши после ових речи (*хочет бежайи*) недвосмислено говоре да је и у „неодређено-личној реченици“ стварни субјекат сам говорник. У преводу је нарушен и синтаксички паралелизам (с једне стране: *сйојши, йолейиши, зайрчиши, гйиши, йолейиши*, с друге: Да *йокушам* сада?).

3.7. *Всйанешь*, бивало, поутру, и словно с горы на салазках *йокайишься* . . . *Смоиришиь*, уж и примчался к концу; вот уж и вечер; вот уж заспанный слуга и натягивает на *шеба* сюртук — *огенешься* и *йоилейишься* к приятелю и давай трубочку курить, пить жидкий чай стаканами да толковать о немецкой философии, любви, вечном солнце духа и прочих отдаленных предметах.

(И. С. Тургенев, *Гамлей Шчйровскою узга*)³³

Усйанеш, тако, ујутру, па као да *склизнеш* на саоницама низ брдо . . . *Поиледаш*, а већ *си дојурио* до краја; ево, већ дремљиви слуга навлачи на *шебе* реденгот — *обучеш се* и *огеиаш* до пријатеља, па дај пуши лулу, пиј слаб чај, по неколико чаша, и расправљај о немачкој филозофији, љубави, вечном сунцу духа и другим удаљеним предметима.

(И. С. Тургенев, *Хамлей Шчйровској среза*, прев. Милош С. Московљевић)³⁴

Усйанеш тако ујутро и као да *се оишнеш* с брда на саоницама . . . *Поиледаш*, а већ *си сийио* до краја; и вечер је већ ту; већ *иши* поспани слуга навлачи сјуртук — *обучеш се* и *одеи* полако, па запалите лулу, пијете све на чаше слаби чај и распредате о њемачкој филозофији, о љубави, о вјечном сунцу духа и о другим, од живота удаљеним темама.

(И. С. Тургенев, *Хамлей Шчйровској кошара*, прев. Владимир Бабић)³⁵

³³ И. С. Тургенев, *Собрание сочинений в шести томах*, т. 1, стр. 266.

³⁴ И. С. Тургенев, *Избрана дела у десет књига*, I, стр. 388.

³⁵ И. С. Тургенев, *Избрана дјела*, књ. I, стр. 252.

Овде јунак (спахија) приповеда о свом животу. Друго лице једнине у живом приповедању употребљено је да означи радње које су се понављале а које је вршио сам говорник, а не за означавање уопштеног агенса који може да репрезентује свако лице. Зато, по нашем мишљењу, и овде је било боље у преводу употребити глаголе у првом лицу једнине (јер се глаголске радње односе заиста само на говорника), а посебним лексичким и граматичким средствима означити да су се радње више пута дешавале и изразити њихову модалну боју. И наставак приповедања, који је у првом лицу, потврђује наше гледиште: „Но и тут встречал я оригинальных, самобытных людей . . .“

Превод В. Бабића интересантан је и из једног посебног разлога. Док се у првом његовом делу, који говори само о говорнику, налазе глаголи у облику другога лица једнине (*устанеш, оћиснеш се, ђоїледаш, сїїїао си, обучеш се, одеш*), у другом делу су глаголи у облику другога лица множине (*зайалїше, ѿїјеше, расїрегаїше*), јер означавају радње које говорник није вршио сам него у друштву са другим спахијама. То говори да се категорија броја у српскохрватским реченицама са уопштено-личним значењем релативно добро чува. Видели смо у другом поглављу да се категорија броја чува и у реченицама у којима је уопштено-лично прво лице.

4

Закључак

4.1. Тзв. „неодређено-личне реченице“ у руском језику, како смо показали у анализи, по својој граматичкој природи нису једночлане (бесубјектне) реченице, нити су посебан граматички тип реченица у погледу граматичког лица. Други типови реченица (личне, безличне, неодређено-личне, инфинитивне) могу изражавати уопштено лице. Ипак, у руском језику, за разлику од српскохрватског, реченице са глаголом у другом лицу једнине граматизирају се и добијају елементе стандардног средства за изражавање уопштеног агенса.

4.2. Ширину значења и продуктивност употребе реченица типа (*Ты*) *V*_{2sg} са уопштено-личним значењем показују руски преводи наших књижевних дела. Преводилац различите српскохрватске конструкције са значењем уопштеног агенса преводи наведеним типом реченица.

4.3. Преводи са руског језика на српскохрватски показују да наведени тип руских реченица у српскохрватском граматички није могућ

ако је у објекту лична или посесивна заменица стварно другога лица. Руске реченице са уопштено-личним значењем структурне схеме (Ты) Vf_{2sg} , у зависности од степена и природе уопштавања лица, треба преводити различитим српскохрватским конструкцијама.

Радмило Маројевић

Резюме

Радмило Мароевич

ПРЕДЛОЖЕНИЯ С ОБОБЩЕННО-ЛИЧНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ В СОПОСТАВЛЕНИИ С СЕРБСКОХОРВАТСКИМ

1. „Обобщенно-личные предложения” по своей грамматической природе на являются односоставными (бесподлежащими) предложениями и не представляют собой особый грамматический тип предложений по отношению к грамматическому лицу. Другие типы предложений (личные, безличные, неопределенно-личные, инфинитивные) могут выражать обобщенное лицо. Все-таки, в русском языке, в отличие от сербскохорватского, предложения с глаголом в форме 2-го лица единственного числа грамматизируются и становятся стандартным средством для выражения обобщенного лица.

2. Широкий круг значений и распространенность употребления предложений типа [Ты] Vf_{2sg} с обобщенно-личным значением показывают русские переводы сербскохорватских литературных произведений. Переводчик этим типом предложений переводит различные сербскохорватские конструкции с обобщенным лицом.

3. Переводы с русского на сербскохорватский язык показывают, что приведенный тип русских предложений в сербскохорватском не возможен, если дополнение д нем выражено личным или притяжательным местоимением действительно 2-го лица. Русские предложения с обобщенно-личным значением структурной схемы [Ты] Vf_{2sg} , в зависимости от степени и природы обобщения лица, следует переводить различными сербскохорватскими конструкциями.

ПОГЛАВЉА ИЗ ИСТОРИЈЕ КЊИЖЕВНОГ И ПИСАРСКОГ РАДА

Под старом мишљу о писаном тексту морају се подразумевати две у основи различите области. Мисао о томе шта треба писати и како треба писати наћи ћемо исказану експлицитно и имплицитно. У првом случају је то сазнање о језику и о начину писања које се изражава у уџбеницима граматике, у лексикографији, теорији књижевности и сличним делима: то је свесно старање о књизи — узимајући појам књиге у широком значењу. У другом случају то је само владајуће схватање о појединим књижевним или некњижевним писаним родовима, то је употреба језичких средстава у духу онаких судова о језику какве намеће епоха, какве намећу савремени филозофски, стилистички и други укуси; то је одбир у литерарној делатности, поступак са текстовима. И прва и друга област доста су сложене и многосложне, и обе имају своје облике историјског развоја. Овде ће се говорити о њима у вези са средњовековном књижевном и писарском радњом код Срба.

Потребно је на почетку дати две напомене. Прво, српски средњи век се у питањима књиге протеже даље од граница које поставља општеприхваћена периодизација, тј. и преко турског доба, а у понеким склоностима чак и преко војвођанског стања и у све тањим изданицима до Карађорђевић и Милошевић дана. Друго, на овом месту желимо да нашу тему што више сместимо у оквире истовремених прилика у Европи опште; стога дајемо много примера из западноевропске и византијске културне историје, и на неколико места наводимо хрватску прошлост.

I.

1. Прва област, што ће рећи поступна објективизација схватања о језику и писму, трака различитих граматичких и сродних списа, може такође да се посматра са разних страна.

У старим азбуковницима, букварима, граматикама, глосарима, реченицима и сл. можемо пратити све тачније сагледавање језичке грађе — речи, фонема, делова реченице; можемо пратити, ако би се смело тако рећи, постепено разазнавање о томе како, у суштини, функционише властити, свакодневни језички израз и како га треба преносити у писмо. Подсетимо се да је говорни језик сасвим добро функционисао од прадавних времена, мада различито од раздобља до раздобља. Сваки народ је без тешкоћа знао да изрази узрочност и последиčnost, активност и пасивност, трајну и тренутну радњу, право и преносно значење, све то чак и уз надићно поигравање језичким средствима — само што је писана подлога дуго била невешта да то верно прихвати, а теоријска наука дуго без снаге да то разуме и прикаже.

Даље, у нашу прву област иде и историја бриге о језику и његовој писменој примени, често везана за политичке и социјалне промене, али ван непосредне поуке или педагогије. То је историја прављења одн. поцешавања азбучних система, то су правописне реформе, затим идеје о јединству различних наречја у некој вишој форми (код Срба, нпр., Козагајин Филозоф, или касније код Хрвата Р. Леваковић, Ј. Крижанић, П. Рајер Вјезовић), то су просветитељски подухвати са филолошком подлогом, преводилаштво са одређеним циљем (тако су, рецимо, у интересу језика Вук и Даничић преводили Свето писмо); то су подухвати чишћења језика од туђица, стварање стручне терминологије и слично. Назад, овамо спада и историја самих носилаца оваквих замисли и остварења, приказ њиховог научног развоја и њиховог дела, затим историјат одговарајућих установа, а и специјална, тематска и критичка библиографија која се односи на стару граматiku, одн. филологију или лингвистику.

Средњовековни граматички списи на редакцијама црквенословенског језика великим су делом познати науци. О њима се могу добити одлична обавештења из Јагићеве још увек ненадмашене студије Разсужденія южнославянской и русской старины о церковно-славянскомъ языкѣ, Изслѣдованія по русскому языку, т. I (1885—1895, Санктпетербург) 287—1070. Познати су и новији по времену, али рађени још увек у старом духу удбеници црквенословенског, рускословенског и славеносрпског периода код Срба: Буквар Кипријана Рачанина из 1717. г. (рукописни, у нашој науци већ обрађиван), затим Првоје ученије отроком Теофана Прокоповича, изд. у Римнику 1726. г. уз још два поновљена издања (прерада руских издања), Граматика Мелетија Смотрицког, Римник 1755. г. (прерада руског издања), Руководство к славенскому правочтенију и правописанију, Руководство к славенској граматике,

Руководство к слањенској у красноречију — Аврама Мразовића, издања од 1792. г. до средине XIX века, и друго. Постоје, сјакако, и мало проучени рукописи из ове области, као што су, нпр., извесне „вежбе у писању“, уз мнемотехничку азбуку, из XVI века, у рукопису III а 43 ћирилске збирке Југославенске академије знаности и умјетности,¹ или „Граматика о заменицама и глаголима“ из треће четвртине XVIII века, која лежи под сигнатуром 261 м у фонду Музеја српске православне цркве — Грујићева збирка.²

Нећемо се овде бавити потпунијим прегледом експлициране граматичке мисли код Срба. Покушаћемо да осветлимо ову тему само из неколико досад мање обрађених аспеката.

2.1. У средњем веку, и не само у њему, језгра појединих наука нису била онако оцртана како се оцртавају данас (свакако, ни данас не дефинитивно), нити су поједина језгра уопште била довољно запажана.³ Историјски условљено и стога оправдано, граматика се некада растакала у логичарским мудровањима, ослањала се на стране и мртве образце, често се проткивала верским мотивима, и за садашње посмјеве чудно се прожимала вредносним судовима (свега и несвега слова, достојни и недостојни језици, „јереси настају када се изгубе нека слова из азбуке“ — Константин Филозоф, „зло је што се не разликује номинатив множине од акузатива множине“ — Крижанић). Међутим, када се данас гоњори о томе како су се, рецимо, у старим уџбеницима граматичка правила изводила налик на схоластичке силогизме, или како су синтаксички одељци при навођењу примера постајали слични молитвеницима, треба истовремено имати у виду специфичну интердисциплинарност средњовековне мисли. Зато је на овом месту умесно проговорити о нечем што представља малу дигресију у нашој теми: таква дигресија је потребна, јер стару и нама страну лингвистичку мисао ваља осматрити у ширем историјском оквиру.

При томе, скренемо одмах пажњу на чињеницу да у овој области има много мисаоних елемената који су заједнички за све земље средњовековља, како за Западну Европу, тако и за Византију и за Србију. Говорећи о средњовековним постављама и резултатима рада у латинском

¹ В. Мошин, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije, I dio — Opis rukopisa* (1955, Загреб) 81.

² Податак из интерног Генералног каталога Археографског одељења Народне библиотеке СР Србије.

³ Није било оне аутономије наука о којој, поводом лингвистике, говори Д. Јовић у свом раду *О аутономности науке о језику*, Јужнословенски филолог XXXI, 67—77.

одн. византијском сџету, ми у суштини већ говоримо и о нашој проблематици: о размишљањима књижевних радника у медијевалној Србији

2.2. Реч је управо о аутономијама појединих наука нејад и сад, о томе како су се и да ли су се науке разграничавале. Некадашња интелектуална достигнућа не можемо силом натезати на данашњу методологију и на данашње поделе: треба без предубеђења гледати на то како су наши преци у средњем веку парцелисали своје поље знања.⁴ Многе начине њиховог излагања морамо тумачити друкчијим свежњевима асоцијација, где се сазнато удруживало са несазнатим, стварно са имагинарним, сазнајно са поетичним и емфатичним. Они нису сматрали да је то погрешно, то углавном и није било погрешно у њиховим временима.

Тако су се, рецимо, астрономија и медицина стопиле у „виши квалитет“, у астрологију, којом се богато бавила средњовековна Европа. Хирургија у тим вековима никако није била посматрана као део медицине, и то због одређених верских убеђења, те је дуго представљала дисциплину предату у надлежност бербера и амамџија. За науку зоологију се може рећи да ју је засновао још Аристотел, међутим, већ је Плиније Старији почео да прави од ње нешто друго: он је у њу ушлео бајке, животиње су проговориле. У средњем веку ова се наука махом ограничавала на описивање животиња-симбола, свака животињска врста је представљала неку врлину или порок, а излагање је текло попут басни: била је то нека литераризована зоо-етика. Поводом животиња — само не у зоолошком трактату, него у метафизичкој расправи о разликовању словесних и бесловесних бића — налазимо запажања о људском говору, у суштини сасвим тачна: мы во словесноу представлѣнемъ, язычникомъ шроудивѣмъ и гласителными шбразы, виюше въздоухъ языкомъ. И словоу прѣходошюу ѡ нас(ь) въ слышѣиихъ слоухы. ѡ тѣла въ тѣло...⁵

Географија је испрва сачињавала пододељак астрономије. Неко време се она бавила изгледом људске екумене; после је укључивала и ктисисе — документе о оснивању појединих градова. Могло би се навести још доста случајева таквог привидног удруживања и раздруживања дисциплина, у ствари, померања човекових представа о сродности појмовних поља.

⁴ Уп. малу иронију поводом „чврстих“ убеђења о подели наука: „... неумо-ран и привржен покушај да се природа натера у појмовне преградке“, Т. Кун, *Struktura naučnih revolucija* [превод] (1974, Београд) 44.

⁵ Из текста Дионисија Ареопажита, рукопис из 1370—1380. г., збирка: *Государственная публичная библиотека Салтыкова-Щедрина*, Ленинград, Гилџф. 46, 7—8.

2.3. Велики број примера можемо поцрпсти, разумљиво, из необичног за данашње људе, разноликог и понекад неочекивано смишљеног уграђивања теологије у природне и хуманитарне науке, чега је било, како је споменуто, и у старим граматичким списима. Тако је, нпр., Исидор Севиљски (VI—VII в.) у својим *Originum seu etymologiarum libri* учио да је врх пера којим се пише расцепљен онако, како се јединство цепа у двојство, тј. како се божанска реч дели на Стари и Нови завет.⁶ Јован из Едеса, око 800-те године, посматрајући тада релативно нови за западни свет систем арапских бројева, упоредио је девет бројки са девет анђеоских ступњева.⁷ Отфрид Вајсенбуршки, при крају IX века, писао је „Књигу јеванђеља“, поему у стиховима, донекле у духу класичне поезије: он је ту набројао звезде поред којих је Христос пролетео приликом вазнесења, начинивши сасвим логичну за њега интерференцију астрономије и теологије. Својеврсни одјек такве мисли налазимо у византијском фреско-сликарству: у XIV веку, на плавом небу се поред Бога и анђела сликају планете и знаци зодијака, што се може видети и у нашој лесновској цркви.⁸ Знамо и за друкчије случајеве. У XIII веку је при Оксфордском универзитету један научник нарочито ценио оптику, и то због њених тобожњих верских импликација: јер, ето, оптика учи о зрацима светлости, а и теологија говори о озарењу („illumination“) које Бог дарује изабраницима — дакле, и у првом и у другом случају реч је о светлосним зрацима. Тако се и фонетика неочекивано инкорпорирала у богословље: Одо де Шеритон је у XIII веку говорио како пет раца Христових, попут пет вокала, шаљу глас к Оцу за наш спас.⁹

2.4. Како ово прожимање религијским појединостима, тако је истоуђе нашим схватањима праве науке и то да би се она могла прожимати поезијом, и то не само путем поетичнијег начина излагања, него и путем стиховања и сликовања. У средњем веку има толико примера за то, да их не треба много ни наводити. Велика француска енциклопедија Брунета Латинија (XIII век) била је написана у прози, као *Le Trésor*, а њена италијанска верзија у стиховима, као *Il Tresoretto*. У истом

⁶ Е. Р. Курцијус, *Evropska književnost i latinsko srednjovekovlje* [превод] (1971, Загреб) 320.

⁷ Ј. Бернал, *Die Wissenschaft in der Geschichte* [превод с енглеског] (1967, Берлин) 171.

⁸ О појави у сликарству: Св. Радојчић, *Текстови и фреске* (б. г., Нови Сад) 38—39.

⁹ Е. Р. Курцијус, о. с. 327.

веку у француској књижевности се појављује једно историјско дело — огромна стихована, и то октосилабична хроника, од Тројанског рата до 1242. године, коју је прилежно изримовао бискуп Филип Муске. Стиховано су биле у то време писане чак и поуке о лову на јелена. Византијска хроника Константина Манаса направљена је у стиховима, док је у Србију и Бугарску пренета као проза. Разна школска правила су била изношена у облику дидактичких поема, у хексаметрима, не само ради лакшег меморисања. Ево како то сажето описује Е. Р. Курпијус: „Један је метрички обрадио осам говорних делова према Донату [гј. чувену стару граматiku — И. Г.], други је версифицирао живот неког свеца, трећи, штавише, израдио римовану повест књижевности“.¹⁰

2.5. Имајући све ово пред очима тешко бисмо смели да оптужимо људе средњег века што нису увек издвајали граматiku или лингвистику у као посебну научну дисциплину и што је нису обрађивали на начине које ми данас сматрамо прихватљивим. Античка граматика, осетно наслеђена у средњем веку, сливала се са логиком, нарочито од XII века, када је загосподарио схоластички схваћени и примењени Аристотел. Честа мисао средњовековних списа била је и та да је граматика слушкиња регорике. Разни граматички списи, претакани током средњовековља, као што су били *Institutiones grammaticae*, или *Ars grammatica*, или *De modis significandi tractatus*, садржали су знатно више него што данас подразумевамо под граматиком. То је била анализа књижевних дела, снабдевена и филозофијом значења, то су биле расправе о вези између речи и ствари (или: речи и неких видова испољавања стварности), то је била информација о епистемологији, па о митологији, историји, географији итд. — све у складном ланцу асоцијација — поред неких правих лингвистичких области, као што су ортоегија, метрика, учење о правим и преносним значењима, стилским фигурама, о ономастици, егимологијама и сл. (Огуда је титула „граматик“, која се среће и у српској прошлости, била придавана образованим људима од пера, а не граматичарима у нашем смислу те речи.) Максим Грек је тврдио да је граматика почетак улажења у филозофију, док се у једном руском азбуковнику из XVI века каже да је граматика основ и „потплата“ свих наука, па чак и уметности.¹¹ Али у исто време, као што смо рекли, многе ствари у оно доба нису биле уопште примењиване, не само као лингвистичке категорије, него ни иначе — као што у физици, рецимо,

¹⁰ О. с. 96.

¹¹ В. Виноградов, *Из историје изучења руског синтаксиса* (1958, Москва) 12.

дуго није примећивана земљина тежа, и као што се нико стотинама година није питао зашто магнетска игла увек скреће према северу, премда су компаси већ увелико били употребљавани на бродовима.

Овде није циљ да се даје историјски или критички осврт. Циљ је само да се укаже на то како је потребно схватити или бар оправдати постојање сасвим друкчијих мисаоних веза него што су данашње. Тако ће постати приступачно нашем разумевању много шта, па и оно што говори врло учени Константин Филозоф поводом акценатских знакова: нпр., да реч написана са периспоменом треба изговарати „гласом уздигнутим из срца“, при коме се веђама може дати велика слобода.¹²

3.1. Сваки књижевни рад у којем се имало посла са страним или уопште нејасним речима, са непознатим именима и појмовима, побуђивао је књижевне посленике да се подухватају разноврсних тумачења, лексикографије у разним њеним облицима. А лексикографски рад је, даље, подстицао на систематизацију грађе, смисаону или механичку (азбучни, „антистишни“ или какав сличан екстрасемантички редослед). Он је водио све дубље, до самих основних питања класификације наука и знања.¹³ Осим тога, ту и тамо су се одражавала схватања лексикографа о природи речи, о семантици, суштини дефиниције, о међујезичким кореспонденцијама и сличним проблемима, као и о „вредним“ и „безвредним“ појмовима, од којих ови други понекад нису смели да улазе у речнике.

Као што овде нисмо говорили детаљно о нашим старим граматикама, тако нећемо говорити ни о овој грађи, поготову што сви стари српски рукописи ни с те стране нису довољно проучени. Указаћемо опет само на неке начелне чињенице.

Поводом старе лексикографије, у широком смислу тог назива, треба да се истакну два лексикографска тока у тадашњем културном свету, на основу којих се она поступно обликовала. Наиме, још од најстаријих времена антички народи (чак и Вавилоњани) правили су списе у којима је имала да буде сакупљена информација о различитим предметима: било о мало познатим појмовима одн. о појмовима из једне одређене области који би били сабрани и протумачени на једном месту, било о мало познатим речима. Постојала је, дакле, традиција, како у прав-

¹² У издању „Сказанија о њисменех“, В. Јагић, о. с. 427.

¹³ Први „енциклопедиста“ који је покушао да продре до суштине логичке класификације наука и знања био је Фр. Бекон са својим делима *De dignitate et augmentis scientiarum* и *Novum Organon scientiarum*.

љењу енциклопедијских, тако и у прављењу језичких речника, или тачније, њихових старинских прототипова. У књижевном наслеђу многих народа, па и слојенских, ове две врсте се често нису разликовале довољно. Глосари и лексикони, азбуковници и речници сливали су се, мада не увек, у творевине мешовитог типа.

3.2. Прављење енциклопедија било је уопште веома раширено у Западној Европи и, нарочито, у Византији. На Западу су се умножавали разни *Specula* и *Summae*, или су се правили тако грандиозни зборници као што је у XIII веку био *Speculum quadruplex* Викентија из Бовеа. Византија је показивала нарочити смисао за прикупљање свог писаног наслеђа уопште. Сам филозофско-теолошки став који је овде суверено владао — да су све најбоље и најчистије истине већ дате, једном за свагда — нагонио је Византинце да стварају опширне систематизације. Већ од VI века прављени су зборници црквених канона, императорски зборници о црквеним питањима, затим сливени зборници закона и канона названи номоканони (најпознатији је Фотијев из IX века); вал компилација и систематизација захватио је црквене животописе, у чему се веома истакао у XI веку Симеон Метафраст. Енциклопедизам који је у великој мери окупио претхришћанску или ванхришћанску баштину испољио се највише у раздобљу од IX до XI века. Из овакве компилаторске настројености Византинаца рођени су дебели томови врло разноликих знања. Сабирали су се, рецимо, епиграми, или историјска сведочанства, где су спадали и описи цариградских грађевинских споменика, прегледи ранијих административних устројстава, компендијуми о ратној вештини, зборници о агрономији, звани геопоници; сабирали су се на једно место и археолошки, па чак и зоолошки, раније записани подаци. Напоредо с тим су се увелико скупљала и књижевна дела из класичне старине, те су прављени лексикони по писцима. Без обзира на то што је све ово систематисање и цитирање из друге и треће руке било често прилично конфузно за наше појмове, таква дела — нпр., огромни и препун ерудиције Свидин лексикон из X века — чак су у стању да попуне наша знања о антици, јер се у њима садрже преписи и прераде оних античких списа који су иначе за савремену науку изгубљени.

Сличне творевине у српској књижевној прошлости налазимо такође, преведене и искомбиноване, а затим и као самостална дела, али само у границама одређених државних и црквених потреба. Зборници латичких знања или фрагмената из античке лепе књижевности овде се нису преводили, ако под појам „енциклопедије“ у најширем смислу не

подведемо делимично систематисане описе болести, терапија или лекова у медицинским рукописима, неке сабране податке о животињском царству и сл. Наши стари су прихватили номоканоне, са њиховим титулама; од којих су после настајале оригиналне крмчије; прихватили су и зборнике назване „метафрасти“. Од тзв. Великог лимонарија, састављеног у Византији још у V веку, потекли су азбучни патерици, где су поуке светих отаца дате у азбучном реду њихових имена.¹⁴ Такав је био, рецимо, патерик српске редакције с краја XIV или почетка XV века, бр. 726 бивше Народне библиотеке у Београду.¹⁵

3.3. Заметке језичких речника видимо у глосама, прибележеним уз рукописне текстове, које су се касније сређивале у издвојеним глосарима. Њих има по српским писаним споменицима на многим местима:

Потреба за глосама се развила још у време покршћавања и описмењавања, када су страни проповедници хришћанства на својим богослужбеним и проповедничким примерцима бележили словенске речи које су им могле затребати, а словенски књижни делатници писали на белинама словенских књига објашњења неразумљивих одн. непреведених туђих речи. Најстарије словенске глосе потичу из времена мисије Ђирила и Методија, и то уз један латински канонски приручник (данас Минхенски кодекс), а затим их има у Радоновој латинској библији из VIII—IX века, где су оне биле унете два-три века после писања основног текста.

Без претензије на иоле потпунији преглед, навешћемо за српску средину само неколико примера. Тако је инок Гаврило 1412. г. превео у Хиландару са грчког језика Олимпиодора Александријског (и других писаца) тумачење Књиге о Јову, те је поред свог текста дао синониме за поједине употребљене речи, или исписао грчке речи за које су у преводу већ биле нађене одговарајуће словенске; исто тако, негде на Светој Гори, у XV веку, писан је један патерик, па су на маргинама дата тумачења поводом појединих речи; преписивач једног Апостола из XV века наводио је за домаће речи синониме.¹⁶ Даље, занимљив је мали речник на стр. 341'—343 Властареве Синтагме, примерка из 1540. г. који се сада налази у фонду Народне библиотеке СР Србије као Рс

¹⁴ Позни одјек такве врсте може се видети, нпр., у енциклопедијском речнику какав је био митрополита Евгенија *Словарь историческій о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина греко-россійской церкви* (1818 и 1827, Санктпетербург).

¹⁵ Љ. Стојановић, Каталог Народне библиотеке у Београду, т. IV: *Рукописи и списање штићанине књиге* (1902, Београд) 280—282.

¹⁶ В. код Ђ. Трифуновића, *Азбучник српских средњовековних књижевних јојмова* (1974, Београд) 90—91, под речју „запис“.

43. Ту налазимо, прво, списак 83 митрополије и 49 архиепископија — у ствари, два географска именика, а после тога латинско-црквенословенски речник од 67 латинских речи: *прѣтѣрь* — *воєвѣда*, *прокоурѣтѣрь* — *промислѣникъ*, *поублика* — *нардѣна* и сл. Међу латинским речима видимо и грчка суфиксна образовања, као и облике дате у падежима, при чему има латинских и грчких падежних наставака. На више места стоје синтагматска тумачења речи: *рѣпоудѣѣнь* — *разлоучение вѣрка съ записанѣмъ*, као и таква решења у преводу, која дају неке рудиментарне податке о реченичној синтакси — у датом случају књишкој: *рефѣндарѣ* — *иже ѡвѣсти принѣсеи*.

У познатом Хиландарском медицинском рукопису бр. 517, како га је описао М. Д. Грмек, постоји регистар углавном латинских назива за лекове са српским преводима, као и речник грчких имена лекова са „тлкованијем“.¹⁷ Ст. Новаковић описује један световни ћирилски зборник из XVII века (тада се чувао у библиотеци Српског ученог друштва), и налази у њему грчко-српски речник са грчким речима исписаним ћирилицом, за који каже да је „више наук грчкога језика него његов рјечник“. И овде међу одредницама видимо понеки облик множине (*крѣѣра* — *ѡвни*, иако је то исто дато пре тога и у јединици), а и понеку синтагму одн. кратку реченицу (*ѡнѣѣати'н* — *ѡтѡѡи вѣрата*, *ѣ фѣрѣсъ* — *ѡнесе ли?*), уз глаголе у разним облицима конјугације, што свѣ указује на покушај да се направи нека врста разговорног приручника.¹⁸

Маргинална објашњења су некад била давана и у облику малих коментара, као, нпр., у Зборнику из прве трећине XVI в., данас Рс 42 Народне библиотеке СР Србије, уз текст Шестоднева Василија Великог и уз саставе тзв. малих пророка.

На источнословенском земљишту мањи глосари или речници су се временом проширивали и тако прелазили у мешовите или готово праве „енциклопедијске“ речнике са световном тематиком. На тај начин су постали типични руски азбуковници из XVI — XVII века.¹⁹ Види се да се ова еволуција у правцу задовољавања опште радозналости

¹⁷ *Садржај и ѡдрѣјѣѣло Хиландарској медицинској рукопису бр. 517*, Споменик САНУ СХ, 35.

¹⁸ *Прилози к истѡрији срѣске књижевности III*, Гласник СУД VIII, 27—32.

¹⁹ Њих, разумљиво, не треба мешати са тзв. азбукварима, низовима речи поређаних по обрасцу „аз, буки, вједи . . .“ или сл. (ни са азбучним молитвама) — саставима који су обилато сачувани у старословенској и црквенословенској баштини.

развијала у словенској средини нешто касније, управо у време које је у Србији било најнеповољније за такву врсту интелектуалних трагања.

3.4. Нисмо случајно споменули рудименте синтаксе у једном од тих примерака. Наши преци, полазећи од схватања да у двојезичном глосару одн. речнику треба правити сорја *verbotum*, давали су, најпре, решења слична ономе које је, нпр., пружио састављач речника у Властаревој Синтагми: њнѣфак'та — вѣ дѣлд. У даљем лексикографском раду Срба и Хрвата, све до најновијег времена, могли бисмо пратити многе друге огранке језичке мисли и језичког труда, осим обичног превођења лексике, и то би, мислимо, представљало захвалну научну тему. С једне стране, видело би се како су се стари лексикографи довијали да проналазе или да граде домаће речи према оним страним за које у властитом језику није било паралела: видело би се њихово посебно осећање за префиксе (ређе и суфиксе), за сложенице. С друге стране, указало би нам се њихово владање синтагматиком и синтаксом (као, рецимо, Вранчићево „мисто од оружја“ за *armamentarium*, његове инфинитивне конструкције типа „немоћну бити“, „суху бити“ и др., направљене према сличним руским конструкцијама; или у једном немачко-српском речнику из прве половине XVIII века: рускословенско „за ту причину“, „блиско не“ [fast], дијалекатско „петља у врати“²⁰).

Творба речи, синтагматика и синтакса у старим речницима, ма како скромно заступљена, има посебну научну тежину, јер открива најсажетија и најпромишљенија (тачна или погрешна) решења за семантеме за које се није могла наћи одговарајућа реч. Уколико та решења и нису била нуђена у духу народног језика, она ипак спадају у нашу језичку историју, јер чине део историје наших носилаца језичке мисли.

3.5. У средњем веку су постојале врло занимљиве расправе из области логике, често итекако лингвистичке у својој илустрацији и конкретної примени: о реченично исказаним судовима, о нивоима референцијалности, о разнослојној употреби речи, о метајезику (Буридан и други). Међу старим српским списама не налазимо оригинална размишљања о таквим питањима. Али је у нашу стару лексикографску праксу сасвим природно продирало нешто од свега тога, и то спонтано, без познанства са било каквим теоријама другде. Тако, на пример, видимо да су као релевантне јединице биле примећиване именске речи, као и називи за предикате и атрибуте. Предлози су били „подсвесно“

²⁰ И. Грицкат, *Један немачко-славеносрпски речник — Прејис Јована Рајића из 1741. год.*, Јужнословенски филолог XXIX/1—2, 153—188.

увлачени у речнике, као у случају споменутога „вѣ дѣла“ — *in facta*. Представе о такозваним помоћним речима дуго су биле прилично замућене, премда су се те речи непрекидно наметале и употребљавале. У Европи су рано почеле да се формулишу мисли и о њима. Славни схоластичар Петар Абелар (XI — XII век) има опширне дискусије о функцијама копуле, о квантифицирајућим префиксима, о знацима негације, о кондиционалним и дисјунктивним везницима.²¹ Виљем Шервудски (XIII век) у својим *Introductiones in logicam* бави се истиносно-функцијским дефиницијама везника типа *и*, *или*, *ако*.²² Додуше, не би се могло рећи да је све ово доприносило „чистијој“ лексикографској обради тих категорија речи у потоњим столећима, иако оне чине равноправни саставни део у лексици сваког језика. Али треба поново подвући да су се једино током дугих векова могле избистривати многе области мисли, изоштравале су се чак и егзактне науке, па се тако усавршавала и теоријска страна лексикографије. Усавршавао се, на првом месту, поступак трагања за речима и ексцерпције, те су постепено престајали да се дају *coria verborum*. Схваћена је важност контекста, у чијим су недрима истраживачи открили неслућену разноликост семантике, разна померена и преносна значења, и напоре с тим огромно семантичко богатство малих „помоћних“ речи.

4. Стари граматички или филолошки покушаји били су пуни идејности, својеврсне идеолошке прагматике. Уколико се говорило о језику, то се најчешће чинило у циљу нечега другог, ванјезичког. Црноризац Храбар је о језику и азбуци писао као проповедник нове вере; Константин Филозоф као теоретичар једне умне, добронамерне, али бесперспективне културолошке реформе, као што је, на другој страни, Крижанић био често ношен идејом о унији у свом језикословном раду. Савесни учитељи који су децу подучавали по Граматици Мелетија Смотричког били су, у ствари, одгајивачи нових представника старе писмености, несвесни борци за старо. Чак ни Вуков рад није још био слободан од ванлингвистичког, иако, као што се зна, врло напредног програма. Најближи објективном схватању језика, језичкој пракси, били су у старијим вековима састављачи глосара и речника. Скоро нико код нас пре средине XIX века није говорио о језику због пуке научне радозналости.

²¹ А. Приор [и сарадници], *Historija logike* [превод] (1970, Загреб) 59—60.

²² О. с. 62.

II

5. Као што је речено, постоји и други облик у којем је живела мисао о писању. Тај облик мисли се одразио у сачуваним текстовима, али се није декларисао као свестан самог себе.

У разним раздобљима могу се запазити разни системи одбира међу темама, међу језичким или стилским средствима. Могу се запазити епохе стваралаштва у инојезичком граматичком духу или чак на страном језику, у пренапрегнутом стилу, а и епохе самосталности, каткад одређености за властити архаизам; запажају се периоди владавине одређених књижевних школа без природне везе са говорном стварношћу, а затим периоди форсирања живог говора, живих садржаја. Општи укуси епоха, стилски правци понекад су се видљиво испољавали и у начину стварања књига.

Нека питања из ове области опет изискују да се говори испрва о стварима које нису у непосредној вези са нашом лингвистичком и књижевнотеоријском проблематиком.

6.1. Целокупна заоставштина средњовековне делатности може бити раздељена на два основна слоја; на карактеристичан за тадашње погледе „виши“ слој и „нижи“. Проучавајући стару књижевност, писменост, науку, уметност, па и усмено предање и материјалне трагове, неопходно је имати пред очима једно од најсвеобухватнијих обележја средњовековне идеологије — двојство. Ми се тиме дотичемо теме која је у последње време и иначе доспела у поље пажње истраживача старијих култура. Њу најбоље симболизује наслов књиге једног од познатих савремених проучавалаца човекове психе у историји, Мирче Елијада: *The Sacred and the Profane*, тј. Свето и световно (1959, Њујорк).

Строга хијерархија ствари представљала је природан елемент владајућег појмовног система. Била је објављена непокретност, биле су објављене категорије, дате за сва времена, а исто тако и одређена мера могућног знања о њима. Човек је свечачо и радосно изјављивао да тачно зна оно што зна, а да се даље може, евентуално, само размишљати, уосећавати се, али не члњенично трагати.²³ Оваква схватања су била посебно типична за византијску средину и за ону културну климу у којој су проводили свој живот средњовековни Срби. Ту је још увек

²³ Савремена реплика тога гласи: лоше схватање науке познаје се по упорној тежњи за тачношћу; прави научник тежи за трагањем а не за поседовањем. В. уводну студију Ст. Новаковића за превод књиге К. Попера, *Logika naučnog otkrića* (1973, Београд) 15 — а то су овде размишљања самог Попера.

наглашено владао поглед на свет наслеђен из раних векова хришћанства, а највише из VIII века, када га је утврдио Јован Дамаскин. Одлике тог погледа на свет биле су ове: не треба стварати никаква нова знања, нове мудрости; треба поштовати оно што је дато, чијег смо разумевања удостојени као једино тачног. Чим има разних знања, разних прилаза истини, то и јесте знак — говорило се — да су они погрешни. Задатак онога који мисли и ствара може бити само тај да покуша да што боље систематиче откривену нам једину истину, да је скупи, да је смести у складан систем, да и нове догађаје подведе под тај систем, да им да одговарајуће тумачење. Овај средњовековни став описује А. Хаузер: „Сврха живота је поседовање вечних вредности, а не духовна делатност ради саме себе. То је мирно, чврсто утемељено доба постојане вере, које никад не губи поверење у вредност своје концепције истине и моралних закона, које не зна за интелектуално отпадништво и сукобе савести, које не жели ново нити му је досадило старо“.²⁴

Из овога је природно произилазила идеја о увек вредноме и увек безвредноме. Категорије су се приметно делиле у људској свести на узвишене, једино ваљане, вечне — и оне друге. Тиме је, разумљиво, био онемогућен непристрастан прилаз. „Високе ствари“ су се прослављале, или су се износиле жарке критике поводом њихових погрешних процена. „Ниске ствари“ су се или прећуткивале, одн. подвргавале осуди, или су се, мада нешто ређе, обрађивале на одговарајући начин, тј. „нижим“, слободнијим језиком и стилем.

Тако је, гледајући уопштено, дошло до супротности између апстрактних представа и стварног стања; између тежње за домашањем или реконституисањем нечег идеалног, горљиве бриге око очувања проглашених врхунских вредности — и напретка у овоземаљској радозналости, у искуствима и у потврди реалних човекових захтева. Створене су две синхроне медицине — архаична књишка и народна; две космологије — библијска и фолклорна, двојаки правни системи — кодификовани и обичајни, двојака верско-филозофска расположења — правоверна хришћанска и традиционална са претхришћанским призивцима; чак и двојака музика, „теоријска“ и „практична“, што је после одвело у црквено појање и у певање трубадурског и сличног жанра. Напоредо са свим тим дошло је до супротности између „оптималне“ књижевности заједно са „оптималним“ језиком, како се он замишљао — а то је било богословље, то су били филозофски, историјски и неки правни и научни списи — и „приземне“ писмености, везане за дневну потребу и забаву,

²⁴ *Socijalna istorija umetnosti i književnosti*, т. I [превод] (1966, Београд) 174.

за људски тренутак. Тако су најчешће стварана по два синхрона књижевна језика и два правописа.

6.2.1. У том широком средњовековном двојству уочавамо најпре карактеристичан двојствен однос према самом чину писменог бележења. Видљива је подела на оно о чему се пише и оно о чему се уопште не пише.

Према вештини писања гајило се страхопоштовање, јер је пренос мисли на даљину, без говорника, морао личити, поготову у срединама са слабо развијеном писменошћу, на нешто парапсихолошко. Нису залуд писмо и писари добили код старих Грка свог бога, Хермеса; али је још и у Византији, у X веку, већ помињани Свидин Лексикон под одредницом *προμηθεύς* објашњавао да је Прометеј први пронашао писменост и научио људе књишкој мудрости. То је мишљење касније пренео у своје дело и Максим Грек.²⁵ И старо, паганско писмо огам названо је код Ираца по њиховом богу Огаму, али је и поменути хришћански писац Исидор Севилски, обрађујући у првој књизи Етимологија граматику, износио схватања о магичности писма.²⁶ Пошто се вештина писања проширила, појачао се захтев да се речи које су смазане сјетим ипак не исписују као остале: отуда и код нас читав систем скраћивања помина сасга, уз употребу титла.

Овакав став према писму није допуштао непосредну трансмисију. Писање је, за оне који су уопште размишљали о тој појави, представљало од самог његовог настанка па све до недавних времена такву симболичну радњу, да се најчешће није ни могло замислити без посебног одбира, а ни без посебног поступка. Очигледно је да скупоћа материјала који се морао употребити, његова трошност, затим релативно мали број писмених људи и слични разлози, не само што су проузроковали избирљивост при писаном стваралаштву, него су већ ишли под руку са помнутим ставом према писму, изграђеним кад и оно само. Временом су се поводи за овакву строгост чак и умножавали. У средњем веку писање је проглашено једним од хришћанских подвига. Да се оно схватало као радња на граници обредности видимо по чињеници што су се скрипторији понекад налазили у храмовима, па и уз црквене олтаре.

6.2.2.1. Међутим, у овом излагању треба направити једну начелну ограду, нарочито стога што нас овде интересује посебно српска про-

²⁵ А. Иванов, *Литературное наследие Максима Грека* (1969, Лењинград), у библиографији Грекових радова, т. 79 „О Промифее“, стр. 71.

²⁶ О Исидору Севилском: Е. Р. Курцијус, о. с. 320.

шлост. Тешко је, заправо, одлучити шта је то све што се није записивало, а шта оно о чему су изгубљена сведочанства. У неким срединама су разне околности погодиле нешто слободнијем ставу према чину писања, тако да је у њима био и написан, а и до данас сачуван, већи број текстова о „нижим“, „мање достојним“ темама. У заоставштини других културних средина, а таква је била српска, има релативно мало споменика те врсте. У овом другом случају морају се учинити две претпоставке: или се они уопште нису ни стварали, због нарочито непогодних идејних, језичких и других услова, или су изгубљени због одређених историјских збивања. У Србији су се — видећемо одмах — јавили разлози и једне и друге врсте.

6.2.2.2. У документима сачуваним из средњовековне Србије изгледа нам као да недостају читави тематски слојеви. Прво, чини се да је још у најранијим вековима формирања српских државица могло бити неких законодавних аката, међународних уговора и на домаћем језику, више него што се сада о томе зна. Ту постоји познато тумачење, наиме, да је у XI — XII веку настало велико уништење српских списа. Било је, затим, и других удеса и трагедија. Зна се, рецимо, да је библиотека у Расу (можда и канцеларија) изгорела 1260. године. У Србији су морале постојати световне канцеларије, какве су се другде, нпр. у Дубровнику, сачувале у облику архива и до наших дана. Њих су уништили знани и незнани пожари, ратови, ропство под туђинима и друго. У канцеларијама су се несумњиво чували различити правни и трговачки списи. Где би иначе лежале и шта би уопште значиле „књиге судијине“ или „писма царства ми“ која треба сви да слушају, „писма која се доносе пред судије било за шта“, која спомиње Душанов законик?

Недостатак појединих врста документације не би требало да нас зачуђује. Не налазимо, нпр., писане трагове о набавци папира из Италије, иако се он тамо стално набављао, о чему се зна по самим његовим карактеристикама; не налазимо писмене налоге поводом испорука делова за рударска окна, за млинове; не видимо записе о трасирању путева, од којих су неки на српском земљишту били и међународни. С правом се може претпоставити да писмена администрација поводом таквих послова недостаје са тог разлога што је изгледала неважна за будућа поколења, „ефемерна“. Треба се подсетити на воштане таблице, појединачне или увезиване у свежњеве, на којима су таква питања дана била бележена па наново брисана, уколико њихова подлога није и сама убрзо пропадала. Па ипак, шта је са неким другим садржајима, чије упадљиво непостојање тешко тумачимо само споменутиим пожарима и

разарањима старих насеобина? Неки историјски догађаји нису подробније забележени у српском књижевном наслеђу. Не видимо списе о војној вештини, иако би они могли бити значајни за народну заједницу, с обзиром на честе ратне прилике код Срба. Даље, Срби су у средњем веку имали развијене међународне политичке и трговачке односе, дипломатију, познавали су и западноевропски живот, а не само византијски, бугарски или руски: како би иначе долазило до разних савеза, до бракова између српских великаша и великашких кћери из западних земаља? Стара српска књига готово и не говори о томе.

Извесна сведочанства су дата у владарским биографијама, које углавном представљају добар историјски извор, али готово све имају хагиографски карактер, са одговарајућим — да тако кажемо — методолошким недостацима. Сведочанстава има такође у обредним житијима и похвалама канонизованим владарима. Историјске податке ћемо наћи као узгредне, често уметнички срочене записе по црквеним књигама.²⁷ Српску историју налазимо и у не много поузданим родословима, а и летописи су тек у турско доба почели да задовољавају као извори за савремена истраживања. А знатан део историјских чињеница сачуван је само у страним списима, те модерна наука мора у многим случајевима да црпе обавештења о Србији из византијских, средњовековних латинских, мађарских, немачких или турских докумената.

Узмимо као пример косовску битку. О њеним одјецима у писаној и усменој књижевности развила се код нас, нарочито у последње време, обимна стручна литература, која проналази нове прилазе и наговештава нова открића.²⁸ Не улазећи у ове разгранате проблеме, засад ћемо само истаћи да је пре пада под Турке, дакле у време док су се Лазарева смрт и многе друге појединости још могле јавно прослављати, о том догађају било написано (не рачунајући ситне белешке), прво, десет списа који се условно сви могу назвати похвалама (од 1390. до 1420. г.). Свих десет су били „уметничка а не историографска виђења“.²⁹ Упадаљиво

²⁷ Многе примере пружају Записи и натписи које је скупио Љ. Стојановић. Познат је, нпр., запис у Псалтиру, штампаном у Горажду 1521. г., о паду Београда и преласку Турака у Срем.

²⁸ В. нарочито: Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју* (1968, Крушевац) 1—452; Ј. Ређеп, *Прича о боју косовском* (1976, Зрењанин) 1—313; М. Поповић, *Видовдан и часни крст* (1976, Београд) 1—197.

²⁹ Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи* . . . 8.

је да су ови описивачи кнеза Лазара и судбинског боја налазили за свој предмет надахнућа у Александриди, Историји Јудејског рата, Манасовој хроници.³⁰ Уосталом, овакве реминисценције су се у њиховим књижевним обичајима и уклапале у представу о догађају, оне су означавале праву меру њихових размишљања и расположења поводом стварних збивања. Па ипак, остаје чињеница да се они нису ослобађали освештале традиције чак ни у овако актуелној грађи. Као што су приметили руски писци А. Пипин и В. Спасович, „велики и тежак догађај српске историје . . . није нашао достојан опис у српској књижевности тога времена . . . уместо биографије постоје само реторске похвале“.³¹ Али, разуме се, под достојним описом ови научници су подразумевали историографска мерила; захтеви у погледу богословске реторике и стилистике уопште потпуно су задовољени, нарочито у неким текстовима, на пример — при пажљивом читању — код иначе критикованог Андо нија Рафаила Елактита. — Из ранијег времена имамо, даље, опис косовске битке код Константина Филозофа, који је као писац представљао почетак новог али несрећно прекинутог књижевног покрета, премда је сам још увек писао китњастим црквенословенским језиком. Ову тему је такође споменуо тзв. старији летопис, Пећки, из 1402. године, из кога су је касније прихватили млађи летописи, исто тако ослоњени на црквенословенску традицију.

Међутим, многе друге помене о косовском боју, најчешће световнијег и сасвим световног карактера, налазимо у руским изворима, млетачким, византијским (Дукина Историја), фирентинским, француским, каталонским, шпанским, угарским, код нирнбершког пушкара Јерга, у Хроници одбеглог јаничара Константина Михаиловића (написаној у Пољској), код Словенца Бенедикта Курипечића, код Мавра Орбина.³²

У Европи је, нпр., познат стари циклус везан за краља Артура, познат је англосаксонски еп Беовулф, знају се француске *chansons de geste*; знају се норвешке еде, чији су јунаци, додуше, од пагана били претварани у мученике Христове вере. Али са православног српског земљишта ми данас немамо ниједан изворни текст нити овакве нити сличне врсте, који би био написан у средњем веку, а тицао се неког домаћег прослављеног хероја.

³⁰ Ђ. Трифуновић, о. с. 361.

³¹ Цитирано према Ђ. Трифуновићу, о. с. 392—393.

³² Помени косовске битке наведени код Ј. Ређеп, о. с. 161. и д.

Да ли једностраност и недовољност домаће писмене обраде историјског косовског чина — укључујући ту и недостатак јасних трагова о народном предању, о народној песми у ранијим вековима у средишњим српским областима — да ли то обавезно значи да се о Косову ћутало у усменој књижевности? Доста су јаки аргументи који говоре да су тзв. „старије“ Вукове десетерачке песме, не само косовске, него и немањихке, биле стваране махом у разбукталом патриотском и романтичарском заносу XVIII и XIX века.⁸³ Али ипак, без обзира на наше непознавање или само слабо наслућивање средњовековних десетерачких песама (друкчија је судбина бугаршгица), те песме, касније записане, носе на себи недвосмислена обележја најстаријих српских, чак прасловенских метричких особености. А то значи да је такво песништво сигурно живело, не само непрекинуто, него и плодотворно, инспиративно. Пошто ионако не знамо његове садржаје у средњем веку, не можемо одбацити претпоставку ни о немањихким ни о косовским темама у њему, поготово што се наговештајима ипак располаже.

И поводом познате белетристичке (преводне) грађе у нашем средњовековљу мора се приметити нешто што је у начелу донекле слично учињеним опаскама о одјецима историјских догађаја. Ова грађа се дели у две групе. Из Византије или византијским посредништвом биле су примане приповетке морализаторских тенденција, каткада профане, па и хумористичке, али увек са бојом побожности; то су биле мало слободније приче из манастирских кругова или прерађене оријенталне одн. античке: Блажени Гроздије, Премудри Акир, Стефанит и Ихнилат, Варлаам и Јосаф, Езоп, Еладије, Цар Аса, Врач и др. Њихова је особеност у томе што су и поред таквог „незваничног“ садржаја биле ипак писане црквеним језиком, као калуђерска штива. Другу групу чине витешки одн. авантуристички романи. Они су већином били западног порекла и стизали су из Западне Европе, углавном преко италијанских варијација. Ми их налазимо записане на приметно народнијем говору — али са карактеристикама западног језичког подручја, махом са знацима ијекавштине. (И понека од напред набројаних прича сачувана нам је у таквом облику, нпр. Премудри Акир у дубровачком зборнику *Либро од мнозијех разлога*.) У српскохрватској баштини такви су били текстови о Тројанском рату, о Тристану и Изолди (који је са-

⁸³ С. Матић, *Наши народни еп и наш сѝих* (1964, Нови Сад), чланци на стр. 95. и д., 152. и д., 227. и д. Указујемо на убедљивост многих аргумената о којима је реч, не улазећи уопште у исправност или неисправност Матићеве „сремске“ теорије о настанку тих песама.

чуван само у једној белоруској преради) и вероватно још неки.³⁴ Међутим, ти и тако писани текстови као да се нису померали према истоку, у средину где се говорило екавски, србијански. У сваком случају, о примерцима те врсте не зна се ништа. За ову чињеницу можда треба тражити неке посебне оправдавајуће разлоге. Српска средина није била ничим припремљена за авантуристичке и куртоазне фабуле, поготову тзв. „женског“ типа. Док су на Западу, рецимо, у Немачкој, витешки идеали доживљавали у XIII веку своје класично доба, док се тамо писало о анђеловитој природи жене, па је чак и један каноник (Томазин Циркларија) у поеми на немачком „Италијански гост“ излагао правила галантног понашања, и док су се у Француској шириле *chansons de toile* о несрећној судбини жене крај мужа насилника, — догле у српској књижевности у вези с обичном женом (која није канонизирана или није из великашких кругова) није било изречено много више од тврдње да је она „сасуд зла“, „служитељ ђавола“, „злонаравна и лукава“; да је „мужу потоп, дому бура“, „звер која уједа“, „кучка“.³⁵

У вези с Романом о Александру Великом може се рећи нешто више захваљујући томе што је он недавно био добро проучен код нас у текстолошком погледу.³⁶ Тај роман пружа, бар засада, највише могућности да се осмотри питање витешке литературе која се, највероватније, неговала на српским дворовима, нарочито у касније немањићко доба и у време кнеза Лазара и Стефана Лазаревића. У тој витешкој литератури уопште треба претпоставити не „женску“ компоненту, него узношење других феудалних идеала, првенствено војничке храбрости. Александрида је, по свему судећи, била позната у књижевничким круговима: биограф Данило у своме делу даје доказе о томе да ју је познавао,³⁷ а исто се то може закључити и о састављачима похвала кнезу

³⁴ Не зна се тачно да ли је из Византије стигао у српске крајеве роман о Дигенису Акриту; уп. код А. Вајана, који за руску верзију тврди да садржи несумњиве србизме: *Le Digénis slave*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXI/3—4, 220. и д. О постојању на српском земљишту Бове од Антоне или приче о Атили знамо још мање.

³⁵ В. код Ђ. Сп. Радојичића, *Шта је жена — Из старог српског рукописа XV века, Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у њурско доба* (1967, Нови Сад) 229—232.

³⁶ Р. Маринковић, *Роман као књижевни род у средњовековној књижевности Јужних и Источних Словена*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXXIV/3—4, 203—218; И., *Српска Александрида — Историја основног шекста* (1969, Београд) 1—348, са 56 табли.

³⁷ И. Грицкат, *Језик књижевности и књижевни језик*, Јужнословенски филолог XXVIII/1—2, 16.

Лазару.³⁸ Али шта је, у ствари, представљала та књига? За првобитни српски текст Александриде је утврђено да је то морао бити „врло свечан текст . . . испуњен феудалним духом у ритмичким поетским реченицама“.³⁹ У подмлађеним редакцијама роман је постао свакодневна лектира феудалаца.⁴⁰ Док се, с једне стране, и даље неговала и чак поново оживљавала његова архаичнија верзија, у духу тежње за „добрим старим изводима“, те је дошло и до његове богословске адаптације, дотле су се млађе редакције развијале у правцу понарођавања језика и стила, како то примећује пажљиви истраживач.⁴¹ Међутим, за онога ко може да барем делимично упореди језик једне чак приметно по-србљене Александриде, тзв. Михановићеве, са источнијег штокавског терена, из треће четвртине XVI века, са језиком Романа о Троји, за њега постаје јасно да је то понарођавање на истоку и даље остајало само на површинским слојевима, не захватајући дубље у синтаксу ни у дух народног говора уопште.⁴² — Према томе, у овом случају остаје отворено питање о писменом фиксирању белетристике, тачније, о световној витешкој литератури, на српским дворовима и око њих: је ли ту икада било текстова овог жанра на живом, или бар живљем српском језику, онолико живом колико је жив западнији језички тип Романа о Троји, колико су, усталом, живи српски споменици световног права?

Нека места у владарским биографијама, поглавито код Теодосија, као и у споменицима законодавства, сведоче, кроз осуде, о томе да су постојали у оним временима „скомраси“, тј. забављачи, имитатори, или „шпилмани“, играчи, глумци, свирачи.⁴³ Знамо и то да се млетачка власт у нашим приморским крајевима, између свега осталог, огледала у томе што су онамо били слати жонглери; а ови су, опет, долазили у разне додире са посланицима, трговцима, уметничким занатлијама, па и правим забављачима са босанских, херцеговачких или српских дворова, преносећи на тај начин световну забавну грађу у наше источније крајеве. На основу неких сликарских и текстуелних података за-

³⁸ Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни сјиси* . . . 361—362.

³⁹ Р. Маринковић, *Српска Александрида* 333.

⁴⁰ О. с. 334.

⁴¹ О. с. 335.

⁴² Били смо у могућности да упоредимо податке које даје Р. Маринковић, *Српска Александрида* 273—284, затим В. Мошин у цитираном напред опису ћирилских рукописа, I део, 90—91. и у палеографском албуму, исто дело, II део (1952, Загреб), репродукција 83. на стр. 75, са језиком Романа о Троји, изд. А. Рингхајм, *Eine altserbische Trojasage* (1951, Праг—Упсала), издање текста на стр. 35—75.

⁴³ В. код Ст. Ђурић—Клајн, *Razvoj muzičke umetnosti u Srbiji*, зборник: *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji* (1962, Загреб) 533—537.

кључује се да су српски забављачи певали, пратећи се на појединим инструментима, пред својом властелом — али шта су певали, шта су евентуално, рецитовали? Књижевна наука тачно зна да је Византија већ од XII века стекла своје песништво на вулгарногрчком језику, на њему се могу читати не само поучне песме, не само историјски стихови, него штавише и мотиви пренети из тадашње западноевропске витешке поезије.⁴⁴ Добро је познато западно песништво старих менестрела, трубадура, минезенгера. Српско наслеђе је у том погледу немо.

Филолошка истраживања дају доказа о томе да се на земљишту српских и хрватских говора доста давно, још много пре политичког зближења, морао стварати језички стандард, нека врста коинеа, мада не у свакој граматичкој области подједнако. Он се морао стварати највише захваљујући фолклору, као и белетристици, макар и незаписаној. Песма, прича, „у обичај узета реч“ — то су били, у суштини, најпокретљивији елементи: ширили су се таласасто, не изискујући од својих носиоца да сами путују далеко. Тако су се ширили и утврђени синтаксички обрти, тако се ширила уједначена лексика, фразеологија. И нема никакве сумње да је српскохрватски језички тип, у великој мери независан од црквенословенске књижевности, био створен већ врло рано. Али он тада није био верно бележен, поготову не на српској територији.

Писани израз, очигледно, није одражавао стварност. Није се смело опширније писати по потреби или жељи тренутка, по некој живој асоцијацији, ни у слободном времену. Како каже један наш историчар књижевности, писати је у оним временима требало „помоливши се“ и добро мислећи на то да писана реч остаје заувек.⁴⁵

6.2.2.3. Зашто је такво стање ствари било изражено знатно јаче у српској средини неголи у Западној Европи, неголи у Византији, па чак и у православној Русији — то је тема за одвојену студију. Про-говорићемо о томе укратко.

Земље у којима се писало словенским језиком биле су уопште у неповољнијем положају. То се дешавало, прво, стога што на том језику није постојало претхришћанско, паганско наслеђе са својим античким, тј. профаним, научним, сасвим друкчије интонираним садржајима, који су на грчком и латинском земљишту непрекидно уливали потајну струју радозналости и немира чак и у „високу“ књижевност.

⁴⁴ К. Крумбахер, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, II изд. (1897, Минхен) 854—872.

⁴⁵ М. Капанин, *Српска књижевност у средњем веку* (1975, Београд) 46—47.

Други разлог је био још много значајнији од првог, и он се мора посебно истаћи, пошто није одмах препознатљив. Тај разлог је потицао из чврсте везе између садржаја и његове језичке презентације у списима, из везе која је била веома типична за старе епохе. То је значило не само да су одређени садржаји захтевали одређено језичко уобличење, него су и обратно — извесни језички медији, или просто извесни језици, доводили са собом и одређене, њима својствене садржаје. Уколико би „право писмености“ стекао неки нов језик, неоптерећен богословском функцијом, он је са своје стране ослобађао писмено твораштво од садржинске стеге, на њему се почињало писати и нешто ново. Тиме прелазимо на питање о другој врсти двојства, и то двојства у самом писању, онога које је настајало када се човек одлучивао да ипак пише, без обзира на то да ли се „помолио“ или није. Нека тумачења у вези с тим су готово кључна и у одговору на наше напред постављено питање — зашто се није писало о свему.

6.3.1.1. Познато је двојако, „више“ и „ниже“ писање у историји многих народа; у том смислу је имало понекад чак и двоструких азбука. Двојака писана норма је била у складу са поларизованом оценом која се придавала стварима. „Вишег“ типа је имао да буде језик верског садржаја, а касније уопште званичног, образовног и медитативног. „Нижег“ типа је био језик на коме су се писали неки лаички састави, поред тога што се на њему говорило. Неприродност „вишег“ писања је потекла, као што се већ могло видети, из култних списа. Носиоци култа су објављивали да се језик који служи за општење с божанством (у хришћанству је то литургијски језик) самим тим посвећује. Он не може (према томе — не сме) бити онај исти којим се говори или којим би се евентуално писало о обичним, „козмичким“ стварима. Постојао је, даље, још један јак разлог због кога су управо језици култа, језици верске праксе, у многим срединама прелазили у језике „више“ књиге уопште. Наиме, духовни сталеж је и био онај који се бавио књижевном и научном радњом; други сталежи се, по правилу, тиме нису занимали активно, стваралачки, сем за правна и каткада нека друга питања. (У томе је, разумљиво, било разлика од једног народа до другог.) Затим — као средство писаног изражавања наметнуо се језик чији су узорци били већ добро разрађени. Језик верске праксе је имао мислене именице, сложене-нице, епитете и све остало, пронађено у току многих апстрактних разлагања, полемика и одбрана, што за хришћански круг значи — у апологетици и патристици, изворној и преводној.

Расцеп између тзв. вишег и нижег писаног израза касније се ширио на различите садржинске области. Појавили су се и сасвим померени

и бизарни примери двојезичности. Тако, О. Јесперсен износи да се у старој индијској драми говорило на два разна језика: на санскриту, којим су се служили богови, краљеви, брамини и неки други, све до учитеља плеса, и на пракриту, „природном“ језику, који је био језик трговаца, судских подофицира, полицајаца, рибара и скоро свих жена. Људи се нису усуђивали да употребе санскрит у свакој материји, све док нису дошли освајачи који ову стару индијску традицију нису више осећали и нису поштовали.⁴⁶

Задржаћемо се на најпознатијим и нама најближим примерима овог двојства; тачније — на увођењу у писмо нових језика поред већ постојећих старијих, који су одраније били уведени у достојанство не само књижевне фиксираности, него и богословског општења.

Западноевропски католички живаљ се у верској пропаганди све мање могао упућивати на латински језик. Чак ни језик основних верских књига није смео дуго да остане неприступачан. Тако је Библија у деловима била преводена на немачки и англосаксонски још у VII — VIII веку, док је у IX веку енглески краљ Алфред Велики, стављајући глосе под латински оригинал, већ превео реч по реч цело четворојеванђеље. Цела Библија, као књига за читање, у XII в. је била пренета на нормандијски и провансалски језик, у XIII в. на тоскански, шпански, португалски, каталонски. Елемент језичке неприступачности је повлачио за собом нужну популаризацију и других верских штива или књижевних врста. Управо верска поука, чувајући на једној страни помпезност култног, старинског, једва разумљивог језичког израза, свечаног као и само богослужење, морала је на другој страни да допусти једну лингвистички срећну брешу. У западноевропским земљама су се јављали побожни стихови на народним језицима — а у те стихове је понекад несвесно уношен стил раније властите паганске поезије, уношена је фолклорна терминологија (тако још у VII веку код англосаксонског песника Кедмона). На народне језике су били преведени и неки животи светаца и друго, из тога су се рађале религиозне представе за народ, које су се украшавале или оптерећивале многим сасвим нерелигиозним појединостима — и све је то као свој крајњи резултат донело знатну слободу у писању популарних, поучних, забавних и фолклорних састава, на домаћим језицима. На истоку Европе, у Византији, Грцима није био сасвим неразумљив ни сопствени антички и хеленистички језик, ни јеванђеоски; али су се овде такође појавили разлози да се и

⁴⁶ О. Јесперсен, *Совјечанство, народ и појединец са лингвистичког становишта* [превод] (1970, Сарајево) 123, 157.

побожна поезија а за њом и световна, као и други књижевни родови, исто тако језички демократизују. Превод Светог писма је ту обновљен већ у XVI веку.

Уколико је, дакле, у одређеним околностима морало да се пише разумљивим језиком, то се тако и чинило. Ову неопходност констатујемо у срединама где је језик хришћанске поуке и ритуала постао неприступачан. Ту је долазило до обраде побожних садржаја на народним језицима, а та десакрализација самог појма књижевне, уписане речи, то њено губљење првобитног ореола, убрзано је ослобађало употребу живог језика и у другим, несакралним приликама. Нови, нелитургијски језици стављени у писани текст утицали су на проширење књижевног репертоара, на профанизацију самог појма књижевности и писмености.

Међутим, Источни и Јужни православни Словени одвећ су добро разумевали црквенословенски, и то се, нарочито код Јужних Словена, показало као неплодотворно, неподстицајно у области књижевног демократизма. Библију и друге теолошке књиге није требало поново преводити — са старијег словенског на млађи словенски — и самим тим се није указивала прилика да се језик освежи, десакрализује. Тиме се успоравао продор небогословских тема одн. њихове небогословске обраде.

Један пример са јужнословенског подручја, који представља делимичан изузетак, могао би да потврди тачност изнетог објашњења. Наиме, у Хрватској се брзо проширило старословенско богослужење, које је нешто касније и у језику и у писму добило изразитије црте домаће редакције. Сачувано је више таквих споменика, не само из првих векова после покрштења (када су и у другим словенским срединама, због потреба што успешније конверзије, биле допуштене језичке индивидуалности), него и из следећих. Средином XIII века, јединственим потезом у католичком свету, у неким хрватским средиштима је била званично одобрена служба божија на језику који није латински. Тај језик, дакле, био је црквенословенски хрватске редакције, нешто јаче понарођене него у другим црквенословенским књижевним арсама, и то због самог свог *raison d'être*-а, због свесно и намерно санкционисаног чиниоца „народности“ и разумљивости. Вероватно је да ово, макар и овакво оцелпљивање једног дела књижевности од језика који је и даље сматран сакралним, тј. од латинског, треба довести у везу са чињеницом да су у Хрватској релативно рано почели да се састављају законски текстови, документи и натписи са упадљиво народном језичком бојом.

У православном словенском свету Србија се налазила у посебном положају још и стога што су у њој државни и црквени интереси били у знатној мери сливени, далеко више него у Русији. Ова сливеност је изискивала разноврсну делатност у књижевности вишег слоја и тиме чинила донекле сумњивим, а донекле и сувишним јачи развој нижег слоја, чинила је беспредметним неке допуне у њему. Познато је (нећемо се упустити у опширнија подсећања) да су српски државни и црквени поглавари иницирали преводе из византијске књижевности који су били потребни, док су све оно што би било за Србе специфично, чему се узор у Византији није налазио, промишљали или састављали самостално. На тај начин, због те практичности, достатности оригиналне књижевне радње у вишем слоју, нижи је бивао у неким областима тако рећи лишен обавеза и ућуткан. Пuteви државне и црквене делатности у Русији нису били толико укрштени. Ту је народним језичким цртама и појединим мање званичним садржајима био отворен пут у књиге. Пагански и легендарни сиркеи били су уношени у примерке средњовековне књижевности, не изазивајући превише строг надзор. Овде се јавља још једна битна особеност. Наиме, међу јеретичким склоностима има таквих које представљају нагињање појачаном мистицизму; овај облик јереси или полујереси био је ближи руским расположењима. Варирање на теме о постанку и смаку света, о казнама, мрачне и немирне визије, изговаране на мање или више разводњеном црквенословенском језику, причале су се и певале по црквеним скуповима и саборима, па су већ (мада ретко) биле и бележене у раним епохама. Њихова распрострањеност је, највероватније, имала да захвали томе што их црква, поглавито ниже свештенство, није тачно ни разлучивала од чистог православља. Хаџије и просјаци су навелико разносили ове мотиве, како је о томе још у XII веку посведочио Данил Заточник. Језик у овој грађи представљао је ту и тамо мешавину „виших“ и „нижих“ елемената, што је допринело развлашћивању црквеног израза и истовремено стварању будућег руског књижевног језика. — Међутим, српској средини таква расположења нису била присна. Недостају подаци о неким широким скуповима верника у средњем веку, о локалним ходочашћима, о јуродивцима и секташима, као и о самониклој књижевности овакве врсте, писменој или усменој.

6.3.1.2. Када се каже да је језик тзв. виших садржаја био удаљен од говорног, под тим се подразумевају два случаја: или је он био стран, или свој властити одн. сродан, али застарео, и уз то везан за неки дијалекат који је одражавао застарелу дијалекатску слику.

За први случај најпознатији европски пример имамо у латинском језику. Он се понекад и сам називао *grammatica*, и то је био, по тадашњем мишљењу, од мудраца установљени, непроменљиви језик,⁴⁷ надређен над многим романским, германским и словенским говорима. Латински је готово миленијум и по био језик средњег и вишег образовања у великом делу Западне Европе и католичког света, који је сам све мање разумевао латински или који уопште никад није ни говорио неким романским наречјем. Списе из егзактних наука пре хуманизма нећемо наћи ни на француском, ни на немачком, ни на пољском или чешком језику, и тога треба да се сећамо онда кад са жалошћу примећујемо да такве списе не налазимо на старом српском.

Други случај, тј. сопствени али застарели језик у вишим садржајима, налазимо у Византији, где се такође развила приметна, мада не толико упадљива диглосија: размакли су се коине и димотика. Овде се висока материја скоро редовно износила на коинеу (који је био обликован претежно на атичкој подлози), одн. на само нешто млађем огранку коинеа, на грчком са почетака хришћанске ере. У чувеној Крумбахеровој Историји византијске књижевности садржај је подељен на „прозну литературу“, „поезију“ и „вулгарногрчку литературу“. Таква подела би некоме могла да изгледа неисправна, када се не би знало да се књижевност на новогрчком постепено уобличила као издвојена целина: она је, истина, такође била подељена на прозу и поезију, али се то за основну класификацију показало споредним.

6.3.1.3. Што се тиче православних Словена (делимично и Хрвата, и то само у богословској грани), код њих се о узвишеноме писало и проповедало на старословенском, једном географски перифернијем језику, заустављеном у писму на архаичном ступњу развоја. У неколико радова опширније смо говорили о томе поводом стања у српским земљама.⁴⁸ Мислимо да се нарочито из последњег истраживања могло јасније видети како је од самог почетка неговања писане речи за то био прихваћен и оспособљен језик који је потекао са подручја граничног и мешаног у односу на касније српскохрватске говоре, а сем тога већ и тада релативно конзервативног. О неким „нижњим“ стварима се писало језиком који је био ближи говорном, али ни он ипак није био говорни, пошто су разни обрти и обичаји из писмености продирали

⁴⁷ Е. Р. Курцијус, о. с. 32.

⁴⁸ *Језик књижевности и књижевни језик; Актуелни језички и текстоволошки проблеми у старим српским ћирилским списаницима* (1972, Београд); *Ситуације из историје српскохрватског језика* (1975, Београд).

и у њега. Тако се код Срба целокупно језичко стање тада не само удвојило, него се у неку руку и утројило: изворни живи говор све до XVIII века се није стављао на папир. Међутим, овај „нижи“ слој у писању, који на тај начин постаје средњи, није био „средњи“ у смислу оног конструктивног чиниоца над којим би, као у Русији, израстао књижевни језик. Овде је до изграђивања књижевног језика дошло на сасвим други начин.

Живљи, народнији језик и лабављење изражајне архитектонике, може се код Срба наћи у правним списима, нарочито у документима од непосреднијег световног значаја; живљи језик је пробијао у популарним објашњењима везаним за свакодневне потребе или вештине, у честим маргиналним белешкама по „озбиљним“ књигама. С тим у вези се и граматичка слика делила у два тока, као и лексика и правопис и графика. На пример, за карактеристичан српски глас *ћ* налажене су приближне словне ознаке у „нижим“ списима, али се упорно одржавало туђе *ц* у „вишим“. Једно време се знало у којим се писаним врстама пишу слова за изумрле назале, а у којим се не пишу;⁴⁹ где се може написати модерније и слободније *a* са продуженим стубићем или квадратно *в*, а где (и то у истој писарској школи, руком истог писара) то не може да се напише.

6.3.1.4. Баријере које су столећима делиле језик писања на слојеве коначно су се рушиле тек касније, нарочито од времена процвата градске културе. А томе је доприносило ослобађање и сливање у основним садржајима. Непристрасна и обogaћена наука је почела да продире у педагогију; старинске хронике су довођене до савремених догађаја; тзв. вашарска литература (нпр., у Немачкој) временом се продуховљавала, а црквени животописи су се лаицизирали. Стварали су се мешани књижевни родови.

6.3.2.1. О вишим садржајима се није писало само издвојеним језиком, него се — на том језику — писало и нарочитим стилем, а сем тога су се у спољно, ликовно уобличење сваког књижног примерка уносила посебна обележја. То се, у основи, чинило зато што је књига тада имала своју специфичну просветитељску улогу, знатно снажнију и сасвим друкчију него данас.

Просвећеност се у то време једначила с врлином, па се, према томе, педагогија једначила с морализаторством, скоро нимало не укљу-

⁴⁹ Исп. код А. Белића, *Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских синоеника*, Светосавски зборник I (1936, Београд) 226.

чујући оно што ми данас називамо теоријском поуком, спремом за даље, практичне животне задатке. Што даље од паганства то више, уместо објективних представа о свету постављао се као предмет поуке својеврсно схваћени људски морал. И скоро свако ко се занимао за било каква апстрактније постављена питања, за разне облике онога што се данас зове култура уопште, он се прихватао и наглашено просветитељске улоге у таквом њеном виду. На тај начин је био стваран идеал типског човека, а не индивидуално образованог. А на другој страни, прималац је морао да верује у оно што је примао. Није било потребно улазити у проблеме индуктивним путем, чак све ни разумевати. Цео смисао прихватања истине није био у томе да се она овери, већ у томе да се појединац придружи онима који су проглашени за најбоље, да се повери вођству, ради сопственог спасења.

И ето, такво усмеравање се вршило не само садржином многих добро проверених списа, него и свеукупним утиском који је књига имала да оставља, језичком, стилском, калиграфском, техничком уздигнутошћу над свакодневицом. Неопходан је био чинилац сугестивности, на граници оног дејства које може имати на примаоца озбиљна уметност.

6.3.2.2. Уколико језик књиге није био у потпуности неразумљив, тј. стран или мртав, као латински, он је ипак био чудан за читаоце и слушаоце. И неразумљивост, али нарочито полумразумљивост, биле су ефикасне у одређеном правцу. Као што каже Х. Велфлин, у сваком стилу се кристалише посебна садржина света, од стила зависи не само да се види друкчије, него и да се види друго.⁵⁰ Језик књиге је дуго био оружје, он се глачао и оштрио да буде оружје. Он се тек знатно касније претварао и у неутрално, неангажовано оруђе.

Књижевност вишег типа, обогаћена разним стилским фигурама и замагљујућим апстракцијама, држала се у великој мери неких реторичких правила наслеђених из антике, а затим даље обрађиваних. Осим тога, у хришћанску литературу су ушли извесни поетски обрасци који су били нађени у старозаветној књизи Псалтир. Тако су и грчка и латинска књижевност, ступајући у средњи век, биле већ захваћене, како неоантичком реторичношћу, тзв. азијатизмом, тј. китњастом, емфатичном говорљивошћу, тако и поетичном, суптилном псалтеризацијом.

У словенској, уједно и српској славистичкој науци доскора се одржавало мишљење да је кићени стил писања, тзв. плетеније словес, постао одлика јужнословенске књижевности у поодмаклом средњове-

⁵⁰ В. код Зд. Лепшића, *Jezik i književno djelo* (1971, Сарајево) 204.

ковљу. Тражили су се разлози такве појаве, разлози њеног настанка у то време. Несумњиво, она се тада појачала и свакако су постојали неки од навођених разлога за њен тадашњи замах. Али време постанка таквог стила треба тражити знатно раније. Када се добро осмистри оригинално јужнословенско стваралаштво, види се да се плетеније словес може пратити у њему скоро од самих почетака.⁵¹ Скретана је пажња на то да је у Србији не само верски правац исихазам, него уопште средњовековни мистицизам, свеопшта „готика“, посредним али добро објашњивим путевима утицао на развој овог украшеног стила. Истини за вољу, у европској средњовековној поезици и реторици већ рано почиње да се истиче и друкчији идеал — *brevitas* или *abbreviatio* насупрот раније раширеном *amplificatio*. У теоријским радовима XII и XIII века било је захтев за сажимањем, говорило се како су стари писци употребљавали погрешан ред речи, да су њихови текстови били оптерећени обиљем упоређења, фигура и дигресија. Око 1200. године латинска теорија учи да се поезија мора доказивати реторичном обрадом, али да јој треба оставити избор између *amplificatio* и *abbreviatio*.⁵² Разгледајући тадашње латинске прописе у вези са „нагомиланим“ стилем: *descriptions*, *circumlocutiones*, *digressiones*, *prosopopeiae*, *apostrophationes* и свакојаки *ornatus verborum*, долазимо до поузданог закључка да плетеније словес није била аутохтона јужнословенска појава, нити се она јавила само у додиру са грчким узорима.

Споменимо узгред још један чинилац. Већ се код Блаженог Јеронима појављују појмови „марљивог“ и „хитног“ писма: *elucubrata scribendi diligentia* (марљивост писања при свећи) и *subita dictandi audacia* (брза одважност диктирања, одн. писања по диктату). Овај детаљ нас подстиче на претпоставку да је и на нашем земљишту, поред осталих, идејних разлога, чинилац диктата у пословном писму одвајао тип канцеларијске и практичне писмености од типа продуктивног, контемплативне књижевности, која је могла да се украшава при тихом, самотничком раду.

Средњовековна књижевност, заједно са уграђеном у њу морализаторском и мобилизаторском снагом, морала је да покреће човека на оцену. По нашим модерним схватањима само уметност представља категорију која, мимоилазећи већину прозирних разлога, утиче на наше

⁵¹ Леп допринос разјашњењу овог проблема дао је М. Мулић у својој докторској дисертацији и у низу мањих радова. Синтезирано: *Srpski izvori „Pletenija sloves“*, Djela I. Akademije nauka i umjetnosti BiH (1975, Сарајево) 1—99.

⁵² Е. Р. Курцијус, о. с. 493—494.

интимне ставове, на наше укусе и симпатије. Пред очима онога ко се саживљује с уметничким делом, ко се с њим солидарише, изроњавају представе о квалитету, о лепом и ружном, о добру и злу, убрзава се валоризација. Међутим, средњовековно књижевно стваралаштво се скоро све већ и састојало од неких валоризованих саставних делова, који су имали да утичу на опредељење код прималаца. Тако је долазило до стања науке где су зоолошке врсте биле по правилу представници благих хришћанских врлина или ђавољих мамаца, где су нека сазвежђа зодијака или друге небеске комбинације указивале на забрињавајуће или умирујуће околности. Сликвит је и пример историографије, рецимо, слога и стила византијских историчара, нарочито у позније доба, у време Палеолога, када су споровима са Латинском црквом биле посвећиване многе емотивне странице. Ово уметничко раширивање маште, које данас сведочи о сублимираном духовном животу, о суфициту, било је у средњем веку уткано и у говор о сасвим стварним чињеницама. За љубав сугестије често се прибегавало свесном преувеличавању. Треба се упознати с описом градова у старим путописима и итинерерима, са низањем подвига у историјским делима, па увидети да је хипербола спадала, тако рећи, у правила игре.

Уза све то језик књиге је био приморан да се, на један други начин, служи опробаним средствима. Остајући стилизован, предимензиониран, често тајанствен до неразумљивости, он је то увек био, мање-више, у истом, већ очекиваном правцу. Он је морао да утиче на прималоца помоћу познатих (па макар по свом значењу и неразумљивих), већ одраније задатих целина, а не помоћу сасвим нових појединости. Прималац у оно време није имао богат фонд живих асоцијација, тако да поуке које би се односиле на свет за њега недовољно присан не би могле имати потребно дејство. Иако мање стереотипна него икона или мозаик,⁵³ књижевна порука се често претварала у формулу. Када наилазимо на једноличне топосе, рецимо, у нашим старим биографијама или житијима, подсетимо се да је тако било не само у византијској књижевности, него и у латинским животописима папа, у описима италијанских прилика и сл.

За тадашње појмове је било дрско тражити нешто битно ново у обличкој сфери саопштења. Већ је и сама вештина писања била смелост смртникова, иако, истовремено, и његов вотивни дар. И све што је било једном пригрљено у овом систему, добило је временом призив укзвишености. Неке речи, стојећи у хијерархији испред осталих, стекле

⁵³ Исп. А. Каждан, *Книга и писацел в Византии* (1973, Москва) 41.

су „славу“, налик на прворођене синове у поретку примогенитуре. Стога је, нпр., Ана Комнен, пишући о историји, била побуђена да се извини што ће морати да исписује и варварска имена западних и руских великаша, што ће „наружити узвишеност историје“. Други византијски писац, говорећи легимично о завојевањима Латина, напомиње да се историјска муза стиди да опева варварска дела. Речи су биле нарочито достојне поштовања ако би већ и саме представљале цитат из неког још озбиљнијег текста. Отуд мноштво цитата из Светог писма, из списка светих отаца. Услед свега тога постаје разумљиво зашто су изражајна средства у средњем веку била уопштена, већином некако обезвређена и обезвређена.

У ово су се уплитали и филозофски ставови према феномену речи. Било је, рецимо, гледишта да реч може пружити звук, може и значење, али не може — смисао. Језик не може да стави човеку на располагање изразе за ванљудске појмове (уз даљу обраду питања о томе шта је ванљудско); значење речи не може одговарати суштини ствари, па су због тога нужна осмишљена прећугкивања, скраћенице, ликовна дорада књишког текста. Или обратно: реч и стварност су јединствене, именовати ствари — то значи посведочити о пуном разумевању: зато је потребно веома пазити на сваку исказану реч, казивање и писање носе са собом велику одговорност. Сем тога, за највише појмове се мора употребити врло много речи, јер је тек на тај начин могућно постићи екстракт правог смисла при читању. Присуство оваквих опредељења код оних који су писали омета нас да у потпуности разумемо сваки њихов спис.

6.3.2.3. Плодови интелектуалног рада били су у сваком погледу прожети укусом изражајности. Требало је деловати на емотивно биће човеково. Стога се и намеће поређење између дејства овакве књижевности на њене савременике и дејства уметничких творевина. Уосталом, стара књига је заиста била у великој мери и уметничко дело.

Приликом уобличења књига спрезали су се различити садржаји са различитим формама на утврђене начине. Одређене теме су биле повезане са одређеним правописним или граматичким поступцима, али и више од тога — са одређеним орнаментом, са типологијом словних знакова, са правилима илуминације и бојења, са корицењем. Идући за мишљу Д. Лихачева, можемо рећи да су речи у нашим старим рукописима биле слике, те да је цело писмо садржало у себи нешто иконично. Вредело би издвојити из Јагићевих скупљених „расудија“, споменутих напред, као и из наших још непроучених списка, оно што

се посебно у српским књигама говорило (или у процесу рада подразумевало) поводом правила о скраћеницама, титлама, „концовкама“, поводом употребе цинобера и сл. Константин Филозоф је, рецимо, на примерима развијао даље познату теорију о томе како „свете речи“ треба писати скраћено, а друге нескраћено, што је касније у Русији добило даљу обраду (ѡѣѣ ѣтѣхѣ — али ѡпадшихѣ ѡтѣѣѣ).⁵⁴

За старог читаоца, па тако и за старог српског читаоца, све су ове перцепције списа, очигледно, биле међусобно прожете. Словна шара или заставица, неко грчко слово и мисао изнета на том месту у књизи представљали су, по њему, равноправне чиниоце, који су се, уз унапред створене афинитете, стапали у општи и неразделиви утисак. Морфологија писма пратила је морфологију појмова.

6.3.2.4. Назиру се још неки, сасвим специфични разлози овог неговања књишке архитектуре, промишљене и сложене као што је архитектура цркве упоређене са обичном стамбеном зградом. Човек је, наиме, веровао да таквим остварењима укида *hic et nunc*, да бежи из животног часа према вечности, и тако постаје мали учесник оних непроменљивих и узвишених категорија о којима је напред било говора. Постојање у вечности представљало је опсесију средњовековног човека. Многе минијатуре у тадашњим књигама приказују писаре како пишу на колону — увек верни подражаваоци древних јеванђелиста — иако се са проналаском папира неминовно морало прећи за сто; насликане личности пишу каламусом, мада се давно прешло на гушчије перо.⁵⁵ Укидање „овде и сада“ и чежња за местом у вечности били су такође разлози оне често задивљујуће краснописне уједначености, због које ми данас тек с највећим напором можемо да раздвојимо руке појединих средњовековних писара.

6.3.2.5. Тако се поступно изградио нарочити, патетични стил казивања. То је верна, често талентовано дата слика једног одређеног духовног сустава, створена, како према канонима богослужбене и боготражилачке литературе свога времена, тако и по властитим надахнућима. Треба се чувати судова који би истицали неаутентичност ових књижевних знања и стварања. Самим тим ће се боље истаћи чињеница да су тада постојали људи чије је то било животно убеђење, као и они који су живели друкчијим животом и друкчијим сазнањима; избећи ће се расплинутост, нејасност представа о средњем веку.

⁵⁴ В. Јагић, о. с. 425, 716, 802.

⁵⁵ А. Каждан, о. с. 28.

Требало је да прође много времена па да се увиди тако јасна за нас данас истина — да је писање трансфер, а не самостални задатак. Данас у лепој књижевности још и могу да буду допуштени стилски „шокови“, ради веће упечатљивости, али је то у поуци и у објективној референцији сасвим неумесно: обрнуто када се упореди са средњовековљем.

7. Имплицитна мисао о књизи може се, даље, пратити у ономе што су наши стари радили са затеченим писаним наслеђем, у њиховим представама о чувању, преписивању или преради раније написаних књига, о начину састављања нових.

Поступак са списима представљао је, у ствари, филологију тадашњих епоха. Филологија и историја су биле две дисциплине које су своја проучавања усмеравале дијахронично, дуж временске линије уназад. Оне су имале посебан садржај и посебну методологију, наслеђену чак из антике. Историја је испрва (још од Херодота) била условљена виђењем, осведочењем. Историчар је био онај који је путовао, посматрао земље и слушао казивања о протеклим догађајима, па их затим записивао исто онако као што је записивао виђене обичаје, фауну или флору. Касније се обрада саслушаних података издвојила као засебан огранак историје и као самостална наука, која се све више сводила на опис политичке и културне прошлости, па се могла обрађивати и кабинетски. За разлику од тога, филолози — да тако назовемо све посленике у другој групи — имали су да проучавају оно што је већ раније било записано: било је то „уознавање упознатог“. Између таквог истраживача прошлости и самог предмета истраживања морао је да стоји писани споменик.⁶⁶

Ова делатност је имала и своју критичку страну. Под критиком се подразумевала или реконституција онога што је пропало, што је изгубљено, или критика у ужем смислу, библиолошка критика, тј. исправљање онога што се у преписима и прерадама неког текста покварило услед самовоље или незнања. Стога је ова филологија постајала и контемплативна дисциплина: требало је упоређивати, домишљати се, чак улазити у психологију неког аутора одн. његовог преписивача. Прегатоци овог типа су се зато бавили критиком, реконструисали или исправљали, што су имали пред очима циљ да утичу на будуће читаоце, кориснике свога текста. Они су себи постављали у задатак да обавесте о старом тексту интегрално — да га преведу ако је на страном језику,

⁶⁶ О томе в. добре и сажете чланке „Историја“ и, нарочито, „Филологија“ у Енциклопедијском речнику Ф. Брокхауза и И. Ефрона (1894 и 1902, Санктпетербург).

да га протумаче, или још више од тога — да допринесу да се текст непосредно доживи.

За такав облик рада су се у средњем веку узимали поглавито стари, традицијом верификовани хришћански писци, поред неких нарочито поштованих претхришћанских. Код Словена није било сопствене класике у овом ширем смислу речи, премда су се током времена јављали писци који су постајали „класици“, чија су се дела умножавала с великим поштовањем. Међутим, и у словенској средини се испољавало знатно филолошко занимање за општи фонд хришћанске богословске књижевности, па чак понекад и за неке одломке из паганске. У том смислу ћемо код Срба наћи и реконституцију несталога, и библиолошку критику, и историјска обавештења о тексту, и херменеутику, тј. напор да се старо казивање претвори у непосредан корисников доживљај.

Импресioniра „предисловије“ Григорија Хиландарца на почетку прераде Зонарине хронике (из 1407 — 1408. г.), где овај, узгред пребацујући Птоломеју што је писао само ради „човекове хвале“ а не ради душевне користи, говори о властитом великом подухвату: како није хтео да приступи послу док се претходно није упознао са текстом, поред осталог и зато да би избегао „замке разума“, да би избегао грешке ранијих „грубих“ преписивача; како се трудио да дође до литературе која би му помогла да схвати суштину дела које је пред њим, итд.⁵⁷ Савестан је био и труд српског писара Симона, о коме читамо у запису из 1562. г. на примерку Четворојеванђеља: џцени[х] и сѣписа[х] .д. гла-вѣ и прѣсловѣа и скарѣу и .вѣ. м[с]ць и гласоводник и типѣкь многи[м] чиновѣ[м] изгнах' на .г. мѣсте поправе кнѣге, и самъ ходи[х] и шного по-ста-ла[х] комѣ пѣсаа[х] и не даше добра извода, нѣ едноу дваш ли[х] даше, по не[д]лю и мало веке, и не [д]а и[х] да свѣ из ни[х] пѣш... нѣ ми доннеше кнѣгѣ старонзводнѣ и люто крѣвѣ, честѣ, главоу ни где вѣ неи не бѣлаше... и азъ прионѣ[х] и писа[х] и допи[са]х] сѣу кнѣгѣ, и пакѣ доннеше и еу[г]лѣ і шноу не вѣ право доврѣ; из неѣа последовасмо, испраласмо и пѣсах кон'це и зачела где како ведесмо и смотрисмо, и школо по полю пѣса[х] и велѣге стави[х] где како вѣ прилично...⁵⁸ Преведено на језик наших речи и појмова, то значи да се писар сам веома старао око тога да добије што бољи оригинал са

⁵⁷ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и најновији III* (1905, Београд), запис бр. 4953, стр. 47—50; споменут код Ђ. Трифуновића, *Азбучник . . . 85*, под речју „запис“.

⁵⁸ Д. Вуксан, *Рукописи манастира Пећке патријаршије*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I (1936, Скопље) 141; у преводу наведено код Ђ. Трифуновића, *Азбучник . . . 224*, под речју „писати“.

кога ће преписивати, он је кореспондирао и путовао због тога, љутио се што му дају непоуздане примерке, и то на кратко време, па се даље трудио сам и досећао се како треба најбоље да се напише.

Док се данас сваки стари спис проучава за себе, са свим својим индивидуалним особеностима, омашкама, пропустима, оштећењима, па се тек после, евентуално, списи испоређују те се у посебном поступку оцртава вероватни протограф, дотле се у раздобљима о којима говоримо захтевала у начелу ревизија сваког примерка. Таква је тежња разумљива када се има у виду да је то било доба без механичког умножавања, када су од сваког текста постојали, тако рећи, само уникати, без гаранције да они одговарају свом предлошку. За исправке је било потребно имати при руци добре узоре, али је требало и размишљати и властитим умовањем долазити до закључка — у чему је ранији преписивач, можда, погрешно.

Тежња за реконструкцијом и критиком јесте разлог што у нашим, српским средњовековним текстовима налазимо, како читаве организоване таласе ревизија, тако и појединачне преписивачке подухвате који су се састојали у томе да се нека реч, по мишљењу преписивача погрешна, измени, да се недовољно „сигурна“ реченица прошири, или да се поред речи у тексту стави бар неки синоним или мали коментар. Тај се поступак примењивао чак и у тако наизглед недодирљивим књигама као што су јеванђеља. Једном ранијом приликом смо утврдили да тзв. Даничићево четворојеванђеље, с краја XIV — почетка XV века, изразито показује тежњу за ревидирањем. Ту се пише лично име уместо заменице, ако се сматра да може доћи до неспоразума, додају се зависне реченице као проширења (с тим у вези би, разумљиво, требало проучити и могућне грчке узоре).⁵⁹

Уколико се пред писаре постављао искључиво преписивачки задатак, веома се полагало на тачност рада. У Правилима Студитског манастира, која потичу од Теодора Студита (редигована у X веку), предвиђене су казне за преписиваче који, ослањајући се на памћење, не загледају довољно у предлошак са којег преписују, изостављају надредне знаке или сл.⁶⁰ Кијевски митрополит Кипријан, на крају једног свог превода с грчког, упозорава у запису будуће преписиваче да не додају и не изостављају ни слово, ни тачку, ни знак између редова;⁶¹ такво упозорење се и иначе често среће у рукописима. Сваки

⁵⁹ *Дивошево јеванђеље*, Јужнословенски филолог XXV, 285. и д., нарочито 289.

⁶⁰ А. Каждан, о. с. 36.

⁶¹ Ђ. Трифуновић, *Азбучник* . . . 83, под речју „запис“.

написани примерак је морао бити извор исправног обавештења, главни је задатак био — пазити да се не провуче неистина.

*

Из свега реченог би се могао извести општи закључак. Напоре до са књигом, с њеним језиком и свим осталим што је сачињавало старе текстове, живело је код Срба незаписано народно стваралаштво, живе су неозваничене али веома присутне мисли и трајне мудрости, развијао се и богатио говорни језик, стварала се увек нова фолклорна грађа која је црпила своју свежину из незабележених врела. Сасвим је сигурно да је оно што се записивало у старе књиге било само део преокупација тадашњег човека, иако често врло искрени, доживљени део. Онај други, свакодневнији, актуелнији, или је остајао сасвим у књижевном ћутању, или је тек делимично сигнаписао о своме постојању, што мора да буде нарочито привлачно за проучаваоца. Чак и кад изгледа да о некој области никако нису остављани писани трагови, оштрије око може да у писменом наслеђу понешто запази. Тако се, рецимо, данас указује на то да је култ предака, сачуван из српских претхришћанских времена, можда био узрок посебне склоности према писању биографија код Срба; то је само један пример и један путоказ за даља слична трагања. Међу „видљивија“ сведочанства спадају, нпр., популарне медицинске књижице, или — из сасвим других оквира занимања — упутства о справљању боја, или чак — најексплицитнији случај — такав споменик као што је Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића. „Невидљиво“ сведочанство је, између осталих, то да су метричке особености народног певања трајале од прасловенских раздобља до данас, или то да је вековима живело незаписано али чврсто обичајно право (ипак наговештено у млађим преписима Душанова законика), живе су народне институције које указују на давнашња породична и родовска устројства. У приповеткама, у обичајима примећују се одблесци паганских, манихејских и неких других веровања, што се, изгледа, може констатовати чак и у вези с неким појединостима у илуминацији богослужбених књига. Ту је и етнографија, ту је изграђена терминологија, најзад и сама општеприхваћена емпирија у многим грамама живота, која говори о оним мудростима које нису постајале „књишке“, нити су из књига потекле.

Постоји један закон у духовној делатности човековој: једино када се нека правила познају у потпуности, она се могу и кршити; једино када се нечим апсолутно влада, оно се може даље стваралачки разра-

ђивати и мењати. О томе сведоче књижевници, сликари, научници и многи други; о томе сведочи и сам народ, када творачки обогаћује властити језик с његове лексичке, синтаксичке и стилске стране. Ни књига ни језик у средњем веку нису били свеопшти и аутентични доживљај, њима народ није владао, те није могао ни да се „поиграва“ њима, није их сам спонтано обрађивао. Зато је тој старој књизи заједно са њеним старим језиком било суђено да одживи, да увре и нестане без непосредне еволуције у нову књигу и нови језик. И тек када — по речима Ст. Новаковића — „замријеше стихије старога српског социјалног уређења и живота, а с њима заједно и право црквенога књижевног језика“, ⁶² родила се из давнашњих, незаустављивих токова она књижевност, која је дуго чекала свој час да буде оглашена.

Ирена Грицкаћ

Резюме

Ирена Грицкат

ИЗ ИСТОРИИ РАБОТЫ ЛИТЕРАТОРОВ И ПИСЦОВ

Автор излагаєт свои наблюдения над средневековой работой по вопросам языковедения, создания текстов и книг вообще. Он указывает на то, что вся эта работа подразделялась на практическую, разъяснительную, куда входило написание букварей, грамматик, словарей, затем разные инициативы в области правописания, различная филологическая деятельность и под. — и такую, где определенная мысль о создании книг лишь подразумевалась, где можно усмотреть отражение когда-то господствовавших идей о литературном языке, о разрешенных и неразрешенных темах в письме, об оформлении текстов, о художественной стороне их обработки, и многих других, непосредственно не затрагиваемых вопросах.

Рассматривая первый вид деятельности, необходимо учитывать, что разделение наук в представлениях средневековых мыслителей выглядело иначе, чем оно выглядит теперь. Поэтому следует с должным пониманием относиться, например, к старым грамматикам, в которых

⁶² Преговор књизи Б. Петрановића, *Српске народне њјесме из Босне и Херцеговине, Ђјске њјесме старијег времена* (1867, Београд) XVI.

речь шла и о стиле и об ономастике, и далее, об эпистемологии, мифологии, вплоть до географии, в которых изложение велось иногда в стихах и где помещался обширный богословский материал. Лексикографическая работа делилась, в общих чертах, на создание энциклопедий и словарей в тесном смысле слова. В словарях, составлявшихся в более ранние эпохи, часто господствовало представление о необходимости давать *coria verborum*, и отсутствовали точные данные о так наз. вспомогательных словах, т.е. о предлогах, наречиях или союзах; но с другой стороны, даже и из таких, далеко не совершенных словарей, возможно теперь привлечь к изучению некоторые несознательно внесенные в них элементы словотворчества, синтаксиса, диалектологические подробности и пр.

В средневековых сочинениях прослеживаются многие философские, эстетические и иные взгляды на писательский труд; в них можно рассмотреть позиции, которые современники занимали по отношению к писательству и письму. Книжное наследие показывает, что средневековый человек относился к этому труду с большим благоговением, в особенности, если язык, на котором ему приходилось писать, был в то же время языком церковных книг и литургии. Существовали темы, о которых было позволительно писать, и такие, о которых писать вообще не полагалось. Поскольку сюжеты удостаивались письменной обработки, язык в ней бывал двойкий: „высшего“ характера или „низшего“, смотря по содержанию. Ввиду того, что книга несла на себе в то время ярко выраженную назидательную, морализирующую роль, в ней вырабатывались стилистические средства, каллиграфические и иные изобразительные приемы, которые способствовали тому, чтобы назидание делалось как можно более убедительным. За точностью передаваемого содержания строго следили, из чего проистекали частые пересмотры книг, так же как и точные предписания для работы писцов.

Все рассматриваемые здесь характеристики средневекового отношения к тексту автор подкрепляет примерами из старой сербской литературной деятельности, причем указывает и на специфические черты сербского средневековья, относящиеся к созданию книг.

ПИТАЊА ОРТОГРАФСKE СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ И МЕТОДА РЕЧНИЧКЕ ОБРАДЕ ГРАЂЕ СРПСКЕ РЕДАКЦИЈЕ СТАРОСЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА

I

Чињеница да је у Старословенистичком одсеку београдског Института за српскохрватски језик доста напредовао програм ексцерпције лексике из споменика српске редакције општесловенскога књижевнога језика — ставља на дневни ред питања која треба решити пре него што почне речничка обрада.

Ако већ идемо на јавну дискусију о томе — чини се да је управо овај „Јужнословенски филолог“, будући посвећен јубилеју Радосава Бошковића, најпогодније место да се поведе јавна реч о питањима програма Старословенистичког одсека; ово посебно с обзиром на чињеницу да у томе одсеку раде ученици професора Бошковића, и да се сарадници програма и даље имају чему учити од свога професора, који им помаже као члан Савета Старословенистичког одсека.

Прво је питање будућега речника — а већ и сада уобличавања речничких картотека: како писати заглавнице у речнику и којим их азбучним редом сложити; ортографски лик истих речи варира, наиме, у споменицима, па је нужно тражити некакав стандард.

Одмах треба одговорити има ли ту места отварању проблема; другим речима: је ли уопште потребно ићи на неку ортографску стандардизацију односно нормализацију писања речи и облика српске редакције — или се задовољити класичном старословенском, рецимо оном коју примењује прашки *Slovník jazyka staroslověnského*, односно оном коју је у свом старословенском речнику применио Миклошич (и по којој се слаже грађа у Старословенистичком одсеку).

Ако би посебне (условно речено: националне) редакције представљале само вештије или невештије чување класичног кирилметодског језика, уз веће или мање нарушавање и замућивање његовог систем-

ског склада — нормализација би се морала свести на обнову изворне систематичности и доследности. Старосрпска варијанта општесловенског књижевног језика не може се, међутим, подвести под такву дефиницију националне или обласне редакције. Она, напротив, у великој мери представља аутономан систем писмености, чија и сама полазна основа — у односу на кирилометодски систем — има битне поправке: одсуство двојства полугласника и одсуство носних самогласника; можемо их одредити у историјско-хронолошком смислу као млађе, у упоредном смислу — као штокавске, у културно-географском смислу — као прелазне или верижно уклопљене између источније ћириличке културе и хрватског глагољаштва на западу. Отуда је природан закључак да у обради овога нашега књижевног наслеђа не треба да уклањамо и затиремо његове битне одлике — које га легитимишу као посебну културно-историјску појаву и које су укоренење већ од првих сачуваних споменика наше писмености.

Истом ставу нас води и сама намена замишљеног реченичког програма. Ако би, наиме, сврха програма била: тражити по посебним редакцијама попуне и корекције класичног старословенског речничког блага — ради његовог употпуњавања — онда би поступак нормализације био само враћање каснијих и особених начина писања и уобличавања на изворни, саображавање ликова приновљених речи систему који влада у класичном наслеђу. Речници које треба израђивати не замишљају се, међутим, тако — него, у лексикографској пројекцији, као целовита слика једног књижевнојезичког израза својственог култури одређене социолингвистичке средине, одређене словенске земље или области. А кад је тако, намеће се потреба да та слика буде у основи в е р н а, да се редакцијска лексика представи у стварном лику, у систему који је — макар уз колебања и недоследности — живео и био иманентан у датој писмености. Ово је тим пре оправдано што се додавањем одговарајућег индекса речник лако може оспособити и за употребу из перспективе класичне старословенистике.

Оба разлога воде нас истом закључку: неопходна је посебна редакцијска стандардизација начина писања заглавних речи у речнику. Писање ликова типа рџка, чџдо, сџнџ — дџнџ не би у српској редакцији (и старије „зетско-хумске“ и новије „рашке“ школе) изгледало као правописна нормализација, него као етимолошка реконструкција, удаљавање од стварног стања, непризнавање чињенице да је старословенски језик — као систем — био у знатној мери саображен употреби у нашој језичкој и културно-историјској средини. Исти разлози очи-

гледно вреде и за босанско ћирилско наслеђе (које не прати рашки ортографски развој), и за хрватско глагољаштво. У источнијим словенским регијама, међутим, стање је битно друкчије, јер тамо где се — макар делимично — чува етимолошки и историјски континуитет употребе и ових старословенских графема (слично као и у српској редакцији) постаје сасвим прихватљива и нормализација у класичном духу.

Ако већ одсуство њ и јусова у нашој редакцији чини посебну стандардизацију нужном и неизбежном, онда се не треба зауставити на тим иновацијама, него допустити да дођу до изражаја и друге модификације старословенског система којима је он саображаван времену и историјским околностима. Та прилагођавања била су вишестрана: служећи се и даље готово искључиво средствима и елементима наслеђеним из класичног старословенског раздобља (у неким појединостима редукованим) али прибегавајући друкчијој организацији, распореду и примени тих елемената — редакцијски језички израз успоставља односно одржава вишестрану кореспондентност:

— међусловенску, јер редакције по правилу и даље остају само варијанте истог књижевног језика, у којима еволуција тече у највећој мери паралелно;

— у односу на грчку писменост, нарочито у синтаксичком и текстолошком погледу, као и у уобличавању туђе ономастике;

— у односу на језик социолингвистичке средине (и сам изговор старословенских речи у њој), што нарочито долази до изражаја у одбиру, степену примене и репартицији појединих елемената.

У избору између разних засведочених решења — стандардизација треба да тежи ономе што начелно преовлађује, а кад се нуди више довољно поткрепљених образаца, треба одабрати онај који представља виши домет (или срећнији компромис), како у погледу континуитета и чувања старословенских система, тако и у погледу саображености времену и средини. Хронолошки посматрано, споменици XIII века дају најпогоднији и најзрелији основ за избор узорака, док у XIV веку рашка редакција већ губи доста од своје аутономије, а уз то подлеже извесном графичком маниризму, понекад и на штету рационалне једноставности својствене ранијем добу.

Што се тиче азбучног реда, треба поћи начелно од класичног, с тим што сам ортографски развој условљава неке модификације. Пре свега, не чувају се у рашком правописном стандарду графеме S, ђ, њ и јусови, тако да с њиховим посебним азбучним местом треба рачунати само за потребе помоћног упућивања. Сем тога, није се сачувало и као

аутономна графема, него као сужена¹, понегде и контрастна² варијанта слова И, тако да га нема потребе уводити у стандард; једино у писању имена *исоуѣ*, понегде и још којег преузетог имена (као *иѡнаѡ*) — ово слово има смисао посебне графеме, али ће за то бити довољно помоћно упућивање. Исто тако, омега није сачувала континуитет употребе и аутономију у односу на слово о, иако се доследно употребљава као његова позициона варијанта — на почетку речи и слога; у нормализованом писању треба сачувати графију *ω* у тим позицијама³, али без азбучног одвајања од о. У случајевима где су се на месту једне класичне графеме развиле две, са диференцираном функцијом, треба и новијој дати место у азбуци, али узастопно (иза изворне); такав ће однос имати *ѣ* и *ѡ*, начелно такође *ѣ* и *ѡ* — само што можда неће бити речи које у стандардизованом писању почињу са *ѣ*⁴.

Доследна употреба прејетованих слова постаје у рашкој писмености нормална појава врло касно — тек можда у последњим деценијама XIII века, два столећа после нпр. Остромирова јеванђеља, где је овај систем већ доследно примењен. Опирање овом систему, који је морао бити познат нашим писарима врло рано, има двојакe мотиве: прво — наслон на глагољско писмо, који је од самог почетка дао основни печат нашој ћириличној редакцији (*ѣ* = *ѣ* и *ја*, *ѣ* = *е* и *је*), и друго — ортографска тежња обележавању вокалског почетка речи и слога, због које се иза сугласника нерадо употребљавао вокалски знак који је карактеристичан за поменути, условно речено хијатски положај⁵. Иако је — према томе — за српску редакцију карактеристичнији отпор јотационом систему него његово усвајање, ипак ће за нормализовано писање бити једино оправдан тип *ѡзѡкѡ*, *ѡко*, *ѡлеѡ*, *ѡнеѡже*, *ѡлаѡ* итд. —

¹ За потребе збијеног писања при крају реда, у вези с правилом да се ред може завршити само оним словом којим и посебна реч, које се доследно примењује у рашким споменицима XIII века.

² Кад се два И нађу једно уз друго. Писање *ѡ* испред вокала у XIII веку у рашкој школи још не представља правописни узус, па то и не уводимо у предложени стандард.

³ Такозвано „широко О“ и „окато О“ само су графичке (верзалне) варијанте омеге, тако да им нема места у стандардизованом писању.

⁴ Што се тиче тзв. „широког Е“ — које је, у ствари, варијанта слова *ѡ* а не слова *ѣ* — његова интензивна употреба је каснија појава, и нема га потребе уводити у нормализовано писање.

⁵ Тј. исти позициони контраст који се огледа у употреби *ѡ*: *ω* примењивао се и на однос *ѡ*: *ѡ*, *ѣ*: *ѡ* — услед чега се дуго и упорно одржавају ликови типа *ѡлеѡ*, *ѡлаѡ* (ако се не прибегне специфичним решењима која чувају тај контраст — типа *ѡѡѡѡѡ* или *ѡѡѡѡѡ* према *ѡѡѡѡѡ* и сл.).

с обзиром на функционалне предности, а и на чињеницу да је тај систем коначно ипак преовладао.

Наша писменост, међутим, не даје нам никаквог основа да диференцирање љ и њ проширимо и на случајеве типа *коњ*, *воли*. Писање надредног знака у тој служби представљало би не елеменат нормализације него филолошке обраде, без подлоге у споменицима. Напротив, писање надредног знака над самогласничким словом кад не стоји иза сугласничког спада у постојана правописна правила наше старе писмености — али из практичних (типографских) разлога треба одустати од уношења ове појаве у стандард.

Најсложеније је питање писања слабога јера, јер никако не би било срећно прогласити за стандард српске редакције нпр. *ликове* *сърсво*, *зѣло*, *оузьрѣти*, *кѣждо*, *тѣкѣмо*, *кѣнезь*, *вѣрѣти*, *зѣвати*, *дѣва*, *сѣдѣавъ* итд. Оваква нормализација не само да оставља утисак претераног етимологисања него се њоме затиру резултати једног специфичног системског развоја, јер управо у третману јера српска редакција у односу на источније системе постиже један посебан ниво и системски ред. То је омогућила пре свега чињеница да се у нашој језичкој области дуго одржао јаки полугласник без изједначавања са другим вокалима — па је, у односу на то стање, у српској редакцији са изванредном доследношћу, реконструисано њ уместо карактеристичних старословенских вокализација *о*, *ѣ*. Будући да је њ у јаком положају представљало реалан вокал, слаби јерови постали су не само графички баласт него и сметња за јасност значења јакога јера.

Отуда је, још од првих наших споменика, снажно присутна тежња растерећивању писма од овог баласта и ове сметње, што се испрва постижало простим испуштањем јера у многим положајима. У ствари се њ доследно или по правилу чувало кад га можемо идентификовати:

а) као знак реалног изговора, у наслону на штокавску ситуацију;
 б) као ознаку краја речи ако се она реално завршавала на сугласник (од тога се доста одступа у случајевима енклизе и проклизе, типа *ѣ-нимъ*, *речет-се* итд.);

в) као знак слоговности, у комбинацији са сонантом, без обзира на то је ли се у штокавском вокализовао сам сонант или је носилац слоговности био пратећи полугласник (*оуириѣла*, *вѣлна*, *крѣвѣ*, *слѣза*, *лѣже-*, *вѣдова*, *сѣвѣтитѣ*, *мѣзда* итд.)⁶;

⁶ Као начелна законитост штокавског развоја могло би се констатовати да слогови које су чинили сонант и слаби полугласник никад не губе сонорност, него се сонант или чува или вокализује.

г) као знак изговорне неспојивости, нпр. кад постоји разлика у звучности сугласника (съворъ, съвереть и сл.).

У примени овог последњег принципа — а онда даље у осталим позицијама слабога полугласника — постоји читава градација бољег или слабијег чувања јера, која по разним споменицима не зависи само од артикулационих него и од системских околности (боље се чува нпр. на граници морфема него унутар нерашчлањиве основе). Ово би заслуживало и посебну анализу, али се овде на томе и није нужно задржавати. Наиме, ипак се не можемо толико удаљавати од старословенске основе да идемо на просто испуштање јера у стандарду српске редакције (сем можда у сасвим особеним случајевима — типа здѣ, здравъ, врѣти — а и њих у речнику треба пропратити одговарајућим упућивањем: съдравъ в. здравъ или сл.).

Каснији развој донео је још један начин упрошћавања графике везане за јерове: пајерак. Праћење употребе овога знака у појединим споменицима показује да он није примењиван само као средство штедње простора — него и за диференцирање у односу на њ у јаком положају, тако да писање типа тѣк'мо, шѣд'ши не представља случајни распоред јера и пајерка него израз свести о њиховој неједнакој функцији и значају. На тај начин ова новина добија смисао једног достигнућа, корака напред у саображавању писма стварним језичким околностима — при којему је избегнута нежељена цена кидања континуитета.

Било би логично укључити ово достигнуће у стандард који разматрамо — како се он не би удаљавао од тадашњег стања нашег језика више него што је од тога стања била заиста удаљена писменост коју стандардизујемо. Што се тиче места пајерка у азбучном реду — могућна су два решења: или заједно с јером, или без места у азбуци и без утицаја на азбучни ред; можда ће (уз потребна упућивања) бити практичније ово друго.

II

Други део наше теме — питања речничког метода — зависи од тога какве ћемо речнике израђивати. У Старословенистичком одсеку засад је ексцерпирана грађа из јеванђељских споменика — тетра и апракоса — наравно у једном ограниченом избору, али довољно репрезентативном да лексикографској обради ексцерпираних грађе осигура изванредан филолошки значај. Како, на жалост, програм Одсека засад може рачунати само са малобројним кадром и врло оскудним матери-

јалним могућностима — чекање са обрадом све док се не формира интегрални корпус речничке грађе српске редакције одложило би у недоглед уграђивање плодова тога рада у нашу филологију. А и кад би се до тога дошло, ширина захвата ишла би на штету дубине и подробности анализе какву омогућава (и заслужује) посебно узета јеванђељска лексика. Не треба, наиме, губити из вида да нигде као у циклусу јеванђеља нисмо у таквој прилици да редакцијску лексику упоређујемо с добро засведоченом ситуацијом из класичне епохе, са старословенском лексиком кирилометодског доба; а то нам пружа прилику да идентификујемо шта је старо, шта је подмлађено, а шта је — опет — накнадно приближавано класичним узорцима, у својеврсној „неокласицистичкој“ тежњи.

Ту прилику, дакле, не би било рационално испустити и помешати јеванђељску грађу (пре него што се посебно обради) са грађом апостола, номоканона, житија итд. у збирну лексичку картотеку, него треба ићи на засебни речник лексике старосрпских тетра и апракоса. С обзиром на предочене могућности, овакав речник треба да одговори не само (и не толико) које се речи и у којим значењима употребљавају у нашим споменицима, него и на амбициозније питање: шта бива са речима класичних старословенских јеванђеља у српској редакцији — да ли се оне чувају (транскрибоване), или модификују своју форму, или се замењују новим синонимима (и којим); у којој мери све то бива (судећи по грађи корпуса) и како се пројектује у условно хронолошкој типологији споменика.

Могући вид предочавања тога донекле ће се видети из узогака које смо припремили заједно Н. Родаћ и ја — као прелиминарни предлог за разматрање и неку основу за даљу дискусију.

Милићар Пешићан

Резюме

Митар Пешикан

**ВОПРОСЫ ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ СТАНДАРТИЗАЦИИ И
ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО МЕТОДА СЛОВАРЯ СЕРБСКОЙ
РЕДАКЦИИ СТАРОСЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКА**

Рассматривая проблемы будущей работы над словарем евангельской лексики сербской редакции, автор считает необходимым ввести особый орфографический стандарт сербской редакции, отличающийся от классической старославянской орфографии; например: зоубъ, роука; ѡко, ѡдинъ, вола, поле; конь, воли; сьнь, дьнь; зрно, влькъ; кровь, слъза; вьдова, льже-, мьзда; тък'мо, съз'вати, с'рєбрьникъ, з'ло, пис'мо; с'дє → здѣ, с'дѣ → здѣ, с'дравъ → здравъ; гешна, игемонъ; шваче, приворѣсти; ношь, що → ч'то.

Что касается алфавитного порядка, то автор предлагает следующую систему: а — в — в — г — д — е, ю — ж — (з) — з — н (и) — (ћ) — к — л — м — н — о (w) — п — р — с — т — оу — ф — х — (w → o) — ц — ч — ш — щ — ь — ы — љ — њ — ю — (а, а); θ, — ξ, — ψ — γ.

В скобках помещены буквы, не принадлежащие к предлагаемому сербскому стандарту, которые будут использоваться для словарных ссылок, а также графические варианты, не влияющие на алфавитный порядок.

ОГЛЕДИ ОБРАДЕ РЕЧИ У ЈЕВАНЂЕЉСКОМ РЕЧНИКУ СРПСКЕ РЕДАКЦИЈЕ

Полазимо од споменика ексцерпираних у Старословенистичком одсеку, који — наравно — само парцијално репрезентују писменост обухваћену појмом српска редакција. Споменике означавамо скраћеницама заснованим на именима којима те кодексе називамо у Одсеку (та имена су делом узета из постојеће литературе, а делом импровизирана у току досадашњег рада). Да избегнемо понављања у оквиру истог тематског блока, уместо навођења података о скраћеницама и споменицима — упућујемо читаоце на одговарајућа објашњења на стр. 173—174 (у чланку Г. Јовановић); напомнимо само да смо, ради диференцирања, намерно у скраћеницама апракоса укључивали први слог, док смо имена тетра сводили на карактеристичне сугласнике.

У предложене узорке обраде сматрали смо потребним да укључујемо ове податке:

1) насловну реч (заглавницу), у облику условно нормализованом на основу праксе рашке ортографске школе (понегде дајемо и могућну двојаку нормализацију, нпр. *алекторь, алек'торь*);

2) варијанте заглавнице, ако има релевантног колебања лика речи, нпр. *пѣтѣль уз петѣль*;

3) нужне граматичке податке (род именица, ознаку „прид.“ и сл.);

4) класичну старословенску транскрипцију лексичке иновације (сагласно систему који примењује прашки *Slovník*), нпр. *пѣтѣль уз пѣтѣль* (ако реч не представља новину, ово није потребно, јер се класични лик речи појављује у самој обради);

5) податке или оцену о степену заступљености заглавнице у корпусу — исп. нпр. *коурь, пѣтѣль, рѣпни* (ако се у обради мало потврђених речи цитирају све потврде, онда ова претходна оцена престaje бити

нужна, тј. податак о потврдама може се укључити у саму обраду — како смо урадили нпр. под *тѣтоновъ* — или оставити да се подразумева укљученост свих потврда, чим нису наговештене остале);

6) податке о ортографским колебањима — где су она битна, (нпр. под *пѣтъль*);

7) српскохрватски (Вуков) еквивалент дате речи или значења;

8) грчки еквивалент;

9) класични старословенски еквивалент, према стању у најстаријим кодексима, нпр. *коуръ* — уз *коуръ*, *пѣтъль*, *алекторъ*;

10) податке о лексичким различитенијима, нпр. *дрѣводѣлннъ* : *тѣтоновъ*;

11) цитате из споменика, дословно преузете из првог који се помене, док се за даље набројене споменике дословно идентификује лик само заглавнице, али не и осталих речи обухваћених у цитату;

12) податке о осталим потврдама кад их има више, где долазе у обзир различити степени прецизности и исцрпности — од прецизног набрајања места и потврда (кад их нема много) до делимичног, илустративног помињања неколико места или потврда (код фреквентнијих речи);

13) сажето али слободно формулисан још неки релевантан податак или закључак.

Овај списак елемената обраде свакако ће се проширити, за обраду проблема с којима се ми нисмо срели у нашем ограниченом избору узорака (нпр. специфичних појава у парадигми речи).

Речи укључене у оглед нисмо разместили по азбучном реду — него по слободном нахођењу, како нам се учинило погодно за излагање.

А.

коуроглашениѣ, с. Употребљено у временском изразу *въ коуроглашениѣ*, или у лексикализованој множини *въ коуроглашениѣ*; вар. *оу кюрыглашениѣ* (Мир).

„У ПИЈЕТЛЕ“ (у време јављања, оглашавања петлова, у рану зору); грч. *ἀλεκτοροφωνίας*, стсл. *въ коуроглашениѣ*. Исп. различит. под *пѣт'логлашениѣ* и *пѣтъль* Б. — Мк 13.35 (једино место): или *оу кюрыглашениѣ* Мир (*въ коуроглашениѣ* Вук Црк Хил Рх Бд, *въ коуроглашениѣ* Мп).

Старија варијанта у односу на *пѣт'логлашениѣ*, која се боље одржава него основно *коуръ* (исп.), јер у сложеници мање долази

до израза основно значење и могуће повезивање са опшћеним значењем основне речи. Лексикализована множинa у складу је са појавама у штокавским говорима, где имамо изразе „у петле“, „у кокоте“ и сл.

Напомена. *Наведени њревод „У ПИЈЕТЛЕ“ (као и даље на њај начин даће њреводе) њреузимамо из Новог Завјетга Вука Караџића. Овај њосиууај не би њребало схваћићи као изричћи њредлог њошћисаних, нећо више као њићање за дискусију: да ли да се у јеванђељски речник срћске редакције узћредно ућради још један низ филолошких њодгаћака, њиј. еквиваленције из Вукова њревода? Овај елеменат речника излазио би, истћина, из оквира старословенићке, али можда не би био незанимљив за шири крућ корисника речника.*

пћт'логлашение, стсл. ортогр. пћт'логлашение (или пат-?), с, у врем. изр. вь пћт'логлашение.

„У ПИЈЕТЛЕ“ (у време јављања, оглашавања петлова, у рану зору); грч. ἀλεκτοροφωνίας, стсл. вь коктогласение, вь коурогласение. Исп. разночт. под коурогласение и пћт'ль Б. — Мк 13.35 (једино место): или вь пћтлогласение Став Јк (пћтлогласение Км).

Иновација, исп. под коурогласение и коурь.

Напомена. *Овако узасћојно даће лексеме изћледају, на њрви њоћлед, као нећоћребно њонављање, али у будућем речнику оне ће бићи далеко једна од друће, а њредсћављају значајна лексичка разночћенија. Овим њонављањем њосћиже се да се не мора истћицаћи ни изворна варијанћа ни карактеристична редакцијска, нећо ће корисник речника одмах доћи до њоћребних њодгаћака њолазећи од било којеј разночћенија.*

Б.

коурь, м. Потврде у Мир × 6, Вук × 3, Црк × 1, Хил × 1; Рх × 3 (секц. Рх₁), Мп × 1.

„ПИЈЕТАО“; грч. ἀλεκτωρ, стсл. коурь. Исп. разночт. пћт'ль, алекторь. — Мт 26.75: пћкжде даје кюрь не възгласиць Мир (коурь Вук Рх). Мт 26.74: и авие коурь възгласи Рх Вук (кюрь Мир). Остале потврде у Мир: Мт 26.34 (и у Хил Рх), Лк 22.34 (и у Црк), Јо 13.38 (и у Мп), 18.27 (и у Вук).

Реч се може сматрати архаизмом, који се намерно избегава у југосл. споменицима (због опсц. значења); једино је у Мир доследно задржана на свим местима.

Напомена. *Одмах иза одреднице указујемо на сљедеће прилике у коријусу (што ће се код разних других речи моћи и ојасно најо-веситији, без бројења јошврда), а на крају обраде дајемо и сва места на којима се јавља. Оба јодатика добијају јуни значај и јрејварају се у јошјуну слику судбине стсл. коуръ шек у јоређењу са аналојним јодацима код синонима пѣтль и алекторъ. — Овакво исцрпно јриказивање сјања у коријусу ојравдано је кад су јошврде овако малобројне и кад указују на размере јошискивања архаизма; међујим, код речи са мноо јошврда веројатно неће бити рационално ићи на шакеву исцрпност, него ће долазити у обзир само начелна оцена сјања и уочених јенденција.*

пѣтль, вар. пѣтель, м; стсл. ортогр. пѣтль (-ѣлъ, можда и пѣт-). Потврде у свим споменицима (по 6—11 примера) сем Мир. — Ортогр.: пѣтль Црк × 11 (доследно), Хил × 4, Рх × 1, Мп × 11 (доследно), Бд × 4, Км × 1; пѣтель Вук × 11 (досл.), Хил × 1, Стањ × 7, Рх × 7, Бд × 7; пѣтль Бд × 1, Јк × 1, Км × 5; пѣтель Хил × 1; петель Рх × 1, Сл × 10; пет'ль Јк × 3; петль Јк × 4, Км × 2; пѣтель Сл × 2.

А. „ПИЈЕТАО“; грч. ἀλεχτωρ, стсл. коуръ. Исп. разночт. коуръ, алекторъ. — Мт 26.74: и авие пѣтель въспѣ Вук Бд (пѣтль Црк Хил Стањ Мп, петель Сл, пет'ль Јк, петль Км). Остала места (свуда у више спом.): Мт 26.34 и 75, Мк 14.30 (Хил нема ово место), 14.68, 14.72 (Хил нема), Лк 22.34 (Хил и Стањ нема), 22.60 и 61 (на оба места Хил нема), Јо 13.38, 18.27.

Најобичнија иновација ум. арх. коуръ (в. тамо).

Б. У врем. изр. въ петель възглашениа Мк 13.35 Сл (једина потврда) — „У ПИЈЕТЛЕ“ (у време јављања, оглашавања петлова, у рану зору); грч. ἀλεкторοφωνίας, стсл. въ коуроглашение. Исп. разночт. под коуроглашение, пѣт'логлашение.

Иновација, в. под коуроглашение и коуръ.

Напомена. *Ма колико јо ојшерећивало јростор и лексико-графски јосјујак, овде је ојравдано исцрпно јоказати орјојр. колебања збој јроблематичној вокализма и у основи и у суфиксу, који јодсећа на колебање дѣтл-, дѣтел-, дѣтл-, дѣтел-. Веројатно би неку најомену о овоме*

вредело уѣрадиѣи и у сам речнички ѣексѣи (или бар указати да се - ель може схватиѣи двојако, као рефлекс -ѣѣ и -еѣ).

пѣтѣль, в. под пѣтѣль.

петѣль, в. под пѣтѣль.

алекторѣ, алек'торѣ, м; стсл. ортогр. алек(ѣ)торѣ. Потврде само у Стаѣ × 4, Јк × 4, Км × 4.

„ПИЈЕТАО“; грч. ἀλέκτωρ, стсл. коурѣ. Исп. разночт. коурѣ, пѣтѣль. — Мт 26.34: прѣжде даје алекторѣ не възгласитѣ Стаѣ Јк Км. Остале потврде у сва три споменика: Мк 14.68, 14.72, Јо 13.38.

Накнадни грцизам, да би се избегла реч коурѣ (в. тамо), а, можда, и у склопу општих појава накнадне грецизације својствених млађим споменицима.

В.

тектоновѣ, тек'тоновѣ, прид. — „ДРВОДЈЕЉИН“; грч. τοῦ τέκτωνος, стсл. тек(ѣ)тоновѣ. Исп. разночт. дрѣводѣлинѣ. — Мт 13.55: не съ ли естѣ тектоновѣ снѣ Рх (тектоновѣ Стаѣ Бд Јк Км — једине потврде). — Старија варијанта, добро сачувана у тетрама. Исп. и тектоновѣ.

Напомена. Када се реч може овако сажети обрадиѣи, нема ѣойѣребе да се обрада разбија у ѣасусе.

тектоновѣ, тек'тоновѣ, м. — „ДРВОДЈЕЉА“; грч. τέκτων, стсл. тек(ѣ)тоновѣ. Исп. разночт. дрѣводѣла, дрѣводѣлинѣ. — Мк 6.3: не си ли естѣ тектоновѣ снѣ маринѣ Мир Стаѣ Бд (тек'тоновѣ Сл, тектон Јк Км једине потврде). — Старија вар., која се касније преводила придевом дрѣводѣлинѣ или присв. генитивом дрѣводѣлиѣ, одн. дрѣводѣла; то бива под утицајем паралелног текста Мт (исп. тектоновѣ), или и зато што се реч схватала као придев тектоѣѣ.

дрѣводѣлинѣ, прид.; стсл. ортогр. дрѣводѣлинѣ.

А. „ДРВОДЈЕЉИН“; грч. τοῦ τέκτωνος, стсл. тек(ѣ)тоновѣ. Исп. разночт. тектоновѣ. — Мт 13.55: не съ ли естѣ дрѣводѣлинѣ снѣ Мир Вук Црк Хил.

Б. У истом значењу, али у престилизацији стиха, због које придев стоји као паралела именици *тектонъ* (исп. тамо), карактеристичној за првобитну стилизацију. — Мк 6.3: *нѣ съ ли юсть дрѣводѣла снѣ и мариннѣ Рх Мп. Исп. и дрѣводѣла.*

дрѣводѣла, м.; стсл. ортогр. *дрѣводѣла*.

А. „ДРВОДЈЕЉА“; грч. *τέκτων*, стсл. *дрѣводѣла*. Исп. разночл. *тектонъ*. — Мк 6.3: *нѣ съ ли юсть дрѣводѣла снѣ мариннѣ Хил* (једина потврда). — Накнадни превод првобитног грцизма.

Б. У присв. генитиву, у текстолошкој престилизацији аналогној оној под *дрѣводѣлинѣ Б* (в. тамо). — Мк 6.3: *нѣ съ ли юсть дрѣводѣла снѣ и мариннѣ Вук Црк* (једине потврде). — Исп. и *тектонъ*, *тектоновѣ*.

рѣпни, м. Потврде само у тетрама и у Стањ. — „ЧИЧАК“ (биљка); грч. *τριβολος*, стсл. *рѣпни* (за тетре, а за апракосе спорно; у Асем. *триволѣ*). Исп. разночл. *вљчѣцѣ*. — Мт 7.16: *ѣда овѣьемѣ / лють ѿ трѣнниѣ грозны. или ѿ рѣпниѣ смокви Рх Мп Јк Стањ* (*рѣпѣа Бд* — Војводићко, Грујићева зб. 3-I-53, *рѣпѣа Км*) — једине потврде.

вљчѣцѣ, м.; стсл. ортогр. *вљчѣцѣ*. — „ЧИЧАК“ (биљка); грч. *τριβολος*, стсл. *рѣпни* (за тетре). Исп. разночл. *рѣпни*. — Мт 7.16: *ѣда емлють ѿ трѣнниѣ гроздѣ. или ѿ вљчѣца смокви Мир Вук Хил* (једине потврде). — Вероватно иновација (за тетре несумњиво), мада је питање варијанте у првобитном апракосу спорно; ако је *триволѣ* у Асем. старо, онда би уношење вар. *вљчѣцѣ* представљало нормалну замену грцизма.

Дали смо неколико узорака обраде јеванђељске лексике, не претендујући да они буду и коначни, већ да укажемо на неке методолошке поступке и принципе који би могли ући у поступак приликом израде Речника јеванђељских текстова српске редакције и да покренемо дискусију о методу рада на будућем речнику.

Транскрипцију заглавница дали смо према принципима које је први од потписаних изнео у претходном прилогу.

Формулације које смо наводили пуним речима могле би се и скратити, али не и да се свде на систем скраћеница, јер ће овај речник

имати и научно-филолошку намену, а не само лексикографску. Треба при томе имати у виду да различите уобичајене лексикографске скраћенице и формуле — ма колико штеделе простор — често озбиљно спугавају филолога да саопшти релевантне податке и закључке о лексеми коју обрађује, тако да и у утврђивању коначних правила обраде треба и овај моменат узети у обзир и оставити обрађивачу нужну слободу поступка.

Митар Пешкан — Никола Родич

Резюме

Митар Пешкан — Никола Родич

ОБРАЗЦЫ СТАТЕЙ В СЛОВАРЕ СЕРБСКОЙ РЕДАКЦИИ

Авторы предлагают основные принципы и методологические образцы, могущие послужить основой для установления правил, на основании которых будет проводится работа над словарем евангельских текстов сербской редакции.

СИНОНИМИКА ЗАМЕНИЦЕ *νετιφ* У ЈЕВАНЂЕЉИМА СРПСКЕ РЕДАКЦИЈЕ

Нема сумње да је рад на текстолошком и лексичком проучавању наших најстаријих јеванђеља постао изузетно хитан и важан задатак, зато што се без тога не може нормално развијати ни лексикографски програм Старословенистичког одсека Института за српскохрватски језик у Београду, а такође и зато што ће сваки корак напред у расветљавању ове проблематике бити допринос темељнијем упознавању и тачнијем суду о раном периоду наше писмености, књижевности и културе.

Синонимика речи *νετιφ* која се развила на оним местима где је у прототетри био употребљен овај грцизам, због своје разноврсности и различитог размештаја у појединим текстолошким типовима споменика, веома је погодна за прелиминарно оцењивање њиховог међусобног односа, а такође као знак који указује на степен архаичности овог или оног споменика. Због тога је у ЈФ XXXI, стр. 45—48, дат табеларни преглед ових места са приказом стања у класичним старословенским јеванђељима и у две најстарије досад познате старосрпске тетре.¹ На овоме месту настављам такву анализу, проширујући је и на остала јеванђеља из корпуса текстова који су ексцерпирани у Старословенистичком одсеку.

Да наведемо најпре споменике које анализирамо. Избегавајући именоване споменика по каталожским и инвентарским нумерацијама, називаћемо их уопштенијим именима — како су досад називани у литератури, односно како их називамо у Старословенистичком одсеку. Поред Мирослављевог (скраћ. *Мир*) и Вукановог (скраћ. *Вук*) јеванђеља, која су већ доста позната у науци, обухваћена су још три апракоса,

¹ У чланку: М. Пешикан—Г. Јовановић, *Текстолошки састав и основне одлике њихова најстаријих српских четворојеванђеља*, ЈФ, књ. XXXI, Београд, 1974—1975.

о којима засад постоје само најосновнији подаци каталогског типа.² То су Црколеско изборно јеванђеље (скраћ. *Црк*, Дечанска збирка, Црклез бр. 1), Хиландарско изборно јеванђеље (скраћ. *Хил*, хиландарска збирка бр. 8) и Стајевићево изборно јеванђеље (скраћ. *Сџан* хиландарска збирка бр. 14).

Од четворојеванђеља на првом месту треба споменути два која су већ разматрана и именована у литератури — Рашко хиландарско четворојеванђеље (*Рх*, хиландарска збирка бр. 22) и Мокропољско четворојеванђеље (*Ми*)³ — и која представљају изванредне обрасце рашке школе, а уз то су наша досад најстарија позната четворојеванђеља. Осим њих обухваћена су још четири: Богданово (*Бг*), Слпчанско (*Сл*), Јакова Серског (*Јк*) и Куманичко (четворојеванђеље манастира Куманице, скраћ. *Км*)⁴.

У општој табели синонимике речи ѱѣрѣ биће по јеванђељском реду и редоследу стихова показана сва места на којима се, као прототип, могао претпоставити грцизам ѱѣрѣ, уместо кога су касније долазила и његови калкови другѣ, и инѣ, или прави преводи: ѣдинѣ нѣкѣми, нѣкѣто и сл. Кад реч ѱѣрѣ називамо грцизмом, не мислимо при томе да је она просто преузета из грчких јеванђеља, јер је у њима на том месту τῆς; само ѱѣрѣ могло би се схватити као грцизам у народном говору солунских Словена, одакле су га узели први преводиоци као превод грчког τῆς. Тако је ова заменица ушла и у прве апракосе, а и приликом састављања тетра није замењивана неком другом, о чему добро сведочи Зографско јеванђеље.⁵ У табели ће бити дати упоредни подаци из свих наведених споменика, а ликови ће бити означавани скраћеницама, одн. симболима: ет (ѣѣрѣ, ѱѣрѣ и сл.), др (другѣ и сл.) ин (инѣ, инѣи и сл.), ед (ѣдинѣ и сл.), нк (нѣкѣми и сл.), нкт (нѣкѣто и сл.), нкр (нѣкѣтоѣми и сл.).

² За *Црк* и *Сџан* в. *Изложба српске ѣисане речи*, Београд, 1973, стр. 21, 39, а подацима о *Хил* располаже Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије у Београду.

³ М. Пепиќан, *Мокропољско четворојеванђеље — споменик значајне фазе у развоју старосрпске ѣисменосѣи*, Зборник за филологију и лингвистику, XVI/1, Нови Сад, 1973, стр. 62—88.

⁴ За *Бд* и *Сл* в. V. Моѣин, *Єirilski rukopisi JA I*, 125, 130; за *Јк* и *Км* в. *Изложба . . .* (в. прилог 2), стр. 39, 65.

⁵ Лѣвов А. С., *Очерки ѣо лексиќе ѣамлѣишиќов старославянскои ѣисменносѣи*, АНСССР, Москва 1966, стр. 94.

		<i>Мир</i>	<i>Вук</i>	<i>Црк</i>	<i>Хил</i>	<i>Сѣањ</i>	<i>Рх</i>	<i>Мѣ</i>	<i>Бд</i>	<i>Сл</i>	<i>Јк</i>	<i>Км</i>
Мт	9.3	ет	нкт	ет	ет	нк	ет	ет	—	ет	нк	нк
	12.47	нкр	нкт	—	ет	нк	ет	ет	нкр	—	нк	нк
	18.12	ет	др	—	—	нк	ет	ет	ет	—	нк	нк
	19.16	ет	нк	нк	нк	нк	ет	ет	ет	ет	нк	нк
	26.18	ет	ет	ет	—	*	ет	ет	ет	ет	*	*
	27.47	ет	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
	28.11	ет	ет	нк	ет	нк	ин	ин	нк	нк	нк	нк
Мк	2.6	ет	нк	нкр	нкр	нк	др	др	ет	ет	нк	—
	5.25	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
	7.1	ет	нкт	ет	ет	нк	др	др	ет	ет	нк	нк
	7.2	ет	нк	ет	ет	нк	ед	ед	ет	ет	нк	нк
	9.38	ет	ет	ет	ет	нк	ед	ед	ет	ин	ет	нк
	11.5	—	нкт	ет	др	нк	—	др	ет	ет	нк	нк
	12.13	ет	нкт	ет	ет	нк	др	др	ет	др	нк	нк
	14.4	др	ет	ет	ет	нк	др	др	ет	др	нк	нк
	14.51	—	нк	нкт	—	нкт	нкт	нкт	нкт	нк	нкт	нк
	14.57	—	ет	ет	—	нк	ин	ин	ет	др	нк	нк
	14.65	—	нкт	ет	—	нк	—	—	ет	др	нк	нк
	15.21	ет	ет	ет	ет	нк	др	др	ет	нк	ет	нк
	15.35	—	нкт	ет	—	нкт	др	др	ет	ин	нкт	нкт
Јк	1.5	ет	—	ет	—	нк	ет	ет	—	нк	нк	нк
	6.2	—	ет	нк	нк	нк	др	др	ет	нк	нк	нк
	7.2	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк	нк
	7.19	ет	нк	ет	ет	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
	7.36	ет	нкт	нкт	нкт	нк	нкт	нкт	ет	нкт	ет	нк
	7.41	ет	нк	нк	нк	нк	—	—	ет	нк	нк	нк
	8.2	ет	ин	нк	нк	нк	нк	нк	ет	ет	нк	нк
	8.27	ет	ед	ет	ед	нк	нк	нк	ет	ед	нк	нк
	8.49	ет	нкт	нкт	нкт	нк	нкр	нкр	ет	нкт	нк	нк
	9.7	ет	нк	нк	нк	нк	др	др	ет	нк	нк	нк
	9.19	ет	ед	ед	ед	нк	нк	нк	ет	ед	нк	нк
	9.27	—	нк	др	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк	нк
	9.49	ет	нк	нк	нк	нк	ет	—	ет	ин	нк	нк
	9.57	ет	нк	нкр	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
	10.25	ет	нк	нк	нк	нк	нк	—	нк	нкт	нк	нк
	10.30	ет	нкт	нк	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
	10.31	ет	нкт	нк	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
	10.33	ет	нк	нк	нкт	нкт	нкт	—	нкт	нк	нкт	нкт
	10.38	нк	ет	нк	ет	нк	ет	—	ет	нк	нк	нк
10.38	нк	нк	нк	ет	нк	нк	—	нк	ет	нк	нк	
11.1	—	—	—	—	—	нк	—	нк	нк	нк	нк	
11.1	ет	нкт	нк	нк	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк	
11.15	ет	др	др	др	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	

* *Сѣањ*, *Јк* и *Км* у Мт 26.18 имају џнџици, што одговара грчком τὸν δεῖνα..

	<i>Мир</i>	<i>Вук</i>	<i>Црк</i>	<i>Хил</i>	<i>Сѣаъ</i>	<i>Рх</i>	<i>Мѣ</i>	<i>Бѣ</i>	<i>Сл</i>	<i>Јк</i>	<i>Км</i>
11.27	ет	нк	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
11.37	ет	нкт	нк	нкр	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
11.45	ет	нкт	нкт	нкт	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ед
12.13	—	нкт	нкр	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
12.16	ет	нк	нкр	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
13.1	нк	нк	нк	нк	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
13.6	нкр	нкт	нкр	нкр	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк
13.23	ет	нкт	нкт	нкт	нк	ет	—	ет	нкт	нк	нк
13.31	ет	нк	нк	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
14.1	ет	нк	—	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
14.2	ет	нкт	—	нкт	нкт	ет	ет	ет	нкт	нк	ет
14.15	ет	нкт	нкт	—	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
14.16	ет	нкр	нк	нкр	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
15.11	ет	нкт	нк	нкр	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
16.1	ет	др	нк	нк	нк	ет	ет	ет	др	нк	нк
16.19	ет	нкт	нкт	нкт	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
16.20	ет	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт	нкт
17.20	ет	нкр	ин	нкр	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
18.2	ет	нкт	нк	др	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
18.2	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
18.9	—	—	—	—	—	др	др	др	др	др	др
18.18	—	нк	нк	нк	—	нк	нк	нк	нк	нк	нк
18.35	ет	нкр	нк	нкр	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
19.12	ет	нк	нкр	нкр	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
19.39	ет	др	др	др	нк	нк	нк	нк	др	нк	нк
20.9	ет	—	нк	нкр	—	нк	нк	нк	нк	—	нк
20.27	ет	нкр	нк	нкр	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
20.39	ет	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
21.2	ет	ин	—	—	ик	нк	нк	нк	нк	нк	нк
21.5	ин	нкр	нк	нкр	нк	ет	ет	ет	ин	ет	нк
22.56	—	нкр	нк	—	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
23.8	(нѣкако)	нк	—	—	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
23.19	нк	нкр	нк	—	нк	нк	нк	нк	нк	нк	нк
23.26	ет	нкр	—	—	нк	—	—	—	нк	нк	—
24.22	ет	ет	ет	—	нк	ет	ет	ет	ет	нк	нк
24.24	ет	ет	ет	—	нк	ет	ет	ет	др	нк	нк
Jo 4.46	ет	ет	нкр	—	нк	нк	нк	нк	ет	нк	ет
5.5	ет	ет	нкр	—	нк	нк	нк	нк	ет	нк	нк
6.64	ет	ет	нкр	—	нк	нкр	нкр	нкр	нк	нк	нкр
7.25	ет	ет	нкр	нкр	нк	нкр	нкр	нкр	нк	нк	нк
7.44	ет	др	—	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
9.16	ет	ет	—	нк	нк	ет	ет	ет	нк	нк	нк
11.1	ет	нкт	нкт	ет	нкт	ет	нкт	нкт	ет	нкт	нкт
11.37	ет	ед	нкр	нк	нк	ет	нкр	нкр	др	нк	нк
11.46	—	—	—	—	—	ет	ет	ет	др	нк	нк

	<i>Мир</i>	<i>Вук</i>	<i>Црк</i>	<i>Хил</i>	<i>Сѣањ Рх</i>	<i>Мѣ</i>	<i>Бд</i>	<i>Сл</i>	<i>Јк</i>	<i>Км</i>
11.49	—	ет	нк	нк	нк	ет	нкт	ет	—	—
12.20	нк	ет	нк	—	—	ет	ет	ет	нк	нк
13.29	—	—	—	—	—	ет	ет	ет	нк	нк

Табела омогућава неколико констатација и закључака.

1. Пре свега пада у очи да се, поред делимичног задржавања архаизма њтеръ, у споменицима српске редакције највише употребљава превод нѣкми, у неким споменицима и нѣкѣто, понегде и нѣкоторин — док калкови дѣругъ и инъ као и превод ѣдинъ — не показују никакву експанзију.

2. Архаизам њтеръ карактеристичан је од апракоса за *Мир*, а од тетра за архаичне секције *Рх* и *Мѣ*. Сем тога, уочава се да се у првом делу *Бг*, негде до средине јев. по Луки, веома добро чува њтеръ, а од млађих тетра архаичну варијанту најчешће задржава *Сл*. Запажа се још изразитија склоност *Вук* варијанти нѣкѣто. У односу на хронолошку типологију споменика могло би се рећи да се овде уочавају три слоја: а) архаични текстови типа *Мир* и старијих секција *Рх* и *Мѣ*; б) текстови с подмлађеном лексицом типа *Вук* и млађих секција *Рх* и *Мѣ*; в) присуство њтеръ у *Сл* могло би се објаснити као накнадна ревизија, односно провера и исправка текстова,⁶ при којој су, између осталог, враћани и грцизми.

3. Што се тиче међусобног односа апракоса према тетрама, за старије споменике се не примећују неке посебне текстолошке сродности, него само сличности у општим тенденцијама. (Једино би још требало проверити однос *Мир* и *Бг* у јев. по Матеју, где постоји подударане у употреби ових заменица, али су оне ипак сувише ретке да би се могли изводити одређени закључци о сродности без подробнијег упоређивања других елемената.) Међутим, код млађих јеванђеља уочава се несумњива сродност апракоса *Сѣањ* са тетрама *Јк* и *Км*.

4. Најјасније и вероватно најважније замључке о текстолошкој сродности открива нам ова анализа у погледу међусобног односа самих тетра. Наиме, уочава се да почев од 10. главе јев. по Луки Богданово јеванђеље показује потпуну подударност са млађом секцијом *Мѣ* з такође и *Рх* — уколико овај споменик није укључио конзервативне уметке. Прелиминарна испитивања и других елемената потпуно су

⁶ Биљана Јовановић, *Обнављање књижевног језика уочи ѣройасѣи српских земаља*, Зборник радова о кнезу Лазару, Београд, 1975, стр. 279.

потврдила да је овде реч о несумњивој текстолошкој сродности, а не о случајном подударању распореда ових заменица. С друге стране, у првој половини *Bg* не долази до изражаја никакво посебно подударење са одговарајућим текстом у *Px* и *Mi*, сем што је и за овај део *Bg* карактеристична знатна архаичност.

5. Закључак да постоји делимична подударност између *Px*, *Mi* и *Bg* навео нас је да испитивања проширимо и на друга старија српска четворојеванђеља, и она су већ дала занимљиве резултате. Показало се, наиме, да постоје још две тетре — нама познате — које показују несумњиву текстолошку сродност са *Bg* и то и у првом и у другом делу текста, што истовремено значи и делимичну сродност са *Px* и *Mi*. То су споменици које смо назвали Војводићко четворојеванђеље (Грујићева збирка бр. 3-I-53) и Шишатовачко четворојеванђеље (Копитарова збирка бр. 12).⁷ Откривање овако широког циклуса сродних споменика отвара знатно веће могућности идентификовања њихових одлика, а такође и њихове употребе у будућем лексикографском раду Одсека. Наиме, постојање начелно истих текстова у разним споменицима омогућиће знатно прецизније разграничавање старијих и млађих секција, сигурније утврђивање њихових одлика, као и замену текста на местима где је овај или онај споменик оштећен. За ово прецизније разграничавање и утврђивање односа биће неопходно укључити и друге елементе, а не само синонимику *ѡтѣрь*, што остављамо за другу прилику.

Гордана Јовановић

Резюме

Гордана Јовановић

СИНОНИМИЯ МЕСТОИМЕНИЯ *ѡтѣрь* В ЕВАНГЕЛИЯХ СЕРБСКОЙ РЕДАКЦИИ

На материале старосербских евангелий (XII—XV в.) автор проследил лексические варианты, которые появляются в тех местах, где в прототетре было местоимение *ѡтѣрь*. Полученные данные могут быть использованы как одно из доказательств о текстологическом сходстве отдельных памятников сербской редакции.

⁷ Подаци о ова два четворојеванђеља налазе се у Изложби . . . (в. напомену 2.) на 25. и 28. страни.

TEKSTOLOŠKA ANALIZA STAROSRPSKOHRVATSKIH POVELJA

Tekstološka analiza koja se ovde primenjuje zauzima središnje mesto između dva pristupa tekstološkoj gramatici od kojih se jedan bavi pitanjem rečenične veze a drugi celinom teksta. Naše tekstove, relativno kratke povelje, podelićemo na tri glavna dela i analizirati njihovu unutrašnju strukturu (sastav), kao i neka pitanja međusobnog povezivanja. U analizi ćemo ostati pri sinhronijskom posmatranju, mada bi i dijahronijska analiza bila veoma primamljiva. Povelje pisane starosrpskohrvatskim jezikom upućuje na grčke i latinske uzore te bi se, prateći te uzore, u jednom značajnom arealu za pismenost i razvitak teksta, evropskom arealu, moglo doći do geneze povelja, kako sa stanovišta diplomatike, tako i sa stanovišta tekstološke analize. Ovo je vrlo zanimljivo, ali zahteva posebnu monografiju. Ne možemo se čak prihvatiti ni toga da uzmemo u obzir svojevremenu ukrajinsku, belorusku i rusku praksu u pogledu povelja, mada smo se dvema prvim ranije bavili (Deže 1962. i 1967, Deže 1972). Razmatranje opštih pitanja tekstološke analize i konfrontiranje našeg pristupa sa dosadašnjom literaturom takođe bi nas daleko odvelo. Do konfrontiranja analiziranih tekstova sa stanovišta lingvistike i diplomatike došlo je samo zato što je pojedine delove tekstova, formule, diplomatika već analizirala te će to upotpuniti naše ispitivanje, mada su aspekti diplomatike specifični, drukčiji od naših, tako da nam njihovo suočavanje sa našima nije mogao biti zadatak, jer se ne bi radilo ni o čemu drugom nego o upoređivanju pravno-istorijskih i lingvističkih pristupa, i to na takvom području na kojem se sreću dva važna podtipa evropskog areala: zvanična grčka i rimska pismenost, i gde se prepliću dva pravna sistema u komplikovanom uzajamnom istorijskom dejstvu.

U ovom članku ćemo, posle razmatranja opšte problematike tekstova srednjovekovnih povelja, od dve moguće vrste rečeničnih skupova — „realizovanog rečeničnog bloka“ (v. Deže 1971) i složene rečenice — analizirati ulogu realizovanog rečeničnog bloka u sastavljanju teksta. Osnovicu i jednog i drugog čine rečenice međusobno vezane u dubinskoj strukturi. Ali dok realizovani rečenični blok ostvaruju pojedine samostalne rečenice koje

su tešnje međusobno povezane, dotle rečenice-konstituenti u složenoj rečenici istupaju formalno kao monolitna celina. Analizi rečeničnog bloka prethodi kratko ispitivanje teksta kao celine, kao i specifičnih delova teksta. Napominjemo da će se u razmatranje uzimati samo jedan određeni tip teksta, a to su povelje. Analiza realizovanih rečeničnih blokova koji se nalaze u tekstu odnosno u specifičnom delu teksta biće prvi zadatak ovog rada. Međutim, pažnja će takođe biti poklonjena i rečeničnom lancu koji tvori tekst.

O TEKSTOVIMA POVELJA

O srpskohrvatskim tekstovima iz XIII i XIV veka

1. 1. Spomenici mogu biti svetovnog karaktera — povelje, Dušanov zakonik, ili crkvenog. Od crkvenih spomenika najznačajniji je Vatikanski Hrvatski Molitvenik. Osobnostima ovoga poslednjeg kao teksta nećemo se baviti, mada je sa stanovišta opšte tekstološke teorije zanimljiv problem vrste tekstova od kojih se on sastavlja. Tu dolaze u obzir psalmi i biblijske priče, podesni za karakterizaciju dve veoma rane vrste teksta — lirskog stiha i kratke priče, odnosno čitavih zbirki takvih tekstova. Obe ove vrste teksta su se javile veoma rano, a i danas su žive i produktivne. Njihova bi nas analiza međutim znatno izvela izvan okvira u kojima treba da se krećemo ovom prilikom. Radije ćemo se pozabaviti poveljom, koja takođe predstavlja rani tip teksta — postojala je i pre srednjeg veka — a u izmenjenom obliku postoji i danas (imamo na umu službenu korespondenciju, naredbe itd.). Probleme literarnih žanrova možemo ostaviti po strani, ali će nam ostati opšta pitanja teksta, koja su i sama dovoljno značajna, tako da posle njihovog raspravljanja ne bi ostalo još mnogo da se uradi.

Srednjovekovne srpskohrvatske povelje, mada se institucionalno nadovezuju na grčke i latinske antecedente, ipak su izrasle iz usmenog saopštavanja, iz poruke. Jedna od najinteresantnijih i za živo saopštavanje najviše vezanih varijanata zadržala se u Novgorodskim poveljama na brezovoj kori. Ovakva poruka treba da sadrži informaciju o tome ko je šalje i kome, a to se uglavnom nalazi na početku teksta, dok se pošiljalac može javiti i na kraju saopštenja, odnosno i ranije, ali i na kraju. U službenim poveljama adresat može da bude neidentifikovano lice, odnosno svaki onaj koga se dokumenat tiče. Deo teksta sa ovom sadržinom nazvali bismo pretekstus. To je bitni deo teksta, mada može i izostati ako je evidentan, kao što može izostati i oslovljavanje u usmenom komuniciranju. Suštinski deo teksta, samu poruku, nazvaćemo tekstusom, a dalji, sporedni deo posttekstusom. Ovaj poslednji

deo može sadržati završni pozdrav u poveljama koje imaju formu pisma, formulu * dokaza vrednosti, kaznenu formulu, datiranje povelje, ličnost pi-sara itd. (v. niže). Ovo je još manje obavezno s obzirom na bitni deo saopšte-nja, dok je pretekstus sa stanovišta objašnjenja potreban zato što u indirektnom saopštavanju, u poruci, povelji nisu evidentni pošiljalac i primalac. Posttekstus je potreban iz pragmatičkih razloga: zahtevaju ga društvene norme pismenog opštenja. Uvodni deo povelje je bitan i pragmatički; povelja bez njega ne bi bila prihvatljiva. Struktura povelje pokazuje nesumnjivu analogiju sa takvim rečeničnim blokom čija jedna rečenica sadrži informaciju koja se odnosi na ličnost govornika i adresata i na način saopštavanja, dok druga sadrži samo saopštenje (up. strukture: Petar je rekao Jovanu: Dodi ovamo!, Petar je upitao Jovana: Hoćeš li ići tamo? sa strukturama: Petar je rekao Jovanu da dođe ovamo, Petar je upitao Jovana hoće li ići tamo). Potreba za rečenicom koja sadrži podatke za saopštavanje postoji i tada kada drugome kazujemo zbivanja ili ako ih prenosimo dalje kao poruku. Ovakav rečenični blok može sam da bude poruka, ali se povelje od njega razlikuju ne samo u pragmatičkom pogledu, nego i po obimu, a to je ovde bitno. Tekst može da bude i jedan rečenični blok, ali to je periferni slučaj. Tipični tekst se sastoji ne iz jednog već iz više blokova, iz čitavog rečeničnog lanca.

Pretekstus prema mestu koje u tekstu zauzima unapred upućuje na tekstus. Gornje konstatacije pokazuju da se ovo u poveljama često realizuje na taj način što je pretekstus prvi deo jednog rečeničnog bloka čiji je drugi deo već tekstus, na primer: по милости вѣиен на стефанъ владаславъ пишъ те кнеже дѣрвовѣчскн и вѣки опькннѣ · на смь ималъ к вамъ вѣѣтъ · да приѣмь томъ градѣ: и да мѣ работамъ съзъ еговѣ спочьстѣ, (1238—40 St 15) — tekstus se nastavlja dalje. Iz ovakvog bloka može nastati i složena rečenica: ваша любовь да зна какъ намъ прѣда Ѣмилъ вашъ челникъ и сръацемъ вѣрни ви слѣга сребра вашего седамъ сать и деветь десеть литъ ѣфина сребра и еданъ пѣхадѣць златъ и еднъ ладницъ златъ. (1396. St 145). Ovde ispred glavne rečenice koja donosi glavnu informaciju stoji jedan pozdravni deo u kojem se identifikuje pošiljalac i primalac. Nećemo nabrajati moguće varijante, primetićemo samo da ovaj deo teksta ima pokazivač, pripremni karakter i u najboljem slučaju sadrži zamenicu koja upućuje na sporednu rečenicu. U tekstusu već može biti realizovanih anaforskih blokova, ali su oni posebno karakteristični za posttekstus, npr. тази-мъ вса потврѣжаше цѣвми симзи записаннѣмъ цѣва ми (1362. St 100).

* *Termin formula* ovde je preuzet od istoričara Stanoja Stanojevića koji se tim terminom dosledno služi obrađujući istu ovu problematiku sa stanovišta stručnjaka za diplomatiku. — Prim. prev.

Povelja je zapravo zbirni naziv za više vrsta tekstova istog tipa: darovnicu, privilegiju, utvrđivanje granice, otpusni list, pismo. Ovo se očituje ne samo u sadržini tekstusa, nego i u oblikovanju pretekstusa i posttekstusa. Darovnica i privilegija su namenjene svakome i, posle izlaganja najbitnijeg dela darivanja odnosno privilegije, donose sekundarne konstatacije. Pismo glasi na određenog adresata i sadrži poruku, priznanica ili razrešnica se nalaze između dve navedene vrste: mogu da imaju adresata, razlažu fakat oslobađanja od obaveza. Najbitnija razlika, što se sastava teksta tiče, nalazi se u posttekstusu: darovnica, a osobito privilegija su verifikovane, mogu da sadrže kaznenu formulu, i donose podatke o datiranju povelje. Usmenoj poruci je najbliže pismo, kao i otpusni list. Autentičnost darovnice i privilegije zahteva tradicionalnu formulaciju, te se one najčešće udaljuju od usmene poruke. Spisi o utvrđivanju granica su retki. Karakteristični su pretežno za hrvatske povelje, a u okviru tih hrvatskih povelja javljaju se kao posebna vrsta.

U jezičkom formiranju teksta povelja moguće su mnoge kombinacije i vredelo bi se njima posebno pozabaviti, ali to ovom prilikom neće biti naša tema. Ovde će biti reči o vezi između povelje i zakonika, jer nas to vodi dalje ka pitanju tekstovnog kompleksa. Sam zakonski član pokazuje dosta sličnosti sa tekstusom privilegija o međudržavnim sporazumima: daje određenu osnovnu konstataciju i donosi sporedne konstatacije, a među ovima je na prvom mestu kazna koja sledi za povredu člana. U zakonskom članu su suvišni pretekstus i posttekstus, jer se na početku zakonika nalazi zajednički pretekstus koji se odnosi na dokumenat u celini. Tako od tekstusa zakonskih članova nastaje jedan kompleks tekstusa kojem se dodaje zajednički pretekstus. Darovi dati različitim osobama i zajednicama, privilegije, međudržavne povelje (koje su delom privilegije) čine među poveljama takođe logičko i sadržajno jedinstvo koje je, u stvari, labavo. Isto kao i zakoni, darovnice, privilegije i međudržavni sporazumi moraju biti slobodni od protivurečnosti. Zakonik fiksira pravni sistem datog perioda, skup privilegija odlikava privredni sistem dotičnog razdoblja a međudržavni sporazumi političko-pravne međunarodne odnose, ali ne u potpunosti i ne eksplicitno. Već postojeće, nesakupljene pravne običaje pre ili kasnije sistematizuje jedan zakonik, dok se privilegije i međudržavni sporazumi ne sakupljaju u ovom obliku. Formalno, darovnice i privilegije ne čine jedan tekstusni kompleks kao članovi u zakoniku, zato što je svaki deo samostalna celina. Dalje specifično povezivanje tekstova predstavlja obnova jednog istog poklona, privilegije, sporazuma: ponavlja se isti tekstus sa sve drukčijim pretekstusima i posttekstusima. Isto ovo se odnosi i na obnavljanje darovnice. Pisma, odnosno korespondencija čine, međutim, kompleks drukčijeg karaktera, koji se

razlikuje, kako od zakonika, tako i od obnavljanja privilegija i darovnica. Ona su najbliža prirodnoj usmenoj formi ljudske komunikacije i pokazuju srodne crte sa dijalogom, tačnije raspravom, ali pojedini komunikacioni akt partnera čini zaseban tekst.

Zanimljivo bi bilo ispitati vezu između tekstovnih kompleksa službenih spisa i književnosti, a s tim zajedno i istorijski razvoj tekstova. Od pojedinih pripovedaka u literaturi su se formirali nizovi pripovedaka. Od njih proishodi i srenjovekovna forma romana. Tu formu objedinjuje ličnost glavnog junaka, a ta ličnost može biti reprezentovana celim kolektivom. Drugi prethodnik ovom obliku u okviru istog žanra jeste hronika u kojoj hroničar ovekovečuje istoriju jednog grada ili naroda. U pogledu strukture pojedini zapis u hronici istovremeno predstavlja i pojedine tekstuse iz tekstusnog kompleksa, kao što je zakonski član deo zakonika. U književnim tekstovima, međutim, treba uzeti u obzir jedan noviji nivo formulacije, književni kod, a to predstavlja bitnu, osnovnu razliku.

Razvoj očigledno ide od kratkih tekstova ka obimnima. Pojedini zakon je u zakoniku predstavljao minimalan potpun tekst. Isto su to mogli biti i pojedini zapisi u hronici: sadržavali su, pored tekstusa i pretekstus odnosno posttekstus, ukoliko je za to postojala potreba. U tekstovnom kompleksu je to, međutim, nepotrebno. Tu ostaju samo pojedini tekstusi, obavezni minimalni delovi teksta, dok ceo tekstovni kompleks dobiva ili može dobiti pretekstus i posttekstus.

U analizi povelja nas će tekstovni kompleksi zanimati samo utoliko što otkrivaju ulogu pojedinih delova teksta, kao i zato što se u korpusu povelja nalaze i tendencije ka tekstovnom kompleksu.

O raščlanjavanju tekstova povelja prema pravilima diplomatike

1. 2. Pre nego što bismo pristupili analizi lingvističkih pitanja strukture tekstova povelja i razmotrili kako se ostvaruju pomenuta tri dela teksta u rečeničnim blokovima koji su međusobno tesno povezani, u složenim rečenicama i u labavo povezanim rečeničnim lancima, te kako se ovi vezuju jedni za druge, potrebno je da prikažemo raščlanjavanje povelja, odnosno pisama po pravilima diplomatike, pri čemu dominantnu ulogu neće imati forma, već pravna sadržina (o ovome v. Stanojević 1936).

Povelja se prema uzusu u diplomatiki može podeliti na sledeće delove: „*Protokol*, u kojem su uvodne i *Eshatokol* u kom su završne formule povelje, a u njenoj sredini su *Ekspozicija* i *Dispozicija*. Ova dva dela povelje čine pravu sadržinu povelje“ (Stanojević 1920, 117). U nastavku ćemo kvalifikovati pojedine delove povelje sa stanovišta diplomatike prema Stanojeviću; neće, naravno, biti reči o takvim pojedinostima kojima nije potrebno obja-

šnjenje što se tekstološke analize tiče — npr. o vremenu i mestu pisanja povelje.

Na početku povelja i pisama stoji *Invokacija* „prizivanje imena božjeg“ (Stanojević 1912, 69).

„*Intitulacijom* se naziva ime i titula one osobe ili vlasti koja izdaje povelju, potvrdu, naredbu itd.“ (Stanojević 1913, 110).

„*Inskripcija* imenuje ili pozdravlja u svečanom obliku osobu, kojoj se povelja izdaje ili akt piše. To je od prilike adres.“ (Stanojević 1913, 163).

„*Promulgaciji* je cilj da objavi svima, ili onima kojih se tiče, fakta izneta u povelji. Promulgacija se dosta često stapa sa Adresom, ili ga zamenjuje, ili se meša s njim. Ona je uvek dosta kratka.“ (Stanojević 1914, 230). Nije neophodno potreban sastavni deo povelje.

„Pomen one osobe ili onih osoba, na čiju je molbu učinjeno ono što se u povelji navodi, ili na čiju je molbu izdana povelja, naziva se *Intervencija* (*Peticija*)“ (Stanojević 1920, 79).

Salutacija se javlja uglavnom u prvom ili poslednjem delu pisama. To je zapravo pozdravna formula (up. Stanojević 1913, 200—201).

Za svetovne povelje manje je karakteristična i kasno se javlja *Arenga*, „uvod u povelju, u kome je, u opštim izrazima, motivisana pravna odluka, koja je u povelji izneta. Arenga treba da dokaže da je opravdano ono što je u povelji naredeno, i da dobije slušaoce ili čitaoce“ (Stanojević 1914, 192); „sa pravnog gledišta (je) bez ikakve vrednosti. Ona je samo ukras“. (Stanojević 1914, 192), npr. По неизреченному милосердию и челолюбию влѣки моему славаго ми Христа И по неизреченному и всемаститивному его призрению еже на гѣптвми. какоже и на пръвиль сѣтихъ и православнихъ црѣхъ такоже благолет¹ | по сѣго своему дѣла на гѣтво ми. (1387, St 120).

Do sada pomenuti delovi spadali su u *Protokol*. Osnovni delovi povelje su, kako smo već naglasili, *Ekspozicija* i *Dispozicija*.

„*Ekspozicija* je objavljivanje Promulgacije ili konzekvencija Arenge. U Ekspoziciji se priča ono što je prethodilo izdavanju povelje, prilike koje su uticale na izdavanje njeno, ili su je direktno izazvale. Arenga je opšta, Ekspozicija je specijalna motivacija. Ekspozicija sadrži indikaciju motiva, koji su izdavača naveli na odluku, da izda pravne odredbe, navedene u povelji. Zatim prilike, pod kojima je postala ta odluka, manifestovana odmah zatim u Dispoziciji“ (Stanojević 1920, 117). Mada je ovo veoma bitan deo, ipak često nedostaje, a može biti kraći ili duži. U darovnicama je takav slučaj sa molbom obdarenog, u potvrdama dolazi do pozivanja na stare povelje; u rešavanju spornih pitanja tu se navode istorija spora, procedura pri rešavanju itd... (up. Stanojević 1920, 118).

„*Dispozicija* je pravna sadržina svakog akta ili povelje . . . *Dispozicija* sadrži pravne odredbe, koje se iznose i utvrđuju voljom izdavača povelje“ (Stanojević 1920, 140).

Stanojević napominje: „*Ekspozicija* i *Dispozicija* su često izražene u jednoj rečenici, vezanoj kopulom, ili se *Dispozicija* javlja kao posledica i rezultat onoga, što je u *ekspoziciji* rečeno, te je vezana sa: *Stoga* . . . U opšte se može reći da je uvod u *Dispoziciju* po pravilu u vezi sa onim delom povelje, koji je pred njim, sa *Arengom*, *Promulgacijom*, *Intervencijom*, i, najčešće, sa *Ekspozicijom*“ (Stanojević 1920, 141). U Dubrovniku su karakteristični izrazi *Ekspozicije*: записати, утврдити, примити, обећати; u Bosni: дати, даровати, обетовати се, милост, вѣру, душу дати; u Raškoj: створити, записати, учинити, даровати милост, дати вѣру itd. (ur. Stanojević 1920, 142, 145, 149).

Mnoge povelje se završavaju *Dispozicijom*, ali u mnogima posle *Dispozicije* dolaze još izvesne formule koje imaju za cilj da bez ostatka osiguraju izvršenje pravnih odredaba. Jedna od najvažnijih formula je *Sankcija*.

„U *Sankciji* se obično naređuje, da svi poslušaju ono što je u povelji određeno, a zabranjuje se, obično uz pretnju, da se čini protivno onom što je naređeno; zatim se u *Sankciji* čine po nekad izvesna ograničenja, a rezervišu se prava izdavača povelje ili drugog koga. U *Sankciji* se zatim pominje lična obaveza za izvršenje onoga što je u povelji naređeno“ (Stanojević 1922, 1).

Sankcija može da sadrži *Zakletvu* i različite formule kazni — poena — (v. *Poena spiritualis*, *Poena temporalis*). Stanojević detaljno analizira izraze koji se najčešće javljaju, termine, npr. клети се (Bosna, Dubrovnik, Raška), обећавати се (Dubrovnik, Raška), присећи (Bosna, Raška), обетовати се, дати вѣру, клетву (Raška) — ur. Stanojević 1922, 5, 14, 27.

„Na završetku teksta povelje, posle *Dispozicije* i *Sankcije*, stavlja se *Koroboracija*. *Koroboracija* dolazi u svim vrstama povelja i u svima vremenima . . . *Koroboracija* je u stvari formula, kojom se potvrđuje i utvrđuje ono što je u povelji određeno i rečeno. Ona objavljuje sredstva, koja će povelji dati dokaznu vrednost i garantovati njenu avtentičnost. To je glavni cilj *Koroboracije*.“ (Stanojević 1923 a, 1).

„*Aprekacija* je kratka formula, obično jedna reč, stavljena gotovo redovno na kraju povelje, koja priziva blagoslov božji na povelju i na ono što je u njoj određeno“ (Stanojević 1923 a, 17), npr. *Amin*, *Amen*, „Bogu hvala“, te je tako pobožni završetak koji odgovara *Invokaciji*.

Nećemo analizirati ovde informacije o pisanju povelje koje se nalaze u *Eshatokolu* (*Mesto*, *Datiranje* i ličnost *Pisara*) i pojavljuju obično, mada to nije obavezno, u istoj rečenici (sve ili samo neke od tih informacija). U rečenici koja saopštava čin pisanja može se javiti *Odredba o pisanju povelje*,

naročito u raškim poveljama (up. Stanojević 1934, 31 i d). Ni *Potpis* ne zahteva detaljniju analizu.

Nabrajanje *Svedoka* neposredno posle Dispozicije ili posle neke vrste Sankcije takođe ne zahteva posebnu analizu sa stanovišta ispitivanja jezika (up. Stanojević 1923 b).

Pošto se budemo upoznali sa raščlanjavanjem pojedinih delova povelja prema pravilima diplomatike, razmotrićemo strukturu tekstova dubrovačkih, bosanskih i raških povelja služeći se terminima koji se u njima javljaju. Nakon toga će doći na red lingvistička analiza tekstova, koju smo izvršili pre prorađivanja Stanojevićevih studija i ostavili bez modifikacije, kako bismo sačuvali aspekte lingvističkog ispitivanja. Dva načina analize će ovako biti prikazana uporedo jedan za drugim. Detaljno konfrontiranje zahtevalo bi šire opisanje pozadine jednog i drugog, a u diplomatiji se i ne osećamo kompetentnim.

Na srpskohrvatskom jezičkom području (Raška, Dubrovnik, Bosna, Zeta, Hum) formulari su se oblikovali prema grčkim i latinskim uzorima i u njima su se mogla naći i zajednička formalna rešenja koja su uopšte bila karakteristična za povelje (up. Stanojević 1933 b 155—156).

Prema Stanojeviću (up. Stanojević 1933 b, 158—194), povelje se dele na sledeće grupe: (A) najraniji tekstovi iz Dubrovnika, Raške i Bosne; (B) razvijene varijante istih povelja iz XIII i XIV veka. Uvodeći znak * za označavanje novih delova teksta u poveljama, Stanojević daje sledeći pregled osnovnih vrsta izlaganja koje ove povelje sadrže:

Dubrovnik	Bosna	Raška
A. povelja iz 1238. god.	A. pov. iz 1189. god.	A. prva polovina XIII i XIV veka
1. Invokacija	1. Invokacija	1. Promulgacija
2. Intitulacija	2. Intitulacija	2. Inskripcija
3. Inskripcija	3. Inskripcija	3. Dispozicija
4. Zakletva	4. Zakletva	4. Poena temporalis
5. Dispozicija	5. Dispozicija	5. Svedoci (ne uvek)
	6. Aprekacija	6. Mesto (ne uvek)
	7. Pisar	7. Koroboracija (ne uvek)
	8. Datum	8. Datum (docnije)
		9. Pisar (docnije)
		10. Potpis

B. Od sredine XIII do kraja XIV v.	XIV—XV v.	B. Od sredine XIV v. modifikacija Eshatokola
1. Invokacija	1. Invokacija	
*2. Datum	2. Intitulacija	
3. Intitulacija	3. Inskripcija	
4. Inskripcija	*4. Promulgacija	
5. Dispozicija	*5. Peticija	
*6. Poena spiritualis	*6. Ekspozicija	
*7. Koroboracija	7. Dispozicija	
	*8. Svedoci	
	*9. Poena spiritualis	
	*10. Poena temporalis	
	*11. Koroboracija	Koroboracija
	12. Datum	Datum
	*13. Mesto	Napomena o naredbi za pisanje povelje
	14. Pisar	Mesto
	*15. Potpis	Datum

U dubrovačkim poveljama se od sredine XIII veka javljaju tri nova dela: Datum, Poena spiritualis i Koroboracija, ali nedostaje Zakletva. Krajem veka dolazi do izvesne modifikacije pod raškim uticajem (up. Stanojević 1933 b, 158—161).

Rane bosanske povelje razlikuju se od dubrovačkih samo po tome što im je kraj izrađen: Aprekacija, Pisar, Datum. U XIV i XV veku bosanske povelje postaju mnogo detaljnije. Dispoziciji prethodi Promulgacija, zatim slede Peticija i Ekspozicija, a i završetak povelja se modifikuje: Svedoci, Poena spiritualis, Poena temporalis, Koroboracija i Mesto zauzimaju mesto Aprekacije, dok Datum i Pisar naravno ostaju. Između početnog i razvijenog tipa bila je jedna manja varijanta, od 10 elemenata, u kojoj se pored elemenata iz početnih povelja već javlja Poena Spiritualis, Koroboracija i Svedoci, dok nedostaje imenovanje Pisara (up. Stanojević b, 168—172). Raški uticaj se oseća i u bosanskim poveljama.

U raškim poveljama je u početku važio dubrovački formular. Kasnije je nastala i uopštila se u XIII i prvoj polovini XIV veka A. varijanta, koja se sastojala od 10 elemenata i bila je komplikovanija nego dubrovačka A. ili B. varijanta ili bosanska A. varijanta, ali jednostavnija od bosanske B. Eshatokol se od sredine XIV v. modifikuje: Koroboracija, Datum, Naredba o pisanju povelja, Mesto i Datum (up. Stanojević 1933 b, 191—193).

Nećemo se zadržavati na analizi specifičnih varijanata povelja, kakve su, na primer, dubrovačke priznanice (up. Stanojević 1933 b, 1962), raške crkvene povelje (up. Stanojević 1933 b, 194), koje uglavnom predstavljaju jednu varijantu u odnosu na gornje. Ukratko ćemo, međutim, uporediti tipične formulare pisama (up. Stanojević 1933 b, 163, 172, 194):

Dubrovnik	Bosna	Raška
1. Intitulacija	1. Intitulacija	1. Intitulacija
2. Inskripcija	2. Inskripcija	2. Inskripcija
3. Dispozicija	3. Salutacija	3. Dispozicija
4. Datum	4. Promulagacija (retko)	4. Salutacija
	5. Dispozicija	5. Pisar (ne uvek)
	6. Koroboracija (retko)	6. Datum (ne uvek)
	7. Datum (retko)	
	8. Mesto (retko)	
	9. Svedoci (retko)	
	10. Potpis (retko)	

U delovima koji se stalno javljaju da se zapaziti prilična podudarnost: Intitulacija, Inskripcija, Dispozicija. Salutacija nedostaje kao zasebna formula u Dubrovniku, a različito joj je mesto u Bosni i u Raškoj. Datum koji upućuje na okolnosti pod kojima je pisan dokumenat nalazi se sa više ili manje doslednosti na sva tri pomenuta područja. Bosanska pisma sadrže još mnogo delova koji se retko javljaju, a u raškim pismima se ne navodi uvek Pisar.

Razumljivo je da je sastav pisama jednostavniji nego što je to slučaj sa poveljama koje važe kao službene isprave, da stoji bliže neoficijelnim oblicima saopštavanja, te je zato i jednoobrazniji. Optimalni delovi približavaju se poveljama: čine pisma tačnijim i verodostojnijim.

U nastavku ćemo analizirati jezičku strukturu ona tri glavna dela povelja, koja se posebno izdvajaju i u diplomatici. Ali diplomatika posebno vodi računa o pojedinim izražajnim formulama koje se pokazuju s pravne tačke gledišta relevantnim čak i onda kada se realizuju u jednom jezički uprošćenom iskazu (kao npr. Pisar, Datum, Mesto). Najmanja jedinica jezičke analize, međutim, u tekstu povelje jeste rečenica, koja se može javiti i u vidu složene rečenice, zatim u bloku međusobno tesno povezanih rečenica ili u labavom rečeničnom lancu. Formule Protokola i Eshatokola često odgovaraju pojedinačnoj rečenici, mada se mogu izraziti i većim brojem rečenica. Dispozicija se može sastojati od najmanje jedne rečenice, ali i od jednog izrazito dugog dela teksta.

O lingvističkom raščlanjavanju tekstova povelja

1. 3. Povelja se i u tekstološkom pogledu deli na tri glavna dela: na pretekstus koji u biti odgovara Protokolu, na tekstus, koji sadrži Dispoziciju, a ako se sastavlja kao poseban deo — onda i Ekspoziciju, i na posttekstus, u kojem se nalaze delovi Eshatokola. U daljem razmatranju ćemo pojedine delove teksta ilustrovati primerima.

U nesavršenoj varijanti pretekstusa pošiljalac i primalac se inkorporiraju u izlaganje saopštenja, poklanjanja: *пише крѣвѣт ми да е вѣдомо всакомѣ дало е крѣвѣт ми мѣсть дѣвровѣчамѣ: да си продаю вино безъ воде и медѣ ѡ шцѣнѣ • ѡ врьсковѣ ѡ трьгѣ крѣвѣт ми* (1219—28 St 4). Ceo pretekstus čini tu jednu organsku celinu, početak jednog bloka koji se nastavlja u tekstusu. Blok je međutim prilično labav i stoji na granici složene rečenice i realizovanje rečeničnog bloka. Tokom razvoja pretekstusa može se odvojiti imenovanje pošiljaoca i adresata od dela koji uvodi u tekst: *Главномѣ и вел'можномѣ ганѣ влѣкѣ вранковикю и гпги марѣ и нѣх сповомѣ грьгѣрѣ гюргю и лазарѣ и шталон нѣх дѣци коѣ се природе и шверетѣ ѡ гана влѣка ѡ владѣцагѣ дѣвровѣчкагѣ кнеза и ѡ все шпкине вѣ всемѣ любимо поздравленіе • ваша любовѣ да ѡзна какѣ намѣ прода Гмиль вашѣ челникѣ и срѣдцемѣ вѣрни ви слѣга сребра вашѣга седамѣ сатѣ и деветѣ десетѣ литѣрѣ фина сребра и меданѣ пѣхарѣцѣ златѣ и меднѣ ладницѣ златѣ.* (1396 St 145). Tu pošiljalac i adresat dospevaju u jedan obiman pozdravni deo (Salutacija) i odvajaju se od uvoda tekstusa. Ovakvo izdvajanje, isticanje adresiranja karakteristično je za pisma. Kako ona mogu biti i odgovori, pa se, dakle, tako nadovezivati na jedan drugi tekstus, mogu u svom sastavu imati i upućivanje na prethodne događaje, čak i kratko sažimanje njihove sadržine, iza čega sledi odgovor npr., posle pozdrava: *писаниѣ твое любовѣ примисмо по вашеѣ слѣзѣ и що наамѣ ваша любавѣ ѡписа и по нѣѣ порѣчи доврѣ разѣмѣсмо а що ваша любавѣ пише за радѣню нашѣ почтени приѣтелию то не видимо всемѣ свѣтѣ а и твоеѣ любовѣ крѣ не дѣвровникѣ словоѣно мѣсто* (1399. St 133). Tu se zatim autor datog odgovora poziva na glavne tačke pisma na koje se odgovara. U drugim slučajevima može se naići i na prikazivanje suštine pisma na koje se odgovara (posle pozdrava): *по родославѣ жѣпанѣ примисмо листѣ ваше любовѣ и разѣмѣсмо и такоѣе гоѣри намѣ на рѣчѣ реѣнни радославѣ и потомѣ примисмо ѡ ваше любовѣ доѣги такоѣигѣ листѣ • а крѣ пише ваша любовѣ да ви занемѣо дѣкѣте вашѣи любовѣѣ на то ѡговаѣмо* (1399. St 128).

Sastav tekstusa je složeniji nego sastav pretekstusa; čini ga rečenični lanac iz kojeg se izdvajaju rečenični blokovi. Unutrašnju organizaciju određuje poruka, koja ima jednu ili nekoliko glavnih i više podtačaka. Ono što

je važnije stoji ispred manje bitnog. Pojedine tačke su i same organizovane jedinice, ali se za druge vezuju labavije. Prvo ćemo predstaviti jednu ranu kratku povelju iz koje se može sagledati ceo tekstus: (pretekstus) пише крѣвѣт ми да е вѣдомо всакомѣ дало е крѣвѣт ми мѣсть дѣрвовѣчамъ: (tekstus, glavna tačka) да си продаю вино безъ воде и медь зъцѣнь • зъ врьсковѣ зъ трьгъ крѣвѣт ми (podtačka) ако се кто наиде продавъ вино с водомъ и медь прѣкъ зъцѣнь • да мѣ се все зъмѣ що има (sastavna podtačka) а за ине трьжники да не има печалин крѣвѣт ми • (vrsta posttekstusa). да имъ сеце не помете докъ стое зъ правѣ крѣвѣтѣ ми. (1219—28 St 4). Glavna tačka tekstusa se čvrstim lancem spaja s uvodom, podtačka je jedna složena rečenica uz koju dolazi sastavna podtačka kao zavisna rečenica. Subjektat potvrdnog posttekstusa je anaforska zamenica koja se odnosi na ceo tekstus. Ovakva je tipična struktura privilegija i u njoj se lako može videti organizacija tri dela teksta i samog tekstusa. U pojedinim delovima teksta sastavljanje rečenica u izvesnoj meri određuje i red reči.

U dužim poveljama ima više bitnih tačaka koje ističe isti poseban uvodni deo: И щце се швѣтънѣ ганъ краѣ Гтефанъ. (1387 St 87), što se u povelji od 1387. godine, iz koje je uzet malopredašnji primer, više puta ponavlja. U pogledu reda reči zanimljivo je to što sve ovakve tačke tekstusa počinju takođe glagolom, tako da se to javlja kao karakteristika celog teksta (npr. teksta maločas spomenutog). Tačke, naravno, ne moraju počinjati istovetnim glagolom, niti glagol mora biti u inicijalnom položaju: Ищце ш нимн сикози зъкъми цѣвми ... и потврѣди имъ цѣвми • законе • и повеле (1357 St 95), ali je u svakom slučaju karakterističan isti tip reda reči za rečenicu kojom se počinje posebna tačka.

Posttekstus se sastoji od tipizirane formule kojom se potvrđuje tekstus (Sankcija): тази-мъ вса потврѣдѣнѣ цѣвми симзи записаниѣ цѣва ми • (1362 St 100), а краљевѣство ми да сиюга николиже не потврѣи • (1378 St 81), а сизи миръ • и сизи швѣтъ • да сѣ никакорѣ никимѣре деломъ и никимѣре коньцемъ • да сѣ не рѣши • ни да сѣ подѣперѣ • нѣ паче да вѣде твѣрѣдъ зъ веки. (1240 St. 8), а ова anaforskom zamenicom ili imenicom sa zamenicom (миръ, обѣтъ) повратно upućuje na tekst. Ovakva anafora, međutim, dovodi do stvaranja posebnog konstrukcionog bloka pošto se, u stvari, odnosi na ceo tekstus. Sličan je i odnos kaznene formule prema prethodnim zbivanjima: кто ли дръзне и потврѣи сие слоѣ и швѣцаніѣ наше зъ које се смо обѣцали и записали • такови да приме на се и на свою дѣлѣ шне клетви које смо швѣи мы изрекли прѣдъ сѣмъ еѣлиюмъ (1378 St 81), i formula dokaza vrednosti: Я томъ милоѣтнийъ проѣвитаръ Филипъ (1385 St 110), а томъ съ свѣци франческо вальдела и лоринъ рицо и софредо нотаръ и миша и ма нико виликъ дикакъ сръпски. (1364 St 103), и драгашъ косачикъ вихъ селѣзи писаню милоѣтнийъ (1374

St 108). Formula datiranja povelje odnosi se takđe na ceo tekst: *створи се сина милость мисеца июня • њ • і • днѣ на доврѣши повелѣннемъ великаго гана гюргиа* (1374 St 108), и записа се сие словѣ *црѣвни Еъ лѣтѣ љс • ѡ • ѡ • ѡ • индикѣ тѣ* (1356 St 91). писано под *воковцемъ ѡ роцѣва сина вѣи лѣтѣ чѣдѣ лѣто мѣца первара ѡ днѣ* (1375 St 74). И сие записѣмо ниже широкаго врода *лѣшъ кѣди се днже срацимѣи и гюргъ и паде на мати кѣди идѣхъ на крапа мѣца генара. • зѣ • днѣ. и тон да е вѣрвано постависмо нашъ печать* (1368 St 105) и сию мѣтѣ записа и стврѣди *црѣвни на ривникѣ мѣца • ка • дне въ лѣтѣ љс • ѡ • ѡ • индикѣ тѣ* (1357 St 93). U znatnom broju slučajeva ovakve formule započinju pasivnim glagolom. Ako je glagol aktivan, anaforski objekat dolazi na prvo mesto. Rečenica koja počinje glagolom svedoči u neku ruku o tome da je ovakva formula uživala veću samostalnost u tekstu.

Posttekstus se, dakle, uglavnom sastojao od anaforskih formula identičnog karaktera, koje su povratno upućivale na tekstus, odnosno na tekst u celini. Ovako složeni posttekstus pojavljuje se u poveljama. Što se pisama tiče, ona su mogla biti zaključena jednostavnim pozdravom. Pozdravu, međutim, često prethodi jedna formula dokaza vrednosti koja se odnosi na prenosioca poruke: *и цо ви говоръ мон калѣгнеръ Никола вирѣнте га мон сѣ ричи. и дан би вѣъ зАравѣ.* (1353 St 70).

Realizovani rečenični blokovi u tekstu

2. Realizovanim rečeničnim blokovima nazivamo one rečenične informacije koje se na nivou površinske strukture ne ostvaruju u vidu složene rečenične konstrukcije već kao samostalne rečenice. Svaki blok se sastoji od najmanje dve rečenice, a jedna od njih je markirana: u njoj se nalazi anaforska zamenica, upitna zamenica ili partikula, glagol u imperativu ili s partikulom. Ovo je ujedno i obavezni deo bloka, koji ne može da stoji na nulatom stepenu, drugim rečima, ne može nedostajati. Anaforskoj rečenici može prethoditi ceo jedan deo teksta (kao što smo videli gore). Onaj deo upitnog kao i imperativnog bloka koji imenuje davaoca saopštenja odnosno adresata može nedostajati ako je davalac saopštenja odnosno adresat poznat iz situacije. Naši spomenici se odlikuju anaforskim blokovima, ali se mogu naći i blokovi imperativnog karaktera.

Podatke koji ilustruju realizovani *anaforski blok* grupisaćemo prema tome da li se anaforski elemenat odnosi na (1) imenicu, (2) rečenicu, odnosno rečenični blok; (3) na deo teksta ili tekst. Polazimo, dakle, od jedinica teksta. Red reči uzimamo u obzir samo unutar ovog okvira.

У анафоским реčenicama које се односе на именицу, а чине другу реčеницу блока, анафоски елемент је углавном објекат, реде субјекат. Анафоски субјекат стоји на почетку реčенице, а ред речи је SVO: *везъ пра-вѣде никто д имъ ница не испакости • оу коени ли се жоупѣ цю испакости • тази жоупа воли да да кривѣце воли да плати.* (apre 1321 St 40). Типична је позиција анафоске замењивачице на почетку реčенице, а ред речи је претежно OVS: *и ѡнѣзи ви земаю дава цѣвми да кстаъ ваша и кѣда вѣдете ѣ цѣтва ми да ви цѣвми запише ѡнѣзи земаю* (1362 St 102). Овде се оно што претходи првом помену објекта *ѡнѣзи ви земаю* налази у другој повелји, а други помен објекта *ѡнѣзи земаю* стоји на крају реčенице јер се односи само на претходну анафоску номиналну синтагму. Наилазимо чак и на ред речи OSV: *дрѣво тѣре имѣ се развине • на мори при земли краѣвѣли да се за ѡноси дрѣво никѣто не задеге ѡ властель • краѣвми ни ѡ велихъ ни ѡ малихъ* (1326 St 41).

Из набројаних примера може се видети како структура анафоских блокова није једноставна; да је таква, и да две проste реčенице следе једна за другом, настала би сложена атрибуtsка реčеница на површинској структури. Настајање атрибуtsке сложене реčенице спречава чињеница што главна веза двеју реčеница није атрибуtsка, него друкчија, нпр., условна, мада то није експлицитно: *• оу коени ли се жоупѣ цю испакости • тази жоупа воли да да кривѣце воли да плати.* (pre 1321 St 40) *дрѣво тѣре имѣ се развине • на мори при земли краѣвѣли да се за ѡноси дрѣво никѣто не задеге ѡ властель • краѣвми ни ѡ велихъ ни ѡ малихъ* • (1326 St 41). Ако је услов експлицитан, а анафоска веза секундарна: *ако ли се шѣрѣтѣ кто • зѣмѣ посланиѣ • цю любо ниѣ • ѣ зѣмѣли цѣвми • все този да плати цѣв ми • ѡномѣзи комѣ вѣде цю зѣто а тогази кривца • да нице цѣ ми* (1357 St 94), *ако ли комѣ вѣде дѣвровникѣ с коимѣ годѣ властелинѣ цѣва ми • за тѣзи сваѣс да не ратѣю* (1362 St 100), онда смо већ suočени са сложеном реčеницом. Повезивање анафоских реčеница у чврсту реčеницу може да спречи околност што су one same чланови комплексних јединица, какав је следећи пример: *цю се шѣрѣтаю люѣни цѣвми • кои вѣдѣ пршли ѣ стонѣ. потоли кѣди га не даль дѣвровчанѣ ѣнѣ цѣв стопочивши роѣнтель цѣвми тѣзи люѣни цѣвми • дѣвровчанѣ да ѡженѣтъ* (1357 St 95). У горњем (1326 St 41) примеру поред тога постоји и коплативна паратакса. Коначно, сложена реčеница не може настати ако је претходна информација на коју се реčеница надовезује у другом тексту, up. пример горе (1362 St 102).

Рекapитулirајући до сада реčено, може се установити да се анафоски блок дубинске структуре примарно реализује у сложеној реčеници; секундарно, као реализовани блок јавља се само тада на површини ако неки момент не омогућује настајање сложене реčенице. Анафоска веза може да следи другу

vezu (npr. uslovnu), ali je moguće da posredstvom one prve nastane čvršća celina, tj. složena rečenica. Anaforska veza koja je eksplicitna zato je bitnija od formalno neizražene (npr. uslovne) veze. Štaviše, u poređenju sa eksplicitno naporednom vezom njen podređeni karakter, koji označava vrstu čvršće veze, može se shvatiti kao prednost.

Pretežan broj anaforskih rečenica koje se odnose na rečenicu odnosno rečenični blok nalazi se u tekstu i ukazuje na tekstus. Anaforska zamenica većinom stoji na početku rečenica, ali to nije obavezno: *вѣдѣнѣ мѣмо дѣвровникѣ мѣмоводе ихѣ всаки дѣнѣ и нашѣми шчѣми този видѣмо* (1397 St 184), *иерѣ ти смо ми цѣринѣ вѣзели ѡ масла вѣѣ не вѣѣ ми ѣ томѣ не знамо нишорѣ* (1369 St 112), *а сѣди нѣколици ѡ нашѣхѣ трѣговѣцѣ пошани сѣ пѣтѣ подѣкѣчлатѣ да тѣдѣзи прогю ѣ сѣвѣнѣ иерѣ воинскими вѣсанѣцѣми не могосѣ и нѣдѣѣ проки тогѣ ради молимо гѣтѣво ви* (1396 St 182). Anaforska zamenica se u prva dva primera odnosi na prostu, a u trećem na složenu rečenicu. Ovakav obrt je čest u razrešnicama: *(да знатѣ) иерѣ дрѣжалѣ трѣгѣ цѣвѣми марко василѣвѣникѣ и братѣ мѣ матѣ и степѣ жѣрговѣникѣ трѣгѣ вѣвѣврѣски и трѣгѣ прѣзрѣнски да цѣвѣми ихѣ разложи и нагѣ ихѣ правѣхѣ не оставѣ ни ѣ чѣмѣ крѣви цѣвѣми да вѣсемѣ ихѣ освѣбѣди цѣвѣми и вѣчинѣхѣ мѣтѣ и повѣлю по законѣ по вашѣмѣ* (1348 St 58). U navedenom primeru *вѣсемѣ* se odnosi na ceo prethodni deo tekstusa, mada je tekstus veoma kratak. U dva poslednja primera ovako povezanih rečenica je uzročna veza, koja je u prvome i izražena odgovarajućim predlogom, a u drugome nije eksplicitna, ali i nije čisto uzročna budući da ima i posledičnu nijansu. U jednoj drugoj razrešnici uočljivo je proširivanje sadržine anafore, koja na kraju obuhvata ceo tekstus kao i u prethodnom primeru: *(да знатѣ) разложишѣ никола лѣкарѣвѣникѣ марѣнѣ дрѣжѣникѣ и дѣмонѣ голѣвѣникѣ ѡ трѣга вѣвѣлонѣскѣвѣга цѣ ми дрѣжашѣ за ѣбѣ годишѣ и вѣсе ми исплатѣшѣ и не вѣсташѣ ми ница дрѣжѣни цѣтѣми и за то имѣ цѣтѣми записѣ повѣлю како ѣ по законѣ сѣ вами* (1347 St 57), *вѣсе* se tu odnosi na prethodnu rečenicu, dok se *зѣто*, koje se može tumačiti i kao sekundarni objekat, odnosi na sve što ovome prethodi.

Na ovaj način smo došli do takvih anaforskih veza koje se odnose ne samo na rečenicu ili rečenični blok već na ceo tekstus, mada je tekstus bio veoma kratak — svega nekoliko rečenica. Potvrdne, kaznene, one što sadrže anatemu, zatim formule dokaza vrednosti posttekstusa odnose se na ceo tekstus koji je često veoma dug. Primere smo već izložili u prethodnoj podtački, pri analizi delova teksta, a ovom prilikom ćemo egzemplifikaciju ove pojave dopuniti i sledećim: *И на то више писанно прѣсѣгохѣ азѣ рѣчѣни краѣ...* (1392 St 174), *вѣсемѣ ѣомѣ да ви цѣвѣми вѣтѣрѣди и записѣ како да вѣдѣтѣврѣдо до вѣѣки и вѣказѣ всѣ да ви цѣвѣми испѣлни и сѣврѣши на бѣзѣ и на*

вѣрѣ цркви (1362 St 102). U drugom navedenom primeru imamo dvostruko povratno upućivanje u posttekstusu.

Na tekstus se, međutim, može upućivati ne samo unazad iz posttekstusa, već i unapred iz pretekstusa: сиковѣ матѣ створи кралевѣство ми властеличкѣмъ дѣвровѣчькимъ • да гредѣ съ трѣгомъ ѣ землѣ кралевѣства ми • и (1219—28 St 3). U ovakvim prilikama o tekstusu se uglavnom referiše imenicom. U slučaju da je tekstus duži, u njemu se obrazuju posebne tačke na koje je takođe moguće upućivati unapred: И ѣ снѣзи се швецанинѣ швецѣ се кралевѣство ми властелемъ дѣвровѣчькимъ да има ходити дѣвровѣчьки трѣгъ и трѣжци своводно (1378 St 79). I same te tačke mogu tom prilikom biti imenovane unapred (швецанинѣ), mada to nije obavezno.

Datiranje, koje smo ilustrovali primerima u prethodnom odeljku odnosi se redovno na ceo tekst. Sada ćemo napomenuti samo toliko da se tu najčešće istovremeno imenuje vrsta teksta koji se datira: ꙗко се снѣ по вели въ лѣто ꙗ • с • ѡ • ꙗ • ѡ • ꙗ • мѣца новѣра • ꙗ • днѣ ѣ рѣтѣ (1379 St 109). Ovakvo imenovanje nije, doduše, obavezno: писано под вѣковѣмъ ѡ роци Авдѣ снѣ вѣки лѣтъ чѣбѣ лѣто мѣца перѣара ꙗ днѣ (1375 St 74).

U dosadašnjim primerima nalazile su se uglavnom anaforske zamenice, zamenice s imenicom, pretežno kao objekatski odnosno subjekatski dodatak. Upućivanje se, međutim, može vršiti i anaforskim imeničkim adverbijalom, odnosno adverbijalom nominalnom sintagmom: и придоше на Кожал брег, од ту идоше с того брега долу (1275 Š 18—19), а комун пулски с Мотморанци и Раклани и Барбанци на стран беху одступили, и тако се мею собу преговораху; (1275 Š 36), а тѣ имѣ милостѣ ѣчини кралѣство ми къди приде лѣкарѣ михѣловикѣ; и перѣ гонславикѣ; а ѣ то време вѣше кнезь ѣ дѣвровѣчнице маринѣ жѣрѣжи. (1289 St 36). Оно што prethodi može biti dato u vidu jedne ili više rečenica.

I realizovanje imperativnih blokova koji se nalaze u dubinskoj strukturi obično biva u složenoj rečenici čiji je drugi deo imperativnog karaktera: (ѡ) мѣ не вѣла вѣша млѣтъ нарѣчила на прѣвѣстинѣра и на трѣпка да мѣ платѣ (1399 St 476), и колико вѣдѣ господарѣ шѣонзи земли приморскои коѣ не ѡколо дѣвровѣчѣ да ми даю вѣстеле дѣвровѣчки дохѣльѣ (1373 St 107) itd. U prvom primeru se u prethodnom tekstu nalazi informacija, а u drugom rečenica koja казује stanje. Između imperativnog bloka i rečenice nalazi se nepotpuno formirana složena rečenica: дадо ѣ крѣвѣт ми млѣтъ дѣвровѣчѣмъ: да си продаю вино вѣзѣ воде и медѣ ѣ шѣкнѣ ѣ вѣрѣковѣ ѣ трѣгѣ крѣвѣт ми (1219—28 St 4), која u datom slučaju стоји на граници pretekstusa i tekstusa повелје, а njen други deo садржи привилегију. Nastajanje složene rečenice могу спречити одређени фактори — а то се могло видети u slučaju односне rečenice — као што је стављање u прѣви

plan naporedne veze: ако се кто наиде продавъ вино с водомъ и медь прѣвъ ѿцѣнкъ да мѣ се все ѡзмѣ що има а за ине тръжнике да не има печалмъ крѣгѣтѣ ми да имъ себе не помете докѣ стоѣ ѡ правѣ крѣавѣтѣ ми. (1219—28 St 4). Prvi deo citata koji predstavlja pretežni deo tekstusa maločas pomenute povelje čini složena rečenica. Ona sadrži jednu uslovnu rečenicu s veznikom ако, a na nju se kao na ono što prethodi vezuju dve poslednje rečenice s veznikom а.

Za tekstus povelja veoma su karakteristične imperativne rečenice, što je razumljivo, jer one sadrže privilegije, naredbe. Naredbe su uglavnom vezane za uslov, a njihovo oblikovanje se vrši pretežno u složenoj rečenici koja sadrži uslovnu sporednu rečenicu. Takve složene rečenice dosta često nisu potpuno formirane. Uslovni veznik može izostati, a vezivnu funkciju može preuzeti partikula да. Pogledajmo, recimo, jedan karakterističan deo teksta: и кон тръговѣць кѡпи конѣ на тръгѣ и плати за нь ѿѡинѣ да реѣ ѿѡиниѣ дѣшомѣ ере иѣ тогази конѣ кѡпили и за неѣ платилѣ ѿѡинѣ а тати не зна да мѣ за този скода нѣкътъ. Tu je prva uslovna rečenica neoformljena, glavnu rečenicu modalnog karaktera uvodi да, iza nje dolazi jedna prava objekatska rečenica i jedna potencijalna posledična rečenica s partikulom да, zatim sledi pravilna uslovna rečenica: ако ли га такози не ѡправи ѿѡиниѣ да да своде ѡ кога иѣ кѡпилиѣ. Na kraju dolazi jedan fragmenat teksta sličan prvome: а кон люво тръговѣць доведѣ конѣ кѡпиви ис тѣге землѣ а познаю се да се каине тѣзи тръговѣць семѣдоѡги ере га иѣ кѡпилиѣ ѡ тѣгеи земли и не зна тати ни гвсара да не даи скода за този (1357 St 95). Ovde u glavnoj modalnoj rečenici stoji anaforska zamenica i upućuje na neodređenu zamenicu кон люво, čime prvu rečenicu približava subjekatskoj a ne uslovnoj rečenici. Poslednju rečenicu i ovde uvodi veznički elemenat да.

Formalna problematika uslovno-imperativnih blokova je prostija nego anaforskih, ali su osobenosti njihovog javljanja u tekstu veoma raznovrsne. U navedenim slučajevima su uslovni blokovi stajali u tekstu, odnosno na granici pretekstusa i tekstusa, ali su se mogli javiti i u obimnim posttekstusima. ... и с права срца есмо присегли нашомъ вѣромъ и дѣшомъ и нашего ѡца и родитѣлѣ нашихъ... да створило и свршило и тврдимо ѡ ксе писано ѡ си он повеи и да наша днѣа и нашн послѣднн и наши властѣле и всаки нашъ чловѣкъ сврши и не смете сие писанье а ми више писани да си не поречемо ни потворимо семѣи запнѣанью (1391 St 126). U navedenom primeru prvo да uvodi sporednu rečenicu, a drugo да stoji u jednom delu koji se zapravo priključuje ovome, ali je osamostaljen i počinje veznikom а.

U dosadašnjoj analizi smo ispitali rečenične blokove kao organske delove teksta. Realizovani rečenični blokovi obrazuju se tada kada se reče-

nice koje se vezuju jedna za drugu nisu organizovale, odnosno nisu se mogle organizovati u složenu rečenicu, mada su za to stajali na raspolaganju izvesni anaforski ili drugi elementi za vezivanje. Ovakve smo jedinice nazivali realizovanim blokovima. Njihovu specifičnu varijantu čine takve anaforske tvorvine u kojima je ono što prethodi duži deo teksta, te stoga zaista realizovani blok ne može ni nastati. U tekstu, u prvom redu u tekstusu, mogu se, dakle, izdvojiti složene rečenice i realizovani blokovi kao dve varijante međusobno povezanog bloka u dubinskoj strukturi. Složena rečenica, međutim, može sama da bude deo jednog bloka koji obuhvata veći deo teksta. Ona takođe može sačinjavati integralni deo kakve složene rečenice. Sam blok može da bude sastavni deo jednog većeg od sebe bloka, up., recimo, već navedenu rečenicu: и кои тръговъць • кспн коѣ тръгъ • и платн за нь цѣинъ која је уводница једном imperativnom bloku čiji drugi deo sadrži još i tri sporedne rečenice: да реѣ цѣиникъ дѣшѡмъ • ере кѣ тогази коѣ кспилъ и за неѣ платилъ цѣинъ • тати не зна. Sve ovo, međutim, prethodi jednom novom bloku koji se ovako zaključuje: да мѡ за този свѡда нѣстъ. (1357 St 94). S druge strane, tekst povelje nije organizovan tako da bi otkrivao neku hijerarhiju blokova u tom smislu što bi tekstus nastajao po principu stvaranja sve većeg i većeg bloka koji će se na kraju u celini izjednačiti s tekstusom. I pretekstus i posttekstus mogu svaki za sebe biti po jedan blok. Tekstus bi samo u slučaju da je povelja vrlo kratka mogao biti jednak jednom bloku. Ali se čak i tako kratka povelja kao što je, na primer, ona sa oznakom (1219—28 St 4) sastoji od nekoliko povezanih blokova.

O rečeničnom lancu koji obrazuje tekstus

3. Tekstus, kao što smo maločas naglasili, nije neka vrsta „super bloka“, već lanac blokova i rečenica. Dok je za blok karakteristična hipotaksa, dotle lanac karakteriše parataksa u onom smislu reči u kome se takav termin može uopšte primeniti na srednjovekovne povelje. Srednjovekovni slovenski, ali i ne samo slovenski tekst, osobito tekstus, uglavnom je relativno kratak, te se tako formalno ne raščlanjava na paragrafe, odeljke, Nedostaje, dakle, prelazna, srednja jedinica između bloka i tekstusa, pa se i tamo obrazuje lanac gde bismo ga mi, međutim, prekinuli.

U dosadašnjem izlaganju nije bilo lako prikazati ni obrazovanje blokova, a ono je i oblički lakše uhvatljivo, mada smo se čak i tu suočili s dosta divergentnim, rasplnutim konstrukcijama. Strukturu celine tekstusa, priznajemo, nećemo moći prikazati dovoljno detaljno. Ograničićemo se na svega nekoliko ilustracija.

Kao što smo i ranije činili, izabraćemo jednu kraću povelju u kojoj se lakše da pratiti način konstruiranja tekstusa. U originalu veliko slovo ističe nove tačke, koje bi mogle biti i posebni paragrafi, mada bi ovakav odeljak bio veoma kratak. (Tamo gde tekst počinje velikim slovom, uzećemo novi odeljak.) **КЛѦНЪ ВИ СЕ ВЕЗЪ ВСАКОГА ПРОПАДЪСТВА: ККОРЕ ДА ВИ СМЪ ПРИНАТЕЛЪ И МОКЪ ДЪТЬ ДОКЪ СТЕ ПРАВИ.**

И АКО КТО ВАШЪ ВРАГЪ ПРИВЕКЪНЕ С МОЮ ЗЕМЛЪ ДА ВИ ГА ДАМЪ АКО ВИ ИМЕ ШО ПАКОСТИТИ ИЗ МОЕ ЗЕМЛЕ:

И ДА ГРЕДЪ ВАШИ ЛЪДИЕ ПО МОЕИ ЗЕМЛИ СЪ ТРЪГОМЪ ВЕЗЪ ВЪСАКЕ БОКЪНИ.

И ДА ИМЪ НЪК НИКДЕ Силе: НЪ ДА СИ ПРОДАЮ И КЪПЮ СВОБОДНО: А ШО Е ЗАКОНЪ ТРЪЖНИКОМЪ С МОЕИ ЗЕМЛИ ДА МИ ДАЮ:

И ДА НЕ ЕМЛЕ СРЪВИНЪ ВЛАХА ВЕЗЪ СЪДА: НЪ АКО СЕ ВЪНИ КРИВИНА, МЕГЮ ФРАДОМЪ И МОШЕВЪ ЗЕМЛОВЪ: ДА СЕ СТАЮ СЪДИЕ ГДЕ Е ЗАКОНЪ. И ДА ИСПРАВЛЯЮ. А ДА НЕ ИЗМА (oko 1215 St 3).

Pojedine tačke uvodi ovde veznik **И**. Problematična je samo značenjska motivacija tačke koja počinje trećim **И**, ali je **И** ipak i tu svakako potrebno. Neke tačke se sastoje od pojedinih „složenih rečenica“ u kojima je pored subordinacije moguća i suprotna koordinacija. Ispravnije je ovakve jedinice smatrati čvrstim lancima u poređenju sa labavom lančanošću odeljaka. Struktura ove kratke povelje je izvanredno jasna i pregledna. Informacija joj je tipična, a u pogledu strukture može se prihvatiti kao obrazac. Ta njena struktura, naime, nazire se i kod drugih obimnijih i zapletenije pisanih povelja (kod kojih je, uostalom, po pravilu drukčiji sastav razrešnica i pisama). Karakteristično je u ovom slučaju i to kojim gramatičkim oblikom otpočinju nove tačke. U obzir dolazi glagol ili objekat koji je reprezentovan bilo određenom, bilo neodređenom, odnosno opštom zamenicom.

Prilikom analize tekstusa uočeno je da se i u dužim poveljama ističu određene tačke tekstusa koje sistematski slede jedna drugu, mada grafičko rešenje, kao što je npr. upotreba velikog slova, nije svaki put dosledno. Pored već prikazanog reda reči koji počinje glagolom, mogu se naći i tačke kojima su na početku i prilicke oznake za mesto i vreme: **И СЪДА С УВОН ВРЪМЕ ВЪ СВОМЪМЪ МЛТЮ ВМНОЖИ ГОСПОДСТВО НИГУВО (1387 St 86)**. Njih ovde motiviše ono što prethodi, a to je u ovom konkretnom slučaju: **Бре въ старѣхъ врѣменъ въ конѣхъ нѣкѣ паметара • възда вѣла несть срѣчана любовь права • добра вола. крѣпнѣ мѣръ и тврѣла признавъ Мегю прѣвнсокого • и възможнѣга • гана гана Стефана тврѣтка... И мегю опѣинѣ и властели и людѣе града дѣвровнѣка.** Naredna tačka povelje o kojoj je reč počinje anaforskom zamenicom adverbijalne funkcije: **Твган ради вѣшнѣ рѣчнѣ ганъ Стефанъ краї и и опѣина • и властели и людѣе града дѣвровнѣка • хштеѣи и жалѣеѣе покрѣпити и потврѣдѣти старѣ любовь • и признавъ увон шо не нѣже писанъ**

едноу срѣце вѣтвоваше и потвѣдѣше. Iza toga dolaze dalje tačke koje raščlanjaju tekstus. U njima se ponavlja i formula obećanja: И шце се вѣтѣше гѣнь краѣ Стефанъ с правѣмъ срѣѣцемъ любѣти вѣаршвати и вранѣти своишѣ силшѣ и воиншѣ граА и прѣдѣградѣи и людѣи, te dalje, na početku nove tačke: И шце вѣтѣшеть се гѣнь краѣ да шнь своишмъ глакомн и своими властели хѣше на тѣи прѣсеѣи и потвѣдѣти, a posle kraljevog obećanja dolaze obaveze Dubrovčana: И шце вѣтѣшеть се шпѣнна · граА дѣбровнѣка · гѣнъ Стефанъ краѣ · ако се слѣчи вѣѣме · да ви шнь... U tačkama dugih povelja može se, dakle, ponoviti uvodni glagol kako bi se raščlanjavanje učinilo jasnijim.

U dosadašnjem izlaganju prikazali smo osnovni sastav, odnosno raščlanjenost tekstusa i podelu na tačke prema smislu. U prvoj pominjanoj kratkoj povelji pojedine tačke su bile veoma kratke. Sačinjavala ih je pojedinačna složena rečenica. Tačke u dužoj povelji mogu biti i obimnije, kako u pogledu dužine, tako i što se broja rečenica i njihovog sastava tiče, mada većina sledi gore navedenu konstrukciju tačaka kratke povelje. Ako tražimo okosnicu tačke, naći ćemo lance povezanih naporednih složenih rečenica, blokova. Evo te „okosnice“ koja u pomenutoj povelji sledi posle onoga što je prethodno ovde već citirano. Ona je, u stvari, niz kratkih rečenica: И шце вѣтѣшеть се шпѣнна · граА дѣбровнѣка... · ако се слѣчи вѣѣме · да ви шнь гѣнь краѣ... хотѣлъ доѣи ѝ градъ... да не воанъ и да може доѣи... а изъ граА на свою волю свободнѣ поѣи... Sve te sintaksičke celine obrazuju jednu višestruko složenu rečenicu. U ovom sledećem primeru izložene su fundamentalne rečenice gotovo najduže, pola strane duge tačke: и шце се вѣтѣше градъ дѣбровнѣкъ... да гѣна краѣ Стефана... ѝ градъ дѣбровнѣкъ дрѣжати... Оставише и сѣхранѣвѣше вѣѣрѣ ѝ чѣсть · племенѣте наше господи... · кралице марѣи ѝ грѣске... ако вѣ се вѣѣме слѣчило тѣре гѣгѣ марѣи кралицѣ ѝ грѣска вѣла ѝ свою власть и... ..ви... искала · гѣна краѣ Стефана... а ѝ шнои вѣѣме · гѣнь краѣ Стефанъ... вѣлъ ѝ дѣбровнѣкъ тѣда се вѣтѣше шпѣнна · дѣбровачка... да мѣ да рокъ правъ и подшвнъ какѣ до рѣка може шнь гѣнь краѣ Стефанъ поѣи изѣѣсти · изъ граА дѣбровнѣка · гѣѣ люво ни · мѣ гѣдѣ вѣде... Яко ли вѣѣ наша гѣгѣ марѣи... како не рѣѣнѣ тѣрала искала · гѣна кралицѣ Стефана · ... прѣѣге него ли вѣѣ шнь вѣѣзѣл ѝ дѣбровнѣкъ · тѣдан шпѣнна · и градъ дѣбровнѣкъ да не дрѣжанъ приати ѝ градъ · гѣна кралицѣ Стефана · ... (1387 St 87—88). U ovakvom tekstu posle uvodne rečenice slede dve kompleksne složene rečenice za koje je karakteristično prisustvo uslovnih sporednih rečenica.

Dva gornja primera ne predočavaju sve mogućnosti oblikovanja povelje-tekstusa, ali to nam i ne može biti cilj. Sledeći primer ipak veoma podseća na raniju povelju iz 1215. godine. Tu se ne fiksira neki obični ugo-

vor već međunarodno, običajno pravo između dve zemlje, te zato takav tekst dobro ilustruje sličnost između ovakve povelje i zakonskog teksta. Mi smo logičke celine, tj. pojedine tačke, prikupili u posebne paragrafe kombinovane s oznakom tačke u povelji-tekstusu i tako ih donosimo. Rečenice smo mestimično skratili (1387 St 120—1):

§ 1.1. И ако се зчнѣи коня пра • мегѣ дѣвровчани И сръбѣи • да се постави полвина сѣди дѣвровачкиѣ • а Половина сръбѣѣ • да се прѣд ними прѣ • и да не • поршта дѣвровчанинѣ негова дрѣжина дѣвровчане кои сѣ шнаези. Или кои се нарѣ дѣвровчане з наближенѣѣ | местѣ

§ 1.2. ако ли взѣхутѣ швои сведочѣѣ кои се прѣ • да поставе полвинѣ дѣвровчанѣ а полвинѣ сръбѣѣ • а ѡ онехѣи сведокѣ да не вольѣ повеки ниеднѣ

§ 1.3. ако ли взимаю прѣ саси дѣвровчани • такоге прѣ да се сѣде • како и сръбѣѣ • полвина сасѣ сѣдин а полвина дѣвровчанѣ

§ 1.4. И да не позива сръбинѣ • дѣвровчанина на сѣдѣ никамо | тѣмко прѣд шѣези сѣдиѣ • такогѣ • и сасинѣ да се прѣ дрѣдѣ шѣемизи сѣдити. а да се не мѣче прѣдѣ гѣтѣми • | ни прѣдѣ кефалию.

§ 2.1. И ако кои дѣвровчанинѣ кѣли коня • И шногази коня ако зхвати сръбинѣ • или сасинѣ • | и рѣе зкраден ми не • Или гѣшен да се ѡкльѣ дѣвровчанинѣ • како не светѣца шѣомѣзи кобѣю • ни гѣсе ни татѣе • | не га не кѣпнѣ

§ 2.2. ако вѣде драгѣ сръбинѣ • взети свога кобѣя • Или сасинѣ • що вѣде даль дѣвровчанинѣ за шногази коня • | този да мѣ вратѣ а коня личнега да не вольѣ здрѣжати

§ 3.1. И гдѣ стане дѣвровчанинѣ на станѣ • ако вѣде шѣѣ • | прѣге сталь нѣ шѣ(ом)зи станѣ • да не вольѣ сръбинѣ стати шнаези вѣзѣ негова хѣтѣниѣ.

§ 4. и кои годѣ | дѣвровчанинѣ иде... или с тѣгнѣѣ по трѣговеѣѣ (и)ли т... ино... ли како имѣ не внѣѣ законѣ прѣге • | з прѣке гѣе и з цѣа стефана • такози и... да имѣ не законѣ • и що да дѣвровчанинѣ... (с)воѣ иманиѣ • | з вѣрѣ ако мѣ за... (с)рѣинѣ и рѣѣ неси ми даль да рѣѣ дѣвровчанинѣ свошѣѣ вѣроѣѣ. И да ш... шомѣ не даль довитѣѣ • | да мѣ плакѣ (Ovaj „paragraf“ se eventualno može rastaviti na dva dela; novi bi počinjao sa шо.)

§ 5. и кѣде идѣ дѣвровчане поѣемли гѣт ми с трѣгѣмѣ • гдѣ га звиѣ гѣса • или ако га покѣрадѣ з сѣѣ да имѣ плакѣ • шѣолинѣ що имѣ взме гѣса • и що имѣ зкраде • акочи школина не плати да плати гѣпте ми ако имѣ взме

§ 6. И да не • | намета дѣвровчаномѣ р трѣ говѣѣ гѣитѣми

§ 7. И конѣ и двѣровчанинѣ забавиницѣ ѡ новшѣхъ брѣ... тѣзи да зигѣ градѣ и да чѣва ктоли ѡ гостиѣ и несѣ се забавинѣли да имѣ не на квѣи ѡ шо имѣ гѣе.

§ 8. И акоѣе развене дрво двѣровчко ѡ приѣорию./ ѡ вл аднию гѣтвми кон и закоѣхъ вилѣ за този ѡ праве гпѣе и ѡ цѣа стефана тѣзи закоѣхъ да еѣтъ и сѣан. Povelja dalje sadrži još četiri odredbena člana. Smatramo da se iz primera može lepo uočiti, kako konstrukcija povelje — tekstusa, tako i njeno slaganje sa zbirkom zakona. Razlika prema zbirci zakona je više u sadržini: kaznenih sankcija ovde dosledno nema, dok ih u zakonskim članovima po pravilu ima, mada nisu obavezni. Veza rečenica u pojedinim „članovima“ i tačkama identična je sa vezom u gornjoj povelji: u pitanju je složena rečenica sa više subordiniranih i koordiniranih rečenica.

U dosadašnjem razmatranju strukture tekstusa nastojali smo da, uz egzemplifikaciju dobro oformljenih delova teksta, prikažemo principe organizovanja te strukture. Logičko-gramatičku okosnicu teksta nije, doduše, uvek moguće tako jasno uočiti kao u primerima koje smo mi ovde navodili. Mi smo ovde analizirali samo jednu vrstu povelja, povelje u najužem smislu reči. O sastavu otpusnih listova već je ranije bilo govora. Tu se, uostalom, radi o tekstovima znatno prostijim po sastavu, odnosno znatno preglednijim (ovo poslednje ukoliko se imaju u vidu pisma). Stoga se mi na takvim tekstovima ovde nećemo zadržavati. Napomenućemo još toliko da ono što smo nazivali ovde tačkama reprezentuje neku vrstu nižih jedinica teksta. Redosled tih nižih jedinica, odnosno poredak unutar njih, određuje logička struktura teksta u celini. A ako je reč o opisivanju izvesnih događaja, onda postaje relevantna i hronologija.

Preveo sa mađarskog
Josip Buljovčić

Laslo Deže

L I T E R A T U R A

- Deže, L. 1962. 1967. *O sintaksise ukrainskih gramot.* Slavica 2. 55—83; 7. 3—26.
 Deže, L. 1971. *Tipološka razmatranja = Kontastivna gramatika srpskohrvatskog i mađarskog jezika.* Novi Sad 1971.
 Deže, L. 1972. *Nekatoryja asablivasci skladr.azaležnych skazau belaruskich gramat XIV—XV sist.* Belaruskaje i slavjanskaje mevažnaŭstva. Minsk. 1972, 122—131.
 St — Stojanović, Lj. *Stare srpske povelje i pisma,* knj. I. Beograd, 1929.
 Starojević, St. *Studija o srpskoj diplomatiji.*

1912. I. Invokacija. Glas SKA 90. 68—113.
 1913. II. Intitulacija. III. Inskripcija. IV. Salutacija. Glas SKA 92. 110—209.
 1914. V. Arenga (Proemium), VI. Promulgacija (Notifikacija). Glas SKA 94. 192—262.
 1920. VII. Intervencija (Peticija), VIII. Ekspozicija (Naracija), IX. Dispozicija. Glas SKA 96. 79—152.
 1922. X. Sankcija. Glas SKA 100. 1—48.
 1923 a. XI. Koroboracija. XII. Aprekacija. XIII. Potpis. XIV. Dijak, gramatik, notar, kancelar, nomik, logofet. Glas SKA 106. 1—96.
 1923. b. XV. Svedoci. Glas SKA 110. 1—25.
 1928. XVI. Pečat. XVII. Datiranje. Glas SKA 132. 1—57.
 1933. a. XVIII. Kancelarije. XIX. Naredba za pisanje povelja. Glas SKA 156. 41—75.
 1933. b. XX. Sastavljanje povelja. XXI. Pisanje povelja. Glas SKA 157. 155—249.
 1934. XXII. Nazivi povelja. XXIII. Odnosi raznih momenata pri stvaranju, izvršavanju povelja. Glas SKA 161. 1—53.
 1936. XXIV. Utvrđivanje autentičnosti povelja. XXV. O falsifikovanim poveljama. XXVI. Istorija povelja — gubljenje, uništavanje, čuvanje, arhivi. XXVII. Pravna vrednost povelja. XXVIII. Srpske povelje sačuvane u prevodu. Glas SKA 169. 1—120.

S u m m a r y

L a s l o D e ž e

THE TEXTUAL ANALYSIS OF SERBO-CROATIAN DIPLOMAS

The texts of 13th and 14th century Serbo-Croatian diplomas are the object of the analysis. In the first part of the article, a general characterization of these texts is given, comparing them with other types of contemporary texts, especially with the code belonging to the official written language. This is also essential for the reason that some types of diplomas lay down a whole series of international laws.

The linguistic analysis of the diploma texts is the chief aim of the paper, but the way diplomatics analyses these texts is also presented in brief. The basic division of diplomas into three fundamental groups is identical in both ways of analysis, but in the details the different aspects of the respective examinations also manifest themselves.

In the linguistic analysis of the diplomas, the author starts from the sentence block, which is a deep structure category and is expressed on the

surface by complex-compound sentences, or by independent sentences having a close connection between themselves. Diplomas are primarily characterized by complex-compound sentences, but the formation of such sentences sometimes meets obstacles. Anaphoric pronouns and the imperative particle are frequent means of the linking together of independent sentences.

The sentences of diplomas often form a looser connection: a chain of sentences. In the chain of sentences, paragraphs uniting sentences that logically belong together are in the process of taking shape, and these are frequently separated with a capital letter by the scribe.

О ЈЕЗИКУ ПИСАМА ИЗ РИЈЕЧКЕ НАХИЈЕ С КРАЈА XVII ВЕКА

1. У историјском архиву у Котору чувају се, поред осталог, три писма настала у Ријечкој нахији с краја XVII века, чији се језик, графика и правопис иститују у овом раду. Два писма упућена су у Котор венецијанским властима, и њих је објавио Ј. Миловић,¹ а треће, до сада необјављено, упућено је било Паштровићима. Ово треће писмо је млађе и њега није писала иста рука која је писала прва два помнута документа. Обе руке означене су овде римским бројевима:

а) I рука је написала писма бр. 11 и 12,² и оба су недатирана од стране пошиљача. Међутим, у которској канцеларији датиран је њихов пријем, односно њихово преводјење на талијански језик, а што је записано на истој страници где се налази и текст ових докумената писан нашим језиком. Писмо бр. 11 примљено је у Котору 10. јула 1692, а писмо бр. 12 — 22. јула 1692. године (уп. и Ј. Миловић, н. д., 399). Оба ова документа чувају се, како је речено, у Историјском архиву у Котору (фонд: управно-политички списи, VIII (1690—91), 50, 51).³

¹ Уп. др Јевто Миловић, *Зборник докумената из историје Црне Горе (1685—1782)*. — Цетиње (Историјски институт НР Црне Горе), 1956, 6, 6—7).

² Под бројевима 11 и 12 ова два писма објављена су у поменутој Миловићевој књизи (н. д., 6, 6—7), и та нумерација је овде задржана ради читаоачевог лакшег сналажења.

³ Поређењем оригинала писма бр. 12 са поменутиМ Миловићевим издањем откривене су следеће недоследности: а) испуштен је у издању, свакако намерно (!), сам почетак писма бр. 12: *Ѡ насъ свиехъ кнезовахъ и сѣарешинахъ Ѡ риѣчке нахи[e] ѡсздравлене нашемъ ѡрвзвншеномъ и ѡреведромъ госпoдинъ коза е ѡмилова богъ и госпoда млеѣачька николи рерити софра ѡровидръ Ѡ кошора и рѣбанне и херѣцеговине,* б) место *догнаше* 12 треба *дочекаше*, в) речи: „И види, аманати божи“ из издања треба да гласе „и обиди, аманати божи“, јер се „... биди“ сасвим јасно види у оригиналу, а између „и“ и „... биди“ има места са још једно слово које није баш читко, г) поменути текст: „и обиди, аманати божи“ улази у завршни део претходне реченице тако да после тога настаје нова реченица која почиње речима: „По тому

б) II рука је написала писмо које се овде означава са Д, и оно се чува такође у Историјском архиву у Котору (фонд: управно-политички списи, XX (1699—1702), 1101). Писмо је настало 14. септембра свакако 1700. године.⁴ Текст овог документа, објављује се овде у целини и у оригиналној графици:

Ѡ насъ свиех старешинах Ѡ Риечке нахие и свега нашега збора
 ѿ ѿ свема сѣћама и воеводама и ѿсталомъ зборъ пацровицъкомъ а
 потомъ тога знате колико е нашиехъ крѣвихъ ѣ васъ и ѿсталога зла ема
 све трѣпласмо до божега сѣћена и знате ли како се ставасмо ѣ Которъ
 предъ генераломъ и кавалиерима и божъ веръ ѣфатили да чѣвамо ми
 васъ Ѡ неприятеллахъ такоћеръ ви насъ тако веръ ѣфатисмо и книге
 предъ господомъ ѣписасмо ми поради ѡне божие вере вама наше главе
 ѡстависмо до времена и на [j]веће поради васъ свадисмо се з б [p]аћомъ
 нашомъ Црњогоръцима поради е их не пѣшасмо преко насъ на васъ
 главе ни посекоше а пленове ѣзеше и много зла Ѡ насъ пороботаше а ви
 с миромъ стоите а нама Ѡ васъ ничесове изърѣке не би ма по све начине
 све то трѣпласмо докле се потегънемо на сѣдъ иза тога дочекаше ваши
 Пацровићи нашега брата Вѣла Никъчева · изъ Дѣпила и ѣзеше мѣ
 трѣговинъ тѣће благо продасте мѣ све ѡо има на п [p]авѣдъ божъ · иза
 тога дочека Мѣшѣновићъ два Цеклинанина · предъ бѣдвомъ кѣе ед [n]-
 ога ѣбитъ но самъ не може но посла за Ника Клапавицъ ѣ Бѣдвѣ да мѣ
 га поможе ѣбитъ за добро кое мѣ е ѣчиниѡ попъ Гѣрашъковићъ тѣ га
 ѣбитъ не могоше но ѣтече предъ нима ѣ Бѣдвѣ ѡни за нима ѣ госпode
 чинише их ѣфатитъ и ѡковатъ на галию · садъ ви пишемо теке да знате
 е и ми знамо и паметѣсмо зло кое ни сте ѣчинили и дрѣго ви не гово-
 римо ниѡа но ћемо се с онезиема книгама ѡбистъ предъ господомъ —
 и богъ ви веселиѡ

Сетемъвриа · · Ī ġ · дѣнь · —⁵

ни изгубише . . .“; д) део текста на месту где је писмо због влаге пропало Миловић чита „којега“, што није сасвим јасно, јер тамо су читљива следећа слова: „ . . . аци-коека“ која, на жалост, за сада не знам шта значе, ѣ) реч „Јуни“ уз издање писма бр. 11 (Ј. Миловић, н. д., б) треба исправити у „Јули“.

⁴ Талијански превод овога писма налази се на страни 960 фасцикле УП XX (1699—1702), а он, интересантно, не садржи годину већ само месец и дан као и ћирилички оригинал: 14. септембар. Међутим, како је овај текст у вези са другим документима, са претходних страница у овој фасцикли, који су датирани и који чине део једног већег процеса, то се са сигурношћу писмо о којем је реч може датирати са 1700. годином. За ове податке захваљујем и овде архивисти Веселинки Лалoшевић из Историјског архива у Котору.

⁵ Писање великих слова и растављено и састављено писање речи спроведено је у горњем тексту у духу данашњих правописних правила. Надредна слова у појед-

У испитивању графије и језика, вршеном овом приликом, пошло се, наравно, од фотографија ових докумената. Вршено је поређење филолошке грађе из ових писама са одговарајућим материјалом из писама цетињских владика Висариона и Данила, затим из писама из Цеклина друге половине XVIII века, као и са језичком грађом из низа данашњих зетских говора.⁶

диним речима спуштена су у ред, а омега која се пише у оригиналу са две тачке изнад овде се доноси без тачака. У угласте заграде унесени су они гласови, одн. слова, који су испуштени у оригиналу.

⁶ Ради тога употребљене су разне скраћенице које се односе на одговарајућу литературу: Вуј. Мрк. (Лука Вујовић, *Мрковићи дијалекат*. (С крајиким осертиом на сусједне говоре). — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1969, књ. XVIII, 77—398 + 1 карта, Вуш. Његош (Данило Вушовић, *Прилози ироучавању Његошева језика*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1930, књ. IX, 93—195, Ђорђић Ђир. (Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки ирилози*. — Београд (Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије), 1971, стр. 533, Ивић Дијал. (др Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шикоавско нарече*. — Нови Сад (Матица српска), 1956, стр. 218 + 1 карта, Мил. Црн. (др Бранко Милетић, *Црмнички говор*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књ. IX, 211—663 + 1 карта, Млад. Вис. (Александар Младеновић, *Језик у писмима цетињског владике Висариона с краја XVII века*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1977, књ. XX/1, Млад. Дан. (др Александар Младеновић, *Језик владике Данила*. — Нови Сад (Матица српска), 1973, стр. 198 са једним факсимилом, Млад. Цеклин (Александар Младеновић, *Језик ирију цеклинских писама из друге половине XVIII века*. — Зборник за језик и књижевност, Титоград (Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Црне Горе), 1972, књ. I, 45—58, Мусић Ром. (Срђан Мусић, *Романизми у северо-западној Боки Кошорској*. — Београд (Филолошки факултет), 1972, стр. 274, Папштр. (др Иван Божић, др Бранко Павићевић, др Илија Синдик, *Пашћрошке исјраве XVI—XVIII вијека*. — Цетиње (Државни архив Народне Републике Црне Горе. Историјска грађа књ. I), 1959, стр. XIV+287+8 факсимила, Петр. Риј. (Драгољуб Петровић, *Прилог ироучавању говора у околини Ријеке Црнојевића*. — Зборник за језик и књижевност, Титоград (Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Црне Горе), 1972, књ. I, 59—66), Пеш. Стар. (Митар Б. Пешикан, *Сипароцрногорски средњокашунски и љшански говори*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1965, књ. XV, стр. 294, РЈА (*Рјечник хрватског или српског језика. На свијетј издаје Југославенска академија знаносији и умјетносји*. — У Загребу, 1880—1882 I — 1976 XXIII), РСКНЈ (*Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (Српска академија наука. Институт за српскохрватски језик), 1959 I — 1975 IX), Стев. Ист. (Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*. — Јужнословенски филолог, 1933—4, књ. XIII, 1—128 + 1 карта), Том. Ак. (Vaso Tomacović, *Ass. pl. listih zamenica prvog i drugog lica: ni, vi (пу, ву)*. — Годишњи зборник, Скопје (Филозофски факултет), 1950, III, 3—16).

Графијске одлике

2. У овим писмима из Ријечке нахије употребљена су следећа слова: *а, б, в, г, д, ђ, е, ж, з, и, к, л, м, н, о, ѿ, р, с, ш, ѝ, љ, ф, х, ц, ч, ш, ѿ, ѿ, ѿ, ѿ*. Знаке *ка* и *ю* налазимо само у писмима 12 и Д. У писму Д употребљено је једном слово *І* за означавање броја, и то са хоризонталном цртицом која поменути знак пресеца на средини (уп. исто и у писмима владике Данила и Висариона: Млад. Дан. 17, Млад. Вис. т. 2). Грађије *Ѣ, ѣ, љ, љ, і* не срећемо у овим писмима у којима нема ни потврде за сугласник *и* па самим тим нема ни могућности за његово обележавање.

Вокали *а, е, и, у* обележавају се са по једним знаком: *а, е⁷, и, љ*, док се самогласник *о* означава графијом *о* и омегом.

Од двофункционалних слова у овим писмима долази традиционално *ћ* којим се обележава и *ћ* и *ђ*, а знаком *и* означава се вокал *и* и сугласник *ј* (уп. исто: Млад. Дан. 17, Млад. Вис. т. 2).

Старим словима *ка* и *ю* означавају се, наравно, групе *ја* и *ју*, а графије *ѿ* (ретко *ѿ*) и *ѿ* служе за обележавање предлога-префикса *од* и групе *иш*.

3. Самогласник *о*. Како је већ речено, овај вокал означава се графијом *о* (нпр. *Кошора* 11, 12, *много* Д и сл.), као и омегом чије је јављање позиционо ограничено:⁸ а) на почетак речи и предлог-префикс *од*: *осиале крџи* 11, *одавџо* 12, *освети* 11, 12, *осиависмо* Д, *они* (л. зам.) Д, *оковаиџ* Д, *ѿ насџ* 11, 12 (× 2), Д, *ѿ васџ* Д, *ѿ Кошора* 11, 12, *ѿ нега* 11, *ѿ Риечке нахије* 11, 12, *ѿ Риечке нахије* Д, *ѿ Любоиџина* 12, *ѿ неџриашелџаџ* Д, *ѿ нас* Д, *ѿ џога крџника* 12, б) на крај речи у групи *-ио*: *заслџџио* 12, *веселио* 12, *џинио* Д, в) на усамљени пример *наџџачаџ* (прил.) 12.⁹

У писању омеге писари ових писама подударају се са писмима владике Висариона и Данила (уп. Млад. Вис. т. 5, Млад. Дан. 20—21), односно са одговарајућом традиционалном ћириличком ортографском нормом (уп. Ђорђић Ђир. 213).

⁷ Самогласник *е* обележава се горњим знаком у сва три писма (изузев у примеру *сеџемџџи* Д, где личи на одговарајуће грчко слово). Из типографских разлога у овом раду доноси се знак *е*. Иначе, горње слово одлика је, као што је познато, наше традиционалне ћирилице где је имало основну функцију обележавања групе *је* (уп. Ђорђић Ђир. 104).

⁸ Омега долази најчешће са две тачке а овде се, из типографских разлога, доноси без њих.

⁹ Овде би се, можда, могло радити о обележењу омеге у иницијалном положају (уп. нпр. именицу *џаџаџ*, *џаџ човек* РЈА IX 11).

писмима владике Данила где се срећемо често и са прогресивном цртом у овом погледу: са писањем *p* за овај глас (уп. Млад. Дан. 24).

7. *Сугласници ħ и ħ̣*. Означавају се традиционалним двофункционалним знаком *ħ* (уп. исто: Млад. Вис. т. 13, Млад. Дан. 28—29): а) *Паиџи̋ровића* 12, *кѣћа* 11, *Нихѣа Миховића* 12, *Рада Бановића* 12, — из *Грађани* 12, *сѣћама* Д, б) *ћемо* 11, 12, Д, *кће* (3. једн. а.) Д, *на(ј)веће* Д, — *заћеде (се)* 12, *наћете* 12, *наће* 12, *ѣриће ѿгоа* 12, *сѣћена* Д, *ѣакоћерь* Д, *ѣѣће благо* Д, в) *Паиџи̋ровићи* 12 (× 2), *Пацровићи* Д, г) б(р)*аћомъ* Д, — *доћоше* 12, *ѣоћоше* 12, д) *Ћѣрашѣковићъ* Д, *ћ*) *Мѣшѣновићъ* Д, *Ћѣрашѣковићъ* Д (примери за групе *ћи*, *ћу*, затим *-ћ-*, *-ћ̣-*, *-ћ̣̣-*, не долазе у овим писмима).

8. За пример *канѣчалерию* (ак. једн.) 12 (тал. cancelleria ‚писарница‘), који се у нашим споменицима јавља и са *-ѣ-* што потврђује и језик владике Данила (уп. РЈА IV 819, Млад. Дан. 30), нисмо сигурни да ли се графијом *-ѣ-* означава сугласник *-ѣ-*.¹⁰

9. *Сугласници љ и љ̣*. Ови гласови обележавају се традиционално: *л*, *н* + графијски јотован или нејотован вокал, у чему постоји подударане са писмима владике Висариона (уп. Млад. Вис. т. 15):

а) *ѣрѣљласмо* Д, *неѣриаѣѣлѣахъ*, Д, *Љубоѣѣнѣа* 12, *Љубоѣѣнѣани* 12, *Цеклиѣнѣанина* Д, *сѣћена* Д, поред *ѣрѣљласмо* Д,

б) *ѣоздравлене* 12 (в. т. 14), *ѣленове* Д, *нега* 11,

в) *ниѣъ* 11, 12 (× 2), *нима* 11, Д, *нимъ* Д, *книѣъ* 12, *книѣе* Д, *книѣама* Д,

г) *Љубоѣѣнѣа* 12, *Љубоѣѣнѣани* 12, *људи* 12.

Као што је познато, писма владике Данила у обележавању група *ље* и *ње* показују извесну графијску усавршеност јер овај епископ употребљава *ље*, *ње*, што није случај ни са ријечким писмима ни са писмима владике Висариона.

10. *Слово џи*. Ова графија, као што је познато, има вредност групе *џи̋*, што је у складу са српскословенском традицијом: *џо* 12 (× 3), Д, *ниџа* Д, *не ѣџасмо* Д, *зборъ ѣацровиџѣкомъ* Д, *Пацровићи* Д. У писму I руке налазимо *Паиџи̋ровићи* 12 (× 2), *Паиџи̋ровића* 12, дакле три

¹⁰ Уп., с једне стране, *канѣѣѣриѣа* и, с друге стране, *ћенѣѣѣѣл* у данашњем говору околине Ријеке Црнојевића (уп. Петр. Риј. 62).

пута долази *-шѣи-*, што није случај са писмом II руке где срећемо, као што видимо, у истом примеру старо слово цѣ.

11. Као и владика Данило, и II рука пише *занераломъ* Д (вен. *zenegale*) где почетно *з-* не мора имати вредност нашега денталног сугласника *з* већ може упућивати на одговарајући венецијански изговор почетка ове речи а што су наши људи могли супституисати са *дз-* (уп. Млад. Дан. 93—94, Млад. Вис. т. 17).

12. Име свеца *св. Јован* не долази са удвојеним *н*, за разлику нпр. од владике Данила који понекад пише у овом имену, у складу са српско-словенским писањем, удвојено *н*: *свейнемъ Иованомъ* 11, 12.

13. *Најомене о неким словима.* Сва три писма писана су брзописом који је одликовао нашу ћирилицу с краја XVII века и у којем су присутна слова: квадратно, четвртасто *в*, *к* које се пише са две усправне црте од којих је десна повијена мало ка левој, *ѣ* које се готово редовно пише кад треног (ш) а једном, у писму Д, у форми која личи на број 7 (*сеѣнемъвриа* Д), *ѣ* које је једини знак за обележавање овога вокала, *цѣ* које се редовно пише на традиционалан начин са продуженом на доле средњом цртом. У овим писмима слова *б* и *д* не пишу се положеним словом *ѣ* и знаком *ѣ*, што се иначе среће у другим споменицима из Црне Горе (уп. Млад. Вис. т. 18, Млад. Дан. 33—34, Млад. Цеклин 48). Присуство поменутих слова у овим писмима из Ријечке нахије с краја XVII века показује, наравно, њихову нормалну употребу у нашој брзописној ћирилици на југозападном подручју нашег језика.

Правописне одлике

14. *Групе сугласника.* За писање сугласника у вези *ѣ* префикс + нова реч долази мали број примера: док у случајевима *збора* Д, *зборѣ* Д имамо фонетско писање, докле у примеру *ѣосъздравлене* 12 наилазимо и на морфолошко и на фонетско писање, што је, наравно, последица кривог етимологизирања од стране писара. Обе руке пишу редовно *од* (*оѣ* долази једном). Пример *ѣодавно* 12 написан је, као што видимо, фонетски.

У вези *основа* + *суфикс* заступљен је и један и други начин писања:

дск: а) *госѣодѣскѣ книгѣ* 12,

дств: а) *госѣодѣсѣво* 11 (× 2), 12 *ѣ* *госѣодѣсѣвѣ* 12,

б) *госѣосѣвѣ* 11,

нални суфгласници у речима надредно пишу углавном без знакова за некадашње полугласнике. Оба ова писара, очигледно, потичу из исте школе, сличног су али не и једнаког правописног образовања које се одликује, поред осталог, и извесном хиперкоректношћу у писању з нарочито у средини речи између сугласника, а која, опет, више одликује прву неголи другу руку. Доследност спровођења овог ортографског поступка нарочито показују случајеви као *Пашићировићи*, *Пашићировића*, које пише I рука а за што се тешко могло наћи узора у нашој старијој писмености (уп. и стране речи *ѡарѡиѡа*, *канѡчалериѡу*, затим и случајеве *Марѡка*, *Херѡцеговине*, које пише I, као и пример *Ђвразиѡковић* који пише II рука). У овом погледу писма из Ријечке нахије разликују се од писама владике Висариона и Данила у којима се не срећемо са оваквом доследношћу писања з (или њ) нарочито у позицији у средини речи (уп. Млад. Вис. т. 22, 23, Млад. Дан. 40—41).

О доследном обележавању вокалног р са рѡ в. т. 6.

16. Скраћено ѡисање неких речи. Од скраћеница у овим писмима налазимо само *дѡѡ* (дан) Д, као и *ѡ ѡ ѡ* (*веле драги ѡоздрав* или *веле драго ѡоздрављање*)¹¹ 11, Д, за разлику од писама владике Висариона и Данила где је ово традиционално скраћено писање заступљено много чешће (уп. Млад. Дан. 44—46, Млад. Вис. т. 24 — уп. нескраћено писање речи: *богомѡ* 11, 12, *богѡ* 11, 12, Д).

17. Надредно ѡисање неких слова. Надредно писање појединих слова, што је једна од традиционалних особина ћириличног писања (уп. Ђорђић, Ђир. 186—187), заступљено је само у писму Д које је писала II рука: *и^х*, *свиѡ^х*, *крѡви^х*, *на^с*, *ѡре^с* (примере в. у т. 15). За овакво надредно писање знају и Висарионова и Данилова писма (уп. Млад. Вис. т. 25, Млад. Дан. 46—47). Одсуство поменутог писања у писмима I руке (11, 12) указује, свакако, на удаљавање њиховог писара од традиционалних ортографских норми у нашој ћирилици.

18. Лигату̀ре. Осим лигатура *ѡ/ѡ* и *ѡ* (в. т. 10, 14), других нема у овим писмима, за разлику од писама владике Данила и Висариона где се, поред ових двеју, срећу и друге лигатуре (уп. Млад. Дан. 47, Млад. Вис. т. 26).

¹¹ Уп. Ј. Миловић, н. д., I нап. 1, Млад. Дан. 45 нап. 72. Уп. и Сл. Мијушко-вића који сматра да се ради о *велико драго ѡоздравление (Писма владике Висариона и гувернера Зана Болице Грбичића о ѡобједи Комана над Турцима 1691 године. — Историјски записи, Цетиње, VI/1953, књ. IX, св. 2, 530)*. Уп. *ѡоздравлене* 12 на почетку овог писма.

срећемо у случајевима: а) рѣк-: *Риѣчьке нахѣ* 11 (× 2), 12, *Риѣчьке нахѣ* Д, свѣт-: *госїодаръ свѣтїли* 11, *свѣтїло госїодѣсїтво* 12, затим -нѣ-: *їо-нише* 12, као и у наставцима заменичко-придевске промене било да се ради о примарним било о секундарним, аналошким образовањима: инстр. једн. *свѣтїемъ ІІованомъ* 11, 12, ген. мн. *свѣехъ кнезовахъ* 12, *свѣехъ сїарѣшинахъ* Д, *нашиехъ крѣвихъ* Д, инстр. мн. *с онезѣма книгама* Д. Јекавски рефлекс огледа се у примерима: вѣр-: *веръ* Д (× 4), *верѣ* Д, дѣ-: *заѣде (се)* 12, плѣн-: *їленове* (ак. мн.) Д, разумѣ-: *раззмели* 12, сѣк-: *їосекоше* 12, Д, хѣтѣ-: *кѣе* (3. једн. а.) Д. У примеру *свѣма свѣама и воеводама* (дат. мн.) Д ради се свакако о *свѣма* иако графѣја допушта читање и *свѣма*.¹² Исто тако и пример *сїарѣшинахъ* (ген. мн.) 12, Д може се читати и са -е- и са -је-.¹³

У случајевима са перфиксом *їрѣ-*, као и у предлозима *їред*, *їреко*, редовно долази, наравно *е*, које се може читати и као *је*, иако је вероватније да се *је* иза *р* испред којег је још један сугласник свело фонетским путем на *е*: *їрезвїшеномъ госїоданъ* 11, *їрѣзвїшено госїодѣсїтво* 11, *їрѣзвїшеномъ и їрѣведромъ госїодинъ* 12, *їредъ Бѣдѣвомъ* 12, *їредъ Бѣдѣвомъ* Д, *їред генераломъ* Д, *їред госїодомъ* Д (× 2), *їреко насъ* Д.

У примеру *времена* (ген. једн.) Д, наравно, треба видети такође екавизам настао од јекавизма.

Предлог *їриѣ тїоїа* 12 једини је пример са позиционом изменом јата у *и* (уп. прилог *їриѣ* у језику владике Данила и *їреѣ*, такође прилог, у језику владике Висариона: Млад. Дан. 71, Млад. Вис. т. 30).

Рефлекси старог јата у овим писмима показују у највећем броју случајева подударане са одговарајућим стањем у језику владике Данила и Висариона, као и у данашњим зетским говорима¹⁴ (уп. Млад. Дан. 51—72, Млад. Вис. т. 30).

¹² Паралелизам постојања форми *свѣјема* (инстр. мн.) и *свѣма* (дат. мн.) потврђен је у Његошевом језику, односно у „Посвети“ *Горског вијѣнца* (1. и 25. стих) — уп. код мене: *Графѣјске, їравїйсне и друге одлике „Посвѣїе“ у „Горском вијѣнцу“*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1972, књ. XV/1, 145, 146 и нап. 3. Облик *свѣї(ј)ема* уп. у неким зетским говорима (Стев. Ист. 26, Мил. Црмн. 244 — уп. овде за говор Дупила у Црмници и *свѣїема* са дифтонжским а не двосложним изговором рефлекса јата). Уп. *свѣма* (инстр.) и у писмима са Цекли-на у другој половини XVIII века (Млад. Цеклин 49).

¹³ Владика Данило зна за фонетизам ове речи са -је- (Млад. Дан. 28), као и Његош (уп. Вуш. Његош 103), иако неки данашњи зетски говори имају овде -е- (уп. Мил. Црмн. 247, 346; М. Пешикан помиње *сїдрѣшина* и *сїдрѣшина*: Пеш. Стар. 51, 91, 104, 105, 281.

24. Рефлекс њолугласника. Као што је већ истакнуто, у овим писмима место некадашњег полугласника налазимо *a*, а не нешто друго, што би евентуално, упућивало на данашњи рефлекс зетског полугласника (отворено *e*), чиме се одликује, поред осталог, и говор околине Ријеке Црнојевића (уп. Петр. Риј. 61). У овоме се сва три писма подударају са писмима владике Данила и Висариона (уп. Млад. Дан. 72 и даље, Млад. Вис. т. 32 и даље). Примери: *кадъ* 11, *садъ* 12 ($\times 3$), Д, господа *млеѡачъка* 12.

Везник *но* (< *нъ*?) долази са тим фонетизмом: *но* ни дочекаше брата Рада Бановића и посекоше га на правъдъ божъ 12, кће ед(н)ога ѡбитъ *но* самъ не може *но* посла за Ника Клапавицъ ѡ Бъдвъ . . . тъ га ѡбитъ не могоше *но* ѡтече предъ нима ѡ Бъдвъ Д, и дрѡго ви не говоримо ниѡа *но* ћемо се с онезиема книгама ѡбистъ предъ господомъ Д (уп. *но* и у језику владике Данила и Висариона: Млад. Дан. 165, Млад. Вис. т. 35; уп. и РЈА VII 202—203, РЈА VIII 212).

Предлог *с* долази само тако (потврде за *са*, *к*, *ка* нема): *с нима* 11, *с онезиема книгама* Д (уп. и *з б(р)аћомъ* Д где је *з б-* < *с б-*).

25. Осѡале самогласничке њојаве. Именице *војвода* и *Пашићровићи* гласе са *-оје-* и *-о-*: *воеводама* (дат. мн.) Д, *Пашићровићи*, *Пашићровића*, *Паццровићи*, *зборъ ѡаццровицъкомъ* (в. т. 10). Док у фонетизму првог примера постоји подударање са језиком владике Данила и Висариона, дотле у другом случају то подударање није потпуно јер Данило зна за *Пашићројевићи* / *Пашићровићи*, а Висарион, истина у једном примеру, за *Пашићројевићи* (уп. Млад. Дан. 78, Млад. Вис. т. 38 а).

26. Пример Ръбание (Арбаније) 12 садржи у себи иницијално вокално *р*, формирано свакако секундарно, што је потврђено нпр. у данашњем црмничком говору где налазимо *Рбани(ј)а* и *Рцѡго(с)ина* (уп. Мил. Црмн. 278); за ово друго уп. непромењено *Херѡцеговине* 12. Владика Данило има ове примере редовно са *ар-* и *хер-* (уп. Млад. Дан. 79; уп. и *ар-* у писмима владике Висариона: Млад. Вис. т. 43).

27. Форма досѡа 12 долази са *-а* (уп. исто и у језику владике Данила: Млад. Дан. 77; уп. и РЈА II 682 где се региструје и *досѡи* „по западнијем крајевима“).

28. Једначење и сажимање самогласника. Финална група *-ао* < *-ал* измењена је у *-а*: *ѡдръѡса* 11, 12, *да* 11, *ѡмилова* 12, у чему постоји делимично подударање са језиком у писмима владике Висариона и Данила, где налазимо и неизмењену ову вокалску групу (уп. Млад. Вис.

т. 46, Млад. Дан. 80 и даље), док са данашњим говором околине Ријеке Црнојевића, где налазимо $-a < -ao$, постоји потпуно поклапање (уп. Петр. Риј. 61); ово подудараше постоји и са писмима из Цеклина друге половине XVIII века (уп. Млад. Цеклин 50).

Група $-ao-$ у прилогу *навојачацъ* 12 (в. т. 60) остаје неизмењена (уп. нпр. *најѣко* данас у Црмници: Мил. Црмн. 276).

Завршно $-io$ остаје такође неизмењено: *заслѣжшо*, *веселио*, *вчи-нио* (в. т. 3).

29. Губљење самогласника. Од императивних форми у писмима долазе: 2. једн. *освѣѣи* 11, 12, *обиди* 12 (в. нап. 3) и ни један од њих није без крајњег $-и$.

Инфинитивни облици долазе без крајњег $-и$: *даѣъ* 12, *змирѣи* (*се*) 11, 12, *збѣиъ* Д ($\times 3$), *вфайѣиъ* Д, *оковаѣиъ* Д, *обисѣиъ* (*се*) Д. Мали број инфинитивних облика употребљених у овим писмима не дозвољава извођење сигурнијих закључака; додаћемо само да у писмима владике Висариона дуже форме преовлађују над краћим облицима инфинитива, док је у језику владике Данила и писама из Цеклина друге половине XVIII века обрнута ситуација (уп. Млад. Вис. т. 52, Млад. Дан. 88, Млад. Цеклин 50).

Облици глаголског прилога садашњег времена нису употребљени у овим писмима.

Вокал $-и-$ у средини речи чува се у примерима: *ѣолико* 12, *колико* Д.

30. Покрећни самогласници. Било у дужој било у краћој форми јављају се следеће непроменљиве речи: *кадъ* 11, *садъ* 12 ($\times 3$), Д, *иза ѣога* („после тога“) Д ($\times 2$), *а ѣоѣомъ ѣога* 11, 12, Д, *ѣриѣ ѣога* 12, *ѣо ѣомъ* („после тога“) 12 ($\times 4$), *ѣакъ* (па) 12, *ѣакоѣеръ* Д, *докле* Д, *ниѣи* 12, *ли* Д, *на(ј)веѣе* („највише“) Д, *ѣоради* оне божие вере Д, *ѣоради* васъ Д, *ѣоради е* их не пѣшасмо Д (поради е = јер), *ѣеке* („тек“) Д. У овом погледу постоји подудараше, наравно, са језиком владике Данила и Висариона (уп. Млад. Дан. 89—90, Млад. Вис. т. 54).

Завршеци падежних облика заменичко-придевске деklinације мушког и средњег рода у једнини $-ога/-ега$ (генитив-акузатив) и $-ому/-ему$ (датив) долазе редовно у дужој форми а не са покретним вокалом (в. т. 52).

Сугласници

31. Сви консонанти који одликују наш данашњи књижевни језик срећу се у овим писмима изузев *и* за који нема потврде. Пример *јосе-коше* 12, Д са граfiјске стране не пружа нам могућност да закључимо да је консонант *с*, добијен по јекавском јотовању, био присутан у језику писара ових писама (уп. данас јотоване гласове од *с* и *з* по јекавском и новом јотовању у говору околине Ријеке Црнојевића: Петр. Риј. 62).

32. Сугласник *х*. За овај глас долазе следеће потврде: а) *Херцеговине* 12, б) *Риечке нахије* 11 (× 2), *Риечке нахије* Д, *Нихица Миховића* 12 (в. т. 36), в) *нихъ* 11, 12 (× 2), *ихъ* 12, *их* Д (× 2), *свиехъ кнезовахъ и сѣарешинахъ* 12, *свиех сѣарешинахъ* Д, *нашихъ крѣвих* Д, *ѿ нейриаше-лахъ* Д. Ни један случај не долази без *х*, у чему се језик ових писама потпуно подудара са језиком владике Данила и данашњим говорима Ријечке нахије.¹⁴

Група *хс* измењена је у *ф* у глаголу: *ѿфайиийъ* Д, *ѿфайиили* 11, 12, (× 3), Д, *ѿфайисмо* Д (примера са *хвал-* нема у овим писмима). У погледу ове црте постоји подударане са језиком владике Данила и цеклинским писмима из друге половине XVIII века, где налазимо *файи-* < *хвайи-*; са језиком владике Висариона то подударане изостаје, јер у њему налазимо *вайи-* < *хвайи-* (Млад. Дан. 92, 96, Млад. Цеклин 51, Млад. Вис. т. 57).

У помоћном глаголу група *хиј(ј)-* развила се у *кћ-*: *кће* (3. једн. а.) Д (уп. исто нпр. у језику владике Данила: Млад. Дан. 92).

33. Поред поменутог примера *ѿфайиийъ*, *ѿфайиили*, *ѿфайисмо*, где је *ф* настало у домаћој речи од групе *хс*, сугласник *ф* долази и у иностраној речи *софра ѿровидѣръ* (в. т. 19); уп. *софра ѿровидѣръ* у једном писму са Цеклина из XVIII века (Млад. Цеклин 51).

34. О евентуалном постојању консонанта *дз* у примеру *генералом* в. т. 11.

35. О присуству или одсуству одговарајућих сугласничких асимилација в. у т. 14.

Што се тиче познате измене група *си, зи, сл, зл* у *ши, жи, шл, жл*, која је данас позната низу зетских говора а међу њима и говору околине

¹⁴ Уп. Млад. Дан. 93; Р. Бошковић, *О ѿрироди, развијку и заменицима гласа х у говорима Црне Горе*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1931, књ. XI, 180. У писмима из Цеклина (друга половина XVIII века) налазимо поред *риечке нахије* и *риечке наие* (Млад. Цеклин 51).

Ријеке Црнојевића (уп. Петр. Риј. 63—64), примери који долазе у овим писмима показују њено одсуство (случајеви са *си* нису потврђени): *зна* 12, *знайше* Д (× 3), *знамо* Д, *йосла* Д, *йослаше* 12, *заслѣжио* 12, *зло* Д, *зла* 12, Д (× 2) — уп. непромењене ове групе и у језику владике Данила и Висариона (Млад. Дан. 95—96, Млад. Вис. т. 63).

Асимилација сугласника по начину творбе: *хвай-* > *хфай-* > *фай-* заступљена је у поменутом примеру *файишйъ*, *файишли*, *файиство* (в. т. 32).

Група *-ви-* није једначењем по начину творбе измењена у *-ми-* чега иначе има нпр. у језику владике Данила (уп. Млад. Дан. 96): *крѣвника* (в. т. 6), затим *одавѣно* 12.

Група *-мч-* остаје непромењена: *мољче* 12.

Пример *докле* Д може се читати и са *-к.ве*, дакле са извршеном асимилацијом по начину творбе према палаталном вокалу предњег реда; међутим, у то нисмо сигурни како због графије тако и због чињенице да нпр. језик владике Данила зна за *докле*: Млад. Дан. 97.

36. До дисимилације не долази у групи *мн-*: *много* Д.

У примеру В8ла *Нихца* Миховића 12 група *-ки-* добијена је од *-ки-* свакако дисимилативним путем.

Група *-кч-* остаје непромењена: В8ла *Никочева* Д.

37. *Напомена о јотовањима.* Задржаћемо се само на резултатима јотовања уснених сугласника, по старом и новом јотовању, као и на самом јекавском јотовању које није у писмима заступљено код свих консонаната. Тако овде налазимо случајеве: *йрѣйласмо* (1. мн. имперф.) Д, *йрѣйласмо* Д, *йоздравлене* 12, *роблемъ* 12, где није регистрована новија појава *йљ*, *бљ* > *йј*, *бј* а која се иначе среће данас у зетским говорима (уп. Петр. Риј. 62, Мил. Црмн. 346—347, Пеш. Стар. 108—109, Стев. Ист. 37—38); за њу не зна ни језик владике Данила, док је, међутим, у једном писму владике Висариона регистровано *робје* (уп. Млад. Дан. 98—99, 100, Млад. Вис. т. 70). Ова писма не показују јотовање уснених сугласника по јекавском јотовању: *верз*, *вере*, *размели* (в. т. 23).¹⁵ У погледу овог нејотовања уснених сугласника огледа се подударање са језиком владике Висариона а разликажење са језиком владике Данила који зна и за случајеве типа *вѣра*, *мѣсто*, *йѣши*, *бѣше* и сл. (уп. Млад. Вис. т. 72, Млад. Дан. 102—103). Очигледно је да су у овој особини поменута писма из Ријечке нахије конзервативнија, што

¹⁵ Облик ак. мн. *йленове* (од *йлијен* — в. т. 23) долази са *йље* < *йлѣ* — у резултату јотовања примарног а не епентетског л.

потврђују и примери *йосекоше, свема* (в. т. 23), где такође нема јекавског јотовања које је у овим писмима захватило само сугласнике *д* и *ш*: *за-ћеде (се), кће* (в. т. 23).

38. Стара штокавска метатеза групе *вѣс-* > *св-* огледа се, наравно, и у овим писмима: *све* 11, *Д*, *свега* *Д*, *свиехъ* 12, *свиех* *Д*, *свема* *Д*, *свака* 11. Нема ни једног примера који би био са фонетизмом *вас-* или *вс-*, што би представљало српскословенску особину.

Именица *йравда* долази непромењено, са групом *-вд-* а не са *-дв-*, чега има нпр. у црмничком говору (уп. Мил. Црмн. 393): *йравѣда* 12, *йравѣдъ* 12 (× 2), *й(р)авѣдъ* *Д*.

39. Губљење сугласника. Графија ових писама не допушта јасно сагледавање судбине иницијалног *ј-* у примерима: *ед(н)оѿа, едно момъче, еднога Пашиѿровића* (в. т. 5) јер се почетно слово *е-* може читати и као *е-* и као *је-*. У примеру *навеће* („највише“) *Д* дошло је до губљења *-ј-* (*наје-* > *нав-*), што је познато нпр. језику владике Данила (Млад. Дан. 104—105). Губљење *-ј-* у придеву *божји* и сл. регистровано је у писми-ма: *божси, божъ*, што се подудару са данашњим стањем у говору околине Ријеке Црнојевића (в. т. 5), а што указује и на то да је ова појава у народним говорима Црне Горе била позната пре краја XVII века јер и језик владике Данила зна за њу (уп. Млад. Дан. 23, 107). Примере са *р + је* (< *рѣ*), где долази до губљења *ј*, в. у т. 23.

На почетку, у средини и на крају речи судбина сугласничких група у овим писмима је следећа: а) *кћ-*: *кће* (3. једн. а.) *Д*; примери: *збаћомъ* *Д* (з баћом < с браћом), *йавѣдъ* (правду) *Д*, уколико нису писарске грешке, долазе без *-р-* (уп. *йравѣда, йравѣдъ*, истина, у писму које није писала иста рука — в. т. 38, као и *йродасѿе* *Д*), *тк-*: *нико* 12 (уп. старо *ѿко* < *кѿѿо*), б) *-вд-*: *йравѣда, йравѣдъ, й(р)авѣдъ* (в. т. 38), *-дн-*: *едно момъче, еднога Пашиѿровића*, поред *едога* *Д*, уколико није писарска грешка (в. т. 5), *-дск-*: уп. писање *госѿодъскъ* *книгъ* (в. т. 14), *-дств-*: *госѿодъствъ*, поред примера где се ова група пише: *госѿодъсѿѿво, ѿ* *госѿодъсѿѿвъ* (в. т. 14), *-здр-*: *йоздравлене* (в. т. 14), *-кл-*: *докле* *Д*, *Цеклинѿина* *Д*, *-кч-*: *Вѿла Никъчева* *Д*, *-рск-*: *господа койоръска* 12, *-тн-*: *смейѿнѿѿѿ* 12, *-ћск-*: *зборъ йацрѿовиѿкомъ* (в. т. 14), *-хц-*: *Нихѿца Михѿвића* (в. т. 14), *-чск-*: *Риѿчѿке нахиѿе, Риѿчѿке нахиѿе, госѿода млейѿачѿка* (в. т. 14), *-штр-*: *Пацрѿовићи, Пашиѿровићи, Пашиѿровића, йацрѿовиѿкомъ* (в. т. 10).

Међу вокалима *в* се не губи у овим писмима: *ава: сѿѿавасмо (се)* *Д*, *кавалѿерима* *Д*, *аве: глаѿе* *Д*, *ави: ѿсѿѿѿѿѿѿ* 12, *Ника Клайѿѿѿѿ* *Д*,

Облици

42. Од падежа једнине указујао на вокатив: *господаръ свеймъ* 11, *господаръ* 11, 12, а од множинских форми уп. примере: ном. *добри люди* 12, ген. *нейриашеллахъ* Д, *свиехъ кнезовахъ и сѣарешинахъ* 12, *свиехъ сѣарешинахъ* Д, *нашихъ крѣвихъ* Д, ак. *осѣале крѣви* 11, *ѣленове* Д, INSTR. *ѣред . . . кавалиерима* Д, з б(р)аѣомъ нашимъ Црногорѣцима Д, с онезиема книгама Д. Малобројни примери множинских падежа у овим писмима указују, наравно, на обличку једнакост у дативу и инструменталу именица на -а (-ама), што треба узети свакако и за именице м. и ср. рода (-има). У генитиву је наставак -ах и -их, што одликује језик и владике Данила и Висариона (уп. Млад. Дан. 128—130, Млад. Вис. т. 88).

Конструкција из *Грађани* 12 не мора представљати облички генитив мн. већ се може радити и о индеклинабилној форми имена овога села: (уп. индеклинабилни облик имена црмничког села *Брчели* у данашњем црмничком говору, што одликује језик и владике Данила: Млад. 134—135, Мил. Црмн. 409).

43. Од хипокористика мушкога рода долазе форме: ген. *ѣоѣа Вѣка* 12, *Рада Бановића* 12, ак. *Вѣка Нихѣа Миховића* 12, *Вѣла Нихѣчева* Д, за *Ника Клаѣавиѣ* Д.

44. Завршетак -анин остаје у једнини: два *Цеклинганина* Д; уп. ном. мн. *Любийингани* 12.

45. Именица *раѣи* долази у женском роду: *ѣ раѣи* (лок. једн.) 12 (уп. исто и у језику владике Данила, Његошевом, као и у неким зетским говорима: Млад. Дан. 137, Вуш. Његош 118, Пеш. Стар. 142).

46. Заменице и *ѣридеви*. Од облика једнине личних заменица помињемо енклитике: дат. *мѣ* Д (× 3), ак. *ѣе* 11, 12 (× 2), *га* 12, Д (× 2), а од множинских форми личних заменица уп.:

г е н и т и в : *ѣ насъ* 11, 12, *ѣ нас* Д, *ѣреко насъ* Д, *ѣ васъ* Д, *ѣо ради васъ* Д.

д а т и в : *ѣ ви* е богъ да 11, како *ви* драго бѣде 11, садъ *ви* пишемо Д, и дрѣго *ви* не говоримо Д, ѣо сте *ни* писали 12, по томѣ *ни* изгѣбише Марѣка Дериглавѣ 12, тѣ *ни* изгѣбише Пашѣтровићи петъ на правѣдѣ божѣ 12, по томѣ *ни* изгѣбише наѣпачаѣѣ попа Вѣка сина 12, но *ни* дочекаше брата 12, главе *ни* посекоше Д, *вама* Д, *нама* Д,

а к у з а т и в : *ѣсвети ни ѣ* неѣа господарѣ 11, *ѣсвети ни ѣ* тоѣа крѣвѣника 12, и богъ *ви* веселиѣ Д, *ихъ* 12, *их* Д (× 2), за *нихъ* 12 (× 2), *васъ* Д (× 2), *насъ* Д,

инструментал: *с нима* 11, *йредѣ њима* Д, *за нима* Д.

Присуство енклитичких форми *ни*, *ви* за датив и акузатив множине представља, наравно, архаизам у језику ових писама (уп. стсл. *нѣ*, *вѣ* за дат. и ак. мн.), у чему се језик ових писама подудара са језиком писама владике Висариона и неких данашњих говора у Боки Которској (уп. Млад. Вис. т. 96, Том. Ак. 3—16), а разлиази са језиком владике Данила и нпр. са савременим говором околине Ријека Црнојевића где налазимо за датив *ни*, *ви*, а за акузатив *не*, *ве* (уп. Млад. Дан. 140, Петр. Риј. 65). Горње форме на *-ма* у дативу и инструменталу множине (*вама*, *нама*, *њима*) показују обличку једнакост ових падежа.

47. Од именичких заменица уп. форме: *џо*, *ниџа* (в. т. 10), *нико* 12, *кога* (ген.) 12.

48. Према заменици за каквоћу у књижевном језику *никакав*, уп. форму *ничесов* која се среће и у данашњим зетским говорима (уп. Мил. Црмн. 428): *ничесове изџрке* (ген. једн. ж. р.) Д (*изрука* „помоћ” „испомоћ” РЈА IV 300, РСКНЈ VII 647).

49. Демонстративне заменице долазе у формама: ген. једн.: *џога крвѣњика* 12, *йоради оне божие вере* Д, *с онезиема книгама* (инстр. мн.) Д.

50. Заменица *сав* долази у формама: ген. једн.: *све Риечке нахије* 11, *свега нашега збора* Д, ак. једн. *све* Д (× 2), ген. мн. *свиехъ кнезовах* 12, *свиехъ сѣарешинахъ* Д, дат. мн. *свема сѣјама и воеводама* Д, ак. мн. *џо све начине* Д.

51. У писмима долази присвојна заменица за 1. и 2. лице мн. *наш*, *ваш* и сл. (*нашега* (ген. једн.) 11, Д, *нашемъ* (дат. једн.) 11, *наше* (ном. мн.) 11, Д, *нашихъ* (ген. мн.) Д, *ваше* (ном. једн.) 11, 12, *ваши* (ном. мн.) Д и сл.) а не и за треће лице (уп. посесивно *њих* у језику владике Данила и Висариона, поред *њихов* у језику овога првог епископа: Млад. Дан. 143, Млад. Вис. т. 99). Форме присвојних заменица за 3. лице и свакога лица такође не долазе у овим писмима.

52. У генитиву и акузативу, као и у дативу једине м. и ср. рода заменичко-придевске деklinације редовни су завршеци *-ога/-ега* и *-ому/-ему*, чиме се језик ових писама подудара са језиком владике Данила и Висариона (уп. Млад. Дан. 145—146, Млад. Вис. т. 100). Примери:

г е н и т и в : џ *џога крвѣњика* 12, *свега нашега збора* Д, *ошталога* *зла* Д, *божсега сѣњенџа* Д,

акузатив : *кога* 12, *еднога Пашићровића* 12, *коега* 12, *нашега браћа* Д, *ед(н)ога* Д, *нашега крвџника* 11,

дaтив : *нашемъ ѡрезвишеномъ госѡдинъ* 11, *нашемъ ѡрезвишеномъ и ѡреведромъ госѡдинъ* 12, *ѡсталомъ зборъ ѡацровићкомъ* Д, *вашемъ госѡсѡйъ* 11. Облици за локатив не долазе у овим писмима.

Облик личне заменице *нега* (ген.) 11 долази, наравно, са -а, а и прилошке одредбе имају редовно -ога, -ому у свом заменичком делу: *иза ѡгога*, *а ѡѡомъ ѡгога*, *ѡриће ѡгога*, *ѡ ѡомъ* (в. т. 30). Поред самосталног а *ѡѡом*, уп. једном и а *ѡѡому* у писмима владике Висариона (Млад. Вис. т. 100).

За неодређену придевску промену уп. акузативни облик *Вѡла Никѡчева* Д.

Форме некадашње тврде заменичке деклинације, проширене и на остале облике, в. у т. 23.

Придев *боѡи* и сл. поред *боѡиј-* в. у т. 5.

53. *Бројевѡи*. Долазе следећи облици: *едно момѡче*, *еднога Пашићровића* (употребљено свакако у значењу ‚неки‘), *ед(н)ога* (в. т. 5), *два Целинѡанина* Д, *ѡеѡѡ* 12.

54. *Глаголи*. Облици презента који долазе у писмима подударају се са одговарајућим формама у нашем данашњем књижевном језику, тако да их није потребно посебно наводити.

Ретке императивне форме в. у т. 29. Уп. и конструкцију за 3. лице: а садъ *да зна* ваше свѡетло господъство како сѡ били ѡдавњо ѡ рати Пашићровићи и Црњогоръци 12.

Аорист долази, наравно, често у овим писмима: 3. једн. *кће* Д, *ѡсла* Д, *ѡѡече* Д, *не би* 12, Д, *дочека* Д, 1. мн. *ѡѡаѡисмо* Д, *ѡѡисасмо* Д, *ѡѡѡависмо* Д, *свадисмо се* Д, *сѡѡавасмо (се)* Д (в. т. 59), 2. мн. *ѡро-дасѡе* Д, 3. мн. *доѡоше* 12, *ѡослаше* 12, *ѡмирише* 12, *зарекѡше* 12, *изгв-бише* 12 (× 3), *ѡѡоше* 12, *ѡониеше* 12, *дочекаше* 12, Д, *ѡосекѡше* 12, *ѡорѡѡѡаше* Д, *ѡзеше* Д. Глагол *моћи* има аорисне облике: *не може* (3. једн.) Д, *не можеше* (3. мн.) Д. Од глагола *чинѡиѡи* долази аорист у конструкцији романског порекла *чинѡиѡи* + *инѡинѡиѡе* ‚наредити‘: ѡни за нѡма ѡ госпѡде *чинѡише* их *ѡѡѡѡиѡѡ* и *ѡѡѡѡѡѡ* на галию Д.

Форме имперфекта ретко долазе: 1. мн. *ѡрѡѡѡѡасмо* Д, *ѡрѡѡѡѡасмо* Д, *не ѡѡѡасмо* Д.

Облици глаголског прилога садашњег и прошлог времена нѡсу употребљени у овим писмима.

Радни глаголски придев м. рода свршава се на *-а* (< *-ао*) и *-ио* (в. т. 3, 28); остале форме в. у овом одељку мало ниже.

Глаголска именица долази у облику *ѿоздравлене* 12.

Инфинитив долази редовно у краћој форми без *-и* (в. т. 29). Облик *обисѿѣ* Д („огледати се”, „видети”, „окушати” РЈА VII 339, 340) долази са *-сѿѿ(и)*, што је начињено, по Б. Милетићу, према односу *бодем* : *босѿѿ(и)*, а што је познато нпр. језику владике Данила где налазимо *сисѿѿи*, *сисѿѿѣ* („сићи”), *изисѿѿѣ* („изићи”), односно данашњим зетским говорима (уп. Млад. Дан. 157, Мил. Црмн. 457, 458, Пеш. Стар. 168).

У писмима долазе ретки примери само за футур I а не и за егзатктни футур: 1. мн. *ћемо се ѿмириѿѣ* 11, 12, *но ћемо се . . . обисѿѿѣ* („огледати се”) Д.

Од перфекта уп. форме: 3. једн. *е . . . заслѣжисѿо* 12, *е ѿмилова* 12, 1. мн. *смо чѣли* 11, *разѣмели смо* 12, *смо . . . ѿбили* 12, 2. мн. *сѿѿѣ ѿфѿѿѿили* 11, 12 (× 2), *сѿѿѣ . . . ѿисали* 12, *сѿѿѣ ѿчинили* Д, 3. мн. *сѣ били* 12, *сѣ . . . ѿоработѿали* 12.

Изнесени глаголски облици из ових писама подударају се са одговарајућим формама у језику писама владике Данила и Висариона (уп. Млад. Дан. 152 и даље, Млад. Вис. т. 104 и даље).

55. *Нејроменљиве речи.* Предлози: *ѣ нихѣ* (ген.) 11, *ѣ вас* (ген.) Д, *ѣ раѿѿи* (лок.) 12, *с нима* 11, *ѿредѣ Бѣдѣвомѣ* 12, *ѿреко насѣ* Д, *ѿоради ѿне божие вере* Д, *ѿоради васѣ* Д; прилози: *садѣ* 12 (× 3), Д, *ѿдавно* 12, *ѿѣ* 12, Д, *на(ј)веће* („највише”) Д, *много зла* Д, *досѿѿа* 12, *наѿѿачаѿѣ* 12 (в. т. 60); уп. и прилошке одредбе: *ѿо ѿѿомѣ* („после тога”), *а ѿѿѿомѣ ѿѿога* („после тога”), *ѿриће ѿѿога* („пре тога”), *ѿза ѿѿога* („после тога”) — в. т. 30), *с миромѣ* („мирно”) Д, *до времена* („за неко време”) Д (уп. РЈА XXI 508); везници: *ѣма* („ма”, „ама”) Д, *докле* Д, *ѿоради е* („јер”) Д (поради васѣ свадисмо се з б(р)аћомѣ нашомѣ Црњогорѣцима *ѿоради е* их не пѣшасмо преко насѣ на васѣ), *но* („већ”) 12, Д (× 2), *но* („али”) Д, *ѿак* („па”) 12, *ѿѣ* 11, *ниѿѿи* 12, *ни* 12 (× 3), *ѣ* („да”) 11, 12, Д; партикуле: *-р*: *ѿакоћерѣ* Д. У облику инструментала множине заменице: *с ѿнеѿѿема книгама* Д долази *-зи-* унутар облика (уп. исто и у језику владике Данила: Млад. Дан. 168).

Из синѿѿаксе

56. *Најомена о уѿѿѿреби и значењу неких ѿагежа.* Генитивна конструкција *ѿоради* + *гениѿѿив* долази у узрочном значењу: тако верѣ ѿфатисмо и книге пред господомѣ ѿписасмо ми *ѿоради ѿне божие вере*.

вама: ваше главе остависмо до времена и на(ј)веће *йоради васъ* свадисмо се з б(р)аџомъ нашом Црњогорџима Д (уп. исто и Млад. Дан. 168, Млад. Вис. т. 121).

Посесивни генитив у конструкцији с предлогом *од* употребљава се у примерима, што може бити и романски утицај: *софра йровидџъ ѿ Кошора* 11, 12, *сѣарешинахъ ѿ Ричѣке нахѣ* 12, Д, *Марѣка Дериглавъ ѿ Любоѣинна* 12.

У примеру: и *џмирише ихъ џ Которъ* и *йо миръ* зарекоше кона се парѣта прѣва заѣде да се има датъ зарокъ („казна“, глоба“) и аспромъ и роблемъ 12, локативна конструкција *йо миру* има временско значење.¹⁶

И у овим писмима срећемо се са употребом акузатива место локатива уз предлоге *у* и *на*, што је позната особина како у језику владике Данила и Висариона, и у писмима из Цеклина друге половине XVIII века, тако и у данашњим зетским говорима (уп. Млад. Дан. 170—175, Млад. Вис. т. 122, Млад. Цеклин 55—56, Ивић Дијал. 163): и богъ те *џ господѣство* подрѣжа 11, и *џмирише ихъ џ Кошоръ* 12, како наћете *џ канѣчалерию* 12, како се ставасмо („састасмо“) *џ Кошоръ* пред зенераломъ Д, чинише их *џфатитъ* и *џковатъ на галию* Д, поред: како сѣ били *џдавѣно џ райи* Пашѣтровићи и Црњогорџи 12, и богъ те веселио и *џ господѣствъ* подрѣжа 12.

Конструкција *кумѣѣи некога неким* долази у примеру: *кѣмѣмо ѣе богомъ и свейѣемъ Йованомъ* 11, 12.

У значењу „учинити некоме зло“ уп. конструкцију „поработати од некога зло“: *за ѣолико зла цо сѣ ѿ насъ йоработали* 12, и *многа зла ѿ насъ йоработаше* Д.

57. Найомена о глаголима. а) Помоћни глагол је испуштен у облику перфекта у примеру: и знате ли како се ставасмо *џ Которъ* пред зенераломъ и кавалиерима и божѣ верѣ *џфайили* да чѣвамо ми васъ ѿ непријатељахъ Д (у овом примеру треба указати и на необично „слагање времена“: место очекиваног аорита (*уфайисмо*) долази крѣни перфекат: *уфайили*). б) Конструкцију *чинѣѣи* + *инфинѣѣи* у значењу „наредити“ уп. у т. 54. в) Уз глаголе *имайѣи* и *йомоћи* употребљен је инфинитив у примеру: да *има дайѣ* зарокъ („казна“, глоба“) и аспромъ и роблемъ 12, да мѣ га *йоможе џбийѣ* Д. г) Императивно значење 3. л. једн. имају примери: *и богъ ѣе џ господѣство йодрѣжа* 11, и *богъ ѣе веселио* и *џ господѣ-*

¹⁶ Уп. о овоме рад М. Ивић: *О йредлогу йо у срѣскохрвајском језику*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1951—1952, књ. XIX, св. 1—4, 173—212.

сѣвъ ѿдрѣжа 12, и *богъ ви веселио* Д — који по устаљеном шаблону долазе у поздравима на крају писама (уп. исто: Млад. Вис. т. 128).

58. Ред речи. У примеру: зло кое *ни сѣе* ѕчинио Д огледа се старији ред енклитика (заменичка + глаголска), што је одлика језика и владике Висариона, али не и владике Данила који зна за новији ред ових речи (глаголска + заменичка енклитика — уп. Млад. Вис. т. 130, Млад. Дан. 182). Једном налазимо и новији ред енклитика: разꝛ-мели смо вашꝛ господꝛскꝛ книгꝛ цо *сѣе* ни писали 12.

Глаголски облик *је* јавља се као и данас: иза заменичке енклитике: тако смо чꝛли *е ви е богъ* да 11, за добро кое *мꝛ е* ѕчинио попъ Ђврашꝛковићъ Д.

Уп. јављање објекта испред предиката у примеру: кꝛе ед(н)ога ѕбитиꝛ но самꝛ не може но посла за Ника Клапавицꝛ ꝛ Бꝛдвꝛ да мꝛ *га* поможе ѕбитиꝛ Д.

Енклитика *се* уз глаголе долази на оном месту у реченици где бисмо је и данас употребили: с нима ћемо *се* *ꝛмирићъ* 11, коꝛа *се* парꝛта прꝛва *заћеде* да има датꝛ зарокꝛ („казну’ ,глобу’”) 12, а за друге ћемо *се* *ꝛмирићъ* како наће правꝛда и добри люди 12, како *се* *сѣавасмо* („састасмо’) ꝛ Которꝛ Д, поради васꝛ *свадисмо се* з б(р)аћомꝛ нашом Црꝛногорꝛцима Д, докле *се* *ꝛошꝛгꝛнемо* на сꝛдꝛ Д, но ћемо *се* с онезиема книгама *обисѣи* („огледати’) поред господомꝛ Д.

Пример: *ꝛо ѿомꝛ ни изꝛбвише наоꝛачаꝛꝛ ꝛоꝛа* Вꝛка сина из Гра-ђани 12, треба свакако схватити овако: „ . . . сина попа Вука из Гра-ђани“ (уп. и обрнуто: *но ни дочекаше браѣа Рада Бановића и ꝛосекоше га* 12).

Један или више атрибута долазе уз именицу на следеће начине: а) *нашега крꝛвꝛника* 11, *осѣале крꝛви* 11, *едно момꝛче* 12, *еднога Паиꝛѣро-вића* 12, *вашемꝛ госꝛјосѣвъ* 11, *ѿога крꝛвꝛника* 12, *добри люди* 12, *свиех сѣарешинахꝛ* Д, *свема сꝛћама* Д, *нашихꝛ крꝛвих* Д, *осѣалога зла* Д, *божсего сꝛћенꝛа* Д, *божꝛ верꝛ* Д и сл., поред: *госꝛјодарꝛ свиеꝛли* 11, *госꝛјода млеꝛчачꝛка* 12, *госꝛјода коꝛторꝛска* 12, з б(р)аћомꝛ нашомꝛ Д, б) *нашемꝛ ꝛрезꝛвишеномꝛ госꝛјодинꝛ* 11, *нашемꝛ ꝛрезꝛвишеномꝛ и ꝛреведромꝛ госꝛјодинꝛ* 12, *ваше ꝛрезꝛвишено госꝛјодꝛсѣиво* 11, *вашꝛ госꝛјодꝛскꝛ книгꝛ* 12, *ваше сви-еꝛло госꝛјодꝛсѣиво* 12, *свега нашега збора* Д, поред: *осѣаломꝛ зборꝛ ꝛаꝛꝛро-виꝛꝛкомꝛ* Д.

59. Најомене о реченици. Поједини везници везују следеће рече-нице и речи:

е („да’): тако смо чꝛли *е ви е богъ* да и *ваше преꝛзꝛвишено господꝛство* те сте ꝛфатили нашега крꝛвꝛника 11, разꝛмели смо вашꝛ господꝛ-

- скѣ книгѣ цо сте ни писали е сте ѡфатили Вѣка Нихца Михо-
вића 12,
- штио* (,који'): а за ѡстале крѣви цо сѣ наше ѡ нихъ 11, разѣмили смо
вашѣ господѣскѣ книгѣ цо сте ни писали 12, за толико зла цо
сѣ ѡ нас поработали 12,
- који*: за добро *које* мѣ е ѡчинио погъ Д, зло *које* ни сте ѡчинили Д,
но (,већ'): ни тѣ имъ не би доста *но* ни дочекаше брата Рада Бановића
и посекоше га 12, тѣ га ѡбитъ не могоше *но* ѡтече предъ нима ѡ
Бѣдѣ Д, и дрѣго ви не говоримо ница *но* ћемо се с онезиема кни-
гама ѡбистъ пред господомъ Д,
- но* (,али' ,већ'): кће ед(н)ога ѡбитъ *но* самъ не може *но* посла за Ника
Клапавицѣ ѡ Бѣдѣ да мѣ га поможе ѡбитъ Д,
- ема* (,ма' ,ама' — уп. исто и у Црмници: Мил. Црмн. 448, 572): знате
ли колико е нашиехъ крѣвихъ ѡ васъ и ѡсталога зла *ема* све то трѣп-
ласмо до божега сѣћена Д,
- ма* (,ма'): *ма* по све начине све то трѣпласмо докле се потегнемо на
сѣдъ Д,
- йоради е* (,јер): и на(ј)веће поради васъ свадисмо се з б(р)аѣомъ нашом
Црѣногорѣцима *йоради е* их не пѣщасмо преко насъ на васъ Д,
йеке (,тек ,само'): садъ ви пишемо *йеке* да знате е и ми знамо и па-
метѣмо зло кое ни сте ѡчинили Д.

60. Из лексике. Овде ћемо поменути неке лексичке одлике језика ових писама, као и ономастички материјал који долази у овим тексто-
вима.

Н а о њ а ч а ц прилог, *оѡко*, *зло*, *немило*, *неѡријайно* (РЈА VII 471 не до-
носи ову реч): по томѣ ни изгѣбише [Паштровићи — А. М.]
наоѡачацъ попа Вѣка сина из Грађани 12;

С ѡ а в а ѡ и с е глагол, *сѡстѡити се* (РЈА XVI 475—476 доноси овај гла-
гол али са значењем ,стајати' ,зауостављати се' ,истицати се'; иначе
сѡтајати се < *сѡстѡајати се* у значењу ,састајати се' доноси РЈА
XVI 352; *сѡтавати се* не бележи ни Даничић већ само *сѡтајати се*
(Б. Даничић, *Рјечник из књижевних сѡтарина срѣпских*. — У Био-
граду, 1864, књ. III, 157, 168); старешине Ријечке нахије у писму
Паштровићима подсећају их па кажу: и знате ли како *се сѡтавасмо*
ѡ Которъ пред генералом и кавалиерима и божѣ верѣ ѡфатили да
чѣвамо ми васъ ѡ непријателнахъ такоћеръ ви насъ тако верѣ ѡфа-
тисмо и книге пред господомъ ѡписасмо Д (уп. исти овај глагол
и у другим споменицима из Црне Горе: а) *како се бљесмо сѡтавали*

Бегуши, и Геклићи, и Цетињани, б) и бјеху се сѣвали и не бјеху се ѿгодили — Т. Никчевић и Б. Павићевић, *Црногорске исјаве XVI—XIX вијека*. — Цетиње (Архив Социјалистичке Републике Црне Горе. Историјска грађа књ. II), 1964, 69, 194).

Од личних имена у писмима долазе: ном. *йойъ Ђвразићковићъ Д, Мгизновићъ Д*, ген. *йойа Взка 12, Рада Бановића 12*, дат. *Николи Рерици 12* (име которског „софра провидура“), ак. *Марџка Дериглавъ 12, Вѣла Никџева Д, Ника Клајавицъ Д, Взка Нихџа Миховића 12*.

Уп. остала имена: *Бѣдѣъ Д (× 2), Бѣдѣвомъ 12, Д, Кошоръ 12, Д, Кошора 11, 12, из Граћани* (име села) 12, *изъ Дѣвила Д, Любоинѣна* (ген.) 12, *Рѣбание* (ген., Арбаније) 12, *Риечѣке нахиѣ, Риечке нахиѣ* (в. т. 23), *Херџеговине 12*, затим *Любоинѣгани* (ном. мн.) 12, *два Цеклинѣнина Д, Црњогорџци, Црњогорџцима* (в. т. 6), *Пашиџровићи, Пашиџровића, Паџровићи* (в. т. 10).

Уп. име свеца: *свѣиѣмъ Иованомъ 11, 12*.

Закључак

61. Графијске и ортографске одлике ових писама из Ријечке нахије показују, посматрано генерално, приврженост традиционалном, српскословенском писању, што је и нормално очекивати у нашим ћириличким текстовима с краја XVI века. Како су ово споменици писани народним језиком, то је природно да се у њима срећемо са упрошћенијом графијом у којој су поједина слова одсутна као нпр. *ђ, њ, љ, њ, ѓ*. Писар првих двају писама, I рука, показује већу демократизацију у овом погледу јер он нема надредног писања слова *а* у речи *Пашиџровићи* пише *шџи*, насупротив II руци која је овде на традиционалном нивоу: она зна за надредно писање одговарајућих слова, и у поменутој речи пише стару грађију *џа*. Ово свакако указује на неједнак степен српскословенске образованости у писању код ове двојице писара. Обе руке су традиционалне у бележењу вокалног *р* комбинацијом грађија *рѣ*, група *је* иза сугласника код њих се не означава са *џе* или *џе*, нити ове руке употребљавају стару грађију *џ* у циљу јаснијег обележавања група *џе*, *џе*, у чему се оне разликују нарочито од грађије у писмима владике Данила.

62. У писмима из Ријечке нахије огледа се народни језик овог подручја с краја XVII века, што указује на подударност са језиком

Иначе језик ових писама, посматрано уопштено, у великом броју особина показује подударање са језиком владике Данила и Висариона, затим са цеклинским писмима из друге половине XVIII века, као и са низом савремених зетских говора а посебно са говором околине Ријеке Црнојевића, чији нам монографски опис, истина, још недостаје, али чије су нам основне особине данас познате.

А. Младеновић

Резюме

Александр Младеновић

ОБ ЯЗЫКЕ ПИСЕМ ИЗ РИЕЧСКОЙ НАХИИ В КОНЦЕ XVII СТОЛЕТИЯ

Автор исследует графику, орфографию и языковые отличия трех писем, возникших в конце XVII столетия в Риечской нахии (Черногория). Это исследование показало, что оба переписчика (первая рука писала два, а вторая одно письмо) в графическом и орфографическом отношении в основном опираются на сербскословянскую традицию, при чем это чаще делает вторая рука. В языковом отношении эти письма главным образом совпадают, с одной стороны, с языком писем владыки Висариона и Данила из Цетиня а, с другой стороны, с целым рядом теперешних зетских говоров. Это и понятно, потому что все три письма как деловые документы написаны народным языком.

REČ-DVE O IZRAZU „ĐELAK“

U tridesetoj knjizi, sv. 1—2, str. 579—587, Južnoslovenskog filologa, spisa za slovensku filologiju i lingvistiku, prof. Momčilo Savić objavio je kraći prilog pod naslovom: „Poreklo i značenje jedne reči iz istočne Srbije“ (Đelak), i učinio napor da utvrdi izvor i značenje tog retkog izraza u narodnom leksičkom fondu.

Kako nam se čini da ima mnogo više elemenata i potvrda koji upućuju na jedan drugi zaključak, neka nam bude dozvoljeno da se ovim pitanjem pozabavimo i obrazložimo svoje mišljenje.

Prof. Savić je u navedenoj knjizi Južnoslovenskog filologa pokrenuo pitanje porekla reči „đelak“, koju od leksičkih priručnika donosi jedino Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU, u kome doslovno čitamo: „*đelak*“, *aka* m. pokr. dečak, šiparac, momčić, — za muškarca... od 14—16 god. (kaže se) šiparac, ... *đelak*, u Levču (Trojanović, G1-EM 1926, 61). Kod istog slova, nešto napred Rečnik donosi i izraz *đalapak* u značenju — dečko, šipar od 8—14 god. (Tupižnica), koji se, što se značenja njegovih tiče, ne da odvajati od reči *đelak*.

Da u početku napomenemo da je reč *đelak* zabeležena na ograničenom području istočne Srbije i Pomoravlja, to je jedno; a što se značenjske razuđenosti naše reči tiče, mislimo da nije bilo nikakve potrebe za drugim naknadnim dodavanjem, odnosno proširenjem.

I kako je s pravom osetio da to nije izvorno slovenska reč, prof. Savića je posebno zanimalo njeno genetsko ishodište i putevi koje je ona prevalila do srpskih govora u istočnoj Srbiji i Pomoravlju. I u tom smislu krenuo je u potragu ne bi li našu reč mogao vezati za koji od susednih jezika, odnosno govora neslovenskih naroda koji su živeli ili žive u susednim oblastima.

Savić je u nekim leksičkim dvojezičnim priručnicima naišao na, po obliku, sličnu reč, rum. *gealat*, *vlaški gelat* sa značenjem „dželat, krvnik,

div, džin, gorostas, ubojica, kavgadžija, megdandžija“; u prenosnom značenju — i „veliki deran, klipán, hrabar, snažan, (i naprasit) čovek“.

U zbirci *Cinteece batrinești si doine*, u kojoj je rumunski folklorista Cristea Sandu Timoc, na našoj teritoriji južno od Dunava sakupio obilje lirskih i epskih pesama, objavljena je i pesma *Țarul Murat și Radu Voivoda* (Car Murat i Vojvoda Radu), koja sadrži stih:

„Voi cinici sute de gelati“ — (Vas pet stotina dželata).

Prof. Savić izražava sumnju da izraz *gelaji* (dželaci) u tom stihu znači „dželati“, jer smatra da bi i pored „preteranih pesničkih sloboda i hiperbola“ neuobičajeno bilo da turski sultan mobilise pet stotina dželata da bi jednom Vojvodi obrubio glavu.

Izvor srpskohrvatske reči „dželat“ i rumunskog izraza *gealat* „gelat“ svodi se, bez ikakve sumnje, na arapsko *ğallad*, „ğalada“, koji je posredstvom turskog prodro u sve balkanske jezike.

Osnovno značenje ove reči, bilo u srpskohrvatskom, bilo u ma kom drugom balkanskom jeziku, jeste — „dželat, krvnik, siledžija“, pa i njena prenosna značenja (hrabar, snažan i naprasit čovek) ne udaljavaju se bitno od njenog osnovnog značenjskog područja; imamo u vidu izraz, koji je, kako rekosmo, preko turskog ušao u sve balkanske jezike, dakle, radi se o reči „dželat“, o kome ćemo ovde morati reč-dve da kažemo.

U početku samo jednu napcmenu: držeći se logike i imajući u vidu jezičke potrebe, mi ne vidimo nikakav razlog da bi srpski govori istočne Srbije i Pomoravlja, u određeno vreme bili prizudeni da iz vlaških govora uzajme jedan njima već poznat turcizem arapskog porekla, samo da bi smisaoni opseg svoje varijante „dželat“ upotpunili i prenosnim značenjem „hrabar, snažan“ (i naprasit) čovek“.

Izraz „*dželat*“ je neminovno prodro u sve jezike balkanskih naroda zato što je predstavljao novinu u izvršnom postupku turskog krivičnog zakona; za sporedna i prenosna značenja toga termina srpskim govorima navedenog područja stajao je i stoji na raspoloženju čitav arsenal izvornih jezičkih mogućnosti.

Razmatrajući našu reč „delak“, reći ćemo još u ovom početku da njeno poreklo treba tražiti u arbanaškim govorima gornjomoravskog sliva, naimo, ako imamo u vidu da je u tajnim, odnosno šatrovačkim jezicima vranjskih mutavdžija, leskovačkih, niških, vlasotinačkih i makedonskih zanatlija, ogroman broj leksičkog fonda — arbanaskog porekla, onda je normalno očekivati da je poneki njihov izraz prelazio u svakodnevni živi govor.

Prelistavajući brojne radove i studije o tajnim jezicima¹ nekadašnjih zanatlija u pomenutim središtima, konstatovali smo da je, doduše, neznatan broj leksičkih mrvica šatrovačkog jezika dobio pravo građanstva u svakodnevnom saobraćajnom jeziku:

ćeno — mlado pseto

keć, keća, kić, kića, „uzvik pastira kad gone koze“ (Hercegovina)

rulek, ruljka (pelene)

ruljče,

lika (mokraća)

liljka (kad dete ukvasi pelene, kaže se napravila se liljka — (Vranje, grada SANU)

trem, (= čovek), alb. trim

vajza, (devojka)

¹ Uzgred da napomenemo da o šatrovačkim odnosno tajnim jezicima u nekim manjim središtima Makedonije, Južne Srbije i Bosne raspoložemo priličnom jezičkom građom:

1. M. Đ. Milićević, *Kneževina Srbija*, Beograd 1884;
2. Vuk St. Karadžić, *Srpski Rječnik*;
3. V. Jagić, *Die Geheimsprachen bei den Slaven*, in Sitzungsberichte d. phil. hist. Klasse d. k. Akademie d. Wissenschaften in Wien, CXXXIII (1895);
4. I. D. Šišmanov, *Beležki za bēlgarskite tajni ezici i poslovetki govori*, Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knižina, XII (1895);
5. Tzепенkov, *Usloven botušarski ezik v Prilep*, in Sbornik, VIII (1892);
6. Luka Grđić Bjelokosić, *Balanački, radnički, dunderski jezik*, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini, XII (1900);
7. S. Argirov, *Kēm bēlgarskite tajni ezici*, in Sbornik, 1901;
8. N. Arnaudov, *Taen terziški ezik*, Sbornik (1906—1907) XXII—XXIII;
9. S. Trojanović, *Prilozi tajnim jezicima*, Južnoslovenski filolog, V (1925—1926); (recenzija N. Jokla, Indogermanisches Jahrbuch, XII, Sek. VII);
10. Živko D. Petković, *Jezik naših šatrovaca*, Beograd, 1928;
11. M. Filipović, *Tajni jezici u Velesu*, Glasnik skopskog naučnog društva. IX (1934), rec. Jokl. Indogerm. Jahrbuch, XVIII (VII);
12. Carlo Tagliavini, *Le parlate albanesi di tipo ghego orientale (Dardania e Macedonia Nord-occidentale)*, Centro studi per l'Albania, Roma, 1942, str. 73—82;
13. H. Barić, *Miscellen*,
14. Albanisches in Wortschatz der Vranjaer Mutafdzji, Arhiv, III.
15. H. Polenaković, *Prilozi koi makedonskite tajni jazici*, Makedonski jezik, 1951/3—4; 1951/9—10;
16. Olivera Jašar-Nasteva, *Albanski zborovi vo makedonskite tajni jazici*, MJ. IV/3, 4, 5—6 (1953), 60—64; 84—92, 132—139;
17. Kadri Halimi, *Godišnjak Muzeja grada Beograda*, 1954.

...	djale,	} dečko
...	djalac,	
...	đale,	
	<i>đaljarče</i>	
	<i>đalarče</i> ;	

u makedonskim tajnim jezicima zabeleženi su: *đalšovče*, *đalovče* (dete), Makedonski jazik, 1951/3—4; *đalapak* = dečak, šiparac — đalapak znači *dečko*, šipar od 8—14 god.; *đalac* — porodični nadimak (Erdeljanović); *đaletić* — prezime (Šobajić) = Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU.

U značenjskom pogledu između *đelak*, s jedne i *đelarče* (đalac, *dale*, đalovče, đalšovče, — s druge strane, imamo savršeno podударanje, što nije slučaj i sa prenosnim smislom rumunskog, vlaškog, odnosno moldavskog izraza *gealat*, *gilat*, *gelat* — hrabar snažan, čovek“. U prvom slučaju, odnosno u slučaju reči „đelak“ i njemu sličnih oblika, značenje je strogo određeno (dečak, šiparac, момчић, od 14—16 god.), bez ikakvih atributa, dok vlaška reč *gilat*, *gelat*, koja bi po mišljenju Savića trebalo da bude osnova za nastanak izraza *đelak* u govoru istočne Srbije i Pomoravlja, u značenjskom pogledu je — njegova sušta suprotnost.

Na fonološkom planu, objašnjenje leži na dlanu, jer *đelak* i srodni oblici — *đelarče*, *đaljarče* potiču od množinskog oblika arbanaskih govora gornjomoravskog sliva i onih u Makedoniji,² tj. od reči *djalē*, pl. *djel (m)* = dete, dečak, u kojima je početna konsonantska skupina *dj*, pretvorena u *đ*, tako da su i jedninski oblici *đalac*, *dale*, đalovče, *đalšovče* dobili palatalni izgovor u svom početnom delu.³

² Arbanasko poreklo naše reči zastupa i Ivan Popović u svojoj studiji: *Albano-slavica — Zur Geographie und Chronologie der albanischen Spracheinflüsse auf die Südslaven*, SOF, XV str. 518—519 (1956); zatim u *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960, str. 601.

³ 1. N. Jokl, *Vorläufiger Bericht über die im Auftrag der Balkankommission der k. Akad. d. Wissenschaften in Wien durchgeführten nordostgeischen Dialektstudien* (in *Anzeiger*, Wien, 1915).

2. M. Lambertz, *Bericht über meine linguistischen Studien in Albanien von Mitte Mai bis Ende August 1916*, in *Anzeiger*;

3. ————— *Albanische Märchen*, Wien, 1922;

4. St. Mladenov, *Bemerkungen über die Albaner und das Albanesische in Nordmakedonien und Altserbien*, *Balkan-Archiv*, I, str. 43—70;

5. A. Urošević, *Gornja Morava i Izbornik*, Srpski etnogr. Zbornik, knj. 51 (1935);

6. M. Filipović, *Običaji i verovanja u Škopskoj kotlini*, Srpski etnogr. zbornik (grada), Bgd. 1939;

Na morfološkom planu, naša reč izvedena je dodavanjem morfeme *-ak* njenom osnovnom elementu, kao u rečima: *sëdmāk*, *pëtāk*, *vëštāk*, *pròstāk*; navedeni osnovni element *del* poslužio je i ostalim izvedenicima kojima su dodavani nastavci: *del* + ac; *del* + arče; *dal* + e; dok je u makedonskim šatrovačkim jezicima jedninski palatalizovani oblik: *faa* — *faa* dobio sledeći nastavak: *-ovče*; *faļовче*, *faловче*.

I na kraju sumirajući to što smo u vezi sa poreklom reči *đelak* izložili, stekli smo uverenje da pominjani izraz (*đelak*), kako po fonetsko-morfološkom obrazovanju, tako, naročito po svome značenju, ne bi mogao nastati od vlaške reči *gilat*, *gelat* (rum. *gealat*) kojoj u svim balkanskim jezicima odgovara turcizam arapskog porekla *dželat*. Njegovom iz vlaških govora prelazu u srpske idiome istočne Srbije, isprečavaju se nepremostive teškoće, posebno značenjske prirode.

Idriz Ajeti

7. Petar Skok, *Linguistička proučavanja neslovenskog stanovništva Skopske kotline*, Godišnjak Muzeja Južne Srbije, 1941;
8. C. Tagliavini, *Le parlate albanesi di tipo ghego orientale* Reale Accademia d'Italia, Centro studi per l'Albania, Roma, 1942, str. 58 paragr. 19;
9. Gl. Elezović, *Glasovne osobine arbanaškog dijalekta Debra i njegove okoline*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. XI (1950);
10. Bahri Besi, mbi katër inovacione fonetike të të folmeve të Gegnisë së Mesme, në Konferencën e parë të studimeve albanologjike (15—21 — nëntor — 1962) Tirana, 1965, str. 261—269;
11. Jorgji Gjinari, *Dialektogjia shqiptare*, Tirana, 1963;
12. A. B. Десницкая, *Албанский язык и его диалекты*, Ленинград, 1968;
13. ————— *Gjuha shqipe dhe dialektet e saj*, Priština, 1971, (izdanje na alban-skcm);
14. I. Ajeti, *Glavnije jezičke osobnosti govora Albanaca preševske i bujanovačke okoline*, Vranjski glasnik, V, 1969, (268—269);
15. Mehmet Halimi, *Vëzhgime mbi të folmen e Moravës së Poshtme u Gjurmime albanologjike*, serija filoloških nauka, II (1972), str. 119—120.

R é s u m é

I d r i z A j e t i

A PROPOS DU TERME „ĐELAK“

Incité par l'étude *Porelko i značenje jedne reči iz istočne Srbije* — „*derak*“ du prof. Momčilo Savić, publiée récemment dans la revue *Južnoslovenski filolog* — XXX (1—2), l'auteur du présent travail relève les difficultés concernant l'origine arabe du mot „*đelak*“ introduit par les parlers valaques dans les parlers serbes de la Serbie de l'Est et de la Pomoravlje. En conséquence, l'auteur n'accepte pas l'opinion du prof. Savić, selon laquelle ce terme „*đelak*“ présente le pluriel *gelafi(đelaci)* des parlers valaques modifié au singulier.

Le champ sémantique du mot *gelat* dans les parlers valaques et dans la langue roumaine, étant identique au champ sémantique de ce dernier dans les dialectes serbes de la Pomoravlje — réduit la possibilité d'introduction de la forme d'un mot déjà connu dans les parlers serbes mentionnés plus haut.

C'est pourquoi, l'auteur de ce travail est plutôt enclin à trouver l'origine du terme *đelak*, dans les idiomes albanais du bassin de la Južna Morava — et plus précisément dans le terme argotique *đal* plur. *del* (d'origine albanaise) des parlers serbes, respectivement macédoniens ayant pour suffixe le morphème *-ak*.

О НЕКИМ ПИТАЊИМА ДВОЈАКЕ ГЛАГОЛСКЕ РЕКЦИЈЕ

1. Да кажемо прво ово. Глаголску рекцију схватамо као компоненту опште глаголске вредности која условљава могуће директне, непосредне семантичко-синтаксичке односе зависних именичких речи према глаголу као главној, управној речи у синтагми; двојаку глаголску рекцију схватамо као семантичко-синтаксичку особину глагола која му омогућава да се у овоме, нагласимо, директном, непосредном типу односа јавља у истом или сличном значењу и у истој или сличној функцији у двама различитим врстама падежних синтагми, односно у конструкцијама с два различита падежна облика (нпр. *лајајши некоме* и *лајајши некога*), али само *обмањивајши некога*)¹.

И још ово. Глаголску рекцију условљава, с једне стране, семантички садржај глаголске речи и, с друге стране, општи систем семантичко-синтаксичких односа зависних речи према глаголу и начин његовог граматичког уобличавања у језику. Двојака глаголска рекција знак је или двојаког глаголског значења односно насталих промена у глаголском значењу или, пак, насталих промена уопште у семантичко-синтаксичком систему зависности и начину његовог обележавања; најчешће знак је и једног и другог. Циљ нам је да ово покажемо на неким примерима из нашег језика.

2. Дакле, овом ћемо се приликом задржати на оним случајевима двојаке глаголске рекције који се могу посматрати као делови општег система; зато ћемо говорити о глаголским категоријама, а не о поједи-

¹ За ове су односе, као и за све односе именичких зависних речи према глаголу, или којој другој главној речи, у науци о језику уобичајени термини и рекција и валентност. Ми их условно диференцирамо. Валентност схватамо као способност глагола да управља већим или мањим бројем речи које се за њега везују (исп., нпр., Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris 1966, 238), а глаголску рекцију као валентност непосредног, директног типа односно шире схваћеног објектског типа.

начним случајевима; говорићемо, такође, само о глаголима чија је употреба честа и позната, а не о онима чија је употреба ретка, дијалекатска или архаична. И у вези с овим покушаћемо да одговоримо на следећа питања: прво, који су то глаголи и које су то падежне конструкције, синтагме у којима се јављају и за које се као категорије везују и каква је семантичко-синтаксичка вредност ових двојакних конструкција с истим глаголом; друго, да ли се дијахроничним испитивањем и евентуалном компарацијом с другим словенским језицима истога система деκлинације може нешто закључити о еволуцији ових двојакних конструкција, о тенденцијама њиховог развитка; и треће, да ли се, и у којој мери, обе ове конструкције с истим глаголом могу сматрати нормативним у књижевном језику.

3. Прво. Ово су те семантичко-синтаксичке категорије и глаголи двојаке рекције који се у њима јављају: генитивско-акузативна категорија са глаголима у чијој се општој семантици садржи и извесне врсте партитивно значење (*имајши среће : имајши срећу, њражјиши мира : њражјиши мир*) и са свим негативним глаголима односно са глаголима у одричном облику (*немајши књије : немајши књију, не дизајши очију : не дизајши очи*); дативско-акузативна категорија са глаголима *лајајши, савейовајши, њомајајши, служијши* и др. који, условно речено, значе ангажовање усмерено на какав појам без модификације тог појма (*лајајши некоме : лајајши некога, савейовајши некоме : савейовајши некога*)²; и акузативно-инструментална категорија са глаголима *вршејши, вишљајши, мицајши* и другима којима се означава кретање, мењање положаја у границама истога места (*вршејши коло : вршејши колом, вишљајши секиру : вишљајши секиром*)³.

² У дативско-акузативну категорију нису укључене конструкције типа *сиремајши другарици : сиремајши за другарицу, дајши школи : дајши за школу* јер у њима немамо директне, непосредне односе зависности, па се оне, према нашем схватању, и не везују за проблеме двојаке глаголске рекције; исто је, нпр., и са конструкцијом *учијши ћаке њесм : учијши ћаке њесму*.

³ Из дијахроничне перспективе могло би се говорити и о дворекцијности у акузативно-локативној категорији са глаголима који означавају какав процес саопштавања, мишљења, осећања, нпр. *њријоведајши његово кришјење* (из старог језика) : *њријоведајши о његовом кришјењу* (исп. Д. Гортан—Премк, Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 2, Бгд. 1971, стр. 23—29), међутим посматрани из синхроничне перспективе случајеви овога типа, нпр. *говоријши леје сјвари : говоријши о лејим сјварима* нису условљени двојаком глаголском рекцијом (в. о томе М. Ивић, О објекатској допуни глагола комунактивних и интелектуалних радњи, Зборник за језик и књижевност, књ. I, Титоград, 1972, стр. 27—32).

4. Питање је каква је семантичко-синтаксичка вредност ових глагола у конструкцијама с једном и у конструкцијама с другом рекцијом; ово ћемо укратко анализирати у свакој од констатованих категорија.

5. Генитивско-акузативна категорија. Известан семантичко-синтаксички паралелизам употребе генитива и акузатива, рекли смо, имамо у синтагмама с глаголима *имаћи*, *даћи*, *узети*, *желети* и сл. Нпр.:

Само да ми *блага добијемо* (Вук, Српске народне пјесме, III, 4). — *Накупио жутијех дукаћа* (И., 7). — То стање *гаде њовода* Римљанима, да пруже руке на полуострво (Ковачевић Љ. и Јовановић Љ., Историја српскога народа, I, Бгд. 1893, 6). — *Уноси шале и смеха* у уморно друштво (Ст. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, Просвета, Бгд. 1946, 15). — Моја чета састави копља, привеза коње, па удари *ишти* загорскога вина (И., 63). — Људи који још нису *замислили барућа* (М. Крлежа, Хрватски бог Марс, Минерва, Згб. 1933, 24). — Родитељи *имају* својих жеља за будућност своје деце (Б. Нушић, Аутобиографија, Бгд. 1924, 101). — Иследник у томе часу верује . . . да *жели добра* Бајкићу (Б. Ђосић, Покошено поље, Просвета, Бгд. 1953, 28). — *Дајем* вам још једном *иприликe* да о свему добро размислите (И., 62).

За нас је битно има ли семантичке разлике, и у чему је она, између конструкција с генитивом у наведеним примерима и истих или сличних ако би у њима стајао акузатив (нпр.: само да ми *блага добијемо*; *накупио жуте дукаће*; то стање *гаде њовод* Римљанима; *уноси шалу и смех* у друштво).

Семантичка се разлика између ових синтагми у граматикама, углавном, дефинише тиме што се каже да се синтагмама с генитивом обележава партиитивност, а синтагмама с акузативом обухватање објекта у целини глаголском радњом. Али ми сматрамо да се поред партиитивности оваквим синтагмама с генитивом обележава и неодређеност односно — не само неодређеност по количини, већ и неодређеност уопште. И још нешто: генитив по правилу у оваквим синтагмама имамо само у случајевима у којима је неодређеност битна семантичка компонента (нпр. „дечац се растуре да *набаве барућа*“, Б. Ђосић, ор. с., 62, — *барућа* значи: колико год нају барута и каквог год нају); акузатив, пак, по правилу имамо у случајевима у којима је одређеност, детерминисаност битна семантичка компонента у синтагми (нпр. „у закљону од цигала *сабраше барућ*: три патроне . . . и неколико фишеска купљених по бакалницама“, И. — *барућ* означава појам потпуно одређен и по квали-

тету и по квантитету); акузатив се, што је и природно, јавља и у синтагмама у којима именица у функцији зависног члана означава какав реалан појам (*желим ћерку, изражим сѝан*); у свим другим случајевима изгледа да је могућа употреба и генитива и акузатива у истим семантичко-синтаксичким ситуацијама (исп. *gade љовода : gade љовод, уноси шале и сме-ха : уноси шалу и смех*); посебно је, морамо нагласити, ирелевантна употреба генитива односно акузатива када су у питању градивне именице (исп. наведени пример „удару *ћићи* загорскога *вина*“ према стиху „па сједоше *ћићи* рујно *вино*“, Вук Српске народне пјесме, III, 4).

6. У синтагмама с негативним глаголима имамо и везаност генитива односно акузатива за одређену семантику и слободну дистрибуцију ових облика. Ако се у синтагми наглашава неодређеност или партитивност, уз негативни глагол, као и уз позитивни, по правилу иде генитив (нпр. „нећу вам, господо, новца ни једнога узети“, Стј. Митров Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, СКЗ, Бгд. 1924, 11); исти је случај и са глаголом *немаћи*, и ту је готово обавезна употреба генитива, тј. фреквенција генитива је око 90% према 10% акузатива, како смо закључили једном приликом раније када смо посебно испитивали овај проблем⁴ (нпр.: „ја сам се, игумане, потурчио, не имавши мученичке крепости“, Љубиша, ор. с., 72, али и „па онда питање: зашто жене немају бркове“, Б. Нушић, ор. с., 77).

Ако се, пак, у синтагмама с негативним глаголом истиче одређеност, тј. ако је објекат граматички и семантички детерминисан, онда је далеко чешћа употреба акузатива од употребе генитива, који је у овим случајевима само морфолошко обележје конструкције с негативним глаголом. Нпр.:

Благо оном који у таквом метежу не изгуби свијест свога племена и величанство свога имена (Љубиша, ор. с., 58). — Није могло ни једно ни друго да прикрије тремало у гласу ни израз срећног чуђења у очима (В. Петровић, Препелица у руци и друге сличне приповетке, Нови Сад, 1955, 23). — Одговори . . . не показујући вољу за даљи разговор (В. Калев, Понижене улице, Зора, Згб. 1950, 67) — са акузативом, и

Не чује он те галаме, тог живота који се око њега шири (П. Кочић, С планине и испод планине, СКЗ, Бгд. 1907, 6). — И

⁴ Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику, Наш језик, књ. XII, 1962, 130—148.

отпуговао је зидар виктор с fronte и није устријелио жене (М. Крлежа, ор. с., 22) — са генитивом.

У свим другим случајевима иза негативних глагола употребљава се и генитив и акузатив, али не у истој мери. Да изнесемо још два податка из ранијих испитивања: фреквенција употребе генитива односно акузатива у позицији иза негативног глагола (изузимајући глагол *немајти*) у новијем књижевном језику је оваква — 17% генитива према 83% акузатива; но оваква фреквенција није у језику свих писаца, код неких је употреба генитива већа, нпр. код И. Самоковлије и И. Андрића, и уопште у језику писаца из Босне и Херцеговине, док је код неких писаца акузатив готово у искључивој употреби, нпр. код В. Глигорића, М. Лалића, А. Цесарца, М. Божића и још неких.

7. Дативско-акузативна категорија. О глаголима ове категорије код нас је већ писано⁵; то ћемо унеколико поновити.

Иако је тешко за све ове дворекцијске глаголе дати заједнички одговор на питање имају ли они иста значења у синтагмама с дативом и у синтагмама с акузативом, ипак, мислимо, да се за њих може констатовати: међу синтагмама с дативом и акузативом постоји семантичка диференција, али она није ни обавезна, ни генерална (код неких је боље изражена — као код глагола *савјетовајти*, *помагајти*, *служити*, код неких слабије — као код глагола *лајајти*, а код глагола *смејати* готово је и нема). Објаснићемо.

8. У дативским и акузативним синтагмама с глаголом *савјетовајти* запажа се извесна тенденција морфолошког уобличавања одређене семантике. Синтагме с дативом развијају се, чини се, у правцу значења „давати, пружати некоме одређен савет“, а синтагме с акузативом развијају се у правцу значења „помагати, подупирати некога својим саветима“, „бити нечији саветодавац“. Исп. примере:

Коме није савјетовати, није му ни помоћи (Босанска вила 1886, 79). — Који ми не би савјетовао на влас то исто што сте ми и ви савјетовали (М. Крлежа, На рубу памети, Згб. 1938, 64).

⁵ Д. Вуповић, [О глаголу *лагајти*], Наш језик, ст. с., књ. III, 1935, 64; И. Г[рицкат], [О допунама уз глаголе *савјетовајти*, *помагајти* и *служити*], Наш језик, н. с., књ. I, 1950, 332—333; А. Белић, Око нашег књижевног језика, Бгд. 1951, 81; М. Стевановић, Облици допуне уз глагол *лагајти*, Наш језик, н. с., књ. III, 1952, 154—159; И., Рекција глагола и облици њихове допуне, Наш језик, књ. XII, 1962, 1—11; Д. Гортан—Премк, ор. с., 39—56.

Никога да је посаветује⁶, да је упути (Д. Ковачевић, Мали хероји, Бгд. 1930, 200). — Посаветујте ме бар (О. Давичо, Међу Маркосовим партизанима, Бгд. 1948, 39).

9. Осим ове разлике у овим се синтагмама запажа још једна која је више стилска него семантичка: ако се субјекат обраћа старијем лицу или некоме кога поштује, уважава, радије ће за обе ове семантичке нијансе употребити допуну у дативу (нпр. Друже професоре, ја Вам не бих саветовао да то учините).

10. И код глагола *помагати* запажа се слична тенденција. С дативском реакцијом, изгледа, овај глагол чешће значи „давати, пружати намењивати помоћ некоме“, а са акузативном „помагати трајније или свестраније или обухватати некога у потпуности својом помоћу“. Исп.:

Лијењом Бог не помаже (Вук, Српске народне пословице, 206). — Дошао сам к вама да ми помажете, ако можете (И. Ђипико, За крухом, Нови Сад 1904, 225).

Гладне године помагао цар народ сиромашан давајући . . . жита свакој кући (В. Врчевић, Српске народне приповијетке, II, Дубровник 1882, 186). — Али није га помогло, морао је да врати паре (Ј. Ђоновић, Хронике и пугописи, Цетиње 1950, 114).

11. У дативским и акузативним синтагмама с глаголом *служити* за нас су интересантна два значења: прво, „вршити неку радњу или имати неку особину, и том радњом односно особином бити користан ономе коме је намењена“, и друго, „бити слуга у ширем смислу те речи“⁷. У првоме значењу синтагме с дативом, изгледа, како анкета потврђује, да се семантички нешто разликују од синтагми с акузативом: *служити некоме* употребљава се у значењу — бити користан појму у дативу, али само у одређеним ситуацијама и за одређено, ограничено време (нпр., Немој да бациш то, може нам још послужити, из говорног језика); *служити некога* употребљава се у значењу — бити користан, и то за дуго време, неограничено (нпр. Очи га још увек добро служе, из говорног језика). У другоме значењу — бити у служби код некога, бити нечији слуга — нешто чешће се ове синтагме употребљавају са акуза-

⁶ Имперфективни и перфективни глаголи у овим семантичко-синтаксичким ситуацијама пенашају се исто (сар су тако показала наша испитивања), и ми их заједно дајемо, и овде и у другим категоријама. Исп. и супротно мишљење, додуше везано за акузативно-инструменталну категорију, М. Павловић, Реакције и функције, Наш језик, књ. XII, 1962, 90—93.

⁷ Дефиниције дате под наводницима преузете су од И. Грицкат.

тивом, него са дативом (исп. Служит ћу ти колико ти драго, В. Назор, Пастир Лода, Згб. 1946, 413; Боље је доброга служити него рђаву заповиједати, Вук, Српске народне пословице; Не могаше допустити да његов син . . . служи другога, С. Пауновић, Венац, књ. XI, 1925, 132).

12. Глагол *лаја̑ти* с допуном у дативу, рекло би се, претежно значи — говорити некоме ланци, а с допуном у акузативу — обмањивати, варати некога, мада се не може искључити могућност употребе овога глагола са истом допуном у оба значења, посебно у оним крајевима где се он јавља само с једном допуном (као у Србији и Црној Гори, где је позната само акузативна рекција овога глагола).

13. Дативске и акузативне синтагме с глаголом *сме̑ати* синонимичне су. Овој се констатацији, ипак, поставља једно територијално ограничење: конструкцију с акузативом претежно налазимо код писаца из западног дела територије српскохрватског језика, мада је има и код писаца из источног дела, док је конструкција са дативом готово искључиво везана за источне крајеве језичког подручја. Исп.:

Оклоп му се држи, | оштри шлем му сме̑е (М. Шапчанин, Жубори и вихори, Бгд. 1883, 274). — Наш једини задатак у том случају био би да не сметамо глуми (Р. Плаовић, Елементи глуме, Бгд. 1950, 133).

Тако га ни жене не сметају (Л. Лазаревић, Приповетке, Бгд. 1898, 103). — Ако те око смета . . . ископај га (Ј. Драженовић, Повијест једног вјенчања, Згб. 1910, 17). — Он није зато . . . да би га такве пропалице сметале (М. Крлежа, Излет у Русију, Згб. 1926, 111).

14. Акузативно-инструментална категорија. У њој се јављају глаголи који значе — покретати, покренути поједине делове тела односно изводити, извести покрете, радње појединим деловима тела, као и глаголи који значе — покретати, покренути нешто, мењати, променити нечији положај односно (из)вршити такву радњу нечим; заједничка им је семантичка карактеристика то што и у једнима и у другима имамо ограничено кретање, тј. мењање положаја у границама истога места (*вишла секиру око себе : вишла секиром око себе*) или, пак, модификацију кретања исте врсте (*брзати јрсти̑е : брзати језиком*). Исп.:

Не знам! — каже и заврше главу (А. Костић, Цариградски гласник, 1905, 19).

Како ти она умије витлати њиме (Лукиша с Орсана, Јакобинка, Згб. 1914, 69). — Заврнут ће ножем у рани, нек се разјаци као уста (М. Божић, Неиспакани, Згб. 1955, 49).

И поред уочене заједничке семантичке карактеристике ове синтагме нису синоними, или бар не потпуни синоними. У синтагмама с акузативом глаголска је радња усмерена на објекат, и она се врши с циљем да се модификује објекат; и баш је та модификација објекта оно што се истиче у први семантички план. У синтагмама с инструменталом истиче се у први семантички план сама глаголска радња и начин на који се она врши⁸.

15. Дужни смо да кажемо нешто и о пореклу двојакних рекција ових глагола и о тенденцијама њиховог развика.

16. У генитивско-акузативној категорији код глагола у чијој се општој семантици садржи и извесне врсте партитивно значење стара је словенска и генитивска и акузативна рекција, и конструкције с генитивом семантичко-синтаксички разликују се од конструкција с акузативом. (Морамо напоменути да има извесних индикација и за закључак да је у старом језику схватање партитивности било нешто шире, а самим тим и употреба генитива).

У конструкцијама с негативним глаголом само је генитивска рекција стара словенска особина ових глагола; акузативна је рекција нова српскохрватска особеност одричних глагола. Иако процес губљења генитива у овој позицији у нашем језику није завршен, он је далеко интензивнији него у другим словенским језицима.

17. У дативско-акузативној категорији код глагола *саветоваџи*, *џомаџи* и др.⁹ дативска је рекција стара словенска. Појава акузативне рекције последица је, с једне стране, општесловенске тенденције сужавања дативског семантичног спектра, што је, свакако, у вези са сужавањем сфере употребе беспредлошких конструкција уопште, с друге стране, потенцијалне језичке могућности да се однос према појму коме је намењено вршење ове врсте глаголске радње може схватити и као однос посебног ангажовања тога појма, и с треће стране, познате спе-

⁸ Исп. М. Ивић, Значења српскохрватског инструментала и њихов развој, Бгд. 1954, 102. и Д. Г. Премк, ор. с., 60.

⁹ У овој категорији, као и у другима анализирали смо само поједине глаголе, као репрезентанте одређених семантичко-синтаксичких односа; њих је, свакако, више; нпр., за ову категорију везују се и конструкције типа *доџасџи некоме : доџасџи некога*.

цифичне особине српскохрватског језика — ширења објекатског односа уопште, које је, пак, у узајамном односу са запаженим ширењем транзитивних глаголских значења у нашем језику¹⁰.

18. У акузативно-инструменталној категорији код глагола који значе какво кретање у границама истога места двојака рекција морфолошки је знак двојаке семантике; исто је и у старом и у савременом српскохрватском језику, а слично је и у осталим словенским језицима.

19. Треће. Што се тиче нормативности употребе ових дворекцијских глагола, можемо рећи следеће: у генитивско-акузативној категорији код глагола *имати*, *добити* и сл. обе су рекције правилне, генитивска као показатељ партитивности, неодређености, акузативна као показатељ обухватања у целини; код негативних глагола, када употреба генитива није везана за посебне семантичке односе, допуна може бити и у генитиву и у акузативу, само морамо констатовати да искључива употреба генитива не одговара обичајима, па ни нормама књижевног језика; у дативско-акузативној категорији обе рекције одговарају књижевним нормама, уз извесну тенденцију њиховог семантичког разликовања; у акузативно-инструменталној категорији двојака рекција морфолошки је знак двојаке семантике.

20. Да закључимо. Двојака глаголска рекција знак је или двојаког глаголског значења односно насталих промена у глаголском значењу или промена уопште у семантичко-синтаксичком систему зависности у језику, или, што је најчешће, и једнога и другог. И код сваког таквог глагола потребно је утврдити порекло и значење различитих рекција, као и ширину њихове употребе; такође је потребно идентификовати и семантичко-синтаксичке категорије за које се ови глаголи везују. А уклапање односно неуклапање у одређене категорије основ је за утврђивање нормативности оваквих случајева.

Даринка Горџан-Премк

¹⁰ В. о овоме: И. Грицкат, Студије из историје српскохрватског језика, 229—264; И., Из проблематике прелазности српскохрватских глагола, Јужнословенски филолог, књ. XXX, 1973, 297—303.

Резюме

Д. Г. Премк

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ДВОЯКОГО ГЛАГОЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Двоякое глагольное управление обозначает или двоякое значение глагола, а именно изменения которые произошли в глагольном значении, или же изменения произошедшие вообще в семантическо-синтаксической системе подчиненности и способе ее обозначения. Чаще всего это признак и того и другого.

Автор это показывает на примерах из сербскохорватского языка.

СУДБИНА КРАТКОГ Ё ИЗА Р У ИЈЕКАВСКИМ ГОВОРИМА ШТОКАВСКОГ ДИЈАЛЕКТА

Од свих питања из фонетике штокавског дијалекта најбројнија су она која су везана за судбину вокала *ě*. О тим питањима се расправља више од једног стољећа, и још их има која нису добила коначно рјешење. Из те проблематике нас овдје интересује само једно питање: судбина краткога *ě* иза *р* у ијекавским говорима штокавског дијалекта. Али прије него што пређемо на разматрање тога проблема, једна начелна напомена.

Вокал *ě*, без обзира на своје порекло, био је у најранијој фази свога постојања дуг вокал. То његово исконско квантитативно обиљежје није, међутим, у потпуности сачувано. Доста рано је дошло, у склопу општије појаве скраћивања појединих вокала, и до скраћивања свога гласа у одређеним позицијама. На тај начин је дошло до квантитетске диференцијације између слогова који су сачували првобитну његову квантитетску вриједност и слогова који су изгубили ту своју одлику и који су сада постали кратки. Дакле, јавило се дуго *-ě* и кратко *-ě*. Ово квантитетско диференцирање првобитно дугих вокала релативно је млађа фонетска појава у историји словенског вокализма, уследила је иза извршене метатоније, и није оставила видних трагова на вокалском систему (уп. о томе код Вајана: Граматика, 272—279, као и Nahtigala: Slovanski jeziki, 31—32), али је зато та појава условила различите фонетске појаве у ијекавским говорима штокавског дијалекта. Управо од квантитативне вриједности вокала *ě* зависили су његови рефлекси, а у вези с тим и неке друге промјене у гласовном систему тих говора.

Ијекавски говори пружају доста разнолику слику када је у питању рефлекс *ě* у секвенци *рэ-*. Ту, прво, разликујемо двојаке квантитативне вриједности *ě*: дуго *ě* — које, по правилу, даје двосложни рефлекс *-ије*: *бријег*, *ријеч*, *ријешити*, *фријест*, *вријећи*, *сагријешити*, *развијешити*, *умријети*, *фриједлог*, *фријевој* и сл., и кратко *ě* — чији су рефлекси до-

ста неуједначени. Они зависе како од положаја који је имао вокал *ě* у ријечи, тако и од региона на ијекавском подручју. Управо, рефлексии кратког *ě* иза *p* у ијекавским говорима, укључујући и ијекавски стандард, су тројаки: *pi*, *pje* и *pe*:

а) *rě* > *pi* у старијој скупуни *rěl* : *gorio* : *gorjela*, *ostiarjo* : *ostiarjela*, *vrjo* : *vrjela*. Уколико се и у тој позицији данас наиђе на скупуни *-pje-*, у питању је или фонетски архаизам или аналошко уопштавање групе *-pje-*, према односу који постоји у облицима типа: *radio—радила*, *мејнуо—мејнула*, *којао—којала* јавило се према *горјела* и *горјео*, према *остјарјела* и *остјарјео*, тако и *живјео* према *живјела* и сл. (исп. о томе код мене: О неким „икавизмима“).

б) ијекавски и екавски рефлексии *ě* у скупуни *rě* — нису тако једноставни, ни на синхроном ни на дијахроном пресеку ијекавских говора. Ради боље прегледности цијелога проблема овдје ће се дати — прво, стање које пружа наша писана ријеч, и — друго, стање које налазимо у ијекавским народним говорима, и — треће, даће се осврт на постојећа објашњења двојних ликова *-pje-* и *-pe-* и — коначно, једно новије објашњење те појаве.

1. За добијање потпуније слике о вриједностима секвенце *rě* у историјском развоју ијекавских говора највише података пружа писана ријеч настала у Дубровнику. И ми ћемо овдје поћи управо од стања које налазимо у језику Дубровчана.

Ијекавски рефлексии *-ě*, као што је познато, у писаној ријечи Дубровчана јављају се од краја прве половине XIV вијека. Решетар констатује да у латинским споменицима из 1344. имамо фонетске ликове: *Stiere*, *Bielce*, а тек ће Руско Кристофановић, дубровачки канцелар из XV вијека (1392—1430), почети са уношењем ијекавских облика у ћириличке рукописе (Решетар: Проза, 19; Никша Звијездић, 179), иако, опет, и Рускова писана ријеч најчешће има *ѣ* који много не говори о гласовној вриједности тога вокала. Руско, истина, има и *e* мј. *ě*, али се под том графемом, према Решетару „крије ијекавски изговор“ (Проза, 19), а за Дубровник он претпоставља да је већ у XIII вијеку имао *i*, „гдје је још одлучно преовлађивало *e*“ (Проза, 18). Могуће је да смо у ијекавским говорима, или оним који су у еволуцији свога фонетизма ишли најбрже — такви су говори Црне Горе — у XIII вијеку већ имали *ie* мјесто *ě* у дугим слоговима и *je* мјесто *ě* у кратким слоговима и да је овај посљедњи рефлекс већ тада почео да утиче на фонетску природу претходних консонаната.

а) *ре* > *рје*: *бриеме, цривие, горие, грешан, грешникъ, грешнице, безгрешна, сагрешаѣ, згрешиваѣи, сагреша, крешосѣь, вкрешленю, мреша, најриедакъ, најриедоваѣи, ѣрише-се, ѣриша, риезахъ, риежъ, изриезано, обривзвиешь, вриеза, сриедни, ѣосриедъ, сриесѣи, сриѣћа, несриѣћа, несриѣћанъ, несриѣчниче, ѣрибоваѣи, ѣоѣриба, ѣоѣрибанъ, ѣриеска, вриемена, вриемениѣо;*

али и:

ѣоѣриба, вриемени, крешосѣи;

у префиксу *рѣ-* обично је икавски лик: *ѣриѣанакъ, ѣриѣалие, ѣриѣдъ, ѣриѣо* и сл. (Решетар: Дубровачки зборник, стр. 155—158).

У вези са овим да истакнемо и једну Решетареву констатацију. У Дубровачком зборнику од 1520. Р. констатује да тек од Н. Рањине „можемо сигурно констатовати почетак онога процеса по којему је у кратком слогу *рѣ* мека група *рј* отврднула у *р*“ и продужује: „то је можда у граду Дубровнику најприје избило и најбрже било проведено, док се је у околици могло и дуже вријеме одржати *рј*, које се је на отоку Мљегу одржало до данашњег дана те се говори *мрјеша, срјѣћа, врјѣћа*“ (стр. 160 — о овоме исп. ниже).

У језику Марина Држића (око 1508—1567) „понајвише“ имамо *-рје-* али се јавља „и младји (степен) *ре*“, уп.: *брјеме, срјепље, срјевје, срјевјар, грјешнице, крјепак, крјепости, мрјезу, прјеснаѣиѣ, прјеша, прјешно, рјепиѣом; изрјезат, посрјед, срјести, срјетам, срјетосмо, срјетоше, срјетали, срјѣѣа, стрјелами, несрјѣѣа, срјѣѣан, несрјѣѣан, стрјѣѣиѣу, стрјѣѣовито, трјѣба, потрјѣба, трјѣска, врјело, врјѣѣа, врјѣѣиѣа, врјѣѣена, назрјет, зрјѣлу, зрјѣла*; поред:

брјемѣом, грјешној, мрјезу, мрјезе, мрјезѣом, унапрѣѣак, прѣша, с прѣшѣом, и прѣши, прѣзимѣ, изрѣѣаше, срѣд, срѣѣа, срѣѣѣом, несрѣѣа, срѣѣан, потрѣѣа, трѣска, врѣѣиѣу, врѣѣена.

Истина, има неслагања између различитих рукописа Држићевих дјела, што може бити и посљедица преписивачевих интервенција (в., Rešetar: Jezik Marina Držića, стр. 136—138).

Басилије Градић (умро 1595) поред *ѣри* мј. *рѣ*: *прѣлегајте, прѣвари, прѣстолје, прѣкор* и сл., што је, видјели смо, заједничка особина свих Дубровачких писаца и писара, има „у краткијем *slogovima* иза *р* . . . редѣвно *е*: *напрѣѣак, потрѣѣоват, срѣдовитим, обрѣѣзавши, грѣшницу, грѣшнику, брѣмѣна, несрѣѣиѣ, срѣплју, насрѣд, зрѣла, мрѣжа*; тако и: *врѣмѣна, врѣмѣните, врѣмѣнитѣга, крѣпѣстан, крѣпѣос, крѣпѣости, крѣпѣстан, крѣпѣко, крѣпѣос, покрѣпѣљује, укрѣпѣни*“, *рје*ѣе:

врѣмѣна, брѣмѣнитѣму, покрѣпѣљују.

Истина, у Градићевом дјелу: *Libarce veleduhovno* — имамо често и секвенцу *-рје-*: *врѣмѣна, брѣмѣна, брѣмѣнито, брѣмѣнитѣјѣх, крѣпѣос,*

krjeposti, krjepostni, krjeposno, рјеђе је ту: *kreposti, krepko* (Rešetar: Lektionari, I, 119).

Д. Златарић (1559—1613) има поред *-pu-* и *-pje-* мј. *rě*. Према Вајану, старија фонетска форма, са *-pje-* нарочито је честа у издању од 1597. Вајан наводи ове примјере из Златарићевог језика:

са *rje* : *brieme, pogriešenja, pogriešenje, kopriena, kripes, kripku, kriposti, kripko, kripkoj, najpriče, srietoj, susriete, tribuje, trieskove, najvriedniji, vriedniji, vriednije, vrielu, vriemena, gorienje, vriet* поред:

grešnika, pogrehu, pogrehe, koprena, krepes, kreposti, krepko, mreža, mrežu, pred|prid, napreduje, sred, po sred, sredlietni, srietoj, sreća, nesreća, na sreću, nesrećan, potrebu, potreban, potrebno, potreba, trebuje, vremena, strelam, strelami, vretena, zrela.

Златарић има и икавску замјену *ě* у овој скупуни: *grišne, koprina* и сл., што за нас овдје није интересантно (Вајан: Златарић, 209—212).

Разматрајући судбину *ě* у скупуни *pe* у језику Д. Златарића Вајан констатује разлику у рефлексима ове скупине у језику Б. Градића, који је старији од Златарића, и Д. Златарића. Градић, као што је то и овдје показано, има обично *pe*. Вајан, уз то, примјећује да постоји осјетна разлика у употреби секвенци *-rje-* и *-re-* у различитим добима Д. Златарића, уп.: „Nous sommes autorisés par conséquent à supposer une différence entre la langue de jeunesse de Zlatarić, où *re* devait dominer, et sa langue de maturité, où *rie* a été restauré“, а ова „рестаурација“ скупине *-rje-* потпомогнута је фонетским ликовима појединих ријечи које су у својој основној форми имали двосложни рефлекс *ě* иза *r*, као: *vrieme, kripiti* и сл. (стр. 213).

Да укажемо на још неке Вајанове мисли о овој проблему. На стр. 212 он констатује: „Ce n'est qu'au début du XVIe siècle qu'apparaît à Raguse la réduction de *rie* à *re*, qui se rencontre à l'époque actuelle dans l'ensemble des parlers jékaviens, à l'exception de l'île de Mljet (Meleda) entre Raguse et Korčula (Curzola)“ према Решетару (Der štok. Dialect, 70).

На сљедећој страни код Вајана читамо: „En ce qui concerne la langue parlée, il est sûr qu'elle avait entièrement réalisé, au moins depuis le milieu du XVIe siècle, le passage de *rie* bref à *re*. Mais la restauration analogique de *rje*, qui a une extension assez grande dans la langue moderne, a dû se produire à toute les époques“ (стр. 213).

Ми овдје само износимо ове Вајанове мисли. Нешто више о овојме биће ријечи ниже.

Од дубровачких писаца да укажемо још на језик Ивана Гундулића (1589—1638). И Гундулић има поред *rie* и *ri* и новији лик *re*. Указујемо на неке примјере са *rie* — *rje* и *re*:

rje: *gorjeti*, *gorjeće*, *gorjen'e*, *strjeljaicu*, *trjeskove*, *potrjebi*

re: *sred*, *sreće*, *krepos*, *srećom*, *sreći*, *mreži*, *kreposti*, *koprenu*, *posred*, *srećni*, *mrežom*, *sreća*, *prešno*, *nesrećna*, *treskove*, *nesrećnu*, *nesrećniem*, *kreposne* и сл. (Stari hrvatski pisci, IX, Загреб 1877, 1—100).

За Гундулићев језик, када је у питању судбина скупине *-rě-*, Решетар каже да је ту „običan noviji ekavizam u kratkom slogu *re*“, али се јавља и старије *-rje-*, „naročito kod oblika koji su fleksivno ili etimološki u jasnoj vezi s kojim drugim običnijim jek. oblikom“. Он наводи ове примјере са *-rje*: *najvrjednijih*, *zgrješenje*, *sagrješenje*, *vrjelo*, *brjegovi*, *trjeskovi*, *strjelovito*, *prječe*, *zaprjeka* и мисли да су „ti stariji jek. oblici, bar ponajviše, potekli od samoga G-ća, jer ako bi koji prepisivač u tome pogledu što mijenjao, on bi radije mjesto *rje* uzeo *re*“ (Rešetar: Gundulić, стр. 11).

Да наведем и неке примјере из мојих исписа из Дубровачког архива:

Писма из Херцег-Новога:

1556: *йрейоручено: йойрибе*

1593: *у найредак*

око 1660: *Корьениће, йойреба*

1645—1650: *йрема*, али и: *ако йриећемо, йреко*

1698: *йремери, йойребе, йрейоручен*,

1619: *у врећи*,

а В. Лазнибат констатује да у дубровачким тестаментима 17. вијека *ě* у скубини *C+rě>pe*: *kreposti*, *grescna duscia*, *grescnoi Dusc* (Grafija, стр. 141—142).

Од босанских писаца указујемо на језик Стјепана Матијевића, из 17. вијека. У његовој писаној ријечи јавља се поред *-rje-*: *грешан*, *грешник*, *сагрешњ*

и *-re-*: *сагрешњй*, *сагрешњњ*, *сагрешњњ*, *сагрешњњњњ* (Pavešić: Matijević, 390).

У листинама из Црне Горе из XVII вијека имамо:

сагрешение, *несрећна*, *йредњ*, *времена* (S. Ljubić: Rukoviet jugoslavenskih listina, Starine X);

у Требину, *у найредакњ*, *на йрему*, *йреше*, *срењњ*, *срењњњњ*, *йрешићне*, *йойребан сам*, *не йребуњњ*, *срењњ*, *йреко*,

поред: *найрињњњ* (F. Rački: Dopisi izmedju krajiških turskih i hrv. častnika, Starine XI).

Владика Данило има, по правилу *-rě*: *времена, грешници, крејосћю, мрежах, ѿредь, ѿреко,*

али: *сѣарьешине, сѣарьешинам*, што је посебан проблем (Младеновић: Језик владике Данила, стр. 66—67).

Његошева писана ријеч пружа овакву слику:

rě > *re*: *сагрешење, грешника, крејосѣ, изгоре, зазрей, крејосѣи;*

rě > *rje*: *изгорјети, изгорјесмо, изгорјеше, изгорјей, ѿрегорјей, изгорје, сагорје, сѣарјешине, сѣарјешинсѣво, ѿгрјешку, горје, Корјениѣх, Корјениѣа, Корјениѣима, свирјешосѣи* (Вушовић: Прилози, стр. 11).

Стјепан Митров Љубиша има поред: *дойре, умре, грешна усѣа, грехове, грехоѣа, грехоѣу, мрежа, мреже, сѣарешине, сѣарешинсѣво, и: умрје, доѣрје, заѣрје, зазрје, обазрјеши се, грјешан, грјехове, сѣарјешине* (Младеновић: Белешке, 9—10).

Додајмо уз ово да у записима насталим на тлу Црне Горе већ од XVI вијека имамо „екавски“ рефлекс *ě* иза сонанта *p*:

времена (1577), *времена, грешни* (1584?), *грешном, грешни, ѿгрешиль* (1595—1599),

иако још и: *ѿгрјешно* (в. Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи, I, 233, 252).

Сличну ситуацију имамо и у Дубровнику, и неким другим ијекавским областима, ако се полази од писане ријечи из тих крајева. И управо на основу тога, на основу писане ријечи, Решетар констатује да се „*l i j e p o . . . vidi, kako se izgovor rje sve više gubi ispred re*“ јер „*u Menčetića i Držića ima nekoliko primjera rje gdje B. Gradić ima već re, a u pisaca XVII. vijeka s vrlo malijem izuzecima već je utvrđeno re kao pravilo*“ (Lekcionari, I, стр. 124). Зашто је то тако, зашто се *rje* „губи испред *re*“ Решетар нам ту не казује. А, ипак, није то просто „губљење“ сонанат *j* иза *p*, није у питању ни међугласовна дисимилација, јер у другим и другачијим односима унутар једне ријечи не долази до ове појаве. Ни Вајан, како је већ речено, не тражи праве узрочнике овој појави у раду о језику Д. Златарића. И тамо се констатује чињеничко стање, али се не сагледавају и фонетски узрочници који су условили ту појаву.

2. Савремени ијекавски говори пружају, такође, разнолику слику када су у питању рефлекси скупине *rě*. У једним од тих говора скоро по правилу имамо групу *-re-*, без обзира на позицију коју секвенца *-re-* има у ријечи; у другим, пак, ијекавским говорима честа је и скупина *-rje*, и не само у позицији *V+rě*, него и у секупини *C+rě*.

Када бисмо имали дијалектолошки атлас, са јасно исказаним свим фонетским детаљима, лако бисмо могли разграничити зоне у којима

ѣреселѣње, ѣрѣвѣѣ, ѣрѣрод и сл. (Барјактаревѣћ: Новопазарско-сјенички, 23—24);

мрковићки говор:

гдје је и иначе специфична ситуација када су у питању фонетске вриједности рефлекса *ѣ* има и: *брѣсѣ, вредѣн, увредѣо, ѣовредѣла-се, врѣме врѣме, врѣсѣк, дрѣво, дрѣвце, најѣред, ѣреснѣц, рѣшко, рѣчѣма, сѣрѣлац* и сл. (Вујовић: Мрковићки, 102—122);

стѣроцрногорски средњокашунски и љешански говори:

ту је правило да свако *рѣ > ре*, „ни у једном случају немамо *рје* изузев . . . у Парцима . . . *стѣдрѣшина* и *стѣарѣшинсѣво*“ (Пешикан: Староцрногорски, 104); фонетски лик *стѣарѣшина* може имати властити развојни пут „јер је стари облик био *стѣарѣшина*“ (стр. 105).

Овакво стање налазимо и у једном дијелу новоштокавских говора на подручју СР Црне Горе:

ѣивско-дробњачки говор:

ту је најчешће *ре* мјесто *рѣ*; изузетак чине *стѣарѣшина*, и ријечи изведене од основе *стѣарѣм-*, и *корјена*; поред *горе* (прилог) јавља се и *горје* „кад ратар, орући, викне вољу, кад овај скрене наниже и поквари бразду (Вуковић: Пива, 16—17);

ѣљеваљски говор:

ту је: *брѣговима, брегѣвима, гдрѣ, горѣкана* (Ружичић: Пљевља, стр. 128, 146);

ускочки говор:

ту је: *рѣчиѣ, рѣчиѣѣс, рѣчиѣа, рѣчиѣк, корѣниѣ, гдрѣѣи, ѣрегдрѣѣи, сагорѣѣи, сагорѣг, загорѣѣи, загорѣла, изгорѣѣи, Рѣчине, рѣђѣ, рѣђѣ, зрѣла, грѣшан, грѣшно, безгрѣшно, грѣшка, грѣшник, грѣшина; али: стѣарѣшина*, поред *стѣарѣшина* (Станић: Ускочки, 69).

Засебно мјесто међу новоштокавским говорима на подручју СР Црне Горе заузима говор Никшићке жупе, дјелимично са њим иде и говор Бјелопавлића.

У *Никшићкој жуѣи* Вушовић је биљежио: *гдрје, гдрѣѣи, сагорѣѣи, ѣрегдрѣѣи, ѣстѣарѣѣи, стѣарѣшина, корјѣниѣ, Корјѣниѣ, корјѣниѣски,*

окòрјети, окòрјети; као и: *свѝрјей, бѝрјела*. Чување скупине *рје* Вушовић објашњава границом слога:

гор-је, кор-јенићи, или утицајем облика исте ријечи са двосложним рефлексом *ѝ* *-ије*, уп.: *коријен—корјенић* (Вушовић: Никшићка жупа, 9).

Из Бјелопавлића имамо потврде за *горје* (Д. Ђупић, Говор Бјелопавлића, докторска дисертација, рукопис), затим: *Пурјеновић, Мурјеновић*, ту чак и: *жмирјети, вирјети*, са секундарним *ѝ* (према подацима проф. Р. Бошковића).

Ситуација је, као што наведени примјери показују, врло јасна. Источнији дијелови Црне Горе, као и један појас у западном њеном дијелу, имају, скоро без изузетка, *ре* > *пе*. Изузетак, и то општи, чине ријечи са основом *сѝарјен-*, што може имати и посебно објашњење. Западнији говори Црне Горе, нарочито они који су територијално везани за говоре источне Херцеговине, поред *-ре-* имају, у одређеним лексемама, и *-рје-*. Шта ово говори, видјемо ниже.

Западнији ијекавски говори — говори данашње Херцеговине — у овој особини показују сасвим другачију слику. Ту је сасвим обична скупина *-рје-*:

рјечица, рјечии, гòрјети, изгòрјети, корјенчић, Корјенићи, сѝарјешина, òсѝарјети, као и: *сѝрјелица, грјехòта, грјешник* (Пецо: Источно-херцеговачки, 57, 59, 68). Тим примјерима данас бисмо могли додати и ове: *ѝрјезнији, врједнији, ѝрјеснији, грјешнији*.

Интересантно је да се у овој особини слажу сви јекавски говори данашње Херцеговине, што иначе није чест случај, поготово у рефлексима старога вокала *ѝ* и појавама везаним за те рефлексе.

Скупину *-рје-* налазимо и у неким другим ијекавским говорима. М. Дешић је забиљежио у западнобосанским ијекавским говорима: *сѝарјешина, корјенова, кòрјенови, рјешѝва, рјѝћѝ, рјѝћѝ*; ту чак и: *брјѝгови, брјѝгова, ѝо брјѝговима* (Дешић: Западнобосански, 115—116). Истина, у говору Змијања знатно чешће је *-ре-*, управо ту је увијек *-ре-* осим у *сѝарјешина*, што је врло фреквентно, и *сѝарје*, ту је: *ѝогòрели, изгòрело, ѝогòрело, ѝрегòреѝи, горѝи*, као и: *мрежа, ѝреѝња, реѝа*, али и форме са секундарним *ѝ* у вези са сонантом *р*: *òрјек* (Петровић: Змијање, 52).

Секвенцу *-рје-* налазимо и у ијекавским говорима западне Србије. Из Горобила имамо потврде за: *рјѝћѝ, брјѝсѝић, брјѝгови* (Николић: Горобиле, 653), као и: *рјѝчѝи, рјѝчица, корјенчић, сѝрјелица, ѝрјезнији* (усмено саопштење М. Николића).

Иако у дубровачком говору „иза *р* слово *ј* обично испада“ те се говори „не само *вреца, брете, репа* . . . него и посве досљедно: *грѝшник*,

krěpōs“, и тај говор зна за: *gorjeti, brjegove* (Budmani: Dubrovački, 157), а већ је наведена Решетарева констатација да на Мљету имамо: *srjeća, mrježa, vrjeća* (Решетар: Штокавски, 70).

Ијекавско-шћакавски говори често имају очувану скупину *-pje-* Брозовић биљежи у источнобосанском ије-шћа говору: *grjehota, trjěmka, drjemoan, brjezasta, òdrjezani, srjěćom, rjěpa* (Brozović: Istočnobosanski стр. 133). И говор тузланске области зна за: *grjehota, trjemka, drjemovan, brjezasta* (према Брозовићу, оп. cit.). Скупину *-pje-* налазимо и у централнобосанским шћа-говорима (Brozović: Izvještaj, стр. 337).

Крешевско-лепеничка говорна зона има *pe* у примјерима: *rězati, srěća, prěćas, brěza, brězovina* (Vuković: Lepenica, 291).

Посавски шћакавски говори имају *pe* мј. *rě: rěpa, rězati, vremena*; као и: *crepàra, crěšn'a, grěšnik, izgore, izgorèla, pogorèće*; али и: *narjěčij, rjěda, starješina*. Ту, чак, и *rěba > pjeba > ruba* (Ivšić: Posavski, 173—174).

Стање које налазимо у ије-шћа говорима, па и оним који нису и само такви, нпр. посавски, сасвим је у складу са општим кретањима у развоју тих говора: архаичне особине ту су и иначе врло честе, и не само у фонетици. Да ни међу тим говорима нема апсолутне хармоније, од раније је познато. Отуда неслагање између, рецимо, стања које налазимо у источнобосанском и посавском, иако је овај последњи мање ијекавски него источнобосански шћакавски говор.

Став граматичара и језичких сјручњака љрема овим дублетним ликовима

У Главним правилима за јужно нарјечје која су прихватили учесници Бечког књижевног договора о фонетским вриједностима супституаната секвенце *-rě-* читамо: „Послије *p* изговара се у овоме догађају (тј. када је једносложни рефлекс *ě -je*, А. П.) као *e*, н.п. *љред, љреко, љрејошћии, срећа... ждребеџа, јасљребови*, и т.д. Истина, да сам ја (ова правила је написао Вук Караџић, А. П.), у Тршићу још у дјетињству слушао *рјечии, грјешник, грјешница*, али у Дубровнику и у Црној Гори говори се *грешник, грешница*, и т.д. (Скупљени грам. и пол. списи, III, 302).

У Рјечнику од 1852. Вук има поред „тршићких“: *рјечии, грјешник, грјешница* још и: *грјехоџа, грјешан, шна, шно, горјейи, горје, рјечица*, па и: *сјрјелица, сјрјелач*.

Од Вука до данас овај проблем је на списку неријешених. За једне граматичаре прихватљива је секвенца *pje-* дакле *Pje-* и *V+rje-*, али не и секвенце *grje-*, дакле: *C+rje*. Тако Т. Маретић у *Gramatici i stilistici* (Загреб 1931, 55) констатује да скупине *C+rje > C+re*:

breza, mreža, rezati, sredina, trebati, vreti, али се из Вукове и Даничићеве писане ријечи наводе и потврде за другачија рјешења: *крјеџак, крјеџоси, крјеџке, крјеџки, крјеџоси* (Даничић), *грјехоџа, грјешник, џогрјешка, надсџрјеливаџи, сџрјелиџа* (Вук) Д. Боранић у *Pravopisu* (Загреб 1951) заступа мишљење које је дао Маретић у својој граматици, уп.: „Kad se skraćeni slog je nadje iza r sa suglasnikom, gubi se“ и наводе се примјери: *вријеме—врџмена, брџег—брџгови, срџер—срџић, вриједан—врџдџа, прџек—прџић, повриједити—поврџјвати* и сл. (стр. 8). Ако се, пак, *rje* нашло иза вокала, или на почетку ријечи, та скупина остаје неизмијењена: *рџећ—рџећник—рџећит, рџека—рџека—рџека, рџедак—рџедаји—прорџјвати, рџеџити—рџеџење—рџеџавати* (исто). Ни у рјечничком дијелу Правописа не одступа се од датог начела. Ту имамо: *strelica, strelimice, strelimke, strelomet, strelovit, streljač, streljački, streljivo* и сл., као и: *grehota, grehovan, grehovati, grešan, -šna, grešnica, grešnički, grešnik*; ту и: *gore, gorenje*, али: *gorjeti, gorjeh, gorjev(ši), gorjela*.

И у Правопису А. Белића (Београд 1950) заступљен је исти принцип: *брџег—брџгови, вријеме—врџмена, зрџи, врџи, џрџба, средина, рџзаџи, брџза*, али: *џорјеџи, сџдрјеџи, окдрјеџи*, односно: *рјечник, рјечнић, рјечиџа, рјечина, рјешење, рјешавање* (стр. 41—42). У рјечничком дијелу дају се и ликови као: *грјехџан, грјехџаџи, грјешан, грјешка, грјешник, грјешниџа*, односно: *сџрјелиџа*, али се сви ти облици упућују на оне са вокалом *e* иза *r* дакле: *грјешка* в. *грџшка*, а под *грџшка* стоји (*и., и ј., тј. истџочно—екавски и јужно—јекавски*).

Врло опширно о овој проблему расправља проф. Вуковић у књизи: *Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijkavskih glasovnih oblika* (Сарајево 1949). Мада је раније проф. Вуковић био за радикално рјешавање овога проблема (в. Пива, 16 и Наш језик, књ. II, 1934, стр. 176—180), у овим правописним правилима он прихвата реалну ситуацију и даје као исправне не само облике: *gorjeti, ostarjeti, okorjeti, starješina, starješovati, rječnik, rječca, narječje, korjenit, korjenčić*, дакле *-r+je* или *V+rje*, него уз њих и: *protivrječiti, razrješavanje* (стр. 70—71), иако: *grehovati, grehota, greška, grešnica, strelimice, strelica, strelovito, streljač* (в. од истог аутора и: *Istorija* стр. 76).

У последње вријеме о овој су писали проф. М. Стевановић (спорни јекавизми), П. Сладојевић (Рефлекс) и Д. Петровић (Судбина групе *rj*), а шири увид у стање које пружа ијекавска писана ријеч на босанско-херцеговачком тлу пружа рад С. Пујића: *Distribucija*, 100, 106).

У свим овим радовима износе се разлози за једно или друго могуће рјешење, али без дубљег улажења у фонетско објашњење ових

дублета, без тражења разлога који су довели до овога двојства. Јер, то треба истаћи, није само аналогија пореметила стање које би се могло сматрати идеалним, тј. $rě > rje$, $V+rě > V+rje$, $C+rě > C+re$. Стање које налазимо у књижевном језику добрим дијелом је посљедица онога што налазимо у народним говорима и то оним који се сматрају основницом књижевног језика; а стање које налазимо у тим говорима посљедица је, у првом реду, недоследно извршеног јекавског јотовања. Потврда за то има доста — и из историјске фонетике, и из ијекавских говора. Појава секвенце *-pe* мј. *rě* није, дакле, резултат „испуштања“ соната *j* иза *p*, као што се понегдје може прочитати, нити је свако *-rje* у савременим ијекавским говорима посљедица аналошког уопштавања сонанта *j* иза *p* (в. код Вајана: Златарић, 209).

Таквог мишљења — тј. да је ту од значаја аналогија — је и проф. Белић, уп.: „Кратко *ћ* иза *p* даје: *мрѣмса*, *срѣсти*, *врѣти*, *брѣгови*, *врѣмена* и сл., али ипак *грјехѣта*, *грјешан*, *сѣрјѣлица*, *горјѣи*, *сѣдрјѣи* и сл. Увек утицај сродне речи са дугим *ѣ* : *ије*, које по односу *ије* : *је* у другим речима, и овде васпоставља тај однос. Код *горјѣи* и сл. утицајем других глагола на *-pѣ-* дало је *ѣ* (умекћано *ѣ*), затим, врло рано, *ре*“ (Фонетика, 93).

Проф. Вуковић при објашњењу ове појаве, *pje* *-re*, претпоставља међугласовну дисимилацију, уп.: „U svim ijekavskim govorima je *rě* evoluiralo u pravcu uprošćenog *re* ($r^i e > r'e > re$: dvije struje sonantskog karaktera, jedna, likvidna, jaka i treperava *r-* i druga meka, palatalna, tražile su uprošćeniji, olakšavajući izgovor, tako da je prva, dominantnija, potirala drugu, iza sebe, labilniju . . .“ (Istorija, 76). А и ту се узима у обзир граница слога која је могла бити један од чинилаца који су утицали на очување секвенце *pj* у старијој скупуни *rě*.

Иако се овдје претпоставља појава $\acute{p} > \acute{p}j$, не траже се разлози за њено уклањање, нити се цио процес сагледава у склопу јекавског јотовања. Могуће је да су аналошки процеси „васпоставили“ негдје *pje* према *rije*, могуће је, исто тако, да је граница слога негдје утицала на очување скупине *pje*, али је сигурно да је свему овоме, добрим дијелом, узрочник јекавско јотовање које се ни у другим случајевима није синхронизовано вршило, нити је, опет, у подједнакој мјери захватало све позиције у ријечи. Наравно, секвенца *pje* $< rě$ имала је ту посебну судбину. Тај моменат, чини се, до сада није био посебно узиман у обзир и због тога се при објашњавању изузетака од замишљених фонетских закона, који теже ка досљедности, ишло на аналошка уопштавања. Аналошки процеси, без сумње, могли су да поремете некадашње односе. То показује и досљедност у иницијалној скупуни *pe* у примјерима типа:

мрежа, *резати* на једној страни и *рје* у примјерима типа *грјешник*, *грјехоша* : *гријех*, на другој страни. Али, да то и посебно истакнемо, није аналогија и једини узрочник овом фонетском нескладу у ијекавским говорима.

У правопису (из 1960) у начелу се прихвата правило да скупина *V+rje* може опстати у књижевном језику. То су примјери типа: *горјети*, *морјече*, *морјечивати*, *старјети*, *окорјети*, *окорјелост*, као и скупина *рје*: *рјечий*, *рјечник*, *рјећи*, *рјечкоћа*, *рјешење*, *рјешавати*. Скупина *C+rje* и ту се даје као *C+re*: *времена*, *ждробеша*, *брегови*, *црејови*, *кресови*, *сирелица*, *дремљив*, *вредноћа*. Али и: *разрјешење*, *одрјешење*, *разрјешавати*, *разрјечивати*, *ириширјечий*, *ириширјече*, *огрјев* (стр. 29—30).

3. Јекавски рефлeksi *ě*, као што је већ речено, потврђени су из прве половине XIV вијека. То значи да је говорна ријеч знала за такву замјену знатно раније. Познато је, исто тако, да су сонанти *л* и *н* први били изложени промјени када су се нашли у непосредном сусједству са једносложним рефлексом *ě -je*. Потврда за појаву нових гласовних вриједности, тј. секвенци *je, ne > lě, ně*, истина, имамо тек из XVI вијека (в. код мене Промене непалаталних сугласника . . . 172) што је, релативно, касно. Али ово никако не значи да је постојала апсолутна хармонија између говорне и писане ријечи. Другачије речено, говорна ријеч могла је имати, а и имала је, и знатно раније скупине *je* и *ne* него што је то прихватила и писана ријеч. А ако се сложимо са чињеницом да прелаз од *lje, nje < lě, ně* никако није био скоковит ка новом квалитету *je, n'e*, онда ће нам бити јасно да смо ми већ у XII или XIII вијеку могли имати скупине *l'e, n'e*, са палатализованим сонантима испред *-je* од *ě*. Разлози зашто се све то није преносило и на материјал на коме се писало могу бити вишеструки: поштивање устаљеног начина писања, непостојање посебних графема за новонастале гласове, а, свакако, ни овај процес није био синхронизован и није у исто вријеме био фонетска реалност у свим ијекавским говорима. Није искључено да је дубровачко залеђе, Херцеговина и Црна Гора, ишло знатно испред Дубровника и у овим фонетским иновацијама. Али, на жалост, из тих крајева нема писане ријечи која би нам то и потврдила. Због тога смо принуђени да полазимо од дубровачке писане ријечи као нечега што је несумњиво.

Заједно са *л* и *н*, свакако, мијењало се и *р* када се нашло испред *je* од *ě*. Само се ту дешавала промјена посебне врсте. Док су секвенце *ně-, lě-* давале нове фонетске квалитете *-ne, je* секвенца *re* (односно *рj*) није у нашем језику мењала природу основног сонанта, ни раније, ни

сада (о овоме исп. Бошковић: Упоредна граматика, стр. 94). Отуда у крајњем резултату ове измјене секвенца *ре*: *реѣа*, *грешка*, *времена* и сл., исто тако и у примјерима типа *орем*, *море*, *зора*, *сѣворен* и сл.

Да је у питању управо ова појава, јекавско јотовање, показује нам писана ријеч Дубровчана, на једној страни, и стање које налазимо у јекавским говорима штокавског дијалекта, на другој страни. Као што је већ речено, Дубровчани прво имају *рје*, затим *рје* и *ре* и на крају *ре*, уколико то не нарушава писарска традиција, негдје, можда, и аналогичја. Ово иде напореда са јављањем *је* и *не* < *лје*, *ње* < *лѣ* и *нѣ*. Само је битна разлика у ортографији. Код посљедних примјера фонетске измјене се и графички исказују, код *рѣ* је то изостало, јер и фонетски резултат то није изискивао — и даље је остала фонема *р*.

То потврђују и народни говори: шћакавски ијекавски говори, који иначе имају знатно успоренији ход у граматичкој еволуцији, још увијек имају *рје*. Чак и у примјерима као *рјеѣа*, *грјехоѣа*. Такво стање је констатовано и на најистуренијем јекавском штокавском острву, на Мљету, иако његова јекавска матица — Дубровник, од раније има *ре* у *реѣа*, *мрежа* и сл.

Врло је илустративна слика коју нам пружају ијекавски говори Црне Горе и Херцеговине када је у питању вриједност супституаната скупине *рѣ*. Ијекавски говори на подручју СР Црне Горе, са малим изузетком Никшићке жупе, дјелимично и Бјелопавлића, ту, скоро без изузетка, имају *ре*. Треба се подсетити и чињенице да је у тим говорима досљедније вршено и јотовање других сугласника у вези са *је* од *ѣ*. И са правом проф. Стевановић и Милетић наводе ове примјере, *рѣ* > *ре*, у поглављу о јотовању, иако се не упуштају у фонетско разматрање овога проблема, као ни П. Сладојевић.

Западнији ијекавски говори, укључујући и Херцеговину, не знају за такву досљедност. Ту је *рје*, било у скупини *V+rje* или *S+rje*, још увијек присутно. Али, ту ни остали сугласници, изузев *н* и *л*, нису тако досљедно измијењени испред *је* од *ѣ*. Није искључено да је аналогичја ту пореметила старије односе, али је сигурно да није у свим примјерима *рје* резултат аналошког уопштавања. Овдје, исто тако, не треба потпуно запоставити ни улогу границе слога. Примјери типа *реѣа*, *резайѣи*, на једној страни, и *горјеѣи*, *корјенчиѣи*, на другој, то би могли да потврде.

На овакав закључак упућивала би и судбина секвенце *рјеје*. У стандардном језику, као што се зна, та скупина остаје неизмијењена, уп.: *ѣерје*, *борје*, *мраморје*, *горје*, *ѣриморје*, *јаворје* и сл. Тако је и у већини ијекавских говора, али не и у свим ијекавским говорима. У исто-

чнопрногорском, у коме је и свако $re\check{e} > re$, имамо и *ѿриморе*, *загоре*. Значи, ту је давно нестало границе слога и створени су услови за јотовање сонанта *r* са *j* из скупине *ѿје*. Истина, на очување секвенци *-rje* у примјерима овога типа могу да утичу и семантички разлози, уп. *ѿерје* — именица и *ѿере* — глагол и сл.

4. Шта би се на основу изнесеног могло узети за стандардну ијекавјку ортографску норму? Мислим да ће бити најбоље ако се остане при постојећем стању: прихвата се секвенца *re* тамо гдје је она постала уобичајена, а не проглашавају се некњижевним ни ликови са *rje* у примјерима типа *горјетии*, *корјенчић*, па ни они као *сѿрјелица*, *врједнији*. Ово због тога што су ти примјери данас сасвим обични у ијекавским говорима и што је наша писана ријеч на њих већ навикла.

Истина, ако бисмо жељели да се угледамо на сличне примјере у књижевном језику, а поштујући начело да је добро оно што је старије, макар се налазило и у мањем броју народних говора (Маретић), онда бисмо према стању које имамо у примјерима типа *дјевојка* и *ѿје-раићи* могли тражити да се „рестаурира“ и *rjeѿа*, *мрјежа*. Али, да тиме и завршимо, такве идеје не гаји нико од језичких стручњака, ни у под-свијести.

Асим Пецо

СПИ САК СКРАЋЕНИЦА

1. Белић: Фонетика, А. Белић: *Историја српскохрватског језика, I, Фонетика*, Београд 1960.
2. Белић: Правопис, А. Белић: *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд 1950.
3. Барјактаревић: Новопазарско-сјенички, Д. Барјактаревић: *Новопазарско-сјенички говори*, СДЗБ. XVI, Београд 1966.
4. Boranić: *Pravopis*, Dr D. Boranić: *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1951.
5. Бошковић: Упоредна граматика, Р. Бошковић: *Основи ујоредне граматике словенских језика*, Београд 1968.
6. Brozović: *Istočnobosanski*, D. Brozović: *O problemu ijekavskočakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, HDZb. II, Zagreb 1966.
7. Brozović: *Izveštaj*, D. Brozović: *Izveštaj o dijalektološkim istraživanjima u srednjoj Bosni*, Ljetopis JAZiU, књ. 65, 1961.
8. Budmani: *Dubrovački*, P. Budmani: *Dubrovački dijalekt kako se danas govori*, Rad JAZiU књ. 65.

9. Вајан: Граматика, А. Vaillant: *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Париз, 1950.
10. Вајан: Златарић: А. Vaillant: *La langue de D. Zlatarić. Poète ragusain de la fin du XVIe siècle*, Phonétique, Париз, 1928.
11. Вујовић: Мрковићки, Л. Вујовић: *Мрковићки дијалекат, с крајњим освртом на сусједне говоре*, СДЗБ. XVIII, Београд 1969.
12. Вуковић: Пива, Ј. Вуковић: *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, Београд 1940.
13. Vuković: Pravopisna pravila, Ј. Vuković: *Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijekaevskih glasovnih oblika*, Сарајево 1949.
14. Vuković: Lepenica, Ј. Vuković: *Kreševsko-lepenički govor*, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knj. III, Lepenica, Сарајево 1963.
15. Vuković: Istorija, Ј. Vuković: *Istorija srpskorvatskog jezika, I dio*, Uvod i fonetika, Београд 1974.
16. Вушовић: Прилози, Д. Вушовић: *Прилози истраживању Његовева језика*, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 3, Београд 1930.
17. Вушовић: Никшићка жупа, Д. Вушовић: *Дијалект и источне Херцеговине*, СДЗБ. III, Београд 1927.
18. Дешић: Западнобосански, М. Дешић: *Западнобосански ијекавски говори*, СДЗБ. XXI, Београд 1976.
19. Ivšić: Posavski, S. Ivšić: *Današnji posavski govor*, Rad JAZiU, књ. 196, Загреб 1913.
20. Laznibat: Grafija, V. Laznibat: *Grafija dubrovačkih testamenata 17. vijeka*, ЈФ XXXI, Београд 1974—75.
21. Милетић: Црмнички, Б. Милетић: *Црмнички говор*, СДЗБ. IX, Београд 1940.
22. Младеновић: Језик Владике Данила, А. Младеновић: *Језик Владике Данила*, Матица српска, Нови Сад 1973.
23. Младеновић: Белешке, А. Младеновић: *Белешке о језику и проблемима његовог изучавања*, Зборник за филологију и лингвистику књ. XVII/2, 1974.
24. Nahtigal: R. Nahtigal: *Slovanski jeziki*, Љубљана 1952.
25. Петровић: Змијање, Д. Петровић: *О говору Змијања*, Матица српска, Нови Сад 1973.
26. Петровић: Судбина групе *pj*, Д. Петровић: *О судбини групе *pj* и неким сродним јојавама у српскохрватском књижевном језику и неким његовим дијалектима*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. XVIII/1, Нови Сад 1975.
27. Pavešić: Matijević, S. Pavešić: *Jezik Stjepana Matijevića*, Rasprave Instituta za jezik, књ. I, Загреб 1968.
28. Николић: Горобиље, М. Николић: *Говор Горобиља*, СДЗБ. XIX, Београд 1972.
29. Пецо: Источнохерцеговачки, А. Пецо: *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ. XIV, Београд.
30. Пецо: Промена, А. Пецо: *Промена нејалатајалних сугласника у вези са *j* на српскохрватском подручју*, ЈФ XXVIII, Београд 1970.
31. Пецо: О неким „икавизмима“, А. Пецо: *О неким „икавизмима“ ијекавског изговора*, НЈ, књ. XIII, 1963, стр. 57—63.
32. Пешикан: Староцрногорски, М. Пешикан: *Староцрногорски средњокајунски и лешански говори*, СДЗБ. XV, Београд 1965.
33. Pujić: Distribucija, S. Pujić: *Distribucija ijekaevskih varijacija u zamjeni jata*, Ra-Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, књ. I, 1974.
34. Решетар: Дубровачки споменици, М. Rešetar: *Die ragusanischen Urkunden des XIII—XV Jahrhunderts*, Archiv für sl. Philologie XVI, 1894.

35. Решетар: Проза, М. Решетар: *Најстарија дубровачка проза*, САН, Посебна издања СХСII, Београд 1952.
36. Решетар: Дубровачки зборник, М. Решетар: *Дубровачки зборник од год. 1520*, СКА, Београд 1933.
37. Rešetar: Štokavski, M. Rešetar: *Der štokavische Dialekt*, Беч 1907.
38. Rešetar: Lekcionari, M. Rešetar: *Primorski lektionari XV vijeka*, Rad JAZiU, књ. 134, Загреб.
39. Rešetar: Držić, M. Rešetar: *Jezik Marina Držića*, Rad JAZiU, књ. 248, Загреб.
40. Rešetar: Gundulić, M. Rešetar: *Jezik Ivana Gundulića*, Rad JAZiU, књ. 272, Загреб 1941 (1942).
41. Решетар: Нове повеле, М. Решетар: *Нове дубровачке новеле Стојановићева зборника*, Глас СКА, CLXIX, 1936.
42. Решетар: Никша Звијездић, М. Решетар: *Никша Звијездић дубровачки српски канцелар XV вијека*, Глас СКА, CLXIX, 1936.
43. Решетар: Говор, М. Решетар: *Најстарији дубровачки говор*, Глас САН, ССI, 1951.
44. Rešetar: Ranjinin zbornik, M. Rešetar: *Jezik pjesama Ranjinina zbornika*, Rad JAZiU, књ. 255, Загреб 1936.
45. Сладојевић: Рефлекс, П. Сладојевић: *О рефлексу крајкога њ иза р у књижевном језику јужнога изговора*, НЈ књ. IX, 1958.
46. Стевановић: Источноцрногорски, М. Стевановић: *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ XIII, Београд 1935.
47. Стевановић: Спорни јекавизми, М. Стевановић: *Неки „сјорни јекавизми*, НЈ, књ. IV, 1953.
48. Станић: Ускочки, М. Станић: *Ускочки говор*, СДЗБ. XX, Београд 1974.

Резюме

Асим Пецо

СУДЬБА ГРУППЫ РЕ ИЕКАВСКИХ РЕЧЯХ ШТОКАВСКОГО ДИАЛЕКТА

Група *ре* има неединакову судбу у екавских речях штокавског диалекта, как на диахронном, так и на синхронном разрезе. У одних речях очень рано появилось *ре*, у других рядом с таким рефлексом *ѣ*, существует и *рје*-. У этой работе представляется широкий обзор этих групп, как на диахронном так и на синхронном плане. У работе объясняется это явление, касающееся екавского йотирования, но его результаты не являются одинаково обыкновенным во всех екавских речях. Таковое состояние, то есть и *ре*- и *рје*-, принимает и екавский стандарт: сравни- *мрежа*, *срећа*, *времена* : *јорјейи*, *разрјеђиваи*, *јрјешник*.

ПРЕГЛЕД ГЛАВНИЈИХ ОСОБИНА ГОВОРА ЗЕТЕ

Под Зетом се подразумеијева равница између Титограда и Скадарског језера, на чијој су западној страни брда Ријечке и Љешанске нахије а на источној Тузи и друга насеља у којима живи становништво албанске народности.¹

Главнија насеља (села) у Зети су: *Голубовци* (административно-политички центар); на десној обали Мораче при брдима су: *Грбавци*, *Вукбци* и *Пднари*; јужно од Голубоваца ка Језеру су: *Шушуня*, *Бериславци*, *Госийљ*, *Бјелџ Пдље*, *Биситрица* и *Курјло*, а западно од Голубоваца (ка Тузима): *Владна*, *Врањ*, *Маџагџи* и *Балабани*. Сјеверно од Голубоваца су: *Мојановићи*, *Махџла*, *Срјска*, *Бойџун*, *Лажковићи*, *Митровићи* и *Дажбабе*, док је најсјеверније зетско село *Забјело* данас мјесна заједница градског насеља Титоград. Андрија Јовићевић Зету и Љешкопоље сматра јединственим подручјем. Међутим, има више разлога да о Љешкопољу овдје не говоримо као о саставном дијелу Зете, тим прије што се Љешкопоље и у дијалекатском смислу знатно разликује од Зете.²

Током више вјекова (од 1499. до 1878. године) Зета је била под турском управом и имала је минималне контакте са становништвом околних крајева изузев Подгорице (Титограда). Тек крајем прошлог вијека, усељавањем становништва из Црмнице и Куча, нешто и из Љешанске и Ријечке нахије, а дијелом и женидбеним везама, зетска села успостављају тјешње везе са околним црногорским крајевима. То је, наравно, имало утицаја и на говор становништва, нарочито у оним селима која су успостављала више веза са становништвом других.

¹ Уп. нешто другачије дефинисане границе код Андрије Јовићевића у раду *Зета и Љешкопоље*, СДЗБ XXXVIII, 357.

² Говор Љешкопоља обрадио је дијелом Митар Пешкан у студији *Ситро-црногорски средњокашунски и љешански говори*, СДЗБ XV, 1—294.

крајева. Међутим, то није, бар не у већој мјери, утицало на то да се поремети говорна кохерентност Зете, гледано у основним линијама.³

У српскохрватској дијалектолошкој литератури релативно је мало података о говору Зете. О њему су, директно или посредно, писали: Р. Бошковић⁴, М. Стевановић⁵, П. Ивић⁶, С. Вулетић⁷, Д. Мајић⁸, П. Ровински⁹, Ј. Ердџановић¹⁰, али се највише података може наћи у радовима Драгољуба Петровића о говору Врачана у Зети и у раду о консонантским групама у говору Зете.¹¹ Врачани су, како се из Петровићевих радова види, прихватили главне говорне особине Зећана, *иа је његова расправа о говору Врачана на неки начин и приказ говора Зеће.*

Компактност фонетске структуре говора Зете нарушена је дјелимично само у периферијским селима на западној страни, на десној обали Мораче. Та села све до краја другог свјетског рата била су ријеком

³ У обради ове теме служио сам се упитницима: а) Павле Ивић, *Инвентар фонетске проблематике шикоавских говора*, Годишњак Филозофског факултета у Н. Саду, књ. VII, 99—110; Берислав Николић, *Упитник за испитивање акцената у шикоавским говорима*, ЈФ XXVII/1—2, 307—336; Милка Ивић, *Реферат синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*, Зборник за филологију и лингвистику Нови Сад, књ. VI, 13—30; *Войросник Общеславянского лингвистического айласа*, Москва 1965. По овом упитнику Зету сам обрадио за потребе Општесловенског лингвистичког атласа (пункт Голубовци).

⁴ Радослав Бошковић, *О природи, развијку и заменицима гласа х у говорима Црне Горе*, ЈФ XI, 179—197.

⁵ Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Библ. ЈФ, књ. 5 (1935), 1—128 (даље: ИЦГ).

⁶ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шикоавско наречје*, МС Н. Сад 1956, посебно стр. 156—173.

⁷ Саво П. Вулетић, *Неке карактеристичне одлике говора у Зећи*, Бранково коло, Ср. Карловци, књ. IX (1903), 186—187.

⁸ Драгољуб Мајић, *Српске црне у говору нашега краја*, Годишњак наставника Подгоричке гимназије 1933 (књ. 4), 16—22. У овом раду помиње се говор Зете, али о њему практично нема ништа од користи.

⁹ П. Ровински, *Черногория в ее прошлом и настоящем*, Санктпетербург, 1905, књ. II/3, 474—687.

¹⁰ Јован Ердџановић, *Српски Зећани и њихов говор*, Зборник у част А. Белића 1937, 325—338.

¹¹ Драгољуб Петровић, *Судбина консонантских група *сц*, *шч*, *шћ*, *зсћ* у говору Зеће*, Зборник за филологију и лингвистику Н. Сад, књ. XI, 237—241; *Гласовне особине говора Врачана у Зећи*, Годишњак ФФ Н. Сад, књ. XV/1 (1972), 179—210 (даље: Врака I); *Морфолошке особине у говору Врачана*, Годишњак ФФ Н. Сад, књ. XVI/1 (1973), 201—233 (даље: Врака II); *Главније особине акценатског система у говору Врачана*, Зборник за филологију и лингв. Н. Сад, књ. XVI/2 (1973), 173—195 (даље: Врака III); *Из синтаксичке проблематике говора Врачана*, Годишњак ФФ Н. Сад, књ. XVII/1 (1974), 161—182.

Морачом изолована од осталих села у Зети, па су одржавала контакте са сусједним ријечким и љешанским селима, премда и са њима доста слабе, јер су их дијелили оштри брдски гребени. Због такве географске изолованости Зете претпостављамо да је и говор њеног становништва у периоду од почетка 16. до краја 19. вијека био изложен слабијим утицајима сусједних говора.

I. Гласовни систем

1. *Вокализам* говора Зете карактерише пет стандардних српскохрватских вокала и вокално *р*. То су нормални српскохрватски гласови, међу којима нема оних чија је артикулација помјерена ка неком другом вокалу.

Међутим, у овом говору се налази на замјене једног вокала другим, ређе на губљење којег од њих:

а) *a: o*: *маӣйка, на̄дс; вол'а 'ва̄ља'* — Не *вол'а* ти раб̄дта н'й-шта; *дла* — Нећеш ми га, *дла*, мрдн̄т! *Ола, д̄ћу; б̄дгоми, б̄дгойи*;

б) *a : e*: *јарев̄ица, барјек̄ӣар*¹²; *јаг̄ул'а*;

в) *у : и*: *с̄руйка*;

г) *o : у*: *й̄дл'ӣӣка|й̄л'ӣӣка; кубас̄ица; кой̄ус; ӣс̄ӣџ̄ва̄ӣ*¹³; *й̄ӯӣу-в̄д̄ӣ, дарув̄д̄ӣ, аргай̄ув̄д̄ӣ, й̄ргув̄д̄ӣ, свукув̄д̄ӣ*¹⁴;

д) *и : а*: *й̄рев̄ар̄ӣ* (перф.);

ђ) *e : у*: *џул'ӣва̄ӣ*¹⁵;

е) *ш̄дл'к̄б, ов̄дл'к̄б, он̄дл'к̄б, н̄кол'ко, н̄йкол'ко, св̄кол'ко*, али: *ш̄бл'ик, ов̄бл'ик|ов̄бл'ички* итд.

Полугласник је у говору Зете досљедно дао *а*. Михаило Стевановић је тридесетих година установио да се у неким зетским селима, посебно у Махали и Лајковићима, поред *а* налазе и други рефлекс полу-гласника.¹⁶ Он ту истиче, а Белић потврђује¹⁷, да је у Зети полугласник

¹² Уп. тако и код Врачана у Зети, Врака I, 183.

¹³ Тако биљежи и Д. Петровић, *Судбина конс. група . . .* 239.

¹⁴ Као у Зети, тако је и у низу околних говора — у Црмници, Љешанској нахији, Бјелопавлићима, Кучима.

¹⁵ Уп. код Врачана *џул'ӣјева̄ӣ*, Врака I, 186.

¹⁶ Уп. ИЦГ, 9.

¹⁷ Белић то истиче у рецензији ИЦГ, в. ЈФ XIV, 165.

дао *a*, при чему је мијешање рефлекса настало због досељавања становника из околних црногорских племена у плодну зетску равницу, из Куча и Црмнице у којима је полугласник дао *ā*.¹⁸

Ни у једном селу Зете данас, међутим, није могуће наћи другачији рефлекс полугласника осим *a*.¹⁹ На тај начин имамо: *dān*, *vrābāc*²⁰, *mđmak*, *đīaц*, *danс*, *kāī*, *sāī*, *sān*, *mđzak*; *изагнāī*, *изаждēни*; *вл'ēшар*; *нѝса(м)|н'ијеса(м)*; *mđgā* (рд. придјев); *сēдам*, *дсам* итд.

Рефлекси јата у овом говору не показују углавном никаква одступања од онога што је познато за већину старијих новоштокавских говора Црне Горе. Тако имамо:

Дуго акцентовано јат: *бијел* (*бијела*, *бијело*), *ијесак* (нова рич, иначе је овдашње: *мўл'ина* и *иђјина*), *звјер(е)*, *цвјейи*, *звјезда*, *вијенци*, *ијјело*, *ијјесто*, *двјейе*, *свјено*, *л'ијев*, *сл'ијей*, *рвјек*, *грвје(х)*, *рвјеч*, *цвјена*, *цвјев*, *мвјех|мл'ешина*, *снвјек*, *нвјем*, *гн'ијздо*. Непознате су лексеме *мјес* и *хрен*. За *иријейлеи* важи оно што износи Д. Петровић за Врачане у Зети.²¹

Једносложни изговор забиљежио сам једино у лексеми *Њѝмци*.

Дуго неакцентовано јат: *двјел'ијо*, *исцвједийи*, *ироциједийи*, *свјевнўи*, *игол'ијейийи* и сл.

Кратко јат даје *је*: *Њѝмачкā*, али: *нѝкаī*, *нѝшио*, *нѝко*; *ћейаница|ћейаника*²²; *ћѝи*, *нећѝл'а*, *ћѝојка|ћѝјка*²³; *ћѝ*, *нидје|ниће*; *л'ѝи* 'хлеб', *л'ѝио*, *жел'ѝо*; *сѝме*, *сѝдник*; *сѝра*, *сѝкѝра*; *сѝчѝм*, *сѝкла*, *сѝчў*; *мл'ѝсио*, *мл'ѝра*, *мл'ѝриийи*; *бл'ѝжсāи*, *иобл'ѝћ*; *ил'ѝна*, *ил'ѝсма*, *ил'ѝшкѝ|ил'ѝшки*; *вл'ѝшар*, *вл'ѝра*, *нел'ѝсиа* 'невјеста'. Нема, међутим, нејотованих облика: *робје*, *гробје*, *сноије*, већ: *гробл'е*, *сноил'е*, *робл'е* итд.

Кратко јат иза *р* даје *е*: *мрѝжа*, *иђрѝшња*, *брѝго(в)и*, *бубрѝзи*; *здрѝло*, *иђрѝбā*. Лексема *осишарвла* има лик *осишарāла* а лексема *осишарво* — *осишарā*, док лексема *човјек* има лик *чѝјак*, ген. *чѝјка*.²⁴

Кратко јат у префиксу *иђе-*: *иђевāриш* (перф.), *иђеврђāиш*, *иђекрѝшѝен*, *иђекрѝсийиш*, *иђеносийиш*. Тако је и у предлозима: *иђѝи* 'пред', *иђѝо* (ређе: *иђѝо*).

¹⁸ В. Б. Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ IX, 225 и даље.

¹⁹ Тако је и у говору Врачана, Врака I, 183.

²⁰ В. у говору Врачана *сврāбāц*, Врака I, 183.

²¹ Врака I, 184, гдје је *иријил'ѝи* скуп змија за вријеме парења.

²² Тако је и у говору Врачана у Зети, уп. Врака I, 184.

²³ У Врачана је досљедно *ћојка*, Врака I, 186.

²⁴ Тако је и у говору Врачана, Врака I, 184.

Кратко јат пред *j*: *сиџѐм*, *сиџа̄ӣ*, *смиџѐм се*, али: *огрѣја̄ӣ* — да се *огрѣју*. Нијесам забиљежио облике *сѣја̄ӣ*, *сѣјѐм*, *сѣју* (које, поред *огрѣја̄ӣ*, у говору Врачана помиње Петровић — уп. Врака I, 185).

У облицима компаратива обично је: *сӣарӯ*, *ӣростӯ*, *ӣоштенӯ*, док је имперфекат: *ӣрѣсаше*/*ӣрѣсӣјаше*, *ӣл'еӣӣјаше*/*ӣл'еӣаше*/*ӣл'еӣаше*, *ӣечӯјаше*/*ӣечаше*.

Редовно је: *сӣӣјӯ*, *видӣјӯ*, *разу̀мӣјӯ*, *горӣјӯ*, *ӣјӯ*, *умӣјӯ*, *врӣјӯ*, *смӣјӯ*.²⁵

Фонетизам негиране форме помоћног глагола *јесам*, видјели смо, може бити двострук: *нӣса(м)* | *нӣјеса(м)*.

У плуралским наставцима замјеничко-придјевске деklinације у говору Зете јат се рефлектовало у *-ија-*:

Гпл.: *овӣја̄*, *онӣја̄*, *свӣја̄*, *ӣӣја̄*, *моӣја̄*, *еднӣја̄*, *ддбрӣја̄*, *л'ӣјеӣја̄* и сл.;

Д-И-Ппл.: *на̄шӣја̄ма*, *ва̄шӣја̄ма*, *зел'ѐнӣја̄ма*, *жӯӣшӣја̄ма*, *бӣјел'ӣја̄ма*, *ӣӣја̄ма*, *овӣја̄ма*, *свӣја̄ма*, *мла̄дӣја̄ма*, *сӣа̄рӣја̄ма*, *ддбрӣја̄ма*, *зел'ӣја̄ма* и сл.²⁶

У Исг замјеничко-придјевске деklinације, због превладавања наставка тврдих основа, у говору Зете уједначени су облици: *ӣӣјӯм*, *овӣјӯм*, *онӣјӯм*, *зел'ѐнӣјӯм*, *жӯӣшӣјӯм*, *бӣјел'ӣјӯм*, *еднӣјӯм* и сл.

Редовно је: *ора̄^x*/*ора̄ф*; *бдл'ѐс*; *зенӣца*.

Судбина вокалских група

Финалне вокалске групе *-ао* и *-ѐо*, без обзира на то да ли су акцензоване или су ван акцента, најчешће су аскмиловане у *-а̄*: *зв̄а̄*, *кр̄а̄*, *сӣа̄*, *д̄а̄*, *зн̄а̄*, *сӣа̄²⁷*; *ӣл'ѐв̄а̄*, *чѐк̄а̄*, *ӣрӣч̄а̄*; *ӣош̄а̄*, *дош̄а̄*, *рѐк̄а̄*, *л'ѐг̄а̄*, *ӣѐк̄а̄* и сл.²⁸ Тако је и: *з̄ава̄*, *з̄авӣн*, али *ра̄нӣк* поред: *ра̄о̀нӣк*.

Интересантно је, међутим, да се на цијелом подручју Зете среће и *-ајо*: *мд̄гајо*, *л'ѐгајо*, *рѐкајо* и сл. Тако су уклоњене и групе *-уо* и *-ео*: *чӯјӯ*, *ум̄у̀кнујӯ*, *гласнујӯ се*, *бӯџӯјӯ*; *кл'ѐјо*, *оил'ѐјо*, *омѐјо*.

Поред *ан̄ђӣјӯ*, паралелно се среће и *андӣјӯ²⁹*, а доследно је: *ӣјӯ*, *дол̄а̀зӣјӯ*, *умӣјӯ* и сл.

Консонантизам говора Зете само се у покојој појединости разликује од онога што је познато у другим старијим говорима Црне Горе.

²⁵ Тако је и у Врачана, Врака I, 185.

²⁶ Исто је у говору Врачана у Зети, уп. Врака I, 186.

²⁷ Тако је у Врачана, уп. Врака I, 187.

²⁸ Врака I, 187—188.

²⁹ У Врачана је само *ан̄ђӣјӯ*, Врака I, 188.

Као и у другим говорима уз албанску границу, и у Зети су позната само два латерална сонанта: \tilde{l} и l' , при чему се прва вриједност реализује пред вокалима задњег реда, а друга пред вокалима *и*, *е* и мјесто *љ*. Примјери:

\tilde{l} : *л'абуи*, *лаждф*, *л'диу*^x | *л'диуф*, *л'уйеш*, *лоидф*, *ирџла*, *засиала*, *умрла*, *кл'уфко* | *кл'уйко*, *чџла*, *мл'дго*;

l' : *л'ивада*, *л'шиај*, *л'ис*, *кл'ица*, *убил'и* су га, *л'имун*; *л'едина*, *л'енијун* 'чаршав', *л'ежим*, *дал'џко*, *кл'џаи*, *кл'џим* и сл.; *Л'убџ*, *Л'убица*, *л'еворук*, *ул'егџ*, *у'л'е*, *л'џиник*, *л'џиџс*, *ир'јаиел'*, *идл'е*, *бдл'бга* и сл.

Тако је и: *л'дла* 'врста рибе', *Л'акџ*, *Л'ајкоћи*, *л'ажаи*, *л'агаваи*, а l' на крају слога биљежим у имену *Ол'га* | *Вдл'га*.³⁰

Говор Зете одликује се, као и сви старији говори Црне Горе, типично проширеним системом спираната и африката. То значи да се у њему срећу, осим оних јединица које су познате и у консонантизму нашега књижевног језика, и гласови *џ*, *з* и *с*, док се *х* среће само спорадично и то са знатно ослабљеном артикулацијом, што се вјероватно може повезати са утицајем катунских и љешанских говора у залеђу.

У иницијалној позицији *х* је изгубљено: *ил'ада*, *џу*, *Рисџс*, *иџа*, *рџаи*, *рџм* (чешће *криф*), *л'џи*, *л'џба*.

У средини ријечи *х* је најчешће замијењено гласом *в*: *сџва*, *бџва*, *сџво*, *сџџа*, *гџџа* | *гџџа*.

Група *хв* > *ф*: *ф'алд-ви*, *ф'ала* Бџгу, *уф'аиџи*, *уф'аиџил'* и-су-не и сл.

Поред *др'киџаи*, *др'киџим*, познато је и: *др'џим*, *др'џиу* ка прут.

На крају ријечи *х* је углавном очувано, али са знатно ослабљеном артикулацијом: *уби^x*, *ионесџ^x*, *Ора^x*, *мије^x*, *грије^x*, *слије^x*, *виџе^x* | *виџо^x*, *изгуби^x*, *џџџ^x*, *ирџаџџ^x* и сл.

Иначе, доследно је: *иарџи*, *иарџија*, *иџираџил'*, док се *Хрисџ(ос)* среће и са таквим гласовним ликом и без *х*.

Поред *орџ^x*, биљежим и *орџј*, *орџф*, пл. *орџси* | *орџи*, *џра^x-а* | *џрајџа*.³¹

Сугласник *х* јавља се мјесто гласова *с* и *ш* испред *џ* одн. *ч*, како то помиње и Д. Петровић у раду о консонантским групама у овом говору: *и'раџи*, *и'раџче(в)и*, *раџџиџи*, *раџџил'ен*.³²

³⁰ Види у Врачана у Зети *Ул'циџ* и сл., Брака I, 193.

³¹ Д. Петровић истиче да у говору Врачана у Зети нема сугласника *х*, уп. Брака I, 190.

³² Примјере сам узео из Петровићевог рада (*Судбина консонантских група...*, 237), али сам их провјерио у Вуковићима и Голубовцима и за њих нашао потврде. Међутим, у овим мјестима нијесам нашао потврде за *х* мјесто *в* које наводи Петровић: *Грџаџи*, *Вукоџи*, *Голубоџи*, *Берислаџи*, *кукаџи*, *Темохско иол'е*, о. с. 238. Потврде овоме нијесам нашао ни у Понарима, Грџаџима и Бистрици.

Сугласник *в* има ослабљену артикулацију и често се потпуно уклања:

а) у почетку ријечи: *дла* 'вала', *ол'а* 'ваља', *л'еш* 'вјешт', *лџдика* 'владика', *Лџдна*, *Ладнаши* пүстүзи 'Владна — село', *л'ешар*, *л'ешче(в)и* итд;³³

б) у међувокалској позицији: *Поид(в)ић*, *Мџрко(в)ић*, *Бјелџно(в)ић*, *Бџкџ(в)ица*, *Сџџџ(в)ица*, *Нџкџ(в)ица*; *најра(в)иља*, *осџд(в)иља*, *завра(в)иља*, *огл'ибџ(в)иља*; *обү(в)ић* итд.;

в) у групи *вл'* (в. неке од горњих примјера, т. а): *осџд'ен*, *завра'ен*, *умрџл'ена*, *обрџил'ен*, али: *бравл'и*, *бравл'е* месо.

Редовно је: *џфца*, *офчавина* 'овчије млијeko', *офчџина* 'овчије месо'.

Сугласник *ј* у иницијалној позицији испред вокала *е* најчешће се редукује: *џсам*, *џдан*, *џнак*, *џшин* и сл.

У вокалским секвенцама чији је други члан предњег реда *ј* има знатно ослабљену артикулацију: *дџџ*, *зафркаџџ*; *мџје*, *швџје*, *двџје*; *двџје*, *умџје*. Иначе је нормално: *мџја*, *швџја*, *чџјак*, *џриџиел'*, *ндџи-јџама*, *вџиџџама*, *швџиџџама*, *зел'џниџама*, *џџиџџама*; *мајка*, *дџко* 'ујак', *Л'џко(в)ићи*.

Глас *ј* уклоњен је у компарираним формама: *сџарџи*, *чисџи*, *мирџи* (за разлику од говора Врачана код којих се чује *чисџиџи* — уп. Врака I, 192), а тако је и у императиву: *убџи*, *умџи*, *закрџи*, *џродџа* тџ тел'е, *џогл'џ-дџше* онџ џфце, *дџ* џџци да џџ и сл.

У 3. л. пл. презента глагола VI врсте паралелно се срећу ликови и са *ј* и без њега: *џриџају|џриџау*, *џл'џвају|џл'џвау*, *чџкају|чџкау* и сл. Иначе, редовно је: *чџјү*, *куџјү*, *мџлујү*, *сџџујү*, *зафркајү*.

Демонстративна замјеница *џај* у овом говору увијек има гласовни лик *џџ*: *Тџ* чџјак (Вуковци).

Секундарно *ј* забиљежио сам само у *јџџџ*.

Сугласници *ћ*, *џ*, *ч*, *џ*, *ш*, *џ* имају исту вриједност као у стандардном српскохрватском језику. Ријеч *џбун* има лик *џбун'*, а *кеса* — *ћџса*.

Сугласник *м* се губи у форми *јесам* и његовој негацији: *Бџјо са кући*, *Нџса* га вџџа џма пе дџна, *Јџса*, ола, издрџвиџо *са* (примјери забиљежени у Вуковцима). У групи *мџи* сугласник *м*, као и у низу других говора Црне Горе, прелази у *н*: *џџниџи*, *џџниџмо* и сл. Тако и: *седџдесџџи*, *осџдесџџи*.

³³ Тако је и у говору Врачана, уп. Врака I, 191.

Сугласник *н* је у неким лексемама палатализован испред самогласника *и*: *н'ијеса(м)*, *н'икаӣ*, *н'ишӣа*, али: *нӣка̄ко*, *нӣкол'ко* итд. Појављује се мјесто сугласника *л* у групи *мл*: *мн̄а̄ӣ* 'млад', *мн̄а̄да*, *мн̄а̄де*, *мн̄а̄д̄е* (Гсг), *мн̄а̄де* 'младо чељаде', *д̄мнадина*. То је досљедно на цијелом подручју. Јавља се и тзв. паразитско *н*: *г̄унд̄им*, *г̄ундало*, *рб̄"дол'ица* кбнца 'калем конца', али: *ӣр̄а̄ћед*.

Сугласници *с* и *з* јављају се у свим оним позицијама у којима их налазимо у осталим говорима Црне Горе:

с̄ек̄ӣра, *с̄е̄ш̄ов̄ан'е*; *с̄е̄дало*, *с̄ед̄ник*; *с̄е̄ш̄ов̄а̄ӣ*, *ӣр̄е̄с̄ед̄ник*;

с̄е̄ т̄ун, *с̄е̄чи*, *с̄е̄в̄ер* итд.;

к̄ла̄се, *о̄се*; *с̄а̄ӣ се*, *ӣа̄с̄ал̄ӯк* и др.;

с̄ед̄ок, *с̄ед̄о̄чӣӣ*, *с̄ед̄о̄ча̄нс̄ӣво*, *с̄е̄ш̄ӯј̄е̄*;

С̄е̄ш̄о̄, *С̄а̄ва*, *С̄о̄ба̄*, *М̄а̄са*, *Г̄о̄са* и др.;

к̄о̄з̄ӣ, *к̄о̄з̄а̄вина*, *ӣз̄е̄с*, *ӣз̄е̄л'ица*, *ӣз̄е̄ди*, *ӣз̄е̄д̄ен*.

Сугласник *с* се јавља само у неколика случаја: *бус̄ин*, *бронс̄ин*, *бронсог̄ла̄вил'е*.

Јекавским јоговањем досљедно су обухваћени сви дентални и лабијални сугласници, као и сугласничке групе *дв*, *св* и *цв*. Од африката јотује се једино *ц*.

Примјери:

ћ̄е̄ш̄, *ћ̄е̄о̄јка*/*ћ̄о̄јка*, *не̄ћ̄ел'а*, *ћ̄е̄ца*, *ћ̄е̄в̄ер* (чешће *бр̄а̄ӣо̄*);

ћ̄е̄р̄а̄ӣ, *ћ̄е̄р̄а̄м*, *ћ̄е̄ш̄ӣӣ*;

њ̄е̄гов̄а̄ӣ, *Њ̄е̄мци*;

л'е̄ш̄о, *л'е̄ш̄о̄с*, *л'е̄ш̄о̄џа*, *л'е̄ш̄чӣ*, *л'е̄ш̄ча̄*;

мл'е̄ра, *мл'е̄рӣӣ*, *мл'е̄сӣо* (и даље *мн̄е̄сӣо*);

бл'е̄смо, *бл'е̄сте*, *бл'е̄ш̄*/*бл'е̄жси*, *бл'е̄ш̄ӣе*;

ӣл'е̄сма, *ӣл'е̄в̄ам*, *ӣл'е̄в̄а̄ӣе*, *ӣл'е̄на*;

(*в*)*л'е̄ш̄*, (*в*)*л'е̄ш̄ӣӣца*, (*в*)*л'е̄ш̄ӣӣна*;

ћ̄е̄ш̄анӣца/*ћ̄е̄ш̄анӣка*, *ћ̄е̄дӣло*;

ме̄ћ̄е̄ш̄;

ћ̄е̄ш̄ико, *ћ̄е̄ш̄на*, *ћ̄е̄ш̄а̄ӣ*.

За јоговање гласова *с*, *з*, као и за судбину групе *свј*, примјере сам поменуо у претходној тачки.

Стара група *јш* дала је *ћ*: *д̄о̄ћ*, *ӣд̄ћ*, *ӣр̄о̄ћ*, *ӣз̄а̄ћ*, а група *јд* дала је *ђ*: *д̄д̄ћ̄ем*, *д̄д̄ђи*, *ӣд̄ћ̄ем*. Као и у говору Врачана у Зети (уп. Врака I, 194) и овдје је: *д̄јди*, *о̄јд̄ше*/*д̄јд̄ше*, *о̄јд̄(х)*/*д̄јд̄(х)*, али и *д̄д̄њи*.

Група *чр* је дала *цр*: *ц̄р̄ф*, *ц̄р̄в̄л'ӣф*, *ц̄р̄в̄ен*, *ц̄р̄н*, али: *ӣр̄е̄ш̄ња*.

Финалне групе *-сӣ*, *-зд* дају *-с*: *м̄ас*; *ж̄ӯћ̄ка̄с*, *з̄ел'ен̄ка̄с*; *г̄р̄о̄с* 'грозд', *б̄ас* 'базд, смрад'.

на воду, нѝз воду, ѝрѣ зору, на земл'у; љ главу, љ вѣјску, за дѣшу;
 на љамѣѝ, дѝѝ косѝѝ, дѝ косѝѝ, бѣ сол'и, на мѣс, за ријеч, дѝ глади,
 ѝдѝ јесѣн/ѝдѝ есѣн;
 за љецу, на ноге, љ гостѣе;
 дѝнар ѝ ѝѝ.

Није извршено преношење на проклитику у случајевима типа:
 на бѝдн'ѣк, из вѝћњѣка, од гдлѣба, у љбѣ (=бунар), на јљриѝ, на ѝрѝ-
 шак, у вл'ѣѝар, од вѝска, до ћѝшка; у дѝлѣке; до слѝва, у брѝѝѝѝ, у ѝлѝ-
 нину, у висѝну; ѝод јесѣн/ѝод есѣн, од жѝлосѝѝ, од рѝдосѝѝ, на Блѝ-
 говијес.

II. Неке морфолошке особине

Овдје ћемо скренути пажњу само на неке морфолошке особености у овом говору које су на неки начин диференцијалне у односу на остале старије говоре Црне Горе.

Именице

Као и у другим говорима, и овдје се појављују двородне именице. Такве су: *ѝдѝдрѣв* — Пошѣл'и ми *л'ѝѝейљ ѝдѝдрѣв* од мѣне (Понари), *фѝн ѝдѝдрѣв* (Вуковци), сѣмо *гдл'ѝ ѝдѝдрѣв* (Голубовци); *ѝс* — *Пѝс* ти *ѝвѝју* (Голубовци), *Пѝс* ти *ѝвѝј* (Вуковци), *Пѝс* му *н'егѝв* (Понари), *Пѝс* му *н'егѝву* (Махала); *дѝѝрѝв* — *Слѝѝѝка* је *дѝѝрѝв* (Голубовци), *Л'ѝѝей* је *дѝѝрѝв* при вѝди (Грбавци), *јѣѝѝ дѝѝрѝв* (Горичани), *зел'ѣнѣ дѝѝроф* (Бериславци); *кѝв* — *црл'ѣнѝ кѝв* (Вуковци), *жсљѝѣ кѝв* (Грбавци), Источѝло му је *млѝго кѝфа!* (Вуковци), Точѝѝо му је *кѝв* цѝѝелѝ ѝтро (Вуковци), *Кѝв* је *слѣна* и љ чѝјка (Грбавци); *слљга* — Није ни вол'ѣла *слљга* ништа (Голубовци), *ѝоѝѝѝѝнѣ слљга* (Грбавци), *Слљга* је бѝѝо дѝбар (Грбавци).

Двородне су и именице *милѝ* и *ѝоган*: То је вел'ѝкѣ *ѝдѝгѣн* (Вуковци), Вел'ѝкѝ је *ѝдѝгѣн* (Голубовци); *ѝѝјсѣ мил'ѣѝ ѝѝједнѣ* (Вуковци), *ѝѝјсѣ мил'ѣѝ* (Понари), *ѝѝсѝ мил'ѣѝ* (Горичани), *мил'ѣѝ ѝѝједнѝ* (Б. Поље).

Наведена група именица, дакле, има помѝјешан мушки и женски род, при чему није могуће утврдити који у којем случају има превагу.³⁸

³⁸ Сличан је случај са овим именицама и у другим говорима Црне Горе — у Бјелопавлићима, према мом материјалу, М. Пешикан, о. с. 139—140, Б. Милетић, о. с. 407—410.

Именица *вече* има ликове: *вѣчѣн/вѣчѣр/вѣчѣ*, Гсг *вѣчери*, али и: *тѣгѣ вѣчера* и: *тѣзи вѣчери*.

Именица *раш* је углавном мушког рода, али сам забиљежио и њену појаву у облицима ж. рода: за *шѣурскѣ рѣши* (Голубовци), *аусѣринскѣ рѣш* (Грбавци).³⁹

Именица *звијер* има облике *звѣјер* и *звѣјере*, ген. *звѣјера*, ређе *зл'ерѣша*. Нијесам забиљежио облик *о звијери*.

И именица *варош* је двородна: Је л'и Сарајево *вел'икѣ вѣрош*? (Вуковци), *мал'и вѣрош* (Вуковци), Марѣбѣр је *фин вѣрош*, ја са бѣјо у н'ѣга (Грбавци), *малѣ вѣрош* (Голубовци).

Именица *доба* је средњег рода, али, као и у другим говорима Црне Горе, и овдје имамо конструкцију *овај—доба*.⁴⁰

Именица *дрво* је средњег рода, али је од тога семантички издвојена именица ж. рода *дрѣва*, која значи дрво за огријев, посјечено дрво (за разлику од *дрво*, што значи *сѣабло*).⁴¹ *Дрво* има множину: *дрѣвѣши—дрѣвѣди—з дрѣвѣди*. *Дрва* има деклинациони образац: *дрѣвѣ—дрѣви—с дрѣвѣм* — Без њедне дрѣвѣ смо остѣл'и (Вуковци), Оѣѣра га кѣкѣм *дрѣвѣм* (Вуковци).⁴²

Хипокористичка мушка образовања типа *Јѣвѣ*, *Мѣлѣ*, *Пѣрѣ* имају деклинациони образац: *Јѣвѣ—Јѣвѣ—Јѣвѣ*, као и придјев: *Јѣвѣф—Јѣвѣвѣга—Јѣвѣвѣме*, као и у другим говорима Црне Горе.

Именице типа *Василија* (које су ријетке, замјењују их ликови типа *Вѣкѣ*, *Бѣкѣ* и сл.) имају женску деклинацију: *Вѣсил'ија—Вѣсил'и'ѣ—Вѣсил'иш—с Вѣсил'ијѣм*.

Именице: *кѣм*, *гѣм*, *ѣлѣм* мијењају се по I врсти: *кѣм—кѣма—кѣму—кѣме—с кѣмом* (али и: *с кѣмѣм* — Гаѣга га је еднѣм *вел'икѣм кѣмѣм*, гдје је *кам* у ж. роду). У множини се ове именице претварају у збирне именице средњег рода: *камѣње*⁴³—*камѣња—камѣњу—камѣњѣм* (али и: *камѣњи—камѣња—камѣњима*), *ѣрамѣње—ѣрамѣња—ѣрамѣњу—ѣрамѣњѣм*.

Именица *ѣодне* мијења се по обрасцу: *ѣодне—ѣодна—ѣодну—с ѣодном—ѣ ѣодну*, с предлозима: *ѣѣ ѣодна*, *ѣѣ ѣодна* итд.⁴⁴

³⁹ В. Врака II, 204: *ѣсѣѣк*, *зѣѣѣд* — као именице ж. рода.

⁴⁰ Тако је у свим старијим новоштокавским говорима Црне Горе.

⁴¹ Иста је поларизација и у Врачана, Врака II, 205.

⁴² Тако је и у Цеклину у Ријечкој нахији, уп. напомену 10, на стр. 205, Врака II.

⁴³ У Враки имамо и *кѣмо(е)и*, Врака II, 204.

⁴⁴ Исто стање је у Врачана, Врака II, 204, нап. 8.

Замјенице

И овдје је као и у другим старијим говорима Црне Горе изражен синкретизам ГДЛ 1. и 2. лица замјеница *ја* и *ићи* и повратне замјенице *себе*, па имамо: Г.: *мѣне, шѣбе, сѣбе*, Д.: *мѣне, шѣбе, сѣбе*, Л.: *мѣне, шѣбе, сѣбе*, као и скраћени облици: *ни, ви* (Д) и *не, ве* (А). У ж. роду ДЛ имају партикулу: *њѣзи*, и то је обавезан облик.

Замјеничко-придјевска промјена. Замјеница *ићи* има облике ГА: *чѣса*, тако и њена негација: *ничеса*, као и неодређене замјенице: *нѣчеса, њчеса* — Јеси л'и видијо т'амо њчеса? Нѣ ја, чѣса! Чѣса си видијо? Ни-чеса! (примјери су из Вуковаца).

У инстр. једине наставак *-им* је замијењен наставком *-ијѣм*: *зел'ѣнијѣм, жсѣицијѣм, бицел'ијѣм* — Немѣте више да идѣте *онијѣм нѣшицијѣм* п'утом (Вуковци), Пѣшла је *зл'ијѣм* п'утом, и тѣ ти је (Грбавци), *овијѣм* ждријелом, Вуковачкијѣм пѣл'ом н'ијесу пролѣзил'и (Вуковци).

Генитив, датив и инструментал множине замјеничко-придјевске промјене истовјетни су са овим облицима у осталим старијим говорима Црне Горе. Истина, овдје, за разлику од источноцрногорских говора,⁵⁰ имамо *-ија* (Гпл) и *-ијама* (ДЛпл), док се ликови са завршецима *-ије, -ијема* изузетно ријетко срећу. Тако овдје имамо: *Нѣмѣ нѣшицијѣ л'ући нигѣ* (Вуковци). Узми, мѣја, од *онија н'ѣзницијѣ пѣрѣ* (Вуковци), *Имѣте л'и ове године бицел'ија сл'ивѣ?* (Горичани), *ири'ија смѣкѣвѣ* (Вуковци), по *иција идл'ија стрѣнѣ* (Грбавци); *нѣшицијѣма л'удѣма, мѣкријѣма чарѣпѣма*, Узбрѣ са *нѣшицијѣма волѣма* (Грбавци), *Вел'и е ѣе пѣћ бѣл'ијѣма пријѣтел'има* (Голубовци), *Понѣсѣ гѣ ѣн, бѣгоми, својѣма друго(в)има* (Понари), *јѣднѣцијѣма* (Вуковци).

Компаративни завршетак *-ији* досљедно се сажима у *и*, па имамо: *зел'ѣни, бисѣри, слабѣ, здравѣ, богѣи, ѣошиѣни, ведри*; док прилог *рѣи* 'рад' и у мушком роду има форму женског: *Јѣ би рѣда бијѣ да сте дѣшл'и* (Мојановићи), али: *јѣ би рѣди нѣ тѣ*. Дакле, м. род има облик женског уз пом. глагол *биши*. Међутим, јавља се и компаратив *рѣдијѣ* (суперлатив *нѣрѣдијѣ*), али је у ређој употреби.⁵¹

Као и у Врачана у Зети,⁵² и овдје су обичне присвојне замјенице: *шѣгоф, овѣгоф, онѣгоф*, ж. род: *овѣгова, онѣгова*, као и: *кѣго(в)ић, ѣико-го(в)ић*.

Замјеница *овај* има облик *ови*: *ови чѣјак, ови сѣиѣи 'штап'*.

⁵⁰ ИЦГ, 26.

⁵¹ Уп. тако и у говору Врачана, Врака II, 210.

⁵² Уп. Врака II, 210.

Замјеница *сав* има номинатив *вдс*, док су остали облици: *свѣга*, *свѣму*, *свѣјѡм*, али: *сви*, *свијја*, *свијјама*.

Бројеви

Већ смо поменули да број *један* има лик *едан*, тако је и у косим падежима: *еднѡга*, *еднѡме*, *еднѣјѡм*, и у неодређеном значењу: *еднѣјјама*, *еднѣјја(х)* — Треба се чува̄т *еднѣјја* л'удѣ (Бериславци), *Еднѣјјама* то ништа не помажѣ (Горичани).

Мјесто *два*, *ѣри*, *чѣири* у м. роду се јавља: *двѡјца*, *ѣрѡјца*, *чѣиворѣца* : *двѡјца* *вдлѡвѡ*, *двѡјца* *л'удѣ*, *ѣрѡјца* *двѡвѡ*,⁵³ али и: *дѡвѡ* *вдла*, *ѣри* *магѡрца*. У женском роду имамо: *дѡјце*, *дѡјјама*, у средњем: *дѡјце*, *ѣрѡјце* *ѣце*. На то је сведена деклинација простих бројева до *ѣри*.

Бројне именице мушког рода су: *двѡјца*, *ѣрѡјца*, *чѣиворѣца*, *ѣиѣйна*, *седмѣйна*, *десѣйна*, *ѣиѣнаѣстѣйна*, *дѡвѣнаѣстѣйна*, *дѡдѡс ѣ едан* / *дѡдѡс ѣ едан*, *дѡдѡс* / *дѡдѡс* и *осмѣйна*, *седандесѣйна*, *дѡдѡдесѣйна*.

Мултипликативни бројеви су: *едѡмѣѣјѣднѡм* / *еднѡм*, *дѡѣѣѣѣѣ* / *дѡѣ ѣѣѣѣ*, ређе *дѡѣм*, *ѣри ѣѣѣѣ*, *чѣири ѣѣѣѣ* итд.⁵⁴ Нема облика: *ѣрѡш*, *дѡрѡш*, *ѣрѣѡш* итд. које налази Д. Петровић у Зети код Врачана.⁵⁵ Такође овдје немамо преношење форманта *-оро* код броја један у склоповима типа: *дѡдѡс ѣ јѡднѡро кѡлѡ*, што налазимо код Врачана на овом подручју.⁵⁶

Овдје је: *дѡјце кѡлѡ*, *ѣрѡјце кѡлѡ*, *дѡјце вдлѡвѡ*.

Глаголи

Поред облика *могу* и *оћу*, са наставком у у 1. лицу једине презенте у говору Зеѣана јављају се и глаголи *вдл'у* и *вѣћу*, мада је много обичније: *вѣл'ѣм* и *вѣдѣм*. То би била основна разлика између овог говора и говора старе Црне Горе у овом лицу презенте.

Инфинитив је без крајњег *и*: *ѣл'дѡѣѣѣ*, *носѣѣѣ*, *л'ѣћѣѣ*, *врнѣѣѣ*, *ѣонѣсѣѣѣ*, *донѣсѣѣѣ*; *мѡћ*, *макнѣѣѣ*; *рѣћ*, *сѣћ*; *одрѣзѣѣѣ*, *ѣрекрѡѣѣѣ* итд. Код глагола који се завршавају на *-ѣи* Врачани у Зети додају инфинитивну морфему *-ѣи*, па се добија: *ѣдѣѣѣѣѣ*, *рѣћѣѣѣѣѣ*, *ѣћѣѣѣѣѣ*, *ѣзѣѣѣѣѣ* итд.⁵⁷ Код Зеѣана ову појаву нијесам забиљежио.

⁵³ Тако и у говору Врачана, Врака II, 211.

⁵⁴ У Враки је нешто другачије. Тамо имамо: *јѡднѡм* / *јѡднѡм*, *дѡѣм*, *ѣриѣм*. Врака II, 212.

⁵⁵ Уп. Врака II, 212.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Исто, 213.

За *презент* је значајно нагласити да у 3. лицу множине глаголи свих врста имају наставак -*у*:⁵⁸ *ндсү, радү, үчү, кдсү, шрчү; дшү, ншү* (*Ошү* да ми га дтмү, *Ов*а ћца *дшү* да ме бију, *Ншү* нако су шашави — примјери из Вуковаца).

И овдје је, као и у околним говорима, спроведена алтернација *к/ч, г/ж* у облицима 3. л. пл. презента глагола I врсте: *вүчү, шүчү, сечү, шечү, речү; сшржсү, осшржсү*.

Радни глаголски йридјев у м. роду поред наставка -*а* (од *ао*, односно *ъл*) има наставак -*ајо*: *мдг*а/мдгајо, *рѣк*а/рѣкајо, *игр*а/игрјајо, *шй*-*л'а*/шйл'ајо 'слао'. Сугласник *ј* се појављује и код глагола који у м. роду имају наставак -*уо*: *чүјо, обүјо сѐ, йреврнүјо, йанүјо, йрѣснүјо*.

Глагол VI врсте *носшн* у перфективном виду има наставак -*а*: *йонѣс*а, *донѣс*а (Јѣси л'и ми *донѣс*а дуван? Ёса, *донѣс*а са, *Понѣс*а е Мар-*к*д онй гршп (гриб = мрежа за улов рибе) *ддовл'ѐ* — примјери из Вуковаца).

Имйерфекаш је карактеристичан само по чињеници што се код глагола I врсте мјесто -*ија*- најчешће среће само -*а*:⁵⁹ *йеч*а^х, *йеч*аше, *йеч*асмо, *йеч*аше, *сшрж*а^х, *сшрж*асмо, *сшрж*аше, *йеч*а^хү, *сшрж*а^хү.

Аорисш има нормалне српскохрватске облике. Једини изразитији изузетак тиче се продирања облика 2—3. л. јединине глагола *дшшс* 'огнш' и у 1. л.: *Ја дде, Оде ја, нѣм*оте ме чекат.

Глаголски йрилог йрошл је у овом говору доживио судбину као и у околним говорима, нестао је.

Плусквамйерфекаш има помоћни глагол у облицима: *бл'ѐ*^х, *бл'ѐ*ше, *бл'ѐ*смо, *бл'ѐ*ше, *бл'ѐ*шү — *Бл'ѐ*^хү дшшли Тал'ијанци у Вүкөвце (Вуковци), *Бл'ѐ*ше се вс Голүбовац искүпшјо (Горичани), *Бл'ѐ*смо догњал'и мншво (Голубовци), *Бл'ѐ*ше Бөжд чүјо ѐ су га пүштал'и (Вуковци), *Бл'ѐ*^х ја ћөјка (Грбавци).

Имйерашш има облике као и у сусједним говорима који се овдје помињу:⁶⁰ *дшс*е, *дшс*ше се, *йодшгн'шмо* га, *нѣка доћѐр*а дфце, *нѣка ул'ѐж*ү.

У *сложеном фуштуру* 3. лице множине има скраћени облик пом. глагола *шшү*. Они *шшү* ви јавшт, дшћ *шшү*, *убшшшү* га.

Говор Зете се слаже са околним говорима који футур II не творе презентом свршених глагола⁶¹ (тип: *усшшједнем, узмогнем* и сл.).

⁵⁸ Уп. исто.

⁵⁹ Тако је у Враки, о. с. 214.

⁶⁰ У говору Врачана нема 3. лица јединине и множине, уп. Врака II, 214.

⁶¹ У говору Врачана, међутим, футур II се може творити од презента свршених глагола, уп. Врака II, 216.

крвѣй, не дйжѣм се ёо двѣ мл'ѣсѣца (Горичани); *На онѹ ѿол'ѣну* йграу *ѣйшкѣпѣ* (Горичани), *Ймѣ фйнѣ пл'ѣца на Голѹбѣфце* (Голубовци).

2) Локатив множине у конструкцијама с предлогом *ѿо* замјѣњен је генитивом са овим предлогом: *Пѣсѹ ѿо ѿија л'ѿвѣдѣ* (Вуковци), *Спѣвѣ ѿо ѿѹѣија кѹѣѣ* (Вуковци, q), *Опйја се ѿо кѣфѣнѣ* (Голубовци, q), *Освйћѣ ѿо ѣндѣкѣ* (Горичани).

3) Не спроводи се доследно разлика између „слободног” инструментала оруђа и социјатива у конструкцијама с предлогом *с(а)*. Фреквенција социјатива без предлога врло је висока: *Пошѣ је Мйшком ѹ лѹк 'луг'* (Вуковци), *Утѣкла је нѣкијѣм Њѣмѹом* (Голубовци), *Пѣђе онйјѣм дрѹгом* те му је дошѣ из Тйтогрѣда (Махала), *Мѹш јѣ рѣдѹ у Тйтогрѣт*, а ѣна свѣ имѣње рѣдй *сѣкрѣѣм* (Горичани).

Слично је стање и са тзв. инструменталом цјелине: *Бйјо је иѹшкѣм о рѣмену* (Вуковци), *Жйвй ѣецѣм у 'нѹ појѣту* (Б. Поље) и с квалитативним инструменталом: *Дошѣ је слѣмл'енѣм рукѣм* (Горичани), *Ш ѣйм бл'ѣше нѣкѣ ѣѣојка црѣѣном кѣйшѣм* (Голубовци), *Мнѣго је данѣс мѣ'чѣди дѹгйјѣм йерчйном* (Вуковци).

На другој страни, оруђник се, по правилу, среће с предлогом *с(а)*: *Сѣ(д) ѣрѣмо с илѹгом* а прйјет смо свѣ с рѣлом (Бериславци), *кѣсйм с кѣсѣм*, *Жн'йјевѣмо свѣ сѣ срйом*, не *кѣсймо ѣѣол'ѣм* (Грбавци), *Убѣ га з брйшул'йном* (Вуковци), *Рѣнијо сѣ с левѣром* (Вуковци).

4) У живој употреби су и аорист и имперфекат.

5) Редовна је особина овога говора да се скраћени облик повратне замјенице сваког лица у кондиционалним реченицама употребљава испред помоћног глагола бити: *Да се би тѣ учин'йло*, *трѣбѣ позвѣт свѣ коншйје* (Грбавци), *Јѣ се би зѣкл'ео* (Бистрица), *Тй се би зѣклѣ* за дйнар (Бистрица), *Ѣн се би нал'ѹтйјо* да га не зйвнѣмо (Голубовци), *Ѣни се би побйлт'и* (Голубовци), *Мй се би снашл'и* (Вуковци). Тако је на цијелом подручју Зете, а та особина, вјероватно из овога говора, захватила је у великој мјери и говор Љѣшкопоља, а налазимо је и у Кучима, у Црмници⁶³, па дијелом и у Братоножићима и Ријечкој нахији.

Брза урбанизација овог краја, близина града, велика запосленост становништва у градској индустрији и разним другим службама, веома висок проценат школовања дјецѣ и омладине, продор средстава масовне комуникације, висок породични и лични стандард и др. од бит-

⁶³ Уп., нпр., у црмничком говору: *Јѣ-се-бик стѹдйјо о(т)-тѣгѣ ѣѣла* и др. сличне израјере, Б. Милетић, *Црмнички говор*, 599.

ног су утицаја на убрзавање дијалекатских промјена на овом подручју. То намеће потребу хитног детаљног снимања стања говора у свим сежима Зете, јер су промјене као резултат савремене говорне комуникације тако рећи сваким даном све уочљивије. Будући да се овдје ради о говору који је задржао не мало интересантних особина из ранијих епоха и који се у периоду од неколико вјекова развијао у знатној мјери независно од непосредног сусједства, његово темељито испитивање може и те како бити од користи и за нашу историјску дијалектологију.

Драго Туйић

Резюме

Драго Чупић

ОБЗОР ГЛАВНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕЧИ ЗЕТЫ

Зета охвативае равнину в нижнем течении Морачи, между Титоградом и Скадарским озером. Речь ее жителей принадлежит группе старших новошгокавских речей Черногории. Во время многовековой турецкой власти (1499—1878) эта речь была изолирована от речи старой Черногории, с одной, а от речи черногорских гор, с другой стороны.

Голосовую систему этой речи характеризует в основном следующее:

а) Существует система которая состоит из двух нисходящих ударений: *ílavá*, родительный падеж — *ílavě*, *жѣна*, род. пад. *женѣ*, *рабѣйник*, род. пад. *рабѣйника*. Краткое нисходящее ударение с последнего открытого слога ликвидировано: *жѣна* (<женѧ), *рука* (<рукѧ) кроме в гипокористиках типа: *Сѣѧнѧ*, *Пѣрѧ*, итд.

б) Вокализм характеризуют пять стандартных сербскохорватских гласных и вокальное *р*. Полугласный дал *а*. Долгое *јаѣ* дает *ије*, а короткое — *је*: *врѣјеме*, *ѣјѣсма* / *ѣл'ѣсма*.

в) Как и в остальных речях у албанской границы, и здесь известны только два латерала: *л* и *л'*, при чем первое качество реализуется перед гласными заднего ряда, а другое, перед *и* и *а* и вместо *ль*: *лѣбѣѣ*, *л'ѣйче*,

'љепше', *Л'убд*. Согласный звук *x* сохраняется в конце слова, но и там является ослабленным. В системе консонантизма существуют и согласные звуки *é* и *з'*: *сдвѣр*, *йрѣсѣдник*, *из'ѣди*.

Что касается *форм*, от остальных речей Черногории эта речь выделяется III-им лицом множ. числа настоящего времени, которое у всех глаголах оканчивается окончанием *у*: *ндсӯ*, *кдсӯ*, *рдгӯ*.

В *синтаксисе* упоминаем только мешанный социативный с орудивным падежом, в конструкциях с предлогом *с(а)*: *Йдѣм Миланом*, *Кдсѣм с кдсѣм*, то есть заменены эти конструкции.

Из-за урбанизации этого края и очень быстрых общественно-экономических перемен, эта речь очень интенсивно меняется.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА ПРАСЛОВЕНСКИХ *Ū* ОСНОВА У ВРБНИЧКОМ И ДОБРИЊСКОМ ГОВОРУ ОСТРВА КРКА

Једна од најархаичнијих морфолошких особина једног дела чакавских говора је чување старе прасловенске деклинације именица *ŷ* основа. По овој деклинацији, са праиндоевропског становишта, мењао се мали број именица углавном женског рода. Ни у словенским језицима број тих именица није био велик, мада су се ту прикључиле и неке именице које су позајмљене из германских језика где је германско *ō* замењено словенским *ŷ* (*loky*: старовисоконемачко *lahha*, *smoky*: готско **smakko*, *crŷky*: готско **kirikō*, *buky*: готско **bōkō*).¹ Са словенског гледишта за ове именице је карактеристично да су биле искључиво женског рода и да су се у засебном развоју појединих словенских језика — у већини њих — утопиле или у деклинацију именица са основом на *ī* или у деклинацију именица са основом на *ā*. Трагове губљења старе деклинације именица *ŷ* основа, односно њиховог мешања са именицама *ī* и *ā* основа, налазимо већ у најстаријим словенским писаним споменицима. С друге стране, сачуване трагове те деклинације — заправо њену срж, кад је реч о једнини — налазимо у неким савременим чакавским говорима.

Ми смо судбину ових именица пратили на основу обимне грађе о Врбнику коју је објавио И в а н Ж и ц у *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (у неколико бројева тога зборника) и на основу поопширне студије И в а Ј е л е н к о в и ћ а *Mikrotoponimija dobriñjskog područja na otoku Krku* објављене у *Hrvatskom dijalektološkom zborniku*, књига 3, Загреб 1973. То не значи да се ове именице нису слично развијале у још неким чакавским говорима (исп. Mięczyław Malecki, *O podział gwar Krku*, *Prace filologiczne XIV*, Warszawa 1929, стр. 562—581; такође и И в а н М и л ч е т и ћ, *Čakavština kvarner-*

¹ Др Радосав Бошковић, *О именичким основама словенским*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXXIV, св. 3—4, Београд, 1968, стр. 262.

skih otoka, Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti CXXI, стр. 92—131). Нас је, међутим, више интересовало чување старе деклинације именица *ī* основа као морфолошка појава, као ретка и необична морфолошка појава, а мање — њено распрострањање у савременим чакавским говорима.

Према поменутом материјалу именице *ī* основа у врбничком и добрињском говору у једнини имају ове облике:

у Врбнику	у Добрињу
n. loki, lokva, lokvi	n. lokī
g. lokve	g. lokvė
d. lokvi	d. lokvì
a. loki	a. lokī
i. lokvun	i. lōkvūn (lokvùn)
l. lokvi	l. lokvī

Већ на први поглед да се приметити да су облици сингулара ових именица идентични у оба говора, те бисмо надаље могли говорити о једној парадигми, уз две напомене које ваља имати на уму: прво, речи из добрињског говора су редовно акцензоване, у материјалу из врбничког говора није обележаван акценат *и*, друго, у врбничком говору налазимо поред основног облика за ном. синг. (*loki*), још и друге облике (*lokva*, *lokvi*) који свакако заслужују посебну пажњу.

Напомене о једниним *ī*адезима

Номинатив једине

Стари завршетак номинатива једине именица *ī* основа био је *-y* (исп. ст. сл. *любѣѣ*, *неплодѣѣ*, *смокѣѣ*, *ѡрѡжѣѣ*, *црѣѣѣ* и др.).² Овакви облици номинатива, међутим, по правилу, нису сачувани у словенским језицима јер су именице *ī* основа у већини словенских језика прешле у друге деклинационе типове, то јест, почеле су се мењати или по образцу именица женског рода на *ā* (српскохрв. *смоква*, *црква*, *свекрва*) или по образцу именица женског рода на *ī* (рус. *цѣрковѣѣ*, *свѣкровѣѣ*). Од тог општег правила на својеврстан начин одступају чакавски говори

² Fr. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen III*, Wien, 1876, стр. 39.

о којима је овде реч. Како и у коликој мери — видећемо из приложеног материјала.

У савременом врбничком и добрињском говору најчешће се ном. јединине код ових именица завршава на *-i* (<*y*): *loki* (IV 228, 235, V 225, XX 118), *criki* (IV 224, V 216, 220, 221, 222, XV 164, XX 93), *žuki* (IV 221, V 67, 68, 71, VI 182, XV 196), *smoki* (V 53, 68, 70, 71, 216, VI 9, XXXIII 48, 63), *uliki* (V 53, 68, 69, 71, VI 182, XXXIII 33, 48, 53, 54), *pečuri* (V 52, 58, 69, 70), *praski* (V 53), *bliti* (V 58, 67, 68), *broški* (V 67, XXXIII 45, 47, 61), *gali* (V 68), *kruši* (V 69), *oskoruši* (V 69, VII 328), *sparogi* (V 70), *tiki* (V 71, 79, 81, 234, VII 303, XX 265, 280), *moruzgi* (V 73), *ladi* (V 216, VII 336, 337), *suroti* (VI 12, 13, 23), *dreti* (VI 162), *guži* (VII 332), *beči* (VII 325) — Врбник; *mūri* (XL 238; HDZ III 196, 234, 253, 270), *gāli* (XL 238), *šiški* (XL 239; HDZ III 274), *crikī* (HDZ III 188, 217, 234), *drēti* (XL 224), *gužī* (HDZ III 188), *žūki* (HDZ III 239, 245, 247), *jēli* (HDZ III 284), *smokī* (HDZ III 188, 236, 254), *lokī* (HDZ III 188, 194, 222, 226, 234, 235, 249, 258), *hrūši* (HDZ III 197, 204, 226, 234), *tīki* (HDZ III 234, 247), *prāski* (HDZ III 218, 234, 247), *bočī* (HDZ III 234, 261), *brūli* (HDZ III 254), *špārogi* (HDZ III 226), *lobodī* (HDZ III 205), *ōskruši* (HDZ III 283) — Добрињ.

Ово су, дакле, стари облици номинатива јединине ових именица са наставком *-y*, разуме се — после извршене фонетске промене *y > i*.

Овакви облици номинатива јединине именица старих *ī* основа, осим у једном делу чакавских говора, сачувани су још у словињском језику: *cérki*, *mārxī*, *krā³* и у полапском језику: *cərt'áj*, *rāt'áj*, *kārāj*. Занимљиво је да је у полапском језику ова категорија именица била продуктивна, то јест, један број именица позајмљених из немачког језика уклопио се — преко номинатива јединине — у ову деклинацију: *gurt'áj* < **gurk*-у (нем. Gurke — краставац), *rač'áj* (Rache — освета), *sod'áj* (средњедоњоњемачко *sage*), *tūd'áj* (с. д. н. *tüge*) итд.⁴

Посебну пажњу заслужује именица *kri* (крв) која се још у до-историјској епоси у већини словенских језика почела мењати по обрасцу *ī* основа. Тако, стари облик номинатива ове именице **kry* — по *ī* основама — није посведочен у старословенским споменицима. У њима се код ове именице у номинативу јединине редовно јавља облик акузатива јединине — *крѣвъ*, а то је, несумњиво, утицај основа на *ī* код којих су такође номинатив и акузатив једнаки. Да је ова именица, међутим,

³ Fran Ramovš, *Morfologija*, Ljubljana 1952, str. 68.

⁴ Tadeusz Lehr-Splawiński, *Gramatyka połabska*, str. 156.

имала некад облик номинатива једине по *ī* основама — **kry* показује нам старопољски језик: *kry* (пољ. *krew*), полапски — *kārāi* (< **kry*); на њега упућују и словеначки облик номинатива једине *kri* и, нарочито, стање у врбничком говору или, уопштеније речено, прилике у једном делу чакавског дијалекта српскохрватског језика где ова именица у номинативу једине увек гласи *kri* (V 56, 80, 201, 202, 203, 204, 206, 212, 213, VI 1, 3, 171, 172, 174, 177, 186, XX 115, XXI 37, 38, 39, 40, 43), а у осталим падежима (ген. *kerve*, дат. *kervi*, ак. *kri*, инстр. *keruin*) потпуно се подударе са облицима осталих именица *ī* основа: *crki*, *smoki* итд.

Толико о најстаријим облицима номинатива једине именица *ī* основа, о облицима на *-y*, и о њиховим несумњивим траговима, или — тачније и прецизније — о њиховом чувању у врбничком и добрињском говору. У овим говорима има, међутим, и друкчијих облика овог падежа. Они се јављају као резултат аналогije, — утицаја других категорија именица. Тако, на пример, још у старословенском језику су под утицајем *i* основа изједначили се номинатив и акузатив ових именица на тај начин што се форма акузатива почела употребљавати и у номинативу једине: ст. сл. ном. једн. *кръвъ* као и *смокъвъ*, *ѡрлѣгъвъ* у неким црквенословенским текстовима (упор. Fr. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen III*, Wien, 1876, стр. 39). Ових облика, са завршетком *-ъв-ь*, нема у врбничком и добрињском говору, — не само у номинативу него ни у акузативу где бисмо их свакако очекивали. У њима се десило нешто друго. Шта — видећемо када буде реч о акузативу једине.

У врбничком говору налазимо номинативе једине именица *ī* основа са завршетком *-v-a*, поред, разуме се, оних на *-i* (< *y*) који су много чешћи: *lokva* (IV 234), *crikva* (IV 224, XX 263), *pečurva* (V 53, 69), *smokva* (XXXIII 63), *broškva* (V 67), *galva* (V 68), *jelva* (V 68), *krušva* (V 69), *sparogva* (V 70), *šiškva* (V 70), *tikva* (V 71), *moruzgva* (V 73). (У материјалу из добрињског говора нисмо нашли примере за овакав облик номинатива једине.)

Ови облици су, сами по себи, јасни. Ради се о уопштавању основе косих падежа и номинативном завршетку *-a* од именица *ā* основа. Друго је питање како су именице типа *жена* могле у номинативу једине своје *-a* наметнути именицама *ī* основа у говору који веома добро чува старо стање — старе номинативе на *-y* (> *i*). Могло би се на више начина покушати одговорити на ово питање, али тешко је рећи шта је тачно и несумњиво.

Најлогичније би било претпоставити да је наставак *-a* код ових именица добијен од именица *ā* основа по угледу на плурал где су још у најстаријим писаним споменицима посведочени исти облици за ове две категорије именица. Таква је ситуација, што се плурала тице, и у поменутичакавским говорима. И код њих се, дакле, у плуралу именице *ī* основа мењају по обрасцу именица *ā* основа. У једину би тај утицај могао најлакше продрети преко генитива јер се и код једних и код других именица овај падеж завршава на *-e*, а дужину на том *-e* код именица *ī* основа (упор. *lokvē*, *crīkvē*, *žīkvē* итд. — у Добрињу) најлакше би било објаснити утицајем *ā* основа. Све би ово било једноставно, логично и прихватљиво да није других околности — специфичних за говоре о којима је реч — које нас нагоне да одговор, ипак, потражимо на некој другој страни. Које су то специфичности?

а) Генитив једине именица типа *жена* у овим говорима не завршава се на *-e* јер се верно чува разлика између меких и тврђих основа, упор. ген. једн.: *vodi* (IV 228), *ruki* (V 52), *stani* (V 55), *hrani* (V 58), *glavi* (V 78), *nogi* (V 82): *zemje* (IV 229), *kuće* (IV 230), *škuje* (V 55), *duše* (V 83), *kože* (VI 8), *burače* (VI 12) итд. (Врбник).

б) Утицај *ā* основа није посведочен у осталим облицима једине код ових именица. На пример, у акузативу једине нема ни једног примера по *ā* основама. (Једнакост завршетака неких других падежа једних и других именица, — осим, у извесном смислу, кад је реч о инструменталу једине — не даје нам за право да говоримо о сигурном утицају именица *ā* основа.)

с) У Врбнику је посведочено мало облика номинатива једине именица *ī* основа на *-a*, могло би се рећи и — веома мало, кад се упореде са облицима на *-i*. С друге стране, у Добрињу немамо посведочених облика на *-a* што нам, у најмању руку, потврђује да их је тамо врло мало, — ако их уопште има.

Шта се, према томе, може поуздано рећи за номинативе типа *lokva*, *stokva* и сл., осим онога што се сигурно зна — да су настали аналогично према именицама *ā* основа?

Прво, — таквих облика номинатива на *-a* именица *ī* основа је врло мало у овим говорима; они су, свакако, секундарни и сигурно су најмлађи облици овог падежа.

Друго, — утицај именица *ā* основа на *ī* основе није био довољно јак да би се јавило двојство облика у косим падежима и да бисмо могли говорити о распадању старе деклинације *ī* основа и њеном потискивању од стране много продуктивнијих и бројнијих именица *ā* основа.

Треће, — ове облике на *-a* највероватније треба посматрати као посебне, паралелне са облицима на *-i*, облике узете из других говора острва Крка — из западних говора Крка⁵ — облике у којима се, у крајњој анализи, назире утицај штокавског дијалекта.

Најзад, у овим говорима налазимо и трећу врсту облика номинатива јединице: *lokvi* (IV 234), *vela crikvi* (XX 279), *tikvi* (V 71) — Врбник. Овај необичан и, сам по себи, врло занимљив облик номинатива јединице именица *ī* основа налазимо још у ст. сл. језику: *смокви* Супр. 345. 5; 348. 4⁶ и — знатно чешће — у црквенословенском језику: *br̃dokvi* (Mikl. 45)⁷, *цркви* (Mikl. 1105), *јѣтѣрѣви*, *етрѣви* (Mikl. 1168) — бугарска редакција; *нѣлодѣви* (Mikl. 434), *цркви* (Mikl. 1105), *любѣѣви* (Вондрак, н. д. 425) — српска редакција и *цркви* (Mikl. 1105) — руска редакција.

Било је више покушаја да се ови облици објасне. Навешћемо, у главним цртама, неколико најкарактеристичнијих.

В а ж н и тумачи словачки облик *svatvu* као стари облик номинатива *ī* основа *svatu*, са старим наставком *-u* и са *-v-* које је аналошко, пренесено из косих падежа (ген. *svatve* итд.)⁸ Са њим се у потпуности слаже *Травничек*⁹ који на идентичан начин објашњава чешке облике *svekrvy* и *svatvu* — дакле, као старе облике *svekrv* и *svatu* измењене у *svekrvy*, *svatvu* под утицајем косих падежа — и при томе се позива на Важног. Оваквом тумачењу одлучно се супротстављају старословенске прилике. Наиме, у ст. сл. споменицима налазимо облик *смокви*, али не налазимо ниједан облик **smokvy* или **svekrvy* или нешто слично.

Занимљиво објашњење западнословенских облика типа *svatvu* даје Махек.¹⁰ И он помиње Важног и његово објашњење облика *svatvu*, али се не слаже с њим, то јест, прихвата да је *-v-* из косих падежа, али полази од облика *svatvi* и каже да се словачка форма *svatvu* изговара као *svatvi* што одговара чешком *svatvi*, а што се постанка тиче — и

⁵ Mieczyslaw Malecki, *O podzial gwar Krku*, Prace filologiczne XIV, Warszawa 1929, str. 562—581.

⁶ W. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, 1912, str. 425.

⁷ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae 1862—1865.

⁸ Václav Vážny, *Prispevky k slovenskému dialektickému slovníku*, Sborník matice slovenskej II, 1924, str. 191, 192.

⁹ Fr. Trávníček, *Gramatické drobnosti*, Časopis pro moderní filologii a literatury, 1926, str. 97, 98.

¹⁰ V. Machek, *Aus der slavischen Hochzeitsterminologie*, Zeitschrift für slavische Philologie XVIII, 1942, str. 319, 320.

чешко *svatvi* и словачко *svatvi* постало је, по њему, од **svatv-ŷji* аналогно као *pan-ŷji* (госпођа). На овај начин тешко би се могло објаснити ст. сл. смокви и чакавско *lokvi*, *crikvi* итд.

Француски компаративиста, А. Вајан, објашњавајући номинативе на *-vi* у ст. сл. и цркв. сл. језику каже да је ту уопштена мека основа из косих падежа (црѣкв-), а наставак *-и* место *-ы* добијен је аналогичном према именицама типа поустѣиѣи што се, како он тврди, није могло десити пре појаве мешања гласова *i* и *y* (упор. А. Вајан, Руководство по старославјанском језику, Москва 1952, стр. 138). Ако изузмемо оно у чему се сви слажу — да је код ових облика уопштена основа косих падежа, Вајан је у праву још и кад тврди да ови облици, облици номинатива једине на *-i*, нису могли настати пре појаве међусобног мешања гласова *i* и *y* (XI век). Он, међутим, не би био у праву кад каже да су ти облици настали аналогичном према именицама типа господѣиѣи зато што у том периоду ова категорија именица изумире и не би се могло прихватити да је као таква могла наметнути своје *-i* именицама *ŷ* основа.

Наставак *-i* у облицима номинатива једине именица *ŷ* основа уместо старог *-y* добијен је, по нашем мишљењу, под утицајем именица типа: **bŷci*, ген. *bŷcŷve*; цркв. сл. *dli*, ген. *dľve*; **goži*, ген. *gožŷve* итд. (Реконструкцију облика и етимолошко тумачење ових именица видети код Вајана: Grammaire comparée des Langues slaves II, 2, стр. 284—285).

Генитив једине

Једини завршетак генитива једине именица *ŷ* основа у овим говорима је *-e* — стари завршетак генитива једине код ових именица: *z lokve* (V 210), *od crikve* (IV 224, 232, V 221, 222) *ze crikve* (XV 199), *od žukve* (IV 221, 222, V 58, VII 315, XV 196, XXXIII 60), *od stare žukve* (VI 11), *žukve* (VI 170), *od ulikve* (V 58, VI 170, XXXIII 53), *od smokve* (V 58, 236, VI 10, XV 185), *vrst smokve* (V 67), *po pol suhe smokve* (XV 169), *od praskve* (V 58, 59, XV 166), *peľn kerve* (V 75), *nima kerve* (V 209), *kerve* (V 212), *prez kerve* (VI 32), *pašće kerve* (VI 31), *kerščanske kerve* (VI 185), *one iste kerve* (VI 172), *krve* (XX 91, 99, 116, 259, 268, 282), *od kerve* (XXI 39), *od blitve* (VI 173, 174), *blitve* (XXXIII 42), *od bele blitve* (VI 178), *struk broskve* (V 69), *broskve* (XXXIII 42), *čeber broskve* (XXXIII 39), *s tikve* (XV 166, XX 100, 107), *od ladve* (VII 336), *namesto ladve* (VII 337), *dvi tretini ladve* (VII 336), *surotve* (VI 12), *mesto dretve* (VI 45), *od dretve* (VI 162), *od gužve* (VII 315), *z bečve* (VI 181, VII 326, XX 103, 279), *z ove lukve* (VII 351), *spod Rikve* (IV 239), *z Rikve* (VII 310, XXXIII 72), *od kunjve* (VI 21), *od murve* (VI 171), *od bukve* (VII 303), *od rozgve* (XXXIII

62) — Врбник; *ùlikvê* (XL 240, HDZ III 234), *ùlikve* (HDZ III 199), *šiškvê* (XL 239, HDZ III 274), *mûrvê* (XL 238, HDZ III 234, 253, 270), *od mûrvê* (XL 222), *gâlvê* (XL 238), *crikvê* (HDZ III 217, 234), *pôli crikvê* (HDZ III 195), *od drêtvê* (XL 224), *od žûkve* (HDZ III 239), *žûkvê* (HDZ III 245), *jêlvê* (HDZ III 284), *smokvê* (HDZ III 188, 236, 254), *lokvê* (HDZ III 226, 235), *z Lokvê* (HDZ III 234), *z vðlê lokvê* (HDZ III 258), *hrûšve* (HDZ III 204, 226), *hrûšvê* (HDZ III 197, 234), *ikvê* (HDZ III 234), *prâškvê* (HDZ III 234), *bočvê* (HDZ III 234, 261), *brûlvê* (HDZ III 254), *špârovê* (HDZ III 226), *lobodvê* (HDZ III 205), *òskorušve* (HDZ III 283) — Добрињ.

Скреће на себе пажњу дужина на завршетку *-e* у добрињском говору: *ùlikvê*, *mûrvê*, *crikvê*, *žûkvê* итд. Као што је већ поменуто, не можемо је објаснити утицајем именица *ā* основа јер оба ова говора — и врбнички и добрињски — чувају у генитиву једнине именица *ā* основа стари наставак *-y > i*, то јест, чувају стару разлику међу облицима овог падежа код *ā* и *iā* основа (*žen̄i* : *dušē*). Кад се та разлика не би чувала и кад би именице тврде варијанте, типа *жена*, добиле наставак *-ē* у генитиву једнине, свакако би њихов утицај на именице *ī* основа био знатно већи и, највероватније, десило би се исто оно што и у што-кавском дијалекту српскохрватског језика где су именице *ī* основа у генитиву једнине добиле дужину на завршетку *-e* од именица *ā* основа и преко потпуне једнакости ових облика сасвим се уклопиле у деклинацију тих најпродуктивнијих и најбројнијих именица женског рода.

Како, према томе, треба схватити дужину на генитивном наставку *-e* у добрињском говору? Најбоље је, чини се, прихватити Вајаново мишљење да је ова дужина добијена из заменичке деклинације — ст. сл. *-oje* и *eje* које раном контракцијом даје *ē* у српскохрватском језику.¹¹

Датив једнине

Мада нам материјали дају релативно мали број примера, може се са сигурношћу тврдити да именице *ī* основа у дативу једнине имају у овим говорима наставак *-i*, стари наставак датива једнине код ових именица: *ulikvi* (XXXIII 53, 54), *kervi* (XXI 37), *ladvi* (VII 336, 337) — Врбник.

Пада у очи својеврстан и доста необичан завршетак датива једнине код именице *criki*. Ова именица — за разлику од свих других — има облик датива једнине једнак са облицима номинатива односно акузатива: *kada* имају *roč criki* (XV 203), *gre criki* на *mašu* (XXXIII 70),

¹¹ A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, II, 2, str. 93.

gre *criki* (XXXIII 26) (Врбник). Шта представљају ови облици? Је ли то још један доказ за губљење граматичке свести код чакаваца о чему говори Милчетић (Rad JAZU, књ. 121, стр. 124), или се ту огледа утицај неког другог говора — донет овде преко црквенословенског језика. Будући да се овакви облици датива једине (једнаки номинативу односно акузативу) јављају само код ове именице — код именице *criki* — ми верујемо да се ту ради о утицају црквенословенског језика.

Акузатив једине

У говорима о којима је овде реч налазимо само једну врсту ових облика — само акузативе једине који су једнаки номинативу: *loki* (IV 228), *na loki* (XV 189), *v ubogu loki* (XX 267), *pred criki* (V 220), *za criki* (V 224), *criki* (XV 195), *žuki* (IV 221, XV 178, 193, 196, XXXIII 60), *na žuki* (XV 194, XXXIII 60), *zeme čistu žuki* (XXXIII 60), *uliki* (XXXIII 53, 68), *za uliki* (XXXIII 54), *suhu smoki* (XV 169, XX 258), *smoki* (XXXIII 54), *praski* (XXXIII 67), *kri* (V 209, VI 1, 3, 6, 170, 173, 178, 179, 180, 183, XXI 42), *bliti* (XXXIII 55), *broski* (XXXIII 35, 47, 48, 61), *kruši* (XXIII 67), *dibju kruši* (XXXIII 67), *oskoruši* (XXXIII 67), *pivatnu tiki* (V 236), *v jednu tiki* (XX 262), *v tiki* (XXXIII 53), *moruzgi* (XXXIII 10), *gorinsku ladi* (VII 335), *ladi* (VII 335, 336), *na ladi* (VII 336), *guži* (XXXIII 72), *beči* (V 219), *va beči* (XXXIII 62), *na 'nu luk*¹² (VII, 351) — Врбник; *drèti* (XL 224), *jeli* (XXXIII 145), *na Lokì* (HDZ III 234), *na Vèlù lokì* (HDZ III 258) — Добрињ.

Ово су, већ на први поглед, номинативи једине у служби акузатива. Морало би се, дакле, претпоставити да су у извесној епоси развитка — свакако доисторијској — ови говори имали код именица *ŷ* основа напоредну употребу облика номинатива и акузатива једине у оба ова падежа, на пример: ном. синг. **loky* | **lokъvъ* : ак. синг. **lokъvъ* | **loky*. У овом изједначавању облика номинатива и акузатива огледа се утицај именица *ŷ* основа, т.п.а *stvarь*, *kostь* и сл. А сам процес обличког изједначавања тих двају падежа није непознат у историјском развитку појединих словенских језика. О томе је, делимично, већ било речи у вези

¹² За именицу *luk* у врбничком говору нашли смо ове облике: ном. *luk*, ова *luk*, ова *luk* (VII 351, 352), ген. *z ove lukve* (VII 351), ак. на 'nu *luk* (VII 351), лок. на 'voj *lukvi*, на 'noj *lukvi* (VII 351). Облици генитива и локатива показују нам да се ова именица мења по истом обрасцу као и именице *criki*, *loki* и друге, дакле, по обрасцу некадашњих *ŷ* основа. Пада у очи, међутим, необичан и загонетан завршетак номинатива и акузатива. И овде је евидентна обличка једнакост ових двају падежа, но сâм облик није јасан.

са номинативом једнине. Овде ћемо додати и неколико примера из староруских споменика у којима за номинатив једнине налазимо овакве облике: крѣвь, цркѣвь (XI век), дорогѣвь, любѣвь (XII век), любовь, хороуговь (XIII век), любовь, хорюговь, церковь (XIV век).¹³ Све су ово облици акузатива једнине који су се почели употребљавати у функцији номинатива једнине. Управо овај моменат — употреба акузатива у функцији номинатива — био је пресудан за губљење старе *ī* деклинације и за потпуно уклапање већег дела именица овога типа у деклинацију именица женског рода које се у савременом руском језику у номинативу једнине завршавају на меки сугласник: *бровь, кровь, любовь, свекровь, церковь* и сл. (У основи ове савремене руске деклинације свакако је стара деклинација *ī* основа.)

Оно што је необично и карактеристично у изједначавању номинатива и акузатива именица *ī* основа у врбничком и добрињском говору јесте начин на који је оно извршено. За разлику од наведених црквенословенских и староруских прилика у овим чакавским говорима облици номинатива једнине су временом преузели на себе функцију акузатива једнине. То је, по нашем мишљењу, други важан моменат (поред чувања разлике у наставцима за генитив једнине именица женског рода на *-а* са тврдом и меком основом), који је омогућио чување старе деклинације *ī* основа у овим говорима.

Инструментал једнине

У инструменталу једнине именице *ī* основа у овим говорима имају наставак *-ин*: *pred crikvin* (V 224, XV 197), *ze žukvin* (V 238, 250 XXXIII 51), *s kervin* (V 210, XV 167), *z surotvin* (VI 24), *ze gižvin* (VII 333) — Врбник; *s Lokvin* (HDZ III 234), *s Vđlūn lokvin* (HDZ III 258) — Добрињ. Исти овај завршетак имају и именице типа *жена*, — како тврде тако и меке варијанте: *z rukin i sekirin* (V 53), *s černin glavun* (V 61), *pod bradun* (V 62), *onin žilun* (VI 2), *s kuhanun vodun* (VI 4), *ze kožun* (VI 7), *z slamun i zemjun* (VI 9), *ze žlicun* (VI 13) — Врбник. Најзад, и именице некадашњих *ī* основа женског рода у овим говорима имају исти овај завршетак у инструменталу једнине: *māstun* (Добрињ), *kostūn* (Врбник), (упор. Милчетић, н. д. стр. 123).

Све именице женског рода, дакле, уопшtile су у инструменталу једнине веома рано — још у доисторијској епоси — један, заједнички

¹³ И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам*, I—III, Санктпетербургъ, 1893—1912.

наставак и данас се све, као што је показано, завршавају на *-it* које је, додајмо и то, првобитно било завршетак именица *ā* основа.

Локатив једнине

Ни у овом падежу не налазимо овде старе облике, облике на *-e*. Налазимо, напротив, искључиво облике са завршетком *-i*: *na lokvi* (XXXIII 39), *po lokvi* (XXXIII 23), *na Verbenskoj crikvi* (V 77), *va crikvi* (V 221, VI 185), *v crikvi* (XXXIII 20), *na žukvi* (XXXIII 60), *na ladvi* (VII 335), *po svoj surovvi* (VI 13), *na 'voj lukvi* (VII 351), *na 'noj lukvi* (VII 351), *v Rikvi* (V 246, VI 8, 44, 184, VII 304, 305, 307, 321, 335, XV 163, 194), *u Rikvi* (XXXIII 45) — Врбник; *na crikvi* (XL 232), *na Lokvi* (HDZ III 222, 234), *na v'elōj lokvi* (HDZ III 258) — Добрињ.

Већ у старословенским споменицима налазимо наставак *-i* у локативу једнине код ових именица, поред старог завршетка *-e* (упор. W. Vondrák, н. д. стр. 426). Тога двојства, као што се види, нема у врбничком и добрињском говору. У њима је потпуно преовладао новији завршетак *-i*, завршетак који се овде наметнуо под утицајем *ī* основа, а његови трагови у најстаријим писаним споменицима словенским наводе на закључак да је утицај *ī* основа на *ī* основе у овом падежу почео још у доисторијској епоси развјетка словенских језика.

Остаје, на крају, да се на основу свега онога што нам показују материјали и на основу онога што је речено о појединим облицима — резимира:

а) У данашњој промени именица старе деклинације по *ī* основама у врбничком и добрињском говору уочавају се, с једне стране, сачувани стари облици (номинатив — акузатив, генитив, датив) и, с друге стране, облици настали под утицајем именица *ā* основа (инструментал једнине) или *ī* основа (локатив једнине). Облици плурала ових именица изједначили су се, као и у свим другим словенским језицима, са облицима *ā* основа.

б) Сачуван је стари облик номинатива једнине на *-i* (< *y*). Ове облике номинатива, поред поменутих чакавских говора, сачували су од словенских језика још само словињски и полапски. Вероватно није случајно што се у сва три случаја ради о говорима који се распростиру на крајњој периферији словенског језичког подручја.

с) У Врбнику су забележени и облици номинатива на *-va*, који су, као облици, свакако настали аналошки према именицама *ā* основа. Они су, међутим, у врбнички говор унети са стране, из других говора острва Крка у којима се именице некадашњих *ī* основа мењају у потпуности

по обрасцу именица типа *жена*. Ми, дакле, номинативе на *-ва* не узимамо као доказ да се у Врбнику именице *ī* основа уклапају у именице *ā* основа типа *жена*. Зашто? Зато што немамо у косим падежима никаквих потврда о утицају ових именица, то јест, немамо — осим инструментала једине — ниједног падежног облика по обрасцу именица *ā* основа. И из још једног, по нама врло важног, разлога — у генитиву једине евидентна је неједнакост облика, то јест, свака од ове две категорије именица сачувала је своје старе облике, упор. ген. једн.: *lokve, crikve, žukve : vodi, ruki, glavi, steni* и др. Именице меке варијанте типа *zemja* (ген. *zemje*) нису могле утицати на именице *ī* основа из истог разлога из којег нису наметнуле своје *-e* у генитиву једине именицама типа *жена*. Пресудно је ту, дакле, чување разлике између облика именица са тврдом основом, с једне стране, и именица са меком основом, с друге стране.

d) Номинативи на *-vi*, које налазимо још у ст. сл. језику и у цркв. сл. језику — тумачени су на различите начине. Сви се слажу у једном — *v* је у тим облицима из косих падежа. Мишљења се разилазе када је у питању наставак *-i*. По нама, ово *-i* је настало аналошки према именицама **bъči, *goži, dli* из истог деклинационог типа, које се због мекоће претходног сугласника нису могле завршавати на *-y*.

e) У генитиву су ове именице сачувале стари завршетак *-e*. Дужина на том *-e*, која је посведочена у материјалима из добрињског говора добијена је из заменичке деклинације — ст. сл. *оје, еје* дало је *ē*.

f) Стари облици акузатива нису сачувани. Данас у врбничком и добрињском говору у функцији тога падежа, без изузетка, налазимо облике номинатива једине. Управо та околност — наметање облика номинатива једине у акузатив једине, по нама, је други важан момент који је омогућио чување те старе деклинације у овим говорима. Да су некадашњи облици акузатива преузели и функцију номинатива, ове би именице прешле потпуно у деклинацију *ī* основа — као што се десило у руском језику.

g) Од осталих падежа пада у очи инструментал једине који се код свих именица женског рода у овим говорима завршава на *-in* — завршетак именица *ā* основа. Најзад, у локативу једине уместо очекиваног завршетка *-e* налазимо, без изузетка, *-i* — наставак добијен према именицама *ī* основа.

Милан Сџакић

Резюме

Милан Стакић

**СКЛОНЕНИЕ ИМЁН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ПРАСЛАВЯНСКИХ
Ū-ОСНОВ В ГОВОРАХ ВРБНИЦКИХ И ДОБРИНСКИХ НА ОСТРОВЕ КРКЕ**

В современных врбницких и добринских говорах на острове Крк, сохранилось в большинстве падежей единственного числа древнее склонение существительных *ŭ* основ, как, например: им. *loki*, род. *lokve*, дат. *lokvi*; функция винительного падежа перешла на именительный — *loki*; в творительном падеже все существительные женского рода имеют общее окончание *-un* (*lokvin* как *ženun* и *kostun*), тогда как в предложном падеже вместо ожидаемого окончания *-e*, появляется без исключения окончание *-i* — *lokvi* под влиянием *i* основ. В именительном падеже кроме упомянутых форм на *i* (< *y*), которые наиболее часты, встречаются и формы на *-v-i* (*lokvi*) где *-v-* из косвенных падежей, а окончание *-i*, по нашему мнению, проник из существительных того же типа, но с мягким согласным в основе, типа: **bъči*, *dli*, **gъži*, как и некоторые из форм на *-va* — *lokva* которые по всей вероятности перешли из других говоров Крка, где они встречаются.

Факт сохранения различий в формах родительного падежа единственного числа существительных *ā* и *iā* основ: *vodi*, *ruki* : *zemje*, *duše* не допускал включение существительных *ŭ* основ в склонение существительных типа *žena*, а распространение форм именительного на винительный, не позволило включение этих существительных в группу существительных прежнего склонения *i* основ.

Славянское и балканское языкознание, Проблемы интерференции и языковых контактов, Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, Издательство „Наука“, Москва 1975, 322 стр.

Редакцијски колегиум на челу са С. Б. Бернштајном издао је ову вредну збирку чланака из области испитивања словенске и балканске лингвистике.

Већи део чланака збирке обрађује проблем карпатских словенских и несловенских дијалеката и говора и њихов однос према другим словенским језицима. *Г. П. Клейикова* (Функционирование и генезис терминологии горного пастушества в славянских диалектах карпатского ареала, 161—201) упоређује лексеме пастирске терминологије карпатских словенских дијалеката са материјалима других словенских и несловенских дијалеката. На тај начин открива искомске и специфичне лексеме карпатскоукрајинске пастирске терминологије. *К. Гушмий* (К карпатоукраинско-южнославянским лексическим параллелям, 202—210) испитује карпатскоукрајинско-словеначке лексичке паралеле и закључује: 1. већина речи које се налазе у карпатскоукрајинским дијалектима и у словеначком долази и у другим јужнословенским дијалектима, 2. уколико неких од наведених речи нема у свим јужнословенским језицима, словеначки се највише слаже са западним говорима српскохрватског језика, 3. треба увек имати у виду карпатскоукрајинско-словеначке лексичке специфичности. О проблему лексичке и семантичке диференцијације неких словенских речи карпатске области у зависности од њихове географске распрострањености говори *А. Заремба* (Из проблематики карпатской лексики и семантики на польско-словацкой языковой границе, 211—219). Аутор показује да су два основна правца географског кретања (запад и север) одређених речи доводили до семантичких промена код тих речи. *М. Сл. Младенов* (Распространение некоторых карпатизмов в болгарских говорах, 220—235) наводи оне лексичке јединице из западнобугарских дијалеката

које у потпуности или приближно одговарају лексичким јединицама украјинских говора карпатског ареала. Чланак доказује да су се карпатизми врло рано појавили у бугарском језику, већ у периоду старобугарског језика. Лексичко-семантичке локалне изоглосе које уједињују украјинске и пољске говоре карпатског ареала описује *В. В. Усачева* (Пољские диалекты карпатского ареала и „Карпатский диалектологический атлас“, 236—244). *В. В. Манивчук* (Межъязыковые контакты в лексике лесных промыслов Карпат, 245—248) на плану међузјезичких контакта испитује стране (пољске, словачке, мађарске и румунске) елементе и сопствене карпатске елементе у лексици терминологије шумарства. У тој терминологији у карпатском ареалу украјински језик је стварао нове речи. Досадашње резултате у испитивању карпатског језичког ареала у радовима совјетских научника резимира *И. Е. Можажева* (Вопросы интерференции языков и диалектов карпатского ареала в освещении советских ученых, 249—254). У совјетској лингвистици испитивање дијалеката и говора карпатског ареала представља самосталну грану. Ова испитивања су нарочито везана за имена *С. Б. Бернштејна* и *В. М. Илич-Свитича*, али и други аутори су у многоме допринели обради језичког стања овог ареала. У чланку се предлаже, као најактуелније, систематско издавање карпатске лингвистичке библиографије, састављене на основу јединствених принципа. *Л. В. Маркова* (О влиянии смешанных браков на процесс ассимиляции национальных групп [болгары Закарпатья], 255—262) анализира етнички проблем необично брзе асимилације Бугара у закарпатским областима. Разлог брзе асимилације аутор налази у мешовитим браковима који преносе нову етнокултурну информацију.

Мањи број чланака посвећен је углавном синтаксичким питањима неких балканских језика. *Т. В. Цивјан* (Предложения к описанию синтаксиса новогреческого языка с помощью элементарных синтаксических конструкций, 79—103) даје анализу синтаксичких структура новогрчког језика. Анализа је изведена на основу исцрпног списка хијерархијски постављених формалних веза између минималних синтаксичких јединица, тј. између елементарних синтаксичких конструкција. Од елементарних синтаксичких конструкција граде се реченице. Карактеристично је за новогрчки језик да се синтаксички односи могу прејосити сложеним речима које у великој мери лишавају синтаксичку структуру формалних изражајних средстава. У новогрчком постоји стална тенденција рушења одређених синтаксичких система. Ово потврђују развијене апозитивне структуре, структуре са минималним или нултим изражавањем граматичке везе (јукстапозиција), слободно постављање члана, стихијски

развој паратаксе и њена чешћа употреба у односу на хипотаксичке структуре. У том смислу иста формална средства могу имати више значења. Ово, међугим, не представља сметњу у комуникацији. Аграматичност олакшава комуникацију и одраз је одређених балканистичких процеса. У оквирима аграматичности дозвољава се избор равноправних варијаната. Сличности међу балканским језицима имају системски карактер на нивоу синтаксе. Поређење синтаксичких структура балканских језика омогућује постављање модела језика-посредника. У испитивању сличности међу балканским језицима аутор предлаже анализу структуре појединих језика истом методом као што је он испитивао синтаксичку структуру новогрчког језика. Оваква анализа показала би дубоко структурално слагање у синтакси међу балканским језицима са максималним бројем идентичних формалних средстава и са минималним бројем разлика. *Е. И. Демина* (Из болгарског историческог синтаксиса. Сложные предложения с союзным словом *којто* в языке дамаскинов XVII в., 104—137) испитује типове хипотаксичких односа са везничком речи *којто* у неким средњобугарским споменицима. Она одбацује тврдње да се у неким старијим споменицима бугарске књижевности везничка реч *којто* у одређеним типовима релативних зависних реченица употребљава искључиво под утицајем књишког црквеног језика према *иже*. На основу испитаних бугарских Дамаскинових списа из 17. века аутор закључује да је релативна заменица *којто* којом започињу препоноване и постповане зависне реченице била већ од 14. века присушна у народним говорима. У књижевном језику *којто* у постпованим релативним зависним реченицама представља повину и замењује *дего*, *деко* из народних говора и традиционално *иже* из црквеног језика. Облик *којто* тачније изражава односе између главне и зависне реченице и тако боље одговара књишком језику него одговарајуће *дего* из народног језика. *Т. Б. Менскаја* у оквирима турске и бугарске језичке интерференције разматра турске глаголске позајмице на *-tis* у бугарском језику (Наблюдения над залогом турецких глагольных заимствований в болгарском языке [категория непереходности / переходности] 138—160). Турске глаголске позајмице на *-tis* од секундарних глагола, код којих је у турском великим бројем различитих морфема обележено значење прелазности и непрелазности, уклолиле су се у потпуности у систем исконских бугарских глагола по обележавању лексичко-граматичког значења прелазности и непрелазности. Непрелазно значење ових позајмица у бугарском морфолошки је обележено повратном заменицом *се*, а прелазно значење обележено је формално-синтаксички (недостатак повратне заменице *се*).

Два чланка обрађују теме из општесловенске лексике и семантике. *В. Н. Тойоров* (К объяснению некоторых славянских слов морфологического характера в связи с возможными древними ближневосточными параллелями, стр. 3—49) на основу поређења словенских и неких блискоисточних лексичких материјала из области пчеларства повезује одређене елементе словенске културне традиције с елементима старих блискоисточних традиција. *Вјач. В. Иванов* (Происхождение семантического поля славянских слов, обозначающих дар и обмен, 50—78) испитује семантику словенских речи које имају значење поклона или размене. Новији резултати семантичких испитивања ове врсте у индоевропеистици и разрађена теорија поклона као универзалне социолошке појаве омогућују аутору да покаже да се семантика поклона и размене код словенских речи оформила и развила слично индоевропским паралелама. Овакав приступ проблему даје могућност да се семантика неких словенских речи из ове области сигурније објасни.

Тематски је усамљен последњи чланак ове збирке који садржи акцентолошки речник руског језика 14. века *В. Е. Ушакова* (Акцентологический словарь древнерусского языка середины XIV века, 263—320). Речник садржи око 5 000 речи, састављен је на основу руских писаних споменка са акцентованим речима из 14. века. У њему се даје староруски акценатски систем какав је био пре формирања руског, украјинског и белоруског језика.

Димитрије Стефановић

Slovanské spisovné jazyky v době obrození. UK Praha 1974, стр. 203+ поговор 31; **Acta Universitatis Carolinae, Philologica 3—4, Slavica pragensia XVII,** Praha 1974, стр.249

Двестагодишњица рођења великана чешке препородне мисли, Јозефа Јунгмана, прослављена је широм Чешке низом значајних културних манифестација, научним скуповима и конференцијама. Била је то погодна прилика да се доприкос овога научника поново сагледа и оцени са савремене тачке гледишта. Резултати тих новијих испитивања штампани су у два зборника, изишла убрзо један за другим, и они сведоче о томе да теме о народном препороду у Чешкој и осталим словенским земљама још увек нису исцрпене, да значај испитивања тог периода води дубљем сазнавању законитости развоја књижевних језика код Словена.

Први од ова два зборника, *Slovanské spisovné jazyky v době obrození*, доноси реферате прочитане на скупу који је организовала Међународна комисија за словенске књижевне језике у Прагу 1973. године поводом двестагодишњице рођења Ј. Јунгмана. Први део зборника испуњавају махом страни сарадници и он има шири славистички карактер. Други је део посвећен углавном чешкој језичкој проблематици.

У поменутом првом делу разматрали су проблеми везани за језички препород Словена с акцентом на одређеним историјским околностима и развоју једног језика у поређењу с другим словенским језицима. Тако се у неколико реферата разматра увек актуелно питање заснивања руског књижевног језика на основу староруског, као и многострукост његовог функционисања (Ф. П. Филин, Г. Х. Вортова, А. Ј. Журавски). Прилике у Хрватској и тенденцију за сједињавањем постојећег плурализма у писању израза изложио је Љ. Јонке. На примерима руског и чешког, упоређујући их са осталим словенским језицима, Д. Брозовић анализира почетне развојне услове, претрпљене утицаје и остварене контакте једног језика изабраног као узор за стандардизацију другог језика и указује како при томе долази до изражаја специфичност

тог другог, тек стандаризованог језика. Проблематику обогаћивања речничког фонда и историјске корене пољске лексикографије изложио је Ст. Урбанчик наглашавајући да је лексикографски посао био главни лингвистички задатак пољског националног препорода (речници Троца и, нарочито, Линдеа, драгоцени су резултати обављања оваквог посла). Исто раздобље пољског језика, само с погледом на терминологију систем, анализирао је Д. Батлерова. Утицају Јунгмановог речника на стварање бугарске научне терминологије посвећен је прилог С. Иванчева. О графичком систему у вези са формирањем Вукове ћирилице из година 1818—1835. обавештава А. Младеновић, а о улози старословенског језика на стварање македонског Б. Конески.

Други део *Зборника* посвећен је проблемима чешког народног препорода а тежиште је на осветљавању Јунгмановог деловања и његових гледишта. Пажња је на првом месту обрађена на однос два великана препородног доба — Добровског и Јунгмана (В. Киштек, Р. Оти, Б. Хавранек и А. Једличка). Преовладава оцена да су то две личности чије је дело органски повезано и чини монументалну целину, упркос извесне разликe у испољеном интересовању а делимично и у приступу стварима. К. Хоралек је упоређивао Јунгмана и В. Караџића, док је А. С. Миљњиков обратио пажњу на Јунгманову ширу славистичку заинтересованост, тј. на његове везе с руском културом. Његове везе са Словацима разматрали су Е. Јона и Е. Паулини. Утицају Јунгманових превода на развој чешког књижевног језика, посебно на обликовање уметничког и научног израза, посвећен је реферат М. Грeпла. Јунгманов однос према руским језичким елементима осветљава Г. Љиљичова. Општесловенским позајмицама у чешкој научној терминологији бави се Т. Орлошова. Завршни реферат Б. Хавранека даје оцену Јунгманове улоге у стварању чешког књижевног језика.

На крају је додат поговор који су написали Вл. Барнет и А. Једличка. У њему је изнета сва проблематика штампаних реферата, дата оцена нових резултата и донекле указано на правац којим би требало кренути у новим истраживањима. Овај поговор публикован је на чешком, руском и енглеском језику.

Зборник *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 3—4, *Slavica pragensia* XVII, доноси реферате и дискусије одржане 1974. у Прагу, на конференцији под називом „Јозеф Јунгман и његов напредни завет данашњици“, коју је организовао Филозофски факултет Карловог универзитета у оквиру прославе двестагодишњице Јунгмановог рођења.

Реферати сакупљени у овом зборнику пре свега подвргавају анализи улогу Јунгмановог речника у стварању чешког књижевног језика, затим Јунгманов угицај на богаћење језика и његове преводе, али осветљавају такође и она мања културно-научна подручја на којима се осетило Јунгманово деловање, тако да цео зборник даје вишестран поглед на Јунгманов допринос чешкој науци и култури. Тако су размотрени друштвени услови настанка чешког препорода, као и главне личности тога периода, међу којима се Јунгман посебно издваја (В. Кицистек), па Јунгманов однос према могућности језичког уједињења Словена (Ј. Бјелич), и његов покушај састављања препородног програма у коме је нарочито обрађена пажња на улогу језика у унутрашњој политичкој и културној ситуацији у Чешкој (Ј. Кочи). Ј. Пљх је с марксистичког гледишта посматрао Јунгманово тумачење народног препорода, а његов труд на унапређењу чешке науке О. Лоужилова. О једној веома значајној активности Ј. Јунгмана, која је досад остала незапажена, о његовом уделу у покретању и уређивању часописа, говорила је М. Беранкова. Она је нарочиту пажњу обратила на часопис *Hlasatel český*, који је Јунгман покренуо и уређивао, не запостављајући при томе Јунгманово учешће ни у другим листовима, па је закључила да је Јунгманова ангажованост на тој страни била од неочењивог значаја за развој чешких часописа. Проблеми школства свакако су спадали у Јунгманова споредна интересовања (мада је он једно време био и средњошколски професор и директор), али су му ипак били важни, наглашава Ј. Цах у свом реферату. Јунгман је чак писао о својој концепцији школског система. Он је полазио од гледишта да школа треба да је активно преношење науке потребне за живот а не пасивно и мртво знање фаќата. С обзиром на историјски тренутак, разумљиво је што је он у првом реду обраћао пажњу на национално и језичко питање. Прилог Ф. Хорака говори о Јунгмановом доприносу стварању чешке библиографије. В. Шмилауер је усредредио пажњу на Јунгманов речник, говорећи о приликама у којима је настао, о претходницима и помоћницима, о методи по којој је рађен и о одјеку на који је наишао. Аугор је истовремено изложио данашње гледање на тај речник који је, иако писан пре 140 година, понос чешке науке и незамењив приручник нарочито за старија раздобља чешке писмености. Уже везан за овај Речник јесте и реферат А. Камиша који анализира обраду слова Т. У овом кругу питања оцењивања Јунгмановог речника креће се и реферат А. Једличке. О сложеним речима, стварању речи и лингвистичкој терминологији на основу материјала речника реферисали су М. Хелцл, Е. Михалек и Ј. Порак. На стил у Јунгмановој *Slovesnosti* указао је К. Хаузенблас, а К. Свобода се мало удаљио од гле-

дања на самог Јунгмана те посматра развој сложене реченице у његово време. Занимљив је поглед на Јунгманове преводе, овом приликом на превод Хердереове књиге *О Словенима* и Копитареве *О словенским језицима и средствима за њихово учење*. Реферанти А. и Вл. Мацура желе да покажу колико се у тим преводима огледа схватање Јунгмановог доба и тежња да се одређене идеолошке норме учврсте. Излазило би да је преводилац у неку руку суаутор, да он прихвата пишчеве идеје као своје и хоће да делује заједно с њим. Реферат С. В. Смирнова посматра руско-чешке научне везе у Јунгмановом времену, а реферат Р. Пражака однос генерација оријентисаних „јунгмановски“ и „бернолаковски“. Следе на крају некролози: Антоњину Фринти, најстаријем представнику чехословачке науке о језику, који је умро у 91. години, и познатом слависти широког интересовања Јулијусу Доланском. Долански је дуги низ година предавао историју југословенских књижевности и написао импозантан број студија из српске и хрватске књижевне проблематике.

Нага Ђорђевић

VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, *Kleine serbische Grammatik* übersetzt und mit einer Vorrede von Jacob Grimm (1824). Neu herausgegeben und eingeleitet von Miljan Mojašević und Peter Rehder. 1974. Verlag Otto Sagner München — Prosveta Verlag Beograd. Sagners Slavistische Sammlung herausgegeben von Peter Rehder, Band I. 23 + LXXII + 104 стр. + 11 листова рукописних бележака у додатку.

Оригинално издање Вукове *Српске грамајичке* на немачком, у редакцији Јакоба Грима и с његовим допунама и предговором¹, одавно је библиографска реткост. У *Скуљене грамајичке и њолемичке сјисе Вука Сјеф. Караџића* ушла су само она места из књиге где немачки текст одступа садржајем од Вуковог текста из 1818, као и Гримов предговор². Међутим и та тако корисна едиција распродата је пре више деценија и тешко се добија и у антикварницама. После овога није се појавило никакво ново издање *Kleine serbische Grammatik*, ни потпуно ни делимично. Ови би разлози увелико били довољни да будемо захвални издавачким кућама Otto Sagner из Минхена и Просвета из Београда за фототипију драгоцене књиге у којој је отеловљена сарадња двојице великана. Ипак, ново издање доноси много више од тога. Снимљен је Гримов лични примерак књиге, сачуван у његовој заоставштини, сада у Музеју браће Грим у Каселу. Тај је примерак увезан тако да између листова с текстом стоје листови празне хартије, намењени белешкама. Да је Грим тај примерак често имао у рукама, видимо по томе што је унео у њега близу двеста краћих и дужих бележака, не рачунајући ту подвлачење и исправке у тексту. Све је ово прештампано фототипски на листовима укљученим у књигу уз одговарајуће стране предговора и граматике. Уз то се у Гримовом примерку нашло дванаест листова разног

¹ *Vuk's Stephanowitsch Kleine Serbische Grammatik* verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Nebst Bemerkungen über die neueste Auffassung langer Heldenlieder aus dem Munde des Serbischen Volks, und der Uebersicht des merkwürdigsten jener Lieder von Johann Severin Vater. Leipzig und Berlin 1824.

² *Скуљени грамајички и њолемички сјиси Вука Сјеф. Караџића* (Државно издање), Књига друга, свеска II, Београд 1895, уредник П. П. Ђорђевић, стр. 241—260 и 432—461.

формата са белешкама тематски сродним с онима у самој књизи. Тај је материјал приложен на крају фототипског издања, у посебном додатку. Осим тога на почетку књиге, испред фототипије, налазимо Предговор (Vorwort) уредника серије *Sagner's Slavistische Sammlung* Петера Редера (стр. 7—9) и Увод (Einleitung) професора Миљана Мојашевића (стр. 10—23). Концизно писани Редеров текст обавештава о томе да је време штампања издања подешено тако да оно изађе до Четвртог међународног састанка слависта у Београду 1974, који је једним делом био посвећен узајамности Грима и Вука, поводом 150-годишњице *Kleine serbische Grammatik*. Уз то Редер даје техничке податке о егземплару с којег је извршено снимање и о распореду градива у издању, нарочито о решењима усвојеним у вези с Гримовим рукописним белешкама. Мојашевићев Увод представља, како он истиче на стр. 18, скраћен — и, додајмо, местимично прерађен и чак допуњен — његов чланак *Гримов превод и примерак Караџићеве граматике*³. Две су основне теме тог написа: историјат настанка књиге, највише по подацима из Гримове преписке, и примерак с којег је снимљено фототипско издање. Тај је примерак дуго остао незапажен у научној литератури; заслуга што се сада о њему зна припада Мојашевићу, који га је уочио 1963. истражујући Гримову заоставштину, тада смештену у Тибингену. Јавност је о овом примерку сазнала први пут из једног разговора који је новинар М. С. Максимовић водио с Мојашевићем и који је био објављен у „Политици“ од 19. јануара 1964. Септембра исте године Мојашевић је о овој научној новости реферисао на Симпозијуму о Вуку Караџићу. Чланак у Аналима у ствари је штампана верзија тога реферата. Писац ту обавештава и о садржају Гримових напомена у пронађеном примерку књиге: „У Гримовом примерку . . . има: подвлачења и рукописних исправки у самом штампаном тексту и предговора и превода, затим позивања на секундарну литературу у руком дописаним изворима, дописаних примера и за упоредну граматику словенских језика, упоређења језичких примера и с облицима речи у латинском, готском, немачком . . . Све те допуне и исправке . . . показују да је Јакоб Грим, прво, насигурно рачунао с новим издањем књиге свога пријатеља, и друго, што из тога излази, да је пажљиво и систематски уносио у свој примерак оно чиме би једног дана могла да се прошири ова стварно мала граматица српског језика.“⁴ Овај пасаж Мојашевић није унео у свој Увод фототипском издању,

³ Анали Филолошког факултета 5, Вуков зборник II, Београд 1965, стр. 159—171.

⁴ Анали 5, стр. 167.

очигледно зато што су таква обавештења непотребна читаоцу који већ има у рукама саму књигу са Гримовим белешкама. Међутим, Мојашевић је из чланка у Увод пренео резултате својих истраживања у вези с неким од Гримових бележака. Он је, наиме, идентификовао непотписане ауторе трију написа у немачким периодичним публикацијама које је Грим сасвим кратко набројао у белешкама уз насловну страну књиге. То су: једна похвална критика на ту књигу из 1824 (Adrian), један напад на Вука 1839 (Павле Адамовић) и одговор којим је тај напад оповргнут 1840 (Копитар). Најзад, и у Аналима и у Уводу говори се и о цртежу Вуковог профила који се затекао, по свој прилици налепљен Гримовом руком, на унутрашњој страни корица његовог примерка, а испод којег је записано „Berlin 1844“. Тај цртеж, репродукован у фототипији, начињен је несумњиво приликом Вукове посете браћи Грим те године, а потиче свакако од некога из породице Грим, међу чијим је члановима било неколико обдарених за ликовно стварање.

Откриће и фототипска репродукција Гримовог личног примерка *Kleine serbische Grammatik* отварају сасвим нове могућности за проучавање Гримовог интересовања за српски језик и народну поезију, и чак за ширу, компаративну славистику. Сада се јасно види да је то интересовање деценијама било будно и у могућности смо да пратимо Гримово старање око планираног — али никад оствареног — другог издања, проширеног и савршенијег. Што се тиче самог Вука, нашој ће науци добро доћи ново издање дела којим се закључује Вуково бављење целином гласовног и морфолошког система српског језика. Наравно, у тростепеном низу *Писменица* 1814 — *Српска грамајика* 1818 — *Kleine serbische Grammatik* 1824 степеници нису једнако удаљени. Корак од прве књиге до друге много је крупнији него корак од друге до њене преправљене и допуњене немачке верзије. Уз то је и Гримов удео у том другом кораку вероватно непосреднији него Копитаров утицај у *Српској грамајици*, ма колико тај утицај ипак био снажан. Ипак, остаје чињеница да је *Kleine serbische Grammatik* последња етапа једног развоја. После појаве те књиге Вук се повремено бавио само појединим питањима, или појединим поглављима, из српске граматике, мада се дуго носио мишљу да напише потпунију граматику, онакву какву је од њега тражио Грим. Касније се и те намере одрекао. Другом издању *Српског рјечника* (1852) није прикључен текст који би био пандан *Српској грамајици* у уводу првог издања (1818). Уместо тога тада је већ била у оптицају *Мала српска грамајика* (1850) Буре Даничића, младог Вуковог саборца и помагача у послу око другог издања речника. Вука као граматичара одменио је за то боље припремљени Даничић.

Циљ овог кратког приказа није да расправља о питањима која се отварају појавом фототипског издања *Kleine serbische Grammatik*, или о питањима чију актуелност то издање освежава. Жеља је потписаног само да упозори нашу филолошку јавност на то издање, а уосталом и на едицију у којој је оно изашло (*Sagners Slavistische Sammlung*). Заслугом њеног агилног уредника др Петера Редера добили смо у њој одмах као другу књигу фототипију дела Алберта Фортиса *Viaggio in Dalmazia* (1774), чувеног поред осталог по томе што је у њему први пут објављена песма о Хасанагиници. У тој књизи, која је такође штампана у Минхену, а чији је суиздавач Издавачко предузеће „Веселин Маслеша“ из Сарајева, репринту је приложена *Reč predgovora* професора Јована Вуковића (стр. 5—9) и збирчица библиографских података *Einige bibliographische Angaben zur Fortis-Forschung*, коју је саставио Петер Редер. Редер је, уосталом, прошао кроз одличну сербокроатистичку школу: био је ученик Алојза Шмауса. Сени свога учитеља он се достојно одужио. Био је један од уредника — и то најмлађи уредник, онај који око књиге има највише посла — зборника *Serta Slavica in Memoriam Aloisii Schmaus (Gedenkschrift für Alois Schmaus)*⁵, и осим тога је приредио Шмаусова сабрана дела: Alois Schmaus, *Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen*, besorgt von Peter Rehder, I—III⁶. Сви су ови радови прештампани онако како су били први пут објављени, што значи да су многи од њих изашли поново на српско-хрватском и ћирилицом. Велики део тих радова тиче се нашег језика или наше књижевности. Овом својом разгранатом издавачком делатношћу Редер није задужио само немачку науку, него и нашу.

Павле Илић

⁵ München 1971, издање Dr. Dr. Rudolf Trofenik, LVII + 764 стр., са библиографијом која обухвата око 400 Шмаусових радова, а коју су саставили Irmgard Wielandt и Peter Rehder.

⁶ Izdanje Dr. Dr. Rudolf Trofenik, München, I Teil 1971, II Teil 1973, III део (Сабране славистичке и балканолошке расправе) 1971.

ДУШКО ВУЈНОВИЋ, *Језик повезује људе и народе*. Ријека, 1973,
1—138.

Књига која се налази пред нама помало је необична: њен је аутор непознат нашој лингвистичкој јавности, али његова размишљања о нашим актуелним језичким проблемима, и нашим споровима око тих проблема, могу бити вишеструко инструктивна. Трезвен однос према материји и логична аргументација у оцењивању оних појединости око којих је било највише неспоразума — основна су вредност ове књиге и заслужују да не остану непримијећени.

После сасвим кратког увода, у коме је изложен „повод писању овога популарно-научног приказа наших језичких проблема“, у књизи се срећемо и са следећим поглављима: *О идентитету језичној и националној, о толеранцији и друћом; Разјовор ујодни о дублетима и којечем друћом; Још о неким лексичким појавама; Ријеч у шексјовима; Постоји ли хрвајство и српство ријечи; Варијанте као књижевни језици функцио-нално*. А своје поводе аутор је формулисао сасвим просто: „Неки догађаји посљедњих година показали су да у нашем друштву постоје јаке националистичке снаге. Изражене су у науци о језику, у покрету извјесних кругова који траже диобу нашег досад јединственога књижевног језика“. Вујновић је, при том, свјестан чињенице да је та појава „супротна нормалној и разумној љубави према домовини“ и да је „у доба социјализма, напредних покрета за социјалистичку демократију и хуманизам . . . национализам . . . анахронистичка појава“.

Кад је тако одредио свој став према проблемима који се налазе у центру његовога интересовања, аутор приступа анализи оних језичких факата у које су, у посљедњих 7—8 година, у нас најчешће побадани национални барјаци. То је домен лексике и њене територијалне (односно ’националне’) поларизације. Ваља, међутим, рећи да неке мисли које се овдје излажу нијесу нимало нове, будући да се о њима досад често расправљало, али импресионира једноставност којом аутор показује да се мало која од таквих ријечи може сматрати „национално маркираном“,

а ако таквих и има — показале се да је и међу њима највише оних чији су деривати уобичајени на објема странама 'националне барикаде'.

Упоредимо примјере: *брзојав(ка)* — *телеграф*, *телеграм*, али: *фототелеграм*, *фототелеграфски* апарат; *буха* — *бува*, али: *бувљи*; (тако и: *сух*, *лух* — *сув*, *лув*, али: *сувљи*, *лувљи*); *доустийи* — *дозволийи*, али: *дозвола*; *иласовир* — *клавир*, али: *клавирска* хармоника, *клавирска* литература; *илазба* — *музика*, али: *музиколој*, *музиколођија*, *музиколошки* институт; „*виолна* јест и није исто што и *јусле*“, али „*јуслар* ипак није исто што и *виолинисј*“; *крж* — *крсј*, али: *крсно* име, *крсни* / *кршиени* кум, *крсни* лист, *крсарене*, *крсийиел*; *крух* — *хлеб*, али: *бесхлебовић*, *ухлебене*; *кукац* — *буба*, али: *бубамара*, *свилена буба*, *воденбуба*; *обиел* — *йородица*, али: *йородица* мачака; *йредоцба* — *йредстава*, али: *йредстављайи*, *йредстава* (у театру); *йригонийи* — *допринијети*, али: *допринос*; *свурмен* — *савремен*, али: *сувласник*, *сустанар*, *суочење*, *суџанин*, *сакуљач*, *саоийиене* / *саојене*, *сав(ј)ежђе*; *йворница* — *фабрика*, али: *фабрикација*, *йолуфабрикај*; *вал* — *шалас*, али: *шаласене*, *усталасайи*, *заталасайи*; *васийи* — *сојсвен*, али: *васийи* име. Итд.

Овдје би се могло додати да је знатан дио поменутих ријечи уобичајен на просторима обију варијаната нашега књижевнојзичког израза. Тако се у језику писаца 'са истока' појављује *иласовир*, *кај*, *вал*, *сај*, *йисућа*, док је 'на западу' често *Хрисј*, *крсј*, *осјрво*, *ћушайи*, *хиљада*, *услов*, *шалас*, *ојледало* и сл. То је посебно изразито када су у питању имена мјесеци. Данас су на знатном дијелу српскохрватског језичког простора уобичајени интернационални називи (*јануар*, *фебруар* и даље), али и она народни. Интересантно је, при том, да су „Срби некоћ употребљавали народна имена мјесеци“, док „Градишћански Хрвати употребљавају . . . имена интернационалног поријекла, но под утјецајем хрватске књижевности у новијим календарима доносе садашња наша народна имена“. Вујновић, међутим, сасвим исправно запажа да се у језику белетристике та имена често могу мијешати, док је у језику културе у ширем смислу то чак врло изразито. Нпр.: *вељачки* испити, *вељачки* патент, али: *фебруарски* догађаји 1848, *фебруарска* револуција, *октобарска* револуција, *новембарски* дани (од имена *сјудени* 'нојембар' — придев се чак не може ни творити!) и сл.

Слична је овима судбина и неких других страних ријечи. Према ријечи *сисјем*, на западном дијелу српскохрватског језика обично је *сустав*, *суставни*, *суставно*, али: *сисјематика*, *сисјематизација*; *колективно* се може замијенити ријечју *заједничко*, али чиме ће се замије-

нити ријечи *колективизам*, *колективизација* и сл.: *форма* се може 'превести' у *облик*, али шта ћемо чинити са ријечима *формула*, *формалан*, *формализам*; према *йериод* може се употријебити *раздобље*, али како ће се замијенити ријечи *йериодика*, *йериодични* вјетрови, *йериодизација*?

Интересантне су у вези са свим овим проблемима и неке Вујновићеве статистике о разликама између наших језичких варијаната. Без обзира, међутим, на то што прецизни спискови тих разлика у нас нијесу направљени (нити их има смисла правити!), и што се Вујновићевим статистикама може што-шта приговорити, разлике које он утврђује налазе се у оквирима оних које су већ у науци понегдје назначене — око 1—2%, а сасвим ријетко изнад тога. Аутор чини добро што оставља читаоцу да суди о вредности ових процената у функцији дискриминирана између источне и западне варијанте нашега књижевног језика, али је можда требало да истакне чињеницу да неке од њих то не могу бити већ и због тога што се њихове изоглосе пружају преко национално хетерогених простора. Тако је, рецимо, лексема *крух* једино обична у говору Срба у Хрватској и Босни, а сријеће се и у знатном дијелу говора у Црногорском приморју (у овој потоњој ареи обично је и *духан*, *буха* и слично). Може се, међутим, помислити да аутор о овим појединостама не расправља због тога што се оне налазе на истој равни са онима који чини рефлекс 'јата', о којима такође не расправља, али цјеловитости ради ваљало је, можда, и о томе рећи нешто више.

И да закључимо. Књига Д. Вујновића дјело је озбиљног прегаоца-практичара, а њена је основна замисао и актуелна и племенита: да покаже колико смо сви ми који говоримо српскохрватским језиком *о б и љ е ж е н и* *више сојсџвеном* *узајамношћу* *и йрожимањем* *неио националним йреграсудама* *и искључивосџима*. Књизи се, истина, може приговорити понека недореченост, често телеграфски кратка информација или непотпуна обањијештеност о неком проблему, али све то бљједи пред чињеницом да је она позив на мудрост у расправама о нашим језичким неспоразумима и већ због тога заслуживала је бољу судбину.

Драиољуб Пејтровић

ДРАГОСЛАВ АНДРИЋ: Двосмерни речник стпског жаргона и жаргону сродних речи и израза, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1976, I—XII + [1—4] + 1—466 + [1—8].

Овај се речник састоји из два дела: 1. *Жарјон срјски* (1—224), где се као одреднице наводе жаргонске речи и изрази и дају њихове дефиниције, — 2. *Срјски жарјон* (225—466), где се као одреднице наводе књижевне речи и изрази који имају своје жаргонске еквиваленте који су им уједно и дефиниције. (Наслови ових делова више су духовите досетке него прецизне ознаке њихове садржине). Поред ова два главна дела у речнички део књиге спада и *Додатак* у коме се налазе изрази-тији женски и мушки хипокористици жаргонског порекла и називи неких стамбених зграда у Београду. Испред речничког дела књиге налази се *Предговор* у којем аутор износи основне карактеристике жаргона и даје нека сопствена, врло интересантна запажања о њему, као и краћа обавештења о карактеристикама презентираних речничке грађе и разлозима њеног уношења у Речник. Иза предговора следе *Напомене* са неопходним објашњењима за коришћење Речником и објашњењима неких примењених поступака у интерпретацији речничког материјала. Ту се налази и списак београдских школа од чијих је ученика аутор прикуљао материјал, као и имена професора који су у тим приликама били посредници, а и имена других људи који су на било који начин помагали аутору у прикуљању грађе. На крају напомена наводи се и неколико лингвистичких радова из области жаргонске проблематике, као и неколико спискова жаргонских речи различитих аутора, чију је грађу аутор унео у свој Речник.

Ова луксузно опремљена књига, поред наслова наведеног у заглављу, за који и сам аутор каже да је пуни (Предговор, XI) има још и ова три наслова: 1. *Речник жарјона* (омот), 2. *Двосмерни речник срјској жарјона I*, 3. *Речник срјској жарјона [1]*, који се, будући да је двосмерни, дели на два поменута дела. — Први наслов је сувише уопштен и више је рекламног карактера. Друга два, као и пуни, претенциозни су јер се

српским жаргоном проглашава само београдски жаргон, употпуњен невеликом грађом из неколико збирки већином шатровачког говора (в. изворе грађе, Напомене, XXII), а уз то у Речник је унето и нешто материјала из касарнског аргоа, који се, наравно, не може сматрати само српским. Отуд је и нетачно ауторово саопштење да се „Речник [. . .] у самом наслову ограничава на источно говорно подручје“ (Напомене, XIX). То се ни из једног његовог наслова јасно не види. Пошто и сам аутор, даље, у вези с овим каже да му „није могла бити довољно при руци жаргонска грађа која се може наћи у другим областима српскохрватског језика односно говора“ (исто), онда то упућује на закључак да своје дело није требало да назове онако како га је назвао. Очигледно, сви ови наслови, поред тога што су сувишни, добрим делом су, из наведених разлога, и нетачни.

Будући да се ово дело назива речником, треба га првенствено посматрати са лексикографског аспекта, а у том погледу много му штошта недостаје.

Пре свега, у њему има доста народских и покрајинских речи чија су значења врло често општепозната: *бенавиџи*, *бенеџаџи*, *љоснуџи*, *накресаџи се*, *овајдиџи се*, *ојањкаџи* и др. (Ту је нпр. и придев /прилог *људски* у свом распрострањеном значењу *јошџен* /*јошџено*). Вероватно је Андрић ове и овакве речи уврстио у свој Речник полазећи од оног што је сам написао у предговору о материјалу који је њиме обухваћен: „Наћи ће се ту чак и понека народна односно књижевна реч у *свом неизмењеном значењу* под условом да је поједине уже групе где се она употребљава не доживљавају као „општедруштвену“ односно књижевну него као жаргонску, да је сматрају „својом“ [. . .] и не слутећи да она има и више квалификације“ (Предговор, XI). То је врло неуубедљив разлог за такав поступак. Зар је битније што те уже групе поједине народне и књижевне речи осећају као нешто што је једино њихово, од тога да су то првенствено народне или књижевне речи! Уосталом, могу те групе добар део речничког фонда нашег језика сматрати само својим, али то нијачако не може бити разлог да се таква лексика уврсти у речник жаргона.

С друге стране, у овакав речник није требало унети ни лексику из области вулгаризама, тј. како Андрић каже „оне речи и изразе народног порекла или нејасног порекла а народског карактера које немају других квалификација за улазак у овакав речник осим те да су их обично њихове ласцивне боје дисквалификовале за речнике књижевног језика“, (Предговор, X), јер је и та квалификација сасвим небитна пред чињеницом.

да таква лексика није жаргонска, због чега јој и није место у речнику жаргона, изузимајући, наравно, случајеве кад се ради о њеним жаргонским значењима.

Недостатак овог Речника је и у томе што је у њему, сем недоследног акцентовања, изостала свака друга граматичка обрада одредница, с тим што и у погледу акцентовања влада прилично шаренило. Андрић се у томе руководио неким својим принципима којима се могу дати извесне замерке: 1. „У случајевима где акценти варирају, дат је онај чешћи“ (Напомене, XIX). — Лексикографски је оправдано дати и ређе употребљиве акценатске ликове, јер они могу бити корисни подаци за језичку науку. 2. „Акценти нису давани тамо где је у свом жаргонском значењу дата реч која је иначе књижевна; нпр. *иалии* — стварати гужву“ (исто). — Супротно овом, у Речнику има приличан број књижевних речи са жаргонским значењем које су акцентоване (*бърка*, *бачва*, *буква*, *ваљати*, *варираи*, *звјкнути*, *зврчати*, *камѣњарка*, *иетоколони* и др.), те је ради избегавања таквих недоследности и ради што уједначенијег текста, што је иначе врлина лексикографског дела, било много боље да су акцентоване и све овакве одреднице. 3. „*Жаргон*, *уошине*, *шежи брзини изговора* (као *ишо* и на *иrome* око себе *реџује брже него књижевни језик*), па зато и брише многе дужине и претвара многе краткоузлазне акценте у краткосилазне“ (исто). — Губљење неакцентованих дужина није никаква посебна одлика жаргона, већ је то остварени процес или тенденција како у књижевном говору тако и у многим народним говорима, па је нормално да је присутно и у говору оних који употребљавају жаргонску лексику, особито кад се зна да су то већином београдски средњошколци с којима је Андрић у прикупљању речничке грађе највише контактирао. — Ако жаргон тежи бржем говорном темпу, онда је логично да они који се њиме служе скраћују дуге акценте, а не краткоузлазни у краткосилазни, где се променом интонације изговор чини више напрегнутим него економичним (исп. *аскер* м. *аскер*, *гилбер* м. *гилбер*).

Дефиниције одредница у овом Речнику углавном су концизне и јасне. У ствари, оне се у првом делу Речника већином свде на књижевне синониме жаргонских одредница, а у другом на жаргонске синониме књижевних одредница. Једино би се аутору могло замерити што покатакд у таквим дефиницијама за одредницу која припада једној врсти речи као њене синониме наводи друге врсте речи (в. нпр. одреднице *абдика* и *мешар*). Он то чини без упадљивијег техничког начина скретања пажње на то, а и без навођења примера реченичке реализације

таквих значења појединих лексема, што је уосталом доследно изостало у целом Речнику.

Ненавођење реченичких примера употребе жаргонске лексике, бар за она значења неке жаргонске речи која су доста удаљена, лишава читаоца могућности да се увери у тачност ауторовог дефинисања таквих одредница, премда се, треба рећи, стиче утисак да је аутор успешно продро у значењске разлике и нијансе лексема са богатијим значењима.

Техника навођења значења у овом Речнику доста је сиромашна: приближна значења одвојена су зарезом, удаљенија тачком и зарезом. Свакако би лексикографски оправданије било, а и за корисника Речника много уочљивије, тиме и јасније, да су приближна значења одређених лексема одвојена тачком и зарезом, удаљенија — словним знаковима, а она доста удаљена — арапским бројевима. Овако — много штошта значењски различитог у мноштву жаргонских лексема технички је неиздиференцирано.

Други део овог Речника, под називом *Српски жаргон*, представља инверзију његовог првог дела. Под строжим лексикографским критеријумима цео овај део могао се у циљу речничке лапидарности решити економичније. Он би једноставно могао бити додаток Речнику у виду узбученог индекса књижевних речи и израза који имају своје жаргонске еквиваленте. То би се могло решити на тај начин што би се уз књижевну реч или израз навео број стране и ступца на којој се налази њихов жаргонски еквивалент у првом делу Речника. Наравно, ако једна књижевна реч има више жаргонских еквивалената, онда би се навеле све странице на којима се они налазе у првом делу Речника (нпр.: *ирашца*: 8/1 (што значи: осма страна, први стубац), 29/2, 95/1, 163/2, 200/2, 222/2). Допунским техничким решењима могле би се избећи све евентуалне неподесности таквог додатка. С таквим додатком овај би Речник био знатно сажетији, а богатство његовог материјала не би било нимало умањено.

Лексикографска вредност овог Речника била би већа да је у њему дата етимологија за све одреднице за које се могла утврдити. Андрић каже да би навођење етимологије „знатно оптеретило овај Речник, који уосталом и није етимолошки“ (Напомене, XX). Напротив, присуство етимологије у једном речнику свакако је повећање квалитета тог речника, јер га оно чини лексикографски потпунијим, а никако није некакво оптерећење. Већа су оптерећења за Андрићев Речник, ако се он искључиво посматра као лексикографско дело, његов други део и илустра-

ције, него што би била ненаведена етимологија. Уосталом, и многи други речници који нису етимолошки не игноришу етимологију.

Овај Речник у целини не досеже потребан лексикографски ниво. Његов богат материјал остао је неадекватно лексикографски интерпретиран. Широкогрудост издавача аутор је више користио у рекламне и комерцијалне сврхе него у то да презентира култури једно речничко дело са свом потребном лексикографском акрибичношћу. Оно што остаје вредно у њему то је богатство забележеног материјала са ознакама одговарајућег миљеа, употребљивог за различите научне, пре свега језичке, анализе, за што његов аутор заслужује свако признање. Иначе, овакав какав је у лексикографски релевантним аспектима, овај Речник је више дело забавног карактера него озбиљно лексикографско остварење. Његову забавност увећавају и илустрације Радослава Зечевића, које су за једно забавно штиво, што је овај Речник у приличној мери, и оправдане, док су за дело са лексикографским претензијама потпуно ирелевантне.

Гледан са лексикографског и лингвистичког аспекта овај Речник не оправдава у потпуности свој наслов. Он није речник „који треба да буде и *штиво*“, како о њему сам аутор каже (Напомене, XX), већ је он првенствено интересантно штиво које може бити и речник. Њиме је рад на стварању лексикографски озбиљног, стручно и акрибично урађеног жаргонског речника нашег језика тек започет, никако довршен.

Милосав Тешић

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА БЕРИСЛАВА НИКОЛИЋА

1953.

1. *Ново издање „Правойса“* проф. Белића. — НИН 11. I 1953., бр. 106, 9.
2. *Две књиџе о нашем језику*. — НИН 30. VIII 1953., бр. 139, 9.

1954.

3. *О јовору Срема*. — ЈФ* књ. XX, св. 1—4, 1953—1954, 273—287.
4. 1) Душан Ј. Појовић, *Срби у Срему до 1936* [7, *Историја насеља и сџановништва* (са 7 слика и 7 карата). *Посебна издања САН* књ. CLVIII, Београд 1950, сџр. 300, 8⁰. 2) Др Душан Ј. Појовић, *Срби у Бачкој до краја осамнаесџтог века, Историја насеља и сџановништва*. Живан Сечански, *Појис сџановништва Бачке џоком осамнаесџтог века* (грађа за историју насеља и сџановништва. *Посебна издања САН* књ. СХСIII Београд 1952. Сџр. 418, 8⁰. — ЈФ књ. XX, св. 1—4, 1953—1954, 437—446.

1955.

5. *Уз друго издање Грамајџике* проф. д-ра Михаила Сџевановића (издање „Брајсџво-јединсџво“, Нови Сад 1954, сџр. 437). — КњЈШ II, св. 2, 1955, 162—163.
6. Драјшша Живковић: *Прави џуџи и сџранџуџице у џисању* (О композицији и сџиљу џисаних сасџава. — *Мала школска библиотека* књ. 2, изд. „Омладина“, Београд 1955). — КњЈШ II, св. 8—9, 1955, 613—614.
7. *Језик једне значајне књиџе* (Велибор Глијорић, *Срџски реалисџи*, издање „Просвеџе“, Београд 1954, сџр. 476). — КњЈШ II, св. 3, 1955, 229—232.
8. *Наш језик* (Нова серија, књ. VI, св. 1—2). — КњЈШ II, св. 1, 1955, 84—85.

* В. скраћенице на крају чланка.

9. *Наш језик (Нова серија, књ. VI, св. 3—4)*. — КњЈШ II, св. 5, 1955, 398—399.
10. *Наш језик (Нова серија, књ. VI, св. 5—6)*. — КњЈШ II, св. 6, 1955, 454—455.
11. *Наш језик (Нова серија, књ. VI, св. 7—10)*. — КњЈШ II, св. 7, 1955, 527—528.
12. *Наш језик (Нова серија, књ. VII, св. 1—2)*. — КњЈШ II, св. 8—9, 1955, 615.
13. *Прилої настави акценџа у средњој школи*. — КњЈШ II, св. 8—9, 1955, 589—593.

1956.

14. *Коршићене дијалекатских њојединости у настави нашеї језика*. — КњЈШ III, св. 8—9, 1956, 490—492.
15. *Наш језик (Нова серија, књ. VII, св. 3—4)*. — КњЈШ III, св. 4—5, 1956, 259—260.
16. *Наш језик (Нова серија, књ. VII, св. 5—6)*. — КњЈШ III, св. 2—3, 1956, 145.
17. *Наш језик (Нова серија, књ. VII, св. 7—10)*. — КњЈ III, св. 6—7, 1956, 383—384.

1957.

18. *Акценатї присвојних ѡригева ѡиїа мѡмков, ѡчев, сѡстїрин*. — НЈ н. с. VIII, св. 5—6, 1957, 184—188.
19. *Зѡослен, зѡослѡне*. — НЈ н. с. VIII, св. 7—10, 1957, 259—262.
20. *Исїїївање мачванскої ѡвора*. — ГлСАН књ. VIII, св. 2, 1957, 183—184.
21. *О ѡвору мачванскої села Причиновића*. — ЗбМСФЛ I, 1957, 162—168.
22. *Д-р Раѡмир Алексїћ и Милија Сїанић: Грамаїика срїскохрваїскої језика за V разред осмоїодшїне школе (изд. „Нолић“, Беоїрад 1957, сїр. 1—84 мала 8⁰)*. — КњГ IV, св. 7—8, 1957, 305—306.
23. *Иван Поїовић: Треће лице множине ѡрезенїа у војвођанским ѡворима. Зборник Маїице срїске, серија друшївених наука 4 (1952, Нови Сад 112—128)*. — ЗбМСФЛ I, 1957, 201—202.
24. *Пеїшар Колендић: Једна срїска мелѡдрама о Анѡромеди (Посебна издања САН књ. ССLXXIV, Беоїрад 1957, сїр. 1—70)*. — КњЈ IV, св. 3—4, 1957, 149—150.

25. Три свеске осме књије „Нашеј језика“. — КњЈ IV, св. 5—6, 1957, 232—234.

1958.

26. Данашњи итришћки говор. — ЈФ XXIII, 1958, 263—274.
 27. Једно акценатско итришање. — ЈФ XXIII, 1958, 227—233.
 28. Неакцентоване дијалекте и говори Маџве. — РКЈ IV—V, sv. 6, 1957—1958, 12—13.
 29. Традиција Вукова у Тришћу. — НЈ н. с. IX, св. 3—4, 1958, 128—131.
 30. Наш језик (Нова серија, књ. VIII, св. 7—10). — КњЈ св. 3, 1958, 159—160.
 31. Наш језик (Нова серија, књ. IX, св. 1—2). — КњЈ св. 6, 1958, 314.
 32. Наш језик (Нова серија, књ. IX, св. 3—4). — КњЈ св. 9, 1958, 408.
 33. Вук Сџ. Караџић: Живој и обичаји народа српскога, СКЗ, коло L, књ. 340 (Београд 1957) 1—340. — КњЈ св. 4—5, 1958, 239—240.
 34. Д-р Радомир Алексић и Милија Сџанић: Граматика српскохрватској језика за VI разред осмојодине школе (изд. „Нолит“, Београд 1957, сџр. 1—128, мала 8⁰). — КњЈ св. 1—2, 1958, 86—87.
 35. Mate Hraste: Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije, na području hrvatskoga ili srpskoga jezika. — Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. I, 387—479. — ЈФ XXII, 1957—1958, 313—316.
 36. Stjepan Pavičić: Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji. — Djela JAZU, knj. 17 (Zagreb 1953) 1—356+(5 karata), velika 8⁰. — ЈФ XXII, 1957—1958, 316—325.
 37. Прилој ироучавању сџила Лазе К. Лазаревића. — НЈ н. с. IX, св. 5—6, 1958, 206—212.
 38. Смиреносџ Андрићева казивања (скица). — НЈ н. с. IX, св. 1—2, 1958, 24—31.
 39. Миливоје В. Кнежевић, Анџолоџија народних умојворина, Библиотека српске књижевности у сџо књија, изд. Мајица српска и Српска књижевна задруга (Нови Сад—Београд, 1957) 1—304, 8⁰. — ЈФ XXIII, 1958, 285—287.
 40. Д-р Јован Радуловић [некролој]. — НЈ н. с. IX, св. 1—3, 1958, 80.
 41. Исидора Секулић [некролој]. — НЈ н. с. IX, св. 3—4, 1958, 141—142.

1959.

42. Дијалектолошки и акценџолошки итриноси. — ЗБМСФЈ II, 1959, 147—149.

43. Речник срѣскохрватској књижевној и народној језика, књ. I, 1959, акцентовање речи и обележавање одступања у облику и акценту.
44. Филологија и лингвистика у енциклопедијама Лексикографској завода. — ЗбМСФЛ II, 1959, 202—204.
45. Стил и језик Веселиновићевих „Слика из своској живоји“. — КњЈ св. 1—2, 1959, 39—44.

1960.

46. Букѣйи — букѣйи. — НЈ н. с. X, св. 7—10, 1960, 273—278.
47. Дужина суфиксовој вокала код ѣрисвојних ѣригева на -ин и -ов (ев) у Вука и у данашњем ѣришњком ѣвору. — Ковчежњ III, 1960, 183—185.
48. Придевски акценат у мачванском ѣвору. — ЈФ XXIV, 1959—1960, 321—326.
49. Др Павле Ивић: Дијалектологија срѣскохрватској језика (Увод и шњокавско наречје, изд. Мајница срѣска, Нови Сад 1956, сѣр. 1—218 + дијалектологијка картѣ шњокавској наречја, мала 8^о. — Pavle Ivić: Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band: Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe, Mouton & Co (S-Gravenhage 1958) 1—325 + Dialektologische Karte des serbokroatischen Sprachraums, велика 8^о. — ЈФ XXIV, 1959—1960, 383—386.
50. Др Миливој Павловић: Увод у науку о језику. — ЗбМСФЛ III, 1960, 221—224.
51. Antologija stare srpske književnosti (XI—XVIII veka), Izbor, prevodi i objašnjenja Đorđa Sp. Radojičića. Biblioteka antologija jugoslovenske književnosti. Izd. „Nolit“ (Beograd, 1960) 1—376. — КњЈ св. 1, 1960, 94—95.
52. Осврт на ѣришњоведачки стил Бранка Ћошића. — НЈ н. с. X, св. 3—6, 1960, 171—179.
53. О неким особинама стила и језика Милана Бојдановића. — НЈ н. с. X, св. 1—2, 1960, 24—28.
54. Књижевници и језик. — КњЈ св. 1, 1960, 89—90.
55. 49 хѣлада кинеских хијероглифа. — Илустрована политика, 12. VII 1960, бр. 88, 7.
56. Семантијка — наука о значењу речи. — Илустрована политика, 13. IX 1960, бр. 97, 7.

1961.

57. Губити (~се). — НЈ н. с. XI, св. 3—4, 1961, 109—115.

58. *Етимолошки приноси*. — НЈ н. с. XI, св. 7—10, 1961, 269—272.
59. *За систематско утврђивање наше књижевне акценџуације*. — КЊЈ св. 1, 1961, 95—96.
60. *Једна акценатска алтернација у савременом српскохрватском језику*. — НЈ н. с. XI, св. 5—6, 1961, 196—200.
61. *Прилои ироучавању иорекла шумадијско-војвођанској дијалекџа*. — НЈ н. с. XI, св. 1—2, 1961, 44—56.
62. *Јужнословенски филолои књ. XXIV (изд. Инститиуи за српскохрватски језик Српске академије наука и уметности, Београд 1959—1960)*. — КЊЈ св. 3, 1961, 389—390.
63. *Vasko Popa, Od zlata jabuka (rukovet narodnih umotvorina, izd. Nolit, Beograd 1958) (Један вид и једна примена народног усменог казивања)*. — КЊЈ св. 1, 1961, 106—108.
64. *Глиша Елезовић [in memoriam]* — НЈ н. с. XI, св. 3—4, 1961, 125—126.

1962.

65. *Акценатске алтернације у савременом српскохрватском књижевном језику*. — ЈФ XXV, 1961—1962, 185—196.
66. *Акценатски вид ироклизе и енклизе у српскохрватском књижевном језику*. — НЈ н. с. XII, св. 3—6, 1962, 156—178.
67. *Акценатски речник шабачкој иовора*, ЗбМСФЛ IV—V, 1961—1962, 225—234.
68. *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. II, 1962, обрађивач грађе, акцендовање речи и граматичка одступања.
69. *Др Свјетлан Ившић (1884—1962) [in memoriam]*. — Прил XXVIII, 1—2, 1962, 133—134.
70. *Трећи конгрес Савеза славистичких друштва ФНРЈ (18. IX—23. IX 1961, Љубљана)*. — ЈФ XXV, 1961—1962, 433—436.
71. *Свјугардеса или ираиша*. — Илустрована политика, 15. V 1962, бр. 184, 7.
72. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски иолкувања. Изд. Инститиуи за македонски јазик, Скопје 1961, I—XIV+L—510*. — КЊЈ IX, св. 1, 1962, 78.
73. *Два ириказа Андрићевих „Зайиса о Гоји“*. — КЊЈ IX, св. 3, 1962, 249—250.
74. *Језик Ива Андрића*. — Иво Андрић, изд. Институт за теорију књижевности и уметности, Посебна издања, књ. I, Београд 1962, 193—202.

1963.

75. *Jedna akcenatska alternacija u savremenom srpskohrvatskom jeziku.* — International Journal of Slavic Linguistics and Poetics VII, 1963, Hague, 52—57.
76. *Акцентаи изведених именица у српскохрватском књижевном језику.* — НЈ н. с. XII, св. 7—10, 1962, 270—279 и НЈ н. с. XIII, св. 1—2, 1963, 95—114.
77. *Глаголски акценџи у мачванском јовору.* — ЗбМСФЛ VI, 1963, 129—130.
78. *Прилој за ујврђивање српскохрватске нормаиивне акценџуације.* — НЈ н. с. XIII, св. 3—5, 1963, 246—264.
79. *Мајемаиџчка џерминологија,* Београд 1963, 38. [акцентовао термине].

1964.

80. *Сремски јовор.* — СДЗб XIV, 1964, 201—412.
81. *Однос данашњеи џршићкои јовора јрема Вуковом језику.* — ЈФ XXVI 1963—1964, 151—176.
82. *Прилој јроучавању јорекла јагарскои јовора.* — Гласник Етнографског музеја 27, 1964, Београд, 45—50.

1965.

83. *Најомене о данашњем џршићком акценџу.* — ЗбМСФЛ VIII, 1965, 185—199.
84. *Речник српскохрватскои књижевнои и народнои језика,* књ. III, 1965, помоћни уредник, контрола акцената.
85. *Вукова Писменица и Мразовијева Славенска јрамаиџка.* — НЈ н. с. XIV, св. 4—5, 1965, 272—273.
86. *М. Сџевановић, Савремени српскохрватски језик, Изд. Научно дело, Београд 1964, сџр. 692, велика 8⁰.* — Прил. књ. XXXI, св. 3—4, 1965, 283—288 (приказ).
87. *В. И. Илић: Песнички језик Бранка Радичевића.* — Политика 14. III 1965, 16.
88. *Норме и сисџеми савременои књижевнои језика (М. Сџевановић: Савремени српскохрватски језик, Научно дело, 1964).* — Борба 28. III 1965, 13.
89. *Прилој настџави акцената у средњој школи,* Наставна библиотека, књ. 1, Сарајево 1965, 242—246.

1966.

90. *Мачвански јовор*. — СДЗБ XVI, 1966, 179—313.
91. *Главније акценатске особине у јовору Ваљевске Колубаре*. — ЗБМСФЛ IX, 1966, 77—95.
92. *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. IV, 1966, један од уредника, основна редакција секција: *далекојис — ганданашићи, двџа — двојник, дейтерминантиа — дивљоћа, дрво — дрејинац*, суредакција и контрола акцената у осталом тексту.
93. *Белешке о јравојису и дијалектолошким јодацима о јјеснарицама*. — Караџић Вук Стефановић, Мала простонародна славеносербска пјеснарица (1814). Народна србска пјеснарица (1815), изд. Просвета, Београд 1966, 8^о, [1—480] 381—383.
94. *О неким јијтањима кришћичкој издавања српских јисаца*. — НЈ н. с. XV, св. 1—2, 1966, 114—117.
95. *Неколико речи о изјовору сјикера и коменијашора на радију и шелевизији*. — ЛМС 142, књ. 389, св. 4, 1966, 394—403.

1967.

96. *Ујијник за исјијивање акцената у шјокавским јоворима*. — ЈФ XXVII св. 1—2, 1966—1967, 307—336.
97. *Прилој јроучавању јадарских јојонима*. — ЗБМСФЛ X, 1967, 177—180.
98. *Књижевници и језик*, изд. Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, Београд 1967, 8^о, 1—132.
99. *Метанастасические слој в говоре Валевской Колубары*. — To honor Roman Jakobson (Essays on the occasion of his seventieth birthday), Mouton, the Hague. Paris 1967, стр. 1430—1435.

1968.

100. *Тришћки јовор*. — СДЗБ XVII, 1968, 367—473.
101. *Ка основама акценатуације севернијих млађих новошјокавских јовора*. — НЈ н. с. XVII, св. 1—2, 1968, 59—82.
102. *Нови јрилози јознавању данашњеј шришћкој јовора*. — ЗБМСФЛ XI 1968, 207—210.
103. *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. V, 1968, један од уредника, основна редакција секција: *ђи — ђумбусији, еједуш — еквајив, ерир — ешћија, Жића — жумбек, задарџа — задрикаја*, учешће у суредакцији и контрола акцената у осталом тексту.

104. *Реферат о раду дра Душана Јовића „О ирсиеничком говору“*. — Гласник САНУ књ. XX, св. 1, 1968, 70—72.
105. *Прилој насјави акцената у средњој школи*, Наставна библиотека, књ. 1, Сарајево 1968, II изд., 256—260.
106. *Речник српскохрватској књижевној језика*. (Поводом прва два тома новосадској и зајребачкој издања „Речника“). — Борба 1. VI 1968, 7.
107. *Вук Сп. Караџић, О језику и књижевности I*, Сабрана дела Вука Караџића, књига дванаеста, изд. Просвета, Београд 1968, стр. 1—442 [приређивач]. *Белешка о овом издању*, 389—391 [коментар].

1969.

108. *Даница 1826. 1827. 1828. 1829. 1834*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. осма, изд. Просвета, Београд 1969, напомене и објашњења на стр. 646—648, 681—682, 743—744.
109. *Колубарски говор*. — СДЗБ XVIII, 1969, 1—71.
110. *Ка основама акценатуације источнохерцеговачких дијалеката*. — НЈ н. с. XVII, св. 3, 1969, 155—169.
111. *Однос данашњег иршићког говора према Вуковом језику*. — КњЈ XVI, св. 2, 1969, 132—139.
112. *Основне дијалекатске акценатске појаве у млађим новошћокавским говорима*. — ЈФ XXVIII, св. 1—2, 1969, 189—207.
113. *Zvizdar*. — Onomastica Jugoslavica I, 1969, 62—65.
114. *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. VI, 1969, један од уредника, основна редакција секција: *зајад—зајаучиши се, зајофан—зајвркујати, звездан—звиздаљка, зјоргема—зјушћивати*, суредакција осталог текста.
115. *М. Сјевановић, Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма), II, Синтакса, изд. Научна књига, Београд 1969, сјр. I—VIII+I—902*. — Прил. XXXV, св. 3—4, 1969, 312—318.
116. *Михаило Сјевановић: Функције и значења глаголских времена. Посебна издања Српске академије наука и уметности, књ. CDXXII, Одељење литературе и језика, књ. 20 (Београд, 1967) сјр. I—VIII+I—176, велика 8^о*. — ЈФ XXVII, св. 3—4, 1968—1969, 507—514.
117. *Петар Колендић (in memoriam)*. — ЈФ књ. XXVII, св. 3—4, 1968—1969, 763—764.

1970.

118. *Основи млађе новошћокавске акценџуације*, изд. Институт за српско-хрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с. књ. 1, Београд 1970, 1—122.
119. *Акценатј речи изведених насџавцима сџраној џорекла у савременом срџскохрватском књижевном језику*. — Прил. XXXVI, св. 1—2, 1970, 30—37.
120. *Акценатјски однос шумадијско-војвођанској дијалекџа џрема косовско-ресавском*. — Прил. XXXVI, св. 3—4, 1970, 257—274.
121. *Ка џознавању џовора ваљевске Колубаре (I)*. — ЗбМСФЛ XIII /1, 1970, 205—215.

1971.

122. *Акценатј инџтернационализама у савременом срџскохрватском књижевном језику*. — НЈ н. с. XVIII, св. 4—5, 1971, 220—228.
123. *Морфолошке сџрукџуре Вукове и Даничићеве акценџуације*. — Прил. XXXVII, св. 1—2, 1971, 51—65.
124. *Речник срџскохрватској књижевној и народној језика*, књ. VII, 1971, један од уредника, основна редакџија секџија: *змијуба—знаџи*, *знаџижеља—зора*, *избивање—избрукаџи*, *извлачљив—изврсџиџосџи*, *изврџи—изџнаџи*, *излужежаџи—измеџнуџи*, *изнабадаџи—изнукаџи*, суредакџија осталог текста.

1972.

125. *Акценатјски односи у шћокавским џоворима у СР Србији*. — Прил. XXXVIII, св. 1—2, 1972, 54—81.
126. *Акценатјски сисџеми у шћокавским џоворима СР Србије*. — ЈФ XXIX, св. 1—2, 1972, 275—303.
127. *Акценатјске адаџиације сџраних речи у савременом срџскохрватском књижевном језику*. — КњЈ XIX, св. 2—3, 1972, 133—135.
128. *Основни џринџиџи џворбе речи у савременом срџскохрватском књижевном језику*. — НЈ н. с. XIX, св. 1, 1972, 7—20; НЈ н. с. XIX, св. 2—3, 1972, 142—154; НЈ н. с. XIX, св. 4—5, 1972—1973, 273—286.
129. *О џлаџолском виду с џворбене сџране*. — КњЈ XIX, св. 4, 1972, 26—30.
130. *Основне значењске катџеџорије срџскохрватских џадежа у свейлосџи Белићеве синџаџмаџике*. — Прил. XXXVIII, св. 3—4, 1972, 215—233.

131. *Језик у „Сеобама“ Милоша Црњанској*. — Књижевно дело Милоша Црњанског. Зборник радова, уредили др Предраг Палавестра и Светлана Радуловић, изд. БИГЗ — Институт за књижевност и уметност, Београд 1972, Посебна издања, књ. IV, 235—245.

1973.

132. *Дијалекатска основа Вукове акценцијације*. — ЈФ XXX, св. 1—2, 1973, 469—473.
133. *Основни деривациони процеси у савременом српскохрватском књижевном језику*. — Прил. XXXIV, св. 3—4, 1973, 215—225.
134. *Деривација и фонетика*. — ЗБМСФЛ, књ. XVI /2, 1973, 139—148.
135. *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. VIII, 1973, један од уредника, основна редакција секција: *искекечићи се—искоршићивач, искорјен—искујсти, исрејредаји—исјушићач, исјушићеница—истинићи, Ића—ишколаји (се), јав—јаћилниће, јањ—јарии*, суредакција осталог текста.

1974.

136. *Српски дијалектолошки зборник од 1960. до данас*. — НЈ н. с. XX, св. 1—5, 1973—1974, 31—37.

1975.

137. *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. IX, 1975, један од уредника, основна редакција секција: *каменић—канал, као¹—кајетал, ке¹—кесињски, кмоло—клобојати, кљувак—кнађење, Кнеиња—ко*, суредакција већине осталог текста.
138. *Заменички књижевни акценати*. — ЗБМСФЛ XVIII /1, 1975, 179—183.
139. *Основни значењски системи српскохрватских глаголских облика у свейлоси Белићевих схватања*. — ЗБМСФЛ XVIII /2, 1975, 95—111.
140. *Један покушај дефинисања српскохрватских речи*. — ЗБМСФЛ XVIII/2, 1975, 129—137.
141. *Свейозар Мајић (20. јануар 1877 — 4. мај 1975) [in memoriam]*. — Библиотекар, год. XXVII, св. 3—4, Београд 1975, 435—436.
142. *Основни типови фразеолошких обрћа у савременом српскохрватском књижевном језику*. — НЈ н. с. XXI, св. 1—2, 1975, 7—13.

143. *Прилози ироучавању Бура Даничића као акценџолога*. — НЈ н. с. XXI, св. 4—5, 1975, 230—232.
144. *Стилистичка схвајања Александра Белића (уз иејинаестіоіодшнїицу смртіи нашеї великої научника)*. — НЈ н. с. XXI, св. 4—5, 1975, 203—214.

1976.

145. *Ка основама срїскохрвајске семантичко-синтаксичке морфолоије*. — Прил. XLII, св. 1—4, 1976, 158—166.
146. *Белићево ироучавање Вука и Даничића*. — Зборник радова о Александру Белићу, Посебна издања САНУ књ. CDXCVIII, Одељење језика и књижевности књ. 28, Београд 1976, 291—303.

1977.

147. *Речник срїскохрвајскої књижевної и народної језика*, књ. X, 1977, један од уредника, основна редакција секција: *коницаи—коницаи, коњ—коњсїво, краја—кравешчан*, суредакција већине осталог текста.
148. *Однос акцената млађих новошћокавских іовора ірема Даничићевом акценіу*, реферат одржан на Научном скупу посвећеном стопедесетогодишњици рођења Бура Даничића од 18—22. децембра 1975., Београд — Загреб [у штампн као посебно издање САНУ и ЈАЗУ].

*

149. *Przegląd bibliograficzny za rok 1955*. Język serbochorwacki, Rocznik slawistyczny t. XX, sr. II, 1959, 188—207 [учесник у изради].
150. *Przegląd bibliograficzny za rok 1956*. Język serbochorwacki, Rocznik slawistyczny t. XXI, sr. II, 1960—1961, 199—412 [учесник у изради].
151. *Библиографија за Јужнословенски филолої књ. XIX—XXIII*, учесник у изради и вођењу ове рубрике.
152. *Језичке іоуке*, рубрика у „Нашем језику“, учесник у њеном вођењу.

*

У прошлом броју Јужнословенског филолога, у некрологу др Бериславу Николићу, речено је да ће библиографија његових радова дати прецизан увид у меру и ширину његове научне и стручне активности. Библиографија коју дајемо у овом броју представља допуњену библиографију радова која је објављена у XXII /1—2 књ. Нашег језика. Овде су још евидентирани радови што су објављени у иностранству, затим

они који су изашли из штампе после смрти Б. Николића, и још неки. Забележен је и његов последњи лексикографски рад као уредника појединих секција и суредатора X књ. Речника САНУ, која је у штампи. Није искључено да је неки текст (првенствено новински) остао незабележен.

Драгоцену и свесрдну помоћ за допуну и попуну ове библиографије пружио нам је др Петар Сладојевић — на чему му захваљујемо.

М. Р.-Т.

* Скраћенице:

- ГЛСАН — Гласник Српске академије наука, Београд
 ЗБМСФЛ — Зборник за филологију и лингвистику, изд. Матица српска, Нови Сад
 ЈФ — Јужнословенски филолог, Београд
 КњЈШ, КњЈ — Књижевност и језик у школи, Књижевност и језик, Београд
 ЛМС — Летопис Матице српске, Нови Сад
 НЈ — Наш језик, Београд
 РКЈ — Pitanja književnosti i jezika, Sarajevo
 Прил. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
 СДЗБ — Српски дијалектолошки зборник, Београд
 СКЗ — Српска књижевна задруга, Београд

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1975. годину

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији

Ову библиографију израдили су: за СР Србију: *Олиа Банковић-Тодоровић, Слободанска Бошков, Гордана Јовановић, Радмила Ковачевић, Мирослав Николић, Звездана Павловић, Милица Радовић-Тешић, Никола Родић, Светозар Симијовић, Милосав Тешић*; за САП Војводину: *Јован Кашић*; за СР Црну Гору: *Смиљка Зубер*; за СР Босну и Херцеговину: *Невенка Новаковић*; за СР Македонију: *Радмила Баскић*; за СР Словенију: *Јоже Мунда*; за албански језик [радови објављени на територији САП Косова и СР Македоније]: *Мехди Бардхи*.

Из техничких разлога нисмо добили библиографију за СР Хрватску, па су овде ушле само оне библиографске јединице расправа и дела из ове републике које су нађене у Библиографији Југославије.

Скраћенице

АНУ БиН	у појединим скраћеницама: Akademija nauka i umjetnosti BiH
АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд
БИ	Библиотекарска искра, Скопје
Бо-ЗБРНКУ	Бока — Зборник радова из науке, културе и умјетности — Херцег-Нови
ВРФФ	Buletini i Punimeve i Fakultetit Filozofik (Zbornik radova Filozofskog fakulteta), Priština
ГЗБФФУС	Годишен зборник на Филозофскиот факултет, Скопје
ГЗБФилФУС	Годишен зборник на Филолошкиот факултет, Скопје
ГЛЕИ	Гласник Етнографског института, Београд
ГПА	Годишњак Педагошке академије, Никшић
ГПМ	Годишњак Поморског музеја у Котору, Котор
ГР	Географски разгледи, Скопје

ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад
ГЦГ	Годишњак Цетињске гимназије, Цетиње
GjASShF	Gjurmime Albanologjike. Seria e Shkencave Filologjike (Albanološka istraživanja, Serija filoloških nauka), Priština
ДД	Девети децембар, Даниловград
Djela ANU BiH	Djela Akademije nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo
ЖА	Жива антика, Скопје
ЗБИК	Зборник историје књижевности, Београд
ЗБЈК	Зборник за језик и књижевност, Титоград
ЗБМСКЈ	Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад
ЗБМСС	Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад
ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад
ZbNŽO	Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb
ЗБФФ	Зборник Филозофског факултета, Београд
ЗБФФП	Зборник Филозофског факултета, Приштина
ZbHJ	Zbornik Historijskog instituta JAZU, Zagreb
ZvIU	Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo
ZZSŠ	Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb
ZR	Zadarska revija, Zadar
IM	Istarski mozaik, Pula
ИЧ	Историјски часопис, Београд
JAZU	у појединим насловима: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JiS	Jezik in slovstvo, Ljubljana
ЈФ	Јужнословенски филолог
КЖ	Културен живот, Скопје
KZ	Kajkavski zbornik, Zlatar
КН	Књижевне новине, Београд
КњЈ	Књижевност и језик, Београд
Ковчежић	Ковчежић. Прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд
ЛЗБ	Литературен збор, Скопје
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад
МЈ	Македонски јазик, Скопје
Мо	Мостови, Пљевља
MR	Macedonian Review, Skopje
МС	Матица српска, Нови Сад
МФ	Македонски фолклор, изд. Институт за македонски фолклор, Скопје
МН	Matica hrvatska, Zagreb
НЈ	Наш језик, Београд
NRazgl	Naši razgledi, Ljubljana
н.с.	у појединим насловима: нова серија
НССУВД	Научни скуп слависта у Вукове дане, Београд
НСтв	Народно стваралаштво, Београд
Ов	Овдје, Титоград
Од	Одзиви, Бијело Поље
ПД	Просветно дело, Скопје
ПН	Пљеваљске новине, Пљевља

Пос. изд.	у појединим насловима: посебно издање
PPShLP	Përmbledhje punimesh. Shkolla e Lartë Pedagogjike (Zbornik radova. Viša pedagoška škola), Prizren
ПР	Просвјетни рад, Титоград
Прил.	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
Прил-МАНУ	Прилози на Македонската академија на науките и уметностите, Одделение за општествени науки, Скопје
Прил. ФФНС	Прилози проучавању језика, Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета, Нови Сад
PrNShJK	Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, izd. Društvo nastavnika srpskohrvatskog jezika i književnosti SR BiH, Banja Luka
PSKJ	Pitanja savremenog književnog jezika, izdanje Zavoda za izdavanje udžbenika BiH, Sarajevo
PSHK	Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb
PuDstNiV	Putevi i dostignuća u nastavi i vaspitanju, izd. Republički prosvjetno-pedagoški zavod, Sarajevo
Radovi ANU BiH	Radovi Akademije nauka i umjetnosti BiH, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo
Раз	Разгледи, Скопје
Разв	Развиток, Битола
RZSF	Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb
RSI	Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb
RFFZ	Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar
SAZU	у појединим насловима: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
САНУ	у појединим насловима: Српска академија наука и уметности, Београд
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд
SL	Suvremena lingvistika, Zagreb
Сло	Слобода, Никшић
Сов	Современост, Скопје
Спо	Споне, Никшић
Спом	Споменик САНУ, Београд
SPH	Stari pisci hrvatski, Zagreb
SR	Slavistična revija, Ljubljana
SRAZ	Studia romanica et anglica zagrabiensia, Zagreb
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
Ст	Стварање, часопис за књижевност и културу, Титоград
С ријеч	Студентска ријеч, Никшић
Стр	Стремеж, Прилеп
То	Токови, Иванград
UR	Umjetnost riječi, Zagreb
ФП	Филолошки преглед, Београд
HDZb	Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb
HZZ	Hrvatski znanstveni zbornik, Zagreb

CBI ANU BiH Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti BiH,
Sarajevo
 ČR Čakavska rič, Split

I Општелингвистички проблеми

1. **Badnjarević A.**, в. бр. 4.
2. **Baotić Josip**, Uz treće izdanje „Pravaca u lingvistici“ Milke Ivić, Književni jezik IV, 3—4 (1975, Sarajevo) 83—90.
Приказ.
3. **Bronisch Matthias**, в. бр. 7.
4. **Brudni A. A.**, Komunikacija i semantika, Savremeni, knj. XLI, sv. 3 (1975, Beograd) 215—222.
С руског превели G. Stojković-Badnjarević i A. Badnjarević.
5. **Bugarski Ranko**, Pojam standardnog jezika uključuje društvenu i stručnu komponentu koje se dopunjuju . . . , Odjek, XXVIII, 5 (1975) 13.
6. **Vajnrajh Dž.**, в. бр. 8.
7. **Voinovska Olga, Bronisch Matthias**, Ist das Sprachlabor auch an der Philologischen Fakultät ein Hilfsmittel, ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+342—348.
Резиме на македонски. Литература, 14 референци.
Авторите го застапуваат мислењето на Paul E. King за „креативни вежби“.
8. **Gacov Dimitrija**, Die Valenztheorie als selbständige Disziplin, ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+104—130.
Резиме на македонски, кратенки и литература с. 130—135, 181 референци.
За лингвистичките теории на V. Porcih, E. Lajzi, V. Šmit, Dž. Vajnrajh, A. J. Grema, G. F. Majer i Helbih Šenkel.
9. **Gnamuš Olga**, Modeli v sintaksi otrokovega govora. JiS XX (1974/75) št. 7, str. 235—237.
Poročilo o knjigi, ki je izšla v Novem Sadu.
10. **Grema J. A.**, в. бр. 8.
11. **Ђурић Гордана**, в. бр. 49.
12. **Ivić Milka**, Pravci u lingvistici, treće dopunjeno izdanje, izd. Državna založba Slovenije (1975, Ljubljana) 302.
В. и бр. 2.
13. **Ivić Milka**, Readings in Modern Linguistics. An Anthology by Bertil Malmberg, Läromedelsförlagen. Mouton, 384 стр., JF XXXI (1974—1975) 255—260.
Приказ.

14. **Jahić Dževad**, Jezik u kontekstu opštih čovjekovih težnji, Lica, V, 6 (1975, Sarajevo) 49—54.

15. **Јахић Џевад**, Лингвистички и социолингвистички аспекти савјетовања „Проучавање босанско-херцеговачких говора — досадашњи резултати, потребе и перспективе“, Преглед, LXV, 1 (1975, Сарајево) 107—124.

16. **Jachow H.**, Ansätze zur Entwicklung einer exakten, Methode in der Erforschung semantischer Felder, ЗБМСФЛ XVIII/2 (1975) 9—23.

Резиме на српскохрватском.

17. **Јовић Душан**, О аутономности науке о језику, ЈФ XXXI (1974—1975) 67—77.

Резиме на француском.

18. **Јовић Душан**, Основни принципи лингвостилистичких описа, Живи језици XVII, 1—4 (1975, Београд) 107—116.

Резиме на енглеском.

19. **Jović dr Dušan**, Razvoj jugoslovenskog društva i promene u jeziku, КњЈ XXII, 1 (1975) 26—35.

20. **Jović dr Dušan**, Fonološke promene i morfološke neutralizacije — O međuzavisnosti njihovih procesa, КњЈ XXII, 2 (1975) 166—176.

21. **Jocić Mirjana [i] Savić Svenka** [priređivači] Modeli u sintaksi dečjeg govora. Referati, saopštenja i diskusije sa Konferencije održane juna 1973. u Novom Sadu, Institut za lingvistiku u Novom Sadu (1974, Novi Sad) 185 str.

22. **Jug Hermína**, Józef Mayen: O stylistyce utworów mówionych. JiS XX (1974/75) št. 6 str. 173—175.

Оцена.

23. **Kiefer F.**, в. бр. 36.

24. **King Paul E.**, в. бр. 7.

25. **Križman Mirko**, Jezik in književnost v službi nacionalizma ali v vlogi stikov med kulturami. Dialogi XI (1975) št. 10 str. 644—656.

26. **Lajzi E.**, в. бр. 8.

27. **Lazić-Yarwood Dubravka**, б. бр. 32, 52.

28. **Majer F. G.**, в. бр. 8.

29. **Malmberg Bertil**, в. бр. 13.

30. **Марицки Гађански Ксенија**, Хеленска глотологија пре Аристотела. Матица српска, Нови Сад 1975, 105 стр.

[Препштампано из Зборника Матице српске за књижевност и језик, књига XXI/2, XXI/3 за 1973. и XXII/1 за 1974. годину.]

Докторска дисертација аутора.

Овај рад, „представља покушај преиспитивања и тумачења, са марксистичког становишта, сачуваних античких података који се односе на хеленска знања о језику пре Аристотела.“

31. Markus Solomon, в. бр. 38.

32. De Mauro Tullio, Jezici govore o sebi (odlomak) prevela dr Dubravka Lazić-Yarwood, Odjek, XXVIII, 3 (1975, Sarajevo) 18.

О теорији значења речи и реченица.

33. Михаиловић Љубомир, Структурализам у лингвистици, Живи језици, XVII, 1—4 (1975, Београд) 117—124.

Резиме на енглеском.

34. Мишеска-Томић Олга, На прагот на трета лингвистичка револуција, Во: Реферати за Осмиот конгрес на југословенските слависти, стр. 22—27.

Општ преглед на модерните лингвистички правци.

35. Okuka Miloš, Beitrage zur Soziolinguistik, Halle-Saale, 1974, Izraz, XIX, knj. XXXVIII, 7 (1975) 101—105.

36. Orešnik Janez, Generative grammar in Europe. Izdala F. Kiefer in N. Ruwet. Izšlo v zbirki Foundations of language. Supplementary Series. 13. zvezek. Dordrecht 1973. Linguistica XIV (1974) str. 95—102.

37. Ohmann Richard, в. бр. 533.

38. Poniž Denis, Nekaj misli o matematični poetiki Solomona Marcusa. SR XXIII (1975) št. 2 str. 264—268.

39. Porcih V., в. бр. 8.

40. Rode Matej, Semantični odnosi v frazeologiji. SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 439—442.

41. Ruwet N., в. бр. 36.

42. Savić Svenka, в. бр. 21.

43. Savić Svenka, Psiholingvistika i razvoj govora (Usvajanje enklitičkog sistema u srpskohrvatskom jeziku), КњЈ XXII, 2 (1975) 254—266.

44. Симић др Радоје, Две класичне теорије исказа у језичкој науци новог века, НССУВД 4, св. 2. (1974) 283—298.

45. Simić Radoje, Prilozi proučavanju rečenice, КњЈ XXII, 4 (1975) 597—603.

46. Симић др Радоје, Семиотска структура поетског дела и генеративна стилистика, НССУВД 4, св. 1. (1974) 151—158.

47. Симић др Радоје, Семиотски статус лингвистичке репродукције, КњЈ XXII, 2 (1975) 213—227.

48. **Самкић Радоје**, Синтаксичка парадигматика, ЗБМСФЛ XVIII/2 (1975) 113—127.
Резиме на немачком.
49. **Stewart William A.**, Социолингвистичка типологија за описивање националне вишејезичности, превела Гордана Ђурић, Преглед, LXV, 1 (1975) 91—105.
50. **Stojković-Badnjarević G.**, в. бр. 4.
51. **Suško Mario**, в. бр. 533.
52. **Trudgill Petar**, Kako društvo utiče na jezik, превела Dubravka Lazić-Yarwood, Odjek, XXVIII, 6 (1975, Сарајево) 16.
Сарајево
53. **Ćosović Stevo**, O prirodi jezičkog znaka, Odjek, XXVIII, 1 (1975, Сарајево) 28.
Уз једну Сосирову доктрину.
54. **Чолић Сенад**, Језички проблеми у међународним односима, Преглед, LXV, 5 (1975, Сарајево) 587—606.
Са библиографијом.
55. **Šipka Milan**, Language and Togetherness, Survey, periodical for social studies, Сарајево, year 2, 1975, No. 3, p. 306—313.
56. **Šmit V.**, в. бр. 8.
57. **Štrukelj Inka**, Nekaj teoretičnih izhodišč za proučevanje jezika v družbi. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi. 1975, VI+123 str. 4°.

II Примењена лингвистика (питања превођења, учење језика и др.)

58. **Bašić Zlatko**, Stvaranje stručnih prevoditelja u našim uvjetima. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 77—87.
59. **Bučan Daniel**, Prevodenje s orijentalnih jezika u Jugoslaviji. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 169—174.
60. **Гилевски Паскал**, Слободата на препевот. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 97—99.
61. **Golias Janko**, Kontrastivna analiza naučnog i literarnog prevodenja. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 61—64.
62. **Grozdanić Sulejman**, Prevodilačka aktivnost sa orijentalnih jezika i neka pitanja u vezi s njom. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 175—178.
63. **Dembskij Narcis i Viktor Jesenik**, Neki problemi prevodenja na strane jezike. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 65—67.
64. **Dolinar Darko**, Znanstveno raziskovanje prevajanja in literarna veda. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 55—60.

- 65. Jančićević Jovan**, Prevođenje kao eksperimentalan metod proučavanja književnosti. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 39—44.
- 66. Janković Vidosava**, Osvrt na konferencijsko prevodilaštvo u Jugoslaviji. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 119—123.
- 67. Jesenik Viktor**, gl. št. 63.
- 68. Knežević Snješka**, Prevođenje u labirintu množenja jezika. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 45—49.
- 69. Kovač Nikola**, Polimorfnost metaforičkog izraza i prevođenje poezije. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 106—108.
- 70. Machiedo Mladen**, (Pjesnički) prijevod u vremenu. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 100—105.
- 71. Nejman Aleksandar K.**, Za neki problemi na prevedovanjeto od neizvoren tekst. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 179—182.
- 72. Радошевић Наталија**, Лингвистички методи и нова струјања у методици наставе страних језика, Живи језици XVII, 1—4 (1975, Београд) 99—106.
Резиме на руском.
- 73. Ritig Josip Angelo**, Problematika terminoloških banaka kod nas. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 88—93.
- 74. Smolej Bogo**, O prevajanju filmov. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 124—130.
- 75. Stanovnik-Blinc Majda**, Literarno prevajanje v slovenski kulturi. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 158—161.
- 76. Tabaković Milan**, Neki problemi prevodenja filozofske literature u nas. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 71—76.
- 77. Trdina Silva**, Besedna umetnost. II. del: Literarna teorija. Deseti ponatis. Ljubljana, Mladinska knjiga. 1975, 333 str. + priloge. 8°.
- 78. Шариков Ташко**, Превидите во преведувањето. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 109—112.

III Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика

- 79. Арбузова Ирина**, „История славянской филологии“ И. В. Игича, ЗБМСС 9 (1975) 100—133.
Рад је објављен на руском, без резимеа.
- 80. Baotić Josip**, Malik I. Mulić: Osnove ruske akcentologije (akcenat riječi sa deklinacijom) Sarajevo, 1974, Književni jezik IV, 3—4 (1975, Sarajevo) 101—105.
Приказ.

81. **Бошков Мирјана**, О досада непотврђеном издању „Псалтира“ из 1761. године, Прил. XLI, св. 1—2 (1975) 3—23.
82. **Бошкових Радосав**, Трагови прасловенске деклинације основе на I с редукованим основинским суфиксом у *casus obliqui*, ЗБМСФЛ XVIII/1 (1975) 157—160.
Резиме на немачком.
83. **Woźniak Kazimierz**, Nova sinteza o poljskih dialektih. JiS XX (1974/75) št. 7 str. 233—235.
Poročilo o knjigi: Karol Dejna, Dialekty polskie (Warszawa, 1973).
84. **Grannes Alf**, в. бр. 94.
85. **Дабих Богдан Л.**, Славизми у румунском језику и њихов значај за проучавање историје словенских језика, Књижевни језик IV, 3—4 (1975, Сарајево) 17—34.
86. **Dejna Karol**, в. бр. 83.
87. **Ђорђић Петар**, Старословенски језик, изд. Матица српска (1975, Нови Сад) 278.
88. **Золотова Г. А.**, в. бр. 90.
89. **Иванова Т. А.**, Синонимический ряд со значением отчуждаемой принадлежности в современных славянских литературных языках, Прил. ФФНС 11 (1975) 93—105.
90. **Ивић Милка**, Г. А. Золотова, Очерк функционального синтаксиса руского јазька. Академия наук СССР, Институт русского јазька (ответственный редактор С. Г. Бархударов), Издательство „Наука“ Москва 1973, 351 стр., ЗБМСФЛ XVIII/1 (1975) 229—235.
Приказ.
91. **Игич И. В.**, в. бр. 79.
92. **Jakopin Franc**, Vprašanje norme in kulture ruskega knjižnega jezika. JiS XX (1974/75) št. 8 str. 250—258.
93. **Jakopin Franc**, Nenavadna ruska števnik sorok (40) in devjanosto (90). Obzornik za matematiko in fiziko XXII (1975) št. 5 str. 184—185.
94. **Jakopin Franc**, Norveška študija o zgodovini ruskega knjižnega jezika. JiS XX (1974/75) št. 7 str. 228—231.
Poročilo o knjigi: Alf Grannes, Prostorečnye i dialektnye elementy v jazyke ruskoj komedii XVIII veka (Bergen—Oslo—Tromsø, 1974).
95. **Košelev A. K.**, в. бр. 105.
96. **Kuna dr Herta**, Staroslovenski jezik, изд. Univerzitet u Sarajevu (1975, Sarajevo) 66.
97. **Leonidova M. A.**, в. бр. 105.

98. **Марков Борис**, в. бр. 630, 632.

99. **Младеновић А[лександар]**, Проблеми норме у словенским књижевним језицима (IV седница Међународне комисије за словенске књижевне језике), ЗБМСФЛ XVIII/1 (1975) 224—228.

Кратак осврт на реферате поднете на IV седници Међународне комисије за словенске књижевне језике.

100. **Mulić Malik I.**, в. бр. 80, 361, 362.

101. **Најческа-Сидоровска Марија**, в. бр. 640.

102. **Наумова Маргарита**, в. бр. 641.

103. **Пешпикан Митар**, Основне структуралне карактеристике русинског гласовног система, ЈФ XXXI (1974—1975) 111—135.

Резиме на руском.

104. **Pretnar Tone**, Primerjalna slovanska metrika. Ritmični slovar. SR XXIII (1975) št. 2 str. 223—256.

Обравнава болгарски, чешки, полски, руски и словенски verz.

105. **Rode Matej**, Bolgarsko-ruski frazeološki slovar. SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 442—444.

Порочило о knjigi: A. K. Košev in M. A. Leonidova, Bolgarsko-russkij frazeologičeskij Slovar' (Moskva—Sofija, 1974).

106. **Stang Christian S.**, в. бр. 110.

107. **Станковић Богољуб**, Исказивање просторних односа у руском и српскохрватском језику (основна диференцирања), Живи језици XVII, 1—4 (1975, Београд) 71—85.

Резиме на руском.

108. **Топоришић Јоже**, Mednarodna komisija za proučevanje strukture slovenskih jezikov. SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 493—495.

Порочило о 10. zasedanju (Skopje 1975).

109. **Шеремет Т. К.**, Глаголы движения в современном русском языке, ЗБМСФЛ XVIII/2 (1975) 31—59.

Резиме на српскохрватском.

110. **Šivič-Dular Alenka**, Christian S. Stang, Opuscula linguistica. Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen. Universitätsforlaget, Oslo 1970. SR XXIII (1975) št. 2. str. 262—264.

IV Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи

111. **Bezljaj France**, Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja. JiS XX (1974/75) št. 5 str. 114—117.

Razlaga besed: hrobati, razposajen. — Nadaljevanje iz prejšnjih let.

112. **Borzák I.**, Persicos odi, puer, apparatus (Interpretationsversuch zu Hor. C. I 38), ЖА XXV, 1—2 (1975) 76—87.

113. **Бошковић Радосав**, Око неких старосрпских личних хипокористика, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 151—157.

114. **Vaillant André**, Vieux-slave súvrappéti se 'se contracter', ЗбМСФЛ, XVIII/1 (1975) 223.

115. **Weber V.**, Jahresdatierung allein nach *consules ordinarii* bereits im Jahre 1 u. Z.? Zu den pompejanischen Steinschriften CIL X 884, 891 und NS 1900 S. 270, ЖА XXV, 1—2 (1975) 491—498.

116. **Vescu Victor**, Particularități lexicale ale graiurilor sîrbești din Petrovasela, Stanciova și Cralovăț (jud. Timiș), Analele S.L.R. 6, (1975, Зрењанин) 53—59.

117. **Gămulescu Dorin**, Adaptarea fonо-morfosintactică a unor antroponime și toponime de origine română la sistemul sîrbocroat, Analele S.L.R. 6, (1975,) Зрењанин 121—131.

118. **Gashi Skënder**, Toponomastikata na ohrids'ko-prespanskiot bazen, Institut za makedonski jezik „K. Misirkov“, Skopje, 1970, GJASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 201—203.

Приказ, повољан и с извесним критичким напоменама.

119. **Dalmacija Stevo**, Etnici i ktetici na području Kozare i Potkozarja, Radovi II, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik (1975, Sarajevo) 113—140.

120. **Далмација Стево**, О именима *Козара*, *Појкозарје* и *Козарац*, КњЈ XXII, 3 (1975) 490—493.

121. **Златници са језика**. Ријетка имена, Од св. 12—13 (1975, Бијело Поље) 69—70.

Ријетка женска и мушка имена.

122. **Илевски Р[etar] Нр.**, Illyrian Personal Names in the Mysenean-Greek Onomasticon?, ЖА XXV, 1—2 (1975) 413—421.

123. **Jakopin Franc**, Od kod izvira priimek Broz? JiS XXI (1975/76) št. 1 str. 24—25.

124. **Komornicka Anna M.**, La nation du temps chez Pindare, Di vers emplois et aspects du terme „chronos“, ЖА XXV, 1—2 (1975) 123—127.

125. **Mańczak Witold**, Etimologija besede *кутъ*. SR XXIII (1975) št. 1 str. 59—66. Povzetek v francoščini.

126. **Marin E.**, Some notes on Sabiniani of Dalmatia and Pannonia, ЖА XXV, 1—2 (1975) 324—330.

Аутор расправља о неким сабињанским натписима.

127. **Марковић Благоје В.**, Из лексике и фразеологије „друштвених“ игара Врачана, Прил. ФФНС 11 (1975) 163—177.

128. Мићовић Вукић М., Рујан, рујсан, рујевина, руји и сл., ЈФ XXXI (1974—1975) 165—187.

Резиме на француском.

129. Михајловић Велимир, *Miscellanea etymologica* (сом, бодило), ЈФ XXXI (1974—1975) 159—164.

Резиме на руском.

130. Михајловић др Велимир, Порекло презимена Алексија Везиловића, ЗБМСКЈ 23, св. 1 (1975) 175—178.

131. Младеновић Александар, О значењу неких речи у Његошевом „Горском вијенцу“ на основу потврда из језика М. С. Љубише, ЗБМСФЛ XVIII/2 (1975) 85—94.

Аутор разматра значење речи: *сїаїи*, *надебљаїи*, *чеїукаїи*, *чињаїи*, *лу(м)-барда* и синтагме *сиње море*.

Кратак резиме на руском.

132. Младеновић Александар, Потреба за тумачењем 1389. стиха у „Горском вијенцу“, ЗБМСФЛ XVIII/2 (1975) стр. 209.

Тумачење стиха: *їодї једном їойом са Коїора*.

133. Musić Srđan, в. бр. 248.

134. Pârlog Maria, *Remarques sur le vocabulaire de Properce*, ЖА XXV, 1—2 (1975) 137—149.

135. Petruševska Dušica, *L'Arcadie et l'état de Pylos à l'époque mycénienne*, ЖА XXV, 1—2 (1975) 432—436.

Аутор анализира и неколико натписа из Пила.

136. Пудић Иван, Прилог проучавању Вукове лексике, Ковчежић XII (1974, Београд) 156—158.

137. Smailović Ismet, *Problemi utvrđivanja porijekla i značenja muslimanskih imena u Bosni i Hercegovini*, Radovi II, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1975, str. 97—112.

138. Ђукић Драго, в. бр. 468.

139. Ferluga Fedora, *La terminologia delle armi nell'onomastica Micenea*, ЖА XXV, 1—2 (1975) 381—387.

140. Häussler R., *Stadius' Silve V. 4 (ad Somnum)*, ЖА XXV, 1—2 (1975), 106—113.

141. Hiller S., *RA-MI-NI-JA: Mykenisch-kleinasiatische Beziehungen und die Lienear B-Texte*, ЖА XXV, 1—2 (1975) 388—412.

142. Chamaux Fr., *L'épigramme d'Hermésandros à Cyrène*, ЖА XXV, 1—2 (1975) 272—273.

V Несловенски језици

143. Adamik Th., Die Funktion der Alliteration bei Martial, ЖА XXV, 1—2 (1975) 69—75.

144. Adhami Sofika, Rreth shkrimit të zanores -ë- pusteksore jofundore, Kongresi i drejtshkrimit, 244—247.

145. Agalliu Fatmir, Rreth disa çështjeve të zbatimit të parimit morfologjik në drejtshkrimin e shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 215—220.

146. Ajeti dr Idriz, Rruga e zhvillimit të gjuhës letrare shqipe në Kosovë, GjASShF III—1973 (1975, Prishtinë), 7—16, Kongresi i drejtshkrimit, 129—138.

Резиме на француском.

147. Aleksič Jakob, Mesijanska vloga hebrejskega glagola. Bogoslovni vestnik XXXV (1975) št. 4 str. 408—414.

Povzetek v nemščini.

148. Alimerko Mërkur, Projekti i rregullave të drejtshkrimit dhe disa çështje lidhur me zbatimin e tij në tekstet shkollore, Kongresi i drejtshkrimit, 571—575.

149. Alföldy Géza, в. бр. 240.

150. Angoni Engjëll, Disa çështje të drejtshkrimit të pjesëzave dhe të pasthirmave, Kongresi i drejtshkrimit, 445—449.

151. Ashta Kolë, Mbi shkrimin e fjalëve të burimit latin, që kanë një *ct/=kt/* të ndjekur nga *-io*, Kongresi i drejtshkrimit, 371—374.

152. Babić Sava, в. бр. 418.

153. Bajçinca Isa, Kontribut për tri pika të drejtshkrimit, Kongresi i drejtshkrimit, 270—271.

154. Bardhi Mehdi, в. бр. 198.

155. Bardhi Mehdi—Mulaku Latif, Mbi të folmen shqipe të Peshterit, GjASShF III—1973 (1975, Prishtinë), 25—49.

Резиме на француском.

156. Bardhi Naim, Mbi drejtshkrimin e fjalëve me *s-* nistore. Kongresi i drejtshkrimit, 311—313.

157. Belli Petrit, Drejtshkrimi i trajtës së shquar të emrave që mbarojnë me *o* të patheksuar, Kongresi i drejtshkrimit, 324—327.

158. Bellovoda Nesti, Mbi drejtshkrimin e njësuar të emrave gjeografikë të vendit tonë, Kongresi i drejtshkrimit, 471—474.

159. Berić-Đukić dr Vesna, Die Wortstellung in den Werken Jörg Wickraus, Universität Novi Sad, Novi Sad 1975, 219 стр.

Докторска дисертација. Оригинал на немачком.

160. Beci Bahri, Rreth parimit tradicional-historik në drejtshkrimin e shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 157—162.

161. Bihiku Koço, Letërsia artistike dhe roli i saj për normativizimin dhe përsosjen e mëtejshme të gjuhës sonë letrare, Kongresi i drejtshkrimit, 177—182.

162. Boškov Vančo, Bedriye Atsiz-Hans-Joachim Kissling: Sammlung Türkischer Redensarten, Wiesbaden, 1974, Život, XXIV, knj. XLVII, 2 (1975, Sarajevo) 217—219.

163. Brada Riza, в. бр. 257.

164. Brada Riza — Nushi Musa, Gjuha jonë. Gramatikë e gjuhës shqipe për klasën III të shkollës fillore, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1975, Prishtinë) 8°, 1—112.

165. Bytyçi Ajet, Disa vërejtje periferike rreth drejtshkrimit të shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 272—274.

166. Vakëfliu Elsa, Drejtshkrimi i zanores -ë fundore të patheksuar, Kongresi i drejtshkrimit, 261—265.

167. Windekens Wan A. J., в. бр. 171.

168. Gămulescu Dorin, в. бр. 283.

169. Garuci Drita, Mbi drejtshkrimin e shkurtimeve, Kongresi i drejtshkrimit, 496—500.

170. Gashi Skënder, в. бр. 320

171. Gashi Skënder, A. J. Wan Windekens, Le Pélasgique, essai sur une langue indoeuropéenne préhellénique, Louvain, 1952, GJASShF III—1973 (1975, Prishtinë), 192. Белешка.

172. Gashi Skënder, Antonio Guzzeta, Tracce della lingua albanese, Palermo, 1968, GJASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 193.

Белешка.

173. Gashi Skënder, Godišnjak, Knjiga XI, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 9, Sarajevo 1973, GJASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 203—204.

Приказ.

174. Gashi Skënder, Onomastica Iugoslavica 3—4, Zagreb 1973—1974, GJASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 204—205.

Приказ.

175. Gashi Skënder, Socr. N. Liakos, L'origine des Albanais et Roumains, complément dako-geto-sclavinica, Thessaloniki, Juin, 1972, GJASShF III—1973 (1975, Prishtinë), 193.

Белешка.

176. Gashi Skënder — Murati Qemal, Fjalorth i të folmes së katundit Tuhin të Kërçovës, GJASShF III—1973 (1975, Prishtinë), 201—211.

177. Gecaj Murat, Mbi drejtshkrimin e zanores *u* të patheksuar tek emrat, mbiemrat dhe ndajfoljet me *-ull, -ur*, Kongresi i drejtshkrimit, 275—279.

178. Geci Pashko, Mbi shkrimin e fjalëve të huazuara nga latinishtja, Kongresi i drejtshkrimit, 361—365.

179. Grahek Sanja, André Martinet-Henriette Walter, Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel, Paris, France-Expansion, 1973; str. 932, FP, I. II (1975) 128—130.

Приказ.

180. Guzzeta Antonio, в. бр. 172.

181. Guxho Zhaneta, Rreth shkrimit me *i ose j* të trajtave të shkurtëra të bashkuara *ia, iu*, Kongresi i drejtshkrimit, 321—323.

182. Gjika Rahim, Mbi disa probleme të zbatimit të normës së drejtshkrimit në literaturën tonë mjekësore, Kongresi i drejtshkrimit, 401—404.

183. Дабић Богдан Ј., в. бр. 85.

184. Daka Palok, Mbi drejtshkrimin e emrave të përveçëm të njerëzve në gjuhën shqipe, Kongresi i drejtshkrimit, 354—360.

185. Daci Zana, Rreth shkrimit të zanores *e* të patheksuar tek emrat e gjunisë femërore, Kongresi i drejtshkrimit, 232—233.

186. Deanović Mirko, Un frammento di Goldoni in dignanese, Italica belgradensia I (1975, Beograd) 37—43.

187. Dedja Bedri, Rreth përshpejtimit psikik dhe ndikimit të tij në mësimin e gjuhës letrare, Kongresi i drejtshkrimit, 188—194.

188. Demiraj Shaban, Rreth disa çështjeve gramatikore në „Rregullat e drejtshkrimit të shqipes“, Kongresi i drejtshkrimit, 407—411.

189. Deroy L., Le problème d' *opi* en mycéenien, ЖА XXV, 1—2 (1975) 366—368.

190. Diamanti Vangjel, Shurdhimi i bashkëtingëlloreve dhe norma drejtshkrimore, Kongresi i drejtshkrimit, 303—305.

191. Dizdari Islam, Përdorimi i shkronjës së madhe për qëllime stilistike, Kongresi i drejtshkrimit, 486—488.

192. Dino Luan, Alternimi i zanores *ë: zero* në drejtshkrimin e shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 248—253.

193. Doda Ismail, Mbi përdorimin e gjuhës letrare shqipe dhe ca vërejtje rreth Projektit të drejtshkrimit të shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 561—565.

194. Dodbiba Lirak, Rregullat e drejtshkrimit dhe përjashtimet, Kongresi i drejtshkrimit, 519—524.

195. Dodë Anastas, Drejtshkrimi dhe shqiptimi letrar, Kongresi i drejtshkrimit, 143—148.

- 196. Domi Mahir**, Parimi fonetik e zbatimi i tij në drejtshkrimin e shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 111—118.
- 197. Doria M.**, Note esegetiche alle iscrizioni dei carri e ruote di Cnosso e di Pilo, ЖА XXV, 1—2 (1975) 369—380.
 Автор анализира натписе: 1. *a-te-re-t-e-a*, 2. *po-ro-mi-re (po-ro-ti-ri)*, 3. *i-za-a-to-mo, e-ge-o a-to-mo, -ege-a-o a-to-mo*; 4. *e-ge-si-jo-ja*.
- 198. Drini Sulejman — Bardhi Mehdi**, Mësojmë shqip për klasën IV të shkollës fillore, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1975, Prishtinë) 8°, 1—120.
- 199. Dhrimo Ali**, Dublete dhe inkonsekuenca në „Rregullat e drejtshkrimit të shqipes“, Kongresi i drejtshkrimit, 529—534.
- 200. Gjinari Jorgji**, Gjuha letrare, drejtshkrimi dhe dialektet e shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 149—153.
- 201. Đorđević Miloje**, Razvoj perfekta i pluskvamperfekta u njemačkom jeziku, Radovi VIII, Filozofski fakultet u Sarajevu (1974/75) 17.
- 202. Gjuha Jonë**, Gramatikë e gjuhës shqipe për klasën V të shkollës fillore, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1975, Prishtinë) 8°, 1—140.
- 203. Gjuha Jonë**, Gramatikë e gjuhës shqipe për klasën VI të shkollës fillore, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1975, Prishtinë) 8°, 1—128.
- 204. Žiletić Zoran**, Gradnje reči u današnjem nemačkom jeziku, Živi jezici XVII, 1—4 (1975, Београд) 37—54.
 Резиме на немачком.
- 205. Zavalani Mikel**, Disa çështje të drejtshkrimit të përemrave pronorë, Kongresi i drejtshkrimit, 416—419.
- 206. Zyberi Abdullah**, Toponimia e fshatit Mazrrek, GJASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 181—192.
- 207. Irmischer J.**, Über den Begriff Spätantike, ЖА XXV, 1—2 (1975) 241—246.
- 208. Ismajli Rexhep**, Rreth kuantitetit të zanoreve të theksuara të shqipes, GJASShF III—1973 (1975, Prishtinë), 57—61.
 Резиме на француском.
- 209. Janura dr Petro**, Disa mendime margjinale rreth ortografisë së shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 525—528.
- 210. Jeremić Tatjana**, L'imperfetto nei „Sei personaggi in cerca d'autore“ e la sua traducibilità nel serbocroato, Italica belgradensia I (1975, Београд) 65—82.
- 211. Kastrati Jup**, Vijat e përgjithshme të zhvillimit historik të drejtshkrimit të shqipes (deri në çlirim), Kongresi i drejtshkrimit, 205—211.
- 212. Katičić Radoslav**, Die sprachbildende Gegenwartigkeit der klassischen Literaturen, ЖА XXV, 1—2 (1975) 46—51.

- 213. Qiriazhi Dhori**, Mbi përdorimin e shkronjave të mëdha në titujt e librave, të gazetave, të revistave dhe në emërtimet e veprave të artit e të monumenteve historike, Kongresi i drejtshkrimit, 464—466.
- 214. Qosja Hysen**, Mbi drejtshkrimin e fjalëve me *sh-(ç-)zh-* nistore, Kongresi i drejtshkrimit, 306—310.
- 215. Qosja dr Rexhep**, Shkrimtarët dhe gjuha letrare, Kongresi i drejtshkrimit, 171—176.
- 216. Kelmendi Hasan**, Disa veçori fonetike në të folmen e fshatit Brojë, Dituria 1—2 (1975, Prishtinë) 137—145.
- 217. Kelmendi Hasan**, Studime mbi leksikun e shqipes e mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe I, II, Tiranë, 1972, Dituria 1—2 (1975, Prishtinë), 155—159.
Приказ.
- 218. Klajn Ivan**, Per una definizione del linguaggio antico della poesia italiana, Italica belgradensia I (1975, Београд) 87—118.
- 219. Klinar Stanko**, A guide to irregular verbs in modern English. Ljubljana, Filozofska fakulteta. 1975, VII + 115 str. 8°.
- 220. Kole Josif**, Mbi drejtshkrimin e fjalëve me prejardhje nga gjermanishtja dhe të emrave të përveçëm gjermanë, Kongresi i drejtshkrimit, 292—296.
- 221. Kongresi i drejtshkrimit të gjuhës shqipe 20—25 nëntor 1972**, izd. Instituti Albanologjik i Prishtinës, 1974 (1975, Prishtinë) 8°, 1—604.
- 222. Kostallari Androkli**, Gjuha e sotme letrare shqipe dhe disa probleme themelore të drejtshkrimit të saj, Kongresi i drejtshkrimit, 21—68.
- 223. Kravar Miroslav**, L'aspect verbal en latin a la lumière d'oppositions distinctives, ЖА XXV, 1—2 (1975) 52—61.
- 224. Krasniqi dr Mark**, Nevoja dhe rëndësia e pasurimit të leksikut letrar nga burimet dialektore, Kongresi i drejtshkrimit, 516—518.
- 225. Kurzova Helena**, Syntaktische Typologie und das Griechische, ЖА XXV, 1—2 (1975) 62—68.
- 226. Lalaj Dhimitra**, Mbi shkrimin e praprshtesave *-ët/-t* (ë) dhe *-ëm/-m* (ë), Kongresi i drejtshkrimit, 258—260.
- 227. Lalaj Halil**, Mbi shkrimin e zanoreve *u, y* dhe *i*, Kongresi i drejtshkrimit, 280—282.
- 228. Lafe Emil**, Drejtshkrimi dhe grafika e shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 163—166.
- 229. Leka Ferdinand**, Disa çështje që lidhen me drejtshkrimin e poezisë, Kongresi i drejtshkrimit, 297—302.
- 230. Liakos N. Socr.**, В. 5р. 175.

- 231. Lila Seit**, Zanoŕja -*ž* pastheksore fundore dhe drejtshkrimi i saj, Kongresi i drejtshkrimit, 266—267.
- 232. Limani Ahmet**, Rreth shkrimit të datave, Kongresi i drejtshkrimit, 491—495.
- 233. Luka Kolë**, Rreth drejtshkrimit të emrave të përbërë të makro- dhe mikro-toponimisë shqiptare, Kongresi i drejtshkrimit, 475—482.
- 234. Luli Faik**, Drejtshkrimi — element i rëndësishëm i përvetësimit të normës letrare në shkollën 8-vjeçare, Kongresi i drejtshkrimit, 198—202.
- 235. Lloshi Xhevat**, Emrat e përveçëm të gjuhëve sllave në drejtshkrimin e shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 382—391.
- 236. Magdu Lia**, Limba română in Buletinul oficial al Provinciei Socialiste Autonome Vojvodina (Analiza din punct de vedere morfologic, sintactic si lexical), ГФФНС XVIII/2 (1975) 613—621.
Резиме на српскохрватском.
- 237. Matijevics dr Lajos**, A Jugoszlaviai Bácska viznevei Pasty Frigyes kéziratós gyűjteményében [Hidronimiya današnje Bačke u rukopisu Fridješa Paštija], ГФФНС XVIII/2 (1975) 559—570.
Резиме на српскохрватском језику.
- 238. Mafera Giovanni**, Un inedito in dialetto feltrino rustico del secolo XVIII, Italica belgradensia I, (1975, Београд) 141—157.
- 239. Меџај Xhemal**, Mbi përdorimin e shkronjave të mëdha tek disa përemra vetorë dhe pronorë, Kongresi i drejtshkrimit, 489—490.
- 240. Mirdita dr Zef, Géza Alföldy**, Die Personennamen in der römischen provinz Dalmatia, Heilderberg 1969, pp. 400 (Beiträge zur Namenforschung. Neu Folge. In Verbindung mit Erns Dickenmann und Jürgen Untermann herausgegeben von Rudolf Schützeicher. Beiheft 4), GJASShF III—1973 (1975, Prishtinë) 189—192.
Приказ, врло похвалан.
- 241. Mišeska-Tomić Olga**, в. бр. 636.
- 242. Мишић Мирка**, в. бр. 637.
- 243. Мишић Смиља**, Списак латинских библиотекарских термина и скраћеница, Библиотекар XXVII, св. 5—6 (1975, Београд) 489—497.
- 244. Morcka Sofika**, Përdorimi i shkronjave të mëdha në emërtimet gjeografike të përbëra, Kongresi i drejtshkrimit, 467—470.
- 245. Mulaku Latif**, в. бр. 155.
- 246. Mulaku dr Latif**, Mbi parimet e shkrimit të fjalëve të prejardhura dhe të përbëra, Kongresi i drejtshkrimit, 239—243.
- 247. Murati Qemal**, в. бр. 176.
- 248. Musić Srđan**, La quantità vocalica negli italianismi delle Bocche di Cattaro, Italica belgradensia I, (1975, Београд) 169—179.

- 249. Myderrizi Osman**, Rreth disa çështjeve të ortografisë sonë, Kongresi i drejtshkrimit, 551—552.
- 250. Naçe Liliana**, Drejtshkrimi i grupit *ie*, Kongresi i drejtshkrimit, 283—288.
- 251. Nesimi mr Remzi**, Procesi i njësimi të shqipes letrare në Maqedoni, Kongresi i drejtshkrimit, 139—142.
- 252. Nova Zhaneta**, Mbi ndarjen e fjalëve në fund të rreshtit, Kongresi i drejtshkrimit, 501—503.
- 253. Note Niqi**, Mbi drejtshkrimin e bashkëtingëlloreve *l* e *ll* në trup të fjalës, Kongresi i drejtshkrimit, 333—334.
- 254. Nougayrol Jean**, Le Babylonien, langue internationale de l'antique. Razprave SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede IX (1975) str. 1—38.
Povzetek v slovenščini.
- 255. Nuhju mr Vejsel**, Fjalët angleze në gjuhën shqipe — analiza fonologjike e tyre, BPPF XI 1974 (1975, Prishtinë), 173—214.
Резиме на енглеском.
- 256. Nushi Musa**, в. бр. 164.
- 257. Nushi Musa — Brada Riza**, Gjuha jonë. Gramatikë e gjuhës shqipe për klasën IV të shkollës fillore, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1975, Prishtinë) 8°, 1—132.
- 258. Osmani Tomor**, Procesi i njësimi të dubleteve drejtshkrimore në ortografitë e viteve 1948, 1951, 1956, 1967, Kongresi i drejtshkrimit, 535—544.
- 259. Osmani Shefik**, Mbi disa aspekte psiko-pedagogjike në etapën e parë të formimit të shprehive drejtshkrimore, Kongresi i drejtshkrimit, 566—570.
- 260. Ostrovška Milica**, Ekonomičnost s časom zahteva reformo pravopisa nemškega jezika. Naše gospodarstvo XXI (1975) št. 1/2 str. 134—135.
- 261. Ostrozubi Fuat**, Të modifikohet edhe drejtshkrimi i numërorëve themelorë që nga 11 deri me 19, Kongresi i drejtshkrimit, 340—342.
- 262. Pavlović dr Milovoj**, в. бр. 320.
- 263. Pangol O.**, Methoden der Modernen Linguistik und ihre Anwendung in der Mykenologie, ЖА XXV, 1—2 (1975) 422—431.
- 264. Pellegrini Giovan Battista**, Commenti a nomi friulani di piante raccolti nell' ASLEF. Linguistica XIV (1974) str. 3—24.
[ASLEF = Atlante storico-linguistico-etnografico friulano].
Povzetek v slovenščini.
- 265. Penavin dr Olga**, Néhány gondolat a földrajzi nevekben szereplő köznevekkel kapcsolatlan [Nekoliko misli o zajedničkim imenicama koje učestvuju u formiranju geografskih imena], ГФФНС XVIII/2 (1975) 539—558.
Резиме на српскохрватском.

- 266. Pervaz dr Draginja**, O potencijalno-pasivnim pridevima u engleskom jeziku, ГФФНС XVIII/2 (1975) 409—429.
Резиме на енглеском.
- 267. Petriti Çelik**, Çështje të drejtshkrimit të numërorëve, Kongresi i drejtshkrimit, 425—427.
- 268. Petruševski M[ihailo] D.**, Le problème de la palatalisation en grec mycéenien, ЖА XXV, 1—2 (1975) 437—441.
- 269. Peci Gaço**, Mbi drejtshkrimin e emërtimeve të periudhave dhe të dokumenteve historike, Kongresi i drejtshkrimit, 483—485.
- 270. Përnaska Remzi**, Përdorimi i shkronjave të mëdha në emërtimet e institucioneve shtetërore dhe të organizatave shoqërore, Kongresi i drejtshkrimit, 458—463.
- 271. Përtafi Qani**, Për kufizimin e përjashtimeve në „Rregullat e drejtshkrimit të shqipes“, Kongresi i drejtshkrimit, 553—556.
- 272. Pjanka Vlodjimež**, в. бр. 118.
- 273. Podgorica Fadil**, Mbi disa çështje kryesore të drejtshkrimit të fjalëve të huazuara nga gjuhët romane, Kongresi i drejtshkrimit, 366—370.
- 274. Prifti Vasil**, Drejtshkrimi i nyjes *-të/-t* të shumësit të shquar, Kongresi i drejtshkrimit, 268—269.
- 275. Prifti Stefan**, Mbi shkrimin e fjalëve të huazuara nga greqishtja, Kongresi i drejtshkrimit, 375—381.
- 276. Progonati Krenar**, Takimet e beshkëtingëlloreve *d, s, t, z* me *h*-në si problem i drejtshkrimit të shipes, Kongresi i drejtshkrimit, 347—349.
- 277. Raspur Zenica**, Sistem gradenja složenih imenica i prideva u italijanskom i srpskohrvatskom jeziku, Живи jezici XVII, 1—4 (1975, Београд) 19—34.
Резиме на италијанском.
- 278. Reso Munir**, Disa çështje të gjuhës letrare kombëtare shqipe dhe të normës së saj, Kongresi i drejtshkrimit, 511—515.
- 279. Resuli Ylli**, Mbi disa rrugë për kapërcimin e vështirësive dialektore në përvetësimin e drejtshkrimit, Kongresi i drejtshkrimit, 578—581.
- 280. Ruli Ylli**, Drejtshkrimi i bashkëtingëlloreve *rr* e *r*, Kongresi i drejtshkrimit, 335—339.
- 281. Rrecaj Kajtaz**, Elementet e huaja në sintaksën e gjuhës shqipe, Kongresi i drejtshkrimit, 584—586.
- 282. Rrecaj Kajtaz — Shala Demush**, Mësojmë shqip për klasën V të shkollës fillore, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1975, Prishtinë) 8°, 1—120.
- 283. Savić M[omčilo] D.**, Dorin Gămulescu: Elementele de origine sîrbocroată ale vocabularului român (Bucureşti—Pančevo, 1974, 275 p.), Analele S.L.R. 6 (1975,

Зрењанин) 165—166.

Приказ.

284. Savić Momčilo D., Possibilità di esprimere l'aspetto verbale serbocroato nell'italiano, *Italica belgradensia* I, (1975, Београд) 223—234.

285. Sadiku Zeqir, Kuptimet figurative të aoristit dhe të perfektit të gjuhës shqipe, *BPF* XI 1974 (1975, Prishtinë), 123—135.

Резиме на француском.

286. Sadiku Zeqir, Funkcionet semantike kohore, aspektore dhe modale të imperfektit të gjuhës shqipe, *GjASShF* IV—1974 (1975, Prishtinë), 55—80.

Резиме на француском.

287. Sazani Hasan, Për një thjeshtim të mëtejshëm të rregullave të drejtshkrimit të shqipes, *Kongresi i drejtshkrimit*, 557—560.

288. Samara Dhimitër, Mbi shkrimin e fjalëve me vizë lidhëse, *Kongresi i drejtshkrimit*, 434—439.

289. Simoniti P., Der Humanist Bernhard Perger und seine „Grammatica nova“, *ЖА XXV*, 1—2 (1975) 210—216.

290. Skubic Mitja, II congiuntivo italiano delle opere letterarie contemporanee nelle traduzioni in sloveno. *Linguistica XIV* (1974) str. 77—94.

Poveztek v slovenščini.

291. Skubic Mitja, Una pagina semantica della parlata veneta a Pirano: lungo come . . . , *Italica belgradensia* I, (1975, Београд) 235—241.

292. Staku Lajde, Mbi disa çështje të ndarjes së fjalëve në fund të rreshtit, *Kongresi i drejtshkrimit*, 504—507.

293. Stevanov Madeleine, De la proposition infinitif en français moderne quelle consideration sur l'accord du participe passé dans cette construction, *ГФФНС XVIII/2* (1975) 623—631.

Резиме на српскохрватском.

294. Sulejmani mr Fadil, Grafia e tingujve të gjuhës së Lekë Matrangës, *BPF* XI 1974 (1975, Prishtinë), 49—70.

Резиме на француском.

295. Sučić Vlado, O francuskoj frazeologiji i njenom mjestu u nastavi francuskog jezika na Filozofskom fakultetu, *Radovi VIII*, Filozofski fakultet u Sarajevu (1974/75) 159.

296. Tanini Niko, Rreth shkrimit të zanore -ë- te mbiemrat e formuar me prapashtesën -shëm dhe disa vërejtje të tjera, *Kongresi i drejtshkrimit*, 254—257.

297. Томовски Душан, Англиското [v], [w] — немското [b], [v], *ГЗБ ФилФУС*, книга 1 (1975) [1]+96—102.

Резиме на германски. Референци 21.

Литература 9 библ. единици.

298. Topalli Kolec, Mbi gërshetimin e parimit fonetik me parimin morfologjik në disa rregulla të drejtshkrimit të shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 221—223.

299. Topalli Xhabir, Mbi shkrimin me *s* dhe *t* të foljeve të tipit *shëtis/shëtit*, Kongresi i drejtshkrimit, 350—353.

300. Totoni Menella, Shkrimi i *ë*-së paratheksore, Kongresi i drejtshkrimit, 234—238.

301. Trepça Mufit, Rreth drejtshkrimit të *j*-së në gjuhën letrare shqipe, Kongresi i drejtshkrimit, 314—317.

302. Trungu Sefedin, Mbi përsëritjen e nyjeve, parafjalëve e pjesëzave para gjymtyrëve të bashkërenditura, Kongresi i drejtshkrimit, 454—457.

303. Theodhori Vasil, Mbi drejtshkrimin e disa trajtave foljore në të kryerën e thjeshtë, Kongresi i drejtshkrimit, 289—292.

304. Thomaj Jani, Mbi kufijtë e fjalës në gjuhën shqipe dhe disa çështje të drejtshkrimit, Kongresi i drejtshkrimit, 428—433.

305. Ćorić mr Božo, б. бр. 411.

306. Ushaku Ruzhdi, Albanizmat si nocion dhe term i ri në leksikologjinë shqiptare, GjASShF III—1973 (1975, Prishtinë), 79—88.

Резиме на француском.

307. Ushaku Ruzhdi, Një veshtrim paralel i strukturës së gjuhës poetike të poemës „Les Djinns“ të Victor Hugosë dhe të përkthimit të saj në shqipe, GjASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 81—107.

Резиме на француском.

308. Feka Thanas, Disa raste të shkrimit të zanores *e* të theksuar, të ndjekur nga një bashkëtingëllore hundore, Kongresi i drejtshkrimit, 227—231.

309. Ferrari Josif, Vërejtje gjuhësore të shikuara nga një arbëresh, Kongresi i drejtshkrimit, 154—156.

310. Fiedler W[ilfried], Wörterbuch der Mythologie. Herausgegeben von H. W. Haussig. I. Abteilung. Die alten Kulturvölker. 9. Lieferung (S. 455—612). Stuttgart. Ernst Klett Verlag (1970), GjASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 194—196.

Приказ, повољан и с извесним критичким напоменама.

311. Floqi Spiro, Drejtshkrimi i lidhëzave bashkë ose ndaras, Kongresi i drejtshkrimit, 440—444.

312. Flora Radu, Gli italianismi nell' istroromeno, Italica belgradensia I, (1975, Београд). 45—63.

313. Franja Luigj, Rëndësia e drejtshkrimit për formimin gjuhësor të mësuesit, Kongresi i drejtshkrimit, 195—197.

314. Fusha Pjetër, Kontributi i „Rregullave të drejtshkrimit të shqipes“ dhe i gjuhës letrare në zhdukjen e veçorive dalluese dialektore, Kongresi i drejtshkrimit, 582—583.

- 315. Havjari Nesti**, Disa mendime për fonemën *h* dhe shkrimin e saj në gjuhën tonë letrare, Kongresi i drejtshkrimit, 328—332.
- 316. Hadri dr Ali**, Një komb — një gjuhë letrare kombëtare, Kongresi i drejtshkrimit, 203—204.
- 317. Hajrullaj Bajram**, Rreth drejtshkrimit të lokucioneve ndajfoljore dhe parafjalore, Kongresi i drejtshkrimit, 450—453.
- 318. Halimi Mehmet**, Ekspedita shkencore në Rrafshin e Dukagjinit, GJASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 207—211.
Осврт.
- 319. Halimi Mehmet**, Skicë e së folmes së fshatrave Mjak dhe Tanishec, GJASShF III—1973 (1975, Prishtinë), 63—78.
Резиме на француском.
- 320. Halimi Mehmet — Gashi Skënder**, Dr Milivoj Pavlović: Govor Janjeva. Međudijalekatski i miksoglotski procesi, Matica srpska, Novi Sad 1970, 208, GJASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 196—201.
Приказ, повољан и с извесним критичким напоменама.
- 321. Halimi Mehmet — Gashi Skënder**, Nga leksiku i pasivizuar i shqipes në të folmet popullore [I], GJASShF IV—1974 (1975, Prishtinë), 109—132.
Резиме на француском.
- 322. Haxhihasani Qemal**, Probleme të drejtshkrimit në botimet e folklorit, Kongresi i drejtshkrimit, 587—590.
- 323. Хлебџ Борис**, Одређеност у енглеском и српскохрватском језику — један покушај објашњења, Живи језици XVII, 1—4 (1975, Београд) 55—69.
Резиме на енглеском.
- 324. Ходорковска В.**, Сигматические образования глагола в италийских языках ЖА XXV, 1—2 (1975) 31—37.
- 325. Hoti Triumfe**, Projekti i rregullave të drejtshkrimit në shkollë, Kongresi i drejtshkrimit, 576—577.
- 326. Hoxha Shefqet**, Apostrofi në drejtshkrimin e shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 293—296.
- 327. Hurst A.**, Méthode structurale grec en laboratoire, ЖА XXV (1975) 38—45.
- 328. Cvetkovski Vladimir**, в. бр. 658.
- 329. Cikuli Nikoleta**, Roli i shtypit në ngulitjen dhe përhapjen e normës drejtshkrimore, Kongresi i drejtshkrimit, 183—187.
- 330. Creissels Denis**, Pronoms personnels atones et morphosyntaxe contrastive ФП, I. II (1975) 101—113.
- 331. Срепјас Лјилјана**, Ein Beitrag zu den semasiologischen Untersuchungen des Begriffes „denken, überlegen“ in den klassischen Sprachen, ЖА XXV, 1—2 (1975) 27—30.

- 332. Çabej Eqrem**, Mbi disa çështje të traditës së shkrimit dhe të drejtshkrimit të shqipes, Kongresi i drejtshkrimit, 119—128.
- 333. Çabej Dragush**, Shënime për tingullin *j* në sistemin e drejtshkrimit të gjuhës shqipe, Kongresi i drejtshkrimit, 318—320.
- 334. Çerepi Jorgji**, Rregullat drejtshkrimore të jenë sa më përgjithësuese, të motivuara e të thjeshta, Kongresi i drejtshkrimit, 545—550.
- 335. Čop Bojan**, Das tocharische Personalpronomen Suffixum B -me, A -m und sein Ursprung. *Linguistica XIV* (1974) str. 15—37.
Povzetek v slovenščini.
- 336. Čop Bojan**, Die indogermanische Deklination im Lichte der indouhalischen vergle ichenden Grammatik. Ljubljana, SAZU. 1975, 133 str. 8° (Dela, razred za filološke in literarne vede, 31).
- 337. Čop Bojan**, Les changements paradigmatiques d'accentuation chez les thèmes nominaux en -e/o- indo-européens. *Linguistica XIV* (1974) str. 39—53.
Povzetek v slovenščini.
- 338. Čop Bojan**, Miscellanea Tocharologica. I. Ljubljana, Filozofska fakulteta, oddelek za primerjalno jezikoslovje in orientalistiko. 1975, 103 str. 8° (Series comparativa, 1).
- 339. Čop Bojan**, Studien im tocharischen Auslaut. I. Ljubljana, Filozofska fakulteta. 1975, [II]+242+[I] str. 8° (Series comparativa, 2).
Povzetek v slovenščini.
- 340. Shala Demush**, в. бр. 282.
- 341. Shala Demush**, Mësojmë shqip për klasën VI të shkollës filore, izd. Ent Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1975, Prishtinë) 8°, 1—130.
- 342. Shala Demush**, Mësojmë shqip për klasën VII të shkollës fillore, botim III izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1975, Prishtinë) 8°, 1—128
- 343. Shala Demush**, Učimo albanski za učenike VIII razreda osnovne škole sa srpskohrvatskim nastavnim jezikom, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova (1975, Priština) 8, 1—120.
- 344. Shameti Abedin**, Takimet e bashkëtingëlloreve *g* ose *n* me *j*-në problem i drejtshkrimit të gjuhës shqipe, Kongresi i drejtshkrimit, 343—346.
- 345. Shehetila Lumaie**, Trajtimi i shumësit të emrave dhe të mbiemrave në „Rregullat e drejtshkrimit të shqipes“, Kongresi i drejtshkrimit, 412—415.
- 346. Shkurtaç Gjovalin**, Vështrim mbi drejtshkrimin e fjalëve me *e* të theksuar, të ndjekur nga një bashkëtingëllore hundore, Kongresi i drejtshkrimit, 224—226.
- 347. Shkurtaç Thanas**, Mbi drejtshkrimin e fjalëve të hauzuara nga anglishtja, Kongresi i drejtshkrimit, 397—400.
- 348. Shtëmbari Kristaq**, Rreth shkrimit të nyjes së përparme, Kongresi i drejtshkrimit, 420—424.

349. Shuteriqi Dhimitër, Shkrimtarët dhe drejtshkrimi, Kongresi i drejtshkrimit, 167—170.

VI Балканологија

350. Ajeti Idriz, Kontribut për studimin e onomastikës mesjetare në territorin e Malit të Zi, Bosnjës e Hercegovinës dhe të Kosovës, GJASShF VI—1974 (1975, Prishtinë), 7—20.

Резиме на француском.

351. Gut Christian, Kontakte linguistike midis shqipes e maqedonishtes, GJASShF III—1973 (1975, Prishtinë) 51—55.

Резиме на француском.

352. Савић Момчило Д., Језик и књижевност на III меѓународном балканолошком конгресу, Букурешт, 4—10, септембра 1974, ФП, I—II (1975) 123—128.

Приказ рада Конгреса.

353. Savić Momčilo D., L'espressione del passato nei quotidiani delle lingue balcaniche. *Linguistica XIV* (1974) str. 65—76.

Povzetek v serbohrvaščini.

354. Stanonik Marija, Po sledeh začetkov slovanske pismenosti. *JiS HH* (1974/75) št. 7 str. 237—240.

O stalni razstavi na Ohridu.

355. Çabej Eqrem, Shpjegime fjalësh të rumanishtes e të shqipes, GJASShF III—1973 (1975, Prishtinë) 17—24.

VII Старословенски језик

356. Vrana Josip, Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar, Pos. izd. SANU knj. CDLXXXIV, Odeljenje jezika i književnosti knj. 24 (1975, Beograd) 1—239 + 3 fotokopije.

„Osnovna je problematika ove knjige postanak, karakter i kasniji razvitak teksta stsl. prijevoda evanđelja.“

357. Илиевски Петар Хр., Контекс и интерпретација на Дамаскинови слова, ГЗБФФУС, кн. 1 (27), (1975) (201)+202—239.

Резиме на англиски.

Со факсимили.

358. Јерковић др Вера, Палеографска и језичка испитивања о Чајничком јеванђељу. Матица српска, Нови Сад 1975, 215 стр. + 14 снимака рукописа Јеванђеља.

359. Јовановић Биљана, Почетак српске редакције словенског књижевног језика — Поводом књиге Ирене Грицкат: Студије из историје српскохрватског језика, Београд, Народна библиотека СР Србије, 1975. — Прил. XLI, св. 1—2 (1975) 112—125.

Прикази и критике.

VIII Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија

360. Јовић др Душан, в. бр. 20.

361. Мулић Малик И., Нека питања саодноса рускога и српскохрватскога акцента, Књижевни језик IV, 1—2 (1975, Сарајево) 35—45.

362. Mulić Malik I., Neka pitanja srpskohrvatskog i ruskog akcenta (Podudarnosti i nepodudaranja), Književni jezik, IV, 3—4 (Sarajevo 1975) 61—69.

363. Николић М. Берислав, Заменички књижевни акценат, ЗБМСФЛ XVIII/1 (1975) 179—183.

Резиме на енглеском.

364. Николић Берислав М., Прилог проучавању Ђура Даничића као акцентолога, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 230—232.

365. Пецо Асим, Граница слога и неке појаве у вези са њом, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 223—229.

366. Peco dr Asim, Ispitivanje naših glasova pomoću tehničkih sredstava, КњЈ XXII, 2 (1975) 188—198.

367. Пешикан Митар, Још о акценту презимена на *-овић (-евић)*, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 183—186.

У оквиру тематског блока Нашег језика о акценту презимена на *-овић (-евић)*. В. и бр. 368, 369.

368. Станић Милија, Акценат презимена на *-овић (-евић)* са двосложном и вишесложном основом, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 172—183.

В. и бр. 367, 369.

369. Тешић Милосав, Подаци анкете о акценту презимена на *-овић (-евић)*, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 186—193.

У оквиру тематског блока Нашег језика о акценту презимена на *-овић (-евић)*, В. и бр. 367, 368.

370. Šimundić Mate, Iz fonetike obovrih imena. ЈіS XX (1974/75) št. 8 str. 286—294.

б) Граматика и граматичка питања

371. Анчић-Обрадовић Марија, Неки аспекти рашчлањивања ријечи, Књижевни језик IV, 3—4 (1975, Сарајево) 7—15.

372. Ančić-Obradović Marija, Položaj izvedenih imenica sa značenjem lica muškog roda u sistemu izvedenica sa značenjem predmeta, Radovi ANU BiH, knj. LV (1975) 145—184.

373. Ančić-Obradović Marija, Суфиксална творба помоћу нулте суфиксације, Књижевни језик IV, 1—2 (1975, Сарајево) 7—18.

374. Бошковић Слободанка, О једној појави дисимилације у речима страног порекла (*конийнићени*—*конийићени* и сл.), НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 167—171.

375. Вујанић Милица, Род именице *мило*, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 269—270.

У оквиру рубрике НЈ „Текућа питања језичке проблематике“.

376. Вукомановић др Славко, О неким примерима нормализације основе у српскохрватском језику, КњЈ XXII, 2 (1975) 229—235.

377. Гарић Мевлида, Једнакост акузатива с номинативом или генитивом у јединици именица прве врсте, Књижевни језик IV, 3—4 (1975, Сарајево) 35—48.

378. Garić Mevlida, Promjena hipokorističnih imena na -o i -ko, Radovi II, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik (1975, Sarajevo) 141—180.

379. Гортан-Премк Д[аринка], О употреби двају глагола: 1. *корисийиши* (*се*); 2. *захвалийиши* (*се*), НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 270—274.

У оквиру рубрике НЈ „Текућа питања језичке проблематике“.

380. Гортан-Премк Даринка, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (свршетак), НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 233—239.

Овде о локативу.

381. Грицкат Ирена, Положај синтаксе у Вуково време и Вуковом делу, Ковчежић XII (1974, Београд) 56—60.

382. Живковић Радослав, Најезда страних речи у наш књижевни језик преко средстава обавештавања, КњЈ XXII, 3 (1975) 477—486.

383. Ивић др Павле и Младеновић др Александар, Филолошке напомене о „Хасанагиници“, НССУВД 4, св. 1 (1974) 361—380.

384. Јерковић Јован, в. бр. 392.

385. Јерковић Јован, О језику Даничићевих писама, ЗБМСФЛ XVIII/1 (1975) 91—115.

Резиме на руском.

386. Јовић др Душан, в. бр. 20.

387. Јонке Лјудевит, Kratka gramatika hrvatskosrpskog jezika (za audiovizuelni tečaj), izd. „Jugoton“ (1975, Zagreb) 40.

388. Јоцић Мирјана, Prilog proučavanju rečenične strukture u nekim djelima naših savremenih pisaca, Radovi ANU BiH, knj. LV (1975) 185—222.

389. Kasumović Ahmet, Uloga i mjesto morfologije u jeziku, PrNShJK, 4 (1975) 43—46.

390. Кашић Јован, Једно поређење Вукове и Даничићеве граматике, ЗБМСФЛ XVIII/1 (1975) 77—90.

Резиме на руском.

391. Кашић др Јован, Употреба независних везника у савременом књижевном језику, КњЈ XXII, 1 (1975) 60—72.

392. Kašić Jovan — Jerković Jovan, Srpskohrvatski / Hrvatskosrpski jezik, udžbenik za I razred srednje škole. Pokrajinski zavod za izdavanje udžbenika (1975, Novi Sad) str. 112.

[Насловна страна латиницом, остало ћирилицом].

393. Милановић Бранислав, Глаголи на *-аићи* са двојаком презентском основом [наставак], НЈ н.с. XXI, св. 1—2 (1975) 27—124.

394. Младеновић др Александар, в. бр. 383.

395. Наумова Маргарита, в. бр. 641.

396. Николић М. Берислав, Један покушај дефинисања српскохрватских речи, ЗБМСФЛ XVIII/2 (1975) 129—137.

Резиме на енглеском.

397. Николић М. Берислав, Основни значењски системи српскохрватских глаголских облика у светлости Белићевих схватања, ЗБМСФЛ XVIII/2 (1975) 95—111.

Резиме на енглеском.

398. Николић Мирослав, Фреквенција сажетих и несажетих облика у зависним падежима заменица *мој*, *твој*, *свој* и *који*, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 158—166.

399. Остојић др Бранислав, Појава актуализације у области фразеологије, Ов бр. 73 (1975, Титоград) 13.

400. Остојић Бранислав, Ред ријечи у српскохрватском језику, ПР бр. 3 (1975, Титоград) 11.

401. Петровић Драгољуб, в. бр. 455.

402. Пешиќан Митар, Један категоријски случај глаголске хомонимије и формалне двовидности, НЈ н.с. XXI, св. 1—2 (1975) 14—25.

403. Radovanović mr Milorad, Značenja i funkcije pluskvamperfekta u „Romanu o Londonu“ Miloša Crnjanskog, GFFNS XVIII/1 (1975) 165—179.

Резиме на енглеском.

404. Radovanović Milorad, Kazimierz Feleszko, Składnia genetywu i wyrażen przyimkowych z genetywem w języku serbsko-chorwackim (Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970, 186 str.), ЈФ XXXI (1974—1975) 271—280.

Приказ.

405. **Raspor Zenica**, в. бр. 277.
406. **Родић Никола**, О етнику *Косовац* и *Косовар*, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 268—269.
У оквиру рубрике НЈ „Текућа питања језичке културе“.
407. **Симић Радоје**, в. бр. 45.
408. **Стевановић М[ихаило]**, „Језички неспоразуми“, НЈ н.с. XXI, св. 1—2 (1975) 1—6.
Поред општих напомена, посебно о два случаја употребе релативних заменица *који* и *што* у Предлогу Устава.
409. **Стевановић Михаило**, Савремени српскохрватски језик: граматички системи и књижевнोजезичка норма. Књ. 1. Увод. Фонетика. Морфологија, треће издање, изд. „Научна књига“ (1975, Београд) 653.
410. **Стевовић Игрутин**, Прилози као врста речи, ЈФ XXXI (1974—1975) 79—109.
Први део овога рада штампан је у ЈФ XXX (1973).
Резиме на руском.
411. **Ћорић мр Вожо**, Kontrastivni opis tvorbenih sredstava za obeležavanje imeničke mocije u srpskohrvatskom i nemačkom jeziku, КњЈ XXII, 2 (1975) 267—282.
412. **Хлебец Борис**, в. бр. 323.
413. **Цвијетић Ратомир**, Глаголски облици у пословицама, КњЈ XXII, 3 (1975) 455—461.
414. **Свијетић Ратомир**, Jesu li glagoli *obuti* i *obučiti* sinonimi?, КњЈ XXII, 4 (1975) 607—608.
Ауторов закључак је да „семантички, синтаксички и етимолошки разлози не допуштају да се глаголи *обући* и *обући* схвате као синоними“.
415. **Šimunović Mate**, Hrvatski ili srpski jezik: skripta, изд. Pedagoška akademija (1974, Ljubljana) 470.
416. **Šipka Milan**, О pisanju prijedloga uz zamjeničke i priloške složenice s riječama „*ni*“ i „*i*“, Књижевни језик IV, 3—4 (1975, Сарајево) 71—79.
417. **Šipka Milan**, Sastavljeno i rastavljeno pisanje skraćeniца, Књижевни језик IV, 1—2 (1975, Сарајево) 77—82.

в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза

418. **Babić Sava**, Naš pravopis i mađarsko *ly*, ZbMSFL XVIII/2 (1975) 210—212.
419. **Јанковић Срђан**, Аргументи прије свега, Преглед, LXV, 1 (1975) 26—27.
О расправи дра Јована Вуковића „Стандардни језик“.
420. **Jović Dušan**, Моћ језика у Попиној поезији, *Savremenik*, knj. XLII, sv. 10 (1975, Београд) 266—274.

421. Karadža-Garić Mevlida, Neki metodički aspekti normiranja i standardizacije našeg jezika, Književni jezik IV, 1—2 (1975, Sarajevo) 71—75.

422. Kisić Čedo, Nov korak, Odjek, XXVIII, 4 (1975) 1.

Povodom publikacije „O književnojezičkoj politici u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini“.

423. Lagumdžija Razija, в. бр. 529.

424. Лалевих Миодраг, в. бр. 425.

425. Милићевих Блажо, Језичка колебања, Књижевни језик IV, 3—4 (1975, Сарајево) 91—100.

Приказ књиге Миодрага С. Лалевића „Наша колебања“, Београд, 1963.

426. Milković Mirjana, Teorija i praksa standardnog jezika, Lica, V, 4 (1975, Sarajevo) 69—75.

Са литературом.

427. Minović Milivoje, Šta je savremeni književni jezik, Oslobođenje, 7 i 14. VI 1975, XXXII, бр. 9700 i 9707.

428. Младеновић Александар, О језику Даничићевог „Рата за српски језик и правопис“, ЗбМСФЛ XVIII/2 (1975) 61—78.

Резиме на руском.

429. Младеновић Александар, Полемички карактер Даничићевог „Рата за српски језик и правопис“, ЗбМСФЛ XVIII/1 (1975) 65—76.

Резиме на руском.

430. Николић Берислав М., Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику, НЈ н.с. XXI, св. 1—2 (1975) 7—13.

431. Петровић др Драгољуб, в. бр. 455.

432. Petrović dr Dragoljub, Srpskohrvatski književni jezik i vojvodanski govori КњЈ XXII, 1 (1975) 73—80.

433. Пешикан Митар, Транскрипција арапских имена у светлу наше правописне и језичке норме, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 261—266.

У оквиру тематског блока нашег језика о транскрипцији арабизама. В. и бр. 434, 435.

434. Родић Никола, Замена арапских гласова у традиционалним српскохрватским арабизима, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 254—261.

У оквиру тематског блока Нашег језика о транскрипцији арабизама. В. и бр. 433, 435.

435. Танасковић Дарко, Писање арапских речи у српскохрватском језику, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 240—254.

У оквиру тематског блока Нашег језика о транскрипцији арабизама. В. и бр. 433, 434.

436. Šipka Milan, Za dosljednu i potpunu realizaciju književnojezičke politike, Prosvjetni list, god. XXIV, br. 452 (1—15. III 1975, Sarajevo) str. 1.

437. Šipka Milan, Jezički savjetnik, izd. „Svjetlost“, Sarajevo (u ediciji Bosansko-hercegovačkog sabora kulture) 1975, str. 1—392.

438. Škiljan Dubravko, Normiranje, standardizacija i kreativnost u jeziku, Odjek XXVIII, 21 (1975) 12.

г) Дијалекти

439. Albin Alexander, A Diachronic Study of Six Morphological Features Characteristic of the Šumašija—Vojvodina Dialect, ЗбМСФЛ XVIII/1 (1975) 161—172.
Резиме на српскохрватском.

440. Барјактаревић др Данило, Акцентска ситуација у косовској дијалекатској зони, КњЈ XXII, 2 (1975) 302—310.

441. Brozović Dalibor, в. бр. 469.

442. Vermeer W. R., Problems in the synchronic and diachronic Phonology of Susak čakavian, ЗбМСФЛ XVIII/2 (1975) 139—159.
Резиме на српскохрватском.

443. Vidoeski Božo, в. бр. 469.

444. Vujičić Dragomir, в. бр. 469.

445. Вујићић Драгомир, Проучавање босанско-херцеговачких говора — досадашњи резултати, потребе и перспективе, Преглед, LXV, 1 (1975) 69—90.

446. Вујићић Драгомир, Уз библиографију радова о босанско-херцеговачким говорима, Босанскохерцеговачки дијалектошки зборник, I, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Одељење за језик (1975, Сарајево) стр. 267—271.

447. Vuković Jovan, в. бр. 469.

448. Годић Светлана, Акцент именица у Ковиљу (Шајкашка), Прил. ФФНС 11 (1975) 139—162.

449. Dalmacija Stevo, в. бр. 120.

450. Ivić Pavle, в. бр. 469.

451. Марковић Благоје В., в. бр. 127.

452. Младеновић др Александар и Петровић др Драгољуб, О судбини полугласника у неким зетским говорима и споменицима с освртом на призренско-тимочку ситуацију, ГФФНС XVIII/1 (1975) 139—155.

Резиме на руском.

453. Наранџић Љубица, Фонетске и морфолошке особине говора села Дољана у Лици, Прил. ФФНС 11 (1975) 107—137. (стр. 132—137 Акцентовани текстови).

454. Petrović dr Dragoljub, в. бр. 432, 452.

455. Петровић др Драгољуб, О судбини групе *рj* и неким сродним појавама у српскохрватском књижевном језику и неким његовим дијалектима, ГФФНС XVIII/1 (1975) 157—164.

Резиме на руском.

456. Peco Asim, в. бр. 469.

457. Пецо Асим, Из фонетске проблематике икавскошћакавских говора западне Босне, ЈФ XXXI (1974—1975) 189—254.

Резиме на немачком.

458. Пецо Асим, Икавскошћакавски говори западне Босне (I дио: увод и фонетика), Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Одјељење за језик, Сарајево, 1975, стр. 1—264.

459. Пецо А[сим], Милија Станић: Ускочки говор, Српски дијалектолошки зборник, књига XX, Београд 1974, 1—259., ЈФ XXXI (1974—1975) 261—270.

Приказ.

460. Пецо Асим, Неки проблеми икавскошћакавских говора Западне Босне (II), Прил. XLI, св. 1—2 (1975) 43—57.

461. Пецо Асим, Неки проблеми икавскошћакавских говора Западне Босне (III), Прил. XLI, св. 3—4 (1975) 196—211.

462. Prpić Ljubica, Specifični lingvistički problemi na terenu severne Bačke i savremeni književni jezik, КњJ XXII, 2 (1975) 283—291.

463. Sekereš Stjepan, Govor Virovitice i okolice. Prvi dio, ЗМСФЛ XVII/2 (1975) 161—207.

Рад садржи следећа поглавља: Увод (161—162), Однос говора Вировитице и околице према сусједним говорима (162—169), Положај говора Вировитице и околице међу хрватским и српским говорима (169—170), Акцент и квантитета (170—177), Фонетика (177—185), Морфологија (185—200), Творба ријечи (201), Дијалектолошке карте (202 и саме карте 203—207; 5 карата).

464. Sekereš Stjepan, Govor Slavonske Podravine (II), ЗМСФЛ XVIII/1 (1975) 185—221.

Наставак рада из ЗМСФЛ XVII/2. Рад садржи следеће одељке: Творба ријечи 185—187; Синтакса 188—193; Рјечник 193—201; Однос подравског говора према сусједним говорима 201—208; Текстови 208—221.

Резиме на руском.

465. Sekereš Stjepan, Tekstovi iz govora baranjskih Srba, ЗМЗФЛ XVIII/2 (1975) 212—214.

Текстови су акцентовани.

466. Станић Милија, в. бр. 459.
467. Станић Милија, Правци у дијалектологији, ПР бр. 15 (1975, Титоград) 9.
468. Ђунић Драго, Дијалектолошка и ономастичка истраживања у Црној Гори, ПР бр. 13 (1975, Титоград) 7.
469. Упитник за испитивање *bosansko-hercegovačkih govora*, sastavili akademik dr Jovan Vuković, dr Dalibor Brozović, dr Asim Peco, Dragomir Vujičić, Bosansko-hercegovački dijalektološki zbornik, I, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1975, str. 341—407.
Рецензенти: др Павле Ивић, др Божо Видоески, др Божидар Финка.
470. Финка Вождар, в. бр. 469.
471. Хајдарходџић Хамдија, Utjecaj talijanskog jezika na govor Trebinja i njegove okolice na početku XVIII vijeka, Radovi ANU BiH, knj. LV (1975) 271—283.
472. Cernacca Domenico, Modi infinitivi del verbo nell' istrioto di Valle. Linguistica XIV (1974) str. 55—63.
Povzetek v slovenščini.
- д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.
473. Бећлагић Шефик, Natpisi stećaka sjeverne Dalmacije, Radovi ANU BiH, knj. LV (1975) 129—143.
474. Биографије али Житја србских владарјев ин архиепископов. Besedila je izbral in prevedel, uredil in opremil s predgovorom in opombami Janko Jurančič. Ljubljana, Mladinska knjiga. 1975, 115 str. 8°.
475. Богдановић Димитрије, Гордана Томовић, Морфологија ћириличких натписа на Балкану, Посебна издања Историјског института, књ. 16, Београд, 1974, стр. 124+XXIII табле и 1 географска карта; 4°. Прил. XLI, књ. 1—2 (1975) 125—133.
Прикази и критике.
476. Богдановић Димитрије, Две нове ревизије Вуковог превода Новог завета, Ковчежић XII (1974, Београд) 61—67.
477. Богдановић др Димитрије, Нека запажања о руској редакцији Теодосијевог житија светог Саве, ЗбМСКЈ 23, 2 (1975, Нови Сад) 249—255.
478. Богдановић др Димитрије, Пролошко житије светог Саве у руском рукопису XVI века, ЗбМСКЈ 23, 2 (1975, Нови Сад) 256—258.
479. Богдановић др Димитрије, Српски рукописи у Библиотеци епархије арадске, ЗбМСКЈ 23, 1 (1975, Нови Сад) 15—49.
480. Веселинов Иванка, Даничићева издања старих српских текстова, Библиотекар XXVII, св. 3—4 (1975, Београд) 239—241.

481. Веселинов Иванка, Даничић као издавач старих српских текстова, Библиотекар XXVII, св. 3—4 (1975, Београд) 224—238.

482. Веселинов Иванка, Ђуро Даничић као археограф, ЗбМСФЛ XVIII/1 (1975) 133—144.

Резиме на немачком.

483. Веселинов Иванка, Правила монашеска Јована Рајића из 1779. године, Прил. XLI, св. 1—2 (1975) 80—91.

Прилози и грађа.

484. Даничић Ђуро, в. бр. 480, 481, 482, 485, 486, 487.

485. Дудић Коста, Писма Ђуре Даничића у Рукописном одељењу Матице српске, ЗбМСФЛ XVIII/1 (1975) 145—153.

„У Рукописном одељењу Матице српске налазе се данас 26 писама Ђуре Даничића. Нека од њих су публикована — таквих је петнаест, а других једанаест, колико смо утврдили, нису“, па се објављују на овом месту. Већина објављених писама у вези је са продајом (Даничићевих) књига, али има и друкчијег садржаја.

Резиме на руском.

486. Ђорђевић М. Иван, Архиепископ Данило и други: Живот краљева и архиепископа српских, Edited by Dj. Daničić, With an introduction by Djordje Trifunović. London, ed. Variorum Reprints, 1972, str. 12 + XV + 386., Прил. XLI, св. 3—4 (1975) 276—277.

Белешке и осврти.

487. Ђорђевић М. Иван, Теодосије Хиландарац: Живот Светога Саве. Издање Ђуре Даничића приредио и предговор написао Ђорђе Трифуновић, Београд, 1973, стр. 03—09 + III—VII + 1—221., Прил. XLI, св. 3—4 (1975) 275—276.

Белешке и осврти.

488. Јовановић Гордана, в. бр. 493.

489. Juranič Janko, gl. št. 474.

490. Laznibat Velimir, Grafija dubrovačkih testamenata 17. vijeka, ЈФ XXXI (1974—1975) 137—157.

Са две фотокопираних стране једног тестамена из 1613.

Резиме на енглеском.

491. Линца Елена, Рукописи српске редакције из збирке манастира Њамца, Прил. XLI, св. 1—2 (1975) 58—67.

Прилози и грађа.

492. Милинчевић др Васо, Непознати ћирилички рукописи Качићева „Разговора угодног“ с краја XVIII века посвећен Г. А. Потемкину, НССУВД 4, св. 2 (1974) 133—157.

493. Пешкић Митар — Јовановић Гордана, Текстолошки састав и основне одлике текста најстаријих српских четворојеванђеља, ЈФ XXXI (1974—1975) 23—53.

Са четири фотокопиране стране из Рашког хилендарског и Мокропољског четворојеванђеља.

Резиме на руском.

494. Томовић Гордана, Морфологија ћирилских натписа на Балкану, изд. Историјски институт (1974, Београд) 121+XXIII. В. и бр. 475.

495. Трифуновић Ђорђе, в. бр. 486, 487.

496. Трифуновић Ђорђе, Особености књижевног поступка и стила у Цамблаковим службама светом Јовану Новом и светом Стефану Дечанском, ЗбМСС 9 (1975) 68—79.

Резиме на руском и енглеском.

На основу језичке и стилске анализе аутор доказује да је Цамблак аутор обеју служби, и светом Јовану Новом и светом Стефану Дечанском.

ђ) Историја српскохрватског језика

497. Albin Alexander, в. бр. 439.

498. Бошковић Радосав, в. бр. 113.

499. Бошковић Радосав, Српскохрватско *korěнь*, Прил. XLI, св. 3—4 (1975) 185—195.

500. Бошковић Радосав, Три старе именице које нису то, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 215—222.

О речима *jureč*, *Dečaniń*, *Нарсь*. и сл.

501. Vuković Jovan, в. бр. 520.

502. Vuković Jovan, Poglavlja iz istorije srpskohrvatskog konsonantizma, Radovi ANU BiH, knj. LV (1975) 5—31.

503. Вукомановић др Славко, О Вуковим српским рјечницима, КњЈ XXII, 1 (1975) 53—59.

504. Gabrić-Bagarić Darija, Dušana Ignjatović: Jezik štampanih djela Jerolima Filipovića, franjevačkog pisca 18. v., izd. Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Beograd, 1974., Književni jezik IV, 1—2 (1975, Sarajevo) 91—95.

Приказ.

505. Gabrić-Bagarić Darija, Fonetske i morfološke osobine jezika Hanibala Lucića, Radovi VIII, Filozofski fakultet u Sarajevu (1974/75) 49.

506. Грицкат др Ирена, Студије из историје српскохрватског језика, изд. Народна библиотека СР Србије (1975, Београд) 314.

507. Гудков Владимир П., „Србска граматика“ Димитрија Милаковића и њен значај за науку о српскохрватском језику, ЈФ XXXI (1974—1975) 55—66.

Резиме на руском.

508. Игњатовић Душанка, в. бр. 504.

509. Јерковић Вера, Значај Даничићевог рада о Хваловом рукопису, ЗбМСФЛ XVIII/1 (1975) 117—132.

Резиме на руском.

510. Kuna Herta, Istorijska podloga varijantskih razlika srpskohrvatskog standardnog jezika, Književni jezik IV, 1—2 (1975, Sarajevo) 19—33.

511. Младеновић др Александар, в. бр. 452.

512. Младеновић Александар, Над Даничићевим „Ратом за српски језик и правопис“, ЈФ XXXI (1974—1975) 1—21.

Резиме на руском.

513. Младеновић др Александар, Реформе ћириличке азбуке код Срба у предвуковском периоду, КњЈ XXII, 1 (1975) 36—40.

514. Okuka Miloš, Radovi Save Mrkalja i literatura o njemu, Radovi VIII, Filozofski fakultet u Sarajevu (1974/75) 137.

515. Петровић др Драгољуб, в. бр. 452.

516. Реметић Слободан Н., Језик пјесама Гаврила Ковачевића, Прил. ФФНС 11 (1975) 51—91.

517. Стијовић Светозар, Графијске, правописне и фонетске особине *Историје о Црној Гори* Василија Петровића, Прил. ФФНС 11 (1975) 1—50.

518. Трифуновић Ђорђе, Ситнији списи Буре Даничића III. Описи ћириличких рукописа и издања текстова, Пос. изд. САНУ књ. CDLXXXIV, Одељење језика и књижевности књ. 25 (1975, Београд).

XXVI фотокопираних прилога са посебним пагинацијама из претходних издања + Белешке 01—025 и списак рукописа.

519. Хафнер Станислаус, Српски средњи век и савремена медијевистика, ИЧ XXII (1975) 5—17.

Резиме на немачком.

520. Šimundić Mate, Dr Jovan Vuković: Istorija srpskohrvatskog jezika, I dio, Uvod i fonetika, str. 225, „Naučna knjiga“, Beograd, Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, 4 (1975) 75—81.

Приказ.

521. Shopay-Morton Olga C., Some Observations on the Orthography of the Serbskija noviny, ZbMSFL XVIII/2 (1975) 79—84.

Резиме на српскохрватском.

е) Метрика

522. Jacobsen dr Per, Слог у српскохрватском језику, НССУВД 4, св. 1. (1974) 173—176.

523. Петровић др Светозар, Јакобсонов опис српскохрватског епског десетерца, НССУВД 4, св. 1 (1974) 159—166.

524. Ружић др Жарко, О версификацији Асанагинице, НССУВД 4, св. 1. (1974) 381—392.

525. Ружић Жарко, Српски јамб и народна метрика, изд. Институт за књижевност и уметност (1975, Београд) 496.
Докторска дисертација.

ж) Стил

526. Životić mr Radomir, Dr Milorad Ćorac: Stilistika srpskohrvatskog književnog jezika, Naučna knjiga, Beograd, 1974, КњЈ XXII, 2 (1975) 371—372.
Приказ.

527. Jović dr Dušan, Lingvostilističke analize, изд. Biblioteka Društva za srpskohrvatski jezik i književnost SRS (1975, Beograd) 216.

528. Јовић др Душан, Неке методолошке претпоставке изучавања језика народне поезије, НССУВД 4, св. 1 (1974) 139—150.

529. Lagumdžija Razija, Riječ i stil u romanu Derviš i smrt M. Selimovića, Godišnjak, knj. III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odeljenje za književnost, str. 327—335.

Резиме на енглеском.

530. Karadža-Garić Mevlida, Primjer lingvostilističke analize na odlomku romana Meše Selimovića „Derviš i smrt“, Nastavna biblioteka 72, 1974.

531. Lešić Zdenko, Jezik i književno djelo, 2. изд. „Svjetlost“, Zavod za udžbenike (1975, Sarajevo) 320 str.

532. Николић Берислав М., Стилистичка схватања Александра Белића (Уз петнаестогодишњицу смрти нашег великог научника), НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 203—214.

533. Ohmann Richard, Tvorbene gramatike i pojam književnog stila, preveo Mario Suško, Izraz, XIX, knj. XXXIX, 8—9 (1975) 125—141.

534. Stojanović Jugana, Neumetnički lingvistički material u avantgardnoj književnosti. Zbornik „Bled 75“ (1975) str. 50—54.

535. Suško Mario, в. бр. 533.

536. Ćorac dr Milorad, Stilistika srpskohrvatskog književnog jezika, изд. Univerzitet u Prištini (Priština) i „Naučna knjiga“ (Beograd) (1974) 291. В. и бр. 526.

з) Методика наставе књижевног језика

537. Bakovičev Milan, Interpunkcijsko obrazovanje osnovaca, Pedagoška stvarnost XXI, 10 (1975, Novi Sad) str. 612—619.

- 538. Висковић мр Казимир**, Онтологија дидактолингвистике и њен значај за језичку наставу, Педагошка стварност XXI, 1 (1975, Нови Сад) стр. 28—35.
- 539. Vrečić Dragomir**, Prevencija i korekcija lokalizma u govoru učenika osnovne škole, Pedagoška stvarnost XXI, 9 (1975, Novi Sad) str. 544—549.
- 540. Genc Lajoš**, Psihološki aspekti učenja jezika sredine na predškolskom uzrastu, Pedagoška stvarnost XXI, 6 (1975, Novi Sad) str. 341—350.
- 541. Diklić Zvonimir**, Опћа načela за израду и процјену удžbenika srpskohrvatskog jezika за основну школу, PrNShJK 4 (1975) str. 29—32.
- 542. Karadža-Garić Mevlida**, Organizacija fonetskih i pravopisnih vježbi u srednjoj školi, Nastava srpskohrvatskog jezika u srednjoj školi, Nastavna biblioteka 72, izd. „Svjetlost“ (1975, Sarajevo)
- 543. Милићевић Блажо**, Култура изражавања — настава књижевности — настава језика (међусобни односи), Књижевни језик IV, 1—2 (1975, Сарајево) 57—70.
- 544. Nikolić Milija**, Funkcionalni postupci u nastavi gramatike, Pedagoška stvarnost XXI (1975, Novi Sad) 8, str. 480—488.
- 545. Pejović Veljko**, Nivo usvojenosti znanja iz pouka o jeziku i pravopisu u III razredu osnovne škole, Pedagoška stvarnost XXI, 3 (1975, Novi Sad) str. 165—170.
- 546. Прчић Љубица**, Нека искуства у раду на програмираној настави у српскохрватском језику, Настава и васпитање XXIV (X), 4 (1975, Београд) 580—587.
- 547. Салечић Јаков**, Између науке о језику и наставе језика, Настава и васпитање XXIV (X), 2 (1975, Београд) 223—235.
- 548. Тојрај Мираш**, Језик и правопис у школама с наставом на албанском језику, ПР бр. 1 и 2 (1975, Титоград) 3.
- 549. Cvetković mr Tomislav** Nastava gramatike u V razredu osnovne škole- Pedagoška stvarnost XXI, 1 (1975, Novi Sad) 23—27.

и) Терминологија

- 550. Gavrilović Dušan**, Srpska kraška terminologija, izd. Savez geografskih insti, tucija Jugoslavije (1974, Beograd) 74.
Текст на српскохрватском и немачком језику.
- 551. Миновић Миливоје**, За стандардизацију школске терминологије (На примјерима српскохрватске граматичке терминологије) Књижевни језик IV, 3—4 (1975, Сарајево) 49—60.
- 552. Minović Milivoje**, O specifičnostima srpskohrvatskih naučnih i tehničkih termina, Radovi II, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik (1975, Sarajevo) 9—69.
- 553. Minović Milka**, в. бр. 557.

554. Pešikan Mitar, Opšti rečnik i problemi stručne, posebno botaničke terminologije, Radovi II, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik (1975, Sarajevo) 71—81.

555. Stančić Ljiljana, Prilog bibliografiji o terminologiji, Radovi II, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik (1975, Sarajevo) 83—93.

556. Стоберски Зигмунд, Јединствено значење неологизама. Међународна сарадња у регистрацији и преношењу научних неологизама у друге језике, Ст бр. 10 (1975, Титоград) 1425—1428.

Интервју Зигмунда Стоберског редакцији часописа „Стварање“, о реализацији идеје да се научни неологизми централно региструју и преко свјетског центра у Бечу (Инфотерм) предлажу разним земљама.

557. Stoberski Sigmund, Naučna i tehnička terminologija, Književni jezik IV, 1—2 (1975, Sarajevo) 47—55.

Са пољског превела Milka Minović.

ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)

558. Антологија српске народне епике Косова и Метохије, саставио Владимир Бован, изд. „Јединство“ (1974, Косовска Митровица) 391.

559. Банашевић Н[икола], Белешке о Вуковим пословицама, Ковчежић XII (1974, Београд) 34—44.

560. Бован Владимир, в. бр. 558.

561. Бован Владимир, Косовско-метохијске народне песме у збирци М. С. Милојевића, изд. „Јединство“ (1975, Приштина) 305.

562. Boškov Vančo, Motivi u pjesmama o gradovima Bosne i Hercegovine na turskom jeziku, Godišnjak, knj. III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost, str. 51—60.

Резиме на енглеском.

563. Buturović Đenana, Zbirka muslimanskih narodnih pjesama Koste Hörmана u svjetlu kritike, Godišnjak, knj. III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost, str. 403—419.

Резиме на енглеском.

564. Vaillant André, Vuk Karadžić i Hasanaginica, preveo Dejan Đuričković, Zbornik „Hasanaginica“ (1975, Sarajevo) 316—324.

565. Vargyas Layos, Јужнословенска народна поезија и теорија о европској балади, НССУВД 4, св. 1 (1974) 195—201.

566. Vesterholt dr Ole, Функције епског система, НССУВД 4, св. 1. (1974) 167—171.

567. Вујовић Брана, в. бр. 580.

568. Вуковић Драгутин, Мува удовица [шалива народна песма коју је В. Д. забележио од Радомира Вуковића из Бијелог Поља], Нств св. 53—56 (1975, Београд) 229.

569. Вуковић Драгутин, Напад Пипера на Влаховиће [народна песма коју је В. Д. забележио од Милосава Суљова Булатовића из Лугова код Колашина, а делимице и од Вукосава Булатовића из Роваца], Нств св. 53—56 (1975, Београд) 230—231.

570. Ђуриčković Dejan, в. бр. 564, 575.

571. Живановић Ђорђе, Адам Мицкјевич о „Хасанагиници“, Ковчежић XII (1974, Београд) 93—105.

572. Живановић др Ђорђе, Неке мисли Адама Мицкјевича о нашој народној поезији и њихов одјек код нас, НССУВД 4, св. 1 (1974) 49—67.

573. Златановић др Момчило, Брањске народне песме ослободилачког рата и револуције, Нств св. 53—56 (1975, Београд) 37—45.

Резиме на француском.

574. Јанковић Смиља, в. бр. 580.

575. Jovanović Vojislav M., Ballada de l'epouse d'Asan-aga, preveo Dejan Đuričković, Zbornik „Hasanaginica“ (1975, Sarajevo) str. . . .

576. Јуначке народне pjesme, priredio Tvrtko Čubelić, jedanaesto izdanje (4. izmijenjeno izdanje), izd. „Školska knjiga“ (1975, Zagreb) 143.

577. Кашић Јован, Нека запажања о лексици народних загонетки у Вуковом Рјечнику, Ковчежић XIII (1975, Београд) 47—52.

578. Килибарда Новак, Морачки и турски ускоци у народним пјесмама, Ковчежић XIII (1975, Београд) 59—70.

579. Килибарда Новак, Поводом Вукових „Комада различнијех косовскијех пјесама“, Ковчежић XII (1974, Београд) 82—87.

580. Који оно добар јунак беше, изабрале Смиља Јанковић и Брана Вујовић, друго издање, изд. „Веселин Маслеша“ (1975, Сарајево) 49.

581. Koljević Svetozar, Medijum i poruka u deseteračkom epskom izrazu, Godišnjak, knj. III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odejljenje za književnost, str. 351—359.

Резиме на енглеском.

582. Кољевић др Светозар, Неки правци енглеског и америчког интересовања за нашу народну поезију, НССУВД 4, св. 1. (1974) 69—113.

583. Крњевић Хатица, Вук Караџић и песме „на међи“, Ковчежић XII (1974, Београд) 78—81.

584. Krnjević Hatidža, Usmene balade Bosne i Hercegovine. Dosadašnja izučavanja i glavna svojstva, Godišnjak, knj. III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost, str. 361—377.

Резиме на енглеском.

585. Maglajlić Munib, Narodna ljubavna lirika. Književna historiografija pred problemom sevdalinke, Odjek, XXVIII, 21 (1975) str. 26.

586. Maglajlić Munib, Historijat bilježenja i zanimanja za sevdalinku, Godišnjak, knj. III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost, str. 395—402.

Резиме на енглеском.

587. Maksimović Vojislav, Jovan Kršić i naša narodna književnost, Godišnjak, knj. III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost, str. 421—440.

Резиме на енглеском.

588. Martinović Niko S., Prva prodiranja Hasanaginice u svijetu, Godišnjak, knj. III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost, str. 379—383.

Резиме на енглеском.

589. Миловић др Јевто М., Утицај Јакова Грима на Гетеове саставе о српскохрватским народним пјесмама, НССУВД 4, св. 2. (1974) 85—96.

590. Милошевић-Ђорђевић Нада, Народна песма „Дука у море бачен“ и предање о великом грешнику, Ковчежић XII (1974, Београд) 111—115.

591. Милошевић-Ђорђевић др Нада, „Хасанагиница“ са становишта теорије баладе, НССУВС 4, св. 1. (1974) 435—445.

592. Мићовић Драгутин, Вукова „Пјеснарица“ од 1814. године и муслиманска народна поезија, Ковчежић XIII (1975, Београд) 53—58.

593. Мицкјевич Адам, в. бр. 571, 572.

594. Мојашевић Миљан, О једном примерку Караџићеве збирке епских песама, Ковчежић XII (1974, Београд) 106—108.

595. Nametak Alija, Rosnić Paun i Korlatović Uzeir [народна песма коју је Н. А. забележио у турском граду Бурси од Назифа Хасанбеговића, пореклом из Автовца у Херцеговини], Нств св. 53—56 (1975, Београд) 218—227.

596. Nametak Alija, Џојства i јунаштва [муслиманска анегдота коју је Н. А. забележио у турском граду Бурси од Назифа Хасанбеговића, пореклом из Автовца у Херцеговини], Нств св. 53—56 (1975, Београд) 227—228.

597. Недељковић др Душан, Самртна порука епског народног песника Милутина Вуковића, Нств св. 53—56 (1975, Београд) 1—15.

Резиме на француском.

- 598. Недић др Владан**, Двеста година изучавања „Хасанагинице“, НССУВД 4, св. 1 (1974) 299—306.
- 599. Nikolić dr Ilija**, Narodno pevanje u jedinicama narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (1941—1945), Нств св. 53—56 (1975, Београд) 16—36.
Резиме на француском.
- 600. Orahovac Sait**, в. бр. 603.
- 601. Пецо др Асим**, Неки проблеми „Хасанагинице“ са посебним освртом на њену основну варијанту, НССУВД 4, св. 1 (1974) 339—360.
- 602. Пешић Радмила**, Нејасан стих једног паптровског пријева уза здравицу, Ковчежић XII (1974, Београд) 116—118.
- 603. Pjesme bunta i otpora**, priredio Sait Orahovac, izd. „Narodna armija“ (1975, Beograd) 64.
- 604. Путилов др Борис Николаевич**, Јужнословенска балада и руска култура, НССУВД 4, св. 1 (1974) 217—244.
- 605. Rotar Janez**, Balada Smrt Omera i Merime i njena istarska varijanta, Godišnjak, knjiga III—IV (1974/75), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost, str. 385—394.
Резиме на енглеском.
- 606. Rotar Janez**, Balada Smrt Omera i Merime in njena struktura. Dialogi XI (1975) št. 2, str. 116—120.
- 607. Sirovátka dr Oldrich**, О упоредном изучавању народних балада, НССУВД 4, св. 1 (1974) 245—253.
- 608. Težak Stjepko**, в. бр. 611.
- 609. Ćurić Snježana**, Ciklus epskih pjesama o Mijatu Tomiću, Lica br. 8 (1975) str. 69—79.
- 610. Čubelić Tvrtko**, в. бр. 576.
- 611. Šaljive narodne pripovijetke**, priredio Stjepko Težak, osmo izdanje, izd. „Školska knjiga“ (1975, Zagreb) 103.
- 612. Шаулић Аница**, Андрија Караџић гуслар из Васојевића, Ковчежић XIII (1975, Београд) 71—93.

IX Македонски језик

а) Филологија

- 613. Англиско-македонски речник**. Englisch-Macedonian Dictionary, саставили Душан Црвенковски и Бранислав Груиќ, редактор на македонскиот текст Крум Тошев, изд. „Просветно дело“ (1975, Скопје) 422, 16°.

- 614. Антиќ Вера**, Еден апокрифен состав во јужнословенската и во романската средновековна книжевност, ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+164—174. Резиме на англиски, факсимили, с. 169—174, 23 референци.
За „Смртта на Аврам“ или „Откровението на Аврам“.
- 615. Благоев Спиро**, Напорите на македонскиот народ за духовна култура на родниот јазик [во XIX и првите децении на XX век], ЛЗБ XXII, 2 (1975) 13—26.
- 616. Видоески Б[лагоје], Дмитровски Т[одор], Конески К[ирил], Топшев К[рум] и Угринова-Скаловска Р[адмила]**, Правопис на македонскиот литературен јазик, изд. „Просветно дело“ (1975, Скопје) 186.
- 617. Видоески Божо**, Македонските дијалекти во Егејска Македонија во минатото и денес, во: VIII семинар за македонски јазик, литература и култура 1975, 10.
- 618. Георгијевски Георги**, За имињата Македон, Македонин, Македоњагин, Македонец, ЛЗБ XXII, 2 (1975) 31—34.
Прилог кон македонската ономастика.
- 619. Глигоров Иван**, Асиндетската хипотакса во македонскиот јазик, во: Реферати за Осмиот конгрес на југословенските слависти, стр. 32—39.
- 620. Груиќ Бранислав**, в. бр. 613.
- 621. Дмитровски Т[одор]**, в. бр. 616.
- 622. Дмитровски Тодор**, Кон еден речник на јазикот на нашата народна поезија, ЛЗБ XXII, 2 (1975) 26—31.
За лексикографската дејност на Институтот за македонски јазик во Скопје.
Пример: Зборот „вода“ во јазикот на македонската народна поезија.
- 623. Јашар-Настева Оливера**, Од проблематиката на билингвизмот во Македонија, во: VIII семинар за македонски јазик, литература и култура 1975, 10, со 20 референци.
За македонско-аромански, - албански, - турски; албанско-турски, - македонски и - аромански; турско-македонски, - албански; ароманско-македонски, - албански билингвизам.
- 624. Каранфиловски Максим**, Јазикот на Војдан Чернодрински во „Македонска крвава свадба“, ЛЗБ XXII, 2 (1975) 34—40.
Прилог кон македонската стилистика.
- 625. Китановски Дано**, в. бр. 629.
- 626. Конески К[ирил]**, в. бр. 616.
- 627. Корубин Благоја**, За стабилноста на нормите на правописните правила (на македонскиот литературен јазик), ЛЗБ XXII, 2 (1975) 10—12.
- 628. Корубин Благоја**, Крсте Мисирков и прашањето за македонскиот литературен јазик во неговото време, (по повод стогодишнината од негово раѓање), во: Реферати за Осмиот конгрес на југословенските слависти, стр. 1—12.

629. Македонско-француски речник: со краток преглед на правописот на македонскиот литературен јазик, фонетика и граматичките форми. Dictionnaire macedonien-français, саставио Дано Китановски, редактор на македонскиот текст Крум Тошев, изд. „Просветно дело“ (1974, Скопје) 964.

630. Марков Борис, Именки со значењето лице од женски пол во рускиот и македонскиот јазик, во: Реферати за Осмиот конгрес на југословенските слависти, стр. 13—21.

Со скратеници на користената литература.

631. Марков Борис, Именки со значењето направа или средство за производство, ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975), [1]+30—57.

Скратеници и резиме на руски. Референци 12.

За именките во македонскиот јазик образувани со суфикси: -ла, -ло (-ало, -ило), -иво, -то, -ак (-њак), -ник, -алник, -ар, -арник, -ка, -алка или -илка, -арка, -ец, -ица, -ач, и -ачка.

632. Марков Борис, Номина феминатива во рускиот јазик од аспект на македонскиот јазик, ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+6—27.

Скратеници и резиме на руски, 7 референци.

За именките што означуваат носител (-ка) на својство содржано во основата; на дадено занимање, звање или должност; припадник (-чка) кон дадена организација или групација; жител (-ка) на крај, држава или место содржано во основата; вршител (-ка) на дадено дејство; жена на оној од основата.

633. Мновски Мито, Лексиката во текстовите на Јоаким Крчовски, ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+350—358.

Резиме на руски.

Кратка содржина на магистерскиот труд.

634. Митков Маринко, Македонската именска синтагма во светлината на апликативниот модел на С. К. Шаумјан, Во: Реферати за Осмиот конгрес на југословенските слависти, стр. 28—31.

635. Митрев Димитар, Сестрано култивирање на македонскиот јазик, ЛЗБ XXII, 2 (1974) 1—2.

Уводен збор на Свечената седница на Македонската академија на науките и уметностите и Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, одржан на 6. 06. 1975 год. по повод на 30-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис.

636. Mišeska-Tomić Olga, On the syntactic categories in English and Macedonian, ГЗБФилФУС кн. 1 (1975) [1]+74—94.

Резиме на македонски. Референци 28.

За 11 основни категории: определеност, лице, број, род, падеж, време, модалност, аспект, залог, состојба и споредување.

637. Мишиќ Мирка, Изразување на условноста во македонскиот и англискиот јазик. [Магистерска дисертација]. Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“ — Филолошки факултет, 1975, 95+[2] листа, 4°.

Шапирографско издание.

638. **Mladenov Kiril**, в. бр. 639.

639. **Младенови Марија и Кирил**, Планирање и подготовка за наставата по македонски јазик и литература за II клас, ПД XXXI, 9—10 (1975) [1]+588—605.

640. **Најческа-Сидоровска Марија**, Глаголско-именски синтагми со предлогот *кон*, *кај* во именската конструкција во македонскиот јазик во споредба со рускиот, ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+60—72.

Резиме на руски.

Литература 13 библ. ед.

641. **Наумова Маргарита**, Начини исказивања субјекта у руском, српско-хрватском и македонском језику. Скопје, 1975, 59 листа, 4°.

Магистерски труд. Шапирографско издание. Со 18 библ. единици.

642. **Николовски Атанас**, За интензификација на идејноста во наставата по македонски јазик, во: Реферати за Осмиот конгрес на југословенски слависти, стр. 68—75.

Со литература стр. 75—76.

643. **VIII семинар за македонски јазик, литература и култура, 7. VIII—23. VIII 1975**, Скопје—Охрид. Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, с. 10+16+ . . .

Содржи програма и одделни отпечатоци на предавањата.

644. **Паноска Ружа**, Јазикот во прозата и поезијата на Блаже Конески, во: VIII семинар за македонски јазик, литература и култура, 1975, 16.

Прилог кон македонската стилистика.

645. **Паноска др Ружа**, Современ македонски јазик. Дел 1., изд. Универзитет „Кирил и Методиј“ (1974, Скопје) 101.

646. **Поленаковиќ Харалампие**, Првите преводи на И. А. Крилов на македонски јазик направени од Андреја Д. Петковиќ, ГЗБ ФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+138—156.

Резиме на француски, факсимили, 4 референци.

За препевите на басните: „Враќа в павунови пера“, „Младо дрвце“ и „Сочинител“ и разбојник“ објавени во „Цариградски вестник“ 1859/60 г.

647. **Раос Јосип**, Из македонског књижевног наслеђа, Књижевни језик IV, 3—4 (1975, Сарајево) 107—110.

О едицији „Из македонског књижевног наслеђа“ скопске издавачке куће „Македонска књига“.

648. **Реферати за Осмиот конгрес на југословенските слависти**. ЛЗБ XXII, 1 (1975) 1—85.

Содржи 11 реферата од областа на јазик и книжевност.

649. **Симјаноски Бошко**, За стилот на учениците, ЛЗБ XXII, 2 (1975) 70—72.

Од наставата по македонски јазик.

650. **Симоновска Зорка**, Јазикот на Кочо Рацин. Скопје, Филолошки факултет, 1975, 375, 4°.

Со 268 библ. единици. Шапирографско издание.
Магистерски труд.

651. Стаматоски Трајко, Триесет години на македонската азбука и правопис, во: VIII семинар за македонски јазик, литература и култура 1975, со 4 референци.

Кус историски осврт.

652. Стаматоски Трајко, Триесет години на македонската азбука и правопис, ЛЗБ XXII, кн. 2, (1974) 3—9.

Реферат поднесен на Свечената седница на Македонската академија на науките и уметностите и Институтото за македонски јазик „Крсте Мисирков“, одржана на 6.06.1975 г. по повод на 30-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис.

653. Тошев Крум, в. бр. 616, 629.

654. Трајков Ѓорѓи, Јазикот во јавната комуникација во Општина Струмица, ЛЗБ XXII, кн. 2 (1975) 72—75.

Содржина: 1. Јазикот во администрацијата; 2. Фирмите и јавните натписи; 3. Јазикот во номенклатурата, проспектите, етикетите и на другиот материјал од ваков вид.

655. Трајков Ѓорѓи, Професионална ориентација низ наставата по македонски јазик, ПД XXXI, 3—4 (1975) [1]+184—188.

656. Угринова-Скаловска Р[адмила], в. бр. 616.

657. Угринова-Скаловска Радмила, Средновековната писменост во Македонија, во: VIII семинар за македонски јазик, литература и култура, 1975, 8.

Резиме на руски.

За Охридскиот и Кратовскиот книжевен центар.

658. Svetkovski Vladimir, Teaching second language with bilingual groups of students, ГЗБФилФУС, 1 (1975) [1]+338—339.

Резиме на македонски.

За интерференцијата што може да ја врши македонскиот јазик кај македонските студенти и албанскиот кај албанските студенти кои заедно учат англиски.

659. Цветковски Радван П., Како обработувам писмена задача, ПД XXXI, 7—8 (1975) [1]+423—430.

Од наставата по македонски јазик.

660. Чундева Нина, Разложување на консонантски групи во македонскиот и рускиот јазик. Универзитет „Кирил и Методиј“, Филолошки факултет (1975, Скопје) 114 листа, 4°.

Шапирографско издание. Со 78 библ. единици.

Магистерска работа.

661. Цукески Александар, Зборовите што означуваат боја и нивната стилска вредност во лириката на Кочо Рацин, во: Единаесетти Рацинови средби, [1]+259—268.

Резиме на француски и руски.

б) Фолклор

662. Јуначки мегдан (епски народни песни), избор Кирил Пенушлиски, изд. „Култура“ (1975, Битола).

663. Јуначки мегдани: епски народни песни, избор Кирил Пенушлиски изд. „Детска радост“ (1975, Скопје) 50.

664. Каваев Филип, Пролетни обичаи и песни од Струга, Прил. ДНУБ 22—23 (1975) 249—275.

Трудот е прочитан на Балканскиот конгрес 1973 г. во Охрид.

665. Македонски револуционерни народни песни за Гоце Делчев, Јордан Пиперката и Питу Гули, избор, редакција и забелешке Блаже Ристовски, изд. „Македонска книга“: Институт за фолклор (1974, Скопје) 362.

666. Народни песни од Охридско, сакупио Трајан Никодиновски, изд. аутор (1974, Скопје) 206.

667. Никодиновски Трајан, в. бр. 666.

668. Никодиновски Трајан, Разиграно срце јунаково. Збирка на народни песни од Охридско и Малесија-Струшко, изд. Центар за печат и радио (1975, Охрид) 192+[6], 8°.

669. Пенушлиски Кирил, в. бр. 662, 663.

670. Пенушлиски др Кирил, Македонска историјска балада у наше време, НССУВД 4, св. 1 (1974) 277—284.

671. Поленаковиќ Х[аралампие], Уште една варијанта од македонската народна умотворба „Цар Филип сос слонце облок чинили“ [1845], ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]—162.

Резиме на француски.

За четвртата варијанта објавена во „České země a Balkán од Д-р. Иван Доровски, Брно, 1974.

672. Ристовски Блаже, в. бр. 665.

673. Сиљаноски Стојан, Една за мене — сто за вас. Во заседа те чека — на нишан те зема. Стр XIX, 7 (1975) 510—519.

Народни кажувања забележал С.С.

674. Сиљаноски Стојан, Етеј аскерите-фаќајте пусија! Тагарчикот скапал-парите останале! Стр XIX, 1 (1975) 63—74.

Забележал С.С.

675. Сиљаноски Стојан, Копај таму-закопај! Додека дремел некој дебнел. Студ во огништето студ во срцата. Стр XIX, 9—10 (1975) 767—790.

Народни кажувања забележал С.С.

676. Сиљаноски Стојан, Крева глата гаурот, Стр XIX, 4 (1975) 294—303. Народни кажувања забележал С.С.

677. Сиљаноски Стојан, Пуст валкан живот. И камилата и камиларот водат сметка! Браќа селани бидете единствени. Алеп е далеку-арпиног е овде! Стр XIX, 5—6 (1975) 410—430.

Народни кажувања забележал С.С.

678. Сиљаноски Стојан, Пушката подна — штикот клаен! Од Крушово не бегам-на Османлиите ќе им се осветам! Стр XIX, 2—3 (1975) 192—203.

Народни кажувања забележал С.С.

679. Сиљаноски Стојан, Sprema gostinog postelata i večerata. Paftara, puftara — со две поли антерија. Чекаме кадија — дојде спаија, Стр XIX, 8 (1975) 602—616.

Народни кажувања забележал С.С.

680. Тренески Блаже, Под горум село соборно. Лирски народни песни од Охридско. Развитие (1975, Битола) 135+ [9], 8°.

[Народно творештво].

Поговор од авторот.

681. Цветковски Радован П., Народни песни од Охридско во кои се спомнува Битола, Разв XIII, 1—2 (1975) 154—169.

Со 16 песни во прилог.

682. Цветковски Радован П., Од фолкорните и јазичните записи во демир-хисарското село Сапотница, Разв XIII, 1—2 (1975) 61—72.

Со 7 легенди во прилог.

Х Словеначки језик

a) *Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis, metrika, stil, metodika, pouka*

683. Dolgan Milan, Jezik v učbeniku in priročniku Učimo se matematike. JiS XX (1974/75) št. 7, str. 177—181.

684. Dular Janez, Zvrstna pripadnost prvin v publicističnih besedilih. SR XXIII (1975) št. 2 str. 197—222.

Povzetek v slovenščini.

685. Gradišnik Janez, O normi v knjižnem jeziku. JiS XX (1974/75) št. 5 str. 122—130.

686. Gradišnik Janez, Slovenščina za vsakogar, izd. „Cankarjeva založba“ (1974 Ljubljana) 314.

687. Hamp Eric P., On the dual inflexions in Slovene. SR XXIII (1975) št. 1 str. 67—70.

Povzetek v slovenščini.

688. Isačenko Aleksandr Vasil'evič, Slovenski verz. Ljubljana, Partizanska knjiga 1975, 104 str. str. 8°.

Faksimiliran ponatis izdaje iz leta 1939.

689. Jakopič Bogo, Raba in pomen nekaterih izrazov v obravnavanju slušne in govorne prizadetosti, JiS XX (1974/75) št. 5 str. 130—133.

690. Jevnikar Martin, Jezik v poezijah Ivana Trinka. Študij slovenščine. Trinkov koledar (1975) str. 92—101.

691. Jogan Savin in Breda Pogorelec, O slovenščini v javni rabi. JiS XXI (1975/76) št. 3 str. 82—85.

692. Kozlevčar-Černelič Ivana, O funkciji glagolov z oslabljenim pomenom tipa biti. JiS XXI (1975/76) št. 3 str. 76—81.

693. Novak France, Arhaizacija v Visoški kroniki. JiS XX (1974/75) št. 7 str. 202—207.

V povesti Ivana Tavčarja.

694. Novak France, Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XI (1975) str. 37—48.

695. Podbevšek Katja, Stilotvorna sredstva v prozi Frana Milčinskega. SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 355—384.

Povzetek v ruščini.

696. Pogorelec Breda, gl. tudi št. 691.

697. Pogorelec Breda, Dopolnilnik (povedkov) v slovenski skladnji. JiS XX (1974/75) št. 5. str. 120—122.

698. Pogorelec Breda, Metodologija jezikovno stilistične raziskave Cankarjeve proze. JiS XX (1974/75) št. 8 str. 272—277.

699. Pogorelec Breda, Ob novem učnem načrtu — semantika stavka. JiS XXI (1975/76) št. 3. str. 67—71.

700. Pogorelec Breda, Ob tridesetletnici osvoboditve — slovenski knjižni jezik. Slovenija—paralele (1975) št. 43 str. 102—106.

701. Pretnar Tone, Klavzula in asonanca Strniševih pesniških besedil. JiS XX (1974/75) št. 8. str. 278—286.

702. Srebot-Rejec Tatjana, Začetni in končni soglasniški sklopi v slovenskem knjižnem jeziku. SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 289—320.

Povzetek v angleščini.

703. Suhadolnik Stane, Knjižni jezik v variantah Kraigherjeve Školjke. JiS XXI (1975/76) št. 3. str. 71—75.

704. Tavčar Marijan, Prispevek k pisavi in izgovarjavi sodobnih grških lastnih imen. JiS XX (1974/75) št. 7 str. 217—219.

- 705. Toporišič Jože**, Esej o slovenskih besednih vrstah. JiS XX (1974/75) št. 8 str. 295—305.
- 706. Toporišič Jože**, Formanti slovenskega knjižnega jezika. SR XXIII (1975) št. 2 str. 153—196.
- 707. Toporišič Jože**, Sinopsis sodobne slovenistike. Naši razgledi XXIV (1975) št. 19 str. 498—499 + 508.
- 708. Toporišič Jože**, Slovenske zaimenske besede. JiS XX (1974/75) št. 5 str. 117—119.
- 709. Toporišič Jože**, Slovenski knjižni jezik. I Ponatis. Maribor, Obzorja. 236 str. 8°.
- 710. Vincenot Claude**, Essai de grammaire slovène. Ljubljana, Mladinska knjiga 1975, XXIV+353 str. 8°.
- 711. Završnik Cvetka**, Zapleteno zložene povedi. SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 425—437.
Povzetek v ruščini.
- 712. Žagar Franc**, Stavčna analiza in sinteza. JiS XXI (1975/76) št. 1 str. 10—17.
- 713. Žagar Franc**, Učenje in urjenje pravopisa v osnovni šoli. JiS XX (1974/75) št. 4 str. 81—89.

b) Zgodovina jezika, etimologija, dialekti, objava in obravnava ljudskega slovstva in starih besedil

- 714. Bolhar Alojzij**, gl. št. 744.
- 715. Brenkova Kristina**, v. бр. 722.
- 716. Cevc Tone**, Okamneta živa bitja v slovenskem ljudskem izročilu. Traditiones III (1974) str. 81—112.
Povzetek v nemščini.
- 717. Dolenc Janez**, Izročilo o beli ali veliki kači v škofjeloškem pogorju. Traditiones III (1974) str. 164—165.
- 718. Dular Janez**, Slavizacija v oblikoslovju in skladnji slovenskih publicističnih besedil v drugi polovici XIX. stoletja. JiS XX (1974/75) št. 8 str. 241—249.
Objavljeno tudi v zborniku Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XI (1975) str. 27—35.
- 719. Grafenauer Ivan**, Nekaj o značaju našega narodnega pesništva. Spremna beseda Milko Matičetov. Traditiones III (1974) str. 5—16.
Povzetek v nemščini.
- 720. Grošelj Milan**, Dve Trubarjevi besedi. Linguistica XIV (1974) str. 25.
Razlaga besed: Iuog, baretica. Povzetek v nemščini.

721. Habjan Vlado, Prvi zapisani in objavljeni slovenski ljubezenski stih. Odlo-mek iz rokopisa I. knjige „Državnostni kneževini Celjskih in Goriških — ter podeželski punti na širšem Slovenskem“. Dialogi XI (1975) št. 2 str. 106—116.

O nemški pesmi Oswalda von Wolkensteina iz XV stoletja, v kateri je nekaj slo-venskih besed.

722. Hvaležni medved: Koroška narodna, zapisala Kristina Brenkova, izd. „Mla-dinska knjiga“ (1974, Ljubljana) 16.

723. Jakopin Franc, Priimek Tavčar v statistični luči. JiS XX (1974/75) št. 6. str. 167—168.

724. Kortlandt Frederik, Jers and nasal vowels in the Freising Fragments. SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 405—412.

Povzetek v slovenščini in nemščini.

725. Kos Janko, Pregled slovenskega slovstva. Druga, popravljena in dopolnjena izdaja. Ljubljana, Državna založba Slovenije. 1975, 440 str. 8°.

726. Logar Tine, Izvenjezikovni vzroki za dialektizacijo slovenskega jezika. Se-minar slovenskega jezika, literature in kulture XI (1975) str. 7—11.

727. Logar Tine, Slovenska narečja. Besedila. Zbral, uredil, spremno besedo na-pisal Tine Logar. Ljubljana, Mladinska knjiga. 1975, 118 str. 8°.

728. Makarovič Marija, Pregovori in življenjske resnice. Ljubljana, Kmečki glas. 1975, 207 str. 8°.

729. Marks Ljiljana, Zverinice iz Rezije. Ujel in udomačil Milko Matičetov. 1973. Traditiones III (1974) str. 223—224.

Ocena.

730. Matičetov Milko, gl. št. 719, 729.

731. Matičetov Milko, Duhovna kultura v Gornjem Posočju. Predavanje na 19. kongresu folkloristov Jugoslavije v Bovcu septembra 1971. Tolminski zbornik II (1975) str. 179—187.

732. Merhar Boris, v. бр. 733.

733. Mlada Breda: izbor ljudskih pesmi, izbral in uredil ter oporube napisal Boris Merhar, izd. „Prešernova družba“ (1974, Ljubljana) 252.

734. Novak Vilko, Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva. 1973. Traditiones III (1974) str. 229—231.

Ocena.

735. Novak Vilko, Madžarske izposojenke v prekmurščini. JiS XX (1974/75) št. 4 str. 104—105.

O pregledu Istvána Kniezsa Madžarsko-slovanski jezikovni stiki (A magyarság és a szlávok, 1942).

736. Orožen Martina, Razvoj predložnih zvez v slovenskem jeziku. Seminar slo-venskega jezika, literature in kulture XI (1975) str. 13—26.

- 737. Rajhman Jože**, „Plemenito drevo.“ JiS XX (1974/75) št. 5 str. 144 + ovoj. O slovenskem zapisu iz XVI. stoletja v neki inkunabuli.
- 738. Rajhman Jože**, Vprašanje cerkvene službe v Trubarjevi Cerkovni ordningi. Znamenje V (1975) št. 4 str. 348—354.
- 739. Ramovš Fran**, Od kod rodbinsko ime slovenskih Kraigherjev. JiS XXI (1975/76). št. 1 str. 17—19.
Ponatis iz leta 1919.
- 740. Rigler Jakob**, O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov. SR XXIII (1975) št. 1 str. 27—40.
Povezetek v ruščini.
- 741. Rotar Janez**, Socialno-psihološko ozadje nekaterih fenomenov tradicionalne pravljice. JiS XX (1974/75) št. 7 str. 181—191.
- 742. Rožnik Pavle**, в. бр. 750.
- 743. Slodnjak Anton**, Obrazi in dela slovenskega slovstva. Ljubljana, Mladinska knjiga. 1975, 509 str. 8°.
- 744. Slovenske basni in živalske pravljice**, Zbral in uredil Alojzij Bolhar. Ljubljana, Mladinska knjiga 1975, 250 str. 8°.
- 745. Slovenske narodne pravljice**, izbral in uredil Alojzij Bolhar, 7. natis, izd. „Mladinska knjiga“ (1974, Ljubljana) 203.
- 746. Smolik Marijan**, Novi odlomki protestantskih tiskov. Ob 400-letnici prihoda tiskarja Mandelca v Ljubljano. Kronika XXIII (1975) št. 3 str. 161—166.
O najdbi fragmentov protestantike Crikveni ordinalic (1564) in Ta drugi deil noviga testameta (1582) v Semeniški knjižnici v Ljubljani.
- 747. Stanovnik Marija**, O okoliščinah, v katerih je nastajalo slovensko narodno-osvobodilno pesništvo 1941—1945, Нств св. 53—56 (1975, Белград) 46—53).
Резиме на француском.
- 748. Šebjanič Franc** Trubariana v Bratislavi. JiS XXI (1975/76) št. 3 str. 86—87.
- 749. Zega Danilo** Laskarjev motiv v ljudskem pripovedništvu na Gori. Goriški letnik II (1975) str. 166—167.
- 750. Žalosna kraljična in druge prekmurske pravljice** zbral Pavle Rožnik, izd. „Pomurska založba“ (1975, Murska Sobota) 133.

c) Strokovni in splošni slovarji, terminologija

- 751. Aleksić Radomir**, gl. št. 784.
- 752. Bajec Anton**, gl. št. 777.
- 753. Bezljaj France**, gl. št. 787.
- 754. Bunc Stanko**, в. бр. 778.

- 755. Čop Bojan**, gl. št. 777.
- 756. Dimnik Stanko**, Še enkrat geografska imena, Kuk, odpirajo zgodovino. Planinski vestnik LXXV (1975) št. 6 str. 313—327; št. 7 str. 393—403.
- 757. Feinig Anton**, Krajevna, ledinska in hišna imena v Rožu. Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu XVIII (1974/75) str. 60—63.
- 758. Goričar Jože**, O jeziku v slovenski sociologiji. Naši razgledi XXIV (1975) št. 11 str. 290.
- 759. Grad Anton**, Francosko-slovenski slovar. Dictionnaire français-slovène. Ljubljana, Državna založba Slovenije. 1975, XVI+1402 str. 8°.
- 760. Grad Anton**, Francosko-slovenski in slovensko-francoski slovar. Dictionnaire slovène-français et français-slovène. Druga izdaja. Ljubljana, Cankarjeva založba 1975, 745 str. 8°.
- 761. Javoršek Marija**, Angleško-slovenski slovar. English-Slovene dictionary. Trst, Založba tržaškega tiska. 1975, 995 str. 16°.
- 762. Jurančič Janko**, gl. št. 777.
- 763. Jurančič Janko**, Miodrag S. Lalević: Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika. Jis XX (1974/75) št. 8 str. 321—323.
Ocena.
- 764. Karlin Mirko**, Erjavčeva somatologija v luči sedanje medicinske terminologije. Zdravstveni vestnik XLIV (1975) št. 7/8 str. 371—372.
- 765. Knez Leo**, Nekaj o delu tehniške sekcije terminološke komisije Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU) v zvezi z varilstvom. Varilna tehnika XXIV (1975) št. 2 str. 62—64.
- 766. Komac Daša in Ružena Škerlj**, Angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar. English-Slovene and Slovene-English dictionary. Ljubljana, Cankarjeva založba. 1975, 786 str. 8°.
Str. 417—435: Jože Toporišič, Main characteristics of the Slovene language.
- 767. Kos Milko**, Gradivo za historično topografijo Slovenije za Kranjsko do leta 1500. Ljubljana, SAZU, Inštitut za občo in narodno zgodovino. 1975, 881 str. 8°.
Izšlo v 3 zvezkih.
- 768. Latković Vido**, gl. št. 784.
- 769. Legiša Lino**, gl. št. 777.
- 770. Medicinski terminološki slovar**. Poskusni snopič črke A. Ljubljana, SAZU, medicinska sekcija terminološke komisije. 1975, 3+137 str. 8°.
- 771. Mihevc Pavle**, gl. št. 789.
- 772. Pertl Eman**, Slovenska nomenklatura v humani mikologiji. Zdravstveni vestnik XLIV (1975) št. 11 str. 615—616.
O besedah: gliva, glivica, plesen.

773. Rigler Jakob, gl. št. 777.

774. Sajovic Oton, Terminološki slovar opisne geometrije. Ljubljana, Državna založba Slovenije. 1975, 165 str. 8°.

775. Satler Boris, Tekstilno izrazoslovje s področja kodranja. Tekstilec XVIII (1975) št. 4/5 str. 21—26.

776. Silvester Marta, Prikaz rastlinskih imen v SSKJ I. JiS XX (1974/75) št. 7 str. 225—227.

[SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika].

777. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga knjiga: I-Na. Glavni uredniški odbor Anton Bajec, Bojan Čop, Janko Jurančič, Lino Legiša, Jakob Rigler, Stane Suhadolnik. Ljubljana, SAZU, Državna založba Slovenije. 1975, 1030 str. 8°.

778. Slovar tujk, Sastavio Stanko Bunc, 3 izd. izd. „Obzorja“ (1974, Maribor) 471.

779. Stabej Jože, Zadela vina, sed, propolis. Slovenski čebelar LXXVII (1975) št. 2 str. 48—49.

780. Strgar Vinko, Latinska imena rastlin. Naš vrt X (1975) št. 1—12. Nadaljevanje iz leta 1974.

781. Strgar Vinko, Zakaj pa kapus ne bi bil broskva? Moj mali svet VII (1975) št. 10 str. 30.

782. Suhadolnik Stane, gl. št. 777.

783. Škerlj Ružena, gl. št. 766.

784. Škerlj Stanko, Radomir Aleksić in Vido Latković: Slovenačko srpsko-hrvatski rečnik. Slovensko srpskohrvatski slovar. Druga, dopolnjena izdaja, Beograd, Prosveta, Ljubljana, Državna založba Slovenije. 1975, XXXVI+933 st.: 8°.

785. Toporišič Jože gl. št. 766.

786. Vadnal Alojzij, Prispevek Križaničeve knjige o diferencialnih enačbah k izpopolnitvi matematične terminologije. Obzornik za matematiko in fiziko XXII (1975) št. 4 str. 147—149.

Terminološke novosti v knjigi Navadne diferencialne enačbe in variacijski račun (1974).

787. Začasni slovar slovenskih priimkov. Odgovorni urednik France Bezljaj. Ljubljana, SAZU, razred za filološke in literarne vede. 1974, 723 str. 4°.

788. Zorn Tone, Sealde Knapp: Die Hofnamen des Kärntner Zollfeldes und seiner Umgebung. Tipkopisna disertacija dunajske univerze, 1960 (promocija 1. 1962). Kronika XXIII (1975) št. 2 str. 131—132.

Ocena.

789. Železnikar Iva, Urbanistični terminološki slovar. Poskus interdisciplinarne obdelave. Gradivo za javno razpravo. Sodelavec Pavle Mihevc. Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije. 1975, XXII+402 str. 4°.

**XI Речници стари и нови српскохрватског језика
(српскохрватског и ког страног језика)**

790. **Алексић Радомир**, в. бр. 817, 863.
791. **Brozović Blanka** в. бр. 803.
792. **Вујаклија Милан**, в. бр. 817.
793. **Vukomanović dr Slavko**, в. бр. 503.
794. **Grgić Berislav**, в. бр. 802.
795. **Grujić Branislav**, в. бр. 839, 840, 841, 845, 846, 847, 848, 874.
796. **Даничић Бура**, Рјечник из књижевних старина српских, изд. „Вук Караџић“ (1975, Београд) књ. I, XI+521, књ. II, 519, књ. III, 656.
Фототипија издања из 1863—1864. године.
Прилог: Ђорђе Трифуновић, О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских, 619—646.
797. **Deanović Mirko**, в. бр. 806, 872.
798. **Dizdarević dr Muso**, Rječnik ekologije, изд. Zavod za izdavanje udžbenika (1974, Sarajevo) 136.
799. **Dinić Radivoj Č.**, в. бр. 844.
800. **Ekonomski rečnik: srpskohrvatsko-francuski**, sastavila Ranka Marković, изд. „Privredni pregled“ (1975, Београд) 438.
801. **Englesko-srpskohrvatski rečnik**. An Englisch-Serbocroatian Distionary, sastavili Svetomir Ristić i Živojin Simić, изд. „Prosveta“ (1975, Београд) 867.
Фототипско издање према издању из 1959. године.
802. **Englesko-hrvatski ili srpski rječnik. English-Croatian or Serbian Dictionary**, sastavili Rudolf Filipović, Berislav Grgić, Karla Cizelj, Vera Mosković, Viktor Ratnik, Leonardo Spalatin, Roman Šovary, Borka Tomljenović i Marijan Urbany, осмо издање, изд. „Zora“ (1975, Загреб) XXI+1467.
803. **Englesko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-engleski džepn rečnik za osnovnu školu**, sastavila Blanka Brozović, треће издање, изд. „Školska knjiga“ (1975, Загреб) 274.
804. **Englesko-hrvatskosrpski rječnik stručnih izraza iz područja industrijskih i energetskeg postrojenja**, priredio K. V., „Đuro Đaković“ (1974, Slavonski brod) 181.
805. **Enciklopedijski englesko-srpskohrvatski rečnik** sastavili Svetomir Ristić, Živojin Simić i Vladeta Popović, изд. „Prosveta“ (1974, Београд). 2 knjige, knj. 1 XXXIV+643, knj. 2 1015.
Фототипско издање.

806. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika knjiga četvrta, kazala, sastavio Petar Skok, uredili Mirko Deanović i Ljudevit Jonke, suređivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (1975, Zagreb) 837.

807. Živković S[reten], в. бр. 852, 854, 855, 856.

808. Zidar Josip, в. бр. 845, 846.

809. Jedvaj J[osip], в. бр. 852, 853, 854, 855, 856.

810. Jernej J[osip], в. бр. 872.

811. Jonke Ljudevit, в. бр. 806.

812. Канрга Јован, в. бр. 843.

813. Лалевих Миодраг С., в. бр. 819, 833.

814. Лалевих Миодраг С., Др Велимир Михајловић: Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду, I—II, 1972—1974, Институт за лингвистику у Новом Саду, КњЈ XXII, 1 (1975) 139—140.

Приказ.

815. Лалевих Миодраг С., Др Ђорђе Трифуновић: Азбучник српских средњовековних књижевних појмова, стр. 360, Београд 1974, издао „Вук Караџић“, КњЈ XXII, 2 (1975) 368—370.

Приказ.

816. Latković Vido в. бр. 863.

817. Лексикон страних речи и израза, саставио Милан Вујаклија, у редакцији Светомира Ристића и Радомира Алексића, изд. „Просвета“ (1975, Београд) 1103 Фототипско издање.

818. Marković Ranka в. бр. 800.

819. Марковић Светозар, Једно животно дјело, Књижевни језик IV, 1—2 (1975, Сарајево) 85—89.

Приказ: Миодраг С. Лалевих: Синоними и сродне речи српскохрватскога језика, Лексикографски завод „Свезнање“, Београд 1974. год., стр. XIII+1112.

820. Medić dr Ivo, в. бр. 829.

821. Medić Irena, в. бр. 829.

822. Miljković Tatjana, в. бр. 859.

823. Михајловић др Велимир, в. бр. 814.

824. Mosković Vera, в. бр. 802.

825. Musulin S[tjepan], в. бр. 852, 853, 854, 855, 856.

826. Nagy J., в. бр. 853, 855, 856.

827. **Nezirović Muhamed**, Uparedno proučavanje rječnika u dvije verzije (S i C) Romana o Tebi, Radovi VIII, Filozofski fakultet u Sarajevu, 1975, str. 95.

828. **Njemačko hrvatski ili srpski rječnik. Deutsch-kroatisches oder serbisches Wörterbuch**, sastavio dr Gustav Šamšalović, šesto izdanje, izd. „Zora“ (1975, Zagreb) 1201.

829. **Njemačko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-njemački džepni rječnik za osnovnu školu**, sastavili dr Ivo Medić i Irena Medić, treće izdanje, izd. „Školska knjiga“ (1975, Zagreb) 211.

830. **Pavešić S[lavko]**, в. бр. 852, 853, 854, 855, 856.

831. **Pavičić S[tjepan]**, в. бр. 852, 853, 854, 855, 856.

832. **Pelz S[tjepan]**, в. бр. 853, 854, 855, 856.

833. **Петровић др Живојин**, Једна епохална књига (Миодраг С. Лалезић, Синоними и сродне речи српскохрватског језика, Лексикон „Свезнање“, Београд (1974), КњЈ XXII, 4 (1975) 615—621.

Приказ, некритичан.

834. **Pešikan Mitar**, в. бр. 554.

835. **Popović Vladeta**, в. бр. 805.

836. **Prpić Tomislav**, в. бр. 851.

837. **Putanec Valentin**, в. бр. 806.

838. **Ratnik Viktor**, в. бр. 802.

839. **Rečnik englesko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-engleski sa kratkom gramatikom engleskog jezika**. Dictionary English-Serbocroatian, Serbocroatian-english with a Short Grammar of English Language, sastavio Branislav Grujić, dvadesetprvo izdanje, izd. „Prosveta“ (Београд) и „Obod“ (Cetinje) (1974) 620+[3].

840. **Rečnik englesko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-engleski sa kratkom gramatikom engleskog jezika**. Dictionary English-Serbocroatian, Serbocroatian-English with a Short Grammar of English Language, sastavio Branislav Grujić, dvadeset drugo izdanje, izd. „Obod“ (Cetinje) и „Prosveta“ (Београд) (1974) 619.

841. **Rečnik englesko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-engleski sa kratkom gramatikom engleskog jezika**. Dictionary English-Serbocroatian, Serbocroatian-English with a Short Grammar of English Language, sastavio Branislav Grujić, dvadeset i treće izdanje, izd. „Obod“ (1975, Cetinje) 619.

842. **Rečnik italijansko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-italijanski sa kratkom gramatikom italijanskog jezika**. Dizionario italiano-serbocroato, serbocroato-italiano con breve grammatica italiana, sastavio Nemanja Sjeran, osmo izdanje, izd. „Obod“ (Cetinje) и „Prosveta“ (Београд) (1975) 688.

843. **Речник немачко-српскохрватски**. Deutsch-serbokroatisches Wörterbuch, sastavio Јован Канрга, предговор Светомир Ристић, пето издање, изд. „Просвета“ (1975, Београд) LVII+783.

Фототипско издање према IV издању из 1959. године.

844. Rečnik nemačko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-nemački. Sa kratkim pregledom nemačke gramatike. Wörterbuch Deutsch-Serbocroatisch und Serbocroatisch-Deutsch. Anhang: Kurze Übersicht der deutschen Sprachlehre, sastavio Radoj Č. Dinić, sedmo izdanje, izd. „Svjetlost“ (1975, Sarajevo) 396.

845. Rečnik nemačko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-nemački sa kratkom gramatikom nemačkog jezika. Wörterbuch Deutsch-Serbocroatisch, Serbocroatisch-Deutsch mit kurzer deutscher Grammatik, sastavili Branislav Grujić i Josip Zidar, osamnaesto izdanje, izd. „Obod“ (1973, Cetinje) 838.

846. Rečnik nemačko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-nemački sa kratkom gramatikom nemačkog jezika. Wörterbuch deutsche-serbocroatisch, serbocroatisch-deutsch mit kurzer deutscher Grammatik, sastavili Branislav Grujić i Josip Zidar, devetnaesto izdanje, izd. „Obod“ (Cetinje) i „Prosveta“ (Beograd) (1975) 838.

847. Rečnik rusko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-ruski sa kratkom gramatikom ruskog jezika, sastavili Branislav Grujić i Nikola Šubin, jedanaesto izdanje izd. „Prosveta“ (Beograd) i „Obod“ (Cetinje) (1974) 709.

848. Речник француско-српскохрватски и српскохрватско-француски са кратком граматиком француског језика. Dictionnaire français-serbocroate, serbocroate-français, sastavio Branislav Grujić, четрнаесто издање, Београд—Цетиње, Просвета—Обод, (1975) 631.

849. Ристич Љубица, Ђорђе Трифуновић, Азбучник српских средњовековних књижевних појмова, Београд 1974, стр. 359., ИЧ XXII (1975) 261—262.

Приказ.

850. Ristić Svetomir, в. бр. 801, 805, 817, 843.

851. Rječnik starokajkavskog medicinskog nazivlja, sastavio Tomislav Prpić, izd. Kulturno-umjetničko društvo „Ksaver Šandor Đalski“ (1974, Zagreb) 23.

852. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 91. 1. dvadeset i drugoga dijela, izd. JAZU (1975, Zagreb) 4°, 1—240.

Nastavak Akademijina Rječnika od *zaklapača* do *zapačeliti*. Obradili J[osip] Jedvaj, S[tjepan] Musulin, S[lavko] Pavešić, S[tjepan] Pavičić, P[avle] Rogić, M[arijan] Stojković i S[reten] Živković. Uredili S[tjepan] Musulin i S[lavko] Pavešić.

853. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 92. 2. dvadeset i drugoga dijela, izd. JAZU (1975, Zagreb) 4°, 241—480.

Nastavak Akademijina Rječnika od *zapač* od *zategnuti*. Obradili J[osip] Jedvaj, S[tjepan] Musulin, J. Nagy, S[lavko] Pavešić, S[tjepan] Pavičić, S[tjepan] Pelz i P[avle] Rogić. Uredili S[tjepan] Musulin i S[lavko] Pavešić.

854. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 93. 3. dvadeset i drugoga dijela, izd. JAZU (1975, Zagreb) 4°, 481—720.

Nastavak Akademijina Rječnika od *zategnjenje* do *zđur*. Obradili J[osip] Jedvaj, S[tjepan] Musulin, S[lavko] Pavičić, S[tjepan] Pelz, P[avle] Rogić, M[arijan] Stojković i S[reten] Živković. Uredili S[tjepan] Musulin i S[lavko] Pavešić.

855. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 94. 4. dvadeset i drugoga dijela, izd. JAZU (1975, Zagreb) 4°, 721—960.

Nastavak Akademijina Rječnika od 2. *zbur* do *zlotvor*. Obradili: J[osip] Jedvaj, S[tjepan] Musulin, J. Nagy, S[lavko] Pavešić, S[tjepan] Pavičić, S[tjepan] Pelz, P[avle] Rogić, M[arijan] Stojković i S[reten] Živković. Uredili S[tjepan] Musulin i S[lavko] Pavešić.

856. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 95. 1. dvadeset i trećega dijela, izd. JAZU (1975, Zagreb) 4°, 1—240.

Nastavak Akademijina Rječnika od 2. *zlotvor* do *žao*. Obradili J[osip] Jedvaj, S[tjepan] Musulin, J. Nagy, S[lavko] Pavešić, S[tjepan] Pavičić, S[tjepan] Pelz, P[avle] Rogić, M[arijan] Stojković i S[reten] Živković. Uredio S[lavko] Pavešić.

857. Rogić P[avle], в. бр. 852, 853, 854, 855, 856.

858. Рогоћ Павле, Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ и његов први уредник Ђуро Даничић, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 141—150.

859. Rusko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-ruski džepni rječnik za osnovnu školu, sastavila Tatjana Miljković, treće izdanje, izd. „Školska knjiga“ (1975, Zagreb) 426.

860. Simić Živojin, в. бр. 801, 805.

861. Sjeran Nemanja, в. бр. 842.

862. Skok Petar, в. бр. 806.

863. Slovenačko-srpskohrvatski rečnik. Slovensko-srbskohrvatski slovar, sastavili Stanko Škerlj, Radomir Aleksić i Vido Latković, 2. dopolnjena izd., izd. „Pro, sveta“ (Beograd) i Državna založba Slovenije (Ljubljana) (1975) XXXVI+933.

864. Spalatin Leonardo, в. бр. 802.

865. Stojković M[arijan], в. бр. 852, 854, 855, 856.

866. Тематски школски српскохрватско-руски речник, sastavila grupa аутора, ауторизација Маринко Шуњара, изд. Југословенски центар за техничку и научну документацију (1974, Београд) 66.

867. Tomljenović Borka, в. бр. 802.

868. Трифуновић Ђорђе, в. бр. 796, 849.

869. Tubić dr Risto, Enciklopedijski rječnik marksističkih pojmova, izd. „Veselin Masleša“ (1974, Sarajevo) 648.

870. Urbany Marijan, в. бр. 802.

871. Filipović Rudolf, в. бр. 802.

872. Hrvatsko ili srpskotalijanski rječnik. Vocabolario croato a serboitaliano, sastavili M[irko] Deanović i J[osip] Jernej, četvrto dotjerano i prošireno izdanje, izd. „Školska knjiga“ (1975, Zagreb) 985.

873. **Cizelj Karla**, в. бр. 802.

874. **Džepni englesko-srpskohrvatski rečnik**. A pocket English-Serbocroatian Dictionary, priredio Branislav Grujić, sedmo izdanje, izd. „Prosveta“ (Beograd) i „Obod“ (Cetinje) (1973) 350+[2].

875. **Šamšalović dr Gustav**, в. бр. 828.

876. **Škerlj Stanko**, в. бр. 863.

877. **Šovary Roman**, в. бр. 802.

878. **Šubin Nikola**, в. бр. 847.

879. **Шуњара Маринко**, в. бр. 866.

XII Биографије, аутобиографије и сл. грађа

880. **Алић др Владимир**, Вук у очима далматинских препородитеља, НССУВД 4, св. 2, (1974) 299—300.

881. **Антиќ Вера**, Томе Саздов: „Марко Цепенков како собирач на македонски народни умотворби, „Мисла“, Скопје 1974, Раз XVII, 1—2 (1975) [174]+175—177. Приказ.

882. **Barbarič Štefan**, gl. št. 927.

883. **Белчев Ташко**, Јужнословенските идеи на Михаил Чајковски во рамките на политиката на „Хотел Ламберт“, ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+186—233. Резиме на руски. 122 референци. За полската агенција на кнезот Адам Чарториски.

884. **Bernik France**, France Koblar (1889—1975) SR XXIII (1975) št. 2 str. 257—262.

885. **Boršnik Marja**, gl. št. 927.

886. **Брунети Мира**, в. бр. 933.

887. **Веселиновић-Шулц Магдалена**, Како је мађарска књижевна критика прихватила Вука и његово дело, Ковчежић XII (1974, Београд) 68—73.

888. **Витановић др Слободан**, Проблем европејства у Вуковој борби са противницима, НССУВД 4, св. 2. (1974) 69—84.

889. **Гамулеску Дорин**, Вук Караџић и румунски фолклор, Ковчежић XIII (1975, Београд) 5—14.

890. **Гудков Владимир П.**, Осврти на Вуково дело у петроградском „Журналу министарства народне просвете“, НССУВД 4, св. 2. (1974) 97—103.

891. **Gspan Alfonz**, Prispevek A. T. Linharta k oblikovanju slovenske narodne misli. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XI (1975) str. 51—63.

- 892. Жагар Марија**, Вуково писмо Карлу Аугусту Бетигеру, Ковчежић XII (1974, Београд) 143—149.
Са фотокопијом писма.
- 893. Zdravec Franc**, gl. št. 927.
- 894. Zor Janez**, Prof. dr France Tomšič. Sedemdesetletnica. Naši razgledi XXIV (1975) št. 8. str. 205.
- 895. Зуковић Љубомир**, Вуков сарадник и певач Саво Мартиновић, Мо бр. 25 (1975, Пљевља) 75—89.
- 896. Ivić Pavle**, Prof. dr Rudolf Kolarič, ЗбМФСФЛ XVIII/2 (1975) 1—5.
In memoriam.
- 897. Jan Zoltan**, gl. št. 927.
- 898. Jähnichen dr Manfred**, Сарадња Вука Караџића и Јакова Грима —једна традиција која обавезује, НССУВД 4, св. 2. (1974) 13—21.
- 899. Jurančič Janko**, Oroslav Caf. Dialogi XI (1975) št. 5 str. 273—277.
- 900. Климан Алдо**, Томе саздов: „Животот и делото на К. А. Шапкарев. „Современост“, Скопје, 1975. КЖ, 9—10 (1975) 36.
Приказ.
- 901. Кмеч Matjaž**, V spomin Francetu Koblarju. 29. 11 1889—11. 1. 1975. JiS XX (1974/75) št. 5 str. 113—114.
- 902. Кмеч Matjaž**, Ob sedemdesetletnici Silve Trdinove. JiS XXI (1975/76) št. 1 str. 19—21.
- 903. Константиновић др Зоран**, Проблем пуризма код Вука, НССУВД 4, св. 2. (1974) 161—170.
- 904. Krause dr Friedhilde**. Допринос библиотека у ДРН истраживању живота и дела Вука Стефановића Караџића, НССУВД 4, св. 2. (1974) 105—113.
- 905. Mahnič Joža**, gl. št. 927.
- 906. Mijušković Slavko**, Vuk Karadžić i Vuk Popović u spisima eparhijskog arhiva i u Kotoru, Во ZbRNKU br. 6—7 (1975, Herceg-Novi) 77—108.
- 907. Milojević-Sheppard Milena**, John Lyons: Noam Chomsky. JiS XX (1974/75) št. 6. str. 168—173.
Осена.
- 908. Младеновић Александар**, Вуково писмо на руском језику из 1851. године, Ковчежић XII (1974, Београд) 150—152.
- 909. Мојашевић др Миљан**, Јаков Грим и Вук Караџић, НССУВД 4, св. 2. (1974) 5—11.
- 910. Мојашевић Миљан**, Поводом једног Вуковог писма издавачу Коти, Ковчежић XIII (1975, Београд) 21—39.
Са фотокопијом, преписом и преводом писма.

- 911. Момировски Борис**, Моменти од работата на Кирил Пејчиновиќ Тетоец, ЛЗБ XXII, кн. 2. (1975) стр. 53—59.
За просветителска дејност на К. Пејчиновиќ.
- 912. Moravec Dušan**, gl. št. 927.
- 913. Научници и књижевници о Даничићу** (припремио Милија Станић), НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 137—140.
- 914. Novak Vilko**, Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura. Traditiones III (1974) str. 17—68.
Povzetek v nemščini.
- 915. Novak Vilko**, Delo in pomen Miklóša Küzmiča. Stopinje (1975) str. 18—25.
- 916. Пановски Доне**, Георги Динков-Динката. Стр XIX, 9—10 (1975) 700—711.
За животот и дејноста на македонскиот просветител, поет, фолклорист, етнограф од 19 в.
- 917. Petre Fran**, France Kidrič v tokovih literarne zgodovine. Sodobnost XXIII (1975) št. 6 str. 500—509.
- 918. Peco Asim**, Značajan prilog nauci, Odjek, XXVIII, 6 (1975) 5.
О Ђури Даничићу.
- 919. Пешкан М[итар]**, Трајни лингвистички значај Симоновићеве термилошке грађе — In memořiam аутору „Ботаничког речника“ —, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 280—281.
- 920. Pleničar Boža**, gl. št. 927.
- 921. Pogačnik Jože**, gl. tudi št. 927.
- 922. Pogačnik Jože**, Prof. dr. Rudolf Kolarič. Naši razgledi XXIV (1975) št. 15 str. 401.
Nekrolog.
- 923. Pogorelec Breda**, Profesor doktor Rudolf Kolarič. JiS XXI (1975/76) št. 1 str. 21—24.
Nekrolog.
- 924. Pogorelec Breda**, Sedemdeset let Franceta Tomšiča. JiS XX (1974/75) št. 6 str. 160—163.
- 925. Поленаковиќ Х[аралампие]**, Андреја Димитриевиќ Петковиќ (1837—1897), ГЗБФилФУС, кн. 1 (1975) [1]+159.
Резиме на француски.
Биографска скица.
- 926. Поленаковиќ Д-р Харалампие**, Неостварена Вуковата намера „со нашите слова“ да го печати Даниловиот „Lexikon tetraglosson“. Разв XIII, 1—2, (1975) стр. 22—26.
7 референци.

927. Prijateljjev zbornik. Ob stoletnici rojstva. Uredil Štefan Barbarič. Ljubljana, Slovenska matica. 1975, 264 str. + 9 prilog. 8°.

Vsebina: Štefan Barbarič, Srečanja in soočenja. Anton Slodnjak, Ivan Prijatelj med slovstvenimi zgodovinarji. Štefan Barbarič, Temelji Prijateljevega literarnega nazora. Jože Pogačnik, Primerjalno načelo v Prijateljevi literarno-raziskovalni praksi. Joža Mahnič, Ivan Prijatelj in slovenska moderna. Zoltan Jan, Izhodišča v pregledu „Slovenačka proza“. Štefan Barbarič, Prijateljeva mladostna leposlovna proza. Franc Zadavec, Ivan Prijatelj in ruska literatura. Marja Boršnik, Prijatelj in Tavčar. Dušan Moravec, Prijateljeva dramaturgija in teatrologija. Boža Pleničar, Bibliografija dr. Ivana Prijatelja.

928. Primorski slovenski biografski leksikon, Drugi snopič: Bartol-Bor. Goriška, Goriška Mohorjeva družba. 1975, str. 41—104. 8°.

Med drugimi so opisani: Jan I. N. Baudouin de Courtenay, Janko Bezjak, Viktor Bežek, Franc Bilc.

929. Rajhman Jože, Trubarjeve zveze s švicarskimi reformatorji v dobi nastanka prve slovenske knjige. Znamenje V (1975) št. 1 str. 55—66.

930. Ристовски д-р Блаже, Димитрије Чуповски (1878—1940) како поет и патриотската поезија на „Македонскиј глас“ (Македонски глас). (1913—1915). Сов XXV, 6, (1975) 74—83.

Со 25 песни на Македонската колонија во Петроград, 83—104.

931. Rodić Nikola, Milivoj Pavlović, Analele S. L. R. 6 (1975, Зрењанин) 189—191.

In memoriam.

932. Savić Momčilo D., Vojislav Dančetović, Analele S. L. R. 6 (1975, Зрењанин) 191—193.

In memoriam.

933. Савић Момчило и Брунети Мира, Академик Станко Шкрелј (7. II. 1893 — 21. VII. 1975) — човек, научник, оснивач школе —, ФП III—IV (1975) 159—166.

934. Саздов д-р Томе, Григор Прличев и Кузман Шапкарев, Сов XXV, 6, (1975) 70—73.

In memoriam.

935. Саздов д-р Томе, Животот и делото на К. А. Шапкарев, Скопје, Современост, 1975, 50+1,8°.

За македонскиот преродбеник и фолклорист.

Со летопис за писателот.

936. Саздов д-р Томе, Значаен афирматор на македонските народни умотворби. КЖ XX, 2—3 (1975) 14.

По повод годишнина од смртта на Кузман Шапкарев (1834—1909).

937. Slodnjak Anton, gl. tudi št. 927.

938. Slodnjak Anton, Akademik France Koblar. In memoriam. Naši razgledi XXIV (1975) št. 2 str. 36—37.

939. Спасов Александар, Статија-некролог на Рајко Жинзифов по повод смртта на Вук, Стр XIX, 5—6, (1975) 344—348.

Од „Публицистика“ на Р. Жинзифов, Том I—II, Софија, БАН, 1964.

940. Stabej Jože, *Slovarnik Vid (Dominik) Penn. SR XXIII* (1975) št. 1 str. 41—57. Povzeteq v nemščini.

In memoriám.

941. Станић Милија, в. бр. 913.

942. Стевановић М[ихаило], Миливој Павловић, ЈФ XXXI (1974—1975) 285—292.

943. Suhadolnik Stane, Ob smrti prof. Pavla Kalana. *JiZ XX* (1974/75) št. 4 str. 103—104.

944. Todorova Liljana, A propos d'un ouvrage manuscrit consacré à l'amitié franco-yougoslave, ГЗБФилФУС, кн. 1, (1975) [1]÷262—281.

Резиме на македонски. Факсимили. 44 референци.

За едно калиграфско дело од Б-ката во Безансон во кое се репродуцирани текстови, посветени на посетата што борците од Солунскиот фронт ја направиле на Југославија 1929 г. со посебен осврт за Македонија.

945. Toporišić Jože, Beseda o Brezniku. *JiS XX* (1974/75) št. 4 str. 99—102.

946. Трифуновић др Ђорђе, Ситнији прилози о Даничићевом животу и раду, КњЈ XXII, 4 (1975) 591—596.

947. Truhrla Vladimir, Izkustvenost Trubarjevega krščanstva. *Bogoslovni vestnik XXXV* (1975) št. 4 str. 420—427.

Povzeteq v nemščini.

948. Ђупић Драго, Ђура Даничић — једно од највећих имена у нашој науци о језику (поводом 150-те годишњице рођења 1825—1882), ПР бр. 7 (1975, Титоград) 3.

949. Уз годишњицу смрти проф. Миливоја Павловића, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 198—199.

Са библиографијом радова пок. проф. Миливоја Павловића у „Нашем језику“.

950. Uršič Milena, Jožef Kalasanc Erberg in njegov poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske. Ljubljana, SAZU, 1975, 257 str. 8°. (Dela, razred za filološke in literarne vede, 28 = Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, 6).

951. Filo Jože, Zbornik Štefana Küzmiča. Pomurska založba, Murska Sobota 1974. *Dialogi XI* (1975), št. 5. str. 328—329.

Oцена.

952. Hennig dr Dieter, Фатер, Карацић и Јаков Грим, НССУВД 4, св. 2. (1974) 23—53.

953. Škafar Ivan, Iz dopisovanja med škofom J. Szilyjem in Miklošem Küzmičem v zvezi s sedmimi Küzmičevimi knjigami. Ob 170-letnici Küzmičeve smrti. *Sr XXIII* (1975) št. 1 str. 87—112; št. 2 str. 269—288; št. 3/4 str. 468—493.

Objavlja 41 Küzmičevih pisem Jánosu Szilyju v latinskem izvorniku in slovenskem prevodu. S komentarjem.

XIII Библиографија

954. Bibliografija delavcev Pedagoške akademije v Ljubljani. Uredili Bogo Pregelj, Tanja Stefanciosa in Marjan Vode. Ljubljana, Pedagoška akademija. 1975, (IV)+198 str. 8°.

Med drugimi so prikazani: Milan Dolgan, Danica Golli, Janko Jurančič, Viktor Majdič, Boris Merhar, Franc Pacheiner, Janez Rotar, Blaž Tomaževič, France Tomšič, Mila Vlasić-Gvozdić.

955. Библиографија за 1971. и 1972. годину, расправа и дела из словенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији, ЈФ XXXI (1974—1975) 293—471.

956. Bibliografija znanstvenih in strokovnih objav v letu 1974. Uredili Majda Ujčić in Ančka Posavec, Ljubljana, Raziskovalna skupnost Slovenije 1975, 437 str. 8°.

Poglavje Humanistične in zgodovinske vede (str. 249—284) vsebuje tudi jezikoslovne prispevke.

957. Библиографија радова о босанско-херцеговачким говорима, припремио Драгомир Вујичић, Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, I, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Одјељење за језик, Сарајево, 1975, стр. 273—339.

958. Вујичић Драгомир, в. бр. 957.

959. Добрашиновић Голуб, Вукова преписка с Ђуром Даничићем, Ковчежић XIII (1975, Београд) 94—132.

960. Д[обрашиновић] Г[олуб], Попис радова објављених у „Ковчежићу“ књ. I—XI, Ковчежић XII (1974, Београд) 159—173.

961. Д[обрашиновић] Г[олуб], Прилог библиографији радова о Вуку Караџићу (X), Ковчежић XII (1974, Београд) 175—213.

962. Д[обрашиновић] Г[олуб], Прилог библиографији радова о Вуку Караџићу (XI), Ковчежић XIII (1975, Београд) 189—220.

963. Јосифовска Катица, Македонската историографија за Крсте П. Минирков (1874—1926), ЛЗБ XXII, кн. 2 (1975) 93—98+[1].

Биобиблиографија со 131 библ. единице.

964. Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ms 700 — Ms 999. Priredil Branko Berčič. Ljubljana, NUK. 1975, 118 str. 8°.

965. Kašić Jovan, Bibliografija radova profesora Rudolfa Kolariča, ЗМСФЛJ XVIII/2 (1975) 7—8.

- 966. Koblar-Horetzky Ana**, Bibliografija Franceta Koblarja. II. SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 453—468.
Nadaljevanje bibliografije I (SR 1969, str. 419—464), z imenskim za oba dela.
- 967. Marinković dr Borivoje**, Bibliographia Orpheliniana (II), ГФФНС XVIII/2 (1975) 805—835.
„Први део ове библиографије објављен је у „Годишњаку“ (1973), књ. XVI/2, стр. 859—896.“
- 968. Морачић Дамјан**, Библиографска грађа о Ђури Даничићу, КњЈ XXII, 3 (1975) 502—506.
- 969. Морачић Дамјан**, Нова стручна литература, КњЈ XXII, 4 (1975) 627—629.
Кратке белешке и обавештења о два-три рада из филологије и лингвистике.
- 970. Радевић Милорад**, Библиографија радова Ђуре Гавеле, Ковчежић XII (1974, Београд) 215—233.
- 971. Радовановић Милорад**, Библиографија радова Ђуре Даничића, ЗБМСФЛ XVIII/1 (1975) 9—63.
Библиографија Даничићевих радова обухвата 243 библиографске јединице (стр. 9—44), уз које су дате и Напомене (стр. 44—63) приређивача библиографије у вези са појединим библиографским јединицама.
- 972. Slovenska bibliografija**. XXV, 1971. Priredil Jože Munda s sodelovanjem Vere Čater, Bože Pleničar, Ančke Posavec in Majde Ujčič. Ljubljana, NUK. 1975, 520 str. 4°.
Jezikoslovje na str. 171 (knjige) in 390—393 (članki).
- 973. Гајић Радисав**, Ђура Даничић као библиограф, Библиотекар XXVII, св. 3—4 (1975, Београд) 241—247.

XIV О становништву

- 974. Драшкић Мирослав**, Јован Ердељановић о уделу старијег балканског становништва у етногенези Јужних Словена, ГлБИ XXIII (1974) (1975, Београд) 1—11.
Резиме на француском.
- 975. Драшкић Мирослав**, Савремени процеси етничке симбиозе словенско-романског становништва у Североисточној Србији, ГлБИ XXIII (1974) (1975, Београд) 35—42.
Резиме на француском.
- 976. Zelko Ivan**, Cerkvnozgodovinsko vprašanje ob novih dognanjih o družbeni in kolonizacijski zgodovini turniške pražupnije. Bogoslovni vestnik XXXV (1975) š. 4 str. 453—480.
Povzetek v nemščini.
- 977. Ioniță Vasile C.**, O ispoțează cu privire la Carașoveni, Analele S. L. R. 6 (1975, Зрењанин) 61—62.

978. Стојанчевић Видосава, Проучавање племена у Црној Гори кроз преписку Јована Ердельановића са Андријом Лубурићем (1924—26), ГлЕИ XXIII (1974) (1975, Београд) 13—21.

Резиме на француском.

XV Разно

979. Арсовић Југослава, Истраживања по сербохрватском језику (Академија наук СССР, Институт славјановедения и балканистики, Издање „Наука“, Москва 1972, стр. 394), одговорни редактор Р. В. Булатова, ЗБМСФЛ XVIII/2 (1975) 227—231.

Приказ.

980. Bălan I[on], Reciprocităţi iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Radovi simpozijuma, Actele Simpozionului, Pančevo, 28. IX—1. X 1972, Libertatea, Pančevo, 1974, 660 p.), Analele S.L.R. 6, (1975, Зрешанин) 163—165.

Приказ.

981. Družbena vloga slavistike. Naši razgledi XXIV (1975) št. 14 str. 375—376. Vsebinski: Marija Stanonik in Janez Dular, Po VIII. jugoslovanskem slavističnem kongresu v Zagrebu. Tone Pretnar, Literarna sekcija. Breda Pogorelec, Jezikoslovna sekcija.

982. Dular Janez, gl. št. 981.

983. Ђорђевић Нада, Slavia. Časopis pro slovenskoj filologii (urednici Boh. Navranek i K. Krejci) R. XXXIX i XL, Praha 1970—1971.

Приказ; у њему се укратко говори и о радовима из лингвистике објављеним у ова два годишта Славије.

984. Живановић Ђорђе, Још један Вуков рад, Ковчежић XIII (1975, Београд) 40—46.

985. Jakopin Franc, Nova rusistična jezikoslovna revija. JiS XX (1974/75) št. 5 ovoj. O časopisu Russian linguistics, ur. A. V. Isačenko.

986. Језичке поуке, НЈ н.с. XXI, св. 1—2 (1975) 125—131.

987. Јухас Љиљана, IV Међународни научни састанак слависта у Вукове дане, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 194—195.

Хроника.

988. Јухас Љиљана, V међународни научни састанак слависта у Вукове дане, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 276—278.

Хроника.

989. Караџа-Гарић Мевлида, Савјетовање у Сарајеву о раду на пројекту „Школска терминологија“, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975) 275—276.

Хроника.

990. Klaić Bratoljub, Lingvist nad Tinovim opusom, Savremenik, knj. XLII, sv. 8—9, (1975, Beograd) 168—186.

- 991. Koželj Ivanka**, Poročilo o poletnih slavističnih seminarjih v Zagrebu—Dubrovniku in Beogradu. JiS XXI (1975/76) št. 3 str. 90—93.
4. poletni tečaj (20. VII.—10. VIII. 1975); 5. skup slavista (1.—20. IX. 1975).
- 992. Конеска М[илица]**, Осмиот семинар за македонски јазик, литература и култура, ЛЗБ XXII, кн. 2 (1975) 88—91.
Одржан во Скопје и Охрид од 7—23 августа 1975 г.
- 993. Коробар-Белчева Марија**, Триесет години македонска азбука и првостроп (свечена седница), ЛЗБ XXII, кн. 2 (1975) 87.
За свечената седница на Македонската академија на науките и уметностите и Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, во Скопје на 7 јуни 1975. г.
- 994. Коруџин Бл[агоја]**, Десето заседание на Меѓународната комисија за изучавање на граматичката структура на словенските јазици, ЛЗБ XXII, кн. 2 (1975) 91—92.
Одржано во Скопје од 30 септември до 3 октомври.
- 995. Koruza Jože**, Publikacije v spomin na nemškega slavista in balkanologa A. Schmausa. JiS XXI (1975/76) št. 3 str. 87—91.
Ocenjuje: Serta slavica in memoriam Aloisii Schamus (München 1971); Alois Schmaus, Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen, I—III (München 1971—73).
- 996. Mikeš Melanija**, Delo Društva za uporabno lingvistiko Jugoslavije. Naši razgledi XXIV (1975) št. 13 str. 355.
- 997. Морачиќ Дамњан**, Осми конгрес југословенских слависта, КњЈ XXII, 3 (1975) 507—512.
Хроника.
- 998. Николиќ Берислав М.**, Светозар Матић, Библиотекар XXVII, св. 3—4 (1975, Београд) 435—436.
In memoriam.
- 999. Николиќ М[ирслав]**, Награда Радио-телевизије Београд Речнику САНУ, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 195—196.
Обавештење.
- 1000. Николиќ М[ирслав]**, Оснивање Комисије Радио-телевизије Београд за српскохрватски јазик, НЈ н.с. XXI, св. 3 (1975) 196—197.
Обавештење.
- 1001. Павловиќ Звездана**, Прва југословенска ономастичка конференција, НЈ н.с. XXI, св. 4—5 (1975), 278—279.
Хроника.
- 1002. Пеев Коста**, Симпозиум „Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето“, ЛЗБ XXII, кн. 2 (1975) 85—87.
Хроника за Симпозиумот одржан во Скопје од 22—25 април 1975 г.

- 1003. Pogorelec Breda**, gl. tudi št. 981.
- 1004. Pogorelec Breda**, Dejavna družbena in stanovska zavest. Ob štiridesetletnici Slavističnega društva Slovenije. Naši razgledi XXIV (1975) št. 20 str. 531.
- 1005. Поленаковиќ Харалампие**, Охрид како просветен, културен и книжевен центар низ вековите, во: VIII семинар за македонски јазик, литература и култура, 1975, 24 со 14 референци.
Прилог кон културната историја на Македонија.
- 1006. Pretnar Tone**, gl. št. 981.
- 1007. Protić Predrag**, Jedno viđenje Đure Daničića, Savremenik, knj. XLII sv. 7 (1975, Beograd) 103—104.
- 1008. Радовановиќ Милорад**, Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења, Изд. Меѓународни славистички центар СР Србије, Београд, 1971—1973, књ. 1—3, ЗМСФЛ XVIII/1 (1975) 235—245.
- 1009. Радовановиќ Милорад**, Прилози проучавању језика, 1—8. Изд. Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад 1965—1972, ЗМСФЛ XVIII/2 (1975) 215—222.
Приказ.
- 1010. Радовановиќ Миљана**, Три Зборника радова са научних састанака слависта у Вукове дане 1971—1973. Издаје меѓународни славистички центар СР Србије, ГлЕИ XXIII (1974) (1975) 158—160.
Приказ.
- 1011. Ристески Стојан**, Раздвиженост во работата на Охридското друштво, ЛЗБ XXII, књ. 2 (1975) 83—84.
За дејноста на Друштво за македонски јазик и литература.
- 1012. Rode Matej**, Balgarski ezik i literatura. JiS XX (1974/75) št. 4 str. 107. O letniku 1973.
- 1013. Родић Никола**, III југословенско-румунски симпозијум, ЈФ XXXI (1974—1975) 281—283.
Хроника.
- 1014. Savić M[omčilo] D.**, Omagiu lui Škerlj — Melanges Škerlj (Ljubljana 1972), Analele S.L.R. 6 (1975, Зрењанин) 166—169.
Приказ.
- 1015. Станић Милија**, За културу језика, изд. Завод за уџбенике и наставна средства Србије (1973, Београд) 258 + [1].
- 1016. Stanonik Marija**, gl. tudi št. 981.
- 1017. Stanonik Marija**, Izabrana dela H. Polenakovik'a SR XXIII (1975) št. 3/4 str. 444—449.
Ocena 5 knjig (Skopje 1973).

1018. Subotić Ljiljana, Slavistična revija, Časopis za jezikoslovje in literarne vede, 35МСФЛ XVIII/2 (1975) 222—226.

Приказ.

1019. Шапкалиска Т[одорка], VIII конгрес на југословенските слависти, ЛЗБ XXII, кн. 2 (1975) 81—83.

Хроника.

1020. Шимуновић Петар, Проблеми у југословенској лингвистици, ПР бр. 17 (1975, Титоград) 6.

1021. Шипка Милан, Потребе и могућности кадровског развоја у лингвистици БиХ, Преглед, LXV, 1 (1975, Сарајево) 7—25.

Технички уредила *Милуца Раговић-Тешић*

РЕГИСТАР КЊ. XXXIII

РЕГИСТАР РЕЧИ

Српскохрватски језик

- а 195
а, граф. 206, 213, 228, 267, 268, 283
ā, фонет. 286, 288, 292, 295, 297
-а, фонет. 214, 222, 277, 280, 288, 289,
290, 294
ǎ, фонет. 268
-ǎ, фонет. 269, 280
-а(-ама) 220
-а<-ао, фонет. 214, 228
-а (<-ао), фонет. 223
абдика, лекс. 317
ава, фонет. 218
аве, фонет. 218
ави, фонет. 218
аву, фонет. 218
а:е, фонет. 267
а задргећемосе (а за друге ћемо се),
граф. 212
азаџстале, граф. 211
-аје-, морф. 281
-ајо, фонет. 269, 280
-ак, морф. 235, 236
ако, знач. 110
ако 195
ако приећемо, фонет. 252
аманат, граф. 210
амана ти божи, фонет. 207, 210, 219
анализирам→вршим анализу, знач. 59
-анин, морф. 220
аићијо, фонет. 269
аићијо/аидијо, фонет. 269
а:о, фонет. 267
-ао-, дијал. 215
-ао, фонет. 269
-ао<-ал, фонет. 214
а потомъ тога, фонет. 215, 222, 223
а потом, фонет. 222
а потому, фонет. 222
ар-, морф. 214
аскер м аскер, акц. 317
аспромъ, фонет. 219
-ах, морф. 220
б, граф. 206
Баку је пробадало (у крстима)..., синт.
44
Бановића, фонет. 219
барка, бачва буква..., акц. 317
бас, фонет. 272, 273
Bez тике нема науке, синт. 38
бенавити, лекс. 316
бенетати, лекс. 316
би, морф. 281
бити 37, 68, 70, 78
бити/јесам 36
Bit će киће..., синт. 38
Bit će снијега. Bilo је говога..., синт. 37
бих се занио 111
блага добијемо, семант. 239
бл'есмо, бл'есте, бл'есш/бл'ежи, фонет.
272
бл'еж, фонет. 280
bliti, морф. 293

- бљеше, фонет. 217
 богъ, граф. 211, 219
 богомъ, граф. 211
 богами, боготи, фонет. 267
 бодем:бост(и), морф. 223
 боже, граф. 207
 божега сѣнена, фонет. 221
 божи, фонет. 218, 222, 228
 божие вере, граф. 207
 божиј-, фонет. 222
 божије, граф. 207
 божја (>божа)||божија, лекс. 207
 божји 207, 218
 божѣ, фонет. 218
 божѣ верѣ, граф. 207
 бол'ес, фонет. 269
 Болеснику је звонило (у ушима) ≠
 Болесник је звонио..., синт. 47
 Болеснику је мука..., синт. 41
 бравл'и, бравл'е месо, фонет. 271
 брат-ѡ -ов-ѡ..., морф. 20
 б(р)аѡомъ, граф. 208
 бреговима, бреговима, горе, горекана,
 акц. 255
 breza, mreža, rezati..., фонет. 258
 bremenom, grešnoj, mreži..., фонет. 250
 брест, вредѡи, увредио..., фонет. 250
 брзати прсте : брзати језиком, знач.
 243
 брзојав(ка) — телеграф, телеграм,
 лекс. 312
 brieme, pogriješnja, kopriena..., фонет.
 251
 бриеме, цривие, горие, гриешан...,
 фонет. 250
 бријег — брегови, фонет. 258
 бријег, ријеч, ријешити..., фонет. 247
 brjemena, drjeven, grješnik, krjerciji...,
 фонет. 249
 brjeme, stjerlje, stjevaе, стјеваг...,
 фонет. 250
 broskva 288
 Брѣли, морф. 220
 бувљи, лекс. 312
 бијел (бијела, бијело), фонет. 268
 буха, лекс. 313
 буха-бува, лекс. 312.
 бѣде, граф. 207
 Бѣдъвомъ, граф. 210, 227
 Бѣдвѣ, лекс. 227
 вѣѣи, морф. 297
 в, граф. 206, 209, 218, 271
 -в, граф. 206, 209, 218, 271
 -в, морф. 296
 -ва, морф. 295, 296, 297
 -v-a, морф. 288
 вајза (devojka), лекс. 233
 Вако, Ђоко, морф. 276
 вал, лекс. 312
 вама, морф. 220
 вама, нама, њима, морф. 221
 варош, морф. 276
 вас-, фонет. 218
 Василја, морф. 276
 васъ, морф. 220
 ва стикви, морф. 295
 ваш, морф. 221
 ва-ше, граф. 212
 вашемѣ господствѣ, морф. 222
 ваше преѣзвишено господство, морф.
 225
 вашѣ господскѣ книгѣ, морф. 225
 -вд-, фонет. 218
 ѿ ѿ ѿ (веле драги поздрав...), граф.
 211
 ве, морф. 221, 228
 веле драго поздрављање, граф. 211
 вел'ики варош, акц. 276
 Вел'ики је поган, фонет. 275
 вел'ика поган, фонет. 275
 вел'им, видим, фонет. 279
 вел'у, виђу, акц. 279
 вельачки испити, лекс. 312
 верѣ, вере, фонет. 213, 217
 веселиѡ, граф. 206
 веселиѡ, фонет. 215
 вече, морф. 276
 *Вечно тебе чекаш, синт. 112
 *Вечно чекаш твој долазак, 112
 ви, морф. 220, 221, 228
 -ви, морф. 296
 -vi, морф. 296

- видимо, знач. 106
 ви е, морф. 225
 Витла секиру око себе : витла секиром
 око себе, синт. 243
 вл', фонет. 271
 влах-е : влаш-е, фонол. 19
 (в)л'еш, (в)л'ештица..., фонет. 272
 вљера, фонет. 217
 -вн-, фонет. 217
 вн > мн, фонет. 273
 vodi, морф. 289, 296
 vodi, ruki, морф. 297
 водити, синт. 74
 voditi evidenciju, синт. 65
 воеводама, граф. 207, 213, 214, 219
 војвода, фонет. 214
 вол'а, 'ваља', фонет. 267
 вредети (вриједјети), синт. 105
 времена, граф. 213
 времена, грешни..., фонет. 253
 времена, грешницџ, крепосћю..., фонет.
 253
 времена, ждробета, брегови..., фонет.
 260
 времена, невремена, времишту, фонет.
 254
 врећа, време, гера..., фонет. 256
 врећа, мрежа, време..., фонет. 254
 vrieme, kriepiti, фонет. 251
 вријеме 283
 vriјeme — vremenа, фонет. 258
 врио : врела, фонет. 248
 vriјemena, brjemenitomu, pokriepjuju...,
 фонет. 250
 вртети коло : вртети колом, знач. 238
 Врши измене играча [→ Измењује иг-
 раче]..., синт. 71
 Vršī uticaj = Utiče, синт. 53, 79
 вршити, синт. 72
 вршити (извршити, извршавати), синт.
 70, 80
 вршити копирање, синт. 56
 вршити — продају, обрачун..., синт.
 72
 вршити трансакцију, имати интен-
 цију..., синт. 59
 вс-, фонет. 218
 v ubogu loki, морф. 293
 вучу, гучу..., фонет. 280
 Вџла Никъчева, граф. 210, 218, 220,
 222, 227
 Вџка Нихца Миховића, фонет. 219,
 220, 227
 v srikvi, морф. 295
 в'џр-, граф. 213
 в'џр-, граф. 213
 в'џс- св-, фонет. 218
 г, граф. 206
 га, морф. 220
 га (је, их), синт. 112
 гаду/гаде 277
 galva, морф. 288
 галию, граф. 207, 219
 га чојак, фонет. 271
 глава, морф. 283
 главе, фонет. 218
 glavi, морф. 296
 гламна, гламн'ица..., фонет. 273
 гласовир-клавир, лекс. 312
 говорим, синт. 106
 Говорим/Држим говор..., синт. 59
 Говорити лепе ствари : говорити о
 лепим стварима, семант.—синт. 238
 Голубофце, фонет. 281
 горе, фонет. 255
 горело, горела, изгорет..., фонет. 254
 горио : горјела, фонет. 248
 горје, фонет. 255, 256
 гор-је, фонет. 256
 горје, горјети, сагорјети..., фонет. 255
 горјела, горјео, фонет. 248
 gorјeti, gorјеће, gorjen'e, фонет. 252
 горјети, корјенчић, фонет. 261, 262
 gorјeti, ostarјeti..., фонет. 258
 горјети, порјечје, прорјеђивати...,
 фонет. 260
 горјети, разрјеђивати, грјешник,
 фонет. 264
 господа которьска, граф. 210
 господа млетачька, граф. 210, 218,
 219, 225
 господа-рџ, граф. 212
 господарџ свиетли 213, 220, 225
 господьскџ, фонет. 218

- господъскъ книгъ, граф. 209
 господство, граф. 209, 210, 218
 госпствъ, граф. 209, 218
 госп-пода, граф. 212
 гости, л'уди..., морф. 277
 град-Ѹ : град-а, морф. 19
 град-Ѹ : град-иѣ, морф. 19
 граница, лекс. 318
 Грбахци, Вукохци, Голубохци..., фонет. 270
 грбачке, морф. 281
 gresna duscia, фонет. 252
 gresnoi Duscı, фонет. 252
 грешник, грешница, фонет. 257
 grešnika, pogrehu, pogrehe, koprena..., фонет. 251
 grišne, koprina, фонет. 251
 grjehota, trjemka, drjemovan..., фонет. 257
 грјешник, грјехота : грехота, фонет. 260
 гробл'е, снопл'е, робл'е, фонет. 268
 грон, зуп, Бок, фонет. 273
 gros, фонет. 272, 273
 гришан, гришник, сагришѣи, фонет. 252
 гундим, гундало..., фонет. 272
 гусака : гусяка, морф. 19
 *gъži, морф. 297
 Ѓаљовче, ѣаловче, лекс. 235
- д, граф. 206
 д, фонет. 218, 273
 да, фонет. 10, 214
 даде повод, синт. 239
 даде повода : даде повод, синт. 240
 да зна 222
 да има датъ, синт. 224
 даје, зафркаје, моје..., фонет. 271
 Да је мени (=da mogu) леѣи ра умри-
 јети..., синт. 38
 Да ми не би Шарца од мегдана / Доиста
 ме уватити шѣаше..., синт. 34
 дан, врабац, фонет. 268
 да се упропасти живот..., синт. 108
 дати (ѣавати), знач. 73
 датъ, граф. 210
 датъ, фонет. 215
 да учини посету [←да посети]..., синт. 76
 -дв-, фонет. 218
 два, граф. 210
 двадес и једноро кола, фонет. 279
 два, три, четири, лекс. 279
 два Цеюлинчанина, морф. 220, 222, 227
 дваш, дијал. 279
 двоје кола
 двојца, тројца, четворица 279
 дв, св, цв, фонет. 272
 Девојчици је била зима..., синт. 33
 Девојчица тражи да јој купимо лутку
 која уме певати, синт. 13
 Делити мишљење и слични изрази,
 синт. 56
 Деци се спавало..., синт. 42
 Дечаку цури (из носа)..., синт. 43
 дз, фонет. 209, 216
 дијел'ијо..., фонет. 268
 дисе, дикте се, фонет. 280
 djale, djalac, đale, đaljarče, đalarče;
 дечко, лекс. 234
 дјевојка, фонет. 262
 dli, морф. 296, 297
 -дн-, фонет. 218
 днѣ, граф. 211
 днѣ (дан), граф. 211
 доба, морф. 276
 добар : добара, фонет. 19
 добар, момков, акц. 274
 добивати 245
 добити (добити), синт. 75
 до божега сѣхена, граф. 207
 добри люди, морф. 220
 до времена, морф. 223
 доѣм, доѣи, поѣм, фонет. 272
 дозвола, лекс. 312
 докле, фонет. 215, 217, 218, 223
 долазјо..., фонет. 269
 Доноси одлуке [←Одлучује]..., синт. 77
 donositi odluke, donositi zaključke...
 odlučivati, zaključivati, синт. 77
 допасти некоме : допасти некога, знач. 244
 допре, умре, грешна уста..., фонет. 253

допустити — дозволити, лекс. 312
 досга, граф. 214, 223
 дости, граф. 214
 доћи (долазити), синт. 78
 доћ, поћ, проћ, фонет. 272
 доћоше, поћоше, граф. 208
 дочека 222
 Дошло је до промене плана [←Про-
 менио се план]..., синт. 78
 дрва, морф. 276
 дрве -, дрви -, с дрвом, морф. 276
 дрво, морф. 276
 „дрводјеља“, 169
 „„дрводјељин“, 169
 дрват — древади —, з древади,
 морф. 276
 дркат, дрктим, фонет. 270
 друкше, Вукше(в)ић, фонет. 273
 друство, фонет. 273
 друштво, фонет. 273
 др*тим, др*ту..., фонет. 270
 -дск-, фонет. 218
 -дств-, фонет. 218
 духан, лекс. 313
 Дѣ-, граф. 213

ђ, граф. 207
 -ђ, граф. 208
 -ђ-, граф. 208
 ђ, фонет. 271
 dal+e, морф. 235
 dalарак, лекс. 231, 234
 dalас, лекс. 234
 daletić, лекс. 234
 ђи, ђу, граф. 208
 del, морф. 235
 dalак, лекс. 231, 232, 233, 234, 235,
 236
 delагче, лекс. 234
 del+агче, лекс. 235
 del+ас, лекс. 235
 ђенерал, фонет. 208
 ђет, ђејка/ђојка..., фонет. 272

е 223
 е, граф. 206, 213, 228

е, фонет. 214, 248, 250, 257, 268, 270
 е, синт. 225, 226
 е (отворено), дијал. 228
 ě, морф. 296
 е-, фонет. 218
 -е, морф. 289, 291, 292, 295, 296
 -е-, граф. 213
 е<ъ, граф. 228
 еве, фонет. 219
 евидентирати→ водити евиденцију,
 синт. 74
 евије (е ви је), граф. 207
 ево, фонет. 219
 едампут/едном/еднош, дијал. 279
 едан, дијал. 279
 едога, фонет. 218
 ед(н)ога, фонет. 207, 218, 222
 едно момъче, морф. 207, 218, 222
 еднога Пашѣтровића, морф. 207, 218,
 222
 е...заслѣжио, морф. 223
 еје, морф. 296
 ема, синт. 223, 226
 -ео, фонет. 269
 е помилова, морф. 223
 есам, едан, еднак..., фонет. 271
 еса(м), н'ијеса(м)/н'иса(м), акц. 274
 е:у, фонет. 267

ж, граф. 206
 ж, фонет. 271
 ж<же, фонет. 219
 Жалим што Нада није дошла, синт. 3
 жалити, синт. 3
 жбун, фонет. 271
 желети, синт. 11
 Желим да Петар спава, синт. 11
 желим ћерку, синт. 240
 жена, морф. 288, 289, 292, 296, 297
 жена (<жена), акц. 284
 жена ми је, акц. 274
 ženi : duše, морф. 292
 -жи, морф. 207
 живјео, живјела, фонет. 248
 -жји, морф. 207
 жмирјети, вирјети..., фонет. 256
 жн, жл, шл, фонет., дијал. 228

- žukve, морф. 296
 žukve, акц. 289
 žuki, морф. 287
 жућкас, зел'енкас, фонет. 272
 -жъј> -ж-, фонет. 228
- з, граф. 206
 ź, фонет. 272
 з-, граф. 209
 ź, фонет. 284
 Заборавила сам да држим руке у
 хладној води, синт. 12
 заборавити, синт. 11
 зава, завин, фонет. 269
 Загоре, фонет. 254
 за ђецу, на ноге, у госте, акц. 275
 замислим 110
 Замутиће ти се (у глави гледајући),
 синт. 43
 занераломъ, граф. 209
 занераломъ, фонет. 219
 за Ника Клапавицъ, морф. 220
 за нима, морф. 221
 Занима ме (како сте), Девојчицу је
 радовало (што се мајка вратила),
 синт. 33
 за нихъ, морф. 220
 запалите, пијете, распредате, морф.
 115
 засијају информацијама, знач. 64
 заслѣжио, фонет. 206, 215, 217
 затое (зато је), граф. 207
 за турске рати, морф. 276
 заустављати, синт. 8
 заћеде, морф. 225
 заћеде (се), граф. 208, 213, 218
 зашто 15
 збаћомъ, фонет. 218
 збора, зборъ, граф. 209
 зборъ пацровицькомъ, граф. 208, 210,
 214
 з б(р)аћомъ, граф. 210, 214
 з б(р)аћомъ нашомъ Црњогоръцима,
 морф. 220
 зб-<сб-, фонет. 214
 зва, кра..., фонет. 269
 звијер, лекс. 276
- звијер и звијере, морф. 276
 -зд, фонет. 272
 -здр-, фонет. 218
 ze žukvun, морф. 294
 зелен-ө : зелен-и, фонол. 19
 зел'ени, бистри, слаби, морф. 278
 зел'енијом, жутијом..., морф. 278
 zetja, морф. 296
 zetje, морф. 297
 зеница, фонет. 269
 зецки, брацки, титограски..., фонет.
 273
 ze stikve, морф. 291
 -зи, фонет. 273
 -зи- 223
 зиме, приче, Маре..., акц. 274
 зла, граф. 210
 зло, граф. 210
 зло, зла, фонет. 217
 z lokve, морф. 291
 *злочинити, синт. 72
 зна, знате, знамо, фонет. 217
 зи, зл, сл (сн), фонет. 228
 зр, фонет. 273
 z surotvun, морф. 294
- и, граф. 206, 213
 и, фонет. 270, 272, 283
 -и, морф. 215, 223, 277
 -и-, фонет. 215
 и, акц. 278
 и, граф. 206
 і, граф. 206, 227
 і, 297
 -і 289, 290, 292, 295, 296
 -і (<у), фонет. 297
 -і (<у), фонет. 287, 288, 295
 и : а, фонет. 267
 и богъ ви веселио, синт. 225
 ибогъвивеселио (и бог ви веселио),
 граф. 212
 и бог те веселио и њ господствъ
 подрѣжо, синт. 224, 225
 и бог те њ господство подрѣжо, синт.
 224
 Ивков дао одличну игру... [←Ивков
 одлично играо]..., синт. 73

- Идем Миланом, синт. 284
Идеш, а сви у тебе гледају, синт. 103
ие, фонет. 248
иза тога 215, 222, 223
изат-ога, граф. 212
Извршно вијеће је мишљења... [←Из-
вршно вијеће мисли], синт. 69
извршио убиство..., синт. 72
изгорјети, изгорјесмо, изгорјеше...,
фонет. 253
из Грађани, граф. 208, 210, 220, 227
изгџбише, граф. 210
Издаје пуномоћје [←опуномоћује]...,
синт. 76
издати (издавати) 76
изџеди, дијал. 284
изистъ 223
Изненадило ме је да је Џон натерао
Ширли да му глача ципеле, синт. 8
Изненадило ме је да је Џон терао
Ширли да му глача ципеле, синт. 8
Изненадило ме је твоје незнање [←Да
не знаш], синт. 64
изразио жељу [←Пожелео]..., синт. 76
изразити (изражавати), синт. 76
изгџбише, граф. 210
изъ Дџпила, граф. 210, 227
изърџке, граф. 210
и, или, ако 128
-ија-, морф. 269
-ијама, морф. 278
ије, морф. 207, 283
-ије, морф. 247, 278
-ијема, морф. 278
-ији, морф. 278
-ијом, морф. 278
ил'ада, оћу, Ристос..., фонет. 270
-им, морф. 278
(-има), морф. 220
Има пара (за изграђњу)..., синт. 44
имати 36, 224, 245
имати, дати, желети..., 239
имати (немати), синт. 73, 77
Имати предосећање [←Предосећа-
ти]..., синт. 73
имати среће : имати срећу..., синт. 238
-имити, морф. 20
и много зла Ѡ насъ поработаше, синт.
224
-ио, граф. 206
-ио, фонет. 215
-ио, фонет. 222
иѡ, граф. 207
Испољбио је велико залагање [←Веома
се заложико]..., синт. 76
испољити (испољавати), синт. 76
исток, запад 276
их, фонет. 216, 220
-их, морф. 220
ихъ, морф. 216, 220
иѣ, граф. 210, 211
иѣземѣ (и узеше му), граф. 212
ја, фонет. 292, 297
је, фонет. 248
ј, фонет. 218, 253, 269, 271, 280
ј-, фонет. 218
ја, морф. 14, 108, 278
ја, граф. 207
Јаворје, фонет. 254
јануар 312
јаребница, барјектар, јагул'а, фонет.
267
јастак, беглак..., акц. 274
јат, фонет. 283
јд> ђ, фонет. 272
је 283
је, граф. 207, 213, 227, 228
је-, фонет. 218
-је, фонет. 257, 260
-је-, граф. 213
један, осам, акц. 274
једем, морф. 29
jelva 288
једном/једнош, морф. 279
јеса, фонет. 271
јесач, фонет. 269, 271
ји, граф. 207
-ји-, морф. 207
јо, граф. 207
Јово, Мило, Перо, морф. 276
јопет, фонет. 271
јт> ђ, фонет. 272
ју, граф. 207

- к, граф. 206, 209
 кавалиерима, граф. 207
 кавалиерима, фонет. 218, 219
 Кад је масла није брашна..., синт. 34
 кадъ, граф. 214
 кадъ, фонет. 215, 219
 Како ико може знати, синт. 106
 Како се бљесмо ставали Његуши..., синт. 226—227
 кам, грм, плам, морф. 276
 камо(в)и 276
 канџчалерио, граф. 207, 208, 210
 канџчалерио, фонет. 219
 канселарија, фонет. 208
 као да 10
 кат, лекс. 312
 kervi, фонет. 292
 кеџ, кеџа, киџ, киџа (uzvik pastira kad gone козе), лекс. 233
 кеса — ћеса, фонет. 271
 -кл-, фонет. 218
 класем, носем, морф. 277
 класо(в)и, морф. 277
 -кље, фонет. 217
 кнезовахъ, фонет. 219
 кнџге, кнџгама, граф. 208
 кнџџ, граф. 208
 Код куће је било некога..., синт. 46, 49
 кога 221, 222
 кое, граф. 207
 коега, морф. 222
 коемџе (које му је), граф. 212
 који, синт. 226
 колективизам 313
 колико, фонет. 215
 коликое, граф. 207
 коли-кое, граф. 212
 комунизам, социјал'изам, акц. 274
 копао-копала, фонет. 248
 копус, фонет. 267
 кор-јенићи, фонет. 256
 Корњениће, фонет. 252
 Косим с косом, синт. 284
 kostun, морф. 294
 Котора, морф. 206, 227
 Которъ, морф. 227
 которъска, фонет. 218
 кона, граф. 207
 кози; козавина..., фонет. 272
 крвљ'ом, дијал. 277
 kreposti, фонет. 252
 kreposti, krepko, фонет. 251
 kri, дијал. 288, 293
 kri, kerve, kervi, kri, kervun, дијал. 288
 крјепак, крјепост, крјепки..., фонет. 258
 крст, лекс. 312
 крух, лекс. 313
 крџви, крџвих, граф. 207
 крџвиџ, граф. 211
 крџвњника, граф. 207
 крџвњника, фонет. 217
 кћ-, фонет. 218
 кће, морф. 222
 кће, граф. 208, 213
 кће, фонет. 216, 218, 219
 кубасница, фонет. 267
 кумити некога неким, синт. 224
 куповат, морф. 281
 кџмимо те богомъ и светиемъ Иова-
 номъ, синт. 224
 кџћа, граф. 208
 кц> хц, фонет. 210
 -кц-> -хц-, фонет. 219, 228
 -кч-, фонет. 217, 218
 к/ч и г/ж, фонет. 280
 кч> кш, фонет. 273
 л, фонет. 283
 л, граф. 206
 л, фонет. 217, 260, 272
 л, фонет. 270
 л', фонет. 270, 283
 љабут, љажоф, љопуџ..., фонет. 270
 лабут, л'епче, фонет. 283
 лагати, синт. 241, 243
 лагати некое и лагати некога, синт. 237
 ladvi, морф. 292
 лазоићи, нокоићи, фонет. 273
 Л'ако, Л'ажкоићи..., фонет. 270
 л'е, п'е, фонет. 260
 л'ето, л'етос, л'епота..., фонет. 272
 ли, фонет. 215

- л'ивада, л'ишај, л'ис..., фонет. 270
 л'ијепу поздраф, фонет. 275
 lika (мокрача), лекс. 233
 liļjka, лекс. 233
 lokva, морф. 288, 289, 297
 lokve, морф. 296, 297
 lokve, акц. 289
 lokvi, морф. 290, 291, 297
 loki, морф. 287, 293, 297
 loki, акц. 286
 loki, lokva, lokvi..., морф. 286
 lokvun, морф. 297
 л'ол'а, фонет. 270
 *lokъvъ||*loky, морф. 293
 Л'убо, фонет. 284
 luk, морф. 293
 лѣ, граф. 208
 Люботинна, морф. 227
 Люботиннани, морф. 220, 227
 Люботинна, Люботиннани, граф. 208
- љ, фонет. 283
 љ, граф. 161, 208
 љ, фонет. 270
 ља, граф. 207
 ље, граф. 227
 ле, ње > лѣ, пѣ, фонет. 260
 је, ње < лје, нје < лѣ, пѣ, фонет. 261
 љоснути, лекс. 316
 љу, граф. 207
 људски, знач. 316
- м, граф. 206
 м, фонет. 271
 ма, синт. 226
 -ма, морф. 221
 Мајци је добро → Мајка је добро..., синт. 50
 Мајци је позлило, Мајци је зло, Спава ми се..., синт. 33
 Маре, Јане..., морф. 277
 Марџко, граф. 211
 Марџка Дериглавџ, граф. 210, 219, 227
 Марџка Дериглавџ ѿ Люботинна, синт. 224
- мас, фонет. 272
 mastun, морф. 294
 матика, наџас, фонет. 267
 међет, фонет. 272
 међутим, синт. 14
 мене, акц. 274
 Мене дражи (на кашаљ)..., синт. 44
 Мене занима (како сте)..., синт. 43
 Мене је интересовало (шта је то)..., синт. 43
 Мене је страх..., синт. 43
 Мене ће тиштати (у прсту)..., синт. 44
 Мени изгледа (да се стидите)..., синт. 42
 Мени је дотужило..., синт. 41
 Мени је до шале..., синт. 43
 Мени је драго..., синт. 40
 Мени је изгледало (да се стиди)..., синт. 42
 Мени се жури..., синт. 41
 Мени се жури||Ја журиш, синт. 47
 Мени се кашље..., синт. 42
 Мени се неће = Ја нећу, синт. 39
 Мени се спава || Ја бих спавао..., синт. 48
- mesto dretve, морф. 291
 метар, лекс. 317
 метнуо — метнула, фонет. 248
 милет, морф. 275
 Милоше, Јагоше, морф. 277
 миши/мише(в)и, морф. 277
 Мишком, синт. 282
 мл, фонет. 272
 мл > ми, фонет. 273
 млетачъка, граф. 214
 мл'ера, мл'ерит, мл'есто, фонет. 272
 мљесто, фонет. 217
 мн-, фонет. 217
 -мн-, фонет. 217
 мнат, мнада, фонет. 272, 273
 много, граф. 206
 много, фонет. 217
 много зла, морф. 223
 могајо, л'егајо..., фонет. 269
 мога/могајо, морф. 280
 могу, оћу, морф. 279
 моја, твоја, чојак..., фонет. 271

- момъче, граф. 210
момъче, фонет. 217
морам чекати..., синт. 111
морати, синт. 112
моћи (мочь), синт. 104
мрав-ø : мрав-има, пећ-ø : пећ-има,
морф. 20
мрежа, резати, фонет. 260
мрежа, срећа, времена, фонет. 264
мрежа, стрести, врету..., фонет. 259
мрежа, трешња, брего(в)и..., фонет.
268
мрјежа, фонет. 262
мрјежа, срјећа, врјећа, фонет. 250
мт > нт, фонет. 271
mrgve, морф. 292
мџ, морф. 220
мџ е, морф. 225
Mšišnoviћ, морф. 208, 219, 227
-мч-, фонет. 217
- н, граф. 206
н, фонет. 260, 270, 272
на, синт. 68, 224
набаве барута, знач. 239
на бадн'ак, из воћњака, од голуба,
акц. 275
навеће, фонет. 218
на воду, низ воду..., акц. 275
на галию, синт. 224
Нада није дошла, знач. 3
надати се, знач. 3
на(ј)веће, морф. 208, 215, 223
(најв-> нав-), фонет. 218
najvrjednijih, zgrješenje, sagrješenje...,
фонет. 252
Накотило се мишева..., синт. 33, 40
Накотило се мишева→ Накотили се
мишеви..., синт. 49
Накотило се мишева→ Накотило се
стотину (мишева)..., синт. 48
накотити се, искупити се, синт. 50
накресати се, знач. 316
на lokvi, морф. 295
на loki, морф. 293
нама, морф. 220
напако, дијал, 215
- наопачац, опако, зло, немило, непри-
јатно, знач. 226
наопачац, граф. 206
наопачац, морф. 215, 223
наопачке, морф. 281
на правџџ божџ, граф. 207
napredak, potrebovat, sredovitim...,
фонет. 250
наприеда, фонет. 252
на^с, граф. 210, 211
нась, граф. 210, 220
наџас, доечен, морф. 281
наџете, наџе, граф. 208
наш, морф. 221
нашега брата, морф. 222
нашега крџвњника, морф. 222, 225
нашемџ преџзвишеномџ господинџ,
морф. 222
нашиехъ крџвих, морф. 213, 216, 220
нашиехъ крџви^х, граф. 210
нашијама, фонет. 269
не, морф. 221, 228
не би, морф. 222
ne biti, ne imati..., синт. 38
не, бе, морф. 278
Не видим да ли је неко ушао = Не
видим да је неко ушао, синт. 13
нега, граф. 208, 222
не говоримо, фонет. 219
nedjelja, mjesec, godina, stotina, tisuća...,
синт. 38
не знам, синт. 106
Не знам да су се вратили, синт. 13
некат, нешто..., фонет. 268
некога 112
Nema kruha bez motike, синт. 37
Нема љета без Ђурђева дана..., синт.
34
нематн, синт. 240
не могу, синт. 107
немо-же, граф. 212
неприятелнахъ, граф. 207, 208, 220
не рџцасмо, граф. 208, 222
Несхватљиво слаба била је игра Јари-
ћа... [← Несхватљиво слабо играо је
Јарић]..., синт. 70
Неће бити мене..., синт. 45
нечији, синт. 112

- пѣ-, лѣ-, фонет. 260
 -ће, је, фонет. 260
 ни 220, 221, 223, 228
 ни, ви, морф. 278
 Није било њега..., синт. 45
 н'ијеса(м), н'икат, н'ишта, фонет. 272
 никакав, морф. 221
 Ника Клапавицџ, морф. 218, 227
 никако, никол'ко, фонет. 272
 нико, морф. 221
 Николи Рерици, морф. 219, 227
 нима, граф. 208
 нимъ, граф. 208
 ниса, фонет. 271
 *Нисам видео да би неко ушао, синт.
 12
 ниса(м)/ниеса(м), фонет. 269
 Нисмо никада били у преписци...
 [←Нисмо се никада дописивали]...,
 синт. 68
 ни сте, морф. 225, 228
 нити, фонет. 215, 223
 Нихца, фонет. 217, 228
 Нихца Миховића, граф. 208, 210
 Нихца Миховића, фонет. 216, 218
 нихъ, граф. 208, 210
 нихъ, фонет. 216
 ничесов, морф. 221
 ничесове изврџке, морф. 221
 ница, граф. 208
 ница 221
 но 223, 226
 нокта/нокти 277
 но (<нъ), фонет. 214
 носити, морф. 280
 носу, косу, раду, морф. 284
 ноџтече (но утече), граф. 212
 но ћемо се... ѿбистъ, морф. 223
 -Нѣ, граф. 213
 ниѣ, граф. 208
- њ, граф. 161, 208
 ња, граф. 207
 ње, граф. 227
 Њега је дражило (на повраћање)...,
 синт. 44
 Њега нема..., синт. 45
- Њега ће обрадовати (кад вас види)...,
 синт. 43
 његоват, Њемци, фонет. 272
 његов (њен, њихов), морф. 112
 Њемачка, фонет. 268
 Њему је јасно (шта говоримо)..., синт.
 42
 Њемци, фонет. 268
 њихов, морф. 221
 њу, граф. 207
 Њу тишти (у грудима)..., синт. 44
- о, граф. 206
 о-, граф. 206
 -о-, морф. 214
 Обавили смо разговор [←Разговарали
 смо]..., синт. 75
 обавити (обављати) 75
 обећајем, фонет. 281
 обмањивати некога, синт. 237
 -ов, морф. 20
 ова, фонет. 219
 -ова, морф. 281
 овај, морф. 278
 овајдити се, лекс. 316
 овај-доба 276
 -ова-, -ива-, морф. 281
 ове, фонет. 219
 ови, фонет. 219
 -ов-/-ев-, морф. 277
 ови, акц. 278
 овизи, онизи, зел'ени се, акц. 274
 овизи, онизи, тизи, фонет. 273
 овија, онија..., фонет. 269
 ово, фонет. 219
 -ога/-ега, морф. 215
 -ога/-ему, морф. 221
 -ога, -ому, морф. 222
 огрејат, огреју, фонет. 269
 од, синт. 69, 224
 одбацим, синт. 107
 од љикве, морф. 291
 од тигве, морф. 292
 одњи, фонет. 272
 од(от), граф. 209
 од срикве, морф. 291
 ођен/овође/овођен, морф. 281

- оје-, морф. 214
 ојди, ојдоше/ојдоше, фонет. 272
 оје, фонет. 296
 ола, фонет. 267
 ола, ол'а, л'еш, фонет. 271
 Ол'га, Вол'га, фонет. 270
 -ому/-ему, морф. 215, 221
 ондар, тадар/тадер/тадераке..., фонет. 273
 Они су ме задржавали да останем, али сам ја ипак отишла, синт. 8
 опањкати, лекс. 316
 опачац, граф. 206
 опцада/офсада, фонет. 273
 ора^х, орај, орав..., фонет. 270
 ора^х/ораф, фонет. 269
 орлуго(в)и, морф. 277
 -оро, морф. 279
 остал'ен, умртл'ена..., фонет. 271
 остарала, фонет. 268
 остарио : остаријела, фонет. 248
 остаријела, остаријео, фонет. 248
 остаријела, фонет. 268
 откуд, по чему, знач. 15
 отис, морф. 280
 о:у, фонет. 267
 офца, офчавина, офчетина, фонет. 271
 Оцу се смркло (пред очима)..., синт. 43
 ѱ, граф. 206
 ѱ, граф. 206
 ѱ, граф. 206
 ѱбиди, фонет. 215
 ѱбист, морф. 225
 ѱбистъ, фонет. 219, 223
 ѱбистъ (се), фонет. 215
 ѱ васъ, граф. 206
 ѱдавъно, граф. 206, 209, 217, 223
 ѱковатъ, фонет. 206, 215, 219
 ѱ Котора, граф. 206, 210
 ѱд Люботинна, граф. 206
 ѱ нас, граф. 206, 220
 ѱ насъ, граф. 206, 220
 ѱ нега, граф. 206
 ѱ неприателакъ, граф. 206
 ѱ неприателакъ, фонет. 216
 ѱни, граф. 206
 ѱ Риечъке нахие, граф. 206
 ѱсвети, граф. 206
 ѱсвети, фонет. 215
 ѱстависмо, граф. 206, 218, 222
 ѱстале крѣви, морф. 206, 220
 ѱсталого зла, морф. 221
 ѱсталомъ зборъ пацровицкомъ, морф. 222
 ѱ тога крѣвника, граф. 206
 ѱ тога крѣвника 210, 221
 павъдъ, фонет. 218
 пак, граф. 223
 пакъ, граф. 215
 палти, лекс. 317
 паметъемо, граф. 207
 пантиш, пантимо, фонет. 271
 парох, парохија..., фонет. 270
 паръта, граф. 210
 паръта, фонет. 219
 паръта, канъчалерию, граф. 211
 Паштровићи, граф. 214
 паштровицки, фонет. 228
 Паштровића, граф. 208, 210
 Паштровића, фонет. 218, 219
 Паштровићи, граф. 210
 Паштровићи, фонет. 218, 219
 Паштровићи, Паштровића, граф. 211
 Паштровићи, Паштровића, Пацровићи, граф. 214, 227
 Паштровићи, Пацровићи, граф. 208
 Пацровићи, граф. 208
 Пацровићи, фонет. 218, 219
 пацровицкомъ, фонет. 218, 219
 Пера има децу, знач. 2
 Пера има млађег брата, знач. 2
 Пера је старији, знач. 2
 Пера се најзад оженио, знач. 2
 пере, фонет. 262
 Перина деца не иду у школу, знач. 2
 перје, фонет. 262
 перје, борје, мраморје..., фонет. 261
 Перо, акц. 283
 Перо, Јово..., акц. 274
 петина, седмина, морф. 279
 петъ, морф. 222
 печакъ, морф. 280
 реџурва, морф. 288
 реџури, праски, блити, морф. 287

- „пијетао“ 167
пис-а-ти, пиш-е, фонет. 19
пјевам 111
пјесма/плесма, фонет. 283
пл'еват, носит..., морф. 279
пленове, граф. 208, 213
пленове, фонет. 219, 220
пленове (од плијен), фонет. 217
плѣн-, граф. 213
плъ, блъ > пј, бј, фонет. 217
плъе- < плъ-, фонет. 217
плъеши, фонет. 217
по, синт. 282
побаучке, морф. 281
поган, морф. 275
погорели, изгорело, изгорели..., фонет. 256
погрјешно, фонет. 253
подне, морф. 276
поднети (подносити), синт. 75
поднети предлог [←предложити...], синт. 75
подръжа, граф. 207, 214
поздрав, морф. 275
поздравлене, граф. 208, 211
поздравлене, фонет. 217, 218, 223
полетиш, синт. 113
пол'итика/пул'итика, фонет. 267
ро Iokvi, морф. 295
помагати, синт. 242, 244
помилова, фонет. 214, 219
по миру, знач. 224
по мирџ, синт. 224
поможе џбитъ, синт. 224
помоћи, синт. 224
Понекад ме туку, а ја затворим очи, синт. 101
понеса, донеса, морф. 280
пониеше, граф. 213
попа Вџка, морф. 220, 227
поп Ђџрашъковић, морф. 227
попъ Ђџрашъковићъ, граф. 210
Поло(в)ић, Марко(в)ић, Бјелано-(в)ић..., фонет. 271
поради, фонет. 215
поради васъ, морф. 220, 223
поради васъ, синт. 224
поради + генитив, синт. 223
поради е, морф. 223
поради е, синт. 226
поради е, фонет. 215
поради оне божие вере, морф. 221
поради оне божие вере, синт. 223
по све начине..., морф. 221
посекоше, граф. 213
посекоше, фонет. 218
посла, морф. 222
посла, послаше, фонет. 217
Пос му н'егоф, морф. 275
Пос ти твоју, морф. 275
пос здравлене, граф. 209
потегънемо, граф. 210
по тија л'ивада, синт. 282
по томџ, морф. 215, 222, 223
потреба, фонет. 252
потреби, времении, крепости, фонет. 250
потрибе, фонет. 252
потрѣбџ потрѣбе, фонет. 249
поћти, ићти, изићти, морф. 279
почети, наставити, завршити, синт. 63
Почеше разговор [←Почеше да разговарају], синт. 63
Почињем разговор/Разговарам, семан. 64
поштен/поштено, знач. 316
правити се (прави се да ме не види), знач. 3
правъда, граф. 210, 218
правъџ, фонет. 207, 218
п(р)авъдџ, фонет. 218
правъда, правъдџ, фонет. 218
Правио се да ништа није видео, синт. 10
Прави се да не познаје..., синт. 10
прајед, фонет. 272
прахци, прахче(в)и..., фонет. 270
првош, другош, трећош, дијал. 279
пре-, фонет. 249, 268
пребрат, пребројаше..., фонет. 254
преварат, фонет. 267, 268
преведромџ, фонет. 219
преведромџ господинџ, граф. 213
пред, граф. 211
пред господомъ, граф. 210, 213
пред господомъ, граф. 210

- пред генераломъ, граф. 210, 213
 пред^д генераломъ, граф. 210
 пред... кавалиерима, морф. 220
 пред, преко, граф. 213
 пред, преко, претопити..., фонет. 257
 pred siki, морф. 293
 pred sikiun, морф. 294
 предъ Бѣдвом, граф. 210
 предъ Бѣдвомъ, граф. 210, 213, 223
 предъ нима, граф. 210, 221
 пређе, граф. 213
 преко, фонет. 252
 преко насъ, граф. и морф. 213, 220, 223
 преконасънавасть (преко нас на вас), граф. 212
 према, фонет. 252
 премиери, потребе, препоручен, фонет. 252
 препоручено, фонет. 252
 председник, фонет. 274, 284
 претећ / претекнут, морф. 281
 Претичем→Вршим претицање, синт. 56
 pretiče→preticanje→vrši preticanje, синт. 61
 претице→претицање→врши претицање, синт. 79
 прет, преко, фонет. 268
 преѣзвишеномъ господиномъ, граф. 213
 при, фонет. 250
 при-, фонет. 249
 приђе, граф. 213
 пријател'ом..., морф. 277
 privilegajte, privari, pristolje, prikor, фонет. 250
 Приморе, фонет. 254
 приморе, загоре, фонет. 262
 пристанакъ, присталие, придь, прико, фонет. 250
 пристао, придѣжъ, приминѣ, фонет. 249
 приђе тога, граф. 208
 приђе тога, морф. 213, 215, 222, 223
 прихватим, синт. 107
 причају/причау..., фонет. 271
 prjed, prjede, prjedragi..., фонет. 249
 пробудим, синт. 111
 продасте..., морф. 222
 процењујем→вршим процену..., синт. 58
 пружа обавештење [←обавештава], синт. 75
 пружити (пружати), синт. 75
 прѣзвишено господство, граф. 213
 прѣ, граф. 213
 прѣ-, граф. 213
 ргѣ, фонет. 250
 ргѣ-, фонет. 250
 ргѣ> пре, фонет. 254
 ргѣ> рги, фонет. 249
 прѣстао, прѣсталь, прѣвозъ, прѣкорань, прѣстолью, прѣдаль..., фонет. 249
 прѣва, граф. 207
 прѣидь, приедь, прѣидь, прѣидьа, прѣидь, прѣидне, прѣидню, приеко..., фонет. 249
 пс> пц, фонет. 273
 Пурјеновић, Мурјеновић..., фонет. 256
 путуват, даруват..., фонет. 267
 пушком, синт. 282
 пци, фонет. 273
 пцоват/пщуват, фонет. 273
 пчен'ица, л'епчи, нал'епчи, фонет. 273
 пш> пч, фонет. 273
 рел, фонет. 248
 р, морф. 247, 248
 р, граф. 206, 207, 212, 213, 227
 р, фонет. 214, 250, 253, 257, 260, 261, 262, 267, 268, 283
 г, фонет. 250
 -р, морф. 219, 223
 г-, фонет. 259
 -р-, фонет. 218
 работник, акц. 283
 работник/радник, акц. 274
 Рада Бановића, морф. 208, 220 227
 радије, морф. 278
 радио — радила фонет. 248
 радити + на + Н, синт. 78
 Разговори су се водили... [←Разго-

- варало се], синт. 74
 размишљати, знач. 1
 разрјешење, одрјешење, разрјешава-
 ти..., фонет. 260
 разумљ-, граф, 213
 разџмели, граф, 213
 разџмели, фонет. 217
 разџмели смо морф, 223
 разџмелисмо, граф, 212
 раник/раоник, фонет. 269
 рат, морф, 220, 276, 278
 Рбани(ј)а, дијал, 214
 ре, фонет. 251, 254, 255, 261, 264
 ге, фонет. 252, 259, 261
 -ре, фонет. 259
 ре-, фонет. 253
 -ре-, фонет. 248, 249, 253, 256
 геба> рјеба> риба..., фонет. 257
 репа, грешка, времена..., фонет. 261
 репа, мрежа, фонет. 261
 гера, гезат, времена..., фонет. 257
 репа, резати, фонет. 261
 ре> рје, фонет. 250
 речит, речитос, речица..., фонет. 255
 -ри-, фонет. 251
 ги, фонет. 252
 гие, фонет. 252
 гие-гје, фонет. 252
 гџе> г'е> ге, фонет. 259
 Ричке нахие, граф. 207, 210, 213
 Ричке нахие, фонет. 216, 218
 Ричџке нахие, граф. 207, 210, 213
 Ричџке нахие, фонет. 216, 218
 Ричџке нахие, Ричке нахие, морф.
 227
 рије, фонет. 259
 гијеџ-гјеџник, фонет. 258
 ри, рје, ре, фонет. 248
 рј, фонет. 250, 258, 259
 рје, фонет. 249, 255, 259
 гје, фонет. 261
 -рје, фонет. 250, 253, 262
 рје-, фонет. 253, 264
 гје-, фонет. 249
 -гје-, фонет. 248, 249, 251, 254, 256,
 257
 -гје-, фонет. 250
 рјеђи, брјестић, брјегови, фонет. 256
 рјепа, фонет. 262
 рјепа, грјехота, фонет. 261
 рје-ре, фонет. 259
 рје<гџе, фонет. 259
 р + је (<рџ), фонет. 218
 рјечит, грјешник, грјешница, фонет.
 257
 рјечица, рјечит, горјети..., фонет. 256
 робје, гробје, снопје, фонет. 268
 роблемџ, фонет. 217
 род-џ : рода, морф. 20
 рј> рј, фонет. 259
 -рск-, фонет. 218
 рuki, морф. 289, 296
 rulek, ruljka (pelene), лекс. 233
 ruljџе, лекс. 233
 Рџего(в)ина, дијал. 214
 рџ, граф. 207, 227
 Рџбание, морф. 227
 Рџбание (Арбаније), граф. 207, 214
 рџе, фонет. 261
 рџ, фонет. 249
 рџе, фонет. 250
 гџе, фонет. 249, 251, 253, 254, 255,
 260, 261
 гџе-, 247
 -рџе, фонет. 253
 -рџе-, фонет. 249
 -гџе-, фонет. 252, 257
 рџк-, граф. 213
 -рџе-> -ре-, фонет. 254
 гџе> ре, фонет. 253, 254, 255, 256, 262
 гџе> ге, фонет. 261
 гџе> ри, фонет. 248
 гџе> рје, фонет. 253
 гџе> гје, фонет. 259
 с, фонет. 214
 с, граф. 206
 с, фонет. 272
 -с, фонет. 272
 џ, фонет. 216, 270, 272, 284
 с(а), синт. 282, 284
 сав, морф. 221, 278
 саветовати, знач. 1, 244
 саветовати, помагати, служити..., синт.
 241

- сагрешение, несретна, предъ, времена,
фонет. 252
- сагрешење, грешника, крепост...,
фонет. 253
- сагрешѣи, сагрешѣѣѣ, сагрешивати,
фонет. 252
- садъ, 214, 215, 219, 223
- сазрје, фонет. 256
- са, к, ка, фонет. 214
- са(м), фонет. 271
- самъ, граф. 210
- сат, лекс. 312
- свадба, морф. 277
- свадисмо се, морф. 222, 225
- свака, фонет. 218
- свега нашега збора, морф. 221
- свема, граф. 213
- све Риечъке нахие..., морф. 221
- све-тиемъ, граф. 212
- светиемъ Иѡваном, граф. и морф.
209, 213, 219, 227
- свиема, граф. 213
- свиема, граф. 213
- сви-етло, граф. 212
- свиетло господство, граф. 213
- свиеѣ, граф. 210, 211
- свиехъ кнезовахъ, граф. 210, 213
- свиехъ кнезовахъ и старешинахъ, граф.
216, 220
- свиехъ, свиех, фонет. 218
- свијема, граф. 213
- сви(ј)ема, граф. 213
- свиех старешинахъ, граф. и фонет.
213, 216
- Svima је umrijeti = svi moramo umri-
jeti, синт. 37
- свј, фонет. 272
- свјема, граф. 213
- свѣт-, граф. 213
- се, синт. 225
- свема, фонет. 218
- све, свега, фонет. 218
- себе, синт. 113, 278
- Себе можеш обманути, синт. 104
- се би, синт. 282
- се бик, синт. 282
- север, фонет. 284
- седандесет, осандесет, фонет. 271
- sedmak, petak, veštak, prostak, морф.
235
- сејат, сејем..., фонет. 269
- секира, сегован'е..., фонет. 272
- се не забравља 113
- се потегнемо, морф. 225
- се ставасмо, морф. 225, 226
- сетемъвриа, граф. 206, 207, 209, 210,
212, 219
- сећи, знач. 1
- с и з, фонет. 216
- сијем, сијат..., фонет. 269
- сину, пцу, јарче..., морф. 277
- систи, систъ, (сићи), морф. 223
- s kerčun, морф. 294
- ски, морф. 20
- служити некога, синт. 242
- служити некоме, синт. 242
- сметати, синт. 243
- сметънѣли, граф. 210
- сметънѣли, фонет. 218
- с миромъ, граф. 210
- smokva, морф. 288, 289
- смоква, црква, свекрва, морф. 286
- smoki, морф. 287, 288
- смо... ѣбили..., морф. 223
- смо чѣли, 223
- сн, фонет. 217
- сн, зн, сл, зл, фонет. 272
- сн, зн, сл, зл у пн, жн, шл, жл,
фонет. 216
- сн'ијск, знам, мисл'им, фонет. 273
- с нима, морф. и граф. 210, 214, 221,
223
- с онезиема книгама, морф. 221
- соврапровидур, граф. 212
- с онезиема книгама, морф. 213, 214,
220, 223
- сопра провидѣръ, фонет. 216
- софра провидѣрѣ, граф. 212
- софра провидѣрѣ, фонет. 216, 219
- софра провидѣрѣ ѡ Котора, синт. 224
- Спава ми се→ Ја бих спавао..., синт.
50
- Sprava mi se; Zanima me; Nakotilo se
miševa; Majke nema kod kuće, синт.
51
- спавати, седети..., синт. 48

- с плугом, синт. 282
спремати другарици : спремати за другарицу, синт. 238
ср, фонет. 273
sred, sreće, keros..., фонет. 252
srjeća, srježa, vrjeća, фонет. 257
с + rě> ре, фонет. 252
-ст, фонет. 219, 272
ставасмо (се), морф. 218, 222
ставатати се... састати се, знач. 226
стајати се<състајати се, знач. 226
Стално добијаш уверавања... [«Стално те уверавају]..., синт. 75
Стана, акц. 283
старешина, граф. 213
старешинахъ, граф. 213
Старешинахъ Ѡ Риечъке нахисе, синт. 224
стари..., фонет. 269
стари, чисти, мирни, фонет. 271
старјеш-, фонет. 255
старјешина, фонет. 213, 255
старјешина и старјешинство, фонет. 255
старјешина, корјенова, корјенови..., фонет. 256
старјешина, фонет. 255
старче(в)и..., морф. 277
старъешине, старъешинам, фонет. 253
ств, фонет. 273
stvarъ, морф. 293
сте ни, морф. 225, 228
steni, морф. 289, 296
-ст(и), морф. 223
стијо, видијо..., фонет. 269
стоите 207
стоје, л'еже..., морф. 281
стојиш, полетиш, затрчиш..., синт. 114
Стотину се подавило..., синт. 46
strah me је, zima mi је, синт. 38
стретња/стрења, фонет. 273
стрјелица, врједнији, фонет. 262
сувласник, сустанар, лекс. 312
сувремен-савремен, лекс. 312
Сумњам да би она Петра одала, синт. 14
Сумњам у то да Петар има право, синт. 14
сумњати, лекс. 14
сурутка, фонет. 267
сусретали, синт. 106
сѣдъ, фонет. 219
сѣсама, граф. 208, 213
сѣшена, граф. 208
схватио је да ништа није видео, синт. 10
s-š, фон. 19
сѣк-, граф. 213
т, граф. 206, 209
т, фонет. 218, 273
-т, фонет. 219
та, фонет. 271
тај, фонет. 271
такоћеръ, граф. 208
такоћеръ, фонет. 215, 219, 223
Тамо има гора Романија / и у њојзи кошут' и јелсна..., синт. 34
Тамо лежи преврнут камион, зато су милиционери заустављали сва возила, синт. 8
те, морф. 220, 223
Теби је добро..., синт. 41
Теби ће се смучити..., синт. 42
Теби ће се спавати..., синт. 42
теке, фонет. 215
теке, синт. 226
тера = „покушава да натера“, знач. 9
teći, trajati, izpositi, синт. 78
ти, морф. 278
-ти, морф. 279
тијом, овијом..., фонет. 269
tikvi, морф. 290
тисућа, лекс. 312
-тн-, фонет. 218
тога крѣв'ника, морф. 221
тогоф, овогоф, оногоф, фонет. 278
толико, фонет. 215
тол'ко, овол'ко..., фонет. 267
трава — траве, акц. 273
тражим стан, синт. 240
Трактора ће бити (за сетву)..., синт. 44
требине, преклонни, фонет. 249

- trem (čovek), лекс. 233
 тресаше/тресијаше, фонет. 269
 трешња, фонет. 272
 триш 279
 трезнији, врједнији, прјеснији...,
 фонет. 256
 тръговинџ, граф. 207
 тръговинџ, фонет. 219
 тръпласмо, граф. 207, 208, 217, 222
 тръпласмо, граф. 207, 208
 тръпласмо, морф. 217, 222
 ту 280
 тџ, морф. 223
 тјерати, фонет. 262
 тџне благо, граф. 208
 тск, дск, њск > ц, фонет. 273
 -т т-, граф. 210
- ћ**, граф. 144, 206, 207
ћ, фонет. 271
 -ћ-, граф. 208
 ћемо, граф. 208
 čemo — mlado pseto, лекс. 233
 ћемо се џмиритъ, морф. 223
 ћепаница, ћепаника, ћедило, фонет.
 272
 ћерат, ћерам, ћешит, фонет. 272
 Ћетко, Ћетна, ћетат, фонет. 272
 -ћи, морф. 279
 -ћск-, фонет. 218
 -ћск->-цк-, фонет. 219, 228
 -ћски>-цки, фонет. 210
 Ћџрашъковићъ, граф. 208, 210, 211
- у** 68, 284
 у, синт. 224
 -у, морф. 280, 287, 288
 уби, уми, закри..., фонет. 271
 уби^х, понесо^х, Ора^х..., фонет. 270
 ува, фонет. 219
 -ува-, морф. 281
 у врећи, фонет. 252
 у гл'ип, на пут, на дом, у мет, фонет.
 274
 Узалуд је заустављао кола, није их
 зауставио, синт. 8
 узети учешћа..., синт. 56
 у:и, фонет. 267
- ујо, фонет. 269
 ulikve, дијал. 292
 ulikvi, дијал. 292
 uliki, дијал. 287
 Улицу опрало водом, синт. 46
 умрје, допрје, запрје..., фонет. 253
 -уп, морф. 294, 295, 297
 у напредак, фонет. 252
 Уноси шале и смежа, синт. 239
 -уо, морф. 269, 280
 „у пијетле“ 167
 и Rikvi, морф. 295
 У соби нема светлости..., синт. 33
 ustaviti, знач. 8
 ustavlјati, знач. 8
 устанеш, синт. 114
 устанеш, отиснеш се, погледаш...,
 синт. 115
 усхтједнем, узмогнем, морф. 280
 У Требину, у напредакъ, на прешу...,
 фонет. 252
 уфатили, синт. 224
 уфатисмо, синт. 224
 уфатит, фонет. 228
 учити ђаке песми : учити ђаке песму,
 знач. 238
- џ**, граф. 206, 207, 209
џбитъ, граф. 207
џбитъ, фонет. 215
џ вас, морф. 220, 223
џ господъство, синт. 224
џ господъствџ, граф. 209
џ господъствџ, фонет. 218
џ господъствџ, синт. 224
џ канъчалерию, синт. 224
џ Которъ, синт. 224
џкоторъ (у Котор), граф. 212
џмиритъ, морф. 225
џмирит (се), фонет. 215
џ нихъ, морф. 223
џписасмо, морф. 222
џ рати, морф. 220, 223, 224
џтече, морф. 222
џфатили, фонет. 216
џфатили, синт. 224
џф-атили, граф. 212
џфатисмо, фонет. 216, 222
џфатитъ, граф. 210

- ѡфатитъ**, фонет. 215, 216
ѡфатитъ, **ѡфатили**, **ѡфатисмо**, фонет. 216, 217, 219
ѡчиниѡ, граф. 206
ѡчиниѡ, дијал. 215
- ф**, граф. 206
фала-ви..., фонет. 270
фала ти..., акц. 274
фат-<хват-, фонет. 216
фeбруарски догађаји, лекс. 312
фин поздраф, фонет. 275
форма, лекс. 313
формалан, **формула**, **формализам**, лекс. 313
фототелеграм, лекс. 312
фс, фонет. 273
- ж** 284
- х**, граф. 206
х, фонет. 216, 270
хвал-, фонет. 216
хват-> фат-, фонет. 219, 228
хват-> хфат-> фат-, фонет. 217
хв> ф, фонет. 216, 270
хер-, морф. 214
Херъцеговине, граф. 210, 211, 214
Херъцеговине, фонет. 216, 219
Херъцеговине, морф. 227
Херъце-говине, граф. 212
Хлеба је било (свуда)..., синт. 44
hrani 289
Христ(ос), фонет. 270
хтети, синт. 11
хт(j)> кћ-, фонет. 216
хт-> кт-, фонет. 219
-хц-, фонет. 218
-хц-<-кц-, фонет. 217
хѡгѡ-, граф. 213
- ц**, граф. 206
ц, фонет. 272
царе, **господаре**, морф. 277
Цеклинанина, граф. 209, 218
-цк-, фонет. 219
- црв**, **зуб** и **крок**, морф. 277
сrikva, морф. 288
сrikve, морф. 289, 296
сrikvi, морф. 290, 291
сrikki, морф. 287, 292, 293
сrki, морф. 288
црф, **крф**, **његоф...**, фонет. 273
црф, **црвл'иф...**, фонет. 272
Црњогор-ъцима, граф. 212
Црњогоръци, **Црњогоръцима**, граф. 207, 210, 227
цул'иват, фонет. 267
цул'ијеват, фонет. 267
- ч**, граф. 206
ч, фонет. 271
чеса, **ничеса**, **нечеса**, **ичеса**, морф. 278
чинити, морф. 222, 224
чинише их ѡфатитъ и ѡковатъ 222
чинити (учинити, починити), синт. 76
чита-м: чита-ѡ, фон. 19
„ничак“, лекс. 170
-чк-, фонет. 219
човек, синт. 105
човјек, синт. 108
човјек 108, 112, 268
Човјек не може упропастити живот..., синт. 108
Човјек чека на тебе, синт. 112
чојак, **чојка**, фонет. 268
чр> цр, фонет. 272
-чск-, фонет. 218
Чудно ми је-> Чуди ме..., синт. 40
чујо, морф. 269, 280
чују, **кују**, фонет. 271
чѡвамо, фонет. 219
- ѡ**, фонет. 216, 271
ѡбун', фонет. 271
dželat, лекс. 235
- ш**, граф. 206
ш, фонет. 271
šiškve, морф. 292
што 226, 278

-штр-, фонет. 218	-ъ-, граф. 210
š-h, фон. 19	ѡе, граф. 207, 227
-штъ, граф. 209, 227	ы, граф. 206, 227
	ѣ, фонет. 247, 248, 251, 253, 255, 256, 257, 260, 264
ž, фонет. 270, 272	-ѣ, фонет. 248
z, фонет. 270, 272	ѡ, граф. 206, 227, 248
ъ, граф. 210, 211, 227, 228	ѡи, граф. 206, 208, 221, 227
ѡе, граф. 207, 227	ѡа, граф. 206
ѡе или ѡе(=ѡје, ѡје), граф. 207	ѡѣ, граф. 206, 227
ѡје, фонет. 262	ѡю, граф. 206
-ѡо, фонет. 269	-у>и, морф. 292
ѡ, граф. 206, 210, 211	ѡ<, граф. 209
-ѡ, граф. 210	

Остали словенски језици

а) ћирилица

а, граф. 144	Г, граф. 164
â, граф. 164	господѣѣни, морф. 291
алекторъ, граф. 167, 168	гал — гел 235
алекторъ, алек'торъ, граф. 165	д, граф. 164
днѣдати'н — отвори врата, ѡ ѡсересъ, граф. 126	да 11
б, граф. 164	да, граф. 195
бездејствуешъ, 107	дека 11
бровъ, кровъ, любовь 294	делаешъ, синт. 107
бывало 111	дето, деко, синт. 301
в, граф. 144	дрѡвгъ 177
в, граф. 164	дрѡвгъ 174
вечно тебѣ ждешъ, синт. 113	дрѡводѣлинь, граф. 166
видишъ, синт. 106	Е, граф. 160, 164
вижу когов, lošadej..., морф. 82	ѣдин нѣкѣѣни, нѣкѣѣто 174
Встанешъ, синт. 114	ж, граф. 164
встречаешъся, синт. 107	ждешъ 111
вѣѣ 221	з, граф. 159
вѣ дѣѣ — in facta 128	(s), граф. 164
вѣ кокотоглашенине, граф. 167	з, граф. 164
вѣ пѣт'логлашенине, граф. 167	

Забележав дека не е дојден, синт. 11
 Забравих, че имам оружје в ръцете
 си, синт. 12
 задумашься 110
 здѣхъ, здѣравь..., граф. 162
 знаешь, синт. 107
 зорѣхъ, зорѣка, яко..., граф. 164

и 197

и (i), граф. 164

-и 291

и, граф. 159

Иван не слышал, чтобы Петр приехал,
 знач. 4

Иван не слышал что Петр приехал,
 знач. 4

иже 301

инь 174, 177

иньшакъта — въ дѣла 127

исошь, граф. 160

испортить 108

ицань, граф. 160

(ѣ), граф. 164

к, граф. 164

којто 301

кѣрѣа — шкни 126

кѣръвъ 287, 288

коѣроглашениѣ, граф. 166

коѣръ, граф. 167, 168, 169

коѣръ, пѣтъль, рѣпни, граф. 165

л, граф. 164

любѣви 290

любѣти, неплодѣти, смокѣти..., 286

м, граф. 164

мешать 8

Мы ждем спасения, а не спасение 4

Мы ждем, чтобы нас спасли 4

н, граф. 164

На всех не угодишь, синт. 100

на, за 84

Не видел я, чтоб кто-нибудь вошел
 (Я не видел, что кто то вошел),
 синт. 12

Не видях да влиза някоѣ, синт. 12

Не видях, че влиза някоѣ, синт. 12
 не забываешь, синт. 113

неплодѣти 290

нѣти 221

нѣкотоѣри 177

нѣкъни 177

нѣкъто 177

о, граф. 160

о (w), граф. 164

(w)→o, граф. 164

Он просит прощения а не прощение,
 знач. 4

Он просит, чтобы его простили, знач. 4
 онсици 175

отговаривал tried to dissuade — отго-
 ворил dissuaded successfully, знач. 9

О том не тужат, что долго служат,
 синт. 101

’оцѣть ѣтихъ..., 149

П, граф. 164

Пеѣ, да дело разумеѣ..., синт. 99

поле, граф. 160

помешать 8

прѣтѣрь — воѣвода 126

прокоуратѣрь — промышльникъ 126

проснешься 111

поуѣлика — народнаа 126

поуѣтѣни 291

пѣтѣл уз пѣтъль, граф. 165

пѣтѣль, в. под пѣтъль, граф. 169

пѣтъль, граф. 167, 168

пѣт’логлашениѣ, граф. 166

Р, граф. 164

рѣпоудѣѣнь — рѣзлоучениѣ вѣрка съ
 записанѣмь 126

рѣшѣндѣрѣ — иже шѣкти принѣсей,
 синт. 126

рѣшка, граф. 158

рѣпни, граф. 170

- С**, граф. 164
 Сакам да те прашам, синт. 11
 се 301
 смокви 290, 291
 смокџџь 288
 с-нимь, граф. 161
 С тобом серъезно разговориваешъ, а
 ты — как балаболка..., синт 190
 съвоь ..., граф. 162
 сџнџ — дџнџ, граф. 158
 сџреџро ..., граф. 161
- Т**, граф. 164
 тектонь, тек'тонь, граф. 169
 тектоновь, граф. 166
 тектоновь, тек'тоновь, граф. 169
 Ти забрави да сложиш кџрпи, синт.
 12
 три 83
 Ты 116
 Тџк'мо..., граф. 162
- џ**, граф. 159
- у, морф. 83
 оу, граф. 164
 убеџдал tried to convince — убеџил
 succeeded in convincing..., знач. 9
 оуџрџл, граф. 161
- џ**, граф. 164
- х**, граф. 164
 хорџџџь 288
- ц**, граф. 164
 церковь, свџкровь 286
- џџџџџ**- 291
џџџџџ 290
- џ**, граф. 164
 человек 102, 105
 четыре 83
 Читаешъ, синт. 100
 что, знач. 4
 что (я сомневаюсь что...), знач. 14
 чтобы, знач. 3, 4
 что я птица, синт. 114
 чувствовали, синт. 100
 чадо, граф. 158
- ш**, граф. 164
- щ**, граф. 144, 160, 164
- я жила... 111
 я не вижу матери, знач. 4
 я не вижу мать, знач. 4
- ы**, граф. 164
 -ы, граф. 291
 ь, граф. 161, 164
 џ, граф. 159
 -џџ-џ, морф. 288
 џ, граф. 160, 164
 на, граф. 160, 164
 џ, граф. 160, 164
 џџџџ 177
 џџџџџ џџџ..., граф. 160
 џџџџџ 173, 174, 177, 178
 ю, граф. 164
 (џ, џ), граф. 164
џ, граф. 164
 џџ, граф. 164
 џ, граф. 164
 џ, граф. 164

б) латиница

- 'a**, морф. 93
 -**'a**, -**ovia**, -**o'i**, морф. 81
 ...aby żywjenje za svojich psijašelow
 wostajil..., морф. 90
 a šuch wěrných... sy wobžaril... 85
- bratsi**, **huri...**, морф. 94
brǫdokvi 290
buku 285
***bъči** 291, 296
běda mi, hr na ně udgl 25
- cérki**, **mǫrxī**, **krǫ** 287
 Chce, żeby Piotr spał, синт. 11
 chłopi, papowie..., морф. 89
 *Chodec był poraněn útočnikem požem,
 синт. 28
 cръky, морф. 285
 czy: Wątpię w to, czy Piotr ma rację,
 синт. 14
 cǫrt'áj, rǫt'áj, kǫrǫj, морф. 287
- *čъlověky** > cłowjeki..., морф. 85
- dać** spókoj, знач. 24
dávat pozor..., знач. 24
dli, **dľve** 291
dobre suseži..., морф. 94
dweju synowu..., морф. 88
dwělować, синт. 14
dzěłaćerjo ← **dzěłaćerje**..., морф. 93
dětyt, **dětel-**, **dětyl-**, **dětel-**, морф. 168
- ďaljonče**, **ďalovče** (dete), лекс. 234
- 'e** = **'o**, морф. 92
-'e ≥ **-'o**, морф. 93
-eje, морф. 292
- goście**, **kolejarze**..., морф. 81
- Gospoza** glěda na te gosći..., морф. 91
gurt'áj < **gurk-y**, морф. 287
***gъži**, морф. 296
***gъži**, **gъžve**, морф. 291
- hač** (Dwěhyu, hač...) 14
- 'i**, морф. 94
-i, морф. 291
-'i(y), морф. 93
-'i(y), -**ojo**, -**'o**, -**'a**, морф. 81
***-i**, ***-ove**, морф. 89, 93
imati uticaj, знач. 24
imet v vidu, знач. 24
- jako** by, знач. 10
jъtъrvi, **etrъvi** 290
- Kǫrǫi** (< **'kry**), морф. 288
kostь, морф. 293
krew, морф. 288
kri, морф. 287
knježa, **burja**..., морф. 93
***kry**, морф. 287, 288
kry, морф. 288
- li**, морф. 94
loky, морф. 285
***loky**!|*lokъvъ, морф. 293
- mam** přátele, koně, морф. 82
mam tśi woły, морф. 87
mam tśoch kokotow..., морф. 87
My byli žytcy zgubjone..., морф. 94
mežowie 81
- na** bog, морф. 96
- 'och**, морф. 92

≤-oje≤-owje, морф. 93

-ojo, морф. 93

-oje, морф. 292

-ovče, морф. 235

paduši, rubacy..., морф. 93

pan-ъji, морф. 291

pasty koni/konej..., морф. 82

posylaj svęty do chaty, морф. 82

psów, cielców..., морф. 89

pěš konjow..., морф. 92

przymusić 8

psy, cielcy..., морф. 89

raháj 287

siąść na kón..., морф. 85

*smokvy, морф. 290

smoky, морф. 285

snopy, woły..., морф. 89

sod'áj, морф. 287

svatví, морф. 291

svatvi, морф. 291

svatvy, морф. 290

*svatv-ъji, морф. 291

svaty, морф. 290

*svekrvy, морф. 290

svekrvy, морф. 290

-tis, морф. 301

Togodla na bogcu se spuściš..., морф. 85

trzech psow, морф. 88

tšoch, styrgjoch, морф. 88

tuž wižim tšoch..., морф. 92

tüd'áj 287

tváfil se, že mne nezná..., синт. 10

Twierdze, že Piotr śpi, chę, żeby Piotr spal..., знач. 4

Twierdze że Piotr śpi, синт. 11

Tych mužow pak da won... do jamy chyśiš..., морф. 90

Utočník poranil chodce požem, синт. 27

-v-, морф. 290

-vi, морф. 291

*viděl, aby nekdo přišel, знач. 7

vidim kmetje..., морф. 82

vidim vojáky..., морф. 82

Viem, či si tam byl, синт. 13

však já vim..., знач. 13

Však já vim, zdali jsi tam byl, синт. 13

widzi/wižim synow(u), морф. 87

widžim naše susedy, морф. 83

wižim tšoch/tšich mužow..., морф. 85

wilcy-wjelki..., морф. 94

Won goni carši..., морф. 93

wón maknechty..., морф. 83

wosymjoch, морф. 92

že 10

Žena ho opustila..., синт. 31

-y, морф. 286, 290

-'(y), -owie, морф. 81

Несловенски језици

a) латиница

am Leben sein 24

anhalten 8

bōkō 285

boy-ø:boy-s(z), морф. 20

- chansons de toile 136
 completivity 10
 cancelleria 208
 cavaliere 219
- del 236
 dal 236
 djalë 234
- (e), граф. 19
 emanet 210
 Er fühlt sich gut 29
 Er schlug ihn über den Kopf + mit etwas 29
 Er schlug ihn kräftig mit dem Stock über den Kopf 29
- galea 219
 gealat 231, 232, 235
 gealat, gilat, gelat 234
 gelat 231, 236
 gelați 236
 gelați (dželaci) 232
 gilat, gelat 234
 geese, men 18
 gris(gri):grise(gri:z) 18
 Gurke 287
 ġallad (ġalada) 232
- haben / stehen / stellen, знач. 24
 He is an idiot 14
- Juan este buscando a una criada que es bonita..., синт. 13
 joue:jouée, jouer, фонол. 19
- *kirikō 285
 kräftig 29
- lahha 285
 language specific 9
- Marie ähnelt Monika durch die Gestalt, синт. 30
- marine : mariner, mariné, фонол. 19
 masque : masquer, фонол.
 mit dem Stock 29
- ō, фонет. 285
- parte, фонет. 219
 plat(pla) : platte(plat) 18
- Rache 287
- sage 287
 september 219
 settembre 219
 *smakko 285
 sovraprovveditore 212
 stiepe 248
- tüge 287
 tried 9
 That John forced Shirley to polish his shoes surprised me, знач. 8
 to do shopping, to do cooking, to have a wash... 54
 to give, to take, to make, to be... 55
 trim 233
- Umsonst versuchte er den Wagen zum Stehen zu bringen, er hat ihn nicht zum Stehen gebracht 8
- versuchen 8
 verhindern 8
 Voi cimci sute de gelați (Vas pet stotina dželata) 232
- why 14, 16
- zenerale 209
 zum Stehen bringen 8
 zwingen 8

β) *грчки*

ἄλεκτωρ 167, 169
ἄλεκτωροφωνίας 167
ἄσπρον 219
προμηθεύς 131

τέκτων 169
τόν δεινά 175
τοῦ τέκτονος 169
τρίβολος 170

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Abailard, Pierre 128
 Agalliu, Fatmir 345
 Adames, Přemysl 55, 57, 62, 64
 Adamik, Th. 345
 Адамовић, Павле 309
 Адмони, Б. Т. 59
 Adrian 309
 Adhami, Sofika 345
 Ajeti, Idriz 235, 236, 345, 357
 Albin, Alexander 363, 367
 Алексић, Радомир 322, 323, 384, 386,
 388, 391
 Aleksič, Jacob 345
 Alimerko, Mërkur 345
 Alföldy Geza 350
 Alföldy, Engjöll 345
 Алфред, Велики 140
 Андрић, Драгослав 315, 316, 317, 318
 Андрић, Иво 58, 67, 323, 325
 Анић, Владимир 392
 Антић, Вера 375, 392
 Анчић-Обрадовић, Марија 358, 359
 Апресян, Ю. Д. 63
 Арбузова, Ирина 340
 Аргиров, С. 233
 Ареопagit, Дионисије 120
 Аристотел, 120, 122, 337, 338
 Арнаудов, Н. 233
 Арсовић, Југослава 399
 Ахманова, О. С. 17
 Ashta, Kolë 345

 Бабић, Владимир 112, 114, 115
 Бабић, Сава 345, 361
 Badnjarević, A. 336
 Badnjarević Stojković, G. 336, 339
 Bajec, Anton 384, 386
 Bajčinca, Isa 345
 Bakovljević, Milan 369
 Bălan, Ion 399
 Банашевић, Никола 371
 Банковић-Тодоровић, Олга 333
 Baotic, Josip 336, 340
 Barbarič, Štefan 392, 395
 Bardhi, Mehdi 333, 345, 348
 Bardhi, Naim 345
 Barić, H. 233
 Барјактаревић, Данило 255, 262, 363
 Barnett, Vl. 304
 Бархударов, С. Г. 341
 Баскић, Радмила 333
 Batistić, Tatjana 61, 66, 69
 Batlerova, D. 304
 Bauer, Jaroslav 6, 7, 10, 13, 14
 Bašić, Zlatko 339
 Bežek, Viktor 395
 Bezjak, Janko 395
 Bezlaj, France 342, 384, 386
 Бекон, Фр. 123
 Beck's, С. Н. 53
 Белић, Александар 144, 241, 258, 259,
 262, 267, 321, 329, 330, 331, 369
 Belli, Petrit 345
 Bellovoda, Nesti 345
 Белчев, Ташко 392
 Беранкова, М. 305
 Берић-Ђукић, Весна 345
 Bernal, J. D. 121
 Bernik, France 392
 Бернштајн, С. Б. 299, 300
 Berčić, Branko 397

- Bećar, Dragica 56, 61, 65, 66, 72, 74,
 77
 Beci, Bahri 235, 346
 Bešlagić, Šefik 365
 Bilc, Franc 395
 Вутуџи, Ајет 346
 Биџали-Мерин, О. 68
 Биџаку, Коџо 346
 Бјелич, Ј. 305
 Бјелокосић Грђић, Лука 233
 Благоев, Спирос 375
 Bloomfield, Leonard 17, 18
 Бован, Владимир 371
 Bowers, F. 57, 58
 Богдановић, Димитрије 365
 Богдановић, Милан 324
 Божић, Иван 205
 Бојовић-Ковачевић, Бранислава 110
 Bolhar, Alojzij 382, 384
 Боранић, Д. 258, 262
 Borzsak, I. 343
 Boržnik, Marja 392, 395
 Boškovi, Vančo 346, 371
 Бошкови, Мирјана 341
 Бошкови, Слободанка 333, 359
 Бошковић, Радосав 157, 216, 256, 261,
 262, 266, 285, 341, 343, 367
 Brabec, Ivan 37
 Brada, Riza 346, 351
 Brenkova, Kristina 382, 383
 Brozović, Blanka 387
 Brozović, Dalibor 257, 262, 303, 363,
 365
 Bronisch, Matthias 336
 Brudni, A. A. 336
 Брунети, Мира 392, 395
 Бугарски, Ранко 336
 Budmani, Petar 35, 36, 37, 257, 262
 Булатова, Р. В. 399
 Булатовић, Вукосав 372
 Булатовић Суљов, Милосав 372
 Буљовић, Јосип 200
 Вупс, Stanko 384, 386
 Буридан 127
 Buturović, Đenana 371
 Виџан, Daniel 339
 Vadnal, Alojzij 386
 Vážny, Václav 290
 Vaillant, André 136, 247, 251, 253, 263,
 291, 292, 343, 371
 Вайнграјх, Дž. 336
 Вајсенбуршки, Отфрид 121
 Vakeřflin, Elsa 346
 Walter, Henriette 347
 Vargyas, Layos 371
 Vachek, Josef 54, 57, 58
 Weber, V. 343
 Werber, Eugen 67
 Везиловић, Алексије 344
 Wells, Rulon 57
 Wölfflin, Heinrich 145
 Vendler, Zeno 57
 Vermeer, W. R. 363
 Веселинов, Иванка 365, 366
 Веселиновић-Шулц, Магдалена 392
 Vescu, Victor 343
 Vesterholt, Ole 371
 Видоески, Благоје 375
 Видоевски, Божо 363, 365, 375
 Видојковић, Марко 111
 Викентије, из Боева 124
 Wielandt, Irmgard 308
 Windekens, Wan A. J. 346
 Виноградов, В. В. 59, 99, 122
 Vincenot, Claude 382
 Висковић, Казимир 370
 Витановић, Слободан 392
 Витезовић, Ритер, П. 118
 Vlasić-Gvozdić, Mila 397
 Vode, Marjan 397
 Wozniak, Kazimierz 341
 Voinovska, Olga 336
 Wolkenstein, von Oswald 383
 Vondrák, W. 290, 295
 Worth, D. S. 19
 Vrana, Josip 357
 Vrećić, Dragomir 370
 Вујаклија, Милан 387, 388
 Вујанић, Милица 359
 Вујичић, Драгомир 363, 365, 397
 Вујновић, Душко 78, 311, 312, 313
 Вујовић, Брана 372
 Вујовић, Лука 205, 255, 263
 Вуковић, Драгутин 372

- Вуковић, Јован 255, 257, 258, 259,
 263, 310, 361, 363, 365, 367, 368
 Вуковић, Милутин 373
 Вуковић, Радомир 372
 Вукомановић, Славко 359, 367, 387
 Вуксан, Д. 151
 Вулетић, П. Саво 266
 Вушовић Данило 205, 241, 253, 255,
 256, 263
- Gabrić-Bagarić, Darija** 367
 Гавела, Ђуро 398
 Гаврило (инок) 125
 Gavrilović, Dušan 370
 Гајић, Радисав 398
 Гак, В. Г. 54, 55, 62
 Gămulescu, Dorin 343, 346, 352, 392
 Гарић, В. Караџа
 Garuci Drita 346
 Гацов, Димитрија 336
 Gashi, Skënder 343, 346, 355
 Геннадиева-Мутафчиева, Зара 12
 Genc, Lajoš 370
 Гесај, Мурат 347
 Георгијевски, Георги 375
 Geci, Pashko 347
 Гивон, Талми 7, 8, 11, 12, 13
 Гилевски, Паскал 339
 Глигорић, Велибор 321
 Глигоров, Иван 375
 Glatuš, Olga 336
 Годић, Светлана 363
 Golias, Janko 339
 Golli, Danica 397
 Goričar, Jože 385
 Górniewicz, H. 89
 Гортан-Премк, Даринка 56, 67, 238,
 241, 244, 245, 246, 359
 Grad, Anton 385
 Градић, Василије 250, 253
 Gradišnik, Janez 380
 Grannes, Alf 341
 Grafenauer, Ivan 382, 383
 Grahek, Sanja 347
 Грбичић, Болица Зано 211
 Grgić, Berislav 387
 Грек, Максим 122, 131
- Grema, J. A. 336
 Grepl, M. 304
 Grimm, Jacob 307, 308, 309, 393, 396
 Грицкат, Ирена 11, 12, 127, 136, 154,
 241, 242, 245, 358, 359, 367
 Грмек, М. Д. 126
 Grozdanić, Sulejman 339
 Grošelj, Milan 382
 Grochowski, M. 29
 Grujić, Branislav 119, 374, 375, 387,
 389, 390, 392
 Gspan, Alfonz 392
 Гудков, Владимир П. 367, 392
 Guzzeta, Antonio 346, 347
 Гундулић, Иван 252, 264
 Gut, Christian 357
 Гутшмит, К. 299
 Guxho, Zhaneta 347
- Дабић, Богдан Ј. 341, 347
 Daka, Palok 347
 Dahl, Ősten 3, 4
 Далмација, Stevo 343, 363
 Дамаскин, Јован 130, 301
 Daneš, F. 23, 24, 25, 26, 27, 31
 Даничић, Ђуро 33, 34, 35, 37, 118,
 152, 258, 309, 310, 329, 331, 358,
 362, 365, 366, 368, 387, 391, 394,
 396, 398, 401
 Данчеговић, Војислав 395
 Dasi, Zana 347
 Deanović, Mirko 347, 387, 388, 391
 Dedja, Bedri 347
 De Mauro, Tullio 338
 Devide, Vladimir 18
 Dezső, László 179, 200, 201
 Dejna, Karol 341
 Dembskij, Narcis 339
 Демина, Е. И. 301
 Demiraj, Shaban 347
 Derooy, L. 347
 Десницкая, А. В. 235
 Дешић, Милорад 256, 263
 Diamanti, Vangjel 347
 Dizdarević, Muso 387
 Dizdari, Islam 347
 Dickenmann, Ernest 350

- Diklić, Zvonimir 370
 Dillon, L. George 9
 Димитровски, Тодор 375
 Dimnik, Stanko 385
 Dinić, Č. Radivoj 387, 390
 Динков-Динката, Георги 394
 Dino, Luan 347
 Добрашиновић, Голуб 397
 Dobrovsky, J. 304
 Doda, Ismail 347
 Dodbiba, Lirak 347
 Dodi, Anastas 347
 Dokulil, M. 26, 29
 Долански, Јулијус 306
 Dolgan, Milan 380, 397
 Dolenc, Janez 382
 Dolinar, Darko 339
 Domi, Mahir 348
 Донат 122
 Dogia, M. 348
 Доровски, Иван 379
 Драшкић, Мирослав 398
 Držić, Marin 250, 253, 264
 Držić, Džore 249
 Drini, Sulejman 348
 Dhrimo, Ali 348
 Дудић, Коста 366
 Dular, Janez 380, 382, 399
- Gjika, Rahim 347
 Gjinari, Jorgji 235, 348
 Ђорђевић, М. Иван 366
 Ђорђевић, Милоје 348
 Ђорђевић, Нада 95, 306, 399
 Ђорђевић, П. П. 307
 Ђорђевић, Петар 205, 206, 341
 Ђурић, Гордана 336, 339
 Ђурић-Клајн, Стана 137
 Ђурићковић, Дејан 372
 Ђуровић, Љубомир 6, 13, 14
 Gjuha, Jonë 348
- Евгеније, митрополит 125
 Елезовић, Глипа 235, 325
 Елијада, Мирче 129
 Епактит, Рафаил 134
- Ердељановић, Јован 234, 266, 398, 399
 Esau, Helmut 57
- Жагар, Марија** 393
 Žagar, Franc 382
 Železnikar, Iva 386
 Rzerka, W. R. 82, 84, 88, 89, 92
 Живановић, Ђорђе 372, 399
 Живковић, Драгиша 321
 Живковић, Радослав 359
 Živković, Sreten 37, 388, 390, 391
 Животић, Радомир 369
 Жилетић, Зоран 348
 Жинзифов, Рајко 396
 Жирмунский, В. М. 54
 Жиц, Иван 285
 Журавски, А. Ј. 303
- Zavalani, Mikel 348
 Završnik, Cveta 382
 Zadavec, Franc 393, 395
 Zareba, A. 299
 Заточник, Данил 142
 Звијездић, Никша 248, 249, 264
 Zega, Danilo 384
 Zelko, Ivan 398
 Зечевић, Радослав 319
 Zyberi, Abdullah 348
 Zidar, Josip 388, 390
 Zieniukowa, J. 81, 82, 89, 95
 Златановић, Момчило 372
 Златарић, Доминко 251, 253, 259, 263
 Золотова, Г. А. 341
 Zor, Janez 393
 Zorić, Mate 57
 Zorn, Tone 386
 Зубер, Смиљка 333
 Зукковић, Љубомир 393
 Иванов, Алексей 131
 Иванов, Врч. В. 302
 Иванова, Т. А. 341
 Иванчев, С. 304
 Иванчикова, Е. А. 59
 Ивић, Милка 11, 15, 17, 40, 45, 46,
 47, 50, 63, 67, 68, 103, 109, 238,
 244, 266, 336, 341

- Ивић, Павле 205, 266, 310, 324, 359,
363, 365, 393
Ivšić, Stjepan 257, 263, 325
Игич, И. В. 340, 341
Игњатовић, Душанка 367, 368
Илиевски, Петар Хр. 343, 357
Илић, В. И. 326
Илич-Свитић, В. М. 300
Irmscher, J. 348
Исаченко, А. В. 381, 399
Ismajli, Rexher 348
Истрина, Ј. С. 99
- Javoršek, Marija 385
Јагић, Ватрослав 118, 123, 148, 149,
233
Jacobsen, Per 368
Jakobson, Roman 327
Јаков, Серски 174
Јакопин, Франс 341, 343, 383, 399
Јакопић, Бого 381
Јакубица, Ј. 86
Јакубица, М. 94
Јап, Zoltan 393, 395
Јанићијевић, Јован 340
Јанковић, Vidosava 340
Јанковић, Смиља 372
Јанковић, Срђан 361
Јанура, Petro 348
Јахић, Џевад 337
Jaschow, H. 337
Јевникар, Martin 381
Једвај, Josip 388, 390, 391
Једлиčka, Alois 304
Јеленковић, Иво 285
Јерга 134
Јеремић, Тајјана 348
Јерковић, Вера 357, 368
Јерковић, Јован 359, 360
Јернеј, Josip 388, 391
Јероним, Блажени 146
Јесеник, Viktor 339, 340
Јесперсен, О. 140
Jähnichen, Manfred 393
Јован, из Едеса 121
Јовановић, Биљана 177, 358
Jovanović, Vojislav M. 372
- Јовановић, Гордана 165, 173, 178, 333,
366
Јовановић, Љ. 239
Јовић, Душан 19, 21, 119, 337, 358,
359, 361, 369
Јовићевић, Андрија 265
Jogan, Savin 381
Jokl, N. 233, 234
Јона, Е. 304
Јонића, Vasile C. 398
Jonke, Ljudevit 57, 66, 303, 359, 388
Јосифовска, Катица 397
Јосић, Mirjana 337, 359
Југ, Hermina 337
Jungmann, Joseph 303, 304, 305, 306
Јуранчић, Јанко 365, 366, 385, 386,
393, 397
Јухас, Љиљана 399
- Каваев, Филип 379
Каждан, Александар 147, 149, 152
Kalan, Pavle 396
Kalasanc, Jožef 396
Calvet, Louis-Jean 66
Камши, А. 305
Кангрга, Јован 388, 389
Каранфиловски, Максим 375
Karadža-Garić, Mevlida 359, 362, 369,
370, 399
Караџић, Андрија 374
Караџић, Стефановић Вук 118, 128,
135, 166, 167, 233, 239, 240, 242,
243, 257, 258, 304, 307, 308, 309,
323, 324, 326, 327, 328, 329, 330,
331, 367, 371, 372, 373, 392, 393,
394, 396, 397, 399
Karlin, Mirko 385
Karolak, S. 29
Kartunen, Lauri 3, 7
Kastrati, Jup 348
Kasumović, Ahmet 360
Katz, J. Jerrold 57
Katičić, Radoslav 348
Kačić, Miošić Andrija 366
Кашић, Јован 73, 333, 360, 372, 397
Kelmendi, Hasan 349
Cury V. Haskell 17

- Kidrič, France 394
 Küzmič, Mikloš 394, 396
 Küzmič, Štefan 396
 Килибарда, Новак 372
 Kimball, John R. 8
 King, E. Paul 336, 337
 Kiparsky, Carol 2, 3, 14
 Kiparsky, Paul 2, 14
 Kisić, Čedo 362
 Kissling, Hans Joachim 346
 Китановски, Дано 375, 376
 Kiefer, F. 337, 338
 Киштек, В. 304, 305
 Klaić, Bratoljub 399
 Клајн, Иван 349
 Клепикова, Г. П. 299
 Климан, Алдо 393
 Kliner, Stanko 349
 Kmecl, Matjaž 393
 Кнарр, Sealde 386
 Кнежевић, В. Миливоје 323
 Кнежевић, Snješka 340
 Knez, Leo 385
 Kniezsa, István 383
 Koblar, France 392, 393, 395, 398
 Koblar Horetzky, Ana 398
 Kovač, Nikola 340
 Ковачевић, Гаврил 368
 Ковачевић, Д. 242
 Ковачевић, Љ. 239
 Ковачевић, Радмила 333
 Koželj, Ivanka 399
 Kozlevčar-Černelič, Ivana 381
 Kolarič, Rudolf 393, 394, 397
 Kole, Josif 349
 Колендић, Петар 322, 328
 Koljević, Svetozar 372
 Комас, Даša 385
 Комнен, Ана 148
 Комогнишка, Анна М. 343
 Comrie, Bernard 10, 57, 59
 Конеска, Милица 400
 Конески, Блаже 304
 Конески, Кирил 375
 Константин, Филозоф 118, 119, 123,
 128, 134, 149
 Константиновић, Зоран 393
 Копитар, Јернеј 306, 309
 Кофенски, Ј. 23, 27
 Коробар-Белчева, Марија 400
 Kortlandt, Frederik 383
 Корубин, Благоја 375, 400
 Kozuza, Jože 400
 Kos, Janko 383
 Kos, Milko 385
 Косик, М. 86, 90
 Kostallari, Androkli 349
 Костић, А. 243
 Кочи, Ј. 305
 Košev, A. K. 341, 342
 Kravar, Miroslav 349
 Creissels, Denis 355
 Krasniqi, Mark 349
 Krause, Friedhilde 393
 Krejci, K. 399
 Križanić, Juraj 118, 119, 128
 Křižková, Helena 54, 57
 Križman, Mirko 337
 Кристофановић, Руско 248, 249
 Крњевић, Хатица 372, 373
 Krumbacher, Karl 138, 143
 Крчовски, Јоаким 376
 Kršić, Jovan 373
 Кун, Т. 120
 Купа, Herta 341, 368
 Курипечић, Бенедикт 134
 Kuryłowicz, Jerzy 25
 Courtenay, Jān Baudouin de 395
 Curtius, Ernst Robert 121, 122, 131,
 143, 146
 Kurzová, Helena 349
 Lagumdžija, Razija 362, 369
 Лазаревић, Стефан 136, 153
 Lazić-Yarwood, Dubravka 337, 338, 339
 Laznibat, Velimir 252, 263, 366
 Lajzi, E. 336, 337
 Lyons, John 393
 Lakoff, George 57
 Lalaj, Dhimitra 349
 Lalaj, Halil 349
 Лалевић, С. Миодраг 362, 385, 388,
 389
 Лаловић, Веселинка 204
 Lambert, M. 234

- Lunt, Horace 10
 Latković, Vido 385, 386, 388, 391
 Lafe, Emil 349
 Леваковић, Рафаел 118
 Legiša, Lino 385, 386
 Leka, Ferdinand 349
 Leonidova, M. A. 341, 342
 Lehr-Splawinski, Tadeusz 287
 Löttsch, Ronald 82, 83, 84, 85, 87,
 92, 93
 Lešić, Zdenko 145, 369
 Liakos, N. Socr. 346, 349
 Lila, Seit 350
 Limani, Ahmet 350
 Linhart, A. P. 392
 Линца, Елена 366
 Lees, V. Robert 56
 Лихачев, Д. 148
 Lloshi, Xhevat 350
 Logar, Tine 383
 Лонамин, В. В. 19
 Лоужилова, О. 305
 Лубурић, Андрија 399
 Luka, Kolë 350
 Luli, Faik 350
 Lucić, Hanibal 367
- Љвов, А. С. 174
 Љвиљичкова, Г. 304
 Ljubić, S. 252
 Љубиша, Стефан Митров 344
- Magdu, Lia 350
 Maglajlić, Munib 373
 Majdič, Viktor 397
 Maуen, Józef 337
 Majer, G. F. 336, 337
 Мајић, Драгољуб 266
 Makarović, Marija 383
 Machiedo, Mladen 340
 Maksimović, Vojislav 373
 Максимовић, М. С. 308
 Małeckі, Mieczysław 285, 290
 Malmberg, Bertil 336, 337
 Манас, Константин 122
- Манивчук, В. В. 300
 Mańczak, Witold 343
 Maretić, Tomislav 38, 46, 257, 262
 Marin, E. 343
 Marinković, Borivoje 398
 Маринковић, Радмила 136, 137
 Марицки-Гађански, Ксенија 337
 Марков, Борис 342, 376
 Маркова, Ј. В. 300
 Марковић, Благоје В. 343, 363
 Marković, Ranka 387, 388
 Марковић, Светозар 388
 Marks, Ljiljana 383
 Markus, Solomon 338
 Маројевић, Радмило 116
 Martinet, André 347
 Martinović, Niko S. 373
 Мартиновић, Саво 393
 Matvejević, Predrag 62, 67
 Mathesius, Vilém 54, 58
 Матијевић, Стјепан 252, 263
 Matijevics, Lajos 350
 Матић, Светозар 135, 330, 400
 Matičetov, Milko 382, 383
 Matrangës, Lekë 353
 Mafera, Giovanni 350
 Mahnić, Joža 393, 395
 Мацура, А. 306
 Мацура, Вл. 306
 Machek, V. 290
 Medić, Ivo 388, 389
 Medić, Irena 388, 389
 Mc Sawley, James 8
 Менская, Т. Б. 301
 Менчетић, Ш. 249, 253
 Merhar, Boris 383, 397
 Метатраст, Симеон 124
 Методије 125
 Меџај, Хемал 350
 Muderriizi, Osman 351
 Mijušković, Slavko 211, 393
 Mikeš, Melanija 400
 Miklosich, F. 35, 157, 286, 288, 290
 Miko, F. 27
 Милаковић, Димитрије 367
 Милановић, Бранислав 360
 Милетић, Бранко 205, 223, 254, 261,
 263, 275, 277, 282

- Миљинчевић, Васо 366
 Милићевић, Блажо 362, 370
 Miličević, M. Đ. 233
 Milković, Mirjana 362
 Миловић, Јевто 203, 204, 219, 373
 Милојевић, М. С. 371
 Milojević-Sheppard, Milena 393
 Милошевић-Ђорђевић, Нада 373
 Милчегић, Иван 285, 293, 294
 Milčinski, Fran 381
 Miljković, Tatjana 388, 391
 Миљњиков, А. С. 304
 Minović, Milivoje 362, 370
 Minović, Milka 370, 371
 Миовски, Мито 376
 Mirdita, Zef 350
 Мисирков, П. Крсте 375, 397
 Митков, Маринко 376
 Митрев, Димитар 376
 Мићовић, Вукић М. 344
 Мићовић, Драгутин 373
 Михаиловић, Константин 134
 Михаиловић, Љубомир 46, 338
 Михајловић, Велимир 344, 388
 Михалек, Е. 305
 Mihevc, Pavle 385, 386
 Mišeska-Tomić, Olga 338, 350, 376
 Мишић, Мирка 350, 376
 Мишић, Смиљка 350
 Младенов, Кирил 377
 Младенов, Марија 377
 Младенов, М. Сл. 299
 Mladenov, St. 234
 Младеновић, Александар 205, 229, 253,
 263, 304, 342, 344, 359, 360, 362,
 363, 368, 393
 Можажева, И. Е. 300
 Мојашевић, Миљан 307, 308, 309,
 373, 393
 Молер, А. 84, 85, 86, 87, 94, 96
 Момировски, Борис 394
 Moravec, Dušan 394, 395
 Морачић, Дамњан 398, 400
 Морска, Sofika 350
 Mosković, Vera 387, 388
 Московљевић, Милош С. 113, 114
 Мошин, В. 119, 137, 174
 Mrázek, Roman 27
 Мразовић, Аврам 119, 326
 Мркаљ, Сава 368
 Muske, E. 87
 Mulaku, Latif 345, 350
 Мулић, Малик И. 146, 340, 342, 358
 Мундо, Јоже 398, 333
 Murati, Qemal 346, 350
 Musić, Srđan 205, 344, 350
 Муске, Филип 122
 Musulin, Stjepan 388, 390, 391
 Nagy, J. 388, 390, 391
 Најческа-Сидоровска, Марија 342, 377
 Nametak, Alija 373
 Наранџић, Љубица 364
 Nasteva-Jašar, Olivera 233, 375
 Naugayrol, Jean 351
 Наумова, Маргарита 342, 360, 377
 Nahtigal, R. 247, 263
 Наџе, Liliana 351
 Недељковић, Душан 373
 Недић, Владан 374
 Nezirović, Muhamed 389
 Nejman, Aleksandar K. 340
 Nesimi, Remzi 351
 Никодиски, Трајан 379
 Николић, Берислав 256, 266, 321, 331,
 332, 358, 360, 362, 369, 400
 Nikolić, Ilija 374
 Nikolić, Milija 370
 Николић; Мирослав 256, 263, 333,
 360, 400
 Николовски, Атанас 377
 Nova, Zhaneta 351
 Novak, Vilko 383, 394
 Novak, France 381
 Новаковић, Невенка 333
 Новаковић, Станиша 129
 Новаковић, Стојан 71, 126, 154
 Note, Niqi 351
 Nuhiu, Vejsel 351
 Nushi, Musa 346, 351
 Њерош, П. П. 49, 213, 220, 253, 263,
 344

- Okuka, Miloš** 338, 368
 Олимпиодор, Александријски 125
Orahovac, Sait 374
 Орбини, Мавро 134
Orešnik, Janez 338
 Орлошова, Т. 304
Orožen, Martina 383
Osmani, Tomor 351
Osmani, Šefik 351
Austin, John 1
 Остојић, Бранислав 360
 Островскиј, А. Н. 113
Ostrovška, Milica 351
Ostrozubi, Fuat 351
 Оти, Роберт 304
Ohmann, Richard 338, 369
- Ravešić, Slavko** 252, 263, 389, 390, 391
 Равићевић, Бранко 205
Ravičić, Stjepan 323, 389, 390, 391
 Павловић, Звездана 333, 400
 Павловић, Миливој 242, 324, 351, 395, 396
Raillet, Jean-Pierre 12
 Палавестра, Предраг 330
Rangol, O. 351
Ranevová, J. 27
Rānini 17
 Пановски, Доне 394
 Паноска, Ружа 377
Rárlóg, Maria 344
Rauliny, Eugen 27, 304
 Пауновић, С. 243
Racheiner, Franc 397
Rašti, Fridješ 350
 Пеев, Коста 400
Rejović, Veljko 370
 Пејчиновић, Кирил 394
Pellegrini, Giovan Battista 351
Pelz, Stjepan 389, 390, 391
Repavin, Olga 351
 Пенушлиски, Кирил 379
Pervaz, Draginja 352
Pergger, Bernhard 353
Pěrnaska, Remzi 352
 Перовић, Душанка 112
Përtafi, Qani 352
- Pertl, Eman** 385
 Петковић, Димитријевић Андреја 377, 394
Petković, Živko D. 233
 Петрановић, Б. 154
Petrè, Fran 394
Petriti, Çelik 352
 Петровић, Василије 368
 Петровић, Драгољуб 205, 256, 258, 263, 266, 267, 269, 270, 277, 279, 313, 360, 362, 363, 364, 368
 Петровић, Живојин 389
 Петровић, Светозар 369
Petruševska, Dušica 344
Petruševski, Mihailo D. 352
Peci, Gaço 352
 Пецо, Асим 256, 263, 358, 364, 365, 374, 394
 Пешикан, Митар 163, 171, 173, 174, 205, 213, 255, 263, 265, 275, 342, 358, 360, 362, 366, 371, 389, 394
 Пеших, Радмила 374
 Пешковски, А. М. 59
 Пьпин, Александр 134
Pianka, Włodzimierz 352
Pleničar, Voža 394, 395, 398
 Плиније, Старији 120
 Плх, Ј. 305
Pogačnik, Jože 394, 395
Pogorelec, Breda 381, 394, 399, 400
Podbevšek, Katja 381
Podgorica, Fadil 352
Polański, Kazimierz 6, 7, 13, 14
 Поленаковић, Харалампие 233, 377, 379, 394, 401
Poniž, Denis 338
 Попа, Васко 325, 361
 Попер, К. 129
 Поповић, Владета 387, 389
 Поповић, Вук 393
 Поповић, Иван 234, 322
 Поповић, Ј. Душан 321
 Поповић, М. 133
 Порак, Ј. 305
Porcih, V. 336, 338
Posavec, Ančka 397, 398
Postal, M. Paul 57
 Потемкин, Г. А. 366

- Пражак, Р. 306
 Pregelj, Bogo 397
 Pretnar, Tone 342, 381, 399, 401
 Prijatelj, Ivan 395
 Примојевић, Паскоје 249
 Приор, А. 128
 Prifti, Vasil 352
 Prifti, Stefan 352
 Прличев, Григор 395
 Progonati, Krenar 352
 Прокопович, Н. Н. 54, 62
 Прокопович, Теофан 118
 Protić, Predrag 401
 Prrić, Ljubica 364, 370
 Prrić, Tomislav 389, 390
 Пртоломеј 151
 Пудић, Иван 344
 Puzyniña, Jadwiga 5
 Пујић, С. 258, 263
 Putanec, Valentin 388, 389
 Путилов, Борис Николаевич 374
- Радевић, Милорад 398**
 Radovanović, Milorad 58, 59, 64, 78,
 79, 360, 398, 401
 Радовановић, Миљана 401
 Радојичић, Ђорђе Сп. 136, 324
 Радојчић, Светозар 121
 Радошевић, Наталија 340
 Радуловић, Јован 323
 Радуловић, Светлана 330
 Рајић, Јован 127, 366
 Reiners, Ludwig 53, 54
 Rajhman, Jože 384, 395
 Ramovš, Fran 287, 384
 Ranjina, Nikša 249, 250, 264
 Раос, Јосип 377
 Raspor, Zenica 352, 361
 Ratnik, Viktor 387, 389
 Рачанин, Кипријан 118
 Rački, F. 252
 Регина, К. В. 54
 Rehder, Peter 307, 308, 310
 Ређеп, Јелка 133, 134
 Реметић, Слободан Н. 368
 Renský, Miroslav 54, 57, 58, 63
 Reso, Munir 352
- Resuli, Ylli 352
 Rессај, Кајтаз 352
 Решетар, Милан 37, 46, 248, 249, 250,
 251, 252, 253, 257, 263
 Rigler, Jakob 384, 386
 Рингхајм, А. 137
 Ристески, Стојан 401
 Ристић, Љубица 390
 Ристић, Светомир 387, 388, 389, 390
 Ристовски, Блаже 379, 395
 Ritig, Josip Angelo 340
 Ровинский, П. 266
 Rogić, Pavle 390, 391
 Rode, Matej 338, 342, 401
 Родић, Никола 163, 171, 333, 361, 362,
 395, 401
 Rožnik, Pavle 384
 Ross, John Robert 2, 5
 Rotar, Janez 374, 384, 397
 Рох, Фр. 90
 Ruwet, Nicolas 57, 338
 Ружић, Жарко 369
 Ружичић, Гојко 255
 Ružička, Josef 27
 Ružička, Rudolf 5
- Savić, Momčilo 231, 234, 236, 352, 353,**
 357, 395, 401
 Savić, Svenka 337, 338
 Sadiku, Zeqir 353
 Sazani, Hasan 353
 Саздов, Томе 392, 395
 Sajović, Oton 386
 Салечић, Јаков 370
 Samara, Dhimitër 353
 Satler, Boris 386
 Свобода, К. 6, 305
 Sgall, P. 23, 25
 Севильски, Исидор 121, 131
 Sedláček, Jan 4, 6
 Sekereš, Stjepan 364
 Секулић, Исидора 323
 Селимовић, Меша 67, 369
 Сечански, Живан 321
 Silvester, Marta 386
 Szily, J. 396
 Сиљаноски, Стојан 379, 380

- Симић, Живојин 387, 391
 Симић, Радоје 51, 338, 361
 Симјановски, Бошко 377
 Simoniti, P. 353
 Симоновић, Д. 394
 Симоновска, Зорка 377
 Синдик, Илија 205
 Sivovátká, Oldrich 374
 Сјеран, Немања 389, 391
 Skok, Petar 235, 388, 391
 Скоумалова, Здена 55, 57
 Skubić, Mitja 353
 Сладојевић, Петар 258, 261, 264, 332
 Slodnjak, Anton 384, 395
 Smailović, Ismet 344
 Смирнов, С. В. 306
 Smolej, Bogo 340
 Smolik, Marijan 384
 Смотрички, Мелегије 118, 128
 Сокаль, Н. И. 101
 Saussure, Ferdinand de 339
 Spalatin, Leonardo 387, 391
 Спасов, Александар 396
 Спасович, Владимир 134
 Srebot-Rejes, Tatjana 381
 Срезневский, И. И. 294
 Stabej, Jože 386, 396
 Стакић, Милан 296, 297
 Стагатоски, Трајко 378
 Staku, Lajde 353
 Stanislav, I. 82
 Станић, Милица 255, 264, 322, 323,
 358, 364, 365, 394, 396, 401
 Станковић, Богољуб 342
 Stanojević, Stanoje 181, 183, 184, 185,
 186, 187, 188, 200
 Станојчић, Живојин 56, 58, 67, 69
 Stanovnik-Blinc, Majda 340
 Stanonik, Marija 357, 384, 399, 401
 Stančić, Ljiljana 371
 Stevanov, Madeleine 353
 Стевановић, Михаило 38, 39, 45, 55,
 67, 104, 205, 241, 254, 258, 261,
 264, 266, 267, 321, 326, 328, 361,
 396
 Стевовић, Игрутин 102, 361
 Stang, Christian S. 342
 Стефановић, Димитрије 302
 Stefanciosa, Tanja 397
 Стијовић, Светозар 333, 368
 Stewart, William 339
 Стоберски, Зигмунд 371
 Стојановић, Југана 369
 Стојановић, Љубомир 125, 133, 151,
 253, 264
 Стојанчевић, Видосава 399
 Stojković, Marijan 390, 391
 Strgar, Vinko 386
 Strniša, G. 381
 Студит, Теодор 152
 Subotić, Ljiljana 402
 Sulejmani, Fadil 353
 Суник, О. П. 54
 Suhadolnik, Stane 381, 386, 396
 Sučić, Vlado 353
 Suško, Mario 339, 369
 Табаковић, Милан 340
 Тавћар, Иван 381
 Тавћар, Маријан 381
 Tagliavini, Carlo 233, 235
 Танасковић, Дарко 362
 Tanini, Niko 353
 Тарановски, Кирил 110, 111, 113
 Težak, Stjepko 58, 66, 374
 Tesnière, Lucien 237
 Theodhori, Vasil 354
 Тешић-Радовић, Милица 332, 333, 402
 Тешић, Мирослав 319, 333, 358
 Teschnar, J. F. 86, 90
 Timoc, Cristea Sandu 232
 Тјурин, Г. П. 54
 Todorova, Ljiljana 396
 Todorović, Aleksandar 67, 71
 Тојрај, Мираш 370
 Толстој, Л. Н. 112
 Томажевић, Блаж 397
 Tomanović, Vaso 205
 Tomljenović, Borka 387, 391
 Томовић, Гордана 365, 367
 Томовски, Душан 353
 Tomšič, France 393, 394, 397
 Topalli, Kolec 354
 Topalli, Xhabir 354
 Toporišič, Jože 342, 382, 385, 386, 396

- Топоров, В. Н. 302
 Thomaj, Jani 354
 Totoni, Menella 354
 Тошев, Крум 374, 375, 376, 378
 Trávničĕk, Fr. 290
 Трајков, Ѓорѓи 378
 Trdinova, Silva 340, 393
 Тренески, Блаже 380
 Терџа, Mufit 354
 Трифуновић, Ђорђе 125, 133, 134, 137,
 151, 152, 366, 367, 368, 387, 388,
 390, 391, 396
 Trojanović, S. 231, 233
 Trofenik, Dr. Rudolf 308, 310
 Trubar, Primož 396
 Trudgill, Petar 339
 Trngu, Sefedin 354
 Truhrla, Vladimir 396
 Tubić, Risto 391
- Q**
 Qiviazı, Dhorı 349
 Ђирило 125
 Ђирковић, М. Сима 71
 Ćorac, Milorad 369
 Ćorić, Božo 354, 361
 Qosja, Rexhep 349
 Qosja, Hysen 349
 Ćosović, Stevo 339
 Ђупић, Драго 256, 283, 344, 365, 396
 Ćurić, Snježana 374
- У**
 Угринова-Скаловска, Радмила 375, 378
 Uemov, A. I. 30
 Uemova, E. A. 30
 Ujčić, Majda 397, 398
 Uličný, Oldřich 32, 58
 Untermann, Jürgen 350
 Urbany, Marijan 387, 391
 Urbańczyk Stanisław 304
 Urošević, A. 234
 Uršič, Milena 396
 Усачева, В. В. 300
 Ушаков, В. Е. 302
 Ushaku, Ruzhdi 354
- F**
 Faska, Helmut 82, 83, 87, 92, 94
 Feinig, Anton 385
 Feka, Thanas 354
 Feleszko, Kazimierz 67, 74, 360
 Ferluga, Fedora 344
 Ferrari, Josif 354
 Fiedler, Wilfried 354
 Филин, Ф. П. 82, 303
 Филиппова, В. М. 54
 Filipović, Jerolim 367
 Filipović, M. 233, 234
 Filipović, Rudolf 387, 391
 Fillmore, Ch. 30
 Filo, Jože 396
 Finka, Božidar 365
 Flämig, W. 26
 Flora, Radu 354
 Florschütz, J. 37, 46
 Floqi, Spiro 354
 Forsyth, James 9
 Фортис, Алберто 310
 Фогије 124
 Franja, Luigj 354
 Фринта, Антонин 306
 Fusha, Pjetër 354
- H**
 Habjan, Vlado 383
 Navjari, Nesti 355
 Havránek, Bohuslav 58, 304, 399
 Hadri, Ali 355
 Hajdarhodžić, Hamdija 365
 Hajičová, Eva 2
 Hymes, Dell 66
 Hajrullaj, Bajram 355
 Halimi, Kadri 233
 Halimi, Mehmet 235, 355
 Hamp, Eric P. 380
 Хасанбеговић, Назиф 373
 Хаусенблас, К. 25, 305
 Хаузер, А. 130
 Хауптман, У. Б. 91, 93
 Haussig, H. W. 354
 Хафнер, Станислаус 368
 Haxhihasani, Qemal 355
 Helbig G. 24
 Хелцл, М. 305
 Hennig, Dieter 396

- Hörman, Kosta 371
 Херодот 150
 Hill, A. Archibald 59
 Хиландарац, Григорије 151
 Hiller, S. 344
 Hjelmslev, Louis 57
 Hlavsa, Z. 23, 27
 Хлебџ, Борис 355, 361
 Ходорковска, В. 355
 Хојман, Ј. 86
 Häussler, R. 344
 Норре, А. 28, 29
 Хорак, Ф. 305
 Horálek, K. 25, 304
 Hoti, Triumfe 355
 Нохха, Shefqet 355
 Hrabě, Vladimír 58
 Hraste, Mate 37, 323
 Hurst, A. 355
 Hüttl-Worth, Gerta 303
- Цах, Ј. 305**
 Cvetković, Tomislav 370
 Cvetkovski, Vladimir 355, 378
 Цветковски, Радован П. 378, 380
 Цвијетић, Ратомир 361
 Севс, Тоне 382
 Цепенков, Марко 233, 392
 Цивјан, Т. В. 300
 Cizelj, Karla 387, 392
 Сикולי, Никоleta 355
 Цицциус, В. И. 54, 55
 Цјетковић, Маринко 249
 Црвенковски, Душан 374
 Сгерајас, Ljiljana 355
 Црноризац, Храбар 128
 Црњански, Милош 67, 330, 360
- Џабџ, Dragush 356**
 Џабџ, Eqrem 356, 357
 Џајковски, Михаил 392
 Џале, Франо 57, 58
 Чарторски, Адам 392
 Џатер, Vera 398
 Џереџи, Jorgji 356
 Џернецца Domenico 365
- Чернодрински, Војдан 375
 Чолић, Сенад 339
 Chomsky, Noam 57, 65, 393
 Чор, Војан 356, 385, 386
 Џубелић, Твртко 372, 374
 Чундева, Нина 378
 Чуповски, Димитрије 395
- Џукески, Александар 378**
- Shala, Demush 352, 356**
 Shameti, Abedin 356
 Chamaux, Fr. 344
 Šamšalović, Gustav 389, 392
 Шапкалска, Тодорка 402
 Шапкарев, Кузман 393, 395
 Шаулић, Аница 374
 Шаумјан, С. К. 376
 Шведова, Н. Ј. 100
 Šwéla, Christian 90, 91
 Šebjanić, Franc 384
 Schenkel, W. 24
 Šenkel, Helbih 336
 Шервудски, Виљем 128
 Шеремет, Т. К. 342
 Šeriton, Odo de 121
 Shehetila, Lumnie 356
 Šivić-Dular, Alenka 342
 Šimundić, Mate 358, 361, 368
 Шимунковић, Петар 402
 Schindler, J. C. 86, 90, 91
 Šipka, Milan 339, 361, 362, 402
 Ширилов, Ташко 340
 Широкова, Л. И. 54
 Шиханович, Јо. А. 18
 Schützeichner, Rudolf 350
 Šišmanov, I. D. 233
 Škafar, Ivan 396
 Škerlj, Ružena 385, 386
 Škerlj, Stanko 386, 391, 392, 395
 Škiljan, Dubravko 363
 Шкритек, Б. 111
 Shkurtaj, Gjovalin 356
 Shkurti, Thanas 356
 Шмаус, Алојз 310, 400
 Шмилауер, В. 305

Šmit, V. 336, 339	Šćeranović, Branimir 67
Šobajić 234	Šubin, Nikola 392, 396
Šovary, Roman 387, 392	Шуџара, Маринко 391, 392
Šopay-Morton, Olga C. 368	Schuster-Šewc, Hinz 83, 93, 95
Shëmbari, Kristaq 356	Shuteriqi, Dhimitër 357
Štrukelj, Inka 339	

Регистар израдили *Васа Павковић* и *Пејар Ђукановић*

САДРЖАЈ XXXIII КЊИГЕ

Страна

Расправе и чланци

1. Милка Ивић, Теоријско-методолошки проблеми словенске синтаксе везани за концепт „фактивности“	1
2. Душан Јовић, О нултим вредностима у језичкој структури	17
3. Oldřich Uličný, Zur einigen Fragen der semantischen Ebene der Satzsyntax	23
4. Радоје Симић, О типолошким проблемима периферних структура словенске реченице	33
5. Милорад Радовановић, Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика)	53
6. Hinz Schuster-Šewc, Постанак и развој граматичких категорија рационалија и анимата у доњолужичкосрпском и горњолужичкосрпском језику с обзиром на стање у суседним словенским језицима	81
7. Радмило Маројевић, Реченице са уопштено-личним значењем у руском језику у поређењу са српскохрватским	99
8. Ирена Грицкат, Поглавља из историје књижевног и писарског рада	117
9. Митар Пешикан, Питања ортографске стандардизације и метода речничке обраде грађе српске редакције старословенског језика	157
10. Митар Пешикан — Никола Родић, Огледи обраде речи у јеванђељском речнику српске редакције	165
11. Гордана Јовановић, Синонимика заменице <i>ѣтърь</i> у јеванђељима српске редакције	173
12. L a s l o D e ž e, Tekstološka analiza starosrpskohrvatskih povelja	179

13. Александар Младеновић, О језику писама из Ријечке нахије с краја XVII века	203
14. Idriz Ajeti, Reč-dve o izrazu „delak“	231
15. Даринка Гортан-Премк, О неким питањима двојаке глаголске рекције	237
16. Асим Пецо, Судбина кратког <i>ѝ</i> иза <i>р</i> у ијекавским говорима штокавског дијалекта	247
17. Драго Ђупић, Преглед главнијих особина говора Зете	265
18. Милан Стакић, Деклинација именица прасловенских <i>и</i> основа у врбничком и добрињском говору острва Крка	285

Прикази и критике

1. Димитрије Стефановић, Славјанско и балканско језикознание, Проблеме интерференције и језикових контаката. Академија наука СССР, Институт славјановедения и балканистике. Издање „Наука“, Москва 1975, 322 стр.	299
2. Нада Борђевић, Slovánské spisovné jazyky v době obrození, UK Praha 1974, стр. 203 + поговор 31; Acta Universitatis Carolinae, Philologica 3—4, Slavica pragensia XVII, Praha 1974, стр. 249	303
3. Павле Ивић, Vuk Stefanović Karadžić: Kleine serbische Grammatik übersetzt und mit einer Vorrede von Jacob Grimm (1824). Neu herausgegeben und eingeleitet von Miljan Mojašević und Peter Rehder. 1974. Verlag Otto Sagner München — Prosveta Verlag Beograd. Sagners Slavistische Sammlung herausgegeben von Peter Rehder, Band I. 23 + LXXXII + 104 стр. + 11 листов рукописних бележака у додатку	307
4. Драгољуб Петровић, Душко Вујновић, Језик повезује људе и народе. Ријека, 1973, стр. 1—138	311
5. Милосав Тешић, Драгослав Андрић: Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1976, I—XII ÷ [1—4] ÷ I—466 ÷ [1—8].	315
Библиографија радова Берислава Николића	321

Библиографија

Скраћенице	333
I Општелингвистички проблеми	336
II Примењена лингвистика (питања преводња, учења језика и др.)	339

III Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика	340
IV Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи	342
V Несловенски језици	345
VI Балканологија	357
VII Старословенски језик	357
VIII Српскохрватски језик	
а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија	358
б) Граматика и граматичка питања	358
в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза	361
г) Дијалекти	363
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.	365
ђ) Историја српскохрватског језика	367
е) Метрика	368
ж) Стил	369
з) Методика наставе књижевног језика	369
и) Терминологија	370
ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)	371
IX Македонски језик	
а) Филологија	374
б) Фолклор	379
X Словеначки језик	
а) Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis, metrika, stil, metodika, pouka	380
б) Zgodovina jezika, etimologija, dialekti, objava in obravnava ljudskega slovstva in starih besedil	382
в) Strokovni in splošni slovarji, terminologija	384
XI Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)	387
XII Биографије, аутобиографије и сл. грађа	392
XIII Библиографија	397
XIV О становништву	398
XV Разно	399

Регистар

Регистар речи	403
Регистар имена	429

